

Rapporten utgör den femte i en serie av bedömningar av rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv som kommit ut sedan 1998. Liksom de fyra föregående bedömningarna har även denna utgångspunkt att den militära förmågan utvecklas ur och påverkas av det ryska samhällets utveckling och karaktär. Därför analyseras den militära sektorns förmåga i det givna tidsperspektivet mot bakgrund av rysk demokratiutveckling, in- och utrikespolitik, hotuppfattningar, säkerhetspolitiskt beslutsfattande, ekonomisk utveckling etc.

Rapporten konstaterar att Rysslands militära förmåga har ökat under de senaste åren till följd av ökad resurstilldelning, främst vad det gäller medel för utbildning och övningsverksamhet. Givet en fortsatt gynnsam finansieringssituation bedöms den militära förmågan fortsätta öka under den kommande tioårsperioden. Men för att utveckla nya moderna militära förmågor krävs omfattande strukturella förändringar inom de Väpnade Styrkorna och även inom det ryska samhället i övrigt. Förmågeutvecklingen bromsas idag av strukturella brister inom de flesta områden, där personalsituationen utgör den kanske största utmaningen.

FOI är en huvudsakligen uppdragsfinansierad myndighet under Försvarsdepartementet. Kärnverksamheten är forskning, metod- och teknikutveckling till nytta för försvar och säkerhet. Organisationen har cirka 1000 anställda varav ungefär 800 är forskare. Detta gör organisationen till Sveriges största forskningsinstitut. FOI ger kunderna tillgång till ledande expertis inom ett stort antal tillämpningsområden såsom säkerhetspolitiska studier och analyser inom försvar och säkerhet, bedömning av olika typer av hot, system för ledning och hantering av kriser, skydd mot och hantering av farliga ämnen, IT-säkerhet och nya sensorers möjligheter.

Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv – ambitioner och utmaningar 2008

JAN LEIJONHIJELM (PROJEKTLEDARE), JAKOB HEDENSKOG, JAN T. KNOPH, ROBERT L. LARSSON, INGMAR OLDBERG, ROGER ROFFEY, MARIA TISELL, FREDRIK WESTERLUND

Jan Leijonhielm (projektledare), Jakob Hedenskog, Jan T. Knoph, Robert L. Larsson, Ingmar Oldberg, Roger Roffey, Maria Tisell, Fredrik Westerlund

Rysk militär förmåga i ett tio- årsperspektiv – ambitioner och utmaningar 2008

Titel	Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv – ambitioner och utmaningar 2008
Title	Russian Military Capability in a Ten-Year Perspective – Ambitions and Challenges in 2008
Rapportnr/Report no	FOI-R--2707--SE
Rapporttyp	Användarrapport
Report Type	User report
Sidor/Pages	304 p
Månad/Month	Januari/January
Utgivningsår/Year	2009
ISSN	ISSN 1650-1942
Kund/Customer	Försvarsdepartementet
Forskningsområde	1. Analys av säkerhet och sårbarhet
Programme area	1. Security, safety and vulnerability analysis
Delområde Subcategory	11 Forskning för regeringens behov 11 Policy Support to the Government.
Projektnr/Project no	A 12001
Godkänd av/Approved by	Eva Mittermaier
FOI, Totalförsvarets Forskningsinstitut	FOI, Swedish Defence Research Agency
Avdelningen för Försvarsanalys	Defence Analysis
164 90 Stockholm	SE-164 90 Stockholm

Sammanfattning

Rapporten utgör den femte i en serie av bedömningar av rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv som kommit ut sedan 1998. Liksom de fyra föregående bedömningarna har även denna utgångspunkt att den militära förmågan utvecklas ur och påverkas av det ryska samhällets utveckling och karaktär. Därför analyseras den militära sektorns förmåga i det givna tidsperspektivet mot bakgrund av rysk demokratiutveckling, in- och utrikespolitik, hotuppfattningar, säkerhetspolitiskt beslutsfattande, ekonomisk utveckling etc.

Rapporten konstaterar att Rysslands militära förmåga har ökat under de senaste åren till följd av ökad resurstilldelning, främst vad det gäller medel för utbildning och övningsverksamhet. Givet en fortsatt gynnsam finansieringssituation bedöms den militära förmågan fortsätta öka under den kommande tioårsperioden. Men för att utveckla nya moderna militära förmågor krävs omfattande strukturella förändringar inom de Väpnade Styrkorna och även inom det ryska samhället i övrigt. Förmågeutvecklingen bromsas idag av strukturella brister inom de flesta områden, där personalsituationen utgör den kanske största utmaningen.

Blir den ekonomiska krisen i Ryssland långvarig kommer de Väpnade Styrkorna att ställas inför svåra prioriteringar vad gäller materielförsörjning och övningsverksamhet. Om den politiska ledningen avser att fortsätta den militära uppbyggnaden oavsett om ekonomin egentligen tillåter det, föreligger en uppenbar risk för att Ryssland åter fastnar i en sovjetisk fälla präglad av ett militärt strukturellt tänkande och en överdimensionerad militär sektor. De negativa socioekonomiska effekterna av en sådan lösning riskerar att leda till ökat missnöje och protester mot den politiska ledningen, vilket i sin tur kan leda till ökad repression.

Nyckelord: Ryssland, OSS, militär förmåga, operativ förmåga, de Väpnade Styrkorna, demokrati, säkerhetspolitik, ekonomi, energi, massförstörelsevapen, utrikespolitik, inrikespolitik, kärnvapen, kemiska vapen, biologiska vapen, doktrin, OPK, FoU, Putin, Medvedev

Abstract

This report is the fifth in a series of assessments of Russian military capability in a ten-year-perspective, which have been published since 1998. As in the previous four assessments, the assumption is that military capability is influenced by the development and character of the Russian leadership and society. Therefore, the military capability is analysed in relation to the development of Russian democracy, domestic and foreign policy, threat perceptions, security policy decision-making, economic development, etc.

The report concludes that Russian military capability has increased in recent years as a consequence of increased resources for training and exercises. Given a continued favourable financial situation, Russian military strength will continue to grow also in the coming ten-year period. But the development of qualitatively new military capabilities demands extensive structural changes within the Armed Forces and the society at large. Such development is today hampered by structural deficiencies in many sectors within the Armed Forces, particularly in personnel.

If the economic crisis becomes long-lasting, the Armed Forces will be forced to make hard choices concerning equipment supplies and exercises. If the political leadership decides to continue the military build up irrespective of whether the economy allows it, there is an evident risk that Russia will be caught in a Soviet-like trap consisting of military structural thinking and an over-dimensioned military sector. The negative socio-economic effects of such a solution might lead to growing discontent and protests against the political leadership, which in the end might result in more repression.

Keywords: Russia, CIS, military capability, operative capability, armed forces, democracy, security policy, energy, weapons of mass destruction, foreign policy, domestic politics, nuclear weapons, chemical weapons, biological weapons, doctrine, MIC, R&D, Putin, Medvedev

Innehållsförteckning

SAMMANFATTNING	11
INLEDNING	17
RYSK HOTUPPFATTNING OCH SÄKERHETSPOLITISKT BESLUTFATTANDE	23
ETT NYTT NATIONELLT SÄKERHETSKONCEPT PÅ VÄG	23
I VÄNTAN PÅ EN NY MILITÄRDOKTRIN	24
KRITIK MOT DEN OFFICIELLA HOTBILDEN	29
RYSKT SÄKERHETSPOLITISKT BESLUTFATTANDE	30
BEDÖMNING I ETT TIOÅRSPEKTRIV	35
INRIKESPOLITISK UTVECKLING	37
DET POLITISKA SYSTEMET	39
FEDERAL VISAVI REGIONAL MAKT	45
HUR STABILT ÄR RYSSLAND EGENTLIGEN?	46
KLANKRIG ETT STÄNDIGT NÄRVARANDE FENOMEN INOM MAKTELITEN	47
STATLIG KONTROLL ÖVER NYCKELSEKTORER INOM EKONOMIN	49
UTRIKESHANDEL SOM EN GEMENSAM NÄMNARE FÖR MAKTELITEN	51
NORDKAUKASIEN	52
BEDÖMNING AV DEN INRIKESPOLITISKA UTVECKLINGEN I ETT TIOÅRSPEKTRIV	54
DEMOKRATI OCH SAMHÄLLE	57
TVÅ DECENNIER AV DEMOKRATISKA IDEAL OCH DIKTATURFASORER	57
DEN STYRDA DEMOKRATIN	58
MELLAN DEMOKRATI OCH DIKTATUR	59
RÄTTSSSTATENS PROBLEM	61
HINDER MOT DEMOKRATIUTVECKLING	65
BEDÖMNING I ETT TIOÅRSPEKTRIV	67
MÅL OCH MEDEL I RYSK UTRIKESPOLITIK	69
ÖVERGRIPANDE MÅL	69
POLITISKA MÅL OCH MEDEL	70
MILITÄRA MEDEL	85
SLUTSATSER OM RYSSLANDS UTRIKESPOLITISKA MAKTMEDEL	91
BEDÖMNING I ETT TIOÅRSPEKTRIV	94
ENERGISÄKERHET OCH ENERGI SOM MAKTMEDEL	97
ENERGIPOLITISK STRATEGI – KONTROLL OCH INFLYTANDE	97
RESURSER OCH PRODUKTION – OHÅLLBAR STRATEGI	98
STATSKONTROLL OCH OKONTROLLERBARHET	99
ÖKAD STATLIG KONTROLL AV RESURSER OCH UTVINNINGSPROJEKT	101
INVESTERINGSPROBLEM LEDER TILL RISK FÖR ENERGIUNDERSKOTT	102
AMBITIÖS RÖRLEDNINGSPOLITIK OCH NYA INTRESSEOMRÅDEN	103
ENERGIPOLITIK FORTFARANDE ETT POPULÄRT MAKTMEDEL	105
BEDÖMNING I ETT TIOÅRSPEKTRIV	107
EKONOMISK UTVECKLING OCH FÖRSVAREKONOMI	109
RYSK EKONOMISK UTVECKLING 2005-2008	109
RYSK KONKURRENSKRAFT I ETT INTERNATIONELLT PERSPEKTRIV	117
YTTERLIGARE VIKTIGA FAKTORER OCH PROBLEM I EKONOMIN	119
ALLVARLIGA DEMOGRAFISKA PROBLEM	122
DEN MILITÄRA EKONOMIN – ALLTJÄMT EN KVARNSTEN	128
EFFEKTER PÅ DEN RYSKA EKONOMIN AV KRIGET MED GEORGIEN OCH DEN GLOBALA FINANSKRISEN	131
HUR KAN MEDVEDEV PÅVERKA UTVECKLINGEN?	133
BEDÖMNING I ETT TIOÅRSPEKTRIV: SLUTSATSER BETRÄFFANDE EKONOMI	135

DE VÄPNADE STYRKORNA	139
REFORMERINGEN GÅR ALLTJÄMT LÅNGSAMT FRAMÅT	140
SVAGT STRATEGISKT LEDARSKAP HÄMMAR FÖRMÅGEUTVECKLINGEN	141
ORGANISATION OCH ORGANISATIONSKULTUR BROMSAR UTVECKLINGEN	146
PREKÄR PERSONALSITUATIONEN MED OFÖRÄNDRAD NUMERÄR	152
VAPEN OCH MATERIEL FÖRNYAS MEN FÖRBÄTTRAR MARGINELLT FÖRMÅGAN	159
ÖVNINGSVERKSAMHETEN ÖKAR OCH ÄNDRAR KARAKTÄR	170
DEN OPERATIVA FÖRMÅGAN ÖKAR, MEN FRÅN EN LÅG NIVÅ	173
BEDÖMNING I ETT TIOÅRSPERSPEKTIV	175
KÄRNVAPEN OCH MILITÄRSTRATEGISKA SYSTEM	181
RYSK KÄRNVAPENDOKTRIN OCH KÄRNVAPENAMBITION	182
NUMERÄR, BUDGETTILLSKOTT OCH ANSKAFFNINGSPROGRAM	184
TEST- OCH ÖVNINGSVERKSAMHET	188
RYSSLAND OCH DET AMERIKANSKA MISSILFÖRSVARET	194
INTERNATIONELLA AVTAL OCH DEN STRATEGISKA KONTEXTEN	197
RYMDPOLITIK, RYMDTRUPPERNA OCH DE STRATEGISKA SYSTEMEN	199
BEDÖMNING I ETT TIOÅRSPERSPEKTIV	203
KEMISKA OCH BIOLOGISKA VAPEN	205
KEMISKA VAPEN, FORTSATT DESTRUKTION	205
BIOLOGISKA VAPEN OCH BIOTERRORISM, FOKUS PÅ BIOLOGISK SÄKERHET	210
BEDÖMNING I ETT TIOÅRSPERSPEKTIV	217
DET FÖRSVARSDINDUSTRIELLA KOMPLEXET OCH MILITÄR FOU	219
REFORMERINGEN AV OPK – LEDER DEN FRAMÅT?	220
DET STRATEGISKA LEDARSKAPET ÄR FORTSATT SVAGT	221
ORGANISATIONSFÖRÄNDRINGARNA ACCELERERAR MEN TAR KRAFT	229
PERSONALFÖRSÖRJNINGEN ÄR ALLTJÄMT OKLAR	238
OMODERN MATERIEL ALLTJÄMT DET STÖRSTA PROBLEMET	240
PRODUKTIONEN ÖKAR, MEN MEST FÖR EXPORT	242
TRENDBROTT INOM RYSK VAPENHANDEL OCH MILITÄRINDUSTRIELLA SAMARBETEN ..	253
OPK FÖRMÅR UNDERSTÖDJA RYSKA STORMAKTSAMBITIONER	262
BEDÖMNING I ETT TIOÅRSPERSPEKTIV	266
OM KONSTEN ATT BEDÖMA FRAMTIDEN: TILLBAKABLICK PÅ RUF 1998	271
ÖVERGRIPANDE SLUTSATSER FÖR RYSK UTVECKLING I ETT TIOÅRSPERSPEKTIV	273
BIBLIOGRAFI	279
APPENDIX A: RYSSLANDS MARINSTRIDSKRAFTER 2007	295
APPENDIX B: FÖRKORTNINGAR	296
RAPPORTFÖRTECKNING RUF	302

Tabeller, diagram och figurer

TABELL 1. SÄKERHETSRADETS SAMMANSÄTTNING	32
TABELL 2. DE RYSKA KRAFTMINISTERIERNA	33
TABELL 3. RYSK EKONOMISK UTVECKLING 1998-2007- NÅGRA NYCKELTAL	111
TABELL 4. HIV/AIDS EFFEKT PÅ RYSK EKONOMI I OLIKA SCENARIER (PROCENTUELL FÖRÄNDRING I RELATION TILL GENOMSNITTLIG UPPSKATTNING).....	126
TABELL 5. RYSKA MILITÄRT RELATERADE UTGIFTER I MILJARDER RUBEL, OFFICIELLA UPPGIFTER	129
TABELL 6. DE RYSKA VÄPNADE STYRKORNAS NUMERÄR 2000-2007	149
TABELL 7. BROTTSTATISTIK FÖR DE VÄPNADE STYRKORNA 2005-2008	151
TABELL 8. TOTAL MATERIELL NUMERÄR I DE RYSKA MARKSTRIDSKRAFTERNA 2000-2007	160
TABELL 9. FÖRDELNING AV VIKTIGARE MATERIELSYSTEM ÖVER NÅGRA MILITÄROMRÅDEN 2007 (2004 INOM PARENTES)	160
TABELL 10. DE RYSKA FLYGSTRIDSKRAFTERNAS TOTALA FLYGPLANSINNEHAV 2000-2007	161
TABELL 11. DE RYSKA MARINSTRIDSKRAFTERNAS FARTYGSINNEHAV 2000-2007	162
TABELL 12. FÖRDELNING AV FARTYGSTYPER I DE REGIONALA MARINERNA 2007 (2004 INOM PARENTES)	164
TABELL 13. PROJEKTERADE STRATEGISKA STRIDSSPETSAR, 2007-2020	184
TABELL 14. RYSSLANDS STRATEGISKA OFFENSIVA VAPEN 2007	191
DIAGRAM 1: RYSSLAND: BNP OCH TILLVÄXT	110
DIAGRAM 2. RYSK BNP-UTVECKLING OCH OLJEPRISSET	112
DIAGRAM 3. INFLATIONSUTVECKLINGEN 1992-2007	115
DIAGRAM 4. BYTESBALANS, MILJARDER USD OCH ANDEL AV BNP (%).....	118
DIAGRAM 5. RYSK BEFOLKNINGSUTVECKLING.....	123
DIAGRAM 6. FÖRSVARSGIFTERNAS FÖRDELNING 2000-2007, FN-STATISTIK, BASERAD PÅ RYSKA UPPGIFTER, MILJARDER LÖPANDE DOLLAR	130
FIGUR 1. MODELL ÖVER EN ORGANISATIONS FÖRMÅGEBAS	20
FIGUR 2. TRENDDIAGRAM ÖVER RYSKA STRATEGISKA PLATTFORMAR OCH STRIDSSPETSAR.	187

Förord

Föreliggande rapport har skrivits på uppdrag av Försvarsdepartementet och utgör en fortsättning på de fyra tidigare rapporterna från 1998, 2000, 2002 och 2005.

För inledning, sammanfattningar och slutsatser svarar samtliga deltagare i projektet. Huvudansvariga för de separata kapitlen är:

Rysk hotuppfattning och säkerhetspolitiskt beslutsfattande: Jakob Hedenskog (med bidrag av Maria Tisell)

Inrikespolitisk utveckling: Maria Tisell (med bidrag av Jakob Hedenskog)

Demokrati och samhälle: Jan Knoph (med bidrag av Ingmar Oldberg)

Mål och medel i rysk utrikespolitik: Ingmar Oldberg

Energisäkerhet och energi som maktmedel: Robert Larsson

Ekonomisk utveckling och försvarsekonomi: Jan Leijonhielm

De Väpnade Styrkorna: Fredrik Westerlund (med bidrag av Ingmar Oldberg)

Kärnvapen och militärstrategiska system: Robert Larsson

Kemiska och biologiska vapen: Roger Roffey

Det militärindustriella komplexet och militär FoU: Fredrik Westerlund

Om konsten att bedöma framtiden: Jan Leijonhielm.

En granskning av rapporten har skett den 25 november av Dr Stefan Forss, finska Försvarsuniversitetet samt avdelningschef Kristian Åtland och Förste forskare Rolf-Inge Vogt Andresen, norska Forsvarets Forskningsinstitut under ordförandeskap av områdeschef Eva Mittermaier, FOI. Författarna framför ett varmt tack till granskarna för deras omfattande arbete och den konstruktiva kritik som framfördes. Vi vill också framföra ett tack till deltagarna i det symposium som i november genomfördes vid FOI under rubriken ”Georgienkriget och finanskrisens inverkan på rysk in-, utrikes- och säkerhetspolitik”, under vilket en rad synpunkter inom ramen för rapporten framfördes och som också till delar inarbetats. Redaktör för rapporten har varit Fredrik Westerlund.

Stockholm i januari 2009

Jan Leijonhielm

Sammanfattning

Rysslands hotuppfattning, såsom den kommer till uttryck i doktriner och strategiska koncept baseras fortfarande på det Nationella säkerhetskonceptet och Militärdoktrinen från 2000 samt den kompletterande Vitboken från 2003. Ett nytt säkerhetspolitiskt koncept fram till 2020 har utlovats till februari 2009 och en ny militärdoktrin väntas kort därefter. Dagens ryska hotanalys ser tre typer av militära konflikter som hotar Ryssland. Det första hotet handlar om post-sovjetiska konflikter i närområdet, eventuellt med inblandning av västmakterna, som riskerar att spilla över till Ryssland. Det andra hotet handlar om en direkt militär konflikt med USA och dess västliga allierade. Det tredje hotet, som inte bedöms akut, utgörs av en militär konflikt med ett expansionslystet Kina. Den ryska hotbilden domineras således av yttre och rent militära hot. Inre hot, som separatism eller terrorism, anses inte längre utgöra akuta hot mot Ryska Federationens överlevnad.

Bedömningen från 2005 att **det säkerhetspolitiska beslutsfattandet** i Ryssland undan för undan kom att koncentreras till presidenten och hans närmaste krets förstärktes under Putins sista år på presidentposten. Det säkerhetspolitiska beslutsfattandet kännetecknas av kontinuitet efter bytet på presidentposten från Putin till Medvedev, även om kontinuiteten mera knyts till personen Putin, nu som premiärminister, än till ämbetet. En kaderförändring i säkerhetsorganen och presidentadministrationen efter valet garanterade att inte maktskiftet, i den mån man kan tala om ett sådant, tillät konkurrensen mellan maktintressen att gå över styr. Den potentiellt viktigaste organisatoriska förändringen som kan påverka det säkerhetspolitiska beslutsfattandet i Ryssland under de kommande åren är förmodligen skapandet av det nya presidiet, som består av regeringens sju viceministrar samt sju andra nyckelministrar under ledning av premiärministern. Det är ännu oklart om Presidiet eller Säkerhetsrådet kommer att bli det tongivande organet i det säkerhetspolitiska beslutsfattandet. Några större organisatoriska förändringar inom styrkestrukturerna har inte genomförts sedan 2003, då ett antal styrkestrukturer slogs ihop eller försvann samtidigt som nya bildades.

Det politiska systemet i Ryssland är i flera avseenden en välutvecklad institutionell potemkukuliss. Det finns parlament, partier och val. Men i realiteten finns ingen lagstiftande motvikt till den exekutiva makten. De politiska partierna är i allt väsentligt skapade och styrda uppifrån. Den ryska inrikespolitiken domineras till synes av en man, nuvarande premiärminister Vladimir Putin. Systemet är dock inte så stabilt som det kan förefalla. Bristande insyn i vad som är de egentliga bevekelsegrunderna för politiska beslut gör maktutövningen svårförutsägbar. Denna är ett resultat av komplexa och föränderliga klankonstellationer inbegripna i ständig kamp med varandra och inte ett system styrt med järnhand in i minsta detalj av en enda man eller några få utvalda. Kampen inom makteliten påverkar den politiska processen och medför att de regionala makteliterna de facto ofta kan agera med en viss grad av självständighet

Kontroll över såväl viktiga ekonomiska sektorer som strävan efter personlig ekonomisk vinning utgör bärande inslag i den ryska politiska maktutövningen. Byråkrati och ekonomi är två sfärer som alltmer överlappar varandra. Dessutom är en bakgrund inom utrikeshandeln, snarare än KGB-bakgrund, en gemensam nämnare för de som ingår i den politiska makteliten. Det så kallade Moskovitiska paradigmet karaktäriseras av statlig kontroll över nationellt viktiga ekonomiska sektorer, avsaknad av fungerande egendomslagstiftning, parlamentariska kontrollfunktioner och rättstatlighet jämte en överdriven fokusering på militära och styrkeaspekter i säkerhetspolitiken. Till detta kan fogas en dimension av stormaktsmystik. Med stor sannolikhet kommer detta att förändras i mycket liten omfattning under den närmaste tioårsperioden. Kreml kommer sannolikt att fortsätta ansträngningarna att kontrollera regionerna,

men förblir beroende av dessas makteliter. Den pågående globala finanskrisen, som övergått till den reella ekonomin kan dock medföra skärpta motsättningar mellan politiska klaner och utsätta tandemstyret för allvarliga påfrestningar. Möjligen kan detta leda till en ny politisk utvecklingsfas, eftersom omfattande folkliga protester eller skarp maktkamp torde vara de enda faktorer som på ett avgörande sätt skulle kunna förändra Rysslands politiska kurs.

Ryssland rör sig fortfarande i gränslandet mellan **demokrati** och diktatur. Sedan 2003 har en tydlig försämring av demokratin skett på ett antal områden, som resulterat i att Ryssland på internationella värderingslistor nedgraderats i fråga om ekonomisk frihet, press- och mötesfrihet och rättvisa val. Rättstaten är ännu avlägsen och politiska partier skapas, styrs och skrotas av den sittande politiska regimen. Ryssland har blivit en stat med formellt korrekta val, lagar och konstitution som ytligt influerats av Väst. Den sittande makten har som strategi att med hårda medel kväsa en politiskt insignifikant opposition och motverka strävanden mot självbestämmande i regionerna. Den ryska varianten av demokrati, kallad suverän demokrati, kommer med stor sannolikhet inte att förändras i något väsentligt avseende under den kommande tioårsperioden, om inte en politiskt ohanterlig situation skulle uppstå, eller preseident Medvedev få en oväntat sottr politisk makt. Mot bakgrund av att den nuvarande politiska eliten i form av lagar och så kallade administrativa resurser har byggt höga skyddsmurar runt sin maktställning, finns mycket små möjligheter att i val besegra denna. Vilken etikett som bör sättas på Rysslands politiska system är omtvistat. Rapporten kommer till slutsatsen att det inte är frågan om någon form av demokratiskt system men heller inte ett totalitärt. Ryssland har ett auktoritärt politiskt system.

President Medvedev fortsätter troget Putins **utrikespolitik**. Som framgår av det utrikespolitiska koncept som lanserades i juli 2008 vill Ryssland först och främst bli erkänt som en av flera stormakter i världen och återvinna gamla maktpositioner snarare än integreras och anpassa sig. De ryska medlen för att uppnå de proklamerade målen har i vissa fall haft framgång men riskerar också att bli kontraproduktiva. Utrikespolitiken vägleds främst av säkerhetsintressen, medan västlig demokrati och mänskliga rättigheter ses som hot, något som försvårar samarbetet med Väst. I världspolitik bedriver Ryssland en klassisk balanspolitik, som strävar efter att utnyttja motsättningarna mellan motparterna och t.ex. spela ut Europa och Kina mot USA. Förslaget om en ny europeisk säkerhetspakt är ett försök att öka Rysslands inflytande på USA:s bekostnad. Ryssland strävar efter inflytande i alla viktiga organisationer men prioriterar samarbetet med de postsovjetiska staterna inom OSS, där det i kraft av storlek och traditioner fortfarande har störst inflytande. Natos fortsatta östutvidgning ses som ett av de största yttre hoten. Trots allt tal om territoriell integritet, icke-inblandning och icke-våld fortsätter Ryssland i praktiken att stödja separatister i Georgien och Ukraina, de OSS-länder som fört en NATO-vänlig politik. Försvaret av och stödet till ryska landsmän och medborgare i exil, vilket ses som ett viktigt mål, är ett farligt påtryckningsmedel, som även hotar de baltiska staterna. Ryssland fortsätter att använda militära baser utomlands och ”fredsskapande” styrkor som maktmedel för att antingen stödja allierade regimer mot västlig påverkan eller försvaga västvänliga regimer inom OSS. Invasionen i Georgien 2008 visade att Ryssland inte heller tvekar att tillgripa militära medel inom sin intressesfär, när tillfälle bjuds, trots att detta skadade relationerna med Väst.

Energipolitiken var ett högt prioriterat område för Putin och förblir så under Medvedev. Den statliga kontrollen över energisektorn har sedan 2003 ökat markant. Energiexporten som maktfaktor har delvis ersatt, delvis kompletterat, övriga maktinstrument framförallt på den regionala scenen. Ryssland har sedan 1991 skurit av energileveranserna till EU eller OSS vid mellan 30 och 40 tillfällen. Mellan 2006 och 2008 har ett tiotal nya fall av leveransproblem kunnat noteras. Fyra av dessa: till Estland, Ukraina, Vitryssland och Litauen, har varit poli-

tiskt motiverade leveransavbrott och den ryska energipolitiken mot Moldavien är fortfarande helt präglad av Rysslands stöd till utbrytarregionen Transnistrien. Bristande investeringar och otillräcklig prospektering har lett till risk för energiunderskott – särskilt som Rysslands egen konsumtion ökar – vilket i sin tur innebär exportproblem på sikt. En betydande minskning av de för ekonomin så viktiga intäkterna från energiexporten har redan skett genom oljeprisets fall och kommer att sänka tillväxten radikalt under det närmaste året.

Den ryska **ekonomin** har sedan 2005 utvecklats i snabb takt i ett makroekonomiskt perspektiv och ökningen av BNP har sedan 2003 legat på 6,8 procent. Till stor del beror denna ökning på transitoriska effekter, som nu börjat avta, samt på höga råvarupriser, främst på olja, på världsmarknaderna. De stora problemen i rysk utveckling: den svåra folkhälsosituationen och den demografiskt starkt negativa konsekvensen av denna, inflationen, fattigdomen, korrruptionen, den låga produktiviteten och otillräckliga investeringar, har man trots de goda tiderna inte lyckats få bukt med. Ekonomin är fortfarande till stora delar oreformerad. Omfattande program och goda intentioner hos den nya presidenten återstår att se effekterna av. Insikten saknas inte, problemet utgörs av implementeringen. Stora outnyttjade resurser, som energibesparingar, skog och obrukad åkerareal, kräver omfattande investeringar och tid för att realiseras. I ett tioårsperspektiv får Ryssland, om inte den pågående finanskrisen får alltför omfattande effekter som raserar delar av det som byggts upp under Putin, en inbromsande tillväxt på någon eller några procent. Blir krisen långvarig, och tillväxten förbyts i recession, kommer den ryska befolkningen att drabbas hårt med eventuell social oro som följd. Den nära kopplingen mellan politik och ekonomi kan komma att fälla de politiker, som har ökad tillväxt som sin viktigaste legitimitetsgrund.

Den ryska militärbudgeten har ökat snabbt sedan 2000, men effekterna realiserar långsamt. Trots den allvarliga pågående krisen har president Medvedev utlovat fortsatta satsningar enligt fastställd budget. Detta innebär en bekräftelse av ett sovjetiskt synsätt på säkerhet och utgör en risk för att Ryssland är på väg att åter fastna i en sovjetisk fälla präglad av ett militärt strukturellt tänkande.

De ryska **Väpnade Styrkorna** har under de senaste åren förbättrat sin förmåga till följd av flera års ökande tilldelning av resurser. De prioriterade områdena har varit strategisk avskräckning – genom kärnvapenstyrkor och konventionella mobiliseringsförband – samt hantering av lokala och regionala konflikter. Mobiliseringsförmågan har i viss utsträckning upprätthållits genom ett antal mobiliseringsövningar, men grunderna för storskalig mobilisering har eroderats. Vad gäller hantering av lokala och regionala kriser och konflikter har utvecklingen varit mer tydligt positiv. Genom kontraktsbemanning och ett ökande antal mer komplexa övningar har tillgängligheten, numerären och förmågan ökat för förband med stående beredskap. Skillnaderna mellan de prioriterade förbanden och övriga förband inom de Väpnade Styrkorna vad avser personaluppfyllnad, löneläge, materielstatus och övningsintensitet har ökat. Allt tydligare skillnader framträder också mellan förbandens huvudsakliga uppgifter i de olika strategiska riktningarna. Trots den ökade resurstilldelningen brottas de Väpnade Styrkorna alltjämt med stora problem vad gäller främst personal och materiel. Även organisationen och organisationskulturen bromsar utvecklingen av väsentligen nya förmågor, vilket medför att de Väpnade Styrkorna under överskådlig tid i stort kommer att vara en nedbantad version av sin sovjetiska föregångare. Tidigare försök till reformering av de Väpnade Styrkorna har inte lett till påtagliga förändringar och det återstår att se om de nya reformer som lanserats under 2008 kommer att ha större framgång.

Ryssland avser upprätthålla både en avskräckningsförmåga och en förmåga att bedriva krigföring med strategiska **kärnvapen**. Vidmakthållandet av de strategiska kärnvapenstyrkorna har

sålunda högsta prioritet. I fredstid ska dessa genom avskräckning kunna avhålla aktörer från att utöva påtryckningar eller aggression mot Ryssland och dess allierade. I krigstid ska avskräckningen syfta till att avbryta väpnade handlingar på för Ryssland gynnsamma villkor, bland annat genom att tilldela motståndaren viss angiven skada. För att kunna lösa avskräckningsuppgifterna måste krigsmakten vara beredd att visa militär närvaro och beslutsamhet att använda våld. Avskräckningen baseras på förmågan att genom vedergällning tilldela motståndaren sådan skada att hans förväntade vinst kan ifrågasättas.

Destruktionen av **kemiska vapen** i Ryssland utgör en politisk fråga av internationell betydelse. Trots officiella försäkringar från rysk sida om att alla kemiska vapen kommer att vara förstörda 2012, då den förlängda tidsfristen löper ut, är bedömningen att det kommer att bli svårt om inte helt omöjligt. Det sannolika scenariot är att Ryssland kommer hävda att man levt upp till kravet men vissa andra stater kommer hävda att man inte fullständigt och slutgiltigt har förstört dessa kemikalier. Problemen vid destruktionsarbetet, främst finansieringen och den fysiska säkerheten vid transport och vid destruktionsanläggningar, kvarstår delvis. Under de gångna åren har framsteg gjorts i destruktionsarbetet (27 procent var förstört i april 2008). Det finns dock fortfarande brister i öppenhet och trovärdighet i den ryska hållningen när det gäller C-området och här har ingen förändring skett. Ryssland har fortsatt god kunskap och kapacitet inom B- och C-områdena och vissa kemiska vapen kommer att finnas kvar i alla fall till 2012. När det gäller den kemiska skyddsforskningen liksom utvecklingen av nya kemiska substanser att användas vid terrorbekämpning finns det inget som idag pekar på stora nysatsningar även om vissa frågetecken kvarstår. Den militära skyddsförmågan mot kemiska och biologiska vapen får anses vara god i ett internationellt perspektiv.

De ryska ståndpunkterna avseende **biologiska vapen** och bristen på öppenhet om det historiska arvet och om pågående B-skyddsforskning har inte förändrats i positiv riktning. Från rysk sida betonas all forskning är nödvändig då flera stater har militära B-vapenprogram, samt då det finns hot från genetiskt modifierade smittämnen och risk för bioterrorism. Det finns inget som direkt talar för stora nysatsningar inom den biologiska försvarsforskningen även om stora nysatsningar görs inom den "civila" biotekniken. Prioriterat är att förbättra den biologiska säkerheten bl.a. vid anläggningar. De internationella hotreducerande stödprogrammen har varit föremål för översyn och USA har kraftigt reducerat sitt engagemang inom det biologiska området i Ryssland men ökat i grannstaterna. De militära tillämpningarna och applikationerna av framstegen inom biotekniken kommer att vara beroende på ett helt annat sätt än tidigare av den civila forskningens resultat.

Rysk **försvarsindustri och FoU** har under de senaste åren haft tydliga framgångar. Produktionen har ökat inom många områden för att möta den ökade efterfrågan. Efter flera år med begränsade statliga försvarsmaterielbeställningar har omfattningen av dessa vuxit påtagligt de senaste åren, inte minst genom det statliga beväpningsprogrammet för åren 2007-2015. Samtidigt har såväl den ryska vapenexporten som den internationella kundkretsen ökat, vilket förstärkt Rysslands position som en av världens ledande exportörer av försvarsmateriel. Med ett ökande antal inhemska och utländska order har emellertid många av de problem som plågar det ryska militärindustriella komplexet blottats. Försvarsindustrin synes vara nära att nå, eller redan ha, nått gränsen för sin kapacitet och ytterligare produktionsökningar hämmas av ett antal strukturella problem. De mest kända problemen i dagsläget är att hitta kompetent personal samt den stora mängden föråldrade och omoderna produktionsanläggningar och maskiner. Investeringsbehovet inom det ryska försvarsindustriella komplexet är i det närmaste omätligt, samtidigt som korruption och ineffektivitet dränerar resurserna. Sedan några år tillbaka genomgår försvarsindustrin omfattande organisatoriska förändringar i syfte att skapa ett femtiotal integrerade företagstrukturer genom sammanslagning av hela produktionskedjor.

På längre sikt finns än större utmaningar för rysk försvarsindustri. De produkter som idag tillverkas och utvecklas är med mycket få undantag av sovjetisk design. På flera områden, som stridsflygplan, helikoptrar och luftvärnssystem, är produkterna lika bra eller bättre än västerländska motsvarigheter, men detta är tack vare det teknologiska arvet från den sovjetiska försvarsindustrin. Den bristfälliga finansieringen efter Sovjetunionens upplösning under det sena 1990-talets ekonomiska kris medförde att rysk försvarsindustri halkade efter i den teknologiska utvecklingen och en avgörande fråga för dess överlevnad är om kommande generationers vapen- och materielsystem kommer att kunna utvecklas. Inflödet av utländsk *know-how* har hittills varit begränsat, även om antalet internationella samarbeten ökar. Ryssland kommer snart att ställas inför valet mellan att vara självförsörjande på omodern försvarsmateriel eller att få tillgång till högteknologi till priset av ett ökande beroende av utländska tillverkare.

Inledning

Föreliggande rapport behandlar rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv med betoning på ambitioner och utmaningar. Med ambitioner avses den ryska ledningens ambitioner för framtiden, så som dessa kommit till uttryck genom ord och handling under de senaste åren. Dessa ambitioner resulterar i ett antal politiska, ekonomiska och tekniska utmaningar för det ryska samhället och dess ledare, men även säkerhetspolitiska utmaningar för länder i Rysslands närhet och omvärlden i övrigt.

Varför studera rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv?

Det huvudsakliga skälet till att bedriva långsiktiga studier av den säkerhetspolitiska utvecklingen är att det tar lång tid att bygga upp de säkerhetspolitiska instrument – exempelvis i form av militära förmågor och försvarsallianser – som krävs för att hantera framtida utmaningar. Av detta skäl behövs en uppfattning om vilka säkerhetspolitiska utmaningar som man kan komma att ställas inför, vilket motiverar forskning om aktörer och fenomen som kan ha stor inverkan i framtiden.

Ryssland är en stormakt i Sveriges närområde. Det är inte det enda landet med betydande militär, ekonomisk och politisk styrka i vår närhet, men intar likväl en särställning i det att Ryssland inte är lika kulturellt, ekonomiskt och politiskt integrerat med Sverige och dess grannar som övriga europeiska stormakter. Den ideologiska konflikt mellan Öst och Väst som karakteriserade det Kalla kriget existerar inte längre, men fortfarande står grundläggande värderingar i opposition till varandra.

Västerlandets liberala ideologi och dess demokratiska samhällssystem är inte kompatibla med auktoritära politiska system som det ryska och uppfattas därför som ett hot mot den ryska regimen. Till detta kommer att Västs militära, ekonomiska och politiska styrka upplevs som ett hot av Ryssland. Samtidigt finns små möjligheter för de båda sidorna att isolera sig från varandra i en värld där globaliseringen driver på den teknologiska och ekonomiska utvecklingen.

Ryssland har aldrig varit så beroende av en omvärld som landet inte kan kontrollera som nu, och beroendet kommer bara att öka; alternativet vore isolering och därmed regression. På motsvarande vis har Västeuropa aldrig varit så beroende av rysk energi som nu – och tillträde till den ryska marknaden utgör på sikt en viktig ekonomisk faktor för EU-länderna. Därmed existerar en bestående intressekonflikt sida vid sida med ett ömsesidigt beroende, vilket kommer att resultera i återkommande friktioner av olika slag mellan Ryssland och europeiska stater.

Det är alltid svårt att göra förutsägelser om framtiden, och de historiska, kulturella och politiska skillnaderna mellan Ryssland och till exempel Sverige gör det än svårare för oss att intuitivt förstå Ryssland och förutsäga hur dess ledare kommer att agera och reagera i olika situationer. Till detta kommer att det ryska politiska systemet gör det svårare att bedöma framtiden. Den latenta instabilitet som auktoritära samhällssystem innebär – genom den ständigt närvarande risken för systemskifte/kollaps och de bristande förutsättningarna för koherent strategiskt beslutsfattande – medför en osäkerhet kring den långsiktiga säkerhetspolitiska utvecklingen för omkringliggande länder. Detta gäller i synnerhet om det handlar om en militär, ekonomisk och politisk stormakt.

Mot bakgrund av den höga sannolikheten för friktioner av olika slag och svårigheterna att förutse när dessa kommer att uppstå och på vilket sätt Ryssland kommer att agera finns skäl att rusta sig med (det vassaste av vapen – kunskap). Goda kunskaper om den mest troliga

framtida säkerhetspolitiska utvecklingen som skapar handlingsutrymme och möjliggör en framgångsrik politik. Detta utgör motivet till säkerhetspolitiska studier av Ryssland och, ur ett försvarspolitiskt perspektiv, dess militära förmåga i ett tioårsperspektiv.

Studiens syfte

Föreliggande rapport utgör den femte i en serie gjord i första hand för Försvarsberedningen på uppdrag av Försvarsdepartementet. Rapportens resultat ska utgöra underlag för de säkerhetspolitiska kontrollstationerna som görs inför försvarsbesluten, samt till den löpande bedömningen av rysk utveckling inom departementet.

Ett av huvudsyftena med rapportserien är att finna och analysera trender i rysk utveckling som påverkar den militära förmågan i tioårsperspektivet. Av särskild vikt i detta sammanhang är att bevara en kontinuitet genom att återknyta till tidigare rapporter samt att försöka finna och analysera trender. Rapporten koncentreras på utvecklingen under de senaste åren, men de olika kapitlen granskar också i varierande grad tidigare perioder. Föreliggande rapport behandlar utvecklingen i Ryssland fram till och med utgången av 2008.

Rapporten är avsedd för såväl försvarspolitiker som specialister och allmänt Rysslandsintresserade. De olika avsnitten kan läsas separat, men för ökad förståelse rekommenderas den bedömning i ett tioårsperspektiv som avslutar respektive kapitel samt de övergripande slutsatserna som presenteras i slutet av rapporten.

Metod

Den metodansats som används i denna rapport är densamma som i tidigare studier: att beskriva Rysslands militära förmågeutveckling mot bakgrund av det ryska samhällets utveckling. Rapporten utgår därmed från en holistisk syn på militär förmåga, där ett samhälles samlade resurser (i uttryckets vidaste bemärkelse) utgör grunden för vilka förmågor som kan utvecklas och i vilken utsträckning den politiska ledningen kan tänkas utnyttja dessa. Skälet till detta synsätt är att förmågan att föra krig – vilket utgör den militära organisationens karaktäriserande uppgift, även om flera andra uppgifter kan åläggas militären – inte kan frigöras från sin sociala kontext. Krig är inte en autonom företeelse utan ett politiskt instrument.¹ Ett samhälles fysiska, ekonomiska, politiska och kulturella resurser blir därmed avgörande för vilken militär förmåga som kan utvecklas. Detta utgör ett socio-kulturellt ramverk som stödjer, men också begränsar, den militära förmågeutvecklingen.

Varken samhället i sig eller den militära förmågan är konstanter, utan föremål för en ständig utveckling. Vissa beståndsdelar i ett samhälle utvecklas oftast långsamt, medan andra är mer flyktiga till sin karaktär. Ett samhälles kultur, fysiska resurser – i form av geografiska förutsättningar, naturtillgångar, demografi – och grundläggande ekonomiska resurser som infrastruktur utvecklas ofta gradvis under långa tidsperioder, men kan förändras dramatiskt till följd av exempelvis naturkatastrofer, pandemier och politiska eller teknogena kriser. Det är kanske i detta perspektiv som Vladimir Putins uttalande om Sovjetunionens upplösning som århundradets största geopolitiska katastrof ska ses.² Utvecklingen kan också accelerera till följd av vetenskapliga upptäckter som möjliggör att latent resurser tas i anspråk. Mer flyktiga

¹ Jämför Clausewitz, Carl von (1993) *On War* (London, David Campbell Publishers Ltd), s. 100.

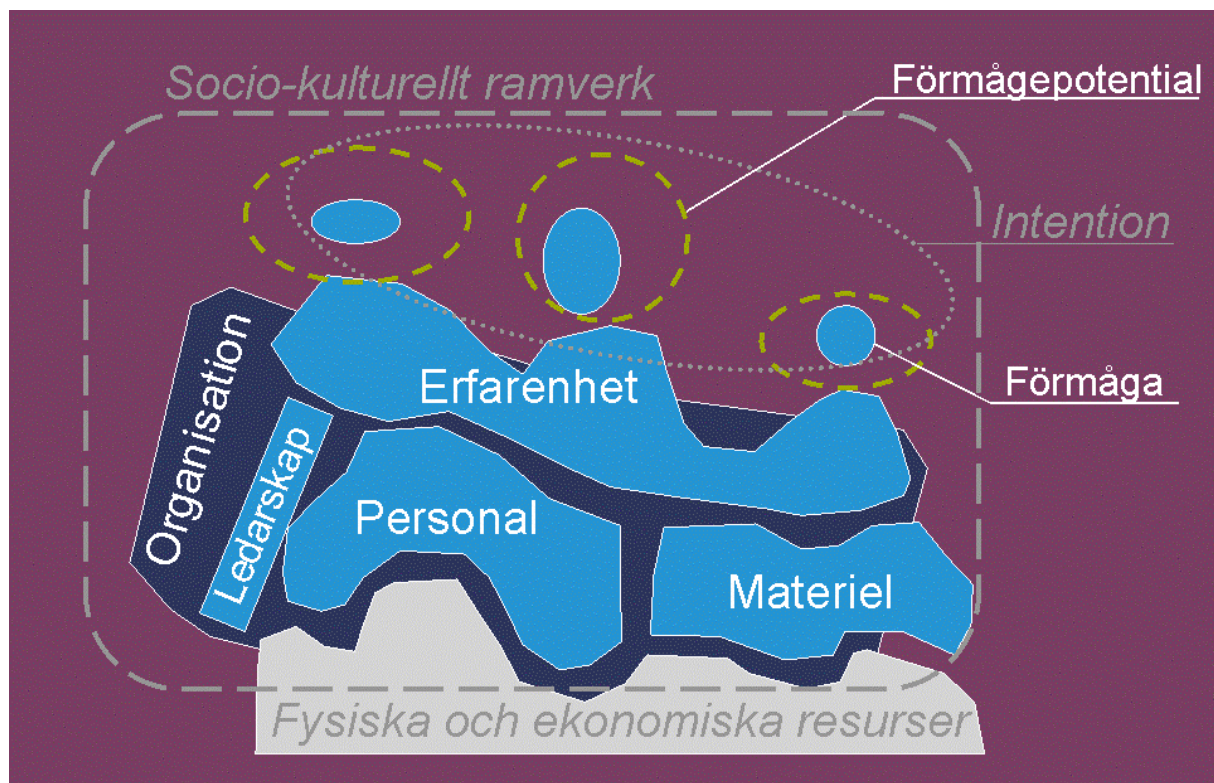
² Presidentadministrationen (2005) "Poslanie Federal'noy Sbornijy Rossijskoj Federatsii [Tal till den Ryssländska Federationens Federala församling]", hämtat: 10 oktober 2007, adress: http://www.kremlin.ru/appears/2005/04/25/1223_type63372type63374type82634_87049.shtml.

beståndsdelar i ett samhälle utgörs av den kortsiktiga politiska och ekonomiska utvecklingen, inte minst politiska intentioner. Mellan dessa ytterligheter vad gäller förändringstakt finns andra beståndsdelar som det politiska och ekonomiska systemet och dess institutioner, utbildningsväsende samt industriell infrastruktur. Sammantaget kan dessa beståndsdelar sägas utgöra grundförutsättningar för den militära förmågeutvecklingen eller dess socio-kulturella ramverk.

Därmed blir det betydelsefullt att granska hur det ryska samhället utvecklas. Karaktären hos Rysslands politiska ledning och dess beredvillighet att använda maktmedel i sin säkerhets- och utrikespolitik framstår därvidlag som en särskilt viktig faktor för den säkerhetspolitiska utvecklingen i Sveriges närområde. Rapporten försöker analysera säkerhetspolitiskt beslutsfattande och rysk hotuppfattning samt utvecklingen inom relevanta samhällsområden, som demokratins utveckling, den civila kontrollen över säkerhets- och militära institutioner, partistystemens utveckling och förutsättningarna för rättsstatens framväxt. Den ryska in- och utrikespolitiken, energipolitiken liksom den ekonomiska utvecklingen utgör andra viktiga förutsättningar för utvecklingen av den ryska militära förmågan och behandlas därför utförligt i denna rapport. Mot denna bakgrund beskrivs därefter den militära sektorn, dels i form av de Väpnade Styrkornas utveckling, dels i form av grundläggande faktorer som satsningen på militär forskning och utveckling (FoU) och den militärtekniska resursbasen.

När man studerar organiserad och planerad verksamhet, såsom exempelvis statlig militär verksamhet, kan analysen ta sin utgångspunkt i vissa oföränderliga förhållanden. Varje organiserad och planerad verksamhet kräver att vissa förutsättningar är uppfyllda. Graden av uppfyllnad är avgörande för möjligheterna att framgångsrikt genomföra den planerade verksamheten. Det behövs någon som kan genomföra verksamheten och nödvändig utrustning därtill. Utöver personal och materiel krävs instruktioner för vem som gör vad – en organisation – samt former för att leda och planera verksamheten. Därtill kommer att personalen behöver erfarenhet av att bruka materielen. Behovet av organisation, personal, materiel, erfarenhet och ledarskap för att kunna uppnå en förmåga kan ses som ett oföränderligt förhållande; samtliga fem förutsättningar måste uppfyllas då de endast i begränsad utsträckning kan kompensera för varandra. Dessa fem faktorer kan sägas utgöra en organisations förmågebas, ur vilken dess förmågor kan utvecklas.

Figur 1. Modell över en organisations förmågebas

Vad består då organisation, personal, materiel, erfarenhet och ledarskap av? Organisationen omfattar såväl organisationsformen (indelningsstruktur, informations- och ansvarsflöden) som formell och informell organisationskultur. Personalresurserna utgörs av personalens antal, sammansättning, utbildningsnivå, specialiseringsgrad samt psykiska och fysiska hälsotillstånd. Materiella resurser består av anläggningar, materielsystem och förbrukningsmateriel. Erfarenheten byggs främst upp genom ordinarie verksamhet – i det militära fallet stridshandlingar – men även genom övningar och rutinemässig verksamhet. Ledarskap utgörs av styrande dokument (koncept, doktriner, målprogram, budgetar), organisationsförändringar, ledarskapskultur och personligt ledarskap. Ett väl utövat ledarskap kan kompensera för bristande resurser vad gäller personal, materiel och erfarenhet.

Den beskrivna analysmodellen tillämpas i kapitlen om de Väpnade Styrkorna samt om det försvarsindustriella komplexet och militär FoU i syfte att beskriva den förmågebas som rysk militär kapacitet vilar på. Modellen gör det också möjligt att identifiera utvecklingstrender samt analysera förutsättningar för att utveckla nya förmågor utifrån den befintliga förmågebasen, det vill säga förmågepotentialen.

Avslutningsvis bör uppmärksammas att de stora skiftningarna i rubelns värde gentemot andra valutor utgjort en metodmässig utmaning vid försöken att relatera belopp i rubel till värden som kan förstås av en svensk läsare. För att illustrera skillnaden i köpkraft gentemot den officiella växelkursen från rubel till dollar, används i rapporten ibland ett PPP-värde (Purchasing Power Parity). Detta är beräknat på en genomsnittlig växelkurs under perioden 2005-2009 på 27 rubler mot 1 USD och ett dito PPP-värde på 16 rubler mot 1 USD/PPP. Rubeln depreci-

rades mot slutet av 2008 till 31-32 USD och kommer under 2009 sannolikt ligga ännu något högre.

Disposition

Dispositionen av föreliggande rapport följer i stort den som använts under i tidigare rapporter om rysk militär förmåga. Rapporten inleds med en sammanfattning och avslutas med en sammanställning av de övergripande slutsatserna rörande rysk utveckling i ett tioårsperspektiv. Däremellan återfinns ett antal kapitel som närmare beskriver utvecklingen inom de områden som påverkar Rysslands militära förmåga. Varje sådant kapitel avslutas med en bedömning av utvecklingen inom området i ett tioårsperspektiv.

Vissa förändringar har dock genomförts i förhållande till rapporten från 2005. Säkerhetspolitiskt beslutsfattande avhandlas i ett separat kapitel tillsammans med rysk hotuppfattning i rapportens inledning. Därpå följer ett kapitel som behandlar den inrikespolitiska utvecklingen. Liksom i rapporten från 2005 avhandlas demokratiutvecklingen och utrikespolitiken i separata kapitel, men det senare området behandlas i denna rapport utifrån ett nytt perspektiv med fokus på mål och medel i rysk utrikespolitik. Vidare har ett nytt kapitel om energifrågor har tillkommit (*Energisäkerhet och energi som maktmedel*) för att ge utrymme för en djupare analys av detta område. Det kapitel som behandlar ekonomisk utveckling och försvarsekonomi har växt i omfattning jämfört med rapporten 2005, vilket till stor del beror på den osäkerhet som råder om framtida rysk ekonomisk utveckling, till följd av den globala finanskris som inträffade hösten 2008.

Till skillnad från föregående års rapporter benämns den ryska krigsmakten i denna rapport de Väpnade Styrkorna, vilket motsvarar den ryska officiella beteckningen. Det innebär att även kapitlet som behandlar den ryska krigsmakten bytt rubrik. Vidare har ett antal avsnitt flyttats från detta kapitel till andra kapitel: Ryssland och CFE-avtalet, hoten mot Ryssland, den ryska synen på framtida krigs karaktär samt de Väpnade Styrkornas uppgifter avhandlas huvudsakligen i kapitlet *Rysk hotuppfattning och säkerhetspolitiskt beslutsfattande*. Anledningen till förändringen är att utvecklingen inom dessa områden snarare drivs av säkerhetspolitiska ställningstaganden än av militära överväganden. Vidare behandlas rysk militär närvaro utomlands huvudsakligen i kapitlet *Mål och medel i rysk utrikespolitik*, då bevekelsegrunderna för baserna är politiska snarare än militära. Konflikten i Tjetjenien behandlas i ett separat avsnitt i kapitlet *Inrikespolitisk utveckling*, mot bakgrund av att de Väpnade Styrkornas inblandning i konflikten i Norra Kaukasien inte längre är så omfattande att den bedöms kräva ett eget kapitel.

Det kapitel som i 2005 års rapport avhandlade massförstörelsevapen har delats upp i två separata kapitel (*Kärnvapen och militärstrategiska system* respektive *Kemiska och biologiska vapen*) och framställningen har utökats vad gäller kärnvapen till följd av de senaste årens ökade tonvikt på sådana vapensystem. En annan skillnad mot rapporten 2005 är att kapitlet om militärreformen utgått. Den begränsade omfattningen av reformarbetet de senaste åren – sedan militärreformen förklarats avslutad – motiverar inte någon mer ingående analys, varför de iakttagelser som gjorts inarbetats i kapitlet *De Väpnade Styrkorna*. Vidare har det avslutande kapitlet om det ryska militärindustriella komplexet och militär forskning och utveckling förlängts för att ge utrymme för en bredare diskussion av utvecklingen på området.

Slutligen har ett kort retrospektivt kapitel om konsten att bedöma framtiden tillkommit, mot bakgrund av att det gått tio år sedan den första rapporten i denna serie författades.

Källor

Liksom i tidigare rapporter utgörs använda primärkällor av offentligt material från ryska myndigheter och organisationer, TV, radio, tidningar och tidskrifter. Möjligheten att göra en självständig analys av ryska primärkällor ger tyngd åt rapportens slutsatser. Sekundärkällorna är huvudsakligen analyser och kommentarer i ryska och utländska rapporter, böcker, artiklar, nyhetsbrev och monografier. Vidare har samtal med ryska och internationella forskare skett och forskningsresor utförts. En internationell konferens arrangerades av projektet i oktober 2007 där de ryska maktstrukturernas roll i politiken idag och i framtiden behandlades.³

Källmaterialet är av naturliga skäl mycket omfattande och skiljer sig också till sin karaktär mellan de områden rapporten behandlar. Gemensamt är att de trender beträffande insyn, tillförlitlighet och kontroll av uppgifter som påpekats i tidigare rapporter i stort kvarstår. Detta innebär att informationsmängden i flera avseenden begränsats under Putins period vid makten. Reduktionen gäller inte alla områden och stundtals föreligger en blandning av ökad öppenhet och ökad sekretess inom samma område, t. ex. vad gäller försvarsutgifter. Som tidigare konstaterats kan man finna tre huvudskäl till en ökad slutenhet: kampen mot terrorismen har legitimerat en begränsning av bland annat pressfriheten, den politiska ledningen förefaller medvetet misstänkliggöra samröre med utländska institutioner och forskare, vilket bevakas noga av säkerhetstjänsterna, och vidare har demokratibegränsande åtgärder, ursprungligen riktade mot kommunisterna, permanentats.

Vad gäller tillförlitligheten av officiella uppgifter är denna av högst varierande grad. Detta gäller t. ex. BNP-beräkningarna. Sådana är ett trubbigt instrument i de flesta länder, och särskilt så i Ryssland. Förutom att en ansevärd andel av BNP (normalt ca. 25-30 procent) uppskattas finnas inom den svarta eller grå ekonomin, så har skattebegränsande åtgärder från företagen kraftigt förvrängt industrins och handelns andel av BNP. Den allomfattande korruptionen påverkar statistiken i okänd, men sannolikt stor, omfattning. Den faktiska kostnaden för insatserna i Tjetjenien döljs. I officiell statistik bryts ofta tidsserier eller lämnas otillräcklig information om vad siffrorna innebär eller hur de beräknats. Många uppgifter saknas, t. ex. hur militärreformen reellt finansierats och hur stor andel av exportintäkterna som tillfaller staten. Den relativa osäkerhet beträffande vissa förhållanden som blir följden, anses av författarna dock som hanterbar, och osäkerheter markeras också i rapporten.

³ Konferensen resulterade i rapporten Leijonhielm, Jan & Westerlund, Fredrik (red), (2007) *Russian Power Structures - Present and Future Roles in Russian Politics*, Stockholm, Totalförsvarets Forskningsinstitut (FOI), december 2007, FOI-R--2437--SE.

Rysk hotuppfattning och säkerhetspolitiskt beslutsfattande

- Ett nytt nationellt säkerhetskoncept och en ny militärdoktrin förväntas komma ut under 2009. Den ryska hotanalysen ser framför allt tre typer av militära konflikter som potentiellt hotar Ryssland. Det första hotet är postsovjetiska konflikter i grannstaterna, eventuellt med inblandning av västmakterna, som riskerar att spilla över till Ryssland. Det andra hotet är en direkt militär konflikt med USA och dess västliga allierade. Det tredje hotet, som inte bedöms akut, utgörs av en militär konflikt med ett expansionslystet Kina.
- Den ryska hotbilden domineras av yttre hot och rent militära hot. Inre hot, som separatism eller terrorism, anses inte längre utgöra akuta hot mot Ryska federationens överlevnad.
- Ryskt säkerhetspolitiskt beslutsfattande kännetecknas av kontinuitet efter skiftet på presidentposten från Putin till Medvedev. En större kaderförändring i säkerhetsorganen och Presidentadministrationen efter valet garanterade att inte maktskiftet, i den mån man kan tala om ett sådant, tillät konkurrensen mellan maktintressen att gå över styr.

Ett nytt nationellt säkerhetskoncept på väg

Ryssland står i färd med att uppdatera både sitt nationella säkerhetskoncept och sin militärdoktrin. Syftet med säkerhetskonceptet är att ge en bred översikt över de externa och interna hot som Ryssland ser omkring, medan militärdoktrinen främst fokuserar på de väpnade styrkornas förmåga att bemöta dessa hot. De än så länge gällande dokumenten kom båda år 2000. Policydokument (även kallat Vitboken), som gavs ut år 2003, kompletterar skrivningarna av de militära hoten med en lista över transnationella hot; främst hot från internationell terrorism, separatism och överskridande brottslighet.

I juni 2008 gav den nye presidenten Medvedev order om att ta fram ett nytt nationellt säkerhetskoncept. I december framkom i rysk press att det nya konceptet väntas bli färdigt att under tecknas av presidenten på ett möte med Säkerhetsrådet den 20 februari 2009. Dokumentet, som sträcker sig fram till 2020, öppnar optimistiskt med att konstatera att Ryssland "övervunnit sviterna av de politiska och ekonomiska kriserna från slutet av 1990-talet". Slutsatsen är att Ryssland har återupprättat möjligheten att försvara sina nationella intressen och att landet idag är en nyckelspelare i den värld som präglas av multipolära internationella relationer.

Under den kommande 12-årsperioden bedöms att en rad konflikter kommer att fortsätta att utöva negativ påverkan på den internationella situationen. Dessa är huvudsakligen redan existerande oroshärdar som Irak, Afghanistan, Mellanöstern, delar av Sydostasien och Afrika. Andra orsaker till konfrontation är planerna på fortsatt utvidgning av Nato och USA:s planer på ett missilförsvar, som den ryska eliten hävdar är menad mot Ryssland snarare än mot Nordkorea och Iran. Det är samtidigt uppenbart att konceptförfattarna ser att hotet mot Ryska federationen företrädesvis kommer från andra sidan Atlanten, eller som det uttrycks "från ledande utländska stater som inriktar sig på att skaffa en dominerande ställning på det militära området, framför allt vad det gäller kärnvapen, skapandet av globala system för antimissilförsvar och militarisering av rymden".

Enligt det nya nationella säkerhetskonceptet kommer uppmärksamheten inom den internationella politiken också att fokusera på tillgången till energikällorna, däribland i Mellersta Östern, i Barentsområdet och andra delar av Arktis, i Kaspiska havet och Centralasien. Där målar författarna en ganska mörk bild av framtiden när man hävdar att kampen om energiresurserna kan leda till starka motsättningar och till och med militära konflikter.

Som svar på hoten kommer Ryssland, enligt konceptet, att föra en ”pragmatisk utrikespolitik” och undvika kapprustning, söka större stöd från sina allierade inom OSS-området, EurAsEC, CSTO och SCO. Konceptet författarna företräder ett djupare samarbete inom G8, G20, BRIK (Brasilien, Ryssland, Indien, Kina) och RIK (desamma minus Brasilien). Trots talet om samarbete förväntar sig Ryssland ändå att framför allt lita på egna militära resurser. Militären garanteras finansiella och andra resurser fram till 2020 för att behålla den strategiska potentialen. Konceptet betonar också säkerhetstjänsternas betydelse för motverkande av yttre och inre hot mot Ryssland i form av internationell terrorism, extremism, nationalism och etnisk separatism.⁴

Det nya säkerhetspolitiska konceptet sänder ut en kraftfull signal om att Ryssland vid behov har för avsikt att försvara sina intressen med användning av militära medel, vilket kan bli en tvistefråga när Ryssland hävdar sina energintressen i Arktis.⁵ Emellertid framgår också att skrivningarna, åtminstone i de fall de kommit ut i media, inte tar någon större hänsyn till den ekonomiska krisen som briserade i Ryssland under senhösten 2008 med upprepad devalvering av rubeln och kraftigt försämrade statsfinanser till följd av sjunkande energipriser. Därför kan utfästelserna om finansiella garantier för de väpnade styrkorna vara svåra att införliva.

I väntan på en ny militärdoktrin

Även om Rysslands gällande militärdoktrin ratificerades av Putin utgör den alltså, precis som det nationella säkerhetskonceptet, ett dokument som i princip uteslutande framtagits av Jeltsin-administrationen och därför utformades utifrån det sena 1990-talets världsbild där Ryssland hade en betydligt mer undanskymd roll än idag. Enligt uppgifter i rysk media pågår inom Säkerhetsrådet därför under ledning av Jurij Balujevskij, den förre chefen för Generalstaben och nuvarande vice sekreteraren för Säkerhetsrådet, ett arbete att ta fram en ny militärdoktrin, som ska presenteras efter det nya nationella säkerhetskonceptet.⁶

Det kan därför vara intressant att notera hur just Balujevskij, under sin tid som generalstabschef, tillsammans med Krigsvetenskapsakademiens president Machmut Garejev, presenterade element till en ny militärdoktrin på en konferens som hölls vid Krigsvetenskapsakademien redan i januari 2007. De viktigaste punkterna⁷ därifrån var att ojämlikheten i resursfördelningen mellan världens länder utgör en alltmer drivande faktor när det gäller hotutvecklingen i världen, samt att den militärstrategiska situationen präglas av:

- Sänkt kärnvapentröskel, vilket medför ökad tonvikt på icke-militära hot och icke-militära maktmedel.
- Hot från transnationella organisationer och grupper med bl.a. terrorism som följd

⁴ Soloviov, Vladimir, (2008), "Otetjestvo v gosbezopasnosti", *Kommersant*, publicerat: 25 december 2008

⁵ McDermott, Roger (2009) "Russia prepares a new draft security strategy through 2020", *Eurasia Daily Monitor*, vol. 6, nr. 2, publicerat: 6 januari 2009

⁶ Petrov, Nikita (2009) "Moscow reconsidering military-reform plans", *RIA Novosti*, adress: <http://en.rian.ru/analysis/20090105/119294287.html>.

⁷ Nilsson, Per Olov (2007) "En ny rysk militärdoktrin på gång", *Kungl Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrifter*, nr. 2/2007, s 66-67.

- Kärnvapenavskräckning får ökad betydelse med hänsyn till dels kärnvapenspridning som medför potentiellt ökat kärnvapenhot mot Ryssland, dels styrkebalansen i olika strategiska riktningar som för närvarande är ytterst oförmånlig för Ryssland.
- Ökad tonvikt relativt sett läggs på beredskapen att kunna lösa uppgifter i lokala krig och i samband med antiterroristoperationer. Inga hot om regionala krig bedöms föreligga för närvarande, men sådana kan dock inte uteslutas i planeringen.
- I ett storskaligt krig ökar tonvikten på integrerade luft/rymd-operationer.

För att kunna möta aktuella hot och inte minst få ökat inflytande i omvärlden måste Ryssland bevara/utveckla sin stormaktsstatus genom att:

- Utveckla en modern livskraftig, konkurrenskraftig ekonomi och ett teknologiskt kvalificerat näringsliv.
- Satsa på en återuppbyggnad och modernisering av den militära kapacitet som förötts.
- Förbättra levnadsstandarden och utbildningsnivån hos befolkningen.

Detta kräver på försvarssidan:

- En drastisk ökning av försvarsanslaget.
- Reformering av det militära ledningssystemet och materielanskaffningssystemet.
- Förbättring av den militära personalens anseende, dess sociala och ekonomiska standard, kontakterna mellan försvar och samhälle; kontraktsanställningssystemet måste fullföljas.
- Ökad, koncentrerad satsning på militär FoU.

Mot bakgrunden av den påstådda inblandningen från Västs sida i andra länders inre angelägenheter, manifesterat i samband med Sovjetunionens och Jugoslaviens sönderfall och inte minst genom ”färgrevolutionerna” i OSS-området, menade Garejev i sitt huvudanförande att det finns tre huvudtyper av *yttre* hot mot Ryssland.

Den första typen av hot utgörs just av ”vissa internationella krafter och ledande stater ovan nämnda politik och verksamhetsinriktning som kränker Rysslands suveränitet”, som skadar dess ekonomiska och andra intressen; olika slags politiska och informationsanknutna påtryckningar; undergrävande verksamhet som Ukraina, Georgien, Kirgizistan m.fl. länder utsatts för. Territoriella anspråk på Ryssland finns nära nog längs hela gränsen, konstaterade Garejev, som särskilt pekade på hoten på energiområdet, som för Ryssland får en särskilt akut karaktär.

Den andra typen av hot utgörs av hot om användning av kärnvapen mot Ryssland och spridning av massförstörelsevapen. I praktiskt taget alla kärnvapenstater är kärnvapnen i slutändan predestinerade mot Ryssland, menade Garejev.

Den tredje typen av hot är det militära hot som kvarstår mot Ryssland, liksom sannolikheten för uppkomsten av väpnade konflikter och under vissa omständigheter även storskaligt krig, hot i form av strävan hos ledande makter att genom kvalitetsmässigt genombrott uppnå dominerande militärteknisk överlägsenhet och förekomst av kraftiga militära grupperingar på tillträdesvägarna till Ryssland som kraftigt ändrar den militära styrkebalansen. Särskilt Natos

vidgade verksamhetsfär och strävan att agera i global omfattning måste beaktas, enligt Garejev.

De *inre* hoten mot Ryssland, vilka behandlades längre ner på prioriteringslistan utgjordes av främst terrorism och separatism riktade mot Rysslands enhet och territoriella integritet. Som svar på mångfalden av internationella och transnationella krafterns planer och praktiska verksamhet i form av bl.a. hemliga politiska och ekonomiska tankesmedjor med filialer i olika länder måste underrättelseverksamheten förbättras, enligt Garejev.

Med hänsyn till de ovan redovisade hoten, menade Garejev att de Väpnade styrkorna i första hand ska ha i beredskap att lösa uppgifter i lokala krig, väpnade konflikter och anti-terroristoperationer. Men i vissa fall kan även storskaliga regionala krig uppstå. Än så länge finns det inga direkta hot om storskaliga krig, men de kan inte uteslutas och det är nödvändigt att säkra åtminstone mobiliseringsberedskap för sådana krig.

En annan slutsats är att framtida krig som regel endast kommer att föras med konventionella vapen, i huvudsak med högprecisionsvapen men under ständigt hot om kärnvapen användning. För Ryssland med en ytterst oförmånlig styrkebalans i alla strategiska riktningar förblir kärnvapnen därför det viktigaste och säkraste medlet för strategisk avskräckning från ett angrepp utifrån. Garejevs logiska slutsats blir att Rysslands kärnvapenpotential måste upprätthållas och växa.

En tredje slutsats gäller luft/rymd-försvaret, de konventionella strategiska vapnen, samt systemen för luft/rymd-anfall. Där konstaterades att rummet för den väpnade kampen vidgas genom att framtidens vapen med ökande räckvidder och insatsmöjligheter gör det möjligt att utdela kraftiga slag över hela djupet av de stridande staternas territorium och framför allt mot ekonomiska och energitekniska system som kommunikationspunkter. Ett enhetligt system för luft/rymd-försvaret av landet får därför vid sidan av de strategiska kärnvapenstyrkorna en primär betydelse för ett försvar under moderna förhållanden.⁸

För att möta hoten mot Ryssland bör landets militära organisation stärkas både finansiellt och politiskt, ansåg Garejev och Balujevskij, som vid sidan av förstärkningen av den nukleära förmågan och höjandet av mobiliseringskapaciteten, pekade på nödvändigheten av att öka försvarsanslagen. Posten som försvarsminister skulle enligt förslaget stärkas genom att denne även utnämndes till vice överbefälhavare över de Väpnade styrkorna. I och med att Rysslands president också innehar posten som överbefälhavare innebar förslaget att försvarsministern i praktiken automatiskt skulle få posten som vicepresident. Säkerhetsrådet skulle samtidigt upphöjas till att bli det allomfattande säkerhetsorgan som det inte varit under senare år och hamna under administrativt ansvar under vicepresidenten.⁹

Fokuseringen på hot från Väst i allmänhet och USA och Nato i synnerhet, som genomsyrade Garejevs och Balujevskijs utspel på konferensen, återspeglade de försämrade relationerna mellan Ryssland och USA under Putins andra presidentperiod. Tidpunkten och förfarandet med att försöka forcera fram en ny militärdoktrin utan att först ha processat fram ett nationellt säkerhetskoncept får dock tolkas som ett uttryck från militärens intentioner att stärka sitt inflytande över det säkerhetspolitiska beslutsfattandet i landet. Förslaget att göra försvarsministern till vice överbefälhavare och tillika vicepresident får däremot kopplas till de spekulationer som fördes vid tidpunkten för Sergej Ivanovs räkning som tänkbar kronprins till president

⁸ Garejev, Machmut (2007) "Struktura i osnovnoje soderzjanije novoj vojennoj doktriny Rossii", *Vojennaja mysj*, vol. 3, publicerat: Mars 2007ss 4-11.

⁹ de Haas, Marcel (2007) "Russia's Upcoming Revised Military Doctrine", publicerat: 26 February 2007, adress: <http://www.pinr.com>.

Putin. Emellertid ville händelserna något annat: I februari 2007 lämnade Ivanov posten som försvarsminister för att utnämnas till förste vice premiärminister vid sidan av Dmitrij Medvedev och i slutet av året valde Putin den senare som sin kandidat att efterträda honom på presidentposten. Uppenbarligen hade inte militären det politiska stödet att flytta fram positionerna inom säkerhetspolitiken.

Efter Garejevs och Balujevskijs utspel lämnades fältet fritt för andra debattörer att spekulera om en översikt av Rysslands militärdoktrin. I april 2008 presenterade Andrej Kokosjin, vice ordförande för Enade Rysslands fraktion i Statsduman och en av dem som anses ha haft stort inflytande på Kreml i framtagandet av Putinplanen till 2020, ett inlägg i debatten om ny militärdoktrin. Förslaget hade arbetats fram av Kokosjins institut för internationella säkerhetsproblem under Vetenskapsakademien. Dokumentet "Till den nya redaktionen för Ryska Federationens Militärdoktrin" ger en detaljerad bedömning av den pågående revolutionen inom försvarsområdet i synnerhet avseende ledning med kombinerade (integrerade) styrkor och medel i olika delar av de väpnade styrkorna. Författarna anser att den nya doktrinen måste klassificera alla typer och aspekter av operationer, för vilka de väpnade styrkorna måste vara beredda, inklusive för sådana utanför Ryska federationens territorium (såsom humanitära operationer, fredsskapande operationer, anti-terroristoperationer osv.). Man fäster särskilt stor vikt vid marinstridskrafternas betydelse, men beroende på nya typer av krigshandlingar behöver även armén en ny struktur, anser Kokosjin. Han förutspår en minskning av Krigsmakten till ca 850 000 man, förutan vilken en förnyelse av materielen inte kan komma till stånd.¹⁰

Ett annat inlägg i debatten gjordes av Michail Barabanov, chefredaktör för den inflytelserika tidskriften *Moscow Defence Brief*. Han anser att det vuxit fram en stark nationell konsensus i Ryssland till stöd för att restaurera den ryska staten som stormakt i termer av ekonomi, politik, militär styrka och – inom ramen för det f.d. Sovjetunionen – även territoriellt. Restaurations temat bör därför utgöra ramverk i debatten över Rysslands framtida militärdoktrin och bör vägleda i definierandet av doktrinen avseende styrkeutveckling och Krigsmaktens uppgifter samt i identifierandet av potentiella hot och motståndare. Enligt Barabanov är det självklart att USA och Väst är de främsta externa hindren för att restaurera stormakten och modernisera Ryssland och dessa kan därför identifieras som landets potentiella huvudmotståndare. I händelse av kris i det postsovjetiska territoriet behöver Ryssland därför kunna utföra snabba och bestämda offensiva operationer. En fördröjning skulle ge Rysslands motståndare tid att konsolidera sig och – viktigast av allt – öka risken för en extern inblandning från Västs sida. Således behöver Ryssland konstant beredskap för offensiva operationer utan behov av mobilisering för att kunna sätta in trupp på det postsovjetiska territoriet i händelse av kris. Snabba offensiva operationer skulle förhindra Nato från att använda f.d. sovjetrepubliker mot Ryssland och skulle tvinga alliansen att koncentrera sina styrkor på europeiskt territorium under mycket mer ofördelaktiga omständigheter. Förhindrandet av Natos trupper på f.d. sovjetiskt territorium är imperativt för alla ryska operationer, enligt Barabanov.¹¹

Enligt Michail Barabanov finns det tre principiella militära hot mot Ryssland: Det första utgörs av postsovjetiska konflikter, separatistiska resningar och försök att ta territorium inom Ryssland eller liknande konflikter med postsovjetiska grannstater, vilka ser Ryssland som huvudfiende mot sin självständighet och därför vill minimera Rysslands inflytande över sina territorier. Det andra principiella militära hotet utgår från en konflikt med USA och dess väst-

¹⁰ Muchin, Vladimir, (2008), ""Jedinaja Rossija" uvleklas bezopasnostiu", *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, vol. 18 april 2008,

¹¹ Barabanov, Mikhail (2008a) "Towards a Military Doctrine for Russia", *Moscow Defense Brief*, nr. 1/2008, , s 5.

liga allierade. Eftersom USA strävar efter att behålla sitt maktövertag, ser USA oundvikligen Ryssland och Kina som motståndare eftersom bara de har en potential att utmana USA. Att eliminera Ryssland som självständig stat [sic!] är därför ett naturligt mål för USA:s politik, menar Barabanov. Slutligen, det tredje principiella militära hotet mot Ryssland emanerar från stater utanför det västliga blocket, främst Kina. Detta hot är dock för närvarande minimalt tack vare den relativa avsaknaden av intressekonflikter med Kina, något som dock kan förändras i framtiden.

Emedan konflikter av den första typen är de mest sannolika, är det avgörande att Ryssland alltså och inom överskådlig framtid kommer att behålla komplett militärt övertag över de andra f.d. sovjetrepublikerna. Detta säkrar den strategiska dominansen över dessa territorier och därför kommer det främsta hotet mot Rysslands nationella intressen i Eurasien från en potentiell politisk och militär intervention i den postsovjetiska konflikten från Västs sida.

De omedelbara målen för Rysslands styrkor är, enligt Barabanov:

- Applicerandet av militärpolitiskt tryck på inrikes- och utrikespolitiken i de forna sovjetrepublikerna och om behovet skulle uppstå, användandet av militär styrka.
- Tillbakatryckandet av USA och Nato i syfte att förhindra inblandning i en potentiell konflikt på det postsovjetiska området eller möjlig rysk operation mot f.d. sovjetrepubliker.
- Bevarandet av en tillräcklig militär förmåga att hålla tillbaka Kina om det skulle bli hotande mot Ryssland.
- Undertryckandet av interna separatistiska tendenser och terrorism.

För att uppnå dessa mål, varav de två förstnämnda berördes i samband med Georgien-krisen i augusti 2008, måste Ryssland hålla styrkor under konstant beredskap i de europeiska delarna av landet i fredstid, förmögna till snabba interventioner och offensiva operationer in på grannländernas territorier.

Barabanovs tankar är inte unika eller isolerade ens till det militära etablissemanget utan kan spåras i officiella uttalanden från Rysslands högsta politiska ledning. Fixeringen vid att det främsta militära hotet mot Ryssland emanerar från USA och västmakterna återspeglades i dåvarande president Putins tal vid säkerhetskonferensen i München i februari 2007, där han i kalla krigstermer levererade den kanske hårdaste kritiken mot USA under sin presidenttid för dess planerade missilförsvarssystem i Polen och Tjeckien och för Natos utvidgningsplaner.¹²

Även om missilförsvarsplanerna uppfattats av Ryssland som ett allvarligt hot mot dess säkerhet bedöms ändå Natos fortsatta utvidgning på det postsovjetiska territoriet rimligen som ett seriösare problem från Moskvas horisont, emedan det för alltid skulle förhindra Ryssland från att dominera över detta område. Kreml kritiserade Nato för att flytta fram sina positioner med baser i Rumänien och Bulgarien samtidigt som Ryssland lämnade militärbaser i Vietnam och på Kuba. I takt med att Nato krupit allt närmare Rysslands gränser har den ryska kritiken växt för att under toppmötet i Bukarest i april 2008, då alliansen övervägde att ge Ukraina och Georgien handlingsplaner för medlemskap i Nato, så kallad MAP-status (*Membership Action Plan*), ha nått ett alarmistiskt tonläge. President Putin hotade till och med att ominrikta Rysslands missiler mot Ukraina om landet gick med i Nato.¹³ Han varnade också, åtminstone en-

¹² Putin, Vladimir (2007) "Speech at the 43rd Munich Conference on Security Policy", hämtat: 10 februari 2007, adress: <http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?sprache=en&id=179>.

¹³ BBC (2008) "Russia in Ukraine missile threat", *BBC News*, publicerat: 29 maj 2008, hämtat: 12 februari 2008, adress: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7241470.stm>.

ligt rysk press, att Ukraina skulle ”upphöra som stat” och att Ryssland skulle understödja rysk separatism på Krim och i östra Ukraina.¹⁴

Bara tanken att Ukraina eller Georgien skulle erbjudas Nato-medlemskap är omöjlig för Ryssland. Den ryska Nato-ambassadören Dmitrij Rogozin menar att idén om Nato-medlemskap för Ukraina och Georgien är något som drivits fram av vad han kallar "de mest radikala krafterna i USA, de neo-konservativa". Han understryker att det i Ukraina saknas en bred folklig uppslutning kring ett möjligt medlemskap. Enligt Rogozin har Nato inte bara att ta ställning till om Ukraina och Georgien lever upp till kraven som ställs på Nato-länder utan också att det finns vittgående konsekvenser för den allmänna säkerhetspolitiska situationen i området.¹⁵ Medvedev har uttryckt att Nato är illa rustat för att möta dagens säkerhetspolitiska utmaningar och garantera fred i Europa.¹⁶ Han har istället föreslagit ett alleuropeiskt toppmöte där staterna som individuella självständiga stater, oberoende av unions- eller allianstillhörighet, skulle ta ett första steg mot ett säkerhetspolitiskt fördrag.¹⁷ Det är svårt att säga hur allvarligt menat förslaget är, men uttalandet utgör en tydlig markering av det ryska förhållningssättet gentemot Nato.

Tätt sammanknutet med utvidgningsplaner hos Nato, som Ryssland hävdar strävar efter att militärt omringa Ryssland, är hotet som Ryssland hävdar emanerar ur Natos (däribland de baltiska staternas) vägran att ratificera det anpassade CFE-avtalet från 1999, (detta har i sin tur inte skett på grund av att Ryssland inte uppfyllt sina åtaganden avseende löftena från OSSE:s konferens i Istanbul 1999 om tillbakadragande av sina trupper från Moldavien och Georgien). Sammantaget hävdar Ryssland att detta resulterar i en konventionell obalans och att USA:s militära närvaro i Europa konstituerar en strategisk faktor som utgör ett allvarligt hot mot Ryssland.¹⁸ I juli 2007 deklarerade Ryssland ett moratorium rörande det ursprungliga CFE-avtalet från 1990. Detta moratorium trädde i kraft 12 december 2007. Efter Georgienkrisen 2008 förefaller ett återupprättande av det ursprungliga CFE-avtalet eller en ratificering av det anpassade CFE-avtalet som mycket avlägset.

Kritik mot den officiella hotbilden

Trots att Rysslands politiska och militära ledningar tycks vara överens om att det främsta militära hotet mot Ryssland kommer från USA och Nato finns det enstaka röster som hävdar motsatsen. I en artikel i *Novyje Izvestija* hävdas att hoten mot Ryssland är rotade i ryska militärers ”obsoleta mentalitet” snarare än i Nato eller någon annanstans. Aleksandr Konovalov, chef för ett strategiskt institut i Moskva, hävdade att Rysslands ovilja mot Nato bara är ett trick syftande till att missleda TV-publiken. Militären vet egentligen bättre. Vladimir Kulagin,

¹⁴ "Putin Hints at Splitting Up Ukraine", (2008) adress: <http://www.themoscowtimes.com/article/1010/42/361701.htm>.

¹⁵ Klussman, Uwe, "The attempt to push Georgia into NATO is a provocation", Spiegel online international, publicerat: 10 mars 2008, hämtat: 12 juni 2008, adress:

¹⁶ Även Alexei Kudrin, den ryske finansministern har måhända något överraskande valt att offentligt kommentera NATO:s framtid. Han anser också att NATO är otidsenligt och bör ersättas av något som bättre motsvarar dagens säkerhetspolitiska realiteter. (Reuters (2008) "Russia's Kudrin says NATO should become history", publicerat: 7 juni 2008, hämtat: 11 juni 2008, adress: <http://www.reuters.com/article/economicNews/idUSL0716464120080607>)

¹⁷ Associated Press (2008), "NATO expansion will hurt ties to West – President Dmitry Medvedev warns against NATO moving further east", publicerat: 5 juni 2008, hämtat: 13 juni 2008, adress: <http://www.msnbc.msn.com/id/24988889/>

¹⁸ Blank, Stephen (2008a) "Threats to and from Russia: An assessment", *The Journal of Slavic Military Studies* vol. 21, nr. No 3, , s 518.

chef för ett annat institut, såg ett krig mellan Ryssland och Nato som en ren omöjlighet, emedan Ryssland står för 3 procent av världens BNP och Natoländerna för 50 procent. De stadigt växande budgetarna för Federala Säkerhetstjänsten (FSB), Ministeriet för Nödsituationer (MTjS) och Inrikesministeriet (MVD) indikerar istället att de verkliga hoten mot Ryssland egentligen bedöms komma inifrån Ryssland självt snarare än från Nato.¹⁹

Flera debattörer pekar på diskrepansen i den officiella ryska hotbedömningen mellan de potentiella hoten från USA/Nato å ena sidan och de från Kina å andra sidan. Medan USA anses vara det främsta hotet mot rysk säkerhet – trots att USA aldrig tidigare anfallit Ryssland – har det strategiska partnerskapet med Kina förstärkts under Putins tid. Två tidigare ministrar i ryska regeringar under Jeltsin-tiden – Boris Nemtsov och Vladimir Milov – kallar till och med den politik som förts gentemot Kina under Putin som ”kapitulatorisk”. Under Putin har Ryssland gjort territoriella avträdelser till Kina. Genom ett avtal från 2004 gavs Kina ön Tarabarov och halva ön Bolsjoj Ussurijskij i Amur-floden, vilken utgör gräns till Kina. En väpnad konflikt mellan Kina och Sovjetunionen ligger bara 40 år tillbaka i tiden. Kinas vapenarsenal är idag större än Rysslands för alla vapensystem bortsett från massförstörelsevapnen. Med konventionella taktiska robotar med en räckvidd på 300-600 km skulle Kina redan idag kunna nå strategiska ryska mål som Chabarovsk, Komsomolsk-na-Amur och Tjita. Ryssland kommer heller aldrig kunna mäta sig med Kina i antalet man för mobilisering. 2007 tillät den ryska ledningen kineserna öva med 1 600 man på ryskt territorium i Tjeljabinsk-regionen. Nemtsov och Milov hävdar att Ryssland varit för släpphänt i att förhindra Kina att öka sitt inflytande i Centralasien på bekostnad av Ryssland och att Kreml överhuvudtaget inte fått något tillbaka från Kina för alla unilaterala eftergifter gentemot Kina.²⁰

Andra debattörer pekar på Pekings långsiktiga program för byggandet av den kinesiska Krigsmakten, vilket sker i tre etapper. Den första etappen, som fullbordades år 2000, innebar att den kinesiska Krigsmakten skulle ha en förmåga att försvara landets vitala intressen, inklusive att kunna vinna lokala krig samt krig med låg intensitet eller medelintensitet längs hela gränsen och därtill effektivt kunna ”hålla tillbaka och skrämja potentiella motståndare”. Under den andra etappen (fram till 2010) ska Krigsmakten förvandlas till en styrka ”som garanterar vidgandet av strategiska gränser och livsrum”. Under den tredje och avslutande etappen (fram till 2050) fullbordas formeringen av den kinesiska Krigsmakten, som då ska vara rustad att vinna mot en motståndare av vilken storlek som helst med användande av ”alla medel och metoder för krigföring”. Kritikerna pekar också på att den kinesiska Krigsmakten genomför övningar där scenariot inte kan tolkas annat än som en massiv kinesisk offensiv in på ryskt territorium i Fjärran österns och Sibiriens militärområden.²¹

Ryskt säkerhetspolitisk beslutsfattande

Projektgruppens bedömning från 2005 att det säkerhetspolitiska beslutsfattandet i Ryssland undan för undan kom att koncentreras till presidenten och hans närmaste krets förstärktes under Putins sista år på presidentposten. Ett tydligt tecken på detta var marginaliseringen av Säkerhetsrådet. Dess roll som organ för säkerhetspolitisk koordination stod på sin höjd kring år 2000, men kom därefter att minska i betydelse. I juli 2007 avgick dess dåvarande sekreterare Igor Ivanov, uppenbart frustrerad över bristen på inflytande. Som ett tydligt tecken på rådets

¹⁹ Dobrochotov, Roman, (2008), "Bezo vsiakich NATO osnovanij", *Novyje Izvestija*,

²⁰ Nemtsov, Boris; Milov, Vladimir (2008) *Putin.Itogi*, Moskva, , ss 54-56.

²¹ Remizov, Michail, Chramtjichin, Aleksandr, Tsyganok, Anatolij, Karev, Roman, Belkovskij, Stanislav (2007) *Itogi s Vladimirom Putinym: Krizis i razlozjenije rossijskoj armii*, Moskva,

låga vikt var det faktum att Ivanov inte fick någon permanent ersättare. Under de närmaste tio månaderna tjänstgjorde Valentin Solobjov, en sextioårig FSB-general, som tillförordad sekreterare. Först efter presidentvalet, i maj 2008, utnämndes FSB-chefen Nikolaj Patrusjev till ny sekreterare i Säkerhetsrådet.

Frågan är om Säkerhetsrådet kan återfå något av det inflytande över det säkerhetspolitiska beslutsfattandet som det hade under Sergej Ivanovs tid som sekreterare (1999-2001). Vissa bedömare pekar på en potentiell höjning av dess status i en ny tid av "tandemokrati", d.v.s. i det nya systemet med två maktcentra – president Medvedev som har formell makt över utrikes- och säkerhetspolitiken, och premiärminister Putin, som uppenbarligen inte velat släppa taget om dessa frågor. Man menar att Säkerhetsrådet kan komma att spela en roll som koordineringsorgan för gemensamma beslut avseende viktiga inrikes- och utrikespolitiska frågor, i synnerhet när det gäller säkerhetsrelaterade frågor som berör mer än ett ministerium. Patrusjevs utnämning bör i så fall ses som ett stärkande av Putins lag i Säkerhetsrådet. I det ljuset, snarare än som ett tecken på en förhöjd prioritet för bekämpandet av narkotikan av den nye presidenten, ska även ses tillsättningen av Viktor Ivanov, chefen för Federala tjänsten för kontroll över narkotikahandeln (FSKN), en befattning som inte tidigare hade plats i Säkerhetsrådet.²²

²² Samarina, Aleksandra, (2008), "Sovbez vybirajetsia iz spjatjki", *Nezavisimaja gazeta*,

Tabell 1. Säkerhetsrådets sammansättning

Namn	Status	Befattning
Dmitrij Medvedev	Ordförande/Ständig medlem	President
Nikolaj Patrusjev	Sekreterare/Ständig medlem	Säkerhetsrådets sekreterare
Vladimir Putin	Ständig medlem	Premiärminister
Sergej Mironov	Ständig medlem	Talman i Federationsrådet
Anatolij Serdjukov	Ständig medlem	Försvarsminister
Vladimir Gryzlov	Ständig medlem	Talman i Statsduman
Sergej Lavrov	Ständig medlem	Utrikesminister
Sergej Narysjkin	Ständig medlem	Chef för Presidentadministrationen
Rasjid Nurgalijev	Ständig medlem	Inrikesminister
Aleksandr Bortnikov	Ständig medlem	Direktör för FSB
Michail Fradkov	Ständig medlem	Direktör för SVR
Sergej Sobjanin	Ständig medlem	Vice premiärminister/Regeringens kanslichef
Nikolaj Makarov	Medlem	Chef för Generalstaben
Viktor Ivanov	Medlem	Chef för FSKN
Aleksandr Konovalov	Medlem	Justitieminister
Sergej Sjojgu	Medlem	Minister för Ministeriet för civilt försvar och nödfallsåtgärder
Jurij Tjajka	Medlem	Riksåklagare
Anatolij Kvasjnin	Medlem	Presidentrepresentant i det Sibiriska federala distriktet
Ilja Klebanov	Medlem	Presidentrepresentant i det Nordvästra federala distriktet
Pjotr Latysjev	Medlem	Presidentrepresentant för det federala Uraldistriktet
Grigorij Rapota	Medlem	Presidentrepresentant för det federala Volgadistriktet
Georgij Poltavtjenko	Medlem	Presidentrepresentant för det Centrala federala distriktet
Oleg Safonov	Medlem	Presidentrepresentant för det federala Fjärranöstern-distriktet
Vladimir Ustinov	Medlem	Presidentrepresentant för det Södra federala distriktet
Jurij Osipov	Medlem	President i Vetenskapsakademien
Vladimir Pronitjev	Medlem	Förste vice direktör för FSB/Chef för gränstrupperna
Aleksej Kudrin	Medlem	Vice premiärminister/Finansminister

Vad som talar emot att Säkerhetsrådet skulle återfå sitt tidigare tunga ansvar för koordineringen av säkerhetspolitiken är dess storlek. Det nya Säkerhetsrådet är rekordstort och består av 27 medlemmar, varav 12 ständiga (inklusive presidenten) vilket gör att det riskerar att bli tungrott. Helt ny bland de ständiga medlemmarna är regeringens kanslichef och tillika vice premiärminister Sergej Sobjanin. Bland övriga medlemmar inkluderades, förutom FSKN-chefen, förste vice direktören för FSB och tillika chefen för gränstrupperna, Vladimir Pronitjev. För övrigt förekom inga nya förändringar avseende befattningarna, bara innehavarna av dessa befattningar, för medlemmar i Säkerhetsrådet efter presidentvalet. Noteras bör dock att dess tidigare sekreterare Sergej Ivanov för första gången sedan 1999 inte sitter med i Säkerhetsrådet. Spekulationer i ryska media kring Patrusjevs vacklande hälsa, vilket skulle kunna ha varit en anledning till att flytta honom från den tyngre posten som FSB-chef, är svåra att bekräfta.

Tabell 2. De ryska kraftministerierna²³

Ministerium/myndighet	Rysk benämning	Chef (sedan)
Utrikesministeriet	Ministerstvo inostrannyh del (MID)	Sergej Lavrov (9 mars 2004)
Försvarsministeriet	Ministerstvo oborony (MO)	Anatolij Serdjukov (15 februari 2007)
Ministeriet för nödfallsåtgärder	Ministerstvo po delam grazhdanskoj oborony, tjrezvytjajnym situatsijam i likvidatsii posledstvij stichijnych bedstvij (MTJS)	Sergej Sjojgu (10 januari 1994)
Inrikesministeriet	Ministerstvo vnutrych del (MVD)	Rasjid Nurgalijev (9 mars 2004)
Justitieministeriet	Ministerstvo justitsii (MinJust)	Aleksandr Konovalov (12 maj 2008)
Federala Säkerhetstjänsten	Federalnaja sluzjba bezopasnosti (FSB)	Aleksandr Bortnikov (12 maj 2008)
Federala Skyddstjänsten	Federalnaja sluzjba ochrany (FSO)	Jevgenij Muratov (18 maj 2000)
Utrikesunderrättelsetjänsten	Sluzjba vnesnej razvedki (SVR)	Michail Fradkov (9 oktober 2007)
Huvuddirektoratet för särskilda program	Glavnoje upravlenije spetsialnych program (GUSP)	Aleksandr Tsarenko (maj 2000)
Federala tjänsten för kontroll av narkotikahandel	Federalnaja sluzjba po kontrolju za oborotom narkoitikov (FSKN)	Viktor Ivanov (12 maj 2008)
Statliga kurirtjänsten	Gosudarstvennaja feldjergerskaja sluzjba (GFS)	Gennadij Kornienko (februari 2002)
Presidentens direktorat för administrativa frågor	Upravlenije delami Prezidenta (UDRF)	Vladimir Kozjin (januari 2000)

Några större organisatoriska förändringar inom styrkestrukturerna har inte genomförts sedan den stora förändringen 2003, då ett antal styrkestrukturer slogs ihop eller försvann samtidigt som nya bildades. Den stora vinnaren på denna omorganisation blev Federala Säkerhetstjänsten (FSB), som övertog dels hela Federala Skyddstjänsten (FPS), i vilken gränstrupperna

²³ Vendil Pallin, Carolina (2006) *De ryska kraftministerierna: maktverktyg och maktförsäkring*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), Juni 2006, FOI-R--2004--SE

ingick, dels delar av Rysslands signalskyddsmyndighet, dvs. Federala agenturen för regeringssamband och information (FAPSI). Såväl FPS som FAPSI avskaffades helt och den sistnämnda delades upp mellan FSB, FSO (Federala skyddstjänsten) och Utrikesunder rättelsetjänsten (SVR). Inom FSO skapades en ny tjänst för speciella samband och information. FSB hade i och med denna omorganisering återvunnit stora delar av den organisation som den sovjetiska säkerhetstjänsten KGB på sin tid hade haft innan Jeltsin bröt isär KGB i ett antal mindre och mer självständiga myndigheter. I ett slag tredubblades både FSB:s personalstyrka och budget på grund av tillförseln av nya enheter.²⁴

Efter presidentvalet 2008 genomfördes en rad kaderförändringar inom kraftministerierna, vilket huvudsakligen får tolkas som att Medvedev inte vill riskera att tappa kontrollen över dessa. Samtidigt får förändringarna ses som ett bakslag för de ”siloviker”, informellt under ledning av tidigare vice ordföranden i Presidentadministrationen Igor Setjin, som bedöms ha motsatt sig Medvedevs kandidatur och istället förordat en tredje mandatperiod för Putin. Vladimir Ustinov, nära medarbetare till Setjin, fick lämna posten som justitieminister och ersattes av Aleksandr Konovalov, en av Medvedev handplockad tidigare studiekamrat från S:t Petersburg. Även Patrusjevs efterträdare som chef för FSB, Aleksandr Bortnikov, står sannolikt Medvedev närmare.²⁵ En viktig utnämning i Presidentadministrationen till förmån för Medvedev var Konstantin Tjujtjenko som blev ny chef för Kremles kontrollavdelning, en sekretessomgärdad och viktig post som Putin tidigare innehått. Tjujtjenko är också en tidigare studiekamrat till den nye presidenten, men han har också tjänat KGB och varit direktör i RosUkrEnergo, den suspekta mellanhand som levererar gas till Ukraina.²⁶

Utnämningen av Tjujtjenko kan dock sägas med råge balanseras av två utnämningar inom Presidentadministrationen som bedöms gå i Putins favör, nämligen av Sergej Narysjkin och Vjatjeslav Surkov som chef respektive förste vice chef för Presidentadministrationen, vilket ger intrycket av fortsatt kontroll från Putins sida.²⁷ Sammantaget innebar Medvedevs tillträde på presidentposten fler viktiga kaderförändringar än vad som hade skett när Putin tillträdde åtta år tidigare.

Den potentiellt viktigaste organisatoriska förändringen efter presidentvalet som kan påverka det säkerhetspolitiska beslutsfattandet var förmodligen skapandet av det nya presidiet. Detta består av regeringens sju viceministrar samt sju andra nyckelministrar och omfattar alltså 3/5 av regeringen, vilket är tillräckligt för att fatta beslut. Presidiet sammankallas en gång i veckan i motsats till hela regeringen som bara sammanträder en gång i månaden. President Medvedev har alltså inte några veckovisa möten med regeringen som hans företrädare haft, utan träffar istället Säkerhetsrådet varje vecka. Tre av de sju ministrar som nominerades till presidiet rapporterar dock direkt till presidenten, vilket markerar att Medvedev vill behålla en egen kanal till dessa kraftministrar, vid sidan av den bredare kretsen som utgörs av hela regeringen. Dessa tre ministrar är utrikesminister Sergej Lavrov, försvarsminister Anatolij Serdjukov och inrikesminister Rasjid Nurgalijev. De andra ministrarna som ingår i presidiet är ministern över regional utveckling Dmitrij Kozak, hälso- och socialministern Tatiana Golikova, jordbruksministern Aleksej Gordejev och ministern för ekonomisk utveckling Elvira Nabiulina. Andra nyckelposter som energi, industri, transport och miljö har ingen permanent plats i pre-

²⁴ Leijonhielm, Jan, *et al.* (2005) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv - problem och trender 2005*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), juni 2005, FOI-R--1662-SE, ss 48-49.

²⁵ Arutunyan, Anna, (2008), "Analysts see stability in new government", *Moscow news*, publicerat: 15 May 2008

²⁶ "Russia's government: New jobs, old faces. The line-up confirms that Vladimir Putin is still in control", (2008), *The Economist*, publicerat: 17-23 May 2008

²⁷ Åslund, Anders, (2008), "Unlike Putin, Medvedev took charge quickly", *Moscow Times*, publicerat: 21 May 2008

sidiet, men kan bjudas in vid behov.²⁸ Själva begreppet Presidium för tankarna till sovjettidens Presidium inom Högsta Sovjet där alla viktiga beslut togs under inflytande från kommunistpartiets Politbyrå.

Bedömning i ett tioårsperspektiv

De kaderförändringar som genomfördes efter presidentvalet 2008 hade ett uppenbart syfte att skapa balans i dubbelstyret mellan presidenten och premiärministern. På kort sikt kan dubbelstyret sägas ha varit stabilt, men dess hållbarhet på längre sikt är svårare att förutsäga. Allt tyder dock på att Putin kommer att finnas kvar på någon central post under en lång tid framöver, antingen som fortsatt premiärminister eller som president på nytt. Detta borgar också för kontinuitet i det ryska säkerhetspolitiska beslutsfattandet. Därmed kvarstår också de viktigaste problemen i relationen med USA och västmakterna, främst Natoutvidgningen och kampen om inflytande över det postsovjetiska området, i synnerhet över Georgien och Ukraina.

Kritiken mot vad som uppfattas som USA:s anspråk på en unilateral världsordning genomsyrar den ryska utrikespolitiken. Västs fördömande av Rysslands krig i Georgien och dess erkännande av Sydossetiens och Abchaziens självständigheter bidrog ytterligare till de frostiga relationerna. Den ryska hotbilden och det doktrinära tänkandet under den närmaste tioårsperioden kommer att fortsätta att präglas av Rysslands rädsla för att militärt omringas av västmakterna. Mot slutet av perioden bedöms även den militära utmaningen från ett växande och potentiellt expansivt Kina få ett större utrymme i den ryska hotdiskussionen.

²⁸ Smolchenko, Anna, (2008), "Putin announces new mini-cabinet", *Moscow Times*, publicerat: 16 May 2008

Inrikespolitisk utveckling

- Ryssland har ett auktoritärt politiskt system där det pågår en ständig maktkamp mellan olika politisk-finansiella grupperingar.
- Vladimir Putin är även efter presidentskiftet den tongivande och bedöms fortsätta vara det under överskådlig framtid.
- Den finansiella krisen kan komma att underminera stödet för de styrande om den generella levnadsstandarden påtagligt försämras.

Kapitlets fokus ligger på frågan hur den inrikespolitiska utvecklingen i Ryssland kan komma att utvecklas de närmaste åren. I rapporten från 2005 diskuterades bland annat Putins federala och administrativa reformer och utvecklingen av styrkeministerierna. I den föreliggande analysen finns en överblick av hur det politiska landskapet ser ut idag och en diskussion av betydelsen av klaner i rysk maktutövning. Vidare omtalades i det förra bedömandet år 2008 i termer av ett möjligt ödesår mot bakgrund av presidentvalet²⁹. Syftet med detta kapitel är dels att belysa och analysera de rådande inrikespolitiska förutsättningarna, dels att peka på möjliga framtida utvecklingstrender.

Inledningsavsnittet ägnas åt den position och det inflytande Putin åtnjuter efter sina två mandatperioder som Rysslands president, och några tankar om han är beredd att ge upp något av detta. De följande fyra avsnitten är tänkta att beskriva de förutsättningar och processer som utgör ramverket för den politiska maktutövningen i Ryssland. Först behandlas det politiska systemet med bland annat presidentens och premiärministerns roller. Sedan diskuteras stabiliteten i detta politiska system. De två följande avsnitten ägnas åt de klankonstellationer och fejder som genomsyrar den ryska politiska maktutövningen och hur detta sammantvinnar byråkrati och ekonomi. Därefter följer en analys av situationen i Nordkavkasien. Avslutningsvis görs en översiktlig och sammanfattande framtidsbedömning.³⁰

Ett av Putins få löften när han tillträdde som president år 2000 var att han skulle stärka statsmakten. Allt fler ryssar hade börjat efterlysa just detta i hopp om att det skulle lösa det samhälleliga kaos i vilket Ryssland befann sig. Korruptionen frodades, terrorismen ökade och vanligt folk kände en allt större otrygghet. Fler och fler ryssar uttryckte sin längtan efter en stark stat som skulle utgöra en garant för deras trygghet. Putin och hans närmaste har dessutom gjort sitt yttersta för att förstärka bilden av hur kaosartat 90-talet var. Detta har de lyckats väl med och för vart år som går tycks fler och fler minnas det första decenniet efter sovjetunionens sammanbrott som mer och mer kaotiskt. Otivelaktigt är att Ryssland under Putins tid genomgått en stor förändring. Levnadsstandarden har förbättrats för merparten av invånarna, löner och pensioner betalas ut i tid, förutsägbarheten i den personliga ekonomin har ökat och

²⁹ Leijonhielm et al. (2005) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv- problem och trender 2005*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R—1662--SE

³⁰ Kapitlet bygger till stor del på två FOI-rapporter av Carl Holmberg; Holmberg, Carl (2008a) *Managing Elections in Russia – Mechanism and Problems*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), februari 2008, FOI-R--2474--SE och (2008) *Struggle for bureaucratic and economic control in Russia*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R—2504—SE. Dessa rapporter bygger i sin tur på ett stort antal källor av olika slag, där bland annat det fåtal ryska dagstidningar som fortfarande kan betecknas som självständiga exempelvis Novaja Gazeta utgör en viktig del.

det politiska livet framstår som avsevärt mycket lugnare, utan öppna konfrontationer mellan president och opposition. Föga förvånande har detta gjort Putin populär.³¹ Naturligtvis innebär den finansiella krisen en utmaning eftersom den dag den vanlige ryssen på allvar känner levadsstandarden försämras minskar benägenheten att stötta det politiska ledarskapet. Putins tid vid makten har samtidigt inneburit en ökad kontroll av media, politisk opposition och nyckelsektorer inom ekonomin. Vidare har korruptionen inte minskat utan snarare ökat.

Många olika termer har använts för att beskriva det politiska systemet som Ryssland har efter Putins två mandatperioder som president, exempel är ”styrd demokrati”, ”suverän demokrati”, ”pseudodemokrati”, den ryska termen ”demokratura” eller ”mjukauktoritär”. Klart är att Ryssland år 2008 inte är någon demokrati, men heller ingen totalitär stat, det är en stat med auktoritärt styre. En auktoritär regim karaktäriseras främst av en begränsad pluralism, i kontrast till en demokrati med full pluralism och totalitärt styre där det råder monism, det vill säga att en politisk aktör, exempelvis ett parti, har närmast oinskränkt makt. I en auktoritärt styrd stat kan till och med förekomsten av ett antal separata grupper och institutioner som deltar i det samhälleliga livet uppmuntras, men det står helt klart att det är makthavarna som har sista ordet rörande vilka grupper och institutioner som tillåts verka och under vilka villkor. Så länge medborgarna i en auktoritärt styrd stat håller sig inom vissa stipulerade ramverk åtnjuter de stor personlig frihet att bestämma över sina egna liv. Men de medborgare som går utanför dessa ramverk straffas hårt. I Rysslands fall innebär det bland annat att det inte är något problem att resa fritt vare sig inom eller utanför landets gränser, men exempelvis journalister eller politiska aktivister som kritiserat den förda politiken har ofta råkat mycket illa ut.³²

Rysk inrikespolitik idag präglas alltså till synes av en man, Vladimir Putin, även sedan han steg ned från presidentposten. Vad än konstitutionen säger, hade Putin säkerligen utan större problem kunnat stanna kvar på presidentposten, även om konstitutionen beträffande antalet mandatperioder för presidenten är betydligt mer entydig än på de flesta andra punkter. Men nu valde han att stiga ned. Frågan är vad det innebär för den politiska utvecklingen i Ryssland. Ställt bortom allt tvivel är att Putin de senaste åtta åren byggt upp en betydande popularitet och vuxit in i rollen som den ryske ledaren. Men det har också handlat om att bygga upp bilden av att vara populär och oersättlig. Den närmast obesvarbara eller åtminstone filosofiska frågan är om det är Putin som skapat systemet eller systemet som skapat Putin. Sanningen ligger naturligtvis någonstans mellan dessa båda ytterligheter men mera sällan läggs tonvikten i analyserna på hur det ryska politiska systemet med sina konstanta klanfejder främjar och vidmakthåller en ledarstil som Putins, vilket görs i detta kapitel.

Det finns mycket få exempel i den ryska historien på framgångsrikt och fredligt samregerande mellan två personer eller maktcentra. Klart är att det ryska systemet inte är gjort för en tudelad makttopp, inte ens mellan två män som står på god fot med varandra och där den konstitutionellt sett svagare verkat som en mentor för den konstitutionellt sett mäktigare. Ett möjligt alternativ är att Medvedev när han blivit varm i kläderna gradvis utvecklar en mer självständig hållning förutsatt att han har stöd och möjlighet att skapa en egen plattform inom systemet. Hur han skulle lyckas med det inom överskådlig framtid är emellertid svårt att se eftersom systemet fortfarande befinner sig under Putins vakande ögon, och han har förmodligen därför möjlighet att kväsa en eventuell spirande illojalitet i leden. Men naturligtvis går det inte helt att bortse från denna möjlighet i framtiden. En annan möjlighet är att Medvedevs mandatperi-

³¹ Löfstrand Maria, (2008) *Rysk identitet och självbild – ryska medborgares syn på hot, sitt land och sin omvärld* (FOI), FOI--1934--SE

³² van Bladel, Joris (2008), *The dual structure and mentality of Vladimir Putin's power coalition- a legacy for Medvedev*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R—2519—SE, ss.33-35

od blir avsevärt mycket kortare än de stipulerade fyra åren och att Putin återinträder som president. Tecken som talar för det sistnämnda är exempelvis att LDPR-ledaren³³ Zjirinovskij, som brukar föra den högsta ryska maktens talan om än i burdus förklädnad, propagerat för nyval redan 2009 och att Putin i sin programförklaring som premiärminister in spe mestadels höll sig till mycket kortsiktiga politiska utfästelser. Att en förlängning av presidentens mandatperiod genomförts är naturligtvis också viktigt att ta med i beräkningen. Det behöver inte innebära att ett nyval står för dörren men det visar sannolikt på en förhärskande tankegång om att Putin när tiden är mogen ska återvända till presidentämbetet och stanna länge. Ett tredje alternativ är att mycket av presidentens makt även officiellt förskjuts till premiärministern, inofficiellt är detta genom sakernas tillstånd redan ett faktum. Det skulle innebära att Medvedev kommer att få än svårare att skaffa sig en egen maktplattform ens om han skulle vilja därför att maktens epicentrum flyttats. Det troligaste är dock att Putin förmodligen inte bestämt sig riktigt och försöker hålla flera möjligheter öppna. Precis som inför beslutet om sin efterträdare anser han sig förmodligen sitta tillräckligt säkert för att kunna vänta ut hur saker och ting utvecklas. Det finns egentligen inte mycket som talar för att han på allvar skulle vara beredd att de facto bli nummer två i makthierarkin. Tvärtom kan det konstateras att i samband med Georgienkonflikten i augusti 2008 var det uppenbart att Putin var den som höll i taktpinnen. Med största sannolikhet är det ett rättvisande lackmustest rörande det inbördes maktförhållandet.

Det politiska systemet

President och premiärminister

Presidenten och presidentadministrationen har utgjort den dominerande politiska makten i Ryssland under såväl president Jeltsin som Putin. Presidenten är formellt ansvarig för den nationella säkerheten och medborgarnas fri- och rättigheter. Han formulerar också de generella riktlinjerna för såväl inrikes- som utrikespolitik och leder de väpnade styrkorna. Som institution är presidentadministrationen mycket omfattande. Den centrala administrationen har idag flera tusen anställda och många fler arbetar inom de regionala förgreningarna.³⁴ Presidentadministrationen omnämns i konstitutionen från december 1993 men där ges inga detaljerade instruktioner om hur den ska vara organiserad. Därför finns det här gott om manöverutrymme. Administrationens makt etablerades i takt med att president Jeltsin gradvis byggde upp sin egen stab, vilken snart växte till att bli en oerhört inflytelserik och stor del av den statliga byråkratin och detta är en trend som alltså med åren förstärkts.³⁵

Presidentadministrationen är på samma gång både politisk och opolitisk. Det är en allmänt vedertagen uppfattning att alla politiska beslut av större vikt utgår eller åtminstone godkänns av densamma. Ett stort problem sett ur demokratisk synvinkel är att det inte finns någon politisk ansvarighet för beslut tagna inom ramen för presidentadministrationen, förutom folkets stöd eller fördömning vid presidentval. Presidentadministrationen är vidare ingen enad politisk aktör. Det är i likhet med fallet i många andra stater kampen mellan olika politiska och

³³ LDPR står för Liberaldemokratiska partiet, vilket är ett mycket missledande namn eftersom partiet vare sig är liberalt eller demokratiskt inriktat.

³⁴ Presidentadministrationen (2008), hämtat: 24 juni 2008, adress: http://www.kremlin.ru/articles/administration_about.shtml Redan från början var presidentadministrationen ungefär lika stor som den sovjetbyråkrati den var tänkt att ersätta.

³⁵ Holmberg Carl, (2008) *Managing elections in Russia—Mechanisms and problems*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R—2474—SE, s.21

personliga intressen som styr politikens utformning. I Ryssland äger den här kampen rum framförallt inom presidentadministrationen och andra byråkratiska organisationer, och inte i det politiska livet i parlamentet eller i öppna debatter mellan politiska partier. Detta utgör ännu ett problem när det gäller att kunna utkräva ansvar.

Premiärministern utnämns av presidenten efter Dumans samtycke. Resten av regeringen utnämns också av presidenten men på förslag av premiärministern. Den senaste regeringsbildningen efter premiärminister Putins utnämning var till absolut största delen premiärministerns skapelse, samtidigt som det inte skedde någon större omorganisation eller genomgående byte av personer i presidentadministrationen. Regeringen är den exekutiva makten enligt konstitutionen men är beroende av presidenten, som kan avsätta regeringen och äger rätten att leda deras möten. Premiärministerns makt är dessutom formellt kringskuren av det faktum att flera av ministrarna är direkt ansvariga inför presidenten och inte inför premiärministern. Premiärministern är främst ansvarig för det socioekonomiska styret av landet, med ansvar för statsbudgeten och den ekonomiska politiken i allmänhet. Presidenten har formell kontroll över säkerhet, ordningsmakten och de militära myndigheterna. Men gränsdragningarna beträffande maktbefogenheter mellan presidenten och regeringen är i realiteten inte så strikta.³⁶

Efter maktskiftet på president- och premiärministerposten i maj 2008 introducerade den nyblivne premiärministern Putin, som tidigare nämnts, en ny institution kallad Presidium.³⁷ Tanken bakom denna nya form av en ”miniregering” är enligt Putin att effektivisera och kunna hålla bättre styr på den amorfa massa som regeringsmaskineriet utgör. Tre av de ministrar som ingår i presidiet är försvarsministern, utrikesministern och inrikesministern vilka, som också tidigare nämnts, egentligen rapporterar direkt till presidenten och alltså inte till premiärminister Putin.³⁸ Denna kuriösa omständighet utgör naturligtvis ännu ett tecken i riktning mot att premiärministern idag de facto kringskär presidentmakten.³⁹

För att få en fingervisning om hur balansen mellan presidenten och premiärministermakten kommer att se ut i framtiden är det belysande att se hur personuppställningen ser ut efter Medvedevs tillträde. Konstateras kan att det med få undantag är en återanvändning av de personer mellan vilka maktströmmarna flöt fram och tillbaka under Putins tid som president. Med få undantag är det Putins män som återfinns inom såväl presidentadministration som regeringsapparaten.⁴⁰ Det är viktigt att påpeka att det kan vara missvisande att tala om Putins eller Medvedevs män. Dels är Medvedev själv en Putins man. Dels är det i nuläget knappast meningsfullt att tala om två team, presidentens och premiärministerns, eftersom det än så länge egentligen är fråga om så pass mycket överlappning att det är svårt att särskilja dem.

Hur har då maktbalansen på sikt utvecklats mellan de två? Här följer två alternativa utvecklingslinjer med argument för respektive, där det i båda fallen förutsätts att Medvedev blir kvar på presidentposten och Putin på premiärministerposten åtminstone mandatperioden ut. Detta är dock som tidigare konstaterats långt ifrån är hugget i sten.

³⁶ Holmberg 2008, s.21-24

³⁷ Det har höjts kritiska röster mot namnvalet eftersom det sägs föra tankarna till Sovjetunionen, där Högsta Sovjets presidium var en mycket mäktig instans.

³⁸ Systemet har sina rötter i det sovjetiska systemet, där försvarsministern, utrikesministern och säkerhetstjänsten (KGB) var underställda politbyrån (därmed indirekt generalsekreteraren). Det var Jeltsin som i augusti 1991 underställde säkerhetstjänsten (KGB), inrikesministeriet och försvarsministeriet presidenten.

³⁹ Smolchenko Anna, “Putin Announces New Mini-Cabinet”, Moscow Times, 16 maj, 2008.

⁴⁰ Exempelvis ses den nye justitieministern Alexander Konvalov som Medvedevs man.

Alternativ 1: Ingen större förändring

- ”Putin må vara en autokrat, men han är en ansvarstagande autokrat”. Det är oerhört viktigt för Putin att hans politiska linje får en fortsättning och ser han tecken på en kursändring kommer han inte stillatigande att finna sig.⁴¹
- Putin har kopplat greppet på de mest inflytelserika personerna och sitter som en spindel i nätet.
- Putin har rätt ”sinnelag” för att kunna manövrera klanstriderna.
- Putin har folkets stöd.
- Ryssar är ett känslösamt folk och glömmer inte i första taget att det tycks ha varit Putin som gav dem åter deras nationella stolthet.
- Medvedev har ännu varken kraft eller vilja att frigöra sig från Putins grepp.

Alternativ 2: Gradvis förändring

- Medvedev kommer med tiden att vilja skaffa sig alltmer självständig makt. Även om han i utgångsläget kanske inte tänker sig att göra något annat än att föra det ”Putinska arvet” vidare så händer det saker med en person när han fattat posto bakom presidentskrivbordet.⁴²
- Genom att han åtminstone initialt har Putins stöd får han en mjukstart visavi befolkningen och får en möjlighet att gradvis profilera sig själv.
- Putins popularitet bygger till stor del på jämförelser med 90-talet. Om eller när minnet bleknar eller snarare om befolkningen inte påminns så ofta om det kanske de ställer nya krav som Medvedev med en modernare framtoning bättre kan infria.
- Presidenten är trots allt konstitutionellt sett den starkare.
- Det är svårt att skissera ett alternativ för radikal förändring och även en förändring som kan tyckas radikal blir troligen mest skenbar eftersom det krävs så mycket för att ändra de underliggande strukturerna.

Parlamentet

Det ryska parlamentet består av två kamrar, statsduman med 450 platser och federationsrådet. Den sistnämnda är tänkt att representera ”federationssubjektens” (regionernas) intressen på den federala nivån, med en representant från varje regions exekutiva församling (lett av guvernörerna) och en från deras lagstiftande församling (de regionala parlamenten). Guvernörerna tillsätts och kan avsättas av premiärministern idag, och inte av presidenten som förut, och nästan alla regionala parlament kontrolleras av officiellt Putin-lojala partier.⁴³

Parlamentet arbetar fram och antar lagförslag, vilka skrivs under av presidenten. Om presidenten vägrar att skriva under ett lagförslag, finns det en teoretisk möjlighet för parlamentet

⁴¹ Trenin Dmitri, (2007) “ The Role of Russian Power Structures in Domestic Politics and Foreign Policy”, hämtat: 26 maj, 2008, address: <http://www.carnegie.ru/en/pubs/media/77514.htm>

⁴² Galeotti, Mark (2008), ”The politics of security in Medvedev’s Russia”, föredrag på Utrikespolitiska institutet, Stockholm, den 27 maj, 2008

⁴³ De flesta av guvernörerna ställde upp i dumavalet 2007 men avstod, i likhet med Putin, från att ta sin plats i anspråk efter det att de invalts, vilket förhindrade en dubbling av federationsrådets roll.

att gå emot presidenten med två tredjedelars majoritet vid en andra omröstning.⁴⁴ Dock kan presidenten med lätthet styra utan parlamentet genom att utfärda dekret så länge dessa inte står i strid med konstitutionen eller federal lagstiftning.⁴⁵

Teoretiskt står parlamentsledamöterna till svars för sina beslut inför väljarna i valen, men för att detta ska betyda något måste de ha ett reellt inflytande. Annars blir de som bäst ett uttryck för den allmänna opinionen, och något reellt inflytande har de egentligen bara om den exekutiva makten vill att de ska ha det. Det finns ingen etablerad metod för Dumans att kunna ställa regeringen eller presidenten till svars.⁴⁶ Detta innebär att det egentligen inte finns någon motvikt till den exekutiva makten. Det har dock på senare tid hänt att förslag från såväl presidenten som premiärministern avvisats av Dumans.

Politiska partier

De politiska partierna är i allt väsentligt skapade och styrda ovanifrån. De är till största delen av en instabil karaktär, med undantag av KPRF, vilket härstammar från Sovjetunionens kommunistiska parti. Partierna, i likhet med hela det politiska systemet, är baserade på inflytelserika individer och deras nätverk snarare än på formella strukturer och politiska program. Den enda stora, landsomfattande, folkliga manifestationen av politisk vilja de senaste åren utgjordes av demonstrationerna mot de planerade nedskärningarna av de sociala förmånerna, vilka hölls över hela Ryssland i början av 2005, direkt efter den orangea revolutionen i Ukraina.⁴⁷ Det fanns egentligen ingen koppling mellan de två händelserna men närheten i tid gjorde det ryska politiska etablissemang starkt oroat.

Det finns gott om bevis för Kremles inblandning i de politiska partiernas liv, ibland öppet, ibland på ett mer subtilt sätt. Inget av partierna i dumavalet 2007 kan sägas ha varit självständiga från Kreml.⁴⁸ Dagens system av företrädevis ickepartier ska ses i kontrast till 90-talets politiska basar där utbudet bestod av allt från diverse av- och hopkok av olika kommunistiska idéströmningar till ren ultra-nationalism. På det ideologiska smörgåsbordet fanns även småportioner av teokrati, extrem liberalism och ett framträdande inslag av pragmatisk politik efter västeuropeisk modell. De som valde det sistnämnda grupperade sig i traditionella liberala, konservativa eller socialdemokratiska läger. Men det här embryot till partibildningar i västerländsk tappning bestod till största delen av kottierier centrerade kring olika personer, sponsrade av nyrika individer, de hade få medlemmar och slog egentligen aldrig rot.⁴⁹ Förändringar i lagstiftningen de senaste åren har reducerat antalet partier. Det finns inte mycket i teorin att invända mot den nya lagstiftningen, och de flesta partier som avskaffats har varit små.⁵⁰ Men i praktiken har lagstiftningen hämmat potentiell nyetablering och diversifiering på grund av de krångliga reglerna för registrering och kraven på stora nationella partier. Ett politiskt partis naturliga tillblivelse måste få starta någonstans och sedan sprida sig. Lagstiftningen som reglerar de politiska partierna har gjort det möjligt att simulera ett västerländskt partisystem som en del i av "Putinadministrationens simulerade demokratiseringssträvanden", som en

⁴⁴ Ryska konstitutionen § 107

⁴⁵ Ryska konstitutionen § 90

⁴⁶ I konstitutionen återfinns visserligen sådana möjligheter, men de används i praktiken inte.

⁴⁷ Holmberg, 2008, s.25-33

⁴⁸ Dock har en del fraktioner eller regionala avdelningar av framförallt Jabloko och KPRF visat prov på viss politisk självständighet.

⁴⁹ Lucas, Edward (2008) *The new cold war* (London, Bloomsbury), s.134

⁵⁰ I det första parlamentsvalet 1993 registrerades totalt 130 partier men bara 21 nominerade kandidater. År 1995 var det 43 partier och valkoalitioner som ställde upp, 1999 var det 26 och 2003 var det 23. År 2007 var siffran 11.

analytiker formulerade det. Den politiska realiteten lämnar emellertid inte mycket plats åt de politiska partierna att verka.⁵¹

Ledande personer som Putin, Surkov⁵² och många andra har länge förespråkade ett tvåpartisystem i Ryssland.⁵³ Efter det att partiet Rättvisa Ryssland skapades 2006 sa Surkov att det skulle bli ”det andra benet” i ett tvåpartisystem, där det ”första benet” skulle utgöras av Enade Ryssland. Dock var opinionssiffrorna låga för Rättvisa Ryssland, i synnerhet efter det att Putin kungjort sin avsikt att kandidera för Enade Ryssland. Planen att göra Rättvisa Ryssland till det andra partiet i ett tvåpartisystem skrinlades därmed.

Det fanns till nyligen 15 registrerade politiska partier i Ryssland men under den senaste tiden har flera av dem slagits samman. Den absoluta majoriteten är dessutom antingen Putin-lojala och helt fabricerade ovanifrån, eller åtminstone manipulerade och pacificerade till den grad att de är oförmögna att erbjuda ett politiskt alternativ till den nuvarande regimen. Det av Kreml skapade partiet Enade Rysslands överväldigande politiska dominans kan delvis förklaras av det faktum att partier aldrig tjänat som självständiga maktbaser under den postsovjjetiska perioden i rysk politik. De används istället för att mobilisera stöd för och legitimera det existerande systemet och de sista åren har den mesta energin lagts på att få Enade Ryssland att fylla den funktionen. Partiet kan bäst beskrivas som en stor smältdegel av olika politiska och ekonomiska intressen på såväl nationell som regional nivå. Konflikterna mellan dessa intressen äger företrädesvis rum bakom scenen i de politiska kulisserna.⁵⁴

En liten förändring framlades dock i Medvedevs tal till Federala församlingen i november 2008. Han noterade där att den höga tröskeln för partier att komma in i Duman lett till att fem miljoner medborgares röster inte fick något resultat. Han föreslog därför att partier som fick 5-7 procent av rösterna ändå skulle garanteras 1-2 mandat. Vidare skulle partierna inte längre behöva lämna en ekonomisk ”pant” för att få delta i val utan bara åsikter skulle räknas, och kravet på ett visst antal namnunderskrifter för att ett parti skulle få delta i Dumaval skulle slopas.⁵⁵

Det finns idag inget som tyder på att det partipolitiska systemet i Ryssland skulle vara på väg att utvecklas mot ett av västeuropeiskt snitt, de yttre likheterna till trots. Tvärtom visar en närmare granskning att det finns en tydlig ambition att det ska likna de västeuropeiska systemen till det yttre samtidigt som det förblir under maktelitens kontroll.

51 Många av Rysslands partier har skapats genom sammanslagning av redan existerande partier. Detta skulle kunna tolkas som en konsolidering av partisystemet men det är en skriande avsaknad av partier som tillkommit på initiativ av vanliga människor och NGO:s. Förutom att landets politiska ledning inte är intresserade av att ha ett självständigt partisystem bidrar även Rysslands geografiska storlek och de olika förhållanden människor lever under till att hindra partiutvecklingen.

52 Vladislav Surkov är numera en av tre vicechefer för presidentadministrationen, men viktigare i sammanhanget är att han under sin framgångsrika karriär i maktens toppskick kommit att inofficiellt få rollen som något av en chefsideolog. Han ligger bland annat bakom begreppet ”suverän demokrati”.

Partiet Enade Ryssland antog hösten 2006 den suveräna demokratin som partiideologi. Ambitionen är dock att den suveräna demokratin på sikt ska utgöra grunden för en nationell ideologi. Detta ger upphov till betänkligheter eftersom den ryska konstitutionen innehåller ett förbud mot statsideologi. (Konnander Vilhelm (2008) En suverän demokrati? En studie om folkstyre och statsmakt i förfall, (FOI) FOI-R—2501—SE)

53 Carnegie Endowment (2008), ”Putin’s presidency”, hämtat: 30 maj 2008, <http://www.carnegie.ru/en/topic/71629.htm>

54 Holmberg (2008), Managing elections in Russia, s.93

55 Prezident Rosii (2008) ”Poslanie Federal’nomu Sobraniju Rossijskoj Federatsii” [Tal till Ryssländska Federationens Federalförsamling], 5 november 2008, hämtat: 5 november, www.president.kremlin.ru/text/appears/2008/11/208749.shtml, s. 5 f.

Val

De ryska valen är inte rättvisa och politiska partier agerar inte och kan inte agera som en genuin opposition mot makteliten, som står över det politiska systemet. De flesta partierna stöder öppet det nuvarande politiska ledarskapet och valet till Statsduman 2007 var arrangerat för att garantera en vinst för Enade Ryssland. President Putin omvandlade parlamentsvalet till en omröstning rörande sin personliga popularitet och förtroendet för honom och han visade öppet sin avoghet mot politiska partier, inklusive Enade Ryssland trots att han var första namnet på deras lista.

Det finns olika sätt att fastställa graden av allmänt stöd för de politiska partierna som står bakom det rådande systemet under Putin. Rösterna för Enade Ryssland och Rättvisa Ryssland ses som röster till stöd för Putin och enligt officiella siffror fick dessa partier i parlamentsvalet 2007 tillsammans 72 procent av rösterna baserat på ett officiellt fastställt valdeltagande på 64 procent. Man kan emellertid ifrågasätta resultatet eftersom fusk och manipulation ägde rum under valet, även om det är svårt att fastställa exakt i hur hög grad. Dessutom är det viktigt att i tillägg till direkt manipulation och fusk även ta med i beräkningen det politiska klimatet i Ryssland och de olika indirekta teknikerna för att styra val, med hjälp av de så kallade administrativa resurserna.⁵⁶ Valfusket har varit mest iögonfallande i vissa områden, i synnerhet utanför de större städerna och på landsbygden. Ansvariga för detta är framförallt de regionala makteliterna. Enade Rysslands seger kan därför beskrivas som utslaget av de federala och regionala makteliternas samlade ansträngning. Detta kan vara en medveten strategi att mer iögonfallande valfusk äger rum utanför de områden där de flesta journalister, utlänningar och oppositionella finns men det kan också vara ett resultat av att lokala ledare helt enkelt gjort sitt yttersta för att kunna leverera ”rätt” resultat.⁵⁷

Valfusk och manipulation ägde rum i stor skala även under Jeltsin-perioden, men har ökat i omfattning de senaste åren.⁵⁸ Dock är detta alltså inget specifikt för Putin-eran utan har gällt för hela den postsovjetiska perioden. Väl att märka är dock att Väst inte har kritiserat de ryska valen så mycket tidigare som de gjort sedan parlamentsvalet i december 2007. Förklaringen till detta står förmodligen delvis att finna i att så länge valfusket gynnade Jeltsin, som sågs som ett bålverk gentemot kommunismens återkomst, och så länge högerpartier och liberala partier kom in i Duman var man i Väst böjd att avskrika det hela som transitionsproblem.⁵⁹ Ryssarna och i synnerhet det ryska ledarskapet är förmodligen väl medvetna om detta och tenderar att se kritiken från Väst som ett utslag snarare av rädsla för ett starkt Ryssland än genuint intresse för demokratiska principer. En annan möjlig förklaring är det ryska ledarskapets växande antipati gentemot Väst och den tonvikt som idag läggs på stormaktstatus har

⁵⁶ Den här typen av politisk teknologi är något som redan under Sovjetunionen var utvecklad närmast till en konstform. Dock påpekar en av de ledande på området, Sergej Markov, att den stora skillnaden mot förr är att idag försöker man inte måla upp någon slags virtuell värld eller utopisk framtidsscenario, istället försöker man påverka den reella verkligheten: ”Vi vill inte att valresultaten ska ge sken av att folk stödjer Putin, vi vill verkligen att folk ska stödja Putin”. (Wilson, Andrew (2008) *Meeting Medvedev, the politics of the Putin succession*, publicerat: 28 februari 2008, http://www.ecfr.eu/content/entry/wilson_medvedev_brief)

⁵⁷ När man tittar på regionerna står det klart att det förekommit valfusk i flera av dem, precis som vid tidigare val. Eftersom detta sakernas tillstånd inte föranlett några åtgärder från de federala myndigheterna har detta antingen accepterats (eller till och med uppmuntrats) alternativt att man från centralt håll saknat möjlighet att agera, eller – vilket verkar troligare – att man bara har accepterat de resultat som kommit in från regionerna eftersom Moskva inte kan kontrollera eller styra antalet röster och dessa röster behövs för att uppnå önskat resultat. (Holmberg (2008), *Managing elections in Russia*, s.94)

⁵⁸ Wilson, Kenneth (2006), ”Party-system development under Putin”, *Post-Soviet Affairs*, Vol.22, No.4 2006, s.335.

⁵⁹ Ekdal, Niklas (2007), ”Sanning och konsekvens”, *Dagens Nyheter*, 5 december 2007.

gjort att utländska bedömare idag betraktar det ryska politiska systemet i allmänhet och kanske valprocesserna i synnerhet med mer kritiska ögon än tidigare.

Det nuvarande ledarskiktet i Ryssland kämpar för att konsolidera sin maktposition, vilket officiellt formuleras som att stärka maktvertikalen. Det ryska politiska systemet är starkt avhängigt individer som utgör delar i olika klankonstellationer snarare än partier och institutioner. Därför är Putin – och möjligen nu Medvedev – en gemensam nämnare för makteliten, vilken består av en rad olika grupper och klaner med olika intressen och målsättningar. Hans sagda personliga kvaliteter såsom att vara ordningsam, arbetsam och ha goda ledaregenskaper är egentligen den enda garantin makteliten kan erbjuda befolkningen, eftersom det allmänna förtroendet för politiska och byråkratiska institutioner är lågt. Vidare har även den positiva ekonomiska utvecklingen de senaste åren bidragit. Personlig auktoritet, snarare än institutionell dito, har tjänat Putin väl vad gäller att säkra hans position i toppen.⁶⁰ Det är dock intressant att notera att stödet för Putin generellt sätt är lägre i mer utvecklade områden som de större städerna,⁶¹ och hans popularitet kan därför inte enkelt förklaras av att han stöds av dem som tjänat mest på de senare årens positiva ekonomiska utveckling.

Federal visavi regional makt

Att se till att inte regionerna glider ur det federala maktgreppet är en bärande del av rysk säkerhetspolitik. Målet är att hålla ihop landet och avvärja hotet om separatism och därmed statens befärad sammanbrott. Kreml har försökt öka sin kontroll över regionerna men är fortfarande beroende av de regionala makteliterna för att få besluten verkställda. Att kunna kontrollera de regionala makteliterna är vidare av största vikt i ett längre perspektiv för att vinna val och behålla makten eftersom de regionala eliterna kontrollerar de administrativa resurserna som behövs för att uppnå de önskade valresultaten. På grund av Rysslands geografiska storlek kommer det dock alltid att vara svårt för centralmakten att utöva kontroll över regionerna. De regionala eliterna har alla deklarerat Kreml sin trohet. Sedan avskaffandet av guvernörsvälet 2004 har Putin godkänt de sittande guvernörerna eller ersatt dem med sina män (inga kvinnor har ännu utnämnts⁶²) i regionerna. Huvudproblemet har inte varit de regionala parlamenten, vilka än så länge inte motsatt sig någon föreslagen kandidat, utan snarare att finna lämpliga kandidater. Nya guvernörer behöver inte bara vara lojala mot Kreml utan de måste även kunna kontrollera de regionala eliterna. Därför är Kreml delvis beroende av ”långlivade” regionala ledare vilka har en etablerad kontroll snarare än att se dessa som hot som bör ersättas med nya mer formbara ledare.⁶³ En annan viktig målsättning för det federala politiska ledarskapet visavi de regionala är att kontrollera landets ekonomiska resurser. Avlägsna och glesbefolkade regioner kan tyckas perifera, men dessa är ofta rika på naturresurser.⁶⁴ Det är dock uppenbart om man skrapar på ytan beträffande centrums kontroll av periferin att den i Moskva som vill ha stöd från de regionala eliterna inte bara kan beordra dem att vara lojala. Möjligen som ett utslag av detta föreslog Medvedev i sitt tal till Federala församlingen 2008 att guvernörer/presidenter i fortsättningen skulle utnämnas av presidenten på grundval av förslag från de

⁶⁰ Holmberg (2008), *Managing elections in Russia*, s.96

⁶¹ Kommersant (2007), ”Top 10 regionov, v kotorich Jedinaja Rossija polutjila naimenshiy protsent golosov” [Top-10 regioner i vilka Jedinaja Rossija erhöill den minsta procenten röster], *Kommersant*, publicerat: 4 december 2008, hämtat: 23 juni 2008, adress: <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=832394>

⁶² Valentina Matvijenko, Rysslands enda kvinnliga guvernör är inte utnämnd utan valdes 2003.

⁶³ Petrow, Nikolaj (2006), ”Naznatjenija gubernatorov: itogi pervovo goda” [Utnämningar av guvernörer: uppgifter för första året], *Carnegie Moscow Center*, Briefing issue, vol.8, juni 2006, s.3.

⁶⁴ Bradshaw, Michael (2006), ”Observations on the geographical dimensions of Russia’s resource abundance”, *Eurasian Geography and Economics* 2006, No.6, ss.728-730

partier som fått flest röster i regionala val.⁶⁵ Detta kan också tyda på att Kreml anser sig ha tillräcklig kontroll över de regionala partierna.

Det är således många faktorer som måste tas med i beräkningen, så i de flesta fall måste en överenskommelse hittas som är till ömsesidigt gagn för parterna. Kremls inrikespolitiska makt är därför mindre än vad man kan tro just på grund av denna beroendeställning gentemot de regionala makteliterna.⁶⁶

Hur stabilt är Ryssland egentligen?

Det finns uppenbara problem med att organisera det politiska systemet på det ryska sättet, inte bara från en demokratisk utgångspunkt. Den påstådda politiska stabiliteten är i stora stycken bara en uppfattning om stabilitet. Fasaden av stabilitet säkerställs av att maktkampen mellan olika grupper äger rum under ytan, vilket de facto ingjuter instabilitet i systemet. Detta kan orsaka oväntade vändningar ifråga om åtgärder som kanske överraskar såväl utomstående iakttagare som aktörer inom systemet. Det är förstås svårare att förstå varför saker händer om förhållandet mellan ord och handling ofta tycks inkonsekvent och insynen är bristande. Att det pågår dolda maktstrider mellan politiska aktörer är naturligtvis inget specifikt för Ryssland, det anmärkningsvärda för ett land som kallar sig demokratiskt är istället avsaknaden av öppen kamp mellan dessa aktörer.⁶⁷

Ett annat problem med maktvertikalen och det centraliserade systemet är att toppen är mycket beroende av de lägre nivåerna både för att få saker och ting gjorda och för att få tillförlitlig och relevant information. Intressena hos dem på lägre nivåer inom hierarkin är ofta motstridiga visavi intressen hos dem som sitter i toppen, i synnerhet om systemet inte fungerar särskilt väl, är korrupt och åtnjuter lågt förtroende. I det fallet utgör intresset hos de på lägre nivåer att förse toppen med information som stöder de förras begäran om pengar eller andra resurser, antingen därför att pengarna sägs vara väl använda eller för att de sägs vara avgörande för att lösa existerande problem. Som respons kan de i toppen skapa parallellstrukturer, vilket har skett i Rysslands fall. Detta bidrar också till ökade spänningar inom systemet.⁶⁸

Genom att försöka kontrollera hela den politiska processen, berövar sig det ryska ledarskapet vidare en god källa till information rörande situationen i landet och det allmänna opinionsläget. Detta skulle annars ha kunnat kommuniceras via genuina oppositionspartier eller andra organisationer som verkar mer eller mindre självständiga från makteliten. Ledarskapets strategi är en strävan efter att pacificera den politiska oppositionen men man är långt ifrån övertygad om att det kommer att fungera. Oppositionen utanför det officiella politiska systemet, som försöker underminera det, kan växa sig starkare, eftersom de legala politiska medlen blir mer och mer ogörliga att använda sig av. Detta är något som makteliten fruktar men den har hittills hanterat detta genom att öka kontrollen ytterligare.

Ett talande exempel på den inkonsekvens som finns inbyggd i systemet var den drastiska reduceringen av antalet vice ministrar till följd av den administrativa reformen 2004 (vilken diskuterades grundligt i bedömandet från 2005), tillsammans med den angivna målsättningen att separera uppgifterna och funktionerna till tre typer av federala myndigheter (ministerier, tjänster och byråer). Dock hade detta knappt hunnit sjösättas innan antalet viceministrar ånyo

⁶⁵ Prezident Rossii, (2008) "Poslanie Federal'nomu Sobraniju Rossijskoj Federatsii", s. 7.

⁶⁶ Holmberg (2008), *Managing elections in Russia*, s. 26-32

⁶⁷ Holmberg, Carl, (2008) *Struggle for bureaucratic and economic control in Russia*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R --2504—SE, s.96

⁶⁸ Holmberg (2008), *Struggle for bureaucratic and economic control in Russia*, s.96

började växa igen och indelningen i tre typer av federala myndigheter skrinlades. Därefter har antalet viceministrar ökat kontinuerligt. Strukturerna ändrades ännu en gång 2007, den här gången delvis för att åstadkomma en plattform för de två huvudkandidaterna till att bli Putins efterföljare, Dmitri Medvedev och Sergej Ivanov. Efter det senaste presidentvalet har antalet viceministrar och deras politiska tyngd under premiärminister Putin ökat än mer.

Vid sidan om det konceptuella och byråkratiska ramverket står det alltså klart att i Ryssland, precis som på andra platser, styrs politiken och maktutövningen också av personliga motiv, som personlig profit, men också av personlig övertygelse av en mer idealistisk natur. Att studera denna aspekt är speciellt intressant i fråga om ett land som Ryssland, där personliga motiv kan ha en extra stor inverkan på politiska beslut eftersom dessa ofta fattas utan allmän debatt och öppenhet. Det har ibland sagts att det skulle finnas en hemlig politisk agenda eller plan vid sidan om Putins plan⁶⁹ och andra officiella policydokument. Men en sådan hypotetisk agenda beskrivs förmodligen bäst som summan av de personliga motiv som finns hos ett antal inflytelserika individer.

Det är en svår balansgång för ryska politiker idag att vandra mellan nostalgiskt tillbakablickande mot fornstora dagar då Sovjetunionen möttes med respekt eller åtminstone fruktan i hela världen, och insikten om att dagens ryska stats framtida storhet måste byggas på kanske främst krasst ekonomiskt tänkande. Eftersom världsmarknadspiset på olja och gas under Putins mandatperiod varit till Rysslands fördel har det för ryska politiker långt på väg varit möjligt att både ha kakan och äta den, men dilemmat finns där och kan på sikt bli akut, i synnerhet när oljepriset sjunker, om de styrande tappar fokus på detta. Kanske är det just den typen av frågor som kunnat diskuteras i ett politiskt system där det finns rum för och vilja till en genuin politisk debatt mellan politiker, men i det rådande klimatet finns få eller inga förutsättningar för det. Den inrikespolitiska utvecklingen drivs därför av den inneboende logiken detta dilemma genererar. Den sovjetnostalgiska delen kanaliseras genom den kollektiva patriotism som genomströmmar det ryska samhället och tvingas samsas med den individuella insikten att endast egna eller närståendes pengar borgar för ett bra liv. Därmed inte sagt att det är något osunt i att ryssarna är stolta över sitt land men den här balansgången är likafullt en realitet och är viktigt att ha i åtanke för att förstå den ryska inrikespolitikens klangbotten.⁷⁰

Klankrig ett ständigt närvarande fenomen inom makteliten

Med klan avses här grupper och nätverk av personer som binds samman av konvergerande personliga intressen och maktambitioner. Det är inte fråga om grupper som definieras utifrån etnisk härkomst och heller inte av familj eller släkttillhörighet. Individsammansättningarna varierar från en tid till en annan, men själva klanfenomenet är centralt i rysk maktkamp. Maktkampen inom makteliten är till största delen en strid mellan dessa klaner. Men ingen klan kan förväntas vinna fullständig kontroll eftersom svagare klaner tenderar att bilda en gemensam front gentemot den som vid ett givet tillfälle är den starkaste. Många klaner splitt-

⁶⁹ Putin har själv förklarat den så kallade Putin-planens tillkomst som ett resultat av de samlade ansträngningarna hos ett stort antal experter jämte de skarpaste hjärnorna inom regering och parlament. Planens innehåll beskriver han som utveckling av landsbygden, återupprustning av de väpnade styrkorna, ekonomiska framsteg och internationell aktivitet. (Kommersant (2007), "Putin Plan is Political Technology, Putin said", *Kommersant*, publicerat: 18 oktober 2007, hämtat: 24 juni 2008, adress: http://www.kommersant.com/p-11557/r_500/Putin_hot_line/).

⁷⁰ Baker, Peter och Glassner, Susan (2005) *Kremlin Rising: Vladimir Putin's Russia and the End of Revolution* (New York, Scribner), s.313-316.

ras också med tiden eftersom de inte förenas av någon långsiktig målsättning, utan snarare utgör en sammansättning av många personliga målsättningar.⁷¹

De ryska byråkratiska institutionerna verkar ofta i en eller flera klaners intressen. Under en ”öppen” konflikt mellan klaner, blir deras tillhörigheter (vilka kan vara mer eller mindre temporära) lättare att urskilja, men den typen av öppna konflikter är ovanliga. Men en konflikt mellan två stora klaner blev i oktober 2007 allmänt känd och kom att benämnas just ”klankriget”. Den konflikten är relativt lätt att studera och har haft stor påverkan på många medlemmar av makteliten. En av de inblandade klanerna var grupperade runt Nikolaj Patrusjev då chef för den federala säkerhetstjänsten (FSB)⁷² och Igor Setjin då vice chef för presidentadministrationen.⁷³ Den andra var grupperad runt Viktor Cherkosov, chefen för den federala byrån för narkotikakontroll (FSKN) och Viktor Zolotov, chefen för presidentens säkerhetstjänst (SBP).⁷⁴ Medlemmarna i båda dessa klaner brukar refereras till som ”siloviki” på grund av medlemmarnas bakgrund inom säkerhetstjänsten.

Det är omöjligt att fastslå exakt när klankriget ifråga började, men de flesta bedömare och direkt involverade personer pekar på att den tändande gnistan var två korrupsionsutredningar som kallats ”Tri Kita” (namnet kommer från en möbelaffär som stod i centrum för en smuggelutredning som tog sin början år 2000) och ”Den kinesiska kopplingen” (en utredning som inleddes 2005 rörande smuggelgods från Kina). Tri Kita-utredningen blev så gott som omedelbart ett hot mot flera personer med höga positioner inom FSB, vilka var chefen Nikolaj Patrusjevs skyddslingar. Det tycks uppenbart att de två utredningarna i själva verket var riktade mot ledande personer inom FSB och andra myndigheter. Under åren har dessa utredningar lagts ned för att sedan återupptas, några av de inblandade har blivit mördade, andra arresterade, och flera av utredarna har själva blivit arresterade. När man pusslar ihop de olika episoderna framstår det klart att Putin varit inblandad, inte bara som medlare eller skiljedomare utan han har även spelat en aktiv roll i kampen mellan klanerna, och förmodligen har han utnyttjat Cherkosovklanen för att hålla koll på den mäktigare Setjinklanen.⁷⁵

En närmare granskning av den aktuella klankonflikten avslöjar mönster och mekanismer som förmodligen är typiska för maktkampen inom byråkratin.

- De inblandade myndigheterna, eller underavdelningar inom dessa, handlar i enlighet med en specifik klans intressen. De gör en helomvändning i sin policy om kontrollen skiftar från en klan till en annan.
- Kontroll över en specifik myndighet kan skapas genom att en individ med band till en viss klan får en nyckelposition inom myndigheten. Den här metoden kan endast användas av presidenten eller med dennes medgivande och används för att balansera olika klaners inflytande gentemot varandra.
- Putin har använt sig av administrativa reformer och utnämningar för att balansera de olika klanernas inflytande. Detta har ofta inneburit stöd till den svagare klanen. Förutom Putins önskan om att balansera klanernas inflytande gentemot varandra skulle detta också kunna

⁷¹ Holmberg (2008), *Struggle for bureaucratic and economic control in Russia*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R—2504—SE, s.15

⁷² Han är numera ordförande i Säkerhetsrådet.

⁷³ Han är numera förste vice premiärminister

⁷⁴ Novaja Gazeta (2007), ”Bolsjoj brat slysjit tebja”, *Novaja Gazeta*, publicerat: 11 oktober 2007, hämtat: 22 juni 2008, adress: <http://www.novayagazeta.ru/data/2007/78/>.

⁷⁵ Holmberg (2008), *Struggle for bureaucratic and economic control in Russia*, ss.15-17

tolkas som att klanerna har varierande framgång med att främja sina intressen hos presidenten.

- Olika institutioner inom rättssystemet vilka kontrolleras av rivaliserande klaner kan initiera eller lägga ner rättsprocesser gentemot andra klaner. En utredning som går emot en viss klans intressen kan neutraliseras genom att en utredning startas mot utredarna.
- Myndigheterna kan inte utföra sina plikter på ett självständigt sätt. Till exempel har Riksåklagarämbetet, av största vikt inom rättssystemet i själva verket varit uppdelat mellan rivaliserande klaner. Deras utredningsavdelning har i praktiken gjorts självständig från riksåklagaren.
- Viktiga politiska frågor såsom exempelvis kampen mot narkotikahandeln offras för att bevara balansen mellan klanerna.
- Konfrontationer mellan klaner kan orsakas av kampen om vinster från illegal verksamhet åt vilken ryska myndigheter ägnar sig.
- Valda politiker är inblandade såväl på regional som på federal nivå.
- Mord, inklusive misstänkt giftmord, verkar vara en del av klanernas arbetsmetodik.⁷⁶

Konsekvenserna av klanstriderna går alltså utöver påverkan på de olika klanernas intressesfärer. Deras handlingar är inte bara en fråga om manipulation av existerande juridiska och byråkratiska system för att passa klanernas intressen, de skapar mönster och mekanismer som utgör systemet självt. Detta påverkar hela landet och om det inte är så att just det här specifika klankriget är ett undantag, vilket ingen betraktare eller analytiker verkar tro, måste den här typen av konflikter tas med när rysk politik analyseras.

Statlig kontroll över nyckelsektorer inom ekonomin

De viktigaste sektorerna inom ekonomin utgör, vid sidan om byråkratin, en annan betydelsefull arena där den egentliga maktkampen utspelar sig. Det finns för närvarande en tendens av ökad statlig inblandning i ekonomi. En FOI-rapport lyfter fram den oklara gränssättningen mellan statligt kontrollerad ekonomiska intressen och intressen lojala mot staten, något som är avgörande när det gäller att förstå hur omfördelningen av stora tillgångar går till i dagens Ryssland. Det är först och främst en fråga om en icke-transparent omfördelning av tillgångar, tillhörande självständiga och utländska företag, till ryska företag lojala mot regeringsmakten, snarare än mot staten självt. Processen resulterar i en symbiotisk situation där möjligheten att kombinera patriotisk politik med privat ekonomisk profit är stor.⁷⁷

Många av de viktigaste personerna inom makteliten har positioner inom såväl byråkratin som ekonomin, ofta i statligt kontrollerade bolag eller i bolag lojala mot staten. Det skulle till och med kunna hävdas att dessa personer är garanterade ”förläningar” inom olika ekonomiska sektorer som kompensation för sin lojalitet. Vidare har de flesta ekonomiska sektorer, åtminstone de strategiska, sina ”koordinatorer” eller beskyddare inom byråkratin. Det är förstås fullständigt legitimt för staten att ha representanter i statligt ägda bolag och för staten att utöva direktkontroll över en viss ekonomisk sektor. Det är dock problematiskt i det ryska fallet till följd av den ryska statens korrupta natur. Korruptionens utbredning är till och med offici-

⁷⁶ Holmberg (2008), *Struggle for bureaucratic and economic control in Russia* ss.17-18

⁷⁷ Larsson, Robert L. (2008), *Energikontroll: Kreml, Gazprom och rysk energipolitik*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R—2445-SE, s.7

ellt erkänt så stor att Dmitri Medvedev har utlovat ett nationellt program för att förstärka kampen mot korruptionen: ” Den legala nihilismen reflekteras i form av brott, inklusive korruption inom statsorganen – en korruption som idag har en enorm omfattning”.⁷⁸ Det finns dock all anledning att tro att statliga intressen även fortsättningsvis kommer att användas som en förevändning för att skydda såväl personliga ekonomiska intressen som olika klaners.

Tillgångar som kontrolleras av statliga myndigheter är vanligtvis inte underställda någon granskning av en oberoende instans. Ett exempel på detta är den administrativa enheten inom presidentadministrationen (*Upravlenie delami*, där Putin var vice chef 1996-97), som förutom olika privilegier för den styrande eliten, också kontrollerar ett antal företag och institutioner. Hur dessa styrs är inte offentligt. Det medför att de som kontrollerar dessa har goda möjligheter att berika sig själva, men också att köpa sig andras lojalitet. Köpt lojalitet kan exempelvis användas till att främja Kremles förslag i Duman. Den administrativa avdelningen verkar vidare ha fått uppgiften att kanalisera pengar från privata företag till finansiering av den Nationella Anti-terrorist kommittén (NAK vilken är underställd FSB).⁷⁹ Det sistnämnda kan vara ett exempel på hur den styrande eliten utnyttjar privata företag för att berika sig själva under en täckmantel av legitim statlig verksamhet. Annars är det svårt att förstå varför privata företag skulle sponsra en statlig myndighet.

Två huvudstrategier för makteliten att berika sig kan sammanfattas enligt följande:

- Korruption i Ryssland innefattar inte bara mutor utan även privilegiejakt. Huvudmålet i kampen om den ekonomiska kontrollen är att försäkra sig om en position med tillgång till pengaströmmar, vare sig det är medel från den federala budgeten eller vinster från statligt ägda eller andra bolag.⁸⁰ Information om detta är oftast svårt att få tillgång till, men offentliggörs ibland i samband med diverse korruptionsskandaler.
- Vinster från nyckelsektorer inom ekonomin, ofta statskontrollerade eller med en stor statlig inblandning, ”privatiseras” och hamnar utomlands. Offshore bolag eller andra mellanhänder, som på ett eller annat sätt är länkade till makteliten används.⁸¹

Det finns många strategier för att tillförsäkra maktelitens kontroll över en ekonomisk sektor. 2007 uppträdde ett nytt fenomen, statskorporationen (Goskorporatija). En statskorporation är ett holdingbolag genom vilket man kan främja och implementera politiska målsättningar inom en viss ekonomisk sektor. Det ger också möjlighet för statsbyråkrater att dominera den ekonomiska sektorn, vilket ofta är mycket lukrativt. Vidare ges de som kontrollerar statskorporationerna tillgång till federala budgetmedel, utan mycket om ens någon oberoende kontroll över hur dessa medel används. I enlighet med konstitutionen är det Riksrevisionen som kontrollerar användningen av federala budgetmedel, men dess kontroller inkluderar inte statskorporationer, vilkas verksamhet endast kontrolleras av interna kontrollkommissioner som avlägger rapport till president och regering. Än så länge har statskorporationer skapats inom olika sektorer; bank, nanoteknologi, flyg- respektive varvsindustri, byggnationer inför

⁷⁸ Medvedevs sagda beslutsamhet att ta krafttag mot korruption var emellertid inget han visade prov på under sin tid som ordförande i Gazprom. (Van Bladel (2008), s.83)

⁷⁹ Vendil Pallin, Carolina (2006), De ryska kraftministerierna: maktverktyg och maktförändring, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R—2004—SE, ss.162-163, 166-167

⁸⁰ Förhållandet mellan statliga myndigheter och företag i Ryssland karaktäriseras av olika former av privilegiejakt. Vad det mycket förenklat är fråga om är att statliga myndigheter eller företrädare för dessa kräver mutor för att inte försvåra eller helt omöjliggöra affärsverksamheten ifråga. De företag som går med på detta hamnar ofta i en privilegierad för att inte säga monopoliserande position vilket försvårar för andra företag att konkurrera. (Gavrilenko Evgeny et.al (2004) ”Economic opening up and growth in Russia” (Springer), s.182)

⁸¹ Holmberg (2008) *The struggle for bureaucratic and economic control in Russia*, ss.21-22

vinter-OS i Sochi 2014, vapenexport och kärnkraft. Det har även förekommit diskussioner om skapandet av flera statligt ägda korporationer inom olika ekonomiska områden, i tillägg till de redan existerande.⁸²

Utrikeshandel som en gemensam nämnare för makteliten

Det är slående att så pass många personer inom makteliten har en bakgrund inom utrikeshandel. Ofta tenderar analyserna att fokusera exklusivt på KGB-bakgrund, men det är en förenkling som riskerar att dra uppmärksamhet från den ekonomiska maktkampen för att istället fokusera på en förmodad KGB-konspiration ämnad att ta över makten i Ryssland. Tvärtemot vad som ofta antas finns det ingen uppenbar och genomgående politisk skillnad mellan före detta KGB-medarbetare och andra inom makteliten.⁸³ Dessutom är det inte alltid så lätt att avgöra vem som har KGB-bakgrund och vem som inte har det, på grund av att många personer från underrättelsetjänsten, i synnerhet de som stationeras utomlands, har olika täckbefattningar. I stort sett alla viktiga ekonomiska sektorer i Ryssland, åtminstone från de senare Sovjet-åren fram till nu har varit starkt inriktade på export. Detta gäller naturresurser (främst energiresurser och metall) men även det militärindustriella komplexet. Utrikeshandeln hade en speciell position i Sovjetunionens stängda ekonomiska system och personer som var sysselsatta med utrikesunderrättelsetjänst var djupt involverade i detta. De myndigheter i Sovjetunionen som hanterade utrikeskontakter var inofficiella förgreningar av eller starkt knutna till underrättelse- och säkerhetstjänsterna. När tillfället gavs var det många inom utrikesunderrättelsetjänsten som började jobba åt ryska banker, företag och joint ventures, eller blev representanter för utländska firmor som sålde rysk metall, olja, diamanter och militärteknologi.⁸⁴

Det finns en viss logik med närvaron av personer från utrikesunderrättelsetjänsten inom utrikeshandeln. Till exempel var försäljning av råolja viktig för utrikesunderrättelsetjänsterna eftersom det kunde användas för att finansiera underrättelseverksamhet (exempelvis i de skandinaviska länderna).⁸⁵ Men än viktigare är att utrikeshandeln rör statens strategiska ekonomiska intressen och efter Sovjetunionens fall var underrättelsepersonalen bland de mest kompetenta på detta ekonomiska område. Det finns därför ingen anledning att bli överdrivet konspiratorisk. Eftersom de hade erfarenhet (och utländska kontakter) inom de mest lönsamma ekonomiska sektorerna var de av nytta för andra inom makteliten, och flera av dem däribland Putin och hans kollegor kom sedermera själva att nå den högsta makttoppen. Putin handplockades knappast av en tillfällighet till att efterträda Jeltsin, och heller inte bara för att han i egenskap av före detta KGB-man ansågs vara lojal, utan troligtvis var en bidragande orsak just att han varit involverad i den ekonomiska maktkampen i Ryssland. En viktig sak att hålla i minnet rörande makteliten under Putin-eran, där Medvedev ingår, är därför inte bara att många av dem har en bakgrund inom KGB utan också att dessa personer sysslat med framgångsrik affärsverksamhet sedan länge. Det i sin tur innebär att kontrollen över strategiskt viktiga ekonomiska sektorer är en central del av dagens maktkamp i Ryssland, och utgör en

⁸² Holmberg (2008), *The struggle for bureaucratic and economic control in Russia*, ss.23-26.

Vid St.Petersburg Economic Forum I juni 2008 uttalade även förste vice premiärminister Igor Sjuvalov att skapandet av nya statskorporationer inte alls var uteslutet. (Pustilnik, Marina (2008) "Red directors no more", *Moscow News*, publicerat: 11 juni 2008, hämtat:24 juni 2008, adress: <http://www.russiaprofile.org/pageid=CDI+Russia+Profile+List&articleid=a1213200251>)

⁸³ Bacon, Edwin, Renz, Bettina, Cooper, Julian (2006), *Securitising Russia – The Domestic Policy of Putin*, (Manchester) ss.177-178.

⁸⁴ Holmberg (2008), *The struggle for bureaucratic and economic control in Russia*, ss.32-35

⁸⁵ Kouzminov, Alexander (2005), *Biological espionage – Special operations of the Soviet and Russian foreign intelligence services in the West*, (London), ss.132-133.

viktig del av det ramverk inom vilket president Medvedev och premiärminister Putin har att verka.⁸⁶

Nordkaukasien

I dagens efterkrigs-Tjetjenien råder ett relativt lugn och från Moskvas sida säger man sig ha situationen under kontroll. Historien har emellertid visat att det är en situation som snabbt kan förändras. Att helt utesluta ännu ett tjetjenskt uppror under den kommande tioårsperioden är därför vanskligt.

De faktorer som talar för ett fortsatt relativt lugn i Tjetjenien är:

- Befolkningen är krigstrött och för närvarande prioriterar de flesta ett drägligt liv framför tjetjensk självständighet.⁸⁷ Detta är något som man från rysk sida utnyttjar genom att ge mycket generöst bistånd till återuppbyggnad och utveckling i regionen. Summorna som satsas kan endast mäta sig med satsningarna inför vinter-OS i Sotji 2014.
- Moskva har för närvarande lyckats få ledande tjetjenska politiker och militärer på sin sida. President Ramzan Kadyrov är visserligen en man som befolkningen ser som en marionett placerad och styrd av Moskva med omvitnat brutala män i sin tjänst, men likafullt har han och hans anhängare situationen mer eller mindre under kontroll.
- De militanta islamisterna har flyttat fokus från en kamp för tjetjensk självständighet till ett regionalt eller till och med globalt Jihad.
- Från rysk sida har man haft för avsikt att ”tjetjenisera” konflikten genom att låta tjetjener bekämpa tjetjener och Moskva har lyckats väl med denna uppvisning i att ”söndra och härska”.

Värt att nämna är att Tjetjenien är en av få regioner i Ryssland med en ökande befolkning.⁸⁸ Tjetjenerna är ett folk med låg medelålder i en federation där medelåldern generellt sätt stadigt ökar. Tidigare arbetade många tjetjener i Ryssland vilket bidrog till att hålla nere arbetslösheten i republiken, men den växande främlingsfientligheten i Ryssland har ändrat på detta. Idag utgör den höga arbetslösheten i Tjetjenien en källa till oro eftersom stora grupper av arbetslösa unga män utgör en potentiell rekryteringsbas för separatister och en *de facto* rekryteringsbas för organiserad brottslighet.

När det gäller att rättfärdiga det ryska agerandet i Tjetjenien såsom en del av kampen mot den internationella terrorismen är det intressant att jämföra olika värdeladdade ord som används från rysk sida i jämförelse med dem som lyfts fram av USA för att rättfärdiga deras agerande i andra delar av världen. I den amerikanska diskursen är ”demokrati” förmodligen det ord som förekommer flitigast medan det i den ryska är ”ordning” och ”säkerhet”. En viktig komponent i hur den politiska ledningen i Moskva valt att beskriva konflikten i Tjetjenien är att växelvis framställa tjetjenerna som potentiella eller faktiska terrorister eller som offer för utländska maktens villfarelser. I båda fallen fungerar det att framhålla behovet av att bringa ordning och säkerhet inte bara för det ryska folket men också för tjetjenerna själva. Putin har bland annat beskrivit problematiken med att islamska krafter främmande för det tjetjenska folkets egentli-

⁸⁶ Cheloukhine, Serguei, King, Joseph (2007), “Corruption networks as sphere of investment in modern Russia”, *Communist and Post Communist Studies*, Vol.40 No.1, March 2007, s.110.

⁸⁷ Economist, ”and they call it peace”, publicerad: 28 februari 2008, hämtad: 5 augusti 2008, adress: http://www.economist.com/research/articlesBySubject/PrinterFriendly.cfm?story_id=10

⁸⁸ Tjetjenien har efter Dagestan den största befolkningsökningen i Ryska federationen.

ga religiösa övertygelse har försökt att manipulera det ”tjetjenska medvetandet”.⁸⁹ Dessa ord har fortsatt en mycket positiv laddning i Ryssland och skulle mycket väl kunna ingå som en del av huvudargumentet för att ingripa med våld mot självständighetssträvanden i Tjetjenien. Men i samband med Georgienkonflikten kunde konstateras att Ryssland satte in tjetjenska förband. Detta hade förutom rent militära bevekelsegrunder ett starkt symbolvärde i det att Ryssland här ville visa världen att Tjetjenien idag är delaktigt i den ryska strävan att bringa ordning och säkerhet inte bara inom sina egna gränser utan även i närområdet.

Idag förefaller situationen i Ingusjien i flera avseenden oroligare än den i grannrepubliken Tjetjenien. Under hösten 2008 förvärrades situationen sedan Magomed Jevlojev, ägaren av den oppositionella webbplatsen *ingushetia.org*, den 31 augusti skjutits ihjäl av polisen. Oppositionen ansåg att presidenten Murat Ziazikov kunde hållas personligen ansvarig för händelsen, eftersom mordet skett kort efter ett offentligt gräl mellan Ziazikov och Jevlojev under en flygning från Moskva. Jevlojev hade omedelbart arresterats efter landningen.

Mordet ledde till flera terroråd mot presidentens släktingar och attacker mot polisen. Den 10 september dödades Ziazikovs kusin som var chef för ett statligt transportföretag och den 26 oktober skadades vice ekonomiministern, också han släkting till presidenten, i ett sprängattentat. För att undvika totalt kaos beslöt Medvedev den 30 oktober att avskeda den impopulära och ineffektive f.d. KGB-mannen Ziazikov, med vilken Kreml länge varit missnöjd. Ersättare blev överste Junus-Bek Jevkurov, en dekorerad krigshjälte, som ledde de ryska styrkornas intagning av Pristinas flygplats under Kosovo-kriget 1999.

Utnämningen av Jevkurov väckte vissa förhoppningar om ett återställande av ordningen i republiken. Inte minst det faktum att den nye presidenten själv är ingusjier härstammande från Prigorodnyj-distriktet i grannrepubliken Nordossetien, ett område som tidigare tillhörde Ingusjien men som fördes över till Nordossetien under Stalin-tiden och alltjämt sedan dess varit en stöttesten mellan republikerna, har ansetts betydelsefullt. 1992 utkämpades ett kort inbördeskrig mellan ingusjier och ossetier, varvid alla ingusjier i Prigorodnyj-distriktet fördes till Ingusjien. Sedan dess har förhållandet mellan grannrepublikerna varit frostigt. Att lösa problemet med massarbetslösheten i Ingusjien är en annan viktig fråga för den nye presidenten.⁹⁰

Innan utnämningen av Jevkurov framkom det att Kreml dryftat frågan om att återigen slå samman Ingusjien och Tjetjenien, vilka fram till 1992 utgjorde en gemensam Tjetjensk-Ingusjisk republik. Det var tjetjenernas kamp för självständighet som drev fram splittringen eftersom ingusjierna valde att stanna kvar inom Ryska federationen. Idag är dock den tidigare pro-ryska republiken en instabil krutdurk. Tjetjeniens hårdföre president Kadyrov har kastats lystna blickar mot Ingusjien som en språngbräda för ytterligare inflytande över Nordkaukasien.⁹¹

På flera håll i det instabila Nordkaukasien inträffade i slutet av 2008 flera mord på ledande politiker. I Nordossetien sköts den 31 december 2008 den förre borgmästaren i huvudstaden Vladikavkaz, Kazbek Pagijev. Utredarna ansåg att mordet var länkat till ett mord på den dåvarande borgmästaren i Vladikavkaz, Vitalij Karajev, bara en månad tidigare.⁹² I Dagestan sköts

⁸⁹ Chechnya Weekly, Volume 9, Issue 22, publicerat: 5 juni 2008, hämtat: 4 augusti 2008, adress: <http://www.jamestown.org/terrorism/news/article.php?articleid=2374222>

⁹⁰ Barachova, Alla; Muradov, Musa; Bespalova, Natalia; Trifonov, Vladislav; Masjkin, Sergej (2008) "Prezident pomenjal prezidenturu ", adress: <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=1050086>.

⁹¹ Zarakhovich, Yuri (2008) "Moscow removes Ingushetia President", *Time*,

⁹² "Ex-Vladikavkaz mayor dead", (2009) *The Moscow Times*, adress: <http://www.themoscowtimes.com/articles/detail.php?ID=373448&print=Y>.

den förste vice chefen för inrikestrupperna ihjäl den 29 december. En radikal islamistisk grupp, Jamaat Sharia, tog på sig ansvaret.⁹³

Bedömning av den inrikespolitiska utvecklingen i ett tioårsperspektiv

Framgångarna för Putins ledarskap kommer sig delvis av att under den post-sovjetiska perioden har aldrig så många haft det så bra som nu. Detta ska naturligtvis ses mot bakgrund av att väldigt många haft det väldigt dåligt tidigare och att en relativt stor andel av befolkningen, ca 15 procent, fortfarande hör till den fattiga delen. Att det finns en del som sedan Sovjetunionens fall blivit oerhört förmögna är också ett faktum som sticker många genomsnittsryssar i ögonen. Men icke förty så är förlorarna färre än de varit sedan Gorbatjov-åren. Sovjetunionens generella förtryck och likriktning och Jeltsin-årens instabila tillvaro har övergått i en fas där medborgarna är fria att fatta egna beslut så länge de inte är politiskt kontroversiella och löner och pensioner, om än ofta otillräckliga, faktiskt betalas ut. Dessutom har Putin lyckats tillskansa sig en roll där befolkningen även om de klagar över byråkratin, samhällsinstitutionerna, korrruptionen med mera ändå påfallande ofta inte lägger skuldbördan på ledaren själv.⁹⁴ Om denna roll kommer att axlas av Medvedev återstår dock att se. En annan parameter att ta med i beräkningen är att ryssarna har återfått stoltheten över sitt land och idag är patriotismen ett bärande inslag i den politiska diskursen. Det som skulle kunna utgöra ett utvecklingsbrott är om den finansiella krisen i allmänhet och låga oljepriser i synnerhet slår tillräckligt hårt mot Ryssland för att orsaka försämringar i den generella levnadsstandarden och orsakar ett folkligt missnöje tillräckligt starkt för att ifrågasätta de styrande.

Ryssland har under Putins två mandatperioder gått mot ett auktoritärt statsskick där fria val och ett partisystem värt namnet kraftigt kringsskurits. Korrupktion genomströmmar byråkratin på alla nivåer, press och övrig media utsätts för allt kraftigare styrning och genuin politisk opposition är något som skrämmer makthavarna och bekämpas. Vid genomgång av det politiska systemet i Ryssland kan vi konstatera att det på många sätt är fråga om en välutvecklad institutionell potemkukuliss. Det finns parlament, partier och val. Men i realiteten ingen lagstiftande motvikt mot den exekutiva makten. Det politiska systemet är heller inte alls så stabilt som det kan verka vid ett första påseende. Bristande insyn i vad som är de egentliga bevekelsegrunderna för politiska beslut gör maktövningen inkonsekvent och svårförutsägbar. Dessutom är maktutövningen ett resultat av komplexa och föränderliga klankonstellationer inbegripna i ständig kamp med varandra och inte ett system styrt med järnhand in i minsta detalj av en enda man eller några få utvalda.

Såväl kontroll över viktiga ekonomiska sektorer som strävan efter personlig ekonomisk vinning utgör ett bärande inslag inom den ryska politiska maktutövningen. Byråkrati och ekonomi är två sfärer som överlappar varandra. Dessutom är en bakgrund inom utrikeshandeln, förutom en KGB-bakgrund en gemensam nämnare för de flesta som ingår i den politiska makteliten.

Det så kallade Moskovitiska paradigmet förklarar utformningen av den ryska statens politiska maktstrukturer genom att dra paralleller till den totala maktkoncentrationen under tsartiden, där tsaren skulle motsvara dagens högsta ryska politiska ledarskap. Vidare karaktäriseras paradigmet av statlig kontroll över nationellt viktiga ekonomiska sektorer, avsaknad av funge-

⁹³ "General killed in Dagestan", (2009) publicerat: 12 januari 2009, adress: <http://www.themoscowtimes.com/articles/detail.php?ID=373448&print=Y>.

⁹⁴ Lucas (2008) s.48

rande egendomslagstiftning, parlamentariska kontrollfunktioner, rättstatlighet jämte en överdriven fokusering på militära och styrkemässiga aspekterna i säkerhetspolitiken. Till detta fogas en dimension av stormaktsmystik.⁹⁵ Av kapitlet framgår hur kampen mellan klaner inom makteliten är det som i grunden driver den politiska processen och dessutom att de regionala makteliterna *de facto* ofta kan agera med en viss grad av självständighet. Bland annat därför framstår det Moskovitiska paradigmet ge en förenklad bild av hur de ryska maktstrukturerna ser ut. Men icke förty kan paradigmet ge en ganska slående beskrivning av sakernas tillstånd idag. Det finns få tecken som idag pekar på att ovan nämnda beskrivning inte skulle stämma mer eller mindre med det Ryssland vi har att förhålla oss till de närmaste åren.

⁹⁵ Blank Stephen (2008), The Putin Succession and its Implications for Russian Politics, Policy Paper February 2008, Institute for Security & Development Policy, s.11

Demokrati och samhälle

- Ryssland har fortsatt att utvecklas i riktning bort från demokrati i vedertagen mening mot en alltmer auktoritär styrelseform. En demokrati av västerländskt snitt är osannolik inom den kommande tioårsperioden.
- Ryska ledare har under två decennier agerat med för oss extrem hårdhet mot sina motståndare och med överseende mot andra – en ledarstil man inte kan förvänta sig försvinner.
- Den globala finanskrisen hotar att underminera den Putinska regimens viktigaste legitimeringsgrund, nämligen en god ekonomisk utveckling under flera år, som gett en stor del av befolkningen hopp om framtiden. Det finns en risk för att regimen kommer att utnyttja de lagar och maktinstrument som den utformat för att kväsa alla öppna missnöjesyttringar mot denna kris. Ännu åtnjuter dock den politiska ledningen folkets passiva stöd.
- Den politiska ledningen har uttalat sig mer positivt om värdet av rättsstatlighet än om demokrati (i allmän mening) men har behållit och rentav stärkt kontrollen över rättsväsendet. Inskränkningarna av demokratin begränsar pressbevakning av rättsprocesser och protester mot domslut. Rättsväsendet förblir som tidigare bristfälligt och korrruptionen förblir ett allvarligt problem på alla nivåer i statsapparaten. Rättstaten är således fortfarande långt borta.

Två decennier av demokratiska ideal och diktaturfasoner

För tjugio år sedan var Ryssland en del av Sovjetunionen, en totalitär regim som mjukades upp med demokratiska inslag. Idag minns de flesta Michail Gorbatsjov som den som introducerade demokratiska processer. Färre minns honom som den statsman, som var ytterst ansvarig för blodbadet i Tbilisi i den 8 april 1989, när soldater sattes in mot ett par hundra demonstranter för Georgiens självständighet och senare även tillgrep våld mot Azerbajdzjans och de baltiska staternas självständighetssträvanden.

Denna dualism, som redan då präglade Rysslands moderniseringsprocess eller om man så vill demokratiseringsprocess, går tillbaka på en närmast patriarkal tradition av att kombinera hårdhet/rätt med mildhet/nåd. Gorbatsjov lät hacka ihjäl demonstranter, Jeltsin lät skjuta sönder sitt parlament 1993 och startade det första tjetjenska kriget och Putin lät militär och säkerhetstjänster kväsa det tjetjenska motståndet med utstuderad brutalitet i det andra tjetjenska kriget. Medvedev har redan mist en del av sitt förtroendekapital i Väst genom att låta ryska trupper tränga in i Georgien och sedan erkänna separatistiska provinser som självständiga stater. Ryssland har under Putin på många vis blivit bättre att leva i, men den ryska medborgarens rättigheter – när dessa befinner sig i konflikt med statsmakten – har på det hela taget inte stärkts. De gamla sovjetdissidenternas krav på garantier mot statsmaktens övergrepp på enskilda, vilka enligt många är den viktigaste delen av demokrati, har inte förverkligats.

När den av västliga experter förordade liberala ekonomiska reformpolitiken fallerade under nittiotalet, diskrediterades även det demokratiska idealet. Jeltsin angrep 1993 hellre de politiska motståndarna med vapenmakt och Västs tysta acceptans än genom att söka lösa problemet med tidsödande demokratiska medel och lät sig 1996 omväljas med hjälp av oligarkernas

resurser och Västs stöd. Hans arv till Putin bestod av en rad miljardärer som gjort sig rika på att plundra landet, ett arv som denne förvaltat väl att döma av att de ryska miljardärerna våren 2008 översteg hundra till antalet och var goda för 522 miljarder USD.⁹⁶ Detta är också en del av Putins arv till Medvedev. Presidenterna har inte heller kunnat bemästra en korrupt förvaltning, som villigt låtit sig användas av ryska affärsmän. Likt sin företrädare på presidentposten har Medvedev sagt sig gå till angrepp mot korruptionen, men risken är stor att han likt sina föregångare väljer att inte fullt utmana strukturerna.

Så länge reformförsöken sker ovanifrån demokratiseras inte Ryssland. Men det finns förutsättningar för att medborgarna i tillräcklig mängd ska börja kräva en demokratisering. Genom att staten under Putin-epoken åter propagerat för auktoritära värden, har den visserligen försökt kapa förutsättningarna för en medborgarrörelse för demokratisering, men förutsättningarna är inte mycket sämre nu än under det tidiga nittiotalet – om man bortser från att demokratin som system diskrediterades genom 90-talets ekonomiska kris. Enskilda händelser såsom ekonomiska kriser, protester mot militära och polisiära aktioner och liknande kan åter leda till framväxten av en demokratisk opposition värd namnet.

Den styrda demokratin

Frågan om Ryssland utgör en demokrati tar liksom i tidigare bedömningar avstamp i det demokratibegrepp, som brukar kallas ett processuellt minimum; kort sagt hur och till vilka folket avhänder sig bestämmanderätten samt i vilken grad folket åtnjuter mänskliga rättigheter. Såsom framgått av inledningen i denna rapport har frågan om Ryssland är att anse som en demokrati varit central i tidigare rapporter. Som visats i föregående kapitel har Rysslands två första presidenter själva nominerat sina efterträdare utan att förlita sig på någon partipolitisk process och utan att ens behöva vara med i något parti. Därmed saknas anledning till att diskutera demokrati i fråga om presidentmakten. Premiärministerposten uppvisar motsvarande bild av envælde, eftersom innehavaren enligt konstitutionen utnämns av presidenten. Statsduman väljs visserligen i demokratisk form, men under tydlig styrning från makteliten och fungerar i praktiken huvudsakligen som stödorgan till presidenten och premiärministern. Ryssland må vara konstitutionellt demokratiskt, men inte funktionellt. De demokratiska formerna utnyttjas inte. Man skulle kunna tala om en styrd demokrati.

Det bör dock framhållas att legitimiteten i form av folkets godkännande i allmänna val är mycket större än under sovjetisk tid, för att inte tala om folkets fri- och rättigheter. Förutom till författningen kan Ryssland sägas vara en demokrati i form av folkets passiva tolerans; flertalet röstar – trots möjlighet därtill – inte emot sittande maktkonstellation. Möjligheten att rösta mot alla, d.v.s. en renodlad proteströst, har däremot tagits bort. Analyser ger vid handen att det inte är de mer gynnade i samhället som mest troget röstar för sittande regim, utan den missgynnade merparten av befolkningen, som hankar sig fram mellan löneutbetalningarna och inte kan hoppas på hjälp från annat håll än från staten. Mest valfusk förefaller också ha förekommit i de minst utvecklade regionerna.⁹⁷

Carl Holmberg har i FOI-studien *Managing Elections in a Managed Democracy* analyserat dumavalet 2007 och visat att fusk och manipulationer bidrog till segern för det Putin-trogna

⁹⁶ RIA Novosti, 18 april 2008.

⁹⁷ Holmberg (2008), *Managing elections*, s. 78 ff.; Gudkov, Andrej, (2008) "Fotorobot rossijskogo obyvatelja. Adaptsija k repressivnomu gosudarstvu". [Fantombild av ryssen. Anpassning till den repressiva staten.], *Novaja gazeta*, publicerat: 3 april 2008, hämtat: 13 november 2008, adress: <http://www.novayagazeta.ru/data/2008/23/11.html>.

partiet Enade Ryssland. I sig fråntar inte detta Ryssland helt karaktären av demokrati, men i kombination med att flera politiska partier skapats och styrs av presidentmakten framstår inte heller parlamentet som ett fungerande demokratiskt organ. Valfusk och manipulation av väljarkåren och partierna har dock förekommit under hela den Ryska Federationens historia. Innan Putin kom till makten ansåg endast åtta procent av medborgarna att Ryssland var mer demokratiskt än under kommunismen.⁹⁸ Att många experter uppfattar det som mer besvärande idag beror på att den partipolitiska oppositionen krympt samman till en obetydlig storlek och att maktapparaten troligen lätt skulle ha vunnit i ett hederligt val.

Ur formell demokratisk synpunkt har som visats i tidigare kapitel vissa försämringar i valsystemet genomförts under Putin och Medvedev.⁹⁹ Oroväckande var den förlängning av presidentens mandatperiod från fyra till sex år, som utan längre diskussion snabbt infördes i konstitutionen under slutet av 2008,¹⁰⁰ likaså Medvedevs förklaring att författningen ”inte är ett från ovan givet rättesnöre, utan en produkt av människors – politikers och lagstiftares – arbete”.¹⁰¹ Demokratiunderskottet i det senaste parlaments- och presidentvalet visar, att de styrande hittills inte ägnat sig åt att bygga demokrati. De tycks inte ha känt sig besvärade av denna underlåtenhet. Kravallpolis och säkerhetspolis användes mot oppositionen inför dumavalet, till synes med maktens goda minne. När politiska ledare likt Putin vågar skylta med att de inte bryr sig om demokratiska värden, finns dock stor anledning till oro för den demokratiska utvecklingen.

Mellan demokrati och diktatur

Efter att ha illustrerat hur diktatoriska och demokratiska drag fått genomslag i alla ryska presidenters politik och hur de senaste valen präglats av en maktens okänslighet för att uppvisa diktatoriska drag, finns det anledning att ställa sig frågan hur Ryssland rör sig i gränslandet mellan demokrati och diktatur. Begreppen demokrati och diktatur används här som idealtyper och syftet är att söka förstå vart den ryska styrelseformen är på väg.

Presidentadministrationen, ryska politologer och s.k. spin doctors har skrivit mycket om styrd demokrati och suverän demokrati. De har varit förstående mot att sittande president vill sitta kvar och inte störas av folkopinioner i sitt styrande. Visserligen är detta inte unikt för Ryssland. Ser man demokratin som idealtyp, har även vissa av västvärldens demokratiska ledare försökt styra opinioner. De ryska forskarnas begrepp styrd demokrati, presidentadministrationens vicechef¹⁰² Vladislav Surkovs tal om ’suverän demokrati’ och politologen Pavlovskijs analys av hur en valutgång kan manipuleras¹⁰³ är dock nya tecken på hur demokratin som ideal kan förvanskas. Den som söker påtvinga massorna sin vilja genom våld eller hot om våld mot person har emellertid helt lämnat de demokratiska spelreglerna. Det skedde som nämnts också i Moskva inför dumavalet 2007. Polisstyrkor sattes in mot oppositionens demonstrationståg och säkerhetspolis förde med våld bort företrädesvis unga demonstranter.

⁹⁸ Konanykhine, Alexandre and Gratcheva, Elena (1998), ”Mafiocacy in Russia.” hämtat: 10 februari 1998, adress: <http://www.konanykhine.com/mafioocracy.htm>.

⁹⁹ Se även Vilhelm Konnander (2008), *Ryssland - en suverän demokrati?* s. 63 ff.

¹⁰⁰ *The Moscow Times*, 11 november 2008.

¹⁰¹ Presidentadministrationen (2008d) "Vstretja s predstaviteljami sredstv massovoj informatsii [Möte med företrädare för media]", *Presidentadministrationen*, publicerat: 18 november 2008, hämtat: 5 februari 2009, adress: <http://www.president.kremlin.ru/text/appears/2008/11/209396.shtml>.

¹⁰² I Sovjetunionen hade ofta vicechefen den reella makten, kontrollmakten över ämbetet. Surkovs titel är således knappast slumpartad.

¹⁰³ För en kort och koncis översikt över dessa, se Holmberg (2008); för en utförlig diskussion av begreppet suverän demokrati och dess tillämpning, se Konnander, Vilhelm (2008).

Även om direkt politiskt våld mot oppositionen förekommit under hela tjugoårsperioden, är detta dock ytterligare steg bort från den demokratiska vägen.

På regional och lokal nivå är demokrattillnaderna stora, från tolerans av oppositionellt arbete till förföljelse av detsamma. Ett exempel på det senare är den moskvabaserade juristen Magomed Jevlojev, känd företrädare för den ingusjiska oppositionen, som avslöjade valfusk i Ingusjien i dumavalet 2007 och ett år senare sköts i baksätet på en polisbil.¹⁰⁴ Tjetjensk opposition går inte ens säker för att likvideras i utlandet¹⁰⁵ och styret i Tjetjenien baseras mer på våld och hot om våld, än på val. (Se föregående kapitel).

Bland de ryska experterna på rasistbrott finns de som menar att den lokala polismakten är i samförstånd med skinnskallarna och därför låter dem härja, eller rentav att polismakten är beordrad därtill.¹⁰⁶ Ur ett demokratiperspektiv ska frågan inte överdrivas, och påståenden om att polismakten generellt stöder den brottslighet den inte lyckas stävja kan vara ogrundade. Mer intressant är att konstatera, att kontrollansvaret för hur polisen prioriterar sina ålägganden alltid ligger på den politiska ledningen. Enligt forskningscentret SOVA, som analyserar information om problem med nationalism och främlingsfrihet, dödade ryska skinnskallar under första halvåret 2007 minst 57 offer, vilket är en minimisiffra då polisen inte längre lämnar sådan statistisk information till SOVA.¹⁰⁷ Det är naturligtvis mycket svårt att belägga politiska syften bakom sådana mord, men politikernas och makthavarnas hätska ton mot olika folkgrupper kan antas ha påverkat hatbrottsfrekvensen. SOVA har undersökt språkbruket i ryska massmedia sedan 2001, men någon tydlig tendens i fråga om hets mot folkgrupp kan inte ses.¹⁰⁸ Hatbrott mot etniska minoriteter har dessvärre förekommit under hela tjugoårsperioden och kan, särskilt med beaktande av osäkerheterna i statistiken och de bakomliggande orsakerna, inte tas till intäkt för en rörelse mot diktatur. Ökningen av dessa brott under 2008 är dock oroande. Antalet organiserade skinheads och nynazister uppskattas till omkring sjuttio tusen.¹⁰⁹

Den höga frekvensen mord på ryska journalister framförs ofta som ett tecken på diktaturens återkomst. Även utomlands kända journalister som Anna Politkovskaja har mördats utan att några gärningsmän blivit dömda. Ämnet är dock vanskligt. Journalister dras lätt in i smutskastningskampanjer. En del journalister lever på att samla komprometterande material och sedan ägna sig åt utpressning. Åter andra rör sig i högriskretsar såsom bland organiserade brottslingar och i laglösa landsändar eller krigszoner.¹¹⁰ Men även om det är svårt att belägga

¹⁰⁴ *The Moscow Times* 1 september 2008.

¹⁰⁵ Soldatov, Andrej och Borovan, Irina (2007) "Likvidatory", *Novaja Gazeta* 13 december.

¹⁰⁶ RusTV (2004) "Rossijane ne ljubjat skinchedov i migrantov." [Rysslänarna gillar inte skinheads och invandrare.] [rustv.ru 17.03.2004](http://www.rustv.ru/17.03.2004), rysk nyhetsdatabas över regionala tevesändningar, adress: <http://www.rustv.ru/product/show.phtml?>; Tarasov, Aleksandr (2001) "Porozjdenie reform: britogolovye, oni zje skinchedy. Novaja faszjistskaja molodezjnaja subkultura v Rossii." [Reformernas avkomma: Rakade huvuden, det är ju skinnskallar. Den nya fascistiska ungdomssubkulturen i Ryssland.] *Levaja Rossija. Polititjeskij ezjenedelnik*. nr. 13 (26) den 30 april 2001, även publicerad på adress: <http://left.ru/2001/13/tarasov26.html> hämtat: den 21 februari 2005, s. 22, 11 (47), jämför Mitrochin, Nikolaj Aleksandrovitj (2003) "Ot "Pamjati" k skinchedam Luzjkova. Ideologija russkogo natsionalizma v 1987-2003 godach." [Från "Pamjat" till Luzjkovs skinheads. Den ryska nationalismens ideologi 1987-2003.] *Neprikosnovennyj zapas*. nr. 5 (31) 2003, även publicerad på adress: <http://magazines.russ.ru/nz/2003/5/mitr.html>, hämtat: 21 februari 2005.

¹⁰⁷ SOVA, hämtat: september 2008, adress: <http://xeno.sova-center.ru/>

¹⁰⁸ SOVA, 22 maj 2008, 13 november 2008, <http://xeno.sova-center.ru/213716E/21728E3/B1D2932>

¹⁰⁹ Bigg, Claire (2008) Russia: "Race Death Count Mounting, As Nationalists Close Ranks". *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 11 juni 2008; Se även Kjölstad, Henrik (2009) *White Russia: Race Radicalism in the Russian Federation*, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), februari 2009 FOI-R--2592--SE (kommande rapport).

¹¹⁰ Kniivilä, Kalle (2008) "I Ryssland litar ingen på en journalist", publicerat: 7 april 2008, hämtat: 13 november 2008, adress: <http://www.kniivila.net/2008/scoop/>

att det skulle ha blivit värre över tiden, kan konstateras att våld och hot om våld mot journalister förekommer för att säkra maktinnehavet. Att staten inte lyckats ta itu med problemet och inte tycks prioritera det är ett oroande faktum.

Illavarslande är också några nya lagar som ytterligare begränsar yttrande- och mediefriheten.¹¹¹ 2006 lagfästes ett tillägg till Lagen mot extremism från 2002, som sades syfta till att bättre bekämpa hatbrott. Definitionen av extremism vidgades från att gälla bland annat handlingar med syfte att med våld ändra konstitutionen, undergräva Rysslands säkerhet, utföra terrorhandlingar, kränka nationell värdighet, anstifta rasistiskt eller nationellt split och delta i massoroligheter till att även omfatta ”offentligt förtal av statlig tjänsteman... vad gäller hans tjänsteutövning”. Visserligen fanns redan en lag mot förtal och förolämpning, som gett upphov till alltfler rättsprocesser mot journalister och författare, men med den nya lagen kunde straffen bli mycket strängare. Vid samma tid stiftades också en lag, som ställde krav på uppgift om ansvarig utgivare för varje typ av information, dvs. också på Internet. Även denna lag riktade sig mot hatbrott och anonyma anklagelser. I en annan lag om personuppgifter fick en förtalad person rätt att skaffa fram uppgifter om en journalist och dennes vistelseort. I slutet av 2008 diskuterade Statsduman ett tillägg till lagen om extremism, som skulle utkräva ansvar för publicering av extremistiskt material på Internet, men det drogs tillbaka, möjligen därför att president Medvedev i sitt tal till Federala församlingen lovat att inga regeringstjänstemän skulle få begränsa diskussioner på Internet.¹¹² Bara framtiden kan utvisa lagens slutliga utseende.

I december 2008 antogs vidare en lag som ersatte nämndemannajury, som visat sig leda till fler frikännanden, med en rätt bestående av tre domare, inte bara i mål gällande terrorism utan också försök att störta regeringen, massoroligheter, förräderi och spionage. Vid samma tid framlades Putins parti Enade Ryssland ett lagförslag, som vidgade definitionen av förräderi till att gälla inte bara den yttre nationella säkerheten utan också sådant som hotade den konstitutionella ordningen.¹¹³ Dessa lagar och lagförslag är så tånjbara att de kan användas mot alla offentliga protester, t.ex. mot regeringens hantering av den ekonomiska krisen.¹¹⁴ (Se nedan) De påminner starkt om sovjettidens lagstiftning och medger ytterligare inskränkningar av demokratiska fri- och rättigheter.

Rättsstatens problem

Byggandet av en rättsstat är en av de förändringar som krävs för demokratiseringen av Ryssland.¹¹⁵ Rättsstatlighet är ett svår- om inte ouppnåeligt ideal och att redan att närma sig idealet utgör en stor utmaning för varje stat. I Ryssland skulle en rättsstat kunna börja utvecklas genom myndigheternas lagstiftningsarbete, genom statlig kontroll av deras verksamhet, genom ett framväxande civilt samhälles kontroll av myndigheternas verksamhet och genom en ökan-

¹¹¹ För en aktuell översikt, se Vilhelm Konnander, *Ryssland - en suverän demokrati?* s. 49 ff samt Kurosz, Joanna (2009) ”Ryska medier: censur-frihet t/r.” i Anna Jonsson & Carolina Vendil Pallin (red.) *Ryssland – politik, samhälle och ekonomi*, s. 154 ff.

¹¹² Arutunyan, Anna (2008) ”Bill regulating extremist sites” *The Moscow News*, nr. 51, 2008, s. 3. Enligt samma källa använder 20 procent av ryssarna (omkring 28 miljoner Internet som informationskälla.

¹¹³ Kommersant (2008) ”Kak izmenitsia ’izmena rodine’” [Hur förändras ”forsterlandsförräderi”], *Kommersant*, publicerat: 15 december 2008, hämtat: 15 januari 2009, adress: <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=1094650>.

¹¹⁴ *Eurasia Daily Monitor*, 4, 17 december 2008, *Svenska dagbladet*, 22, 27 december 2008.

¹¹⁵ Detta diskuteras närmare i Leijonhielm, Jan et al. (2005) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv* s. 46-50.

de användning av domstolssystemet, såväl det inhemska som det internationella. Vad har då skett på senare år utöver vad som ovan sagts?

I tidigare bedömningar har en rad rättsstatliga problem lyfts fram, däribland systemet med hemlig lagstiftning, dödspatruller och s.k. filtreringsläger. En händelse i Blagovesjtjensk i Basjkortostan i december 2004, då polisen i en massiv sexdagarsinsats i brottsförebyggande syfte slog till mot tusentalet förmodat kriminella element och misshandlade hundratals av dem, har fått sitt rättsliga efterspel, vilket kastat ljus över en del av detta system. De för att ha överträtt sina befogenheter åtalade poliserna och flertalet ansvariga polischefer försvarades nämligen med att ordern och gärningarna var lagliga i enlighet med en hemlig lagstiftningsprodukt, Inrikesministeriets anvisning för planering och förberedelser av inrikesorganens och inrikestruppernas styrkor och medel vid undantagstillstånd. Den fastställdes den 10 september 2002, och underskrevs av dåvarande inrikesministern Gryzlov, *nota bene* sedermera partiledare för Enade Ryssland och talman i Statsduman. Anvisningen gäller visserligen för undantagstillstånd, men detta definieras så vagt, att snart sagt varje händelse, process eller företeelse som hotar medborgerliga, materiella eller andra värden faller därunder. I nämnda anvisning regleras inrättandet av speciella grupper för likvidering av banditer liksom för säkerställandet av filtreringspunkter dvs. tillfälliga tortyrcentra.¹¹⁶ Nämnda lagstiftningsprodukt innebär sålunda att staten organiserar tillfälliga dödspatruller och (filtreringspunkter) och ställer medel till förfogande för dem. Det ryska justitieministeriet kommenterade anvisningen med att: ”I dokumentet finns inget, som inte överensstämmer med gällande lagstiftning” – ”problemet i det enskilda fallet handlar om rättstillämpningen, som var långt från idealisk”.¹¹⁷ Enligt denna justitieministeriets syn är sålunda statligt våld (tortyr och avrättning på blotta brottsmisstanken) inte fel, men ska inte användas i onödan.

Att den ryska staten låtit gripa, misshandla och döda medborgare med rättsligt stöd är oförenligt med en rättsstat, med Rysslands konstitution och med Europakonventionen, likaså att det sker i kraft av hemlig lagstiftning och utan någon som helst rättsprocess. En viss revidering av anvisningen lär ha skett sedan lagens tillkomst, även om en hel del återstår. Motsvarande små förbättringar av lagstiftningen kan konstateras på B-vapensidan.¹¹⁸ Två decennier efter Berlinmurens fall befinner sig Ryssland ändå mycket långt från rättsstaten.

Mänskliga rättigheter är ett område som till skillnad från demokratin engagerar många ryssar, samtidigt som det är möjligt att arbeta för det utan att utmana statsledningen. Rättigheterna är ju inskrivna i den ryska konstitutionen och implementeringen av dem får därmed en opolitisk karaktär. De fungerar därför som enande faktor för dem, som vill ha förändring på ett liknande vis som under sovjetmaktens tid. Det största problemet är inte rättsreglernas ofullkomlighet, utan att de inte tillämpas. Förutom kring det nämnda bruket av undantagstillståndsregleringar som öppnar för ultimatum statligt våld, samlas förespråkarna för mänskliga rättigheter

¹¹⁶ RuleofLaw. Ru ”Novye blagovesjtjenskie dela” [Nya blagovesjtjenskihändelser], publicerat: N/A, hämtat: 13 november 2008, adress: <http://www.ruleoflaw.ru/content/view/345/30>; Iamik.Ru ”Militsejskij proizvol ili pokusjenie na konstitucionnyj stroj?” [Tog polisen lagen i egna händer eller var det ett angrepp på konstitutionen?] www.iamik.ru; jfr. ”Massovoe izbienie i Blagovesjtjenske” (Massakern i Blagovesjtjensk) *Vikipediya*. publicerat: 28 juni 2005, hämtat: 13 november 2008, adress: <http://ru.wikipedia.org/wiki>.

¹¹⁷ Gazeta.ru, (2005) ”Minjust priznal zakonnyj prikaz o zatjiske v Blagovesjtjenske” [Justitieministeriet förklarade ordern om utrensningen i Blagovesjtjensk som laglig], *Gazeta.Ru*, publicerat: 27 juli 2005, hämtat: 13 november 2008, adress: <http://www.gazeta.ru/2005/07/27/last165398.shtml>.

¹¹⁸ Knoph, Jan T., and Kristina S. Westerdahl, (2006) “Re-Evaluating Russia’s Biological Weapons Policy, as Reflected in Criminal Code and Official Admissions: Insubordination Leading to a President’s Subordination”, *Critical Reviews in Microbiology*, vol. 32, 2006, s. 1-13.

kring frågor som rör kränkningar av dessa rättigheter i fängelser och läger samt inom krigsmakten.

Reformeringen av den gamla förtryckapparaten går också långsamt. Ett tryck på förändring kan skapas av opinionsbildningsgrupper, men en verklig förändring kräver medverkan av statens funktionärer och lagstiftare. Den ryska staten har under flera år försökt bygga ett kontrollerat civilsamhälle, vilket ofta kritiserats som ett försök att kväsa det civila samhället, som även om det är kontrollerat ändå ger det plattformar från vilka de kan verka. En av dessa plattformar, den av presidenten skapade Samhällskammaren (*Obsjtjestvennaja palata*), skickade exempelvis en kommission till ryska Fjärran Östern för att utreda kamratförtryck inom armén, s.k. *dedovstjina*. Kommissionen samlade föräldrakommittéer, den icke statliga organisationen Soldatmödrarna, ryska presidentens regionala representant och höga företrädare för de lokala styrkemyndigheterna¹¹⁹. En annan sådan plattform, Institutet för demokrati och samarbete, har till synes skapats för att ge bättre PR åt ryska staten, vilket inte hindrar att också denna organisation kan komma att användas för att överbrygga klyftan mellan civilsamhälle och stat. Ombudsmannen för mänskliga rättigheter är en statlig institution, som naturligtvis också bidrar till att överbrygga denna klyfta, genom att lyfta medborgarnas kritik av myndigheterna.¹²⁰ I avsaknad av fungerande politiska partier som driver frågor, ska inte existerande institutioner med kontaktyta mot det civila samhället underskattas. Även om syftet är att påverka, kan institutionerna själva påverkas. En annan sak är att det därmed går långsamt.

Även rättsprocesser driver fram förändringar på områdena rättsstaten och mänskliga rättigheter. Europeiska domstolen för mänskliga rättigheter tar emot i storleksordningen tiotusen anmälningar om året från ryska medborgare. De flesta fallen kommer från konfliktområden som Tjetjenien trots att hot, mord och försvinnanden där kan drabba dem som försöker driva fall till Strasbourg. Under 2007 tvingades ryska staten betala ut sammanlagt 4,3 miljoner euro i skadestånd till de medborgare, som tillhör den fjärdedel klagande, som vunnit över ryska staten i Strasbourg. Hälften av fallen rör ryska domstolsbeslut som aldrig verkställts, dvs. ett centralt rättsstatskrav. Dryga tvåhundra förlorade mål per månad i Strasbourg tvingar den ryska staten att försöka öka tempot i byggandet av rättsstaten.¹²¹ Mot slutet av 2008 vände sig även hundratals ryska militära pensionärer till Strasbourg för att få ut sina fulla pensioner från staten, vilket vittnar om domstolens upplevda potential¹²².

Rättsstaten kan också byggas med rättsprocesser från annat håll. Bilateral investeringsfördrag har funnits i ett halvsekel och sluts mellan länder i syfte att uppmuntra utländska direktinvesteringar genom att skydda dessa mot politiska risker. Fysiska och juridiska personer kan enligt avtalen under där givna förutsättningar gå till skiljenämnd mot ("stämna") staten i vilka de investerat, om investeringarna där utsatts för åtgärder i strid med fördraget. Till sådana åtgärder hör naturligtvis nationalisering och expropriation inklusive smygande sådan, men även orättvis behandling och diskriminering i förhållande till inhemska företag. Den första person som vann över ryska staten var Sedelmayer, en tysk affärsman som skulle träna poli-

¹¹⁹ Styrkemyndigheterna är de myndigheter där värnpliktig personal får placeras, med andra ord de myndigheter som ingår i totalförsvaret. I Lag om värnplikt och militärtjänst av den 28.03.1998 N 53-FZ, uppräknas tiotalet myndigheter, som i Ryssland regelmässigt benämns styrkemyndigheter.

¹²⁰ ITAR-TASS (2008) Russia Public Chamber commission discussing army hazing problem. *ITAR-TASS Charovsk*, 9 juli 2008; *OSC* [US Open Source Center] Analysis; "Russia Expands Public Relations Efforts, Counters Western Criticism", 13 mars 2008; *Rossijskaja gazeta* 14 mars 2008.

¹²¹ *Vedomosti* (2008) "Ot redaktsiji: Strasburgskaja sjkola". (Ledarsidan: Strasbourgskolan) *Vedomosti*.: 9 juli 2008, hämtat: 13 november 2008, <http://www.vedomosti.ru/newspaper/article.shtml?2008/07/09/154251>

¹²² Solov'ev, Vadim (2009) "Tol'ko Evropa nam pomozej" [Bara Europa hjälper oss], *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, nr. 2, 2009, s. 1.

sen i Sankt Petersburg men kastades ut av Jeltsin 1994. Vid Putins makttillträde hade Ryssland ingått 45 bilaterala investeringsfördrag, men därefter har Ryssland försökt dra sig ur avtalen. Sedelmayer tilldömdes tio miljoner dollar i ersättning, men lyckades få ut dem först för några år sedan, då en tysk domstol med skiljedomen som grund utmätte ett av FSB:s lägenhetskomplex i Köln.¹²³ Mest intressant är kanske att mycket av utländska direktinvesteringar i Ryssland är reinvesteringar av ryskt kapital, som tidigare förts ut till Cypern och andra skatteparadis. Det innebär att det bakom kraven från det utländska bolaget kan gömma sig ryska oligarker och mångmiljonärer, som har intresse av rättsstatens framväxt i Ryssland och därmed ett ökat skydd för de egna förmögenheterna. I vilken utsträckning detta kommer att påskynda rättsstatens framväxt i Ryssland är ännu för tidigt att säga.

Också användningen av det vanliga ryska domstolssystemet kan bidra till rättsstatens framväxt. I FOI:s bedömning 2005 beskrevs det ryska domstolssystemets stora brister och det kan fortfarande hävdas, att domarna bara dömer opartiskt när ingen av parterna mutar dem och när utgången i målet är ointressant för politiska eller kriminella grupperingar eller personer. Kvalitén i domstolsprocessandet har höjts till följd av att fler har råd att driva processer och betala duktiga rättegångsombud (advokater). Upptäcktsrisken för en domare, som låter en muta påverka utgången av ett mål ökar nämligen med professionalismen hos den icke mutande partens ombud, som genom en god rättsutredning kan visa vilka beslut domaren kan komma fram till och därmed göra det riskabelt för domaren att komma fram till något annat. Det utbredda mutsystemet främjar därmed paradoxalt nog kvalitén i processandet, vilket i sin tur begränsar domstolskorruptionen till mål med mer oklar utgång. En positiv nyhet är också Medvedevs besked att domare måste lägga ut sina domar på nätet och därmed göra dem allmänt kända.

Det har varit svårare för regimen att styra rättsstatens framväxt än demokratin. Folkets strävan efter rättsstaten har varit kraftfullare än dess strävan efter demokrati. Skälen därtill är flera. Putin och hans efterträdare har lovordat rättsstaten till skillnad från demokratin, och rättsstaten är mer i de styrandes intresse. Tron på mänskliga rättigheter och viljan att försvara dem skulle tillsammans med att människor och företag använder sig av rättssystemet för att få rätt kunna bidra till att Ryssland med tiden närmar sig rättsstaten. Försök till begränsningar av rättsstatens framväxt har dock framgångsrikt gjorts, så skillnaden gentemot demokratiutvecklingen kanske inte ska överdrivas.

Även om korruptionen inte nödvändigtvis utgör ett hinder för rättsstatens framväxt, uppfattar ryssarna den dock som ett stort problem på alla nivåer i statsapparaten.¹²⁴ Transparency International har i sitt senaste korruptionsperceptionsindex placerat Ryssland på plats 147 bland de 180 rankade länderna i världen, för Ryssland den sämsta placeringen på åtta år.¹²⁵ Perceptionsmätningen reflekterar också medias bevakning av frågan, varför förändringar i perceptionen inte nödvändigtvis sammanfaller med förändringar av verkligheten. Det finns dock andra undersökningar om korruptionens förändring under Putin, som tyder på en ökning. Utsikterna för att Medvedev skulle komma till rätta med korruptionen ter sig små. Antikorruptionssträvandena är historiskt sett som störst i anslutning till presidentvalen. En kampanj kan, förutom att den ser bra ut i folkets ögon, också tjäna som instrument till att möblera om bland höga

¹²³ Rubins, Noah och Nazarov, Azizjon (2008) "Investment treaties and the Russian Federation: baiting the bear?" *Business law international*. Vol 9 No. 2 Maj, ss. 100-113.

¹²⁴ Se även Konnander (2008), s. 70 ff.

¹²⁵ *Transparency International Russia*. adress: <http://www.transparency.org.ru/> ; 147-e mesto (147:e platsen) *Novyje Izvestija* nr. 174, 24 september 2008, hämtat: 13 november 2008, <http://www.newizv.ru/news/2008-09-24/98587/>

befattningshavare. President Medvedev, med förflutet som ordförande i den av korruption plågade ryska energijätten Gazprom, har startat en ny kampanj, som bl.a. omfattar reformer av antikorrupsionslagstiftningen, såsom en något breddad plikt för statliga ämbetsmän att offentligt deklarerat inkomst och förmögenhet.

Den uppmärksamhet korruptionen får av landets ledning har sin enkla förklaring i dess oerhörda omfattning. De siffror som nämns varierar kraftigt och är i storleksordningen mellan 250 och 800 miljarder kronor, siffror som sålunda utgör mellan ca 20 och 50 procent av BNP. Bara år 2007 dömdes 16 generaler och 180 överstar, vilket ska ses mot bakgrund av att 30 procent av styrkestrukturernas budget försvinner genom korruption och att personalen ofta får muta överordnade för att få lagenliga förmåner och befordringar.¹²⁶ Under 2008 hade antalet anmälda brott inom Försvarsministeriet ökat med 2 400 procent fram till oktober – ett utslag av den nya presidentens kampanj¹²⁷. Bruket av tjänsteförmåner, såsom byggande av nya bostäder, drift av daghem, restauranger och liknande i stället för högre månadslöner underlättar förskingringen av budgetmedlen. Statens och lagens väktare förser sig inte bara från statens budget utan också från dem, som de möter i tjänsten. Att de därmed själva skapar sig ett materiellt gott liv gör liten skada. Det stora problemet är den skada de åsamkar folkhälsan, miljön, affärlivet och därmed samhällsekonomin. Enligt ordföranden i Nationella antikorrupsionskommittén Kirill Kabanov spelar ryska statstjänstemän en ledande roll i de olagliga väpnade fientliga företagsövertaganden, som är utmärkande för den ryska affärsvärlden.¹²⁸ Uppgifter tyder på att huvuddelen av alla företagsfusioner i Ryssland, egentligen utgör olagliga företagsövertaganden. När de marknadsekonomiska lagarna sätts ur spel, blir ekonomin ineffektiv med en ökande eftersläpning mot omvärlden som logiskt resultat. Korruptionen och de rättsstatliga bristerna utgör även ett stort problem för skyddet av mänskliga rättigheter, inklusive för skyddet av företagares och aktieägares egendom.

Hinder mot demokratiutveckling

Folkmakt eller demokrati förutsätter att folket tar aktiv del i politiken. Av beskrivningen hittills i kapitlet har framkommit förhållanden, som i många andra länder hade lett till massprotester. Enligt en opinionsundersökning från år 2005 ansåg två tredjedelar av befolkningen, att statsapparaten inte såg till landets bästa, utan bara till sitt eget bästa och bara två procent ansåg motsatsen.¹²⁹ Men även om ryssarna privat kan förbanna och skämta om sina makthavare är det ytterligt få som offentligt protesterar mot dem. Inte ens under Jeltsin-eran, då stora samhällsgrupper inte fick ut sin lön från staten eller blev av med sina besparingar, blev det

¹²⁶ Interfax-AVN (2008) ”Chotjesj dzjip – snimaj pogon” [Vill du ha en jeep så ta av dig axelklaffen!] *Interfax-AVN*, 2 juli 2008 14:36, hämtat: 13 november 2008, adress: <http://www.interfax.ru/txt.asp?id=19806&sec=1476&sw>.

¹²⁷ *The Moscow Times* 7 november 2008.

¹²⁸ Grani.Ru (2008) ”NAK: Tjinovniki nanimajut rejderov tjasjtje, tjem biznesmeny”. (Nationella Antikorrupsionskommittén: Statstjänstemännen anlitar oftare företagsrånare än affärsmännen) 11 september.2008 hämtat: 13 november 2008.; <http://www.grani.ru/Politics/Russia/m.141319.html>. Ett övertagande kan ske genom att skaffa några aktier i företaget, muta en domstol till att utse minoritetsaktieägaren till VD, använda kronofogden och ett beväpnat gäng till att avhysa den gamla ledningen och på så vis ta fysisk kontroll över företaget eller aktieboken, för att sedan i lugn och ro säkra företagets tillgångar. Ett annat sätt är för majoritetsaktieägaren hemliga bolagsstämmor, där exempelvis preferensaktier görs om till vanliga aktier och vice versa. Säten är många, men alla involverar olagliga eller åtminstone oegentliga manipulationer av ägarbevis och köpta myndighetspersoners medverkan. Därtill kommer företagsövertaganden som sker med hjälp falska skuldebrev och missbruk av konkurslagstiftningen.

¹²⁹ Shlapentokh, Vladimir (2008) ”Big Money as an Obstacle to Democracy in Russia.” *Johnson's Russia List*, nr.51 message 32.

större upplopp. Orsakerna till detta är komplexa: sovjetarvet gör sitt därtill liksom den upplevda insikten, att nya makthavare inte skulle göra det bättre för folket. De intellektuella har också varit ointresserade av att protestera, möjligen på grund av att de fått möjligheter att omsätta sitt intellekt i pengar och inte velat riskera sitt relativa välstånd. Bland den växande medelklassen har också funnits liknande tankar. Många har varit nöjda med att staten äntligen gett dem möjlighet att få det bättre och inte velat riskera stabiliteten för de demokratiska idealen. Och bland den majoritet av befolkningen som lever i mindre städer och på landsbygden och inte fått del av den ekonomiska tillväxten, har som ovan nämnts stödet för den sittande regimen varit starkast.¹³⁰

Frågan är nu i vilken utsträckning den ekonomiska kris som uppstod hösten 2008 kommer att underminera förtroendet för regimen. Enligt en klassisk teori gör folk inte revolution när de har det som sämst utan när de fått det lite bättre och förväntningarna därefter sviks. Hur som helst har den ryska statsledningen som ovan visats stiftat lagar och stärkt sina maktmedel för att kväsa omfattande protester. I december 2008 utbröt omfattande spontana demonstrationer mot att regeringen höjde importavgifterna för begagnade utländska bilar. Speciell kravallpolis sändes från Moskva till Vladivostok för att slå ner protesterna, vilket tyder på att den lokala polisen ansågs otillräcklig.¹³¹

Ur den ryska regimens synvinkel var det inte så märkligt att skylta med demokrati och samtidigt hindra oppositioner och manipulera opinioner. När de ryska kommunisterna under sovjettiden talade om socialistisk demokrati, var det en ideologi för att behålla makten. Putin omgav sig med en säkerhetsorienterad krets, vilket var naturligt för honom som gjort sin karriär inom KGB och FSB. Icke statliga organisationer som finansierades från utlandet framstod för denna krets som farliga, såsom bestående av inflytelseagenter. När USA stödde politiska reformkrafter i Ukraina och Georgien, bekräftades i Moskvans ögon misstanken om att de icke statliga organisationerna var utländska maktens verktyg för att störta den ryska regeringen. Då inskränkte den ryska regimen dessa organisationers livskraft genom lagstiftningsåtgärder, som slog mot den utländska finansieringen, samtidigt som man försökte bygga ett av staten finansierat och kontrollerat civilt samhälle. Även om detta tillhandahåller fora för medborgarna, är det otillräckligt för att ge fart åt ett demokratibygge.

Efter att Putin hindrat oligarkerna Gusinskij, Berezovskij och Chodorkovskij från att lägga sig i den förda politiken, har Rysslands rikaste familjer slutat att utmana den politiska makten. Den politiska eliten har också stärkts finansiellt av att staten på olika sätt tagit kontroll över många storföretag. Den har sålunda personligen berikat sig, vill försvara sin nya rikedom och är därför motståndare till förändring och demokrati.¹³² Delar av denna elit är rekryterad ur säkerhetsetablissemang. Övriga delar har fått något att försvara och har sålunda gemensamma intressen med säkerhetsetablissemang. Bakom de nyrikas intresse av stabilitet och säkerhet ligger insikten om många regioners efterblivenhet och rädslan för spontana folkliga revolter.

Brist på tillgång till god information om samhället och omvärlden är också ett stort hinder för utvecklingen av demokratin. Under ovannämnda oligarkers storhetstid under Jeltsin var mångfalden stor i ryska massmedia, men artiklarna var inte sällan vapen i ekonomiska och politiska uppgörelser. Från ett stadium där olika intressenter köpte journalister för att manipu-

¹³⁰ Jämför sociologen Gudkov i Gudkov, Andrej, (2008) "Fotorobot rossijskogo obyvatelja. Adaptsija k represivnomu gosudarstvu"...

¹³¹ Eurasia Daily Monitor, 9 januari 2009, nr. 5.

¹³² Om eliternas kamp om inflytande och kontroll över storföretag och penningflöden, se Carl Holmberg (2008) *The struggle for bureaucratic and economic control in Russia*. Jämför Shlapentokh, Vladimir (2008).

lera opinionen har utvecklingen gått till ett stadium där regimen dominerar.¹³³ Tevemedias kontrolleras av staten, tidningsvärlden är något friare men har liten genomslagskraft utanför storstadsregionerna. Självrensning inom media har blivit ett utbrett fenomen. Detta utgör inte bara ett hinder för demokratiutvecklingen utan också ett hinder för maktens beslutsfattande. När makten inte nås av kritiska röster, märker den inte var gränserna går för att dess beslut ska accepteras, och resultatet blir lätt dåliga beslut. På Internet är yttrandefriheten större och självrensningen mindre, vilket myndigheterna som ovan visats uppenbarligen ser som ett problem. Enligt vissa uppgifter uppmuntrar FSB ryska patrioter att angripa Internet-hemsidor med för makten oönskat innehåll.¹³⁴ Andra uppgifter uppger att FSB ägnar sig åt att anonymt påverka opinionsbildningen på Internet, genom att under falska namn gå in i bloggdebatter och liknande.¹³⁵

Universitetet anses ofta främja demokratiutvecklingen, men i Ryssland avspeglar de inte sällan patriotiska tankegångar. Internationaliseringen av de ryska universiteten har varit måttlig. Stängningen av det Europeiska Universitetet i Sankt Petersburg, officiellt på grund av bristande brandskydd, inofficiellt därför att där, före de kommande valen, bedrevs ett forskningsprogram om valövervakning, har fungerat som varningssignal till andra ryska universitet. Universitetet i fråga öppnades först sedan det för regimen kontroversiella programmet lagts ned. Självrensningen vinner således mark också inom utbildningsväsendet.

Efter att Ryssland förlorat den positiva särbehandling från västvärlden, som följde åren efter sovjetkommunismens fall, har regimen behov av att också i omvärlden propagera för ryska ståndpunkter vuxit kraftigt. Detta arbete bedrivs på olika sätt och med varierande framgång, och förhindras inte av västliga regeringar (Se följande kapitel om utrikespolitiken). Ryssland däremot försöker som nämnts begränsa västliga medias påverkan på sin befolkning, eftersom utländsk påverkan ses som hot mot politiska ordningen. Den politiska klyftan mellan Ryssland och Väst har således vidgats samtidigt som båda sidor blivit alltmer ekonomiskt beroende av varandra.

Bedömning i ett tioårsperspektiv

Detta och föregående kapitel visar att Ryssland sedan FOI:s förra bedömning fortsatt att i väsentliga avseenden utvecklas i riktning bort från demokrati i vedertagen mening mot en alltmer auktoritär styrelseform, som av ryska forskare ibland benämns sovjetiseringsprocess. Visserligen finns en relativt demokratisk konstitution, regelbundna val hålls och den politiska ledningen stöds av en majoritet av befolkningen. Samtidigt har konstitutionen för första gången ändrats, vallagen ändrats och valprocessen manipulerats för att säkra den under Putin utformade politiska elitens makt. Genom den nya vallagen 2005 har möjligheterna till fria, rättvisa och legitima val minskat. Yttrande- och mötesfriheten har inskränkts ytterligare. Under första hälften av 2000-talet skedde dessa inskränkningar delvis med hänvisning till hotet från inhemsk separatism och internationell terrorism. Medan dessa hot dämpats har på senare år sådana demokratiska rörelser med stöd från Väst, som tog makten i Ukraina och Georgien, uppfattats som ett allt större hot mot den politiska ledningen i Ryssland, trots att sådana rörelser varit svaga i Ryssland. Som försvar mot dessa upplevda hot har de ledande också lanserat

¹³³ Jämför Kniivilä, Kalle "I Ryssland litar ingen på en journalist"...

¹³⁴ Soldatov, Andrej och Borogan, Irina (2007) "NAK isjtjet kontakt s chakerami-patriotami". (Antiterroristkommittén söker kontakt med hackerspatrioter) *Novaja Gazeta* 31 maj 2007.

¹³⁵ Goble, Paul (2008) "Kremlin's 'Agents of Influence' Said Tilting Internet Forums against the West", *Window on Eurasia*, publicerat: 7 juli 2008, hämtat: 13 november 2008, adress: <http://windowoneurasia.blogspot.com/2008/07/07/window-on-eurasia-kremlins-agents-of.html>.

en ny politisk modell, som kallas suverän demokrati och är en specifik rysk variant präglad av nationalism och avståndstagande från västliga modeller. Under 2008 framträdde ett nytt hot, nämligen den globala finanskrisen. Denna kan komma att underminera Putinregimens viktigaste legitimeringsgrund, nämligen flera års god ekonomisk utveckling, som gett en stor del av befolkningen hopp om framtiden. Det finns en risk för att regimen kommer att använda de lagar och maktinstrument som den utformat för att kväsa alla öppna missnöjesyttringar mot denna kris.

Beträffande Rysslands utveckling av rättsstatlighet, som nära sammanhänger med och kan främja demokrati, kan följande konstateras: Visserligen har den politiska ledningen med juristerna Putin och Medvedev i spetsen uttalat sig mer positivt om värdet av rättsstatlighet än om demokrati (i allmän mening) och vissa formella kanaler finns. Rysslands ekonomiska aktörer synes ha ett behov av ett fungerande och oväldigt rättssystem, och Rysslands anslutning till internationella konventioner (främst Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna) kan bidra till medborgarnas rättssäkerhet. Men den politiska ledningen har behållit och rentav stärkt kontrollen över rättsväsendet, och inskränkningarna av demokratin begränsar pressbevakning av rättsprocesser och protester mot domslut. Lagarna innehåller oftast vaga formuleringar, vilket bäddar för godtycke och politisk inblandning. Rättsväsendet förblir som tidigare ineffektivt och bristfälligt. Straffsätserna är vissa fall höga i förhållande till förseelsen och förhållandena i fängelserna har förbättrats under de senaste åren, men är alltså svåra. Korruptionen, d.v.s. tagande av mutor, är som förut ett allvarligt problem på alla nivåer i statsapparaten, vilket både skadar den ekonomiska utvecklingen och rättssäkerheten.

Trots vackra fraser om folkmakt, fred och internationalism, präglades kommunistregimen i Ryssland/Sovjetunionen under sina drygt 70 år vid makten av storrysk nationalism, hårdför diktatur och expansionism. De krig mot in- och utrikes fiender som Ryssland utkämpat under den senaste tioårsperioden har alla inverkat negativt på demokratiseringsprocesserna. Krig och kriser leder till censuråtgärder och patriotisk mobilisering, som även slår mot den politiska mångfalden. Makten har som strategi att oskadliggöra oppositionen, vare sig det handlar om att kväsa liberal debatt i storstäderna, vilken regimen är rädd för på grund av Västs uppbackning, eller om att rensa ut självständighetssträvanden i provinserna.

Då Ryssland i början av 1990-talet slog in på den demokratiska vägen, genomgick det samtidigt en svår ekonomisk kris, och många avsteg från demokrati och rättsstatlighet gjordes. Under Putin återföll Ryssland alltmer i de autokratiska banorna, men detta accepterades av folket tack vare den goda ekonomiska utvecklingen. Frågan är nu hur statsmakten ska bevara sin legitimitet, när den globala finanskrisen också drabbat Rysslands ekonomi.

Mål och medel i rysk utrikespolitik

- Ryssland bedriver en geopolitiskt grundad stormaktspolitik, där man försöker balansera mellan och spela ut olika länder och regioner mot varandra.
- Ryssland strävar efter att förändra säkerhetsstrukturen i Europa, så att det får större inflytande, men prioriterar samarbetet med OSS-staterna.
- För att behålla sin dominans inom OSS och hindra fortsatt Natoutvidgning tillgriper Ryssland i strid med sin samarbets- och icke-våldsretorik både politiska och militära påtryckningsmedel – gränsavtal, stöd till separatister och ryska minoriteter, aktiv baspolitik, ”fredsskapande” styrkor och interventioner.

Som tidigare FOI-rapporter visat har Rysslands utrikespolitik sedan Putins makttillträde 2000 blivit alltmer målmedveten, självsäker och offensiv.¹³⁶ Detta är en effekt av att Ryssland har haft en stark ekonomisk tillväxt och den politiska makten har centraliserats under denna tid, samtidigt som nya hot och nya möjligheter har uppstått i världspolitiken, vilka Ryssland har kunnat utnyttja. Medan föregående FOI-analyser av rysk utrikespolitik har inriktats på hur denna har förändrats i förhållande till olika regioner och länder, fokuserar detta kapitel på vilka politiska och militära mål, som proklamerats, vilka medel som faktiskt tillgrips, och vilka resultat som uppnåtts. Ekonomiska mål och medel behandlas i ett särskilt kapitel med tonvikt på energipolitik.¹³⁷ Analysen tar hänsyn till att målsättningar kan vara sinsemellan motstridande och att medel kan motverka sina syften. Det finns vidare en klar skillnad i rysk politik gentemot å ena sidan de postsovjjetiska staterna, dvs. OSS-staterna plus de baltiska länderna, och å andra sidan resten av världen. Kapitlet bygger på och följer upp tidigare FOI-studier i ämnet, särskilt en om Rysslands maktmedel gentemot OSS och de baltiska staterna.¹³⁸

Övergripande mål

President Medvedevs utrikespolitiska koncept från juli 2008, som ersatte Putins koncept av 2000, presenterar följande mål (något redigerade) som de viktigaste:

- Trygga landets säkerhet, bevara och stärka dess suveränitet och territoriella integritet och dess intressen som ett av de inflytelserika centra i världen;
- Åstadkomma en rättvis och demokratisk världsordning, grundad på kollektiva principer och folkrättens överhöghet;
- Skapa goda villkor för Rysslands modernisering, höja levnadsstandarden, konsolidera samhället och säkra landets konkurrenskraft,
- Skapa goda relationer med angränsande stater och avlägsna nya konflikthärdar i närområdet;

¹³⁶ Leijonhielm m.fl. (2005), *Rysk military förmåga*, s. 59 ff.

¹³⁷ Se kapitel *Energisäkerhet och energi som maktmedel*.

¹³⁸ Jakob Hedenskog & Robert L. Larsson, (2007) *Russian Leverage on the CIS and the Baltic States*, FOI-R—2280—SE, juni 2007. Där görs en inventering av olika typer av medel och där finns utförliga källhänvisningar.

- Söka samförstånd med andra stater och organisationer för att stabilisera Rysslands internationella läge;
- Allsidigt försvara ryska medborgares och landsmäns rättigheter och intressen utomlands och understödja det ryska språket och kulturen utomlands;
- Bidra till en objektiv syn på Ryssland i världen som en demokratisk stat med en självständig utrikespolitik.

Utrikespolitiken beskrivs som präglad av balans och mångsidighet (*sbalansirovannost' i mnogovektornost'*) vilket grundar sig i landets geopolitiska läge. Ryssland sägs ha ett "särskilt ansvar" för säkerheten i världen regionalt och globalt och vara berett till samarbete, men om motparterna inte är det, blir Ryssland tvunget att agera självständigt. Genomgående understryks vikten av dialog, icke-våldslösningar och folkrätten.¹³⁹

Som prioriterat område för rysk utrikespolitik utpekas OSS-länderna, och Natos utvidgning till denna intressesfär nämns som ett allvarligt hot som måste avväjas. Som motståndare till dessa ryska intressen skymtar främst USA.¹⁴⁰ I alla sammanhang understryks att Ryssland är en stormakt, som andra stater måste ta hänsyn till, och att inga viktiga problem kan lösas utan rysk medverkan.¹⁴¹ I Medvedevs tal till den Federala församlingen 2008 framhölls att Ryssland vill bidra till att lösa regionala konflikter i hela världen.¹⁴² Ryssland ser sig också som ett alternativt "värdecentrum" i världen med "suverän demokrati" i motsats till västlig "demokratisk messianism" och eftersträvar en förändring av världsordningen efter det kalla krigets slut, vilket nedan kommer att framgå.¹⁴³ I den följande analysen av politiska mål och medel granskas Rysslands roll i internationella organisationer, inom OSS-organisationer, dess politik i fråga om gränser, territoriell integritet och ryska minoriteter utomlands.

Politiska mål och medel

Internationella organisationer och deras nytta

Ett centralt medel för Ryssland att hävda sin stormaktsroll och utöva inflytande i världen är att delta i internationella organisationer och samsarbetsorgan. Liksom under sovjettiden betonas FN:s säkerhetspolitiska betydelse, framför allt Säkerhetsrådets, där Ryssland är en av fem permanenta medlemmar med vetorätt. Man säger sig vara för reformer och en effektivisering av Säkerhetsrådet men vänder sig mot att ändra de permanenta medlemmarnas status, och försvarar principen att bara Säkerhetsrådet kan sanktionera våldsanvändning. Åberopande dessa principer fördömde Ryssland i FN Natos anfall på Serbien 1999 och USA-alliansens

¹³⁹ I samma anda slog Medvedev efter kriget i Georgien fast folkrättens primat och att en unipolär värld är oacceptabel som sina två första av fem utrikespolitiska principer (President of Russia, "Interview given by Dmitry Medvedev to Television Channels", 31 augusti 2008, www.president.kremlin.ru/eng, hämtat 4 september 2008).

¹⁴⁰ Prezident Rossii, "Kontseptsija vnesnej politiki Rossijskoj Federatsii" [Konception för Ryska federationens utrikespolitik], 12 juli 2008, www.kremlin.ru/text/docs/2008/07/204108.shtml, hämtat 11 augusti 2008; Ibidem, "Interview with Television Channel Euronews", 2 September, hämtat, 4 september 2008.

¹⁴¹ Oldberg (2007), "Russia's Great Power Ambitions and Policy" i Roger E. Kanet, *Russia: Re-emerging Great Power*, Palgrave MacMillan, Houndmills, s. 13 ff.

¹⁴² Prezident Rossii, "Poslanie Federal'nomu Sobraniju Rossijskoj Federatsii" [Budskap till Ryska federationens federala församling], 5 november 2008, s. 14, www.president.kremlin.ru/text/appears/2008/11/208749.shtml, 5 november 2008, hämtat 5 november.

¹⁴³ Andrew Monaghan, "'An enemy at the gates' or 'from victory to victory'? Russian foreign policy", *International Affairs* (84) nr. 4, 2008, s. 728 ff.

anfall på Irak 2003. På senare år har Ryssland vidare motsatt sig hårda FN-sanktioner mot Zimbabwe för Mugabes diktatur, mot Sudan för dess folkmord i Darfur och mot Iran för dess kärnkraftsprogram, samtidigt som man exporterar vapen till dessa stater (och kärnteknologi till Iran).¹⁴⁴ Ryssland har alltså makt att stoppa t.ex. en förlängning av FN-mandatet i Afghanistan, nya FN-sanktioner mot Irans kärnkraftsprogram,¹⁴⁵ samt sådana militära insatser och observationsuppdrag, som kräver FN-sanktion, t.ex. en insats av EU-trupp i Georgien.¹⁴⁶

Under intryck av kriget i Tjetjenien blev FN huvudforum för Rysslands kamp mot terrorismen och man godkände FN-insatsen i Afghanistan 2001. 2004, då Ryssland blev ordförande i Säkerhetsrådets antiterrorismkommitté, utverkades ett skarpt fördömande av skolmassakern i Beslan. Ryssland föreslog i detta sammanhang att göra Säkerhetsrådet till högkvarter för kampen mot terrorism och framlade ett sjupunktsprogram. Men även om Ryssland fick visst stöd från bl.a. USA och Storbritannien, som också hade drabbats av terrorhandlingar, kunde man inte enas om definitionen av terrorism, listor på terroristorganisationer och utlämning av misstänkta till Ryssland.¹⁴⁷

För att främja kollektivt ledarskap av världens ledande länder uppskattar Ryssland också mer informella grupperingar.¹⁴⁸ Mest etablerat och prestigeladdat är samarbetet inom G8 som samlar världens främsta industriländer. Ryssland var ordförande 2006, och vid det senaste toppmötet berömde Medvedev G8 för man där snabbt kunde få svar på de mest angelägna frågorna utan mellanhänder.¹⁴⁹ Deltagandet i G8 anses även förbättra Rysslands prestige i tredje världen.¹⁵⁰ Ett problem är dock att Ryssland inte är full medlem i finansministrarnas diskussioner (G7).¹⁵¹ Ryssland kan också när som helst uteslutas eller förbigås, som t.ex. då de sju andra utrikesministrarna i augusti 2008 fördömde Rysslands erkännande av Sydossetien och Abchazien.¹⁵²

Som medel för att utveckla Rysslands ekonomi och integrera landet i världsekonomin har Ryssland vidare under många år försökt bli medlem i World Trade Organisation (WTO). Här är dock problemet att Ryssland krävt att få undantag från antagningsreglerna, samt att alla medlemmar (f.n. 153 stater) kan lägga in veto av ekonomiska eller politiska skäl, det må vara USA eller små stater som Georgien. Efter Georgienkriget beslutade Ryssland självmant att dra sig ur vissa avtal som var nödvändiga för medlemskap under hänvisning till att de gynnade västliga intressen mer än Ryssland. Man påstod att den rådande finanskrisen i världen hade orsakats av en unipolär ekonomisk modell, som diskrediterat WTO och IMF. Medvedev efterlyste en ny global styrningsstruktur, där stater som Ryssland, Kina, Indien och Brasilien skulle engageras och han välkomnade ett franskt förslag att hålla ett multilateralt möte om krisen.

¹⁴⁴ Oldberg, "Iran from the Russian perspective", i John Rydqvist & Kristina Zetterlund (eds.) *Consequences of Military Actions Against Iran*, FOI-R—2511—SE, mars 2008, s. 77 ff.

¹⁴⁵ Så skedde t.ex. i september 2008. (*The Moscow News*, nr. 38, 2008, s. 4)

¹⁴⁶ *Der Spiegel*, nr. 36, 2008, s. 27.

¹⁴⁷ Oldberg, "The War on Terrorism", s. 15 ff.

¹⁴⁸ Kontseptsija, s. 5.

¹⁴⁹ Prezident Rossii, "Press conference following the G8 Summit, 9 juli 2008, www.president.kremlin.ru/eng/text/speeches, hämtat 19 augusti 2008.

¹⁵⁰ Leijonhielm m.fl, *Rysk militär förmåga* (2005), s. 63.

¹⁵¹ Lukov, Vadim, "Russia in G8: Looking back as it assumes presidency, *International Affairs*, nr. 2, 2006, s. 30 ff.

¹⁵² *The Moscow News*, nr. 34, s. 2, 2008.

Ryssland glädde sig trots detta åt att bli inbjudet till ett G8-möte och ett G-20-möte i Washington.¹⁵³

I fråga om säkerhetspolitik är Ryssland också engagerat i flera europeiska organisationer. Främst bland dessa är OSSE, som omfattar såväl väststater inklusive USA och Kanada som Ryssland och andra postsovjetiska stater, och beslut fattas enligt enhällighetsprincipen. Under 1990-talet föreslog Ryssland att denna organisation skulle ersätta Nato och den upplösta Warszawapakten. Så skedde dock inte. Under 2000-talet har Ryssland irriterats av OSSE:s kritik av kriget i Tjetjenien, dess krav på avveckling av ryska baser i Moldavien och Georgien, samt observatörsmisionernas verksamhet och stöd för demokratiska reformer i f.d. sovjetrepubliker. Genom sitt veto har Ryssland kraftigt försvårat OSSE:s arbete och blockerat antagandet av dess budget. Ingen gemensam politisk deklaration har kunnat antas sedan 2002.¹⁵⁴ Ryssland har krävt att OSSE inriktas på säkerhetsfrågor som kampen mot terrorism. Medvedevs utrikeskoncept föreslog att hela OSSE:s arbete skulle underordnas mellanstatliga organ, varmed förmodligen menas FN. Det bör även nämnas att Ryssland 2007 suspenderade avtalet om begränsningar av konventionella vapen i Europa (CFE), som var en av OSSE:s föregångare ESK:s främsta resultat.

I juni 2008 lanserade Medvedev vid ett besök i Berlin ett förslag om en ny paneuropeisk säkerhetspakt, som därefter blivit ett stående inslag i rysk utrikespolitik. Pakten syftade till att revidera Helsingforsavtalet 1975 och OSSE. Den skulle utarbetas av alla staterna, klargöra våldsanvändningens roll i FN-stadgans anda och sedan bli legalt bindande för existerande allianser inom det euroatlantiska området. Medvedev betonade att pakten skulle bygga på multipolaritet, eftersom ”atlanticismen” var förbrukad och inte heller EU räckte till för att skapa ett gemensamt Europa. Medvedev föreslog också att Kina skulle inbjudas till den avslutande konferensen. Kriget i Georgien i augusti ansågs visa att ett säkerhetssystem baserat på unipolaritet inte längre fungerar och att ett nytt behövdes, där territoriell integritet, icke-våld och förhandlingslösningar på konflikter fastslogs. Allianser skulle inte få utvecklas så att de hotade andra paktmedlemmar, och USA:s planerade missilbas nämndes som ett relevant problem. Vidare borde vapenkontrollmekanismer och rimliga nivåer fastläggas.¹⁵⁵ Syftet med förslaget var uppenbarligen att minska USA:s och Natos inflytande till förmån för Ryssland och dess allierade inom CSTO (om dessa, se nästa avsnitt), samt att ersätta CFE. Inget sades om demokrati och mänskliga rättigheter (Helsingforsavtalets s.k. tredje korg). Förslaget fick ett svaltt mottagande i de flesta västländer,¹⁵⁶ möjligen därför att Ryssland självt hade handlat i strid med det genom sitt krig i Georgien.

Ryssland har vidare samarbetat med Nato inom Nato-Rysslandsrådet (NRC), där beslut också fattas enligt enhällighetsprincipen. Rådet skapades 2002 för samarbete bl.a. i kampen mot terrorism, spridning av massförstörelsevapen, krishantering och rustningskontroll. Ryssland

¹⁵³ Ibidem; s. 9; President of Russia, “Speech at World Policy Conference”, 8 oktober 2008, www.president.kremlin.ru. “Dmitry Medvedev will take part in a G-20 summit in Washington on November 15”, 2008” hämtade 5 november 2008; *The Moscow News*, nr. 46, 2008, s. 4.

¹⁵⁴ *Eurasia Daily Monitor*, nr. 230, 3 december 2008.

¹⁵⁵ President of Russia, “Press conference following the CSTO summit”, 5 september 2008, www.president.kremlin.ru/eng, hämtat 8 september 2008; “Speech at World Policy Conference”, 8 oktober 2008; *The Moscow News*, nr. 38, 2008, s. 5; *Eurasia Daily Monitor*, 9 juni, nr. 196, 14 oktober 2008; *EUObserver*, 28 juli 2008, www.euobserver.com/24/26552, hämtat 11 augusti 2008; Monaghan, s. 729.; Marcel H. van Herpen; Medvedev’s proposal for a pan-European security pact, *The Cicero Foundation, Info letter*, nr. 4, Paris, 27 October 2008, s.1 ff.www.cicerofoundation.org, hämtat 3 november 2008.

¹⁵⁶ Viktor Michailov, Soglasno printsipu “Chel’sinki-2” [Enligt principen Helsinki-2], *Nezavisimoje vojennoje obozrenije* nr. 42, 2008.

störde Natos operationer i Afghanistan genom att acceptera baser i Centralasien och tillåta transporter via sitt territorium dit. Även om samarbetet inom NRC utvecklats med regelbundna möten, gemensamma övningar etc., har Ryssland dock inom rådet inte kunnat påverka det som man anser viktigast, nämligen att förhindra Natos fortsatta östutvidgning. Då Nato skarpt fördömde Rysslands inträngande i Georgien i augusti 2008 och hotade begränsa samarbetet inom NRC, avbröt Ryssland självt detta med hänvisning till att Nato var mest angeläget.

Ryssland odlar vidare sina relationer med EU, som ses som en motvikt mot det militärt inriktade Nato, där USA har en ledande roll, och med vilket det har mest ekonomiskt utbyte. Det finns ett partnerskapsavtal (PCA) sedan 1997, 2003 skapades ett permanent partnerskapsråd (PPC) och man kom överens om samarbete inom fyra områden (ekonomi, säkerhet och rättssystem, yttre säkerhet, samt forskning, utbildning och kultur), för vilka aktionsplaner och *roadmaps* utarbetades. Regelbundna toppmöten har hållits. Problemen är dock att Ryssland vill behandlas som jämbördig partner med hela EU och delta i dess inre beslutsfattande, t.ex. om fredsbevarande insatser, vilket EU inte kan gå med på. Beslutsfattandet inom EU är också långsamt och komplicerat. EU kräver vidare att Ryssland ska anpassa sin lagstiftning till EU:s. EU engagerar sig genom sin *Neighbourhood policy* inom OSS-området, t.ex. med en ambition att lösa 'frusna' konflikter, vilket Ryssland motsätter sig.¹⁵⁷

Ett problem gemensamt för Rysslands samarbete med både Nato och EU är att dessa organisationer numera omfattar stater, som tidigare dominerats av eller införlivats i Sovjetunionen och som motsätter sig eftergifter till Ryssland. Sålunda har först Polen, sedan Litauen stoppat förhandlingarna om ett nytt PCA.¹⁵⁸ Delvis för att bemöta detta samarbetsproblem satsar Ryssland i stället på stormakter inom organisationerna, som är mer välvilliga, t.ex. Tyskland, Frankrike och Italien, enligt principen söndra-och-härska, vilket också haft viss framgång.

Ryssland är vidare sedan 1996 aktiv medlem i Europarådet, som omfattar alla europeiska stater utom Vitryssland, och var dess ordförande 2006. Ryssland ser rådet som huvudmedel för ett gemensamt europeiskt legalt och humanitärt rum, där man särskilt betonar minoritetsrättigheter (mot Estland och Lettland), fri rörlighet över gränserna och interkonfessionell dialog. Europarådet betraktas också som en motvikt mot att EU, där Ryssland inte är med, skapar en egen rättssfär. USA är inte heller medlem.¹⁵⁹ Visserligen kritiserade Europarådet Ryssland för brott mot mänskliga rättigheter i Tjetjenienkriget och suspenderade det 2000. Suspensionen hävdes dock 2001, och Ryssland svarade med att anklaga västländerna för dubbla måttstockar och att klaga på medlemsavgiften. Genom medlemskapet i Europarådet har vidare tiotusentals ryska medborgare kunnat vända sig till Europadomstolen för mänskliga rättigheter med klagomål, oftast med anledning av Tjetjenienkriget.¹⁶⁰ För att bemöta detta problem motsätter sig Ryssland att domstolen får ökad kapacitet att behandla klagomål och vill lösa dem inom Ryssland.¹⁶¹ Efter Georgienkriget föreslog medlemmar från 23 länder att Ryssland åter skulle suspenderas, men Rysslands delegationsledare hotade då att helt lämna Europarådet och dess parlamentariska församling.¹⁶² Majoriteten röstade till slut mot en suspension. Ryssland anser

¹⁵⁷ Karin Anderman, Eva Hagström Frisell, Carolina Vendil Pallin, *Russia-EU External Security Relations: Russian Policy and Perceptions*, FOI-R—2243—SE, February 2007, s. 61ff.

¹⁵⁸ Se även nedan om effekterna av Georgienkriget.

¹⁵⁹ "Towards a United Europe without Divides", *International Affairs*, nr. 2, 2007, s. 104 ff.

¹⁶⁰ "Konseptcija, s. 11; Jean-Pierre Massias, *Russia and the Council of Europe: Ten years wasted?*, Russie.Nei.Visions no 15, IFRI, Paris, January 2007, s. 5 ff.

¹⁶¹ *Svenska dagbladet*, 7 maj 2008.

¹⁶² *Eurasia Daily Monitor*, nr 184, 25 september 2008; *The Moscow News*, nr. 38, 2008, s. 5.

sig således ha viss nytta av Europarådet, som å sin sida anser sig bättre kunna påverka Ryssland, om det är med i rådet.¹⁶³

Vid sidan om alleuropeiska organisationer är Ryssland som bekant också likaberättigad medlem i mer regionala sammanslutningar med angränsande småstater som Östersjörådet (CBSS), Barentsrådet, Arktiska rådet och inte minst Black Sea Economic Cooperation (BSEC), som omfattar tolv stater från Balkan till Kaukasus.¹⁶⁴ Genom dessa organisationer får Ryssland insyn i vad som händer i sitt närområde, men det har inte fler röster än andra medlemmar och möter motstånd från både Natostater och f.d. sovjetrepubliker. Prestigevärdet är också begränsat.

Ryssland är också engagerat i asiatiska organisationer som Asean-Pacific Economic Cooperation (APEC), ASEAN. I kraft av sina muslimska minoriteter är Ryssland observatör i Organisation of the Islamic Conference (OIC) sedan 2005 och i Arabligan.¹⁶⁵ Ryssland deltar i sexpartssamtalen om Korea tillsammans med USA, Japan och Kina och i medlarkvartetten för att lösa den israelisk-palestinska konflikten vid sidan om USA, FN och EU. I lös anknypning till Kvartetten försökte Ryssland i flera år få stöd för en Mellanösternkonferens i Moskva, men misslyckades och i stället höll USA en stor konferens i Annapolis 2007 som resulterade i en ny fredsplan.

Som motvikt mot USA försöker Ryssland samtidigt skapa en strategisk triangel i Asien med Kina och Indien, världens två folkrikaste stater som utvecklats mycket snabbt på senare år och som båda har kärnvapen. Vid ett möte 2005 hävdade utrikesminister Lavrov att de tre länderna hade liknande syn på folkrätt och multipolaritet, separatism och terrorism.¹⁶⁶ Problemet är dock att Indien och Kina tidigare varit fiender, båda är mer ekonomiskt bundna till USA än till Ryssland och de vill inte gå i Rysslands ledband, eftersom de ser sig som minst lika värddiga stormakter.

Förutom att använda internationella organisationer och diplomati försöker Ryssland (liksom många andra stater) använda NGO:s och västliga media för att nå sina uppställda mål. De ryska ambassaderna har på senare år blivit allt aktivare för att skapa en ”objektiv” bild av Ryssland i Väst. Efter Georgienkriget skrev exempelvis president Medvedev en artikel i *Financial Times*, och Putin gav TV-intervjuer i USA och Tyskland; i svenska tidningar sattes annonser in till minne av de ossetiska offren. För att informera om Ryssland och rysk politik skapades 2005 en speciell TV-kanal, *Russia Today*, med kontor i en rad västliga huvudstäder. Det finns också en TV-kanal för baltstaternas ryssar.¹⁶⁷ Sedan flera år har Putin haft möten med ledande västliga rysslandsexperter, forskare och journalister, inom ramen för diskussionsklubben *Valdaj*.¹⁶⁸ Nyttan med denna verksamhet är dock tveksam.

Sammanfattningsvis kan alltså konstateras att Rysslands medlemskap i och samarbete med en rad internationella organisationer i viss mån stärkt dess status som stormakt, bidragit till dess modernisering och gett insyn i politiska processer på både global och regional nivå. Men bara inom FN och till viss del OSSE har Ryssland ett inflytande över centrala politiska frågor ge-

¹⁶³ *Kommersant*, Russia's Daily Online, 3 september 2008, ”Global cooling”, www.kommersant.com, hämtat 4 september 2008.

¹⁶⁴ Jakob Hedenskog, Viktor Lavrenyuk (eds.) (2007) *Comparing the Baltic and Black Sea Regions: Regional Security, Energy Security and Euro-Atlantic Integration*, FOI-R—2281—SE, June 2007; *Eurasia Daily Monitor*, nr. 76, 22 april 2008.

¹⁶⁵ Kontseptsija, s. 12 f.

¹⁶⁶ *Eurasia Daily Monitor*, nr. 108, 3 juni 2005.

¹⁶⁷ Kalle Kniivilä, 1 december 2008, www.kniivila.net/2008/rysktvbaltikum.

¹⁶⁸ *The Moscow News*, nr. 37, 2008; *Russia Today*, <http://www.russiatoday.com/en>, hämtat 23 september 2008.

nom att det med sitt veto kan stoppa de andra medlemmarnas förslag. I övriga fall är Ryssland antingen bara en av flera likaberättigade medlemmar eller rör det sig om begränsade verksamhetsområden eller mer informella sammanslutningar typ G8, där Ryssland kan förbigås. Rysslands inflytande inom flera organisationer begränsas av att vissa medlemsstater, mestadels grannländer, är skeptiska till Ryssland, men Ryssland kan då i stället satsa på de mera samarbetsvilliga länderna. Det visar sig också att Rysslands ställning i västliga organisationer lätt påverkas av politiska kriser som t.ex. Georgienkriget 2008. Det är vidare uppenbart att Ryssland försöker spela ut Kina mot USA och utnyttja skillnaderna mellan Europa mot USA i de internationella organisationerna. Trots allt tal om internationellt samarbete och gemensamma intressen präglas Rysslands faktiska politik i internationella organisationer utanför OSS-området sålunda av en strävan att öka sitt inflytande som stormakt på andras bekostnad.

Organisationer inom OSS-området är viktigast för Ryssland

Det främsta politiska medlet för att stärka Rysslands ställning i världen är naturligtvis att utveckla samarbetet och förstärka integrationen med de f.d. sovjetrepublikerna, som fortfarande är mycket beroende av Ryssland i olika avseenden.¹⁶⁹ För att bevara detta samarbete bildades vid Sovjetunionens upplösning 1991 de Oberoende staternas samvälde (OSS), där alla utom de baltiska staterna ingick, och ordförandeskapet har därefter oftast hållits av Ryssland. Organisationen har genom åren skapat en mängd organ, hållit hundratals möten och antagit tusentals deklARATIONER inom alla möjliga områden. I Medvedevs nya utrikespolitiska koncept sätts samarbetet med OSS främst, och särskilt nämns vikten av att bevara det gemensamma kulturella arvet och den gemensamma säkerheten mot hot som internationell terrorism, extremism, narkotikahandel, transnationell brottslighet och illegal immigration. Fredlig lösning av konflikter på folkrättens grund proklamerar samtidigt. I samband med Tjetjenienkriget spelade kampen mot terrorismen en viktig roll inom OSS.¹⁷⁰ Under intryck av Rosenrevolutionen i Georgien 2003 och den Orangea revolutionen i Ukraina 2004 har kampen mot västinfluerad demokrati blivit ett allt viktigare syfte för Ryssland inom OSS, där de flesta staterna är auktoritära eller diktaturer. 2002 bildades OSS ett eget valbevakningsorgan som motvikt mot OSSE:s och andra västliga organisationers observatörer. Medan de sistnämnda kritiserat en rad president- och parlamentsval inom OSS, har OSS regelmässigt godkänt dem som fria och legitima.¹⁷¹ Ryssland har också skapat institut i USA och Europa för att bevaka demokrati och mänskliga rättigheter där.¹⁷²

OSS har emellertid visat sig vara en högst ineffektiv och byråkratisk organisation, som splittats av konflikter dels mellan Ryssland och flera andra medlemmar, dels mellan de senare inbördes. Deltagandet i mötena, för att inte tala om genomförandet av beslut, har varit högst varierande. Turkmenistan förklarade sig från början som neutralt och senare som associerad medlem.¹⁷³ Nyckelstaten Ukraina, som inte ens undertecknat stadgarna, och Georgien har flera gånger hotat att lämna OSS, och Georgien gjorde det också efter kriget med Ryssland 2008. Medlemskapet i OSS har inte hindrat Georgien, Ukraina, Azerbajdzjan och Moldavien från att orientera sig mot Nato och EU. 1997 bildade de en organisation (GUAM) med egen

¹⁶⁹ I Medvedevs senare presentationer av Rysslands fem viktigaste principer i utrikespolitiken nämns det speciella intresset för regioner, där Ryssland har "privilegerade intressen", vilket klart syftar på OSS-området. President of Russia, "Interview", 2 september 2008.

¹⁷⁰ Kontseptsija, s. 9 f.; Oldberg (2006) *The war on Terrorism*, s. 15 ff.

¹⁷¹ Hedenskog & Larsson (2007), s. 26 f.

¹⁷² Monaghan (2008), s. 730.

¹⁷³ Hedenskog & Larsson (2007), s. 19 ff.

stadga för politiska och ekonomiskt samarbete.¹⁷⁴ Dessa stater (med undantag för Azerbajdzjan) råkar också vara de mest demokratiska inom OSS, vars val fått relativt goda betyg av västliga observatörer.¹⁷⁵

Vid OSS-toppmötet i februari 2008 föreslog dåvarande president Putin ett stärkande av ordförandeskapet men koncentrerade sig sedan på humanitärt samarbete, och ingen gemensam deklaration eller presskonferens följde.¹⁷⁶ Vid ett informellt toppmöte med den nye presidenten Medvedev, där även Ukraina och Georgiens presidenter för en gångs skull deltog, antogs ett program för OSS fram till 2020 och Medvedev pläderade för en gemensam energimarknad. Men öppen polemik utbröt om Ukrainas och Georgiens planer på Natomedlemskap.¹⁷⁷ Man kan alltså dra slutsatsen att OSS till stor del bevarats av prestigeskäl och för att tjäna som ett forum, där de som vill sedan kan fatta beslut inom en trängre krets.

Inför dessa problem med OSS satsar Ryssland främst på samarbete med de mest villiga staterna på begränsade områden. Viktigast är Collective Security Treaty Organisation (CSTO) som numera omfattar Ryssland, Vitryssland, Armenien, Uzbekistan, Kazakstan, Kirgizistan och Tadzjikistan, CSTO, som bildades 2002 som en vidareutveckling av OSS' Kollektiva säkerhetsavtal från 1992, har med Nato som förebild separata råd för statschefer, utrikes- och försvarsministrar och nationella säkerhetsråd, en integrerad militärstab, ett stående sekretariat med en rysk general (Nikolaj Bordjuzja) i spetsen, samt en parlamentarisk församling. Beslut, som träffas i konsensus är bindande. Organisationen bygger på gemensamt försvar, om någon medlem angrips, men syftar också till att bekämpa internationell terrorism, extremism, brottslighet, illegal migration samt vapen- och narkotikahandel. Organisationen omfattar tre säkerhetsregioner, nämligen Europa, Transkaukasien och Centralasien. 2001 bildades ett gemensamt antiterroristcentrum i Bisjkek och en snabbreaktionsstyrka på ursprungligen 1500 man, som sedan dess haft årliga övningar kallade *Rubezj* (Gräns). Dessutom har beslut fattats att sätta upp gemensamma fredsskapande styrkor och planer finns att skapa en gemensam armégrupp mot terroristattacker. Ryssland står för huvuddelen av kostnaderna och tillhandahåller också vapen till förmånliga priser, militärutbildning och FoU för medlemmarna.¹⁷⁸

Enligt Medvedevs utrikeskoncept är CSTO ett nyckelelement för stabilitet och säkerhet inom OSS-området. Vid toppmötet i september 2008 fick Ryssland stöd för sitt krig mot Georgien och sitt motstånd mot Natos östutvidgning, och beslut togs om mer militär-tekniskt samarbete och ett gemensamt informationssäkerhetssystem.¹⁷⁹ CSTO är således den organisation, som mest troget har stött rysk utrikespolitik. Detta har dock inte hindrat enskilda medlemmar som Kazakstan att bedriva militärt samarbete med t.ex. USA. Ryssland har under flera år försökt få CSTO erkänt som jämbördig samarbetspartner med Nato, men förgäves.

Ryssland uppskattar vidare Shanghai Cooperation Organisation (SCO), som förutom Ryssland omfattar de fyra centralasiatiska CSTO-medlemmarna plus Kina. SCO bildades 2001 på

¹⁷⁴ Uzbekistan har också varit med, och Moldavien har på senare tid trappat ner sin medverkan (*Eurasia Daily Monitor*, 9 juli 2008, nr. 130)

¹⁷⁵ Georgiens president Saakasjvilis ingripande mot oppositionen 2007 reste dock frågor om landets demokratiska kurs.

¹⁷⁶ President of Russia, "Beginning of summit", 22 februari 2008, www.president.kremlin.ru, hämtat 5 juni 2008.

¹⁷⁷ *The Moscow News*, nr. 23, 2008, s.3.

¹⁷⁸ Karsten J. Möller, *CSTO, Collective Security Treaty Organisation*, Oktober 2007, Danish Institute for International Studies, s. 3 ff; EDM, 17 januari 2007, 16 juni 2008.

¹⁷⁹ President of Russia, "A summit of the CSTO", "Press conference following the CSTO summit", 5 september, www.president.kremlin.ru, hämtat 8 september 2008. Medvedev kallade där CSTO för garant för ländernas territoriella integritet och icke-inblandning i inre angelägenheter. Om erkännande av Abchazien och Sydossetien, se följande avsnitt.

basis av ”Shanghai Five”, ett mötesforum som skapats 1996 för att lösa gränsproblem och bygga förtroende mellan Kina och de nya staterna efter Sovjetunionens sammanbrott och för att bekämpa ländernas gemensamma problem med terrorism, separatism och extremism. 2004-2005 blev Mongoliet, Iran, Indien och Pakistan observatörer i SCO. Förutom olika styrande råd fick SCO permanenta organ, nämligen ett sekretariat i Peking och ett regionalt antiterroristcentrum i Tasjkent. Multilaterala och bilaterala militärövningar började hållas och agendan breddades till ekonomiska ämnen. Även SCO vände sig mot västlig demokrati och bildade en valobservatörsenhet.

En fördel för Ryssland med SCO är att Kina och de centralasiatiska staterna också delar dess syn på Nato. Då USA kritiserade en uzbekisk massaker i Andizjan 2005, uppmanade SCO USA att ta hem sina baser från Centralasien, trots att dessa etablerats just för att stödja kampen mot terrorismen i Afghanistan. Samtidigt som Ryssland genom SCO ökade samarbetet med Kina och de centralasiatiska staterna, hindrade SCO inte att Rysslands närmare samarbete med de centralasiatiska staterna inom CSTO och EEC fortsatte. Organisationerna samverkade också i vissa fall. Å andra sidan måste Ryssland konkurrera med Kina om den ledande rollen. SCO hindrar inte Kina från att öka sitt ekonomiska inflytande i Centralasien eller att centralasiaterna kan balansera mellan de två stora och rentav behålla bilaterala kontakter med väststater. Kirgizistan lät 2005 USA ha kvar sin flygbas i Bisjkek mot mångdubblad hyra.¹⁸⁰ SCO stödde 2008 inte heller Ryssland i att erkänna Sydossetien och Abchazien som nya stater (se nedan).

På det ekonomiska området satsar Ryssland främst på Eurasian Economic Community (EEC eller på ryska EurAzEC) som har samma medlemmar som CSTO förutom att Armenien, Moldavien och Ukraina har observatörsstatus.¹⁸¹ I EEC har Ryssland 40 procent av röster och finanser, Kazakstan, Uzbekistan och Vitryssland 15 procent var, samt Kirgizistan och Tadzjikistan 7,5 procent. Organisationen framväxte ur OSS tullunion 2001, men då det visade sig att Ukraina bara ville bli observatör i den, lanserade Ryssland i stället *Single Economic Space* (SES) med Ukraina, Vitryssland och Kazakstan för att efter EU:s modell skapa en tullunion med fri rörlighet för varor, tjänster, kapital och arbetskraft. Men då Ukraina till slut ändå bara ville ingå ett frihandelsavtal för att inte omöjliggöra medlemskap i EU, lades SES snart på hyllan. Inom EEC har Ryssland, Vitryssland och Kazakstan nu kommit överens om att bilda en tullunion 2010, som de andra uppmanas att ansluta sig till. Bland medlemmarna tycks det dock råda oenighet om t.ex. vattenresurser, valutapolitik och migrationsfrågor.¹⁸² Det ekonomiska samarbetet inom OSS har således inte utvecklats lika bra som det säkerhetspolitiska och bara med de två närmaste allierade tycks det gå framåt.

Mest integration har Ryssland uppnått med Vitryssland, som förutom att vara med i ovan nämnda organisationer är partner i en ”unionsstat” sedan 1999. Denna ska ha gemensam konstitution, institutioner, valuta, osv. och är formellt öppen för flera medlemmar. Särskilt den militära integrationen har utvecklats med gemensamma övningar, gemensamt luftförsvar med två ryska baser i landet och integrerad försvarsindustri. President Lukasjenko stöder helt Rysslands syn på Natos utvidgning och västlig demokrati. Han fördömde USA:s missilbasavtal med Polen, som ingicks under Georgienkriget, och prisade så småningom också Rysslands

¹⁸⁰ Oldberg (2007) *The Shanghai Cooperation Organisation – Powerhouse or Papertiger?* FOI-R—2301—SE, juni 2007, s. 1 ff, 25 ff. Om SCO:s reaktion på Georgienkriget, se nedan xx.

¹⁸¹ Av detta skäl har Uzbekistan föreslagit att slå samman organisationerna. I november 2008 tillkännagav dock Uzbekistan sitt utträde ur EEC. (*Eurasia Daily Monitor*, nr. 224, 21 november 2008)

¹⁸² *Eurasia Daily Monitor*, 16 juni 2008, Kontseptsija, s. 10; Hedenskog & Larsson (2007), s. 22 f; Leijonhielm m.fl., *Rysk militär förmåga* (2005) s. 79.

roll i detta krig. Men även i relation till Vitryssland finns motsättningar. Förverkligandet av unionen har hela tiden skjutits upp, eftersom Putin krävt att Vitryssland ska bli en del av Ryssland, medan Lukasjenko insisterat på lika maktfördelning i de gemensamma institutionerna med det stora Ryssland och motsatt sig ryskt övertagande av energisektorn. Det sistnämnda har rentav lett till ekonomiska sanktioner mot Vitryssland. (Se kapitel om energi).

Slutligen bör kanske tilläggas att Ryssland inom OSS kan utnyttja det gamla ekonomiska och kulturella beroende, som skapades under sovjettiden. Ryska massmedia, teve, radio, samt tidningar och böcker har fortfarande en stark ställning i de flesta f.d. sovjetrepublikers informationsflöde.¹⁸³

Sammanfattningsvis kan alltså sägas att medan Ryssland bara är en av flera stormakter i organisationer utanför OSS så har det i kraft av sin storlek och det historiska arvet intagit en ledande roll i samarbetsorganen inom OSS, vilket stärker dess stormaktsambitioner och ställning i förhållande till Väst. Mest nytta synes man ha av det militära CSTO, vilket sammanhänger med att dess medlemmar behöver Ryssland för att lösa inre säkerhetsproblem och har liknande syn på Nato och västlig demokrati. Vitryssland och Kazakstan förefaller vara de närmaste partnerna i de olika organisationerna.¹⁸⁴ Det kan dock konstateras, att de flesta organisationerna är otympliga byråkratiska skapelser av mestadels odemokratiska stater. Trots allt tal om gemenskap är OSS med alla dess medlemmar i praktiken bara ett mötesforum, och Rysslands union med den mest villiga partnern Vitryssland har förblivit en pappersprodukt. Det finns därför skäl att granska andra än organisatoriska medel för Ryssland att uppnå sina mål och förverkliga sina intressen.

Skiftande användning av gränser och gränsavtal

Som medel (och mål) för att stärka Rysslands folkrättsliga ställning nämner Medvedevs utrikespolitiska koncept även vikten av att avsluta legaliseringen av Rysslands gränser, inklusive havsgränser. Även detta underkastas dock politiska syften. Ryssland har således slutit gränsavtal med den stora grannen Kina med vilken man har goda relationer med, och även avträtt några öar i gränsfloden Amur. Däremot har man motsatt sig officiella krav från Japan att få tillbaka södra Kurilerna, varför det ännu inte finns något fredsavtal med Japan sedan 1945.

Inte heller har man efter många års förhandlingar kommit överens med Nato-medlemmen Norge om uppdelningen av Barents hav, även om ett avsnitt vid kusten nyligen har avklarats. Ryssland bestrider också Norges sjögräns runt Svalbard och reser anspråk på en stor del av Norra Ishavet åberopande FN:s havsrättskonvention, vilket markeras med mer eller mindre vetenskapliga expeditioner och ökad militär närvaro. Medvedev har inskräpvt att den arktiska havssockeln beräknas rymma en fjärdedel av världens olja och gas och att utnyttjandet av detta är en garanti för Rysslands energisäkerhet.¹⁸⁵

Liksom i fallet Japan har Ryssland vidare tillbakavisat territoriella anspråk från mindre grupper i Finland, som vill ha tillbaka Karelen, och mindre grupper i Litauen, Polen och Tyskland, som rest krav på exklaven Kaliningrad. När Estland och Lettland 1991 återupprättade sina

¹⁸³ Hedenskog & Larsson (2007), s. 37.

¹⁸⁴ Se även sammanställning över länders medlemskap i OSS olika organisationer i ibidem, s. 23.

¹⁸⁵ Oldberg, "Rysslands intressen i Arktis", s. 39 ff i Niklas Granholm (red.), *Arktis—Strategiska frågor i en region i förändring*, ROI-R—2469—SE, januari 2008.; President of Russia, "Speech at meeting of the Russian Security Council on protecting Russia's national interests in the Arctic", 17 september, http://www.president.kremlin.ru/eng/speeches/2008/09/17/1945_type82912type82913_206564.shtml, hämtat 18 september 2008; *The Moscow News*, nr. 37, s. 3.

stater från mellankrigstiden och ifrågasatte de gränsändringar Stalin hade genomfört under kriget, försvarade Ryssland de rådande gränserna, och Jeltsin undertecknade 1997 ett avtal med Litauen, som bara preciserade den rådande gränslinjen.

Men när Estland och Lettland övergav sina gränsändringskrav och ville underteckna avtal för att kunna komma in i Nato och EU, vägrade Ryssland för att hindra just detta och Duman ratificerade inte gränsavtalet med Litauen förrän 2003. Motståndet mot Natoutvidgningen var viktigare än principen. Trots att Estland och Lettland ändå kom in i Nato och EU 2004, dröjde Ryssland med att underteckna gränsavtalet med Lettland fram till 2005, och drog tillbaka ett redan undertecknat avtal med Estland med hänvisning till att dess ratificeringsakt gjort en kort hänvisning till mellankrigstidens gränsavtal.¹⁸⁶

På liknande sätt motsatte sig Ryssland länge ett avtal om gränsen till Ukraina, som också strävar efter Nato- och EU-medlemskap. 2003 undertecknades visserligen ett avtal om landgränsen, men den är alltså inte demarkeerad. En kris uppstod, då Ryssland försökte ta kontroll över en ö i Kertj-sundet in till Azovska sjön. Till slut enades parterna om att dela kontrollen över denna vik, vilket innebar att Natofartyg kunde utestängas. (Mer om Ukraina nedan).¹⁸⁷ Politiken rörande gränser och gränsavtal är således inkonsekvent och underkastas politiska intressen som att motarbeta Nato på olika sätt. Man kan dock konstatera att Rysslands användande av detta påtryckningsmedel oftast varit kontraproduktivt.

Territoriell integritet - en flexibel princip

Frågan om gränser hänger nära samman med synen på territoriell integritet och separatism. Medvedevs koncept understryker genomgående folkrättens principer, bland vilka nämns ickevåld, respekt för staters suveränitet och territoriella integritet, men också principen om folkens självbestämmanderätt, som strider mot integritetsprincipen. Då Sovjetunionen föll sönder, erkände Ryssland de andra f.d. sovjetrepublikernas suveränitet och territoriella integritet och utkämpade två krig mot separatister och terrorister i Tjetjenien för att hålla Ryssland samman. Muslimska fundamentalister, västliga stater och grannlandet Georgien anklagades för att understödja dessa separatister.¹⁸⁸ Staters suveränitet och territoriella integritet var som nämnts grundläggande principer inom OSS och dess olika organisationer.

Ryssland har också försvarat nämnda principer i FN och andra internationella organisationer. Sålunda motsatte man sig till en början (liksom t.ex. USA) uppdelningen av Jugoslavien på 1990-talet och erkännandet av nya stater där.¹⁸⁹ När Nato 1999 bombade Rest-Jugoslavien för att stoppa den pågående etniska rensningen i Kosovo, fördömde Ryssland detta som en kränkning av landets territoriella integritet till förmån för albanska "terrorister". Däremot accepterade Ryssland en Nato-insats i Makedonien 2001, därför att i det fallet iaktogs principen.¹⁹⁰ Ryssland motsatte sig 2008 kraftigt ett internationellt erkännande av Kosovos självständighet med hänvisning till dess prejudicerande effekter i andra länder.¹⁹¹ Ett annat skäl för

¹⁸⁶ Oldberg "Rysk-baltiska gränskonflikter och historiens betydelse" i Johan Dietsch m.fl. red.) *Historia mot strömmen. Kultur och konflikt i det moderna Europa*, Carlssons, Stockholm 2007.

¹⁸⁷ Jakob Hedenskog (2004), *The Ukrainian dilemma*, FOI-R-1199—SE, s. 20 ff.

¹⁸⁸ Oldberg, *The War on Terrorism*, (2006), s. 20 ff.

¹⁸⁹ F. Stephen Larrabee, "Russia and the Balkans: old themes and new challenges", s. 416 ff, i Vladimir Baranovsky (ed.) *Russia and Europe*, SIPRI, Oxford University Press, 1997.

¹⁹⁰ Oldberg, "Ryssland och Kosovo: utrikespolitiska effekter", i Bo Ljung (red.) *Aspekter på Kosovo-operationen mars-juni 1999*, FOA-R—00-01488-170—SE, april 2000, s. 58 ff.

¹⁹¹ Jurij Kvitsinsky, I. Shtodina, "Today Kosovo, Tomorrow the World?", *International Affairs*, nr. 4, 2007, s. 32.

synen på Kosovo var dock att Ryssland betraktade Serbien som ett slaviskt broderland, som angreps av Nato. Ryssland hade också tidigare motsatt sig FN-sanktioner mot *serbiska* separatister i Kroatien och Bosnien-Hercegovina, som stöddes av Belgrad. Det bör dock tilläggas att när Nato satte hårt mot hårt och serberna gav upp, så fann sig Ryssland i situationen och erkände snart Kroatiens och Bosnien-Hercegovinas integritet, samt hjälpte Nato i Kosovo (varom mera nedan).

Trots kritiken av separatismen i Tjetjenien och Kosovo har Ryssland ända sedan 1990-talet i handling understött separatister i sina grannländer inom OSS och därmed undergrävt deras territoriella integritet. Ryssland är som ovan visats nära allierat med Armenien, som redan i början av 1990-talet erövrade den armeniska enklaven Nagorno-Karabach från Azerbajdzjan. Samtidigt uppträder Ryssland som en av medlarna i denna konflikt.¹⁹² Ryssland har likaså stött utbrytarrepublikerna Sydossetien och Abchazien (fram till 2004 även Adzjarien) i Georgien och Transnistrien i Moldavien på alla möjliga sätt. Politiskt har man hjälpt dem att samarbeta sinsemellan och låtit dem hålla möten i Moskva och få träffa höga ryska representanter. Ledarna har kallats ”presidenter”, vilket innebar ett slags erkännande. Både i fråga om Nagorno-Karabach och Abchazien översåg Ryssland med att hundratusentals azerier respektive georgier i början av 1990-talet fördrevs eller flydde till respektive land och sedan inte fick återvända.

När västmakterna under mycken vända erkände Kosovos självständighet våren 2008, varnade Ryssland för följderna och ökade sitt stöd till separatisterna i Georgien. Vid Nato-Rysslandsrådets möte i april 2008 hotade Putin att erkänna dem officiellt, om Georgien gick mot Natomedlemskap.¹⁹³ Då kriget i Sydossetien bröt ut, sade president Medvedev att Ryssland fortfarande erkände Georgiens suveränitet, men den territoriella integriteten ansåg han vara en komplicerad fråga, som berodde på sakernas tillstånd och folkets vilja. Georgien ansågs ha startat kriget och begått folkmord, varvid jämförelser gjordes med Kosovo.¹⁹⁴

Efter kriget erkände Ryssland snart både Sydossetien och Abchazien som självständiga stater, upprättade diplomatiska förbindelser och militärallianser med dem, samt avtalade om dubbelt medborgarskap för invånarna. CSTO:s ledare Bordjuzja talade om att ta med ”staterna” i sin organisation, och dessa planerade också söka medlemskap i den rysk-vitryska unionen. Det synes alltså inte vara fråga om att införliva områdena i Ryssland.¹⁹⁵ Problemet var att mycket få andra stater ville erkänna Sydossetien och Abchazien, inte ens Rysslands allierade inom CSTO och SCO.¹⁹⁶ Ryssland må alltså genom sina erkännanden ytterligare ha försvagat Georgien och försvårat dess chanser att bli Nato-medlem,¹⁹⁷ men det undergrävde samtidigt en viktig princip i sin utrikespolitik, vilket minskar dess internationella trovärdighet, och bidrog till det undergrävande av folkrätten, för vilken USA länge angripits. Det är teoretiskt möjligt att Ryssland som Putin sagt ”sväljer” Kosovos självständighet, om Väst erkänner Sydossetien

¹⁹² Robert L. Larsson (2006) *Konfliktlösning i Kaukasien*, FOI-R—2108—SE, december 2006, s. 61 ff.

¹⁹³ *Eurasia Daily Monitor*, nr. 70, 14 april 2008.

¹⁹⁴ President of Russia, ”Press statement following negotiations with French President Nicolas Sarkozy”, 12 augusti 2008, www.president.kremlin.ru, hämtat 13 augusti.

¹⁹⁵ *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, nr. 31, 2008; *The Moscow News*, nr. 37, 2008, s. 8.

¹⁹⁶ Larsson (red.) *Det kaukasiska lackmustestet*, FOI-R—2563—SE, september 2008, s. 75 ff. Efter en månad hade bara Nicaragua, Hamas i Gaza, utbrytarrepubliken Nagorno-Karabach, det autonoma området Gagauzien i Moldavien och autonoma republiken Krims parlament erkänt dem. Angående Nicaragua åtog sig Ryssland i samband med erkännandet att modernisera dess armé. (*Eurasia Daily Monitor*, nr. 185, 26 september 2008; *The Moscow News*, nr. 38, 2008, s. 4; *Der Spiegel*, nr. 40, 2008, s. 118)

¹⁹⁷ Estland och Lettland blev dock Natomedlemmar trots avsaknad av gränsavtal.

och Abchazien, och båda sidor skulle då kunna återgå till den territoriella integritetens princip.¹⁹⁸ Utsikterna för detta torde dock vara små.

Även beträffande Ukraina har Ryssland alltmer ifrågasatt dess territoriella integritet. När Nato diskuterade dess ansökan om medlemskap i april 2008, förklarade Putin för USA:s president Bush att Ukraina inte var någon riktig stat och att mycket territorium hade skänkts bort av Ryssland (varmed troligen avsågs Chrusjtjovs överföring av Krim till den ukrainska sovjetrepubliken 1954). Om Ukraina gick med i Nato, skulle Krim och den östra delen skilja ut sig, sade Putin. Moskvas borgmästare Luzjkov ifrågasatte återigen offentligt Ukrainas territoriella integritet och överhöghet över Krim och vice premiärminister Sergej Ivanov förklarade vid ett besök i Sevastopol att detta är ”vår stad” (se även nästa avsnitt).¹⁹⁹ Ryssland har även hotat att inte förnya vänskapsavtalet med Ukraina, som löper ut 2008, vari Ukrainas suveränitet fastslås, eftersom avtalet anses gälla en alliansfri stat.²⁰⁰ Det bör dock tillfogas att Putin förklarat för en tysk TV-kanal, att Ryssland erkänt Ukrainas gränser och att Krim inte var omstritt.²⁰¹ Ett förslag till lösning som ligger i linje med rysk politik är att om postsovjetiska staterna förblir neutrala och inte går med i Nato, så kan Ryssland garantera deras suveränitet och gränser, och rentav medverka i Natos krig i Afghanistan EU-medlemskap vore också möjligt.²⁰²

Den territoriella integriteten är således en viktig princip i rysk utrikespolitik, som prioriterades framför humanitära hänsyn i Tjetjenien och då etnisk rensning hotade i Kosovo 1999. Men samtidigt har Ryssland i handling stött både Armenien, som kränker Azerbajdzjans territoriella integritet i fråga om Nagorno-Karabach, och separatistiska områden i t.ex. Georgien, vilket i båda fallen lett till stora flyktingströmmar. Då Georgien försökte ta kontroll över Sydossetien för att återställa sin territoriella integritet, svarade Ryssland med öppet krig för att rädda ryska medborgare, varefter både Sydossetien och Abchazien erkändes som stater och kvarvarande georgier i Sydossetien fördrevs. Humanitära hänsyn synes alltså främst gälla när det handlar om ryssar och deras vänner. Denna fråga ska härnäst granskas närmare.

Ryska minoriteter utomlands – en hjärtefråga

Frågorna om gränser och territoriell integritet får extra laddning, då det handlar om ryska minoriteter. Medvedevs utrikeskoncept nämnde ”allsidigt försvar av ryska medborgares och landsmäns rättigheter och intressen” utomlands och stöd för det ryska språket och kulturen bland de allra viktigaste uppgifterna.²⁰³ I förhållande till västländer är detta av olika skäl inte något säkerhetsproblem. De flera miljoner ryssar, som sedan 1980-talet emigrerat till exempelvis Tyskland, USA och Israel, ses främst som en förbindande länk mellan länderna, och Rysslands ambitioner när det gäller dem är främst att hjälpa dem att bevara sitt språk och sin kultur, vilket sker genom kulturutbyte, samt att utnyttja dem i handelsförbindelserna.

¹⁹⁸ Internet-Portal Pravitel'stva Rossijskoj Federatsii, ”Intervju Predsedatelja Pravitelstva RF V.V: Putin” [Intervju med regeringsordförande för Ryska federationen], 29 augusti 2008: Det senare var ett förslag av militär-experten Viktor Litovkin, *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, nr. 32, s. 7. Han urholkade dock förslaget med villkoret att det inte fick råda hot om folkmord.

¹⁹⁹ *Eurasia Daily Monitor*, nr. 70, 14 april 2008; nr. 115, 17 juni 2008.

²⁰⁰ Hedenskog & Larsson (2007), s. 78.

²⁰¹ Internet-Portal Pravitel'stva Rossijskoj Federatsii, ”Intervju Predsedatelja Pravitelstva RF V.V: Putin”, 29 augusti 2008.

²⁰² Litovkin, *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, nr. 32, s. 7

²⁰³ Hedenskog & Larsson (2007), s. 30 ff, Kontseptsija, s. 2; I sin intervju för Euronews talar Medvedev om ”skydd för ryska medborgares liv och heder” som en av fem prioriteter. President of Russia, ”Interview”, 2 september 2008.

Däremot är ryska minoriteter ett mer eller mindre stort problem i de f.d. sovjetrepublikerna. Vid Sovjetunionens sönderfall hamnade enligt officiell statistik 23,5 miljoner etniska ryssar utanför Ryssland, och även om denna siffra sjunkit till omkring 16 miljoner tack vare ökad identifikation med värdländerna och utvandring till Ryssland, så utgör etniska ryssar stora minoriteter främst i Kazakstan (29,9%), Lettland (29,2 %) Estland (25,6%) och Ukraina (17,3%).²⁰⁴

Redan under 1990-talet gjorde Ryssland upp olika stödprogram för att stödja minoriteterna, men på grund av den då rådande ekonomiska krisen blev det mest fråga om politiska deklara- tioner. Då Putin kom till makten och ekonomin stadigt började växa, blev utlandsryssarna en prioriterad fråga. Putin väckte oro i världen, när han i 2005 års tal till Federala församlingen betecknade Sovjetunionens sönderfall som 1900-talets största geopolitiska katastrof, vilken innebar att tiotals miljoner ryska medborgare och landsmän (*sograzjdan i sootetjestvennikov*) hamnade utanför Rysslands gränser.²⁰⁵ Utrikesministeriet fick ansvar för frågan, och alltmer resurser kanaliserades till partier och NGO:s som understödde ryssarna utomlands. Även Rysslands olika regioner har engagerats i verksamheten.²⁰⁶

Även om stöd till landsmän utomlands är en legitim verksamhet i många länder, har Ryssland ofta använt det för att nå politiska syften. Sålunda anklagades Estland och Lettland i internationella fora redan under 1990-talet för att deras lagar om medborgarskap, språk och skolor utgjorde brott mot ryssarnas mänskliga rättigheter. Det reella problemet blåstes upp och användes som skäl mot hemtagandet av ryska trupper och senare mot att Nato och EU skulle godta dem som medlemmar (jämför gränsfrågorna ovan). De ryska konsulaten delade ut ryska pass, så att fram till 1998 var det fler ryssar som antagit ryskt medborgarskap än estniskt och lettiskt. Även om de gjorde det för att slippa värnplikt och visum för resor till Ryssland, så engagerades de därigenom ändå i rysk politik, t.ex. genom att delta i ryska val, vilket oundvikligen sågs som ett växande säkerhetsproblem i Estland och Lettland.²⁰⁷

Vintern 2004 utbröt stora demonstrationer i Lettland mot en skolreform, som berörde de ryska skolorna. Lettiska myndigheter misstänkte starkt att protesterna initierats från Ryssland och hade samband med Lettlands planerade anslutning till Nato strax därefter.²⁰⁸ Våren 2007 utbröt allvarliga kravaller i Tallinn i samband med att regeringen lät flytta en staty, som symboliserade den sovjetiska ”befrielsen” av Estland från fascismen 1944. Protesterna fick officiellt stöd från Moskva, som vidtog ekonomiska sanktioner, och det fanns tecken på att de ryska aktivisterna hade samrått med ryska ambassaden i Tallinn. Samtidigt utsattes den estniska regeringen för massiva IT-attacker.²⁰⁹ Rysslands stöd för sina landsmän i Estland och Lettland fick dock inte önskad effekt utan stärkte regeringarna i deras strävan efter Nato- och EU-medlemskap, som också uppnåddes. Tillika försvårades baltryssarnas situation och de splittrades inbördes. Den ryska kritiken undergrävdes vidare av att Rysslands egen medborgarskapslagstiftning och minoritetspolitik var restriktiv och att ryska myndigheter satte hinder i vägen för finska och estniska kontakter med besläktade folk i Ryssland.²¹⁰

²⁰⁴ Hedenskog & Larsson (2007), s. 30 ff.

²⁰⁵ Prezident Rossii, ”Poslanie Federal’nomu sobraniju” 25 april 2005, www.president.kremlin.ru, hämtat 2 maj 2005.

²⁰⁶ Aleksander Chepurin, ”Regions as a resource”, *International Affairs* (Moscow) nr. 4, 2008, s. 1 ff.

²⁰⁷ Oldberg, *Reluctant rapprochement* (2003) s. 37 ff.

²⁰⁸ Tomas Malmlöf, *The Russian Population in Latvia – Puppets of Moscow?* FOI-R—1975—SE, maj 2006, s. 7 ff, 59 ff. Om ryska aktörers syn på och inblandning, se ibidem, s. 65 ff.

²⁰⁹ Hedenskog & Larsson, (2007) s. 41 f; *The Baltic Times*, 24-30 maj 2007, s. 1-2..

²¹⁰ Oldberg (2003) (*Reluctant rapprochement*, s. 43 ff; Malmlöf (2006), *The Russian Population in Latvia*, s. 126.

Även i de av Ryssland stödda utbrytarrepublikerna i Georgien och Moldavien (liksom i själva dessa länder) finns det ryska minoriteter. Efter Georgiens misslyckade försök att ta kontroll över Abchazien och Sydossetien, som reagerade mot dåvarande presidenten Gamsachurdias etniska diskrimineringspolitik²¹¹ i början av 1990-talet, flydde som ovan nämnts de flesta georgier därifrån, medan en del ryssar flyttade in, inte minst som affärsmän och politiker. Sydosseter och abchazier, som ville resa till Ryssland för att tjäna sitt levebröd, fick till en början visumfrihet till Ryssland (vilket Georgien inte fick) och tilldelades sedan ryska pass i allt större omfattning. När kriget bröt ut i Sydossetien i augusti 2008, motiverade Ryssland sitt ingripande med att Georgien vid sitt anfall på Tschinvali genomfört ett folkmord på ryska medborgare (i själva verket handlade det om något hundratal offer) – eller åtminstone tänkte göra det, vilket är en stor skillnad.²¹² Ett resultat av kriget blev som nämnts att den georgiska minoriteten fördrevs. Det ryska militära ingripandet för att skydda ryska medborgare i Sydossetien ökade oron i andra länder, inte minst i Estland och Lettland, för att något liknande skulle kunna hända där och förstärkte deras önskan om Natobeskydd.

Även i Transnistrien spelar ryssarna en viktig roll för att främja Moskvas storpolitiska intressen. De utgör visserligen bara en fjärdedel av befolkningen, men många i den politiska och ekonomiska ledningen kommer från Ryssland och även där har många ryska pass utdelats. En skillnad är dock att ingen etnisk rensning av moldavierna, den största gruppen, ägde rum efter inbördeskriget 1992. Vidare har Moldaviens president, kommunistledaren Voronin, efter en tids misslyckade försök att få hjälp från EU för att återförena landet²¹³ på senare år åter gått in för att lösa frågan genom förhandlingar med Ryssland. Rysslands linje synes vara att Transnistrien ska ingå i Moldavien med omfattande autonomi och medinflytande i staten, med säkerhetsgarantier från Ryssland, OSSE och USA, och rätt till utträde, om Moldavien skulle överge sin neutralitet till förmån för t.ex. Nato-medlemskap.²¹⁴ Möjligen kan Georgienkriget bidra till att Voronin går med på dessa ryska krav.²¹⁵

Beträffande Ukraina, som ryssar brukar se som det viktigaste slaviska broderlandet, uppmunttrade Ryssland under 1990-talet inte officiellt separatism i östra och södra Ukraina, där de flesta ryssarna finns – inte ens på Krim, där de utgör en majoritet. I stället stödde man president Kutjma, som lovade närmare band med Ryssland för hela Ukraina och att göra ryska till andra språk. Trots att Kutjma snart svek vallöftena och började tala om Natomedlemskap, stödde Putin Kutjmas kandidat Janukovitj i presidentvalet 2004, därför att oppositionens kandidat Jusjtjenko sågs som ännu mer provästlig och antirysk. Ryska valstrateger och rådgivare sändes till Ukraina, Jusjtjenko fick en livshotande förgiftning och Putin besökte Kiev för att gratulera Janukovitj till valsegern. Men då valfusk uppdagades, utbröt som bekant den s.k. orangea revolutionen, som ledde till att Jusjtjenko blev vald till president i ett omval, vilket blev ett allvarligt nederlag för Putin.²¹⁶

Ryssland fortsatte sedan att stödja Janukovitj och hans *Partija rehioniv Ukrajinjy* (PRU) som främst omfattade de ryskvänliga krafterna. 2006 vann PRU ett lokalval på Krim i koalition med bl.a. ett parti som troligen finansierades av Moskvas borgmästare Luzjkov. Med hjälp av ryska underrättelseorgan, officerare från Svartahavsflottan och lokala kosacker genomfördes

²¹¹ Robert English, "Georgia: The Ignored History", *The New York Review of Books*, nr. 17, 6 november 2008.

²¹² Internet-Portal Pravitel'stva Rossijskoj Federatsii, "Intervju Predsedatelja Pravitel'stva RF V.V: Putin", 29 augusti 2008; Larsson (red.) *Det kaukasiska lackmustestet*, s. 55 ff.

²¹³ Jfr Leijonhielm m.fl. *Rysk militär förmåga* (2005) s. 83 f.

²¹⁴ Hedenskog i Larsson (red.) (2008) *Det kaukasiska lackmustestet*, s. 80 f.

²¹⁵ *Eurasia Daily Monitor*, nr 185, 26 september 2008. Enligt denna källa skulle också EU-medlemskap anses oacceptabelt.

²¹⁶ Leijonhielm m.fl. *Rysk militär förmåga* (2005), s. 81 f.

demonstrationer på Krim, vilka för första gången lyckades stoppa en Natoövning där. Protester mot Nato och för det ryska språket spreds sedan över landet, vari även Putins ungdomsrörelse *Nasji* (De våra) var inblandad, men protesterna upphörde plötsligt då PRU fick bilda regering i Kiev.²¹⁷ Ett annat medel för Ryssland att stärka sin ställning på Krim var att uppmuntra radikala muslimska element bland krimtatarerna, den tredje största folkgruppen på halvön som stödde ukrainarna mot ryssarna, vilka 1944 fördrivit dem till Centralasien.²¹⁸

Som ovan nämnts ökade det ryska stödet till landsmännen på Krim igen 2008, när Nato på allvar började diskutera ett ukrainskt medlemskap. Putin och andra ledare började tala om att de ryskdominerade delarna kunde bryta sig ut ur landet. Vice premiärminister Ivanov hävdade att 92 procent av befolkningen i Sevastopol är ”våra landsmän”, och Rysslands Nato-ambassadör Rogozin hotade med folkuppror, om Ukraina gick med i Nato.²¹⁹ Rapporter om att Ryssland även delade ut ryska pass till invånare på Krim upprörde Ukrainas ledning, då försvaret av ryska medborgare som sagt utnyttjades som skäl för ingripandet i Georgien 2008. Ryska politiker och parlamentariker förbjöds komma in i landet.²²⁰ Illavarslande för Ukrainas president var att oppositionsledaren Janukovitj och Krims autonoma parlament erkände Sydossetiens och Abchaziens självständighet.

Avslutningsvis kan alltså konstateras att Ryssland ofta använt gränsfrågor, separatister i andra länder och i synnerhet ryska sådana som påtryckningsmedel för att öka sitt inflytande i sitt närområde och hålla Nato borta. Ryska minoriteter stöds direkt eller genom olika organisationer samt med ryskspråkiga massmedia, som finns tillgängliga på de flesta håll. Utdelandet av pass och därmed medborgarskap har blivit ett medel för att skapa lojalitet med Ryssland och därmed undergräva värdlänternas auktoritet. Det bör betonas, att de flesta OSS-stater inte tillåter dubbelt medborgarskap. Det ryska stödet går enligt de officiella uttalandena också till ”landsmän” i utlandet, vilka alltså inte behöver vara ryska medborgare. Det bör dock understrykas att Rysslands stöd till sina minoriteter uppfattas som ett hot av grannstaternas regeringar och majoritetsbefolkningar, vilka därför drivs att söka stöd i Väst, t.ex. i form av Nato-medlemskap, och frestas att inskränka ryssarnas fri- och rättigheter. Stödet har alltså visat sig vara ett tveeggat svärd i rysk utrikespolitik.

Det kan också noteras att dessa typer av politiska påtryckningar främst riktas mot de mest västorienterade och demokratiska f.d. sovjetrepublikerna. Däremot har Ryssland inte utnyttjat de stora ryska minoriteterna i t.ex. Kazakstan eller Vitryssland som maktmedel mot regeringarna, eftersom dessa hittills bedrivit en ryskvänlig utrikespolitik.²²¹ I Vitryssland, Rysslands närmaste allierade inom OSS, är ryska det dominerande språket, inte vitryskan. Ryssland har i stort sett översett med att ryssar diskriminerats i de auktoritärt styrda centralasiatiska staterna, även om det extrema förtrycket i Turkmenistan tidvis kritiserats från ryskt håll. Denna diskriminering, som började redan på sovjettiden, har dock ur rysk synvinkel haft den positiva effekten att etniska ryssar flyttat från Centralasien till Ryssland, vilket något vägt upp Rysslands negativa befolkningsutveckling.

²¹⁷ Hedenskog & Larsson (2007) s. 37 ff.

²¹⁸ Jakob Hedenskog, *Crimea After the Georgian Crisis*, FOI-R—2587—SE, november 2008, s.21 ff; Hedenskog ”Ryssland och Ukraina”, i Larsson (red.) *Det kaukasiska lackmustestet* (2008) s. 78.

²¹⁹ *Eurasia Daily Monitor*, nr. 115, 17 juni, nr 117, 19 juni 2008; *Der Spiegel*, nr. 36, s. 27.

²²⁰ *Eurasia Daily Monitor*, nr. 176, 15 september 2008; Hedenskog, *Crimea*, s. 34 f.

²²¹ Hedenskog & Larsson (2007), s. 43.

Militära medel

För att förverkliga Rysslands utrikespolitiska mål framhäver president Medvedevs koncept som ovan nämnts vikten av dialog och fredliga lösningar. Våld får bara användas som självförsvar och måste sanktioneras av FN. Efter Georgienkriget deklarerade också Putin att ”när rätt /.../ det kan inte Ryssland samtycka till”. Medvedev försäkrade att ryssar är fredsälskande och att varken den sovjetiska eller ryska staten någonsin startat ett krig.²²² För att minska våldets roll i världen förespråkas icke-spridning av massförstörelsevapen, rustningsbegränsningar, fredsskapande under FN:s egid och kamp mot terrorismen.²²³ Inget sägs om eventuella motsägelser mellan dessa mål och medel. Som ovan framgått har likväl våldsmedel använts i flera olika sammanhang. Här begränsas framställningen till användningen av militärbaser, styrkedemonstrationer, fredsskapande och militära aktioner utomlands.²²⁴

Ryska militärbaser som stöd eller påtryckning

I samband med Warszawapaktens sönderfall tog Sovjetunionen/Ryssland i början av 1990-talet hem sina stora militära styrkor och baser från Centraleuropa, där de stött de kommunistiska regimerna och utgjort ett hot mot Västeuropa. Som tack för återföreningen måste Tyskland dock betala för de ryska truppernas tillbakadragande från f.d. DDR. När Sovjetunionen sedan splittrades, ville Ryssland först ha kvar militärbaser i Estland och Lettland och ställde sedan förbättring av minoritetspolitiken som villkor för hemtagningen. Balterna avvisade dock detta; de ryska trupperna togs hem 1993-1994, men baltstaterna fick inte överta några vapen – till skillnad från OSS-staterna.²²⁵ När sedan de centraleuropeiska och baltiska staterna gick med i Nato, tvingades Ryssland också gå med på detta men utkrävde försäkringar om att inga kärnvapen eller stora styrkor skulle placeras i dessa länder. En Natostab etablerades dock i västra Polen.

Under 1990-talets ekonomiska kris och Rysslands närmande till Väst minskade också den militära närvaron i f.d. allierade länder utanför Europa. 2001 avvecklades t.ex. avlyssningsstationen Lourdes i Kuba och marinbasen Cam Rahn i Vietnam, vilket uppskattades av USA.²²⁶ Men då USA 2008 stödde Georgien under kriget med Ryssland och undertecknade avtal om en missilbas i Polen, förstärkte Ryssland relationerna med de USA-fientliga Kuba, Venezuela och Libyen, och det talades ånyo om basrättigheter, vilket starkt irriterade USA. Dessutom utverkade Ryssland ökad tillgång till en hamn i Syrien, som använts sedan sovjettiden, vilket en tidning ansåg visa att Ryssland är en marin supermakt.²²⁷ Även om dessa baser inte utgör något hot mot USA eller Nato, markerar de dock rysk närvaro och förnyade stormaktsambitioner.

Helt annorlunda är situationen i OSS-länderna. Även om Ryssland tog hem strategiska styrkor med kärnvapen och lät de andra efterföljarstaterna nationalisera militära förband på sina om-

²²² Internet-Portal Pravitel'stva Rossijskoj Federatsii, ”Intervju Predsedatelja Pravitel'stva RF V.V: Putin”, 29 augusti 2008, s. 2 f; RIA Novosti, 18 augusti 2008.

²²³ ”Kontseptsija”, s. 6.

²²⁴ För en mer utförlig inventering av militära maktmedel, se Hedenskog & Larsson (2007), s. 78 ff. Se även militära kapitel i denna rapport.

²²⁵ En ubåtsbas i Paldiski var dock kvar till 1995 och radarstationen i Skrunda till 2000.

²²⁶ Leijonhielm mfl (2005) s. 163 ff.

²²⁷ *Dagens nyheter*, 6 augusti 2008; *Svenska dagbladet*, 12 augusti, *Eurasia Daily Monitor*, nr. 174, 11 september, nr. 210, 3 november 2008; *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, nr. 32, s. 7, V. Litovkin, ”Sindrom Karibskogo krizisa”, ibidem, nr. 32, 2008; s.3; *The Moscow News*, nr 38, 2008; s. 4; *Izvestija*, 22 september 2008. Se även kärnvapenkapitlet.

råden, behöll Ryssland och har än idag i varierande omfattning baser för sitt flyg, luftförsvaret, armé- och marina styrkor i alla dessa stater utom Uzbekistan och Turkmenistan.²²⁸ I de med Ryssland allierade staterna inom CSTO tjänar baserna syftet dels att stödja respektive regeringar mot inre och yttre hot, dels att demonstrera närvaro gentemot USA och Nato. Så t.ex. etablerades en strategisk luftförsvansanläggning i Vitryssland, då Ryssland måste lämna Skrundabasen i Lettland, och 2008 beslöt man bygga ut denna, när USA skulle upprätta en missilförsvansbas i Polen. I Armenien finns sedan 1990-talet baser för ryska arméförband, flyg och luftförsvaret, vilka utgör stöd för landet dels i konflikten med Azerbajdzjan, dels i det gemensamma bevakandet av det Nato-allierade Turkiet.

I Tadzjikistan hade Ryssland under 1990-talet kvar gränstrupper och en armédivision, som hjälpte regeringen i inbördeskriget mot den islamistiska oppositionen. Då kriget avslutades 1997, blev huvuduppgiften att försvara gränsen mot terrorister, vapen- och narkotikasmugglare från Afghanistan och att stödja motståndet mot talibanregimen i Afghanistan. 2001 ombildades den ryska armédivisionen till en fast militärbas, medan Tadzjikistan övertog gränsbevakningen med stöd av rådgivare från FSB. Ryssland behöll också baser för flyg och luftförsvaret. Då USA 2001 upprättade en flygbas i Bisjkek, Kirgizistan, för kampen mot terrorismen, etablerade Ryssland en ny flygbas i närheten, som sedan har byggts ut. På olika sätt har Ryssland försökt få bort USA-basen, t.ex. genom att låta SCO ifrågasätta behovet och genom att utnyttja incidenter på basen, men det enda man hittills uppnått är att hyran, som betyder mycket för Kirgizistans ekonomi, mångdubblats för USA, medan Ryssland inte behöver betala för sin bas.²²⁹

Mer intressant är kanske användningen av ryska baser i länder, med vilka Ryssland har konflikter med. I Azerbajdzjan har Ryssland enligt avtal en radarstation, vars främsta syfte är att bidra till det strategiska luftförsvaret. När USA började planera ett missilförsvaret i Centraleuropa mot framtida attacker från Iran, föreslog Ryssland samutnyttjande av denna bas i Azerbajdzjan som alternativ, men det accepterades inte av USA. (Se kärnvapenkapitlet).

I Moldavien finns sedan statens uppkomst resterna av den 14:e sovjetiska armén, som under det korta inbördeskriget 1992 stödde upprättandet av separatiststaten Transnistrien. Armén ombildades 1996 till en operationsgrupp och skars ned (till för närvarande omkring 1200 man), men en del av personalen och större delen av resurserna övergick till Transnistriens militära och paramilitära styrkor. Moldavien har krävt att den ryska styrkan ska dras tillbaka, vilket 1999 även fick stöd från OSSE (inklusive Ryssland), men Ryssland har därefter dragit ut på processen av olika skäl. Man har krävt att processen ska ”synkroniseras” med en lösning av frågan om Transnistriens status, att väststaterna först ska ratificera CFE-avtalet, och att baltstaterna ska anslutas till detta. Ett uppenbart syfte med att behålla styrkorna torde vara att förhindra Moldaviens anslutning till Nato och utöva press på Ukraina. Om Ukraina skulle gå med i Nato, skulle de ryska förbanden i Transnistrien bli ett störningsmoment. De anses rentav utgöra ett skydd för den ryska flottan i Sevastopol.²³⁰ Numera förnekar Ryssland att man inom OSSE har förbundit sig att dra tillbaka trupperna, och CFE-avtalet har suspenderats. I de ovan nämnda bilaterala förhandlingarna med Moldavien om Transnistrien kräver Ryssland att dess styrkor ska få vara kvar som fredsstyrka i minst 20 år.²³¹ Det är tveksamt om Moldavien kan förhindra detta.

²²⁸ För förteckningar, se Hedenskog & Larsson (2007), s. 81, 92, 97. Se även *The Military Balance 2008*, s. 221 f. om beväpning.

²²⁹ *Eurasia Daily Monitor*, nr 228, 11 dec. 2006; nr 90, 116, 2007, 11 juni 2008.

²³⁰ Hedenskog & Larsson (2007), s. 103 ff.

²³¹ Larsson (red.), *Det kaukasiska lackmustestet (2008)*, s. 81; *Nezavisimaja gazeta*, 27 augusti 2008.

Beträffande Georgien, som länge har strävat efter Natomedlemskap, behöll Ryssland fyra baser där efter 1991, vilket sedan befästes genom avtal, men 1999 slöts ett nytt avtal under OSSE:s överinseende om att lämna två baser (Vaziani, Gudauta) senast 2001, och de övriga (Batumi, Achalkalaki) enligt senare avtal. Vazianibasen utanför Tbilisi, som utsatts för lokala protester, evakuerades i tid, men tillbakadragandet från de andra baserna drog ut på tiden under olika förevändningar. Som argument för att behålla dem anfördes att baserna kunde tjäna till att beskydda de rysktalande invånarna och ryska ekonomiska intressen, Armenien och armenierna runt Achalkalaki, vara en buffert mot islam, bevaka gränserna, stabilisera Georgien och hjälpa staten att bilda en armé, skydda Georgien mot Nato, samt ge arbete åt lokalbefolkningen, och att ett tillbakadragande skulle bli kostsamt. Mot dessa argument kan invändas att de lokala ryssarna var fåtaliga och nästan alla georgier rysktalande. Armenien har direkt ryskt stöd, baserna snarare destabiliserade Georgien, och de skyddade inte mot Nato utan utgjorde snarare hinder för Georgiens anslutning till Nato. Baserna i Batumi och Gudauta låg dessutom i separatistregionerna Adzjarien respektive Abchazien och utgjorde stöd för dessa. Till slut omvandlades dock Gudauta till bas för ryska fredstrupper, basen i Achalkalaki evakuerades med västligt finansiellt stöd till Armenien 2007, och efter det att Saakasjvili hade tagit kontroll över Adzjarien 2004 lämnades flottbasen i Batumi 2008 med viss amerikansk förmedling.²³²

Men knappt var denna process avklarad förrän Ryssland och Georgien kom i krig. Som en följd av detta förklarade sig som tidigare visats Abchazien och Sydossetien som självständiga stater, de slöt militärallianser med Ryssland och de ryska fredsskapande förbanden där ersattes med militärbaser med 3 800 man vardera, vilket var mer än vad som funnits tidigare. Dessa ryska baser utgör nu ett stöd för separatiststaterna, ett hot mot Georgien och en försvårande omständighet för dess Natoanslutning.

I fråga om Ukraina, som var viktigast för Ryssland inom OSS, pågår sedan 1990-talet en konflikt om Sevastopol, där den ryska Svartahavsmarinen har sin huvudbas. Sommaren 1997, då Nato skulle fatta beslut om nya medlemmar, kom Ryssland och Ukraina överens om att dela Svartahavsmarinen och att Ryssland skulle få hyra vissa delar av hamnen och några andra objekt på Krim för tjugo år med möjlighet till fem års förlängning enligt avtal. Därefter slöts ett vänskaps- och samarbetsavtal, och relationerna förbättrades för en tid.²³³ Ryssland planerade visserligen en flytt till Novorossijsk vid sin egen Svartahavskust, men man påvisade allt starkare de logistiska problemen med detta, och erbjöd ekonomiska fördelar.²³⁴

Ett viktigt skäl till detta var Ukrainas intensifierade ansträngningar att föra in Ukraina i Nato särskilt sedan den västvänlige Jusjtjenko kom till makten 2004. Kiev hotade höja hyran för baserna, tog över fyrarna utanför Krim, genomförde övningar med Nato och deklarerade att basen måste lämnas enligt avtal. Eftersom Natomedlemmar inte får ha främmande baser på sitt område, blev detta ett skäl för Ryssland att vilja stanna kvar.²³⁵ När Ukrainas medlemskap på allvar började övervägas av Nato 2008, aktiverades som ovan visats den ryska befolkning-

²³² För ovanstående avsnitt, se Hedensskog & Larsson (2007), s. 81-90. Se även Bertil Nygren, "Russia's relations with Georgia", i Hedensskog et al. (eds.) *Russia as a Great Power: Dimensions of Security*, Routledge, London-New York 2005, s. 160 ff.

²³³ Oldberg, *Konflikt och samarbete: Ukrainas relationer med Ryssland under 1990-talet*, FOA-R—98-00871-180—SE, september 1998, s. 37 ff.

²³⁴ Hedensskog (2008) *Crimea*, s. 19 ff.

²³⁵ Hedensskog & Larsson (2007), s. 92 ff.

en i Sevastopol, särskilt flottpersonalen, och ryska politiker kom på besök för att uttala sitt stöd.²³⁶

Det bör dock framhållas, att det torde vara svårare för Ryssland att ingripa militärt på Krim än mot Georgien, därför att dels skulle de västliga reaktionerna bli starkare, dels ses ukrainarna ändå som ett slaviskt broderfolk, dels ligger Krim längre bort från Ryssland och närmare Väst. Det skulle också drabba ryska ekonomiska intressen på halvön, och som alternativ finns det ekonomiska påtryckningsmedel, eftersom Ukrainas ekonomi fortfarande är beroende av den ryska.²³⁷

Sammanfattningsvis kan man fastslå, att Ryssland i stort har sett avvecklat de gamla sovjetiska militärbaserna i den s.k. tredje världen, men på senare tid visat ambitioner att åter markera militär närvaro där. Inom OSS, där det finns många ryska baser, används de dels som stöd för allierade regimer mot inre och gemensamma fiender, dels som påtryckningsmedel mot vissa regeringar, med vilka man har konflikter. Detta gäller främst Georgien och Ukraina, som bägge eftersträvar Natomedlemskap. Men närvaron av dessa baser hänger intimt samman med andra militära styrkor och verksamheter, vilket nedan ska granskas.

Mer ”fredsskapande” och militära insatser

Som ovan framgått har Rysslands militära aktiviteter utanför f.d. Sovjetunionen starkt begränsats i jämförelse med motsvarande under sovjettiden, inte minst av ekonomiska skäl. Före 1999 deltog ryska enheter i elva fredsbevarande FN-aktioner med trupp och observatörer, bl.a. i Bosnien 1993 och Kroatien 1995. Visserligen väckte ryska förband uppståndelse då de efter eldupphör i Kosovo plötsligt tågade från Bosnien och intog Pristinas flygplats, uppenbarligen för att etablera en egen bevakningszon, och försökte få tillstånd att flyga in förstärkningar via bl.a. Rumänien. Men Ryssland hjälpte dock Nato att förmå Jugoslavien att acceptera en fredsplan och deltog sedan i Natos fredstyrka utan egen zon under några år.²³⁸ Under senare år har Ryssland också medverkat i enstaka FN-uppdrag i Afrika. Efter Israels krig i Libanon 2006 gick Ryssland inte med i den gemensamma FN-styrkan utan sände en egen ingenjörsbataljon till Libanon.

Förutom medverkan i FN:s fredsbevarande insatser har Ryssland sedan 1990-talet låtit sina militära förband delta i gemensamma övningar med Nato (se ovan om NRC) och enskilda västliga grannländer, varigenom man både har markerat samarbetsvilja, utbytt erfarenheter och visat flagg. Sedan Ryssland 1994 anslutit sig till Natos Partnerskap för fred-program har t.ex. Östersjömarinen deltagit i Natos marinövningar *Baltops*, bl.a. med inriktning på sjöräddning och gränskontroll, samt i *Open Spirit*, som bl.a. övat minsvepning i Östersjön. Som protest mot Natos Kosovokrig 1999 avbröt visserligen Ryssland sitt deltagande i *Baltops* och genomförde tillsammans med Vitryssland den största militärövningen på många år (*Zapad-99*), som bl.a. handlade om att med kärnvapen bemöta en västlig attack mot bl.a. Kaliningrad. Medverkan i Natoövningar återupptogs dock 2001, vilket berodde på dels växande gemensamt intresse av samarbete mot internationell terrorism, dels ökade resurser.²³⁹ Efter långa förhandlingar började Ryssland 2005 delta i Natos årliga antiterroristövning *Active Endeavour* i Medelhavet med sin Svartahavsmarin. Man motsatte sig dock att Nato utsträckte dessa övningar till Svarta havet, där Ryssland anser att strandstaterna själva kan sköta säkerhetsfrågan

²³⁶ *Eurasia Daily Monitor*, nr. 115, 17 juni, nr 117, 19 juni; nr. 203, 23 oktober 2008; *Der Spiegel*, nr. 36, s. 27.

²³⁷ Hedenskog, i Larsson (red), *Det kaukasiska lackmustestet* (2008)s. 79 f.

²³⁸ Oldberg (2000) ”Ryssland och Kosovo”, s. 58 f.

²³⁹ Oldberg (2008) *Rysslands Östersjömarin: utveckling och uppgifter*, FOI-R—2543—SE, juni 2008, s. 27 ff.

inom ramen för *Blackseafor*.²⁴⁰ Ryssland har också kritiserat Natos respektive USA:s bilaterala övningar med Ukraina och Georgien i Svarta havet, och en sådan övning på Krim stoppades som nämnts 2006.

I samband med försämringen av relationerna med Nato återupptog Ryssland 2007 patrullflygningar med strategiska bombplan över Atlanten, Norra ishavet och Stilla havet och Norra marinen företog en lång övning ner till Medelhavet.²⁴¹ När USA och Nato efter Georgienkriget sände krigsfartyg med humanitärt bistånd till Georgien, försökte Ryssland stoppa detta med hänvisning till Montreuxkonventionen, som begränsar passager genom Bosporen för icke-strandstater, och sände i gengäld fartyg och flyg till Venezuela för att hålla övningar.²⁴² Det bör dock betonas att det handlade om enstaka ryska fartyg och flygplan som inte utgör något hot mot t.ex. USA, så övningarna bör främst ses som handfasta försök att förmå USA att hålla sig borta från vad Ryssland ser som sin intressesfär, Georgien och Svarta havet.

Ryssland har även aktiverat Östersjömarinen och Norra marinen. I samband med planerna på en gasledning från Ryssland till Tyskland talade president Putin om nya uppgifter för Östersjömarinen. Som svar på USA:s missilbas i Polen hotade Medvedev i sitt tal till nationen 2008 att placera det nya missilsystemet Iskander och en elektronisk störningsstation i Kaliningrad, samt att utnyttja Östersjömarinens resurser.²⁴³ Östersjömarinen har också allt oftare börjat genomföra övningar utanför sitt eget hav.²⁴⁴ Norra marinen har under flera år visat sig i Norges demilitariserade zon runt Svalbard och bordat norska fartyg.

Vad beträffar Rysslands militära aktiviteter inom OSS-området går det mesta under beteckningen fredsskapande (*mirotvortjestvo*), oftast i kombination med ”kampen mot terrorismen”, varvid tyngre vapen och mer hårdhänta metoder är tillåtna och principen om opartiskhet kränks. Ryssland delar sålunda inte den västliga synen på fredsbevarande (*peacekeeping*) och humanitära interventioner i andra länder under iakttagande av internationella regler, men använder ändå detta förskönande begrepp för att rättfärdiga sina ingripanden. Som ovan visats har ryska styrkor i en rad fall medverkat eller stött en part i konflikter inom och mellan stater i OSS-området och därvid främjat sina egna intressen, t.ex. i Tadzjikistan, Georgien och Moldavien.²⁴⁵

I Tadzjikistan utgjordes kärnan till OSS s.k. kollektiva fredsskapande styrka av Rysslands 201. division, som på 1990-talet aktivt bistod regeringen i inbördeskriget och bekämpade talibannerna i Afghanistan. I Moldaviens separatistregion Transnistrien finns det sedan 1992 förutom ryska arméförband en fredsstyrka med OSSE-mandat, som består av ryska, transnistrisk och moldaviska enheter, för att bevaka gränzonen längs Dnjestr. Eftersom dessa vardera har omkring 400 man är alltså moldavierna i minoritet. Moldaviens president Voronin krävde tidigare att fredsstyrkans sammansättning skulle breddas och att landet skulle få säkerhetsgarantier från såväl Ryssland och Ukraina som USA, Rumänien och EU, men om detta har det varit tyst på senare år.

Under Rysslands ”fredsskapande” krig i Tjetjenien från 1999 anklagades Georgien för att hysa terrorister, det hotades med unilaterala åtgärder och oidentifierade bombningar genomfördes. Detta fick dock den oönskade konsekvensen att Georgien sökte stöd från USA, som

²⁴⁰ Carolina Vendil Pallin, *Nato-operationen Active Endeavour*, FOI Memo 1626, januari 2006, s. 39 ff.

²⁴¹ .Se kapitel om de Väpnade styrkorna.

²⁴² *Eurasia Daily Monitor*, nr 173, 10 september 2008.

²⁴³ Prezident Rossii, ”Poslanije”, s. 13; *Eurasia Daily Monitor*, nr 185, 26 september 2008.

²⁴⁴ Oldberg (2008) *Rysslands Östersjömarin*, s. xx.

²⁴⁵ Hedenskog & Larsson (2007), s.79, 97 ff. Se även Lena Jonson & Clive Archer (1966), *Russia and Peacekeeping in Eurasia*, Westview Press, Boulder, CO, s, 7 ff.

sände rådgivare för kampen mot terrorismen. När sedan tjetjenska terrorister slog till mot en skola i Beslan 2004, gavs krigsmakten befogenhet att slå till mot terrorister i förebyggande syfte även utomlands, vilket innebar ett hot speciellt mot Georgien. Efter amerikansk förebild har ryska agenter även genomfört mord på tjetjenska ledare utanför OSS.²⁴⁶

I Abchazien finns sedan 1993 en fredsskapande OSS-styrka, som bara består av ryska förband. FN har visserligen en liten observatörsstyrka vid gränsen, men den har varit beroende av de ryska fredsskaparna för sitt beskydd. Dessa har ensidigt gynnat separatistregeringen, och varit inblandade i strider med georgiska styrkor i Kodori-dalen i norra Abchazien, som dessutom utsattes för flygattacker 2007.

I Sydossetien finns det sedan striderna på 1990-talet en gemensam fredsstyrka som övervakas av OSSE, men också den domineras av ryska förband. Liksom i Abchazien har Georgien velat få en riktig internationell fredsstyrka, men Ryssland har vägrat. Fredsstyrkan har inte hindrat omfattande vapensmuggling i Sydossetien, stora vapendepåer har påträffats i demilitariserat område, och flygkränkningar och andra incidenter har inträffat, mest från rysk sida, men också från georgisk.

Både i Abchazien och Sydossetien ökade antalet ryska militära aktioner under våren och sommaren 2008, vilket torde ha samband med Natofrågans utveckling. I Abchazien sköts ett obemannat georgiskt spaningsplan ner av ett jaktplan, som inte kan ha tillhört fredsstyrkan. Den ryska fredsstyrkan förstärktes mer än tillåtet enligt avtal och ryska järnvägstrupper fördes in för att reparera en järnväg som senare nyttjades för den militära attacken mot Georgien.

I det ryska Nordkaukasien, där den ryska krigsmakten på senare år har utökat sina styrkor med bergsbrigader och stående förband, genomfördes i juli en stor militärmanöver för att öva insatser mot terroristhot och fredsframtvängande åtgärder i konfliktzoner. I juli och början av augusti förekom också provokationer mot georgier i Sydossetien och förstärkningar med frivilliga från Nordossetien anlände dit. Den 7 augusti 2008 svarade Georgien, som också haft en övning i närheten, med ett stort anfall på Tschinvali. Detta anfall på de ryska fredsskaparna utlöste en ännu större rysk offensiv med pansarstyrkor, som mycket snabbt kom in från norr. Dessa drev ut de georgiska förbanden ur Sydossetien, trängde in i angränsande delar av själva Georgien, intog staden Gori, förstörde infrastruktur, bl.a. en för Georgien vital järnvägsbro, och lät sydossetisk milis härja fritt.

Samtidigt trängde också ryska ”fredsskapare” in i Georgien från Abchazien och besatte bl.a. den strategiskt viktiga hamnstaden Poti och militärbasen Senaki i väster. Den ryska Svartahavsflottan från Sevastopol landsatte förband, sänkte merparten av Georgiens lilla flotta och blockerade kusten, uppenbarligen för att hindra utländsk inblandning. Ryskt bombflyg angrep mål i Georgien, och den georgiska regeringen utsattes för IT-angrepp före, under och efter kriget.²⁴⁷ Efter avtal med EU drogs de ryska trupperna bort från själva Georgien i oktober, men observatörer från OSSE och EU vägrades tillträde till Sydossetien och Abchazien, om inte dessa stater erkändes som självständiga.

Som resultat av kriget kunde Ryssland erkänna Sydossetien och Abchazien som stater och basera sina trupper permanent söder om Kaukasusbergen. Ryssland anklagade Georgien för

²⁴⁶ Oldberg (2006), *The War on Terrorism*, s. 13 f. Mord har även förekommit i Väst mot politiska motståndare till Rysslands politiska ledning. Förgiftningen av f.d. säkerhetsagenten Litvinenko i London vållade en diplomatisk kris i förhållande till Storbritannien.

²⁴⁷ För en utförligare analys och värdering av krigsinsatserna på bägge sidor och av utländska reaktioner, se Larsson (red), s. 23 ff; Georgia update, *Russian invasion of Georgia. Russian cyberwar on Georgia*, 9 Oktober 2008, www.georgiaupdate.gov.ge, hämtat 9 oktober 2008.

att ha startat kriget och såg sig som ett offer, som handlade i självförsvar, men syftet med dess aktioner var uppenbarligen att krossa den georgiska krigsmakten och störta den Natovänlige presidenten Saakasjvili. Efter kriget förklarade Putin att Ryssland ”bara” ville sörja för säkerheten i regionen och inte ville tillåta att vapen och materiel (*vooruzjenije i tehnika*) hemligen åter koncentrerades i Georgien eller att förutsättningar för en ny väpnad konflikt skapades.²⁴⁸ Detta synes innebära att Ryssland vill stoppa en ny upprustning av Georgien med västlig hjälp. Ryssland har efter kriget också varit mycket misstänksamt mot västliga hjälpsändningar till Georgien och förekomsten av Natofartyg i Svarta havet.

Rysslands militära ingripande i Georgien, varvid man för första gången sedan sovjettiden trängde in i en grannstat mot regeringens vilja, har dock fått en rad negativa konsekvenser. Det lyckades inte störta den Natovänlige Saakasjvili, och Azerbajdzjan och Rysslands allierade Armenien, som är beroende av Georgien för sina transporter till Ryssland och västerut, drabbades av att infrastruktur i Georgien förstördes.²⁴⁹ Ryssland förlorade all trovärdighet som fredsbevarare inför västvärlden, som fördömde det oproportionerliga våldet mot Georgien, och dess relationer med Nato, EU och andra internationella organisationer försämrades kraftigt som ovan visats. Kriget påskyndade USA:s avtal med Polen om en missilbas och de baltiska staterna blev än mer angelägna om att stärka sina försvarsmakter och få fler säkerhetsgarantier från Nato. Ryssland klagade bittert över att det inringades av nya baser och såg sig tvingat till motåtgärder.²⁵⁰ Även om Ryssland således vann militärt över det lilla Georgien utan att Nato kunde ingripa, blev dess politiska relationer med Väst sämre än någonsin sedan 1991 och även sammanhållningen inom CSTO och SCO sattes på hårda prov. Även den militära spänningen ökade.²⁵¹ En slutsats av detta är att Ryssland trots all retorik om icke-våld och förhandlingar alltmer använder sina militära styrkor för att markera närvaro och hålla Nato borta från sitt närområde. Men dess militära vinster har samtidigt haft höga politiska kostnader och riskerar att leda till nya konflikter.

Slutsatser om Rysslands utrikespolitiska maktmedel

Som noterats i FOI:s tidigare bedömningar har Ryssland i sin utrikespolitik under 2000-talet allt tydligare strävat efter att framstå som en av världens ledande stormakter och att få ett motsvarande inflytande. Den ryska ledningen kräver ”respekt” och ”hänsyn” till sina intressen, den är inte nöjd med nuvarande maktfördelning utan önskar förbättra den och återvinna tidigare (sovjetiska) positioner. Ryssland accepterar inte längre den unipolära världsordningen (under USA) utan vill ha en multipolär världsordning, där Ryssland är en av polerna. Världspolitikerna ses fortfarande främst som ett geopolitiskt nollsummespel. Ryska ledare framträder alltmer självsäkert och arrogant i internationella sammanhang, särskilt mot mindre stater.²⁵² Man betonar ständigt Rysslands självständighet och att det inte är mer i behov av samarbete än andra.

Det finns också en tendens till ökad självrättfärdighet, som tar sig uttryck i ovilja att medge brister och misstag, vilka i stället skylls på illvilliga utlänningar. Detta märks inte minst i den nya historieskrivningen, där Rysslands och Sovjetunionens krigsbragder alltmer framhävs på gammalt sovjetiskt manér, medan Stalins brott förtigs. Samtidigt är ryska ledare känsliga för

²⁴⁸ Internet-Portal Pravitel'stva Rossijskoj Federatsii, ”Intervju Predsedatelja Pravitel'stva RF V.V: Putina”, 29 augusti 2008, s. 2.

²⁴⁹ *Eurasia Daily Monitor*, nr. 154, 12 augusti 2008.

²⁵⁰ President of Russia, ”Speech at the World policy conference”, 8 oktober 2008.

²⁵¹ Larsson (red), *Det kaukasiska lackmustestet* (2008) passim.

²⁵² Putin-intervju för CNN, 28 augusti 2008.

kritik och medvetna om att Ryssland måste förbättra sin image, vilket därför blivit en särskild målsättning i utrikespolitiken. Vid sidan av stormaktslaterna finns känslor av osäkerhet och mindervärde. Verkliga stormakter behöver inte slå sig för bröstet för att bli respekterade.

Rysslands växande stormaktsanspråk sammanhänger givetvis med landets snabba ekonomiska utveckling sedan Putins makttillträde, särskilt i fråga om energiexport. På G8-mötet 2005 framhöll Putin t.ex. att Ryssland är världsledande på energimarknaden med den största potentialen i fråga om olja, gas och kärnkraft tillsammans. Stormaktsambitionerna är också förknippade med koncentrationen av den politiska makten i Putins händer och åtföljande politisk ”stabilitet”. Det senare stärker presidentens ställning i kontakter med omvärlden, och omvärldens respekt för Ryssland stärker presidentens makt inom landet. Som tidigare vilar Rysslands stormaktsanspråk också på dess ställning som världens till ytan största land, dess kärnvapeninnehav, som är minst lika stort som USA:s, och dess historia som arvtagare till Sovjetunionen, som besegrade Hitler och behärskade östra delen av Europa.²⁵³

Som det största hindret för Rysslands maktambitioner framhävs alltmer USA, som sedan Sovjetunionens sammanbrott varit den dominerande stormakten i världspolitiken. Visserligen har Ryssland och USA sedan 1990-talet gemensamma intressen i att bekämpa terrorismen, t.ex. i Afghanistan, hindra kärnvapenspridning och lösa vissa konflikter, men dessa har alltmer överskuggats av rysk ilska över amerikansk unilateralism, som ledde till kriget i Irak och USA:s intrång i f.d. sovjetiskt område.²⁵⁴ Under senare år uppfattar den ryska ledningen att USA:s makt har försvagats genom kostsamma engagemang i asiatiska konflikter. Ovanpå allt detta kommer den växande finanskrisen i USA, som drabbar hela världsekonomin. Putin kritiserar sålunda oansvarigheten hos USA:s ekonomiska system, som gör anspråk på ledarskap, och Medvedev efterlyser ett nytt internationellt finanssystem.²⁵⁵ Inför presidentvalet 2008 sympatiserade man med Barack Obama, men när han blev vald, gratulerade Medvedev honom inte riktigt utan hoppades bara att den nya administrationen skulle gå in för en konstruktiv dialog baserad på tillit och hänsyn till varandras intressen.²⁵⁶

Som medel för att hävda sin stormaktsställning och öka sitt inflytande har Ryssland som ovan visats engagerat sig i eller sökt samarbete med de viktigaste internationella organisationerna. Idealet är här FN:s Säkerhetsråd, där Ryssland som en av fem stormakter kan stoppa oönskade förslag. Problemet är bara att t.ex. USA då har kringgått FN och i stället samverkat med sina allierade. Även inom OSSE har Ryssland vetorätt, men också OSSE anses ha brister, som man nu försöker möta genom att föreslå en ny europeisk säkerhetsstruktur.

Vidare bedriver Ryssland klassisk balanspolitik, även kallad multivektorpolitik, där man spelar ut olika länder och regioner mot varandra. I takt med att relationerna med USA försämrats har Ryssland – som europeisk stat – sökt närmare samarbete med Europa. Inom Europa har man odlat relationerna med stormakter som Tyskland, Frankrike och Italien, som varit angelägna om goda relationer och/eller mer kritiska till USA, medan man negligerat eller motarbetat andra. För att balansera USA och Europa utvidgar Ryssland sina kontakter med stater och organisationer i den s.k. tredje världen, varvid man erbjuder energisamarbete och vapenexport utan politiska villkor. Latinamerika påstås hålla på att bli en länk i den blivande multipolära

²⁵³ President of Russia, ”Meeting with Russian and foreign media”, 8 juli 2005, www.president.kremlin.ru, hämtat 30 augusti 2005. Se även Oldberg, ”Russia’s great power ambitions and policy under Putin”, i Kanet (ed) (2007) s. 13 ff.

²⁵⁴ Se även Leijonhielm m.fl. *Rysk militär förmåga*, 2005, s. 66.

²⁵⁵ *The Moscow News*, nr. 39, 2008; s. 5; Medvedev, ”Poslanie”, s. 1.

²⁵⁶ Prezident Rossii, ”Dmitrij Medvedev pozdravil Barak Obamu”, 5 november, ”Poslanie”, 5 november 2008, www.president.kremlin.ru, hämtat 5 november 2008.

världen.²⁵⁷ Särskilt har man på senare år satsat på samarbete med Kina och Indien, bl.a. inom ramen för Shanghai Cooperation Organisation. Problemet här är att dessa stormakter växer snabbare än Ryssland och inte vill gå i dess ledband mot USA. I själva verket domineras rysk utrikespolitik fortfarande av bilaterala relationer med enskilda länder.

Allra främst stöder sig Ryssland på samarbete inom OSS, särskilt den kollektiva säkerhetsorganisationen CSTO, där det självklart har en ledande roll. Men inom OSS finns också inbördes motsättningar, och även diktatoriska grannstater är måna om sin självständighet. Det största problemet för Ryssland är att vissa mer demokratiska länder inom OSS motsätter sig rysk dominans och delvis därför allt enträgnare sökt Natomedlemskap, främst Ukraina och Georgien. Dessa stater utsätts för ryska påtryckningar av olika slag, vilket inte befrämjar deras demokratiska utveckling.²⁵⁸

Medan Ryssland proklamerar territoriell integritet och suveränitet som allmänna mål för sin utrikespolitik såväl i Väst (Kosovo) som för egen del (Tjetjenien), har man gentemot Nato-vänliga grannländer och OSS-länder vägrat underteckna gränsavtal (Estland, Lettland före 2005) och understött separatister (Georgien, Ukraina, Moldavien) med olika medel. Efter kriget med Georgien 2008 erkände Ryssland Sydossetien och Abchazien som självständiga stater, varigenom gränserna ändrades, och då Ukrainas medlemskap i Nato kom upp på dagordningen våren 2008, hotade Ryssland med att Krim eller åtminstone flottbasen Sevastopol skulle övergå till Ryssland.

Stödet till de stora ryska minoriteterna i västvänliga grannstater har varit ett kraftfullt påtryckningsmedel, samtidigt som det är ett mål i sig. För att stärka minoriteternas band till Ryssland har man delat ut ryska pass och därmed medborgarskap, vilket prövades i Estland och Lettland redan på 1990-talet. Våren 2007 stöddes den ryska minoritetens protester mot flyttandet av ett krigsmonument i Tallinn genom propaganda, IT-angrepp och ekonomiska sanktioner. I Sydossetien och Abchazien har Ryssland delat ut ryska pass inte bara till ryssar utan till alla, som inte vill tillhöra Georgien. När kriget bröt ut i Sydossetien, motiverade Ryssland sitt ingripande med att Georgien vid sitt anfall på Tschinvali genomfört ett folkmord på ryska medborgare. Detta har ökat oron i Estland och Lettland, och Moldavien står nu under hård press för att gå med på Rysslands krav att ge utbrytarrepubliken Transnistrien omfattande autonomi och rätt till utträde, om Moldavien skulle överge sin neutralitet. I Ukraina, som betyder mest för Ryssland, stöder man den proryske oppositionsledaren Janukovitj mot president Jusjtjenko. Då Natofrågan blev akut 2008, aktiverades den ryska majoriteten på Krim och hot om folkuppror framfördes. Det bör dock framhållas att Rysslands stöd för minoriteter utomlands i många fall har stärkt motståndarnas strävan att få stöd utifrån och avskräckt dem från att bedriva en liberal minoritetspolitik, vilket borde vara målet.

I kombination med dessa politiska maktmedel har Ryssland också använt militära medel, trots att man principiellt förespråkar förhandlingar och icke-våld. I samband med Warszawa-paktens och Sovjetunionens sönderfall tog Ryssland hem sina styrkor från Centraleuropa och Baltikum samt lade ner sina baser hos allierade utanför Europa, men på senare tid finns tecken på att man vill återupprätta några av de senare baserna. Inom OSS behöll man baser i nästan alla länder. I de med Ryssland allierade staterna inom CSTO tjänar de syftet att stötta regeringarna och demonstrera närvaro gentemot USA och Nato, i västorienterade OSS-stater som Moldavien, Georgien och Ukraina används de som påtryckningsmedel mot regeringarna. Då

²⁵⁷ *The Moscow News*, nr. 39, 2008, s. 3.

²⁵⁸ Om Rysslands ekonomiska relationer med Väst och inom OSS, särskilt på energiområdet, se kapitel xx och Hedenskog & Larsson (2007), s. 60 ff.

Ryssland och Georgien kom i krig 2008, etablerades nya permanenta baser i Sydossetien och Abchazien.

Beträffande fredsbevarande insatser har Ryssland sedan 1990-talet deltagit i vissa FN-uppdrag och samarbetat med Nato och USA i kampen mot terrorismen, men inom OSS har det i stället handlat om ”fredsskapande”, där mer våldsamma metoder används och principen om opartiskhet kränks. Då Georgiens anslutning till Nato blev aktuell våren 2008 förstärkte Ryssland sina fredsskapande styrkor i Sydossetien och Abchazien, och när Georgien anföll dessa i Sydossetien i augusti, gjorde Ryssland ett stort motanfall med arméstyrkor, flyg och flotta och ockuperade delar av själva Georgien. För första gången sedan sovjettiden tillgreps militärt våld mot regeringen i ett grannland, vilket ledde till den allvarligaste krisen hittills i Rysslands relationer med Väst. President Medvedev sade efteråt att ”Ryssland måste vara stort och starkt eller inte alls existera/.../ Den gamla världsordningen krossades i augusti... en ny träder fram, mer säker och rättvis”.²⁵⁹ Detta stred mot Rysslands retorik om icke-våld och förhandlingslösningar.

Bedömning i ett tioårsperspektiv

Avslutningsvis kan alltså konstateras att rysk utrikespolitik är pragmatisk och personbunden och därmed också situationsanpassad och svår att förutse. Till detta bidrar att den politiska ledningen inte styrs av någon inre opinion utan styr den själv. Ryssland vill först och främst bli erkänt som en av flera stormakter med inflytande i världen snarare än integreras och anpassa sig. De ryska påtryckningarna för att behålla sin dominans inom det postsovjetiska området har i vissa fall haft framgång men riskerar också att motverka de proklamerade målen. Rysk utrikespolitik vägleds främst av säkerhetsintressen, medan västlig demokrati och mänskliga rättigheter ses som hot. Detta försvårar samarbete med Väst. Ifrågasättandet av territoriell integritet och stödet till separatister hotar också Ryssland och andra OSS-stater, och militära interventioner och uppsägning av internationella avtal leder till motåtgärder och skapar instabilitet i Europa. Den alltmer offensiva ryska politiken i sitt närområde ställer således demokratiska västländer inför problemet hur ömsesidigt fördelaktigt ekonomiskt samarbete med Ryssland ska kunna kombineras med försvar för dess grannländers rätt till självständighet, territoriell integritet, demokrati och mänskliga rättigheter.

Utifrån dessa slutsatser kan Rysslands utrikespolitik i framtiden förväntas bedrivas med följande mål och medel:

- Ryssland torde fortsätta att bedriva en geopolitiskt grundad utrikespolitik, där man försöker balansera mellan och spela ut olika länder och regioner mot varandra, Europa mot USA, Kina och Indien mot Nato inom Shanghai-organisationen.
- Ryssland kommer att försöka förändra säkerhetsstrukturen i Europa, så att det får större inflytande.
- Ryssland kommer att fortsätta prioritera samarbetet med länderna inom OSS, särskilt med dem som ingår i det Kollektiva säkerhetsavtalet. Bilateral relationer förblir dock de viktigaste.
- Ryssland kommer att med alla medel försöka stoppa Natos vidare utvidgning inom OSS, vilket särskilt drabbar de mest västinriktade och demokratiska Ukraina, Georgien och Moldavien.

²⁵⁹ President of Russia, 30 september 2008, www.kremlin.ru, hämtat 3 oktober 2008.

- Trots tal om respekt för territoriell integritet och nationell suveränitet torde Ryssland fortsätta att använda politiska maktmedel gräns- och visumfrågor, stöd till separatister och ryska minoriteter mot sina grannstater.
- Ryssland kan förväntas vilja förstärka sina militära baser och ”fredsskapande” styrkor inom OSS, antingen för att stödja allierade eller öva tryck på västorienterade regeringar.
- Rysslands krig mot Georgien visar att landet är berett att i framtiden använda militärt våld då det ser sina intressen hotade och föga risk föreligger för konfliktspridning.

Energisäkerhet och energi som maktmedel

- Det största hotet mot Europas energiimport från Ryssland kommer från ett förväntat underskott på olja och gas inom den kommande tioårsperioden. Ryssland har å ena sidan stora reserver, å andra sidan en bristande förmåga att utvinna dessa.
- Risken för att Ryssland ska använda sin energi som ett maktmedel gentemot företag och stater som inte går Ryssland till mötes kvarstår under överskådlig tid.
- Affärsklimatet på den ryska energimarknaden bedöms även framgent som hårt med tydliga inslag av statskapitalism och nationalism där oförutsägbarheten för utländska aktörer är stor.

Energipolitiken har blivit ett av den ryska statsledningens mest högprioriterade områden under Putins tid som president och prioriteringen bedöms bestå även under Medvedevs tid. Medvedev har tidigare varit styrelseordförande i Gazprom och har således varit en central aktör i formandet av den energimarknad som tagit form de senaste åren. Som en konsekvens har föreliggande rapport valt att skilja ut energifrågan som ett eget kapitel, trots att den behandlades i anslutning till utrikespolitiken i föregående bedömning från 2005.

Rapporten från 2005 pekade på att Ryssland använt energipolitiken som ett politiskt maktmedel, men med begränsad framgång. Förmågan att göra detta stärks medan intentionen att även fortsättningsvis använda energipolitiken på detta sätt bedömdes sjunka. Den sammanvägda bedömningen pekade därmed mot att Ryssland svårligen skulle kunna kontrollera enskilda stater med energimakten, men att man även framgent skulle ha en god förmåga att påverka omvärlden med hjälp av sin energipolitik. Eftersom energifrågorna är nära sammankopplade med ekonomi, politik, säkerhet och korruption bör föreliggande avsnitt läsas i anslutning till kapitlet om ekonomi, utrikes- samt säkerhetspolitik.²⁶⁰ Nedanstående genomgång behandlar omväxlande två aspekter – dels den ryska energipolitiska riktningen, dels den faktiska situationen på energimarknaden.

Energipolitisk strategi – kontroll och inflytande

Rysslands har klargjort sina energipolitiska målsättningar i offentliga dokument, däribland i den energistrategi som kom 2003.²⁶¹ Strategins analys av den ryska energibalansen är nu förlegad. En ny energistrategi är att vänta och det säkerhetskoncept som är under antagande 2009 uppges lyfta energifrågornas vikt ytterligare på samma sätt som 2008 års utrikespolitiska koncept gör. Läses energistrategin från 2003 som det politiska manifest den är, utgör den dock

²⁶⁰ Kapitlet baseras delvis på Larsson, Robert L. (2006) *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*, Stockholm, The Swedish Defence Research Agency (FOI), Scientific Report FOI-R--1934--SE, Larsson, Robert L. (2007a) *Nord Stream, Sweden and Baltic Sea Security*, Stockholm, Swedish Defence Research Agency (FOI), March 2007, FOI-R--2251-SE, samt Larsson, Robert L. (2007c) *Tackling Dependency: The EU and its Energy Security Challenges*, Stockholm, The Swedish Defence Research Agency (FOI), FOI-R-2311-SE.

²⁶¹ Energiministeriet (2003) "Energetitjeskaja Strategija Rossii na period do 2020 goda [Rysslands energistrategi till år 2020], Utverzjdna no 1234-r, 28 augusti, 2003." *Ministerstvo promyslennosti i energetiki Rossii*, hämtat: 7 February 2005, adress: <http://www.mte.gov.ru/docs/32/189.html>.

fortfarande en vägvisning om rysk politik eftersom det i huvudsak råder mycket stor samstämmighet mellan denna, utrikeskonceptet, deklarerade intentioner och förd politik.

Den ryska energipolitikens fundamentala syfte är enligt den av Energiministeriet fastlagda strategin att gagna den nationella säkerheten. Den ska även användas för att skapa tillväxt, utöka räckvidden för ryskt inflytande i utlandet samt säkerställa Rysslands oberoende.²⁶² Oberoende är av största vikt. Ryssland anser till exempel att energitransit över andra staters territorium, liksom utländska intressen, hotar Rysslands oberoende och därför måste bemötas. Energipolitiken ska således användas för att hantera och motverka makroekonomiska, geopolitiska och andra hot – huvudsakligen risken att bli utpressad och frågor som Nato-utvidgning. Moskva säger explicit att energipolitiken ska användas som säkerhetspolitiskt instrument. Samtidigt vill Ryssland vara en pålitlig affärspartner. Spänningen som uppstår mellan dessa två ambitioner förklarar en del av de kontradiktioner som energipolitiken uppvisar. Medvedev har till det yttre intagit en något mer försonlig inställning till omvärlden än vad Putin gjorde i början av sin tid som president, men den energipolitiska linjen ligger i allt väsentligt fast.

Överlag gäller att energipolitiken ska stödja såväl nationella som utrikespolitiska och ekonomiska mål, vilka alla ligger under ett säkerhetspolitiskt paraply. Genom att energifrågorna gjorts till en säkerhetspolitisk angelägenhet legitimerar statsmakten, åtminstone ur egen synvinkel, användande av extraordinära maktmedel för att hantera energifrågorna. Detta gäller såväl nationellt som internationellt och utgör en central förklaringsfaktor för den ryska politiken.

Resurser och produktion – ohållbar strategi

Sekretessen som rör strategiska sektorer i Ryssland innebär att statsägda bolag enligt lag inte behöver tillhandahålla kompletta uppgifter rörande produktion, försäljning och vinst.²⁶³ Detta kan leda till problem om den politiska ledningen använder överoptimistiska data i försök att locka utländska investerare eller kunder samtidigt som man med regler och informella hinder försvårar för utländska aktörer att få fotfäste. Rysk energistatistik, speciellt rörande reserver, bör ses som politiserad.

Energiexportinkomsterna är av vital betydelse för Rysslands statsbudget. Som framgår i ekonomikapitlet baseras Rysslands ekonomi och tillväxt i huvudsak på råvarusektorn. Det gör ekonomin skev, instabil och sårbar. Rysslands energipolitiska styrka bottnar i två saker. Den första är dess geologiska reserver. De kan i praktiken inte öka i geologisk mening, däremot kan man upptäcka nya reserver. Under 2006 ökade Gazproms borrhning i utforsknings syfte dramatiskt, både mätt i meter borrhad brunn och per fullbordat borrhål.²⁶⁴ Det har emellertid endast marginell betydelse eftersom den ryska produktionen är så pass stor att det i praktiken blir omöjligt att investera tillräckligt för att säkra produktionen. Ryssland har nuförtiden råd att köp in teknisk utrustning av högsta kvalitet och via underkontrakterade bolag, bland annat från Norge, ligger Ryssland i framkant. Däremot är energisektorn så stor att det är svårt att se att detta skulle på stort genomslag på kort sikt. För det andra gäller att Ryssland måste ha

²⁶² Ibid.

²⁶³ Det och en rad andra problem, bland annat definitioner, gör att rysk energistatistik är osäker eller kan vara överoptimistisk eller manipulerad. Det kan inte uteslutas att det sovjetiska förfaringsättet med att presentera medvetet friserade siffror även för den politiska ledningen fortfarande existerar. Ridley-Wordich, Sven (2007) "Russian Oil Production Up but Resource Nationalism Continues", *Resourceinvestor (återpublicerat på Alexander's Oil and Gas Connections)*, publicerat: 17 augusti 2007, hämtat: 24 oktober 2007, adress: www.gasnadoi.com7goc/company/cnr73727.htm.

²⁶⁴ RPI (2007) *FSU Oil and Gas Statistical Yearbook - Edition 2007*, Moscow, RPI, s. 193.

förmågan att utvinna och exportera de resurser man har. Detta behandlas i ett avsnitt nedan. Slutligen gäller att om konsumtionen av energi i Ryssland ökar blir andelen energi som kan exporteras mindre. Det har betydelse för omvärlden såväl inom som bortom den kommande tioårsperioden.

Statskontroll och okontrollerbarhet

En påtaglig statlig kontroll har återupprättats över energisektorns stödjepunkter, speciellt sedan 2003-2004. Dagens mönster präglas förvisso av en mix av fortsatt marknadsorientering och ytterligare kontroll, men en skiljelinje framskymtar av vad som anses vara strategiskt viktigt. Klassificeras något som strategiskt blir det definitionsmässigt en fråga som måste hantteras av Kreml. Den direkta kontrollen, manifesterad genom den så kallade maktvertikal som Putin skapat, medför dock problem av samma typ som under sovjetepokens centralisering. Det innebär att beslut inte alltid implementeras trots en hård toppstyrning och som en konsekvens ökar kontrollen ytterligare.²⁶⁵ Det utgör en försvårande faktor för energisektorns utveckling.

De lagar och regler som införts, bl.a. rörande skatter, tariffer och kvoter syftar i stor utsträckning till att återföra kontroll till staten och till bolag som står staten nära, framförallt Rosneft, Gazprom och Transneft. Detta har minskat energibolagens investeringsbenägenhet, delvis eftersom en stor del av vinsten från bl.a. oljeexporten tillfaller staten snarare än energibolagen. Under 2008 vidgick emellertid den ryska politiska ledningen att energiproduktionen stagnerat och för att kompensera för detta infördes skattelättnader på nyutveckling av produktionskapacitet. Åtgärden bedöms ha marginell påverkan på den ryska energisektorns förmåga att leverera energi till omvärlden.

Ur ett marknadsekonomiskt perspektiv har det betydelse att transparensen inom viktiga områden medvetet minskats, t.ex. rörande råvarureserver och rörledningar. Skyddet för egendom och privat ägande är fortfarande bristande och utgör en hämmande faktor för energisektorns produktivitet. En konsekvens är att den största möjligheten att tjäna pengar är genom handel med energi, inte genom produktionsökningar, ökad export eller teknologikutveckling. Förhållandet späder på sektorns kortsiktighet och underminerar Rysslands ekonomiska bas.

När det gäller den övergripande situationen på energimarknaden gäller att oljesektorn är avreglerad men de statslojala bolagen, främst Rosneft, har stärkt sin ställning på bekostnad av andra oljebolag. Rörledningsmonopolet Transneft är helt statligt, vilket garanterar statlig kontroll över all ledningsburen oljetransport. Gasmarknaden är helt dominerad av det statskontrollerade bolaget Gazprom, vars ambition är att bli världens mäktigaste energibolag. Det ryska gasledningsnätet, och stora delar av grannländernas gasnät, kontrolleras direkt av Gazprom. Elkraftbolaget RAO UES är i stort avreglerat och det statliga inflytandet över sektorn minskar i takt med detta även om kraftledningsnätet och viss kapacitet även fortsättningsvis kontrolleras av staten. Kolmarknaden är helt avreglerad men de viktigaste aktörerna är statligt ägda. Rörande kärnkraftssektorn godkände Federationsrådet under 2007 skapandet av ett förenat holdingbolag för all civil kärnkraftsanvändning, från uranproduktion till konstruktion och drift av kärnkraftsverk. Syftet med det nya bolaget Atomprom är att samla flera olika statsäg-

²⁶⁵ Energisektorn är dock betydligt mer styrbar än många andra sektorer, till exempel den militära, se Vendil Pallin, Carolina (2005) *Russian Military Reform: A Failed Exercise in Defence Decision Making*, Stockholm, The Swedish Defence Research Agency (FOI), FOI-R--1777-SE.

da enheter under ett tak.²⁶⁶ Några radikala förändringar av den marknadsbild det vill säga som föreligger 2008 är inte att förvänta under den kommande tioårsperioden. Med andra ord kan man inte förvänta sig att gassektorn eller kärnkraftssektorn ska avregleras eller att oljesektorn helt ska förstärkas. Möjligen kommer statens informella stärkning av kontrollen över oljemarknaden att öka.

Separata FOI-rapporter har tidigare visat att många myndighetspersoner som normalt handlägger energifrågor på både politisk- och tjänstemannanivå även sitter i de viktigaste energibolagens styrelser, däribland Gazprom,²⁶⁷ Rosneft,²⁶⁸ Transneft, Zarubezhneft,²⁶⁹ RAO UES²⁷⁰ och Transnefteprodukt.²⁷¹ Syftet med att placera statsföreträdare på dessa poster är att tillvara det statliga ägarintresset, en företeelse som är vanligt internationellt. Genom bruket av dubbla stolar kan emellertid dessa personer på ett legitimt sätt berika sig själva ekonomiskt och tillvarata statens intressen på samma gång. Denna symbios har konsoliderats sedan föregående bedömningar.²⁷² Innehavet av dubbla poster möjliggör dessutom en ökad personlig kontroll över pengaflöden, vilket främst synes baserad på egenintressen snarare än regim- och statsintressen. Kopplingarna mellan energibolagen och intransparenta mellanhänder och dotterbolag är väl belagd. Även i den internationella energihandeln är korruption en mycket viktig faktor, och Ryssland är långt ifrån ensamt om att vara inblandat. Gashandeln mellan Turkmenistan via Ryssland till Ukraina och sedermera till Europa är till exempel i mycket hög utsträckning präglad av korruption.²⁷³

En ännu viktigare trend är den stora förekomsten av seriösa handelsbolag som juridiskt sett är off shore registrerade eller schweiziska och som får allt mer makt över rysk energiexport. Vid sidan av Nord Stream²⁷⁴ och Rosukrenergo²⁷⁵ som behandlats i tidigare rapporter från FOI kan även de stora handelshusen Gunvor och Glencore nämnas. Enligt en intervju för Reuters age-

²⁶⁶ Kommersant (2007a) "Federation Council Approves Atomprom Creation", *Kommersant*, publicerat: 24 januari 2007, hämtat: 24 oktober 2007, adress: www.kommersant.com/p-9929/r_500/nuclear_civil_reform/.

²⁶⁷ Gazprom (2007) "Sovet direktorov OAO "Gazprom" [Gazproms ledning]", *Gazprom*, publicerat: N/A, hämtat: 6 november 2007, adress: <http://www.gazprom.ru/subjects/groups/sovet.shtml>. och Gazprom (2005) "Gazprom's Board of Directors", *Gazprom*, publicerat: N/A, hämtat: 21 mars 2005, adress: <http://www.gazprom.com/eng/articles/article8823.shtml>.

²⁶⁸ Rosneft (2007) "O kampanja [Om företaget]", *Rosneft*, publicerat: N/A, hämtat: 6 november 2007, adress: <http://www.rosneft.ru/about/board>. och Rosneft (2005) "Sovet Direktorov "NK Rosneft" [Rosnefts styrelse]", *Rosneft*, publicerat: N/A, hämtat: 21 mars 2005, adress: <http://www.rosneft.ru/company/management.html>.

²⁶⁹ Zarubezhneft (2007) "Sovet Direktorov [Styrelsen]", *Zarubezhneft*, publicerat: N/A, hämtat: 6 november 2007, adress: http://www.zarubezhneft.ru/www/nestroweb.nsf/index/SovetDir_rus., och Zarubezhneft (2005) "Sovet Direktorov [Styrelsen]", *Zarubezhneft*, publicerat: N/A, hämtat: 22 mars 2005, adress: http://www.zarubezhneft.ru/www/nestroweb.nsf/index/SovetDir_rus.

²⁷⁰ UES (2007) "Sostav soveta direktorov RAO "EES ROSSII" [Styrelsens sammansättning, UES Ryssland]", *RAO EES ROSSII*, publicerat: 26 juni 2007, hämtat: 6 november 2007, adress: http://www.rao-ees.ru/ru/info/about/corp_upr/org_upr/sov_dir/show.cgi?260607dir_personal.htm. Och UES (2004) "Directors Board of the Russian Stock Company of the Unified Power System of Russia (RAO UES of Russia)", *RAO UES*, publicerat: 30 juni 2005, hämtat: 22 mars 2005, adress: http://old.rao-ees.ru/en/management/dir_personal.htm.

²⁷¹ Transnefteprodukt (2007) "Board of Directors", *Transnefteprodukt*, publicerat: N/A, hämtat: 6 november 2007, adress: <http://eng.transnefteprodukt.ru/news/news168.html>.

²⁷² Larsson *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*, s. 137ff.

²⁷³ Global Witness (2006) *It's a Gas: Funny-Business in the Turkmen-Ukraine Gas Trade*, Global Witness, april 2006, N/A.

²⁷⁴ Se Larsson *Nord Stream, Sweden and Baltic Sea Security*, och FOI (2007) *Yttrande till Försvarsdepartementet rörande Nord Stream och gasledningen genom Östersjön*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), 7 februari 2007, 06-1964:3.

²⁷⁵ Larsson *Russia's Energy Policy...*, s. 216ff.

rade till exempel Gunvor mellanhand för 60 miljoner ton råolja till ett värde av 30 miljarder USD. Sammantaget gjorde detta Gunvor till det tredje viktigaste handelshuset för olja i världen.²⁷⁶ Förekomsten av mellanhänder, handelshus och bolag som är ämnade att skumma vinst av energihandeln utgör en av de mest påtagliga faktorerna som *de facto* underminerar den starka statliga kontrollen som de formella institutionerna gett uttryck för.²⁷⁷

Ökad statlig kontroll av resurser och utvinningsprojekt

Vid sidan av de formella beslut som tagits rörande ökad kontroll, ökar statens makt gradvis när till exempel Gazprom köper eller tar över nya tillgångar samt när statens makt över Gazprom ökar. Gazprom är dock inget objekt för nationalisering utan snarast ett subjekt.²⁷⁸

För det första har statslojala bolag som Gazprom ökat sina marknadsandelar. Vid sidan av gasen, och en påtaglig andel med icke-energirelaterad verksamhet, har Gazprom även fokuserat på olja,²⁷⁹ kol²⁸⁰ och elkraft.²⁸¹ Kreml har stött Gazproms kolintresse bland annat därför att ett förmodat underskott av gas kan ge Ryssland trovärdighetsproblem som leverantör, men genom att styra över användningen från gas till tjockolja och kol blir det lättare för Gazprom att möta sina exportmål.²⁸² För det andra har från och med maj 2007 den ryska lagen om strategiska reserver fått tilläggs klausuler som stipulerar att utländska aktörer inte får äga tillgångar som har reserver över 70 miljoner ton olja och 50 miljarder kubikmeter naturgas.²⁸³ För det tredje har Gazproms *de facto* exportmonopol blivit lagfäst och den reglering som den ryska federala antikonnkurrensmyndigheten från 2005 införde för att begränsa Gazproms möjligheter att köpa upp andra producenter har avskaffats.²⁸⁴ Inom den kommande tioårsperioden kommer Gazprom förmodligen att öka sitt inflytande över såväl den inhemska som den globala energimarknaden, både eftersom det ligger i Kremls allmänna linje och för att det är kommersiellt fördelaktigt.

I tidigare FOI-rapporter förutspåddes att de formella och informella ramar inom vilka utländska företag kan agera höll på att utkristalliseras. Denna trend tycks nu ha avtagit. Stat och bolag agerar mestadels i samklang i viktiga frågor, men långt ifrån alltid. Det finns anledning att tro att Kreml inte ens behöver ge explicita direktiv om vad som ska och inte ska göras på

²⁷⁶ Oil and Gas Equipment and Services (2007) "Torbjorn Tornkvist: Gunvor Handles One Third of Russian Oil Exports", *Oil and Gas Equipment and Services*, publicerat: 6 november 2007, hämtat: 8 november 2007, adress: www.oil-gas.biz/new/990000275.

²⁷⁷ Den ryska energipolitiken i allmänhet och denna fråga i synnerhet behandlas utförligt i: Larsson, Robert L (kommande 2009) *Rysk energimakt: korruption och säkerhetsfixering i nationens namn* (Stockholm, Ersatz)

²⁷⁸ Pappé, Yakov och Drankina, Ekaterina (2007) "How Russia is Nationalized: the Oil Sector", *Kommersant*, publicerat: 19 september 2007, hämtat: 24 oktober 2007, adress: www.kommersant.com/p804680/Oil_Sector.

²⁷⁹ Ibid.

²⁸⁰ Kupchinsky, Roman (2007) "Could Gazprom Become 'Coalprom'?" *RFE/RL (Återpublicerat på Johnson's Russia List)*, publicerat: 19 februari 2007, hämtat: 7 november 2007, adress: www.cdi.org/russia/johnson/2007-42-22.cfm.

²⁸¹ Kommersant (2007d) "Gazprom to Get Control Over Russia's Coal", *Kommersant*, publicerat: 9 februari 2007, hämtat: 9 februari 2007, adress: www.kommersant.com/p741218/coal_gas_consolidation.

²⁸² Grishkovets, Ekaterina och Grib, Natalia (2006) "The Kremlin Activates Coal", *Kommersant*, publicerat: 19 september 2006, hämtat: 9 februari 2007, adress: www.kommersant.com/7p705782/r_1/The_Kremlin_Activates_Coal.

²⁸³ Kommersant (2007i) "Russia to Bar Foreigners from Re-selling Startegic Deposits", *Kommersant*, publicerat: 16 maj 2007, hämtat: 16 maj 2007, adress: www.kommersant.com/p765732/Startegic_Deposit_Natural_Resources/.

²⁸⁴ Kommersant (2007c) "Gazprom Free to Buy Up Russian Gas Producers", *Kommersant*, publicerat: 15 januari 2007, hämtat: 18 januari 2007, adress: www.kommersant.com/p733954/r_500/Gazprom_Gas_Production/.

marknaden. Självcensuren i agerandet är påtaglig och de informella hävstängerna är starka. Det innebär dock inte att Kreml kan använda privata oljeproduktionsbolag helt efter egen vilja som utrikespolitiska maktmedel. Däremot kan Kreml använda de statliga rörledningsföretagen och myndigheter som ger tillstånd att exportera energi eller ger tillstånd till att nyttja överskottskapacitet i rörledningsnätet för tredje part.

Möjligheten för utländska företag att agera på den ryska marknaden finns fortfarande, men den politiska risken är fortsatt stor. Det är inte endast de bevisade reserverna som grundat utländska bolags intressen, utan framförallt möjliga reserver dvs. vad som rimligen borde finnas enligt geologiska bedömningskriterier. För att vara framgångsrik krävs dock att marknadens egenheter tas i beaktande, till exempel att företagen har politiskt stöd och en rysk partner. I samband med statsinterventioner inom energi och metallsektorn, bland annat rörande Mechel och Norilsk Nickel i bakvattnet av finanskrisen 2008, har den ryska börsen fallit, men aktierna för Rosneft och Gazprom har klarat sig bättre vilket vittnar om att den politiska risken kring dessa bolag är mindre. Mot finanskrisens effekter som helhet har dock inga ryska företag visat sig immuna.

Investeringsproblem leder till risk för energiunderskott

Investeringarna har ökat kraftigt i Ryssland sedan 2005, till och med mer än vad som förväntats av ryska ekonomiministeriet. Obsolet teknologi och utvinningsteknik i kombination med eftersatt underhåll inom energisektorn har dock medfört stigande kostnader för utvinning av energibärare i Ryssland. Ytterligare en försvårande faktor är att framtidens utvinning i Ryssland kommer att ske i teknikintensiva miljöer i Arktis och på kontinentalsockeln. Även om man i en gynnsam ekonomisk situation i Ryssland kan betala för sådan teknik finns den inte alltid att uppbringa eftersom efterfrågan på teknik och kompetens är hårt ansatt. Ökade kostnader får gradvis stor bäring på den energiintensiva industri som tidigare tack vare prissubsidier haft stora komparativa fördelar gentemot utländska bolag.

De svåraste och dyraste projekten med hög risk är i teorin öppna för utländska aktörer i Ryssland medan huvuddelen av de bästa möjligheterna förbehålls ryska aktörer. Insikt om problemen tycks föreligga hos statsledningen och fysisk säkerhet kring rörledningar är i viss mån prioriterad även om stora problem kvarstår och ledningsnätet överlag är mer än 30 år gammalt. Den protektioniska hållningen och avsaknad av transparens har lett till att potentiella investerare fått det svårare att utvärdera olika bolag, vilket minskat investeringsviljan och lett till att inflödet av pengar till Ryssland blivit mindre än vad det kunde vara.

IEA uppskattade under 2002 att hela gasindustrin behöver 164-171 miljarder USD till och med år 2020 och att oljeindustrin behöver 157-197 mdr USD under samma period.²⁸⁵ Andra siffror pekar på att Gazprom självt behöver 100 mdr USD i investeringar,²⁸⁶ men båda dessa analyser är optimistiska. Storskaliga statssubsidier till energisektorn i Ryssland och ett artificiellt lågt gaspris har upprätthållit det slöseri och den ineffektivitet som det sovjetiska arvet medfört. Av politiska och ekonomiska skäl har man även valt att gå långsammare fram med nödvändiga prishöjningar än vad man initialt planerat.²⁸⁷ Det kan hävdas att om priset på den

²⁸⁵ IEA (2002) *Energetitjeskaja Politika Rossii: obzor 2002 [Rysslands energipolitik: genomgång 2002]*, Paris, The International Energy Agency (IEA), s. 41.

²⁸⁶ Arvedlund, Erin E. och Mouawad, Jad, (2005), "Breakup of Yukos Hits Output in Russia", *The International Herald Tribune*, publicerat: 22 februari 2005s. 8.

²⁸⁷ RIA Novosti (2006b) "Russia Will Not Rise Domestic gas Price During Next Two Years", *Russia-Media.ru*, publicerat: 27 november 2006, hämtat: 7 februari 2007, adress: <http://russia-media.ru/energy/morenews.php?iditem=232>.

inhemska marknaden var lika högt som i Europa skulle efterfrågan minska så pass mycket att rådande produktion skulle vara tillräcklig hävdas det från ryskt håll.²⁸⁸ Det stämmer troligen, men om det inhemska priset ökar i Ryssland så minskar samtidigt incitamenten att exportera gas, vilket ur ett europeiskt perspektiv är ofördelaktigt. Det kommer möjligen att leda till högre exportpriser.

Investeringsunderskottet leder gradvis till att Ryssland får allt svårare att exportera energi. Sedan bedömningen 2005 har diskussionen kring Rysslands förmåga att exportera tillräckliga mängder olja och gas för att möta efterfrågan tagit fart, vilket är intressant med tanke på att Ryssland trots allt innehar kring 25-30 procent av världens bevisade reserver av naturgas och 6 procent av oljan. Experter har räknat ut att det ryska gasunderskottet år 2010 skulle uppgå till 132 mdr m³,²⁸⁹ medan andra menar att siffran rörande ett förväntat underskott uppgår till hela 343 mdr m³ år 2020.²⁹⁰ Den förväntade bristen har erkänts bland annat av German Gref, då minister för ekonomisk utveckling och handel, tillika styrelsemedlem i Gazprom,²⁹¹ och den före detta energiministern Christenko har erkänt problemet med ett potentiellt energiuunderskott i Ryssland.²⁹² Vid en brist på gas skulle priserna stiga, vilket skulle vara problematiskt för utländska importörer, men om den ryska energikonsumtionen fortsätter att öka, är det alltså tveksamt om mängden olja och gas räcker för att exportera.

Ambitiös rörledningspolitik och nya intresseområden

Inom OSS-området har Ryssland strävat efter kontroll och inflytande för att bemöta hot och ta tillvara möjligheter allt sedan Sovjetunionens fall. Ett sätt att uppnå detta mål är att återintegrera energimarknaderna inom OSS som under sovjettiden var skapade som ett system. Denna idé har ibland resulterat i konfrontation, ibland vunnit gehör hos både vänligt inställda stater som Armenien, Tadzjikistan och Vitryssland, samt stater som har mindre goda relationer med Ryssland, bland annat Georgien och Ukraina. Vid medverkan ”garanteras” energileveranser och det är troligt att de stater som inte väljer att samarbeta med Ryssland i ökad utsträckning kan erfara problem.²⁹³ Rysslands övertagande av energiinfrastruktur inom OSS bör även ses i detta sammanhang.

Rysk aktivitet i och kring Europa har ökat markant sedan 2005. I korthet har Ryssland bedrivit verksamhet inom flera områden som stärkt den ryska kontrollen över de interna europeiska energimarknaderna.²⁹⁴ Ryska bolag, främst Gazprom, har köpt upp små energibolag i Europa och andelar i stora bolag. Uppköpen syftar till att säkra en kundbas, öka vinsten och befästa kontrollen över konsumentmarknader. Uppköpen sker i princip över hela Europa och har i stor utsträckning uppmärksammats som ett problem både av EU och enskilda EU-medlemmar

²⁸⁸ Medetsky, Anatoly (2007) "Cabinet Disagrees on Gas Production", *The Moscow Times*, publicerat: 5 mars 2007, hämtat: 5 mars 2007, adress: www.moscowtimes.ru/stories/2007/03/05/041-print.html.

²⁸⁹ Milov, Vladimir (2005) *Russian Energy Sector and its International Implication*, Moscow, Institute of Energy Policy, 30 March 2005, s. 11f. Det finns dessutom argument för att Milovs siffror är för optimistiska, se Umbach, Frank och Riley, Alan (2007) "Out of Gas", *Internationale Politik*, nr. Spring, , s. 86.

²⁹⁰ Firsova, Anna (2007) "Russia Will be Left Without its Own Gas", *Gazeta.ru (Översatt och återpublicerat på NTIS)*, publicerat: 22 augusti 2007, hämtat: 6 september 2007, adress: www.gazeta.ru.

²⁹¹ Medetsky "Cabinet Disagrees on Gas Production", samt Firsova "Russia Will Be Left..."

²⁹² Kommersant (2007f) "Khristenko to Find 3.1 Trillion Rubles to Deal with Energy Shortage", *Kommersant*, publicerat: 2 november 2007, hämtat: 5 november 2007, adress: www.kommersant.com/p821300/Energy_shortage.

²⁹³ Se resonemang i Hedenskog, Jakob och Larsson, Robert L. (2007) *Russian Leverage on the CIS and the Baltic States*, Stockholm, Swedish Defence Research Agency (FOI), June 2007, FOI-R-2280--SE.

²⁹⁴ Se vidare Europaperspektivet i Larsson *Tackling Dependency...*

trots att de sker på marknadsmässiga grunder.²⁹⁵ Metoden som t.ex. Gazprom använder är att binda upp importörer med långtidskontrakt samt krav på tillgång till den inre marknaden i det aktuella landet. Långtidskontrakten uppskattas ofta av importörerna eftersom de upplever att kontrakten säkrar leveranser. Strategin har främst ekonomiska drivkrafter men passar väl in i Kremls ambition att öka Ryssland inflytande utomlands.

Ryska bolag tar även kontinuerligt över resurser och infrastruktur runt och i Europa och befäster därmed kontrollen över införselrutterna av energi till Europa. Ett exempel på detta är Rysslands affärer med Algeriet som bygger på en kombination av vapenförsäljning, skuldavskrivning och ryskt övertagande av energitillgångar. Verksamheten i Europas utkanter tar sig även uttryck i ryska initiativ att bygga nya rörledningar till Europa från Ryssland. Tre av dessa är Nord Stream, South Stream och Burgas-Alexandroupolis.

Nord Stream-projektet har tidigare beskrivits utförligt i rapporter från FOI och går i korthet ut på att Ryssland och Tyskland vill bygga en gasledning mellan länderna i syfte att få gas direkt och därigenom undkomma ekonomiskt och politiskt beroende av transitstater. Samtidigt ökar det egna inflytandet och möjliggör för Ryssland att strypa gasflödet till Baltikum, Ukraina, Vitryssland och Polen.²⁹⁶ South Stream²⁹⁷ är ett ryskt initiativ att bygga en gasledning under Svarta havet till Europa i syfte att konkurrera med de europeiska planerna på gasledningen som kallas Nabucco,²⁹⁸ komplettera den existerande Blue Stream ledningen till Turkiet och minska beroendet av ukrainska ledningar. Därtill kommer oljeledningen Burgas-Alexandroupolis²⁹⁹ som ska möjliggöra oljeleveranser från Ryssland, via Svarta havet, till Balkan och vidare till Medelhavet utan att använda den hårt ansträngda Bosporen. De ryska leveranserna av olja med fartyg ökar dramatiskt. Vid sidan av de stora oljehamnarna i Svarta havet (Novorossijsk) och i Barents hav är den viktigaste förändringen fördubblade utskeppningsmöjligheter från hamnen Primorsk i Finska viken. Detta är i mycket hög utsträckning en miljöbelastning på Östersjön.

I Fjärran östern har politiken främst cirklat kring utvecklingen på Sachalin och byggande av en oljeledning till Kina eller Stilla havet från Sibirien. Flera nya projekt på Sachalin har startats och fokus ligger på ökad produktion av flytande naturgas (LNG) för export till världsmarknaden. Gällande oljeledningen har Ryssland länge haft ståndpunkten att det är bäst att bygga ledningar till Stilla havet för att undvika beroende av Kina som kund och ha valfriheten att sälja energi på världsmarknaden.³⁰⁰ I sammanhanget har Ryssland kunnat spela ut Kina och Japan mot varandra för att få stöd för konstruktion och utveckling av olika projekt på fördelaktiga villkor för Ryssland. Utfallet är att en ledning planeras till Stilla havet, men att en olje-

²⁹⁵ Dempsey, Judy, (2007), "Gazprom Expanding Even further in Europe", *International Herald Tribune*, publicerat: 17 april 2007s. 13.

²⁹⁶ Larsson *Nord Stream, Sweden and Baltic Sea Security*,

²⁹⁷ Neff, Andrew (2007) "South Stream Pipeline Threatens Turkey's Role in Gas Transit to Europe", *Global Insight (Återpublicerat på Acturca)*, publicerat: 26 juni 2007, hämtat: 13 augusti 2007, adress: <http://acturca.wordpress.com>.

²⁹⁸ Norling, Niklas (2007) *Gazprom's Monopoly and Nabucco's Potentials: Strategic Decisions for Europe*, Stockholm, Institute for Security and Development Policy (ISDP), november 2007,

²⁹⁹ Blank, Stephen (2007a) "The Burgas-Alexandroupolis Pipeline and its Implications", *Central Asia-Caucasus Analyst*, vol. 9, nr. 7, publicerat: 4 april 2007, s. 8ff.

³⁰⁰ Itoh, Shoichi (2007) "Sino-Russian Energy Relations: The Dilemma of Strategic Partnership and Mutual Distrust", i Kimura, Hiroshi (red.) *Russia's Shift toward Asia* The Sasakawa Peace Foundation).

ledning först byggs till Daqing i Kina. Det råder dock tvivel om att ledningen, som kallas ESPO, faktiskt kan förses med olja i takt med dess förväntade kapacitet.³⁰¹

Arktis och Barentsregionen är ett nygammalt område för ryska intressen.³⁰² Alla strandstater motiverar sin närvaro i området med energiresurserna, men Ryssland är den viktigaste aktören i området av flera skäl. Ryssland har lång kust och utvinningsbara reserver redan i dagsläget. Ryssland kan dessutom koppla samman energi och strategi på ett sätt som kanske inte stater som Norge kan eller vill göra. Arktis är idag ingen drivande faktor så till vida att Ryssland skulle behöva mer energireserver än de redan håller på att utvinna. Regionen utgör kanske främst en arena för att legitimera förehavanden och geostrategiska anspråk på ett sätt man inte kunnat sedan 1991, till exempel genom militär närvaro.

På kort sikt är Rysslands förmåga att ta tillvara eventuella nya reserver man skulle hitta i norra Arktis begränsade.³⁰³ En ökad aktivitet kan dock förväntas genom den planerade utbyggnaden av gasfälten Jamal och Sjtokman. Sjötransporterna i området är även viktiga eftersom Ryssland saknar bra vägar i regionen,³⁰⁴ men även sådana saker som planerade utskeppningshamnar för olja i Murmansk spelar roll.³⁰⁵ Inom kommande tioårsperspektivet är Ryssland därför inte intresserat av utvinning av nya reserver *per se*, utan snarare att tillse att ingen annan tar dem.³⁰⁶

Energipolitik fortfarande ett populärt maktmedel

Energiexporten som maktfaktor har delvis ersatt, delvis kompletterat övriga maktinstrument framförallt på den regionala scenen.³⁰⁷ Tidigare FOI-rapporter har visat att Ryssland sedan 1991 har skurit av energileveranserna till EU eller OSS vid mellan 30 och 40 tillfällen.³⁰⁸ Mellan 2006 och 2008 har ett tiotal nya fall av leveransproblem kunnat noteras. Fyra av dessa: till Estland, Ukraina, Vitryssland och Litauen har varit politiskt motiverade leveransavbrott och den ryska energipolitiken mot Moldavien är fortfarande helt präglad av Rysslands stöd till utbrytarregionen Transnistrien.³⁰⁹

I samband med den statykris som utspelade sig mellan Ryssland och Estland i maj 2007 skar Ryssland av leveranserna av kol och olja till Estland. Officiellt hade leveransavbrotten inga politiska motiv, men den politiska krisen var så pass omfattande att det framgick med all tydlighet att så var fallet. När det gäller avbrottet av kolleveranserna hävdade först järnvägsbolaget RZjD att man saknade tillräckligt med vagnar för att transportera kolet till Estland. Kolet som uteblev uppgick till storleksordningen 900 000 ton, vilket utgjorde en viktig del av Estlands energiförsörjning. Efter en tid meddelade RZjD att inga sanktioner mot Estland förelåg

³⁰¹ Kommersant (2007b) "Fradkov Needs Money of Oils for Ambitious Pipeline", *Kommersant*, publicerat: 14 mars 2007, hämtat: 14 mars 2007, adress: www.kommersant.com/p749620/ESPO_more_crude/.

³⁰² En längre analys över regionen syns i Granholm, Niklas (Red), *et al.* (2008) *Arktis: ett strategiskt område i förändring*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R-2469-SE.

³⁰³ Baev, Pavel (2007) "Russian Flag Stakes Energy Claim at North Pole", *Eurasia Daily Monitor*, vol. 4, nr. 153, publicerat: 7 augusti 2007.

³⁰⁴ *Ibid.*, s. 17.

³⁰⁵ Åtland, Kristian (2003) *Russisk Nordområdepolitik etter den kalde krigen: forholdet mellom næringsintresser og militærstrategiske intresser*, Oslo, FFI, FFI/Rapport-2003/00713, s. 19ff.

³⁰⁶ Baev "Russian Flag Stakes..."

³⁰⁷ En utförlig genomgång görs i Hedenskog och Larsson *Russian Leverage...*

³⁰⁸ *Ibid.*, ss. 45-59.

³⁰⁹ Bruce, Chloë (2007) "Power Resources: The Political Agenda in Russian-Moldovan Gas Relations", *Problems of Post-Communism*, vol. 54, nr. 3, publicerat: jan/juni 2007.

men att man hade för avsikt att reparera järnvägssträckningen under den kommande tiden.³¹⁰ Leveranserna av oljeprodukter till Estland skars även av.³¹¹

I oktober 2006 utspelade sig en ny gaskonflikt mellan Ryssland och Vitryssland.³¹² Efter en tid med spända politiska relationer mellan Minsk och Moskva samt en allmän strävan efter att avskaffa subventionerade gaspriser, ifall inte det politiska läget möjliggjorde fortsatta subventioner, höjde Gazprom gaspriset med 400 procent. Vitryssland var hårt pressat. Lösningen blev en kompromiss där priset höjdes något men Vitryssland lyckades dock köpa sig ytterligare en period med lågt gaspris i utbyte mot att Gazprom fick köpa 50 procent av det vitryska gastransitbolaget Beltransgaz för ett förmånligt pris.³¹³ I efterdyningarna inträffade även en oljekonflikt i januari 2007. Konflikten kulminerade i ryska anklagelser om stöld av olja och en åtgärd av Transneft att strypa oljeflödet till Vitryssland helt och hållet.³¹⁴ Leveransavbrottet fick återverkningar på tredje part såtillvida att leveranser till Slovakien och Tjeckien uteblev.³¹⁵

Vidare har oljeleveranserna från Ryssland till Litauen permanent avbrutits. Ryssland har under många år försökt att ta över oljeraffinaderiet Mazeikiu nafta. Oljeleveranserna har strypts vid många tillfällen och under 2006 avbröts de totalt efter att det polska energibolaget PKN Orlen köpte raffinaderiet från det styckade bolaget Yukos. Anledningen till det permanenta avbrottet sades, enligt den dåvarande ryske energiministern Viktor Christenko, vara att ledningen behöver repareras och att det inte är ekonomiskt försvarbart att göra detta.³¹⁶

I september 2007 hölls parlamentsval i Ukraina och två dagar före valet klargjorde den ryske ambassadören i Kiev, Viktor Tjernomyrdin, att ”priset på naturgas som Ryssland kommer att pålägga Ukraina nästa år beror på vilken regering det blir efter valet den 30 september [...]”.³¹⁷ Syftet med uttalandet var troligen att ge Ukrainas proryska partier draghjälp i valet. Förhandlingarna om 2008 års gaspris skulle enligt en tidigare uppgörelse ha hållits i augusti 2007, men Ryssland sköt upp förhandlingarna till oktober/november istället.³¹⁸ Valutgången innebar dock att de mer västorienterade partierna Vårt Ukraina och Blok Julia Timotjenko vann valet och den Rysslandsorienterade politik som Viktor Janukovyjtj fört klingade därmed av. Två dagar efter valet hotade Gazprom Ukraina med leveransavbrott av naturgas eftersom Ukraina hade en obetald gasräkning på 1,3 miljarder USD, vilken skulle betalas inom 30 dagar.³¹⁹ Den rysk-ukrainska gaskrisen nådde en ny topp kring nyåret 2008-2009 då kontraktsdispyten blommade upp igen. Även denna gång flöt politik, ekonomi och korruption samman med resultatet att 18 europeiska länder blev utan gas under många dagar. Föregående rapport

³¹⁰ Moscow Times (2007) "RZD Halts Exports of Oil Products to Estonia", *The Moscow Times*, publicerat: 3 maj 2007, hämtat: 3 maj 2007, adress: www.moscowtimes.ru/stories/2007/05/03/044-print.html.

³¹¹ Ibid.

³¹² EDM (2006) "Official Minsk Outraged by Moscows Political Use of the Energy Leverage", *Belarusian Review*, publicerat: 8 november 2006, hämtat: 6 februari 2007, adress: www.belreview.cz/articles/3062.html.

³¹³ Se te.x. EDM (2007) "Moscow Showing Belarus the Energy Whip", *Belarusian Review*, publicerat: 1 november 2006, hämtat: 6 februari 2007, adress: www.belreview.cz/articles/3061.html.

³¹⁴ Ostrovsky, Arkady (2007) "Russia Halts Oil Exports to Belarus", *Financial Times*, publicerat: 8 januari 2007, hämtat: 11 januari 2007, adress: www.ft.com.

³¹⁵ Kommersant (2007g) "Russia's Crude Doesn't Reach Slovakia, Czechia", *Kommersant*, publicerat: 9 januari 2007, hämtat: 9 januari 2007, adress: www.kommersant.com/p-9813/crude_supplies_terminated.

³¹⁶ Kommersant (2007j) "Russia Won't Fix Oil Pipeline to Lithuania", *Kommersant*, publicerat: 1 juni 2007, hämtat: 6 juni 2007, adress: www.kommersant.com/p-10824/r_500/Druzhba_Lithuania.

³¹⁷ Ukrainian Journal (2007c) "Russia Links Natgas Price to Vote Result", *Ukrainian Journal*, vol. 6, nr. 176, publicerat: 28 september 2007, s. 1.

³¹⁸ Ibid., s. 1.

³¹⁹ Ukrainian Journal (2007b) "Russia Flexes Natural Gas Supply Muscles", *Ukrainian Journal*, 179, s. 1.

bedömning att tröskeln för att använda energipolitiken som maktmedel skulle vara högre torde därmed ha kommit på skam.

Som nämnts har leveranserna av energi från Ryssland även präglats av mystiska olyckor och sabotage. Bland olyckorna kan nämnas en explosion av en naturgasledning i Bulgarien som levererar rysk gas till Grekland.³²⁰ Den ukrainska gasledningen Urengoj-Pomary-Uzjgorod exploderade även som ett resultat av ett attentat den 6 maj 2007. Leveranserna till Europa påverkades inte nämnvärt.³²¹ Det har inte klarlagts vem eller vilka som låg bakom attentatet.

Användande av energivapnet bör ses som en lång process i ljuset av Rysslands totala utveckling (utrikespolitisk, ekonomisk, militär etc.) för att kunna förstås. De till synes stora negativa konsekvenserna av det ryska agerandet, bland annat förlorade exportinkomster och negativ publicitet har hittills och i ett större perspektiv varit försumbara ur rysk synvinkel. De ekonomiska förlusterna har varit minimala. De från rysk sida sett positiva konsekvenserna har varit ökat inflytande, bättre och fler tillgångar, större trovärdighet för nya hot, indrivning av skulder och etablering på utländska marknader.

Bedömning i ett tioårsperspektiv

En speciellt oroande trend inom den ryska energisektorn är den allt mer minskande transparensen. Nya bolagsformer, lagstiftning och praxis leder till minskad insyn och att politisk-ekonomisk makt utövas oförutsägbart och i en gråzon mellan reglerat och oreglerat, samt mellan politik och ekonomi som blir allt mer integrerade. Denna utveckling bedöms fortsätta.

På grund av en fysisk oförmåga att tillhandahålla energi, samt frågetecken kring politisk intention och risk för olyckor, finns osäkerheter kring rysk pålitlighet inom den kommande tioårsperioden. Politiken kommer att definieras av ett antal faktorer, bland annat den ekonomiska utvecklingen, det politiska styret, den ryska förmågan att utvinna energi samt relationerna till energiimportörer och andra exportörer. Som en konsekvens av den ökande kontrollen får Ryssland gradvis allt svårare att möta existerande kontrakt och framtida behov av energi, vilket även lär drabba utländska importörer. De ryska energileveranserna kan således inte tas för givna ens för Europa inom den kommande tioårsperioden.

För ryskt vidkommande innebär problemen inom energisektorn en tvetydighet. Samtidigt som Ryssland är en stark energimakt, relativt andra energiproducenter, har det stora inhemska behovet och misskötseln av energisektorn lett till en svaghet vars tecken bara börjat visa sig. Denna svaghet innebär i sin tur att de absoluta inkomsterna från energisektorn inom tioårsperioden förmodligen kommer att dala. Resultatet blir att Rysslands ekonomiska bas, som grundlägger möjligheten till ambitiösa satsningar på försvar och säkerhet, riskerar att tunnas ut. Därtill kan det bli svårare att ersätta åldrande infrastruktur och kompensera för klimatrelaterade problem. Några tecken på att Ryssland skulle ha en plan för att hantera en sådan situation finns inte.

Inom kommande tioårsperspektiv kommer även initierade projekt, så som Nord Stream, South Stream, ESPO och utvinning på olika platser att uppta mycket energipolitisk kraft i Ryssland. En ökad expansion, framförallt i Afrika och i Arktis kan dock väntas, liksom ytterligare stärkande av kontrollen av den europeiska energimarknaden. De riktigt stora investeringarna

³²⁰ Kommersant (2007e) "Greece Left without Russian Gas", *Kommersant*, publicerat: 7 augusti 2007, hämtat: 9 augusti 2007, adress: www.kommersant.com/p793399/r_500/hydrocarbon_supplies/.

³²¹ Ukrainian Journal (2007a) "Explosion Hits Ukrainian Pipeline Moving Gas from Russia to EU", *Ukrainian Journal*, vol. 6, nr. 78, publicerat: 8 maj 2007

som faktiskt görs är fokuserade på ny exportkapacitet istället för ny produktionskapacitet. Gasledningarna Nord Stream, Blue Stream och South Stream är sådana förslag som tillsammans med ökad fokus på flytande naturgas (LNG) troligen kommer att resultera i en fysisk överskottskapacitet för transport, samtidigt som att produktionen minskar. Även om diversifieringsförsök bland importörer genomförs är det inte troligt att viktiga internationella aktörer kommer att underlåta att handla med Ryssland på grund av dess energipolitik. Behovet av rysk energi överskuggar andra frågor.

Ekonomisk utveckling och försvarsekonomi

- Den snabba tillväxten baseras i alltför hög grad på råvaruexport och förblir därför instabil och med låg internationell konkurrenskraft.
- Stora problem väntar under de närmaste 10 åren, men strategi för att möta dem saknas fortfarande i form av minskande befolkning och exit strategi från råvaruberoendet.
- Den ryska ledningen har inte förmått reformera ekonomin under de goda åren, något som kan straffa sig i form av sviktande stöd från befolkningen, när ekonomin försämras.
- Rysk ekonomisk utveckling bromsas kraftigt upp av pågående global kris, men satsningarna på den militära sektorn avses inte minska, vilket är ett exempel på att ett sovjetiskt synsätt befästs.

Rysk ekonomisk utveckling 2005-2008

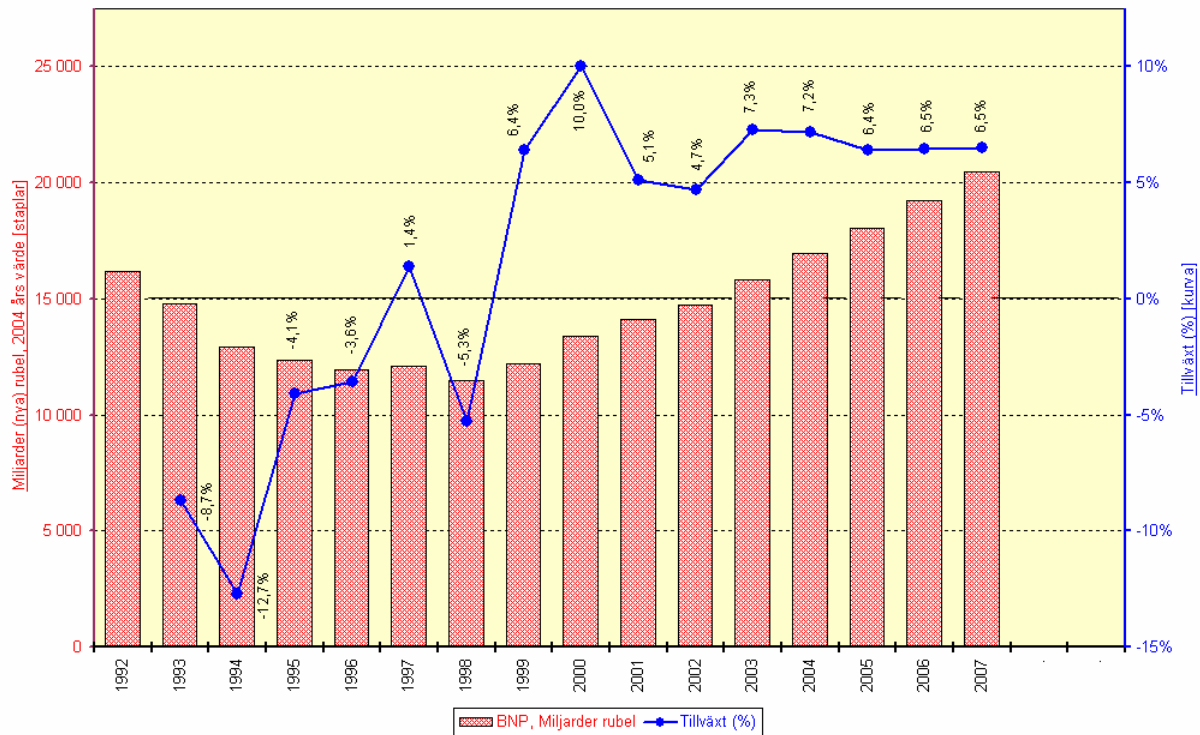
I rapporten 2005 konstaterades att rysk ekonomi utvecklades i snabb takt tack vare höga världsmarknadspriser på råvaror, främst olja.³²² Denna faktor utgjorde sedan år 2000 en drivkraft i ekonomin som långsamt tenderade att ebba ut och ersättas av den växande konsumtionen. Samtidigt som den positiva utvecklingen utgjorde en mycket betydelsefull faktor för Putins presidentperiod, hade man endast i begränsad omfattning skapat strategier för att möta kommande problem, som en demografisk starkt oroande utveckling, utbredd fattigdom, otillräckliga investeringsvolymerna och omfattande korruption. Ett ytterligare svår bemästrat problem utgjordes av den höga inflationen. Samtidigt ökade de militära budgeterna snabbt efter 2001, inflationsrensats med ca 15 procent årligen. Personalkostnaderna utgjorde den i särklass största militära utgiftsposten, men ökade satsningar på FoU och i mindre omfattning anskaffning skedde under perioden 2002-2006. Sammanfattningsvis konstaterades att rysk ekonomi stod inför allvarliga utmaningar i ett 5-10-års perspektiv och att hållbara strategier för att bemöta dessa i hög grad saknades. I denna nya bedömning av rysk ekonomi kommer störst fokus ligga på några avgörande faktorer för ekonomisk utveckling: Rysslands möjligheter att klara en uthållig tillväxt genom högre produktivitet efter råvaruperioden och den demografiska utvecklingens betydelse. Vidare kommer Georgienkriget och den internationella finansiella krisens återverkningar på rysk ekonomi att behandlas.

De flesta indikatorer har sedan 2005 pekat på en stabil och hög tillväxt. Som framgår av diagram 1, har tillväxttakten i BNP-termer mätt varit stark sedan 1998. Hade den varit några procentenheter högre, hade man legat i takt med Putins sovjetmässiga påstående 2004 att Ryssland skulle fördubbla sin BNP på tio år, dvs. till 2014. I absoluta tal har man dock inte mer än precis kommit upp till samma nivå som före Sovjetunionens kollaps 1991. Den sovjetiska BNP:n bestod dock i hög grad av varor som inte gick att avyttra i Väst, och ibland inte ens inom östblocket. Än viktigare är att BNP:s sammansättning förändrats sedan denna kollaps genom att tjänstesektorn stadigt växer på industrisektorns bekostnad, således en positiv utveckling. Andra viktiga faktorer utgörs av det ökande statliga inflytandet och de nya statliga oligarkerna, närmare beskrivet i kapitlet "Inrikespolitisk utveckling". Osäkerheten om BNP:s

³²² Leijonhielm, Jan et al. (2005) a a

faktiska storlek är fortfarande betydande, så uppskattas t. Ex. ca 25 procent, som anses tillhöra en grå eller svart sektor.³²³

Diagram 1: Ryssland: BNP och tillväxt

Källa: IMF World Economic Outlook Database, <http://www.imf.org/external/data.htm>

Den snabba tillväxten, som genomsnittligt legat på 6,7 procent mellan 2003 och 2007, har i huvudsak åstadkommits genom transitoriska eller övergående faktorer, som höga exportpriser på råvaror, främst energibaserade, en depreciering av rubeln som medförde låga produktionskostnader, en monetär stabilisering och den stimulans ekonomin fick efter det dramatiska finansiella sammanbrottet 1998. Därutöver var införandet av en enhetlig skatt på 13 procent och stimulans för företagsbildning starkt bidragande till att skatteintäkterna snabbt ökade.

³²³ Leijonhielm, Jan (2005) *Ryssland och hotbilden-i går, i dag och i morgon* Inträdesanförande till Kungliga Krigsvetenskapsakademien, publicerad i Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift 3.häfte 2005

Tabell 3. Rysk ekonomisk utveckling 1998-2007- några nyckeltal.

	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
BNP (%)	-4,9	9,0	4,7	7,3	7,1	6,4	7,4	8,1
Industriprod. (%)	-5,2	11,9	3,7	7,0	6,2	4,0	3,9	6,3
Investeringar (%)	-12	17,4	2,8	12,5	11,7	10,7	13,5	21,1
Arbetslöshet (%)	13,2	9,9	9,0	8,7	7,6	7,7	6,9	6,1
Inflation (%)	84,4	20,2	14,9	12,0	11,7	10,9	9,0	11,9
Export (miljarder \$)	74	105	107	136	183	243	304	355
Import (miljarder \$)	58	45	61	76	97	125	164	223
Handelsbalans (miljarder \$)	16	65	46	60	86	117	140	132

Källor: Rossia v tsifrach 2002-2007, BOFIT statistics, www.bofi.fi

De höga exportintäkterna har även haft andra positiva effekter. Således har ett tidigare budgetunderskott väntts till ett överskott på några procent av BNP efter 2004. En valutareserv har snabbt byggts upp, och utgjorde tillsammans med övriga fonderade medel ca 600 miljarder USD i mitten 2008. Ryssland har därigenom kunnat betala av sin utlandsskuld i förtid, och sparat flera miljarder dollar i räntor. Som nedan framgår, har fonderade medel använts under den finansiella krisen, vilket påtagligt minskat storleken.

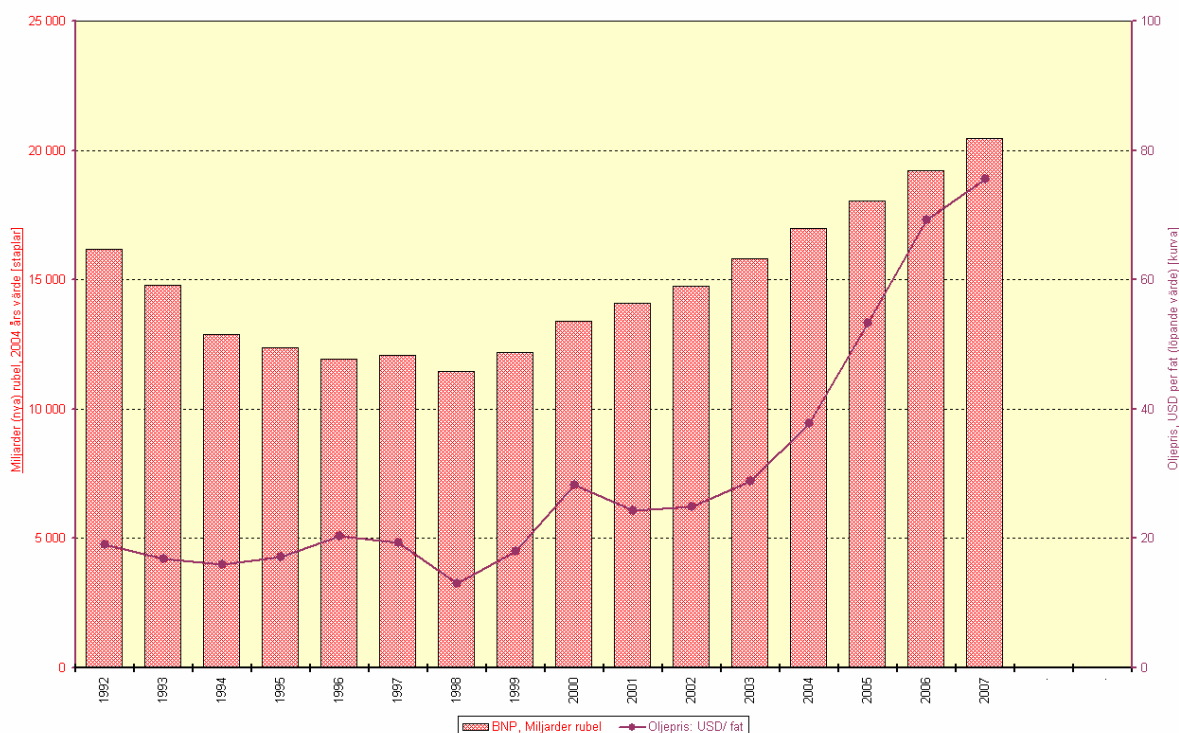
Energiråvarornas roll extremt stor

Oljepriset, eller rättare sagt, råvarupriserna på världsmarknaden spelar en avgörande roll för den ryska ekonomiska tillväxten. Råvarusektorns andel av rysk BNP utgör ca 40 procent. Under 2005 svarade rysk produktion av olja och gas i rubel räknat för ca 20 procent av densamma och 55 procent av exportintäkterna.³²⁴ Enbart Gazproms intäkter uppgick 2007 till ca 93 miljarder USD, eller ca 7 procent av rysk BNP. Detaljerade studier av relationen mellan rysk produktion av olja och gas, exportpriserna på dessa, deras andel av den ryska exporten och BNP ger vid handen att under perioden 1993 till 2005 svarade denna export för mellan en tredjedel och två femtedelar av rysk BNP-tillväxt.³²⁵ Nedanstående tabell illustrerar den nära relationen mellan världsmarknadspriset på råolja och rysk BNP.

³²⁴ Rossia v tsifrach 2004-2006

³²⁵ Wolf, Charles och Lang, Thomas (2006) *Russia's Economy – Signs of Progress and Retreat on the Transitional Road*, (Santa Monica RAND)

Diagram 2. Rysk BNP-utveckling och oljepriset

Källa: IMF World Economic Outlook Database, <http://www.imf.org/external/data.htm>

Olja och gas utgör tillsammans med strategiska metaller och timmer ca 80 procent av rysk export, vilket understryker det stora beroendet av en råvaruexport och den ryska ekonomins instabila grund.³²⁶ Den ryska oljeproduktionen är dömd att avta, sannolikt från 2010, naturgasreserverna är visserligen stora, men för att öka produktionen måste avsevärda investeringar göras. Under 2007 stagnerade såväl olje- som gasproduktion.³²⁷

Världsmarknadspriserna på dessa produkter kan också variera kraftigt under vissa perioder. I den ryska energistrategin från 2003 fastslås såväl den ryska strategin vad gäller framtida energiproduktion som –konsumtion. Här beskrivs också energin som instrument i den ryska utrikespolitiken.³²⁸ För en närmare analys av denna faktor, se kapitlet ”Energisäkerhet och energi som maktmedel”.

Till följd av negligerade investeringsbehov har Gazprom, trots sina mycket stora reserver, inte lyckats öka produktionen annat än marginellt sedan 1999, och i stället köpt upp en rad företag. De enorma vinsterna har ofta gått till oklara ändamål och korrumperade politiker.³²⁹ Det mesta talar i dag för att den inhemska konsumtionen kommer att öka och därigenom minska exportpotentialen inom en tioårsperiod.³³⁰ Redan i dag existerar inom gassektorn ett underskott på ca 130 miljarder kbm, som måste importeras från Turkmenistan. Det finns å andra

³²⁶ Leijonhielm, Jan och Larsson, Robert L, (2005) *Russia's Strategic Commodities*, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI)-R- - 1346-SE

³²⁷ Statistitjeskie obozrenie nr 2 (65) 2008

³²⁸ Energiministeriet (2003), ”Energitjeskaja Strategiia Rossii na period do 2020 goda”, hämtat på www.mte.gov.ru/docs/32/189.html den 26 oktober 2008

³²⁹ Wallin, Ola, Larsson, Robert, *Rysk energimakt. Korrupktion och säkerhetsfixering i nationens intresse* Ersatz förlag, mars 2009

³³⁰ Larsson, Robert (2006) *Russia's Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut, (FOI), FOI-R--1934-SE

sidan en mycket stor besparingspotential i den ryska energikonsumtionen. I jämförelse med genomsnittet inom EU använder Ryssland 3,2 gånger mer energi per producerad enhet av BNP. Enligt EBRD skulle Ryssland kunna spara 35-40 procent av sin energikonsumtion.³³¹ För att utnyttja denna potential krävs dock stora investeringar under flera år för att reducera följderna av många års negligerade investeringsbehov inom energisektorn. Det brådskar, eftersom skillnaden mellan tillgång och efterfrågan redan bromsar den ekonomiska tillväxten.³³²

Ryssland lider sedan ett antal år av den s k holländska sjukan, en följdverkan av den s k *Resource curse*, råvaruförbannelsen. I denna ligger även en svag innovations- och diversifieringsförmåga inom ekonomin. Den holländska sjukan definieras som effekterna av ett alltför stort beroende av, i det holländska fallet, stora gasfyndigheter som attraherar stora investeringar utan att generera arbetstillfällen i motsvarande mängd och dessutom åstadkommer en appreciering av den egna valutan. I det senare fallet stämmer det med rysk utveckling, eftersom rubeln stadigt apprecierats sedan 2002, för att under krisen 2008 drastiskt sjunka. Andelen anställda inom energisektorn är också lågt, endast ca 3 procent i Ryssland.³³³ Det är också så att en mycket stor andel av investeringarna, inte minst utländska direktinvesteringar, FDI, går till extraherande industrier, utan att skapa särskilt många nya arbetstillfällen.³³⁴ I fallet Ryssland tillkommer några ytterligare karakteristika: reformverksamheten inom rysk ekonomi och administration har historiskt avsaktat vid höga oljepriser, och så är fallet även i dag. Korruptionen frodas dessutom enligt enig forskning i råvaruproducerande stater med auktoritära drag.

Investeringarna - överdriven och otillräcklig ökning

De ryska statliga investeringarna har sedan 2003 ökat med ca 50 procent och denna ökningstakt hålls sannolikt uppe de närmaste åren, inte minst genom de nationella projekten. Sedan länge eftersatta behov inom nyckelsektorer som maskinindustri, rörledningsnät, bostäder och transportinfrastruktur kräver extremt stora investeringar under den närmaste tioårsperioden. Bara det hårt ansträngda och bristfälliga transportsystemet kostar samhället ca 3 procent av BNP i transportförluster.³³⁵

En annan viktig faktor utgörs av de utländska direktinvesteringarna. Dessa har stadigt ökat sedan 2003 och nära femdubblades till en rekordnivå på 28 miljarder USD under 2007.³³⁶ Vid närmare analys finner man dock att en mycket stor andel av inflödet av utländskt kapital antingen utgörs av hemtagna vinster från energiexport eller flyktat ryskt kapital från skatteparadis. De stora lån som ryska företag fått i Väst och som nu har antagit oroande proportioner, hamnar uppenbarligen i samma kategori statistiskt sett. När det gäller faktiska utländska direktinvesteringar utgör dessa sålunda endast ca 9 miljarder USD 2007, enligt vissa bedömare så lite som 3 miljarder.³³⁷ Med samma beräkningsgrunder krymper de fram till 2008 ackumulerade direktinvesteringarna från 106,6 miljarder USD till ca hälften, eller 51,5 miljarder, vilket motsvarar ca 4 procent av BNP. I t.ex. Kina är denna siffra under senare år ca 20 procent, eller ungefär på samma nivå som i Tyskland och Frankrike. Detta flyttar ned Ryssland från plats 12 till plats 37 som attraktivt investeringsland. Kriget med Georgien, som behandlas

³³¹ <http://www.ebrd.com/country/sector/econo/stats/index.htm>

³³² För en utförligare analys av den ryska energistrategin se kapitlet "Energisäkerhet och energi som maktmedel"

³³³ Rossija v tsifrach 2006

³³⁴ Rosstat årsbok 2001-2006

³³⁵ Milov, Vladimir och Nemtsov, Boris, *Putin-the Bottom Line- an Independent Expert Report 2008*, hämtad 13 april 2008, adress: <http://www.nemtsov.ru>,

³³⁶ Rossija v tsifrach 2002-2007, Federalnaja Sluzjba Gosudarstvennoj Statistiki

³³⁷ För ett utförligare resonemang se t ex Milov, Vladimir "Foreign Investment a Myth? The Boom That Isn't", *Gazeta.ru* 16 juni 2006

nedan, innebar ett tillbakadragande på totalt ca 35-40 miljarder USD, eller omkring 75-80 procent av reellt ackumulerade FDI. Kapital från skatteparadisen ledde denna utveckling, som accentuerades under den globala finanskrisen.³³⁸ Om detta kapital inte återvänder, kommer den ryska ekonomin under en lång tid drabbas av brist på utländskt långsiktigt riskkapital, en lika nödvändig som hittills otillräcklig drivkraft i rysk tillväxt.

Inflationen - ett växande politiskt problem

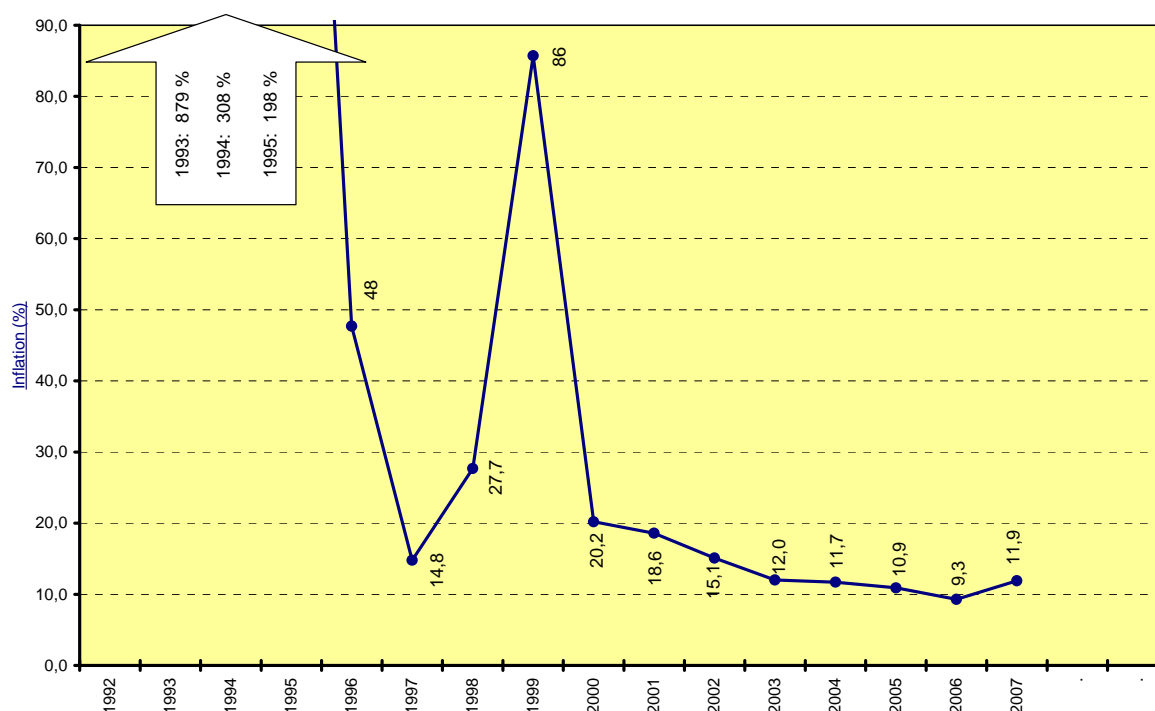
En annan effekt av ”Den holländska sjukan”, som dock delas av flera oljerika länder, är den inflationsdrivande inverkan som stora fonder, till följd av ökande exportintäkter, har. Den ryska inflationen har, som framgår av diagram 2, legat över, eller strax under 10 procent under en följd av år, och trots upprepade löften från regeringen att den skulle förbli under 10 procent 2007, blev resultatet ca 12 procent. Samfälliga åtgärder och nya antiinflationsprogram har inte lyckats hindra ökningen, och 2008 steg den ytterligare, bland annat som en följd av kriget med Georgien. Problemet för den ryska ledningen består i att man inte trott att den ryska ekonomin skulle påverkas av omvärldsutvecklingen och därför inte förberett sig för det. Så har dock skett genom ökningen av livsmedels- och energipriser på världsmarknaden och genom ett stort utflöde av kapital samt en grundligt omskakad finansmarknad efter Georgienkriget. Man har upplevt en inhemsk prisökning på ca 20-25 procent, i vissa fall uppåt 50 procent av livsmedelspriserna under 2007 som delvis orsakats av oligopol i regionerna, och delvis av andra orsaker, som behandlas nedan under avsnittet ”Det ryska jordbruket”.³³⁹ Såväl animaliska som vegetabiliska produkter har uppvisat en mycket snabb ökning, som ett exempel kan nämnas att kål, en vanlig ingrediens i det ryska hushållet ökade i pris med över 70 procent under 2007 och ökningen fortsatte fram till hösten 2008, för att sedan avta eller till och med minska något. Priset på diesel och bensin ökade mellan juni 2007 och juni 2008 med ca 95 respektive 55 procent.³⁴⁰ En annan orsak var den snabba ökningen av penningmängden mer än 50 procent under 2007, som bidrar till en allt mer överhettad ekonomi. Eftersom de ryska konsumenterna är priskänsliga genom att en så stor andel som ca 17-20 procent lever under fattigdomsstrecket, är risken för social oro betydande och uppfattas också av regimen som ett allvarligt hot mot stabiliteten. Under 2007 och 2008 genomfördes därför prisstopp på en rad konsumtionsvaror.

³³⁸ Statistitjieskie Obozrenie nr 3 (66) 2008

³³⁹ Statistitjieskie obozrenie 2008, se även Leijonhielm, Jan “Medvedevs Economic Plan: A Liberal Economist In The Making?” ur konferensrapporten “*Russia After Putin*”, ISDP Policy paper March 2008 “

³⁴⁰ Statistitjieskie obozrenie nr 2 2008

Diagram 3. Inflationsutvecklingen 1992-2007

Källa: Rosstat, Jezjegodnyj statistitjeskij obzor 1993-2007

Det ryska jordbruket - exportpotentialen växer men också importberoendet

Jordbrukets roll som såväl garant för livsmedelsförsörjningen, som en tänkbar framtida exportresurs har accentuerats under senare år, och behandlas därför översiktligt i det följande.

Under det turbulenta 1990-talet sviktade det lågavkastande ryska jordbruket betänkligt, vilket ledde fram till att livsmedelsförsörjningen stundtals var hotad i vissa delar av landet. Efter den sovjetiska kollapsen blev frågan om äganderätt till jordbruksmarken en av de mest segslitna. Först 2001 kom en lag som tillät inte bara förfoganderätt, utan även köp- och försäljningsrätt till marken. Nya småbönder hade dock avsevärda problem med lån till mark och redskap och den privata andelen av produktionen förblev fram till mitten av första decenniet på 2000-talet på ungefär samma nivå som tidigare. En stor del av den totala jordbruksproduktionen kommer från kooperativ, som övertagit bättre mark och maskiner från kolchoser och sovchoser.³⁴¹ En förhållandevis stor andel, cirka tio procent, av befolkningen är bönder, men stora problem finns med att hålla ungdomen kvar inom näringen. Privatiseringen ledde emellertid också till en spekulationsvåg på jordbruksmark, som lett till att mycket stora arealer lades i träda i spekulativt syfte. Den brukade arealen minskade således med hela ca 40 procent från 314 miljoner hektar under det högsta nyttjandet 1985 till 190 miljoner hektar 2007³⁴².

Avkastningen ökade emellertid tack vare modernare maskiner och i dag kan man skörda ca dubbelt så mycket per hektar, varför den totala produktionen i stort sett ligger fast. Ryssland

³⁴¹ Allina-Pisano, Jessica: "Farmed Out-Why The Bear Can't Feed Itself", Current History, Oktober 2008

³⁴² Rossia v tsifrach 2002-2007 samt Russian farming: From basket case to bread basket, The Moscow News 37/19, 23.september 2008

besitter därför också en betydande exportpotential, som president Medvedev har sagt sig vilja utnyttja för att göra Ryssland till en av ledande spannmålsexportörerna.

Samtidigt är Ryssland i ökande grad beroende av livsmedelsimport, särskilt vad gäller kött- och mejeriprodukter. Vissa regioner får i dag mer än 50 procent av sin försörjning genom import. Förklaringen är att de ryska livsmedelsprodukterna utkonkurreras av utländska, ofta statssubventionerade producenter. Detta förhållande måste ses som ett allvarligt politiskt problem ur den ryska ledningens perspektiv. Det man minst av allt önskar, speciellt i ett hårdnande internationellt klimat, är en återgång till situationen under 1990-talets första hälft, då Ryssland tvingades begära och fick livsmedel från Väst för att inte ren hungersnöd skulle uppstå. Även om en sådan situation ännu inte är vid handen, är den sjunkande självförsörjningsgraden en oroande utveckling ur Moskvas synvinkel, samtidigt som det ur ett europeiskt perspektiv utgör en potentiell motvikt till det växande energiberoendet.

Utrikeshandelns betydelse extremt stor

Den ryska utrikeshandeln utgjorde 2007 värdemässigt ca 25 procent av BNP - en radikalt annan situation än under sovjetperioden, då den normalt uppgick till ca 5 procent. Sedan 2006 har överskottet minskat tack vare en kraftigt ökande import, såväl av kapitalvaror, som t. ex. bilar, som livsmedel. Ryssland kommer sannolikt under de närmaste åren att få en balanserad handel eller t. o. m. negativ balans, inte minst mot bakgrund av de kraftiga prisfallen på råvaror under slutet av 2008. Detta kommer att få en avsevärd negativ inverkan på den politiska ledningens handlingsmöjligheter under kommande år. Den ryska industrin är i hög grad oförmögen att producera de varor de inhemska konsumenterna önskar, vilket i kombination med låg produktivitet pekar mot tilltagande problem inom flera industrisektorer och fortsatt begränsad exportkapacitet. Utrikeshandelns speciella roll i korruptionshänseende behandlas i det inrikespolitiska kapitlet.

För- och nackdelar med ett WTO-medlemskap

USA slöt i november 2006 ett avtal med Ryssland om stöd för ett WTO-medlemskap, vilket ledde till förhoppningar på ryskt håll om ett sådant redan 2007. Detta visade sig vara orealistiskt, Georgien har förklarat sig ovilligt att godkänna ett sådant, så länge som den ryska bojkotten av georgiska varor pågår. Det därefter inträffade kriget med Ryssland skjuter uppenbarligen upp medlemskapet ytterligare. Det är heller inte givet att den amerikanska kongressen ratificerar avtalet, detta är i första hand en politisk fråga om förtroende för en stat, som man kritiserar allt skarpare från amerikanskt håll.

Ur Moskvas synvinkel är ett medlemskap heller en inte helt oproblematisk fråga. I ett politiskt perspektiv är det givetvis genant att inte efter tolv års förhandlingar vara medlem i en handelspolitiskt viktig institution och att t ex Kina redan sedan flera år är medlem. Ur ett ekonomiskt perspektiv är det inte helt givet att fördelarna överväger, här går ganska klara skiljelinjer mellan liberaler och konservativa inom den ryska regeringen och näringslivet. För- och nackdelar kan sammanfattas på följande sätt:

Fördelar:

- Rysk industri skulle på sikt må väl av medlemskap, dels för att snabba upp reformerna, dels för att konkurrensutsätta de delar av industrin som har en låg produktivitet.
- Ryska varor får för första gången fri tillgång till världsmarknaderna och vice versa. Konsumenterna blir de största vinnarna, eftersom de får tillgång till ett större sortiment med

högre kvalitet. Sådana tankegångar framförs främst av ekonomiska liberaler, som t ex finansminister Kudrin.

- Genom att importskatter och mervärdesskatt på importerade varor sänks med hälften inom några år, kommer priserna att successivt sjunka. Detta gäller särskilt kapitalvaror som bilar.
- Ryssland blir sannolikt medlem vid ett skede, då den ryska egna förmågan att åstadkomma ekonomisk tillväxt reduceras och de förbättrade förutsättningar för utländska investeringar kommer då att spela en väsentlig roll.

Nackdelar:

- Ett antal ryska industribranscher kommer att drabbas hårt genom den utländska konkurrensen. Detta gäller i första hand farmaceutisk industri, möbelindustrin, den metallurgiska och kemiska industrin samt bil- och flygindustrin.
- Den ökade importen kommer att minska den ryska industriella basen eller omfånget, landet riskerar att bli mer beroende av omvärlden. Dessa två argument har bland annat framförts av ryska Industriförbundet och Vetenskapsakademin.
- Arbetslösheten kommer att öka i de branscher som drabbas, värst utsatt torde producenter av högteknologiska hushållsredskap och bilindustrin bli, minst utsatt livsmedelsindustrin. Jordbruket kommer dock sannolikt att drabbas relativt hårt.
- Om inte reformer genomförs och samarbetet med WTO blir haltande, kommer det ryska beroendet av råvaruexport bli än mer accentuerat.
- Höjningen av inhemska energipriser, främst priset på gas, kommer att fördyra produktionen, dvs. göra den mindre konkurrenskraftig i ett internationellt perspektiv och dessutom öka levnadsomkostnaderna för den ryska befolkningen, dvs. spä på inflationen.

Sett ur ett rent ekonomiskt perspektiv, skulle ett medlemskap på sikt sannolikt innebära fler fördelar än nackdelar. Om Ryssland följer WTO:s regler, måste man avskaffa subventionering av energipriser, vilket skulle innebära problem på kort sikt, men på längre sikt stimulera en effektiv användning av energi. Därigenom skulle man också kunna utnyttja en mycket stor besparingspotential och exportera mer gas. Den ryska regeringen skulle också tvingas till snabbare reformer, att avskaffa korruptionsdrivande import- och exportkoncessioner och kvoter. En större transparens vad gäller budget, företagsredovisningar och upplysningsskyldighet skulle sannolikt bidra till ökad investeringsvilja från utländskt kapital. Den kris, som inleddes mot slutet av 2008, innebar dock att den politiska viljan att genomföra reformer och öka transparensen påtagligt avtog. De industrisektorer som drabbas är i stort behov av modernisering och rekonstruktion, rysk industri kan inte i det långa loppet hålla en lägre produktivitet än omvärlden. Som konstaterats, har ryska produkter ett lågt attraktionsvärde på världsmarknaderna, vilket behandlas i följande avsnitt.

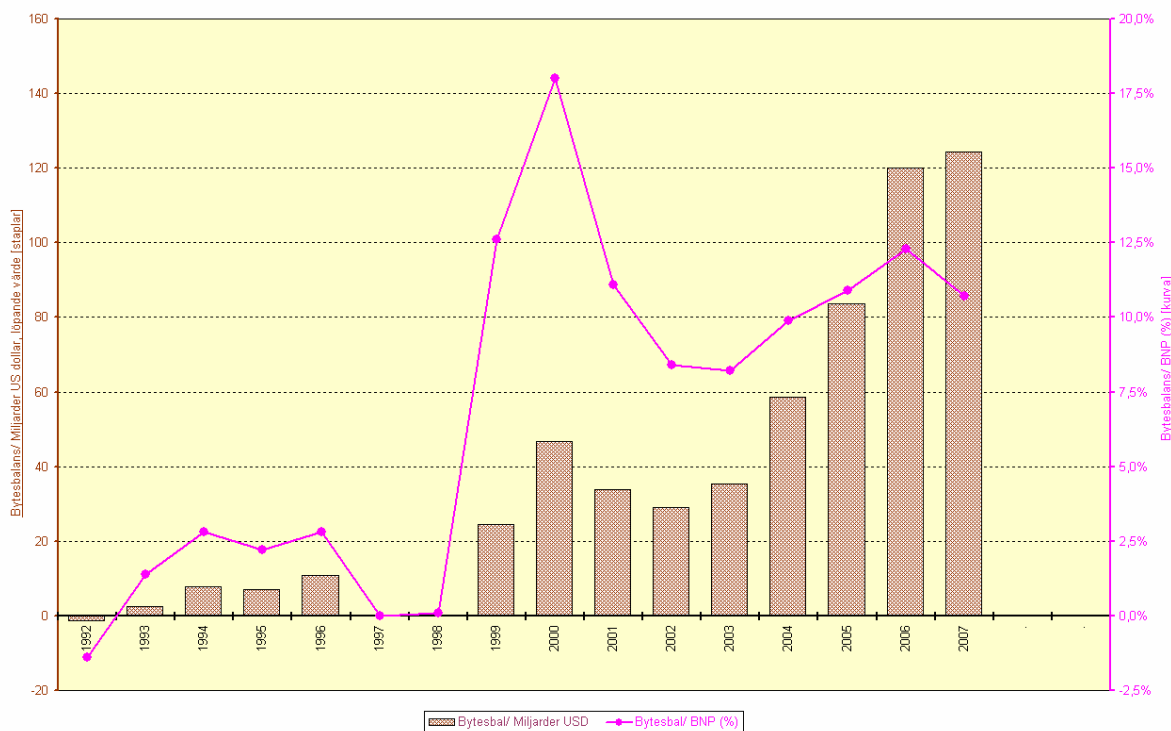
Rysk konkurrenskraft i ett internationellt perspektiv

Sovjetiska industriprodukter var aldrig konkurrenskraftiga för världsmarknaden. Undantagen utgjordes av vapen och kärnkraftsteknologi, som höll en acceptabel standard, men som oftast exporterades av politiska skäl och med mycket gynnsamma kreditvillkor.

Frågan om den ryska produktionen har möjligheter att vinna andelar på världsmarknaden har därför blivit allt mer relevant, inte minst mot bakgrund av att kraven på en mer diversifierad

och konkurrenskraftig produktion växer. En sådan måste enligt liberala ekonomiska teorier genereras av privata företag, staten förmår sällan skapa välstånd, i synnerhet inte auktoritära sådana med avskräckande historisk erfarenhet. Den ryska ledningen har också misslyckats härvidlag, sedan 2002 har konkurrensförmågan i rysk industri stagnerat och sedan 2004 minskat.³⁴³

Diagram 4. Bytesbalans, Miljarder USD och andel av BNP (%)

Källa: IMF World Economic Outlook Database, <http://www.imf.org/external/data.htm>

Resultatet av studier visar att Ryssland har en konkurrensförmåga endast i några fall, och bara vad gäller råvaror, som olja, timmer, kemikalier samt andra produkter med lågt förädlingsvärde. Undantagen utgörs av kärnkraftverk och vissa militära produkter.³⁴⁴ Många av dessa produkter har dessutom nackdelen att produktionsprocessen är mycket energiintensiv, de är med andra ord bara konkurrenskraftiga så länge som tillgången på billig inhemsk energi existerar. Då vi redan i dag kan förutse prishöjningar på energi, såväl till följd av bristande tillgång på olja, el och gas, som en följd av det möjliga ryska inträdet i WTO, kommer denna fördel att upphöra inom överskådlig tid. WTO:s majoritet av medlemmar har ställt en höjning av de inhemska energipriserna som ett krav för medlemskap.³⁴⁵

President Putin, liksom regeringen, påtalade upprepade gånger behovet av att förädla de råvaror man exporterar. Detta är lättbegripligt, Ryssland är till synes på väg in i den fälla många har varnat för: rollen som råvaruproducerande bihang till en teknologiskt avancerad omvärld. Det har dock ännu inte lett till några påtagliga resultat. På vissa områden, som i oljans och gasens fall, har rollen snarast förtydligats. De produkter, där man har en hygglig konkurrens-

³⁴³ Porter, Michael and Ketsel, Christian et al (2008), *Competitiveness at the Crossroads: Choosing the Future Direction of the Russian Economy*, Centre for Strategic Research, Moscow

³⁴⁴ Porter, Michael, Ibid

³⁴⁵ För en utförligare analys se Leijonhielm, Jan (2008) "Why Russia Will Not Become An Economic Superpower" i *Festskrift till Anders Fogelklou*, Iustus förlag, Uppsala.

förmåga, utgörs påfallande ofta av arvet från sovjetperioden. Det gäller t. ex. kärnkraftverk, lokomotiv och militär utrustning. I stor utsträckning är kunderna desamma som de sovjetiska, ofta är dessa länder tekniskt och ekonomiskt bundna till Ryssland. Det har med andra ord varit svårt att erövra nya marknader, med undantag för vapenexporten, som tagit marknadsandelar i t ex Brasilien, Venezuela, Algeriet, Indonesien och Malaysia.

Det är därför intressant att studera den ryska konkurrensförmågan inom högteknologiska områden, eftersom mycket av den ekonomiska framtiden är knuten till utveckling och export av just dessa produkter.

En brittisk forskare har gjort en studie över rysk konkurrensförmåga, jämfört med övriga BRIC-länder på världsmarknaderna.³⁴⁶ I denna konstaterar han att den ryska konkurrensförmågan inom samtliga nyckelområden (elektroniska komponenter, datorutrustning, telekomutrustning, flygplan, bilar, farmaceutiska produkter m.fl.) är liten eller mycket liten. Detta kan tyckas förvånande, eftersom de sovjetiska framgångarna inom flera av dessa områden föreföll stora. Förklaringen är att de, särskilt vad gäller elektroniska komponenter, i så hög grad var knutna till försvarsindustrin. Någon spin off-effekt till den civila marknaden skedde aldrig, och under 1990-talet sackade många sektorer efter i forsknings- och utvecklingshänseende.³⁴⁷ Detta ledde till en försämring både vad gäller kvalitet och kvantitet i produktionsledet. Orsaken till läget inom övriga teknikområden är likartad. Den ryska regeringen står nu sannolikt inför valet att i ökande grad importera komponenter till ryska produkter, även inom militär industri, eller göra betydande investeringar inom några nyckelsektorer (för en utvidgad analys, se kapitlet Den ryska militärindustrin). Mot bakgrund av en ofta uttryckt motvilja mot beroenden av omvärlden, framstår den senare lösningen mer sannolik i dag, om inte den ekonomiska krisen förhindrar detta. Detta gäller då de statliga investeringarna, som uppgår till ca hälften av de totala, medan ett genomsnitt inom t ex EU ligger runt 30 procent.

Den undermåliga ryska konkurrensförmågan bekräftas även av andra institutioner, som t ex den välrenommerade schweiziska högskolan IMD, som årligen producerar ett ”Competitive Economic index”, baserat på 313 kriterier inom områdena tillväxt, förvaltningseffektivitet, affärsklimat och ekonomisk infrastruktur.³⁴⁸ I 2007 års upplaga låg Ryssland fortfarande i bottenligan på 43 plats, strax före Rumänien, av 55 undersökta länder. Tendensen är visserligen stigande långsamt stigande på listan, men bekräftar bilden av ett land som visar tillväxt utan utveckling, och som har betydande problem att komma loss från sitt råvaruberoende. Även andra institutioner, som Freedom house, har en pessimistisk syn på rysk utveckling, och klassade ned landet till ”icke-fri ekonomi” 2006.³⁴⁹

Ytterligare viktiga faktorer och problem i ekonomin

Den stigande levnadsstandarden legitimerar regimen

Den ryska BNP-inkomsten per capita ligger långt under den svenska, eller ca 4 450 USD mot 41 000 USD under 2006, om man använder officiell växelkurs. Omräknat i mer rättvisande köpkraftstermer (PPP) var siffrorna 10640 respektive 31400. Medellönen låg 2007 på ca 530

³⁴⁶ Cooper, J: Can Russia Compete in the Global Economy? *Eurasian Geography and Economics*, vol 47, no 4 2006

³⁴⁷ Clevström, Jenny, Leijonhielm, Jan, Unge, Wilhelm (2002) *Den ryska militärtekniska resursbasen: Rysk forskning, kritiska teknologier och vapensystem*, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R--0168-SE

³⁴⁸ http://www.imd.ch/research/publications/wcy/wcy_book.cfm, hämtat 25 mars 2008

³⁴⁹ <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=289>, hämtat 18 maj 2008

USD/månad³⁵⁰. Reallönerna har växt i ett snabbt tempo efter 1988, i genomsnitt de senaste fem åren med ca 16 procent. Man bör dock ha i minnet att en stor del av den ryska befolkningen, eller närmare 18 procent lever under fattigdomsgränsen, som i mars 2007 låg på ca 100 USD/månad. Denna gräns har flyttats upp och ned under det senaste decenniet, ofta av uppenbara politiska skäl. Det ser nämligen inte bra ut i statistiken om genomsnittspensionären automatiskt hamnar under fattigdomsribban. 1998 utgjorde den genomsnittliga pensionen ca 40 procent av genomsnittslönen, medan den 2006 hade sjunkit till mindre än 30 procent.³⁵¹ Det bör dock understrykas, att utvecklingen sedan 1999 inneburit att de ca 35 procent som då levde under fattigdomsgränsen minskat med ungefär hälften.³⁵²

Ett annat problemområde består i den kraftiga obalansen mellan de ryska regionerna. Moskva är t ex. mottagare av mer än hälften av utländska och ryska investeringar, S:t Petersburg för nära 25 procent. Moskvans konsumtion per capita är dubbelt så hög som i någon annan region, och produktionen utgör hela 20 procent av BNP. På samma sätt är tillgångarna ojämnt fördelade, Tiumenregionen är t ex genom sin oljerikedom extremt väl tillgodosedd, då mer än 50 procent av all råvaruproduktion sker här.³⁵³ Den ekonomiska kris som började utvecklas under senare delen av hösten 2008, kommer sannolikt att accentuera dessa obalanser.

Putin konstaterade redan under sin första presidentperiod att det skulle krävas 15 år med 8 procents tillväxt för att den ryska befolkningen skulle uppnå samma BNP per capita som Portugal då (2002) hade. Att detta inte är realistiskt, har utvecklingen sedan dess redan visat och konklusionen blir att Ryssland under överskådlig tid kommer att ligga en bra bit efter genomsnittet inom t ex EU, vad gäller BNP per capita. BNP:s faktiska storlek har just passerat nivån från 1990, medan västländerna i genomsnitt ökat sin BNP med mer än 20 procent under samma period.

Mycket beror på hur man beräknar levnadsstandard och fattigdom. Ca 80 procent av den ryska befolkningen upplever t ex att de inte kan köpa saker de anser nödvändiga i hushållet.³⁵⁴ Detta överensstämmer med tidigare studier vid OECD, där ca 80 procent av den ryska befolkningen betraktas som tillhöriga en kategori som inte lever ett enligt västerländska normer anständigt liv.³⁵⁵ Om man å andra sidan frågar ryssar hur de upplever sin situation, svarar ca 45 procent att de upplevt standardhöjning och att de anser sig tillhöra en medelklass, ofta grundat på de tre äganderekvisiten våning, datja och bil.³⁵⁶ Vetenskapliga studier hävdar att medelklassen är betydligt mindre, eller ca 25 procent.³⁵⁷ Detta bekräftas i en undersökning, baserad på konsumtionsmönster 2008, där medelklassen krympt från 25 till 18 procent till följd av inflation, krig och finansoro.³⁵⁸

Förenta Nationernas Human Development Index baseras på ett antal faktorer, som utbildningsnivå, hälsofaktorer, förväntad livslängd och levnadsstandard. Ryssland låg 2007 på 67 plats, mellan Bosnien och Albanien och under t ex Vitryssland, d v s på samma nivå som un-

³⁵⁰ <http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/GNIPC.pd> och Statistitjeskie Obozrenie nr 3 (66) 2008

³⁵¹ Statistitjeskie obozrenie ,nr 3 2007

³⁵² Rossia v tsifrach 2007

³⁵³ Ibid

³⁵⁴ <http://www.levada.ru/press/2007030702.html>

³⁵⁵ <http://www.russiavotes.org/>; www.oecd.org/russia

³⁵⁶ <http://www.levada.ru/press/2007030702.html>

³⁵⁷ Grigoriev, Ivan och Maleva, Tatjana, Srednyj klass v Rossii na rubezje etapov transformatsii [medelklassen på gränsen till en förändringsnivå], *Voprosy ekonomiki* nr 1 2004

³⁵⁸ Yasman, Victor, (2008) "Preliminary Observations on the Financial Crisis in Russia", *RFE/RL* 30 October 2008

der sovjetepokens sista år.³⁵⁹ Sannolikt är perceptionen av att tillhöra medelklassen viktigare i bemärkelsen att den indikerar en möjlighet att utvecklingen så småningom skulle kunna leda till en politiskt medveten medelklass, som den gjort i andra länder. Den nuvarande politiska eliten har uppenbarligen insett detta och har därför byggt upp ett regelverk för att hindra politiskt inflytandet av en sådan medelklass (se vidare det inrikespolitiska kapitlet).

De ryska fattiga, som med sin andel av den totala befolkningen vida överstiger motsvarande andel i utvecklade länder, utgör en mycket stor andel av de arbetslösa. Studier visar att medan ca 50 procent av dessa är kapabla till arbete, är endast 42 procent anställda.³⁶⁰ Vidare står det klart, att samhället saknar såväl resurser, som en strategi för hur försörjningen och de sociala skyddsnäten för denna kategori ska se ut.³⁶¹

Korruptionen ett växande gissel

Den ryska korruptionen utgör ett problem med stora ekonomiska konsekvenser. President Medvedev har, liksom Putin, kallat den det allvarligaste gisslet och ett hot mot rysk ekonomisk och demokratisk utveckling och gjort bekämpningen av den till en av sina huvuduppgifter.³⁶² Intressant är att åtminstone Medvedev direkt anklagat byråkratin för att vara huvudsaken till korruptionen.³⁶³ Det är viktigt att framhålla den tredimensionella karaktären på den ryska korruptionen: dels den alldagliga, som utövas av lägre tjänstemän, poliser, kontrollanter av olika slag, dels den som sker på högre beslutsfattarnivåer, av typen tillståndsgivare av exportlicenser och tillstånd och slutligen den som sker på de högsta nivåerna, oftast kopplat till råvarusektorn, där mycket stora belopp via ett antal obskyra företag avleds till de högsta befattningshavarna. Ett stort antal personer i den ryska ledningen förfogar direkt eller oftast indirekt över extremt stora tillgångar.³⁶⁴

Den nationella anti-korruptionsplan som togs av Dumans i juli och november 2008 har syftet att minska möjligheterna till bl.a. mutor genom att begränsa tillståndsmyndigheters inspektioner, och föreslår en lång rad åtgärder. Det återstår att se om implementeringen av dessa kan ske i avsedd takt, och vilken effekt de kan ha. Straffskalan har också höjts drastiskt. Kritiker menar att en *bottom up*-metod har små möjligheter att lyckas förrän de tjänstemän som utkräver mutor har fått en dräglig levnadsstandard på sin lön.

För många mindre och mellanstora företag är mutor ett allvarligt hot mot lönsamheten och deras existens. Om bedömningar att nivån på mutor i Ryssland ligger runt 40 miljarder USD är korrekta, indikerar detta storleksordningen för företagen, eftersom dessa svarar för en större del av givna mutor.³⁶⁵ För befolkningen i stort utgör mutor numera en del av vardagen. Mutor måste ges för att slippa böter vid ett antal tillfällen, för att få bättre läkarvård, för att låta sönerna slippa värnplikten och för tillträde till högre utbildning av bättre klass, för att nämna några av de vanligaste orsakerna.

³⁵⁹ <http://hdr.undp.org/en/statistics/>, 20080810

³⁶⁰ <http://www.ilo.ru/publications/files/IntENG.pdf>

³⁶¹ Ibid

³⁶² Se bl a Poslanie 2008, www.president.ru, hämtat 11 december 2008

³⁶³ www.president.ru/speeches, hämtat 23 november 2008

³⁶⁴ Harding, Luke (2007) "Putin, the Kremlin power struggle and the \$40bn fortune", *The Guardian*, publicerat: 21 december 2007, hämtat: 23 november 2008, adress: <http://www.guardian.co.uk/world/2007/dec/21/russia.topstories3>.

³⁶⁵ För en utförligare beskrivning av korruptionens konsekvenser för det ryska samhället, se kapitlen om rysk demokrati och inrikespolitik.

En svagt utvecklad forskningssektor hämmar tillväxten

Bristen på satsningar inom FoU-sektorn under 1990-talet fick som konsekvens att krisen inom forskning och utbildning förvärrade tidigare svaga satsningar. Som redovisats i tidigare FOI-rapporter, ledde bristande tilldelning av resurser, en åldrande forskarkår och dito laboratorieutrustning till att det mänskliga och materiella kapitalet eroderades under dessa decennier.³⁶⁶ Budgetsiffror inom forskningssektorn talar sitt tydliga språk: medan den sovjetiska forskningsbudgeten uppgick till 2,89 procent av BNP 1990, hade den sjunkit till 1,25 procent av en mycket mindre BNP mot slutet av 1990-talet och uppgick 2006 till endast 1,6 procent, medan genomsnittet för OECD ligger på 2,7 procent av BNP. Den sovjetiska, sedermera ryska Vetenskapsakademien, företrädde en konservativ syn på forskningens inriktning och en stor andel av de dugliga forskarna leddes/tvingades in på militär forskning. Från denna skedde inte någon ”spin-in” effekt på den civila sektorn, som skedde i Väst, framför allt i USA. Antalet beviljade internationella patent med ryskt ursprung ligger som en följd av tillståndet på en internationellt mycket låg nivå.³⁶⁷

Den ryska universitetsutbildningen har bl.a. kritiserats för att fortfarande ge en elit en mycket kvalificerad utbildning, men en medioker sådan till de stora skarorna studenter, d. v. s. en fortsättning av den sovjetiska utbildningspolitiken. Undervisningen framstår alltjämt som alltför lite inriktad på självständigt kritiskt tänkande och innovationsförmåga.³⁶⁸ De dugliga forskarna går i dag oftast till den civila sektorn, och det finns uppenbara svårigheter att enrollera begåvningar till den statliga. Den relativt ringa andelen utlandsutbildade ryska forskare säger sig ofta uppleva ett motstånd vid återkomsten till Ryssland på de universitet de undervisar vid, och en stor andel föredrar att stanna i utlandet.

För att uppnå en uthållig tillväxt måste den ryska ekonomin bli mer utvecklingsledd, men förutsättningarna för detta förefaller mot bakgrund av ovanstående konstaterande beträffande FoU samt internationell konkurrensförmåga för närvarande vara mycket begränsade. Med hänsyn till de ledtider som gäller inom teknologiska nyckelsektorer, är det också svårt att se Ryssland göra några markanta framgångar inom de närmaste åren, trots stora satsningar på vissa områden, som t. ex. nanoteknik.

Allvarliga demografiska problem

Sedan 1992 har den ryska befolkningen stadigt minskat, i genomsnitt mellan 2002 och 2006 med ca 900 000 personer per år. Den främsta orsaken är den låga nativiteten. Under de senaste tio åren har befolkningen således minskat med över fem miljoner, trots en immigration av ungefär samma storlek. Flera studier visar att med en fortsatt utveckling enligt nuvarande trender kan befolkningen minska med ca en tredjedel fram till 2050, eller från 147 miljoner till ca 100. Orsakerna är flera, och HIV/AIDS har ibland nämnts som en av de allvarligaste. Detta är oriktigt om man enbart ser till situationen i dag. Fler ryssar dör än till följd av tuberkulos, hepatit, självmord, mord, alkoholrelaterade sjukdomar och trafikolyckor taget var och ett för sig än av AIDS. HIV är således inte det största problemet på kort sikt, men däremot ett ytterst allvarligt i ett längre perspektiv av skäl som beskrivs nedan. I dag utgör alkoholrelaterade dödsfall den största orsaken.³⁶⁹

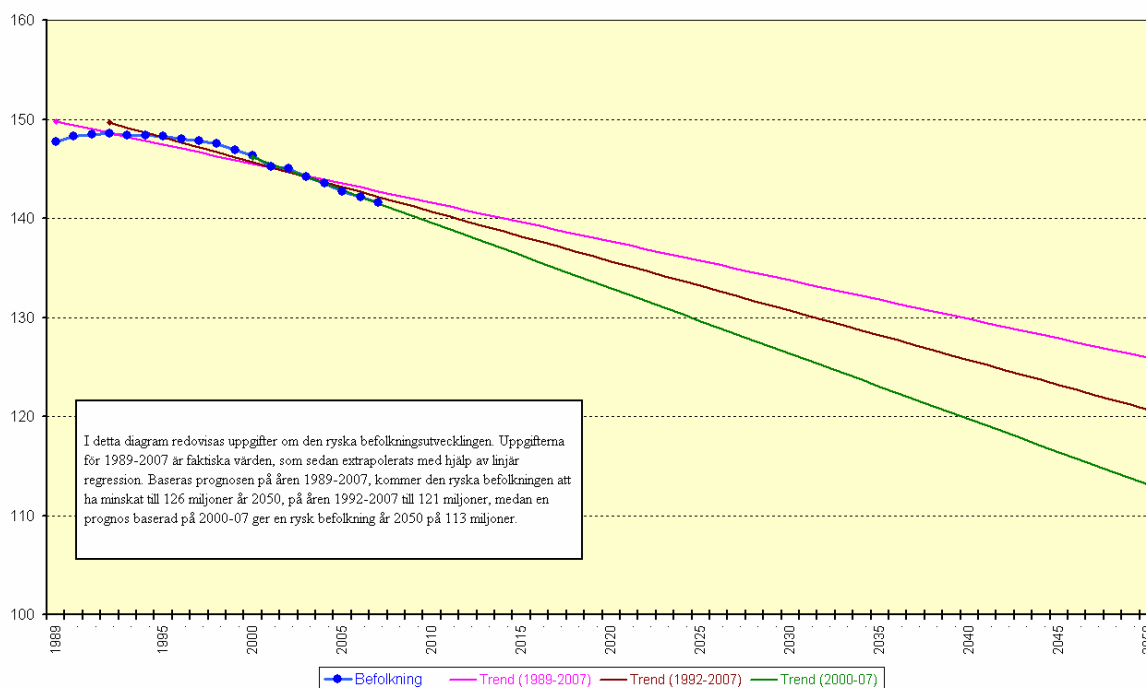
³⁶⁶ Clevström m fl (2002) Rysk militärindustriell resursbas a a

³⁶⁷ Clevström, Ibid

³⁶⁸ <http://www.ilo.ru/publications/files/IntENG.pdf>

³⁶⁹ Rosstat 2005-2008

Diagram 5. Rysk befolkningsutveckling

Källa: FN-statistik, UN World Population Prospects: The 2006 Revision Population Database, <http://esa.un.org/unpp/>

De viktigaste orsakerna till befolkningsminskningen är sedan 1990-talets början den låga nataliteten och de höga dödstalen. Den ryska nataliteten låg länge omkring 1,6 barn per kvinna, medan 2,1 behövs för att bevara befolkningens storlek. En positiv utveckling skedde emellertid under 2007/08, då nataliteten ökade kraftigt, eller till 1,8 barn. Experter är dock oense om detta är en temporär effekt, eller en bestående effekt av regeringens program för att höja nataliteten. Samtidigt dör den ryska befolkningen tidigare än i t.ex. Europa. Den manliga genomsnittsåldern ligger extremt lågt för män på 57 år, medan kvinnor har en medellivslängd på 73 år (2006). En intressant, och för den ryska ledningen politiskt svårhanterlig, aspekt är att den muslimska delen av befolkningen har ett väsentligt högre natalitetstal, eller över 2 procent. Denna folkgrupp har sedan 1989 ökat med över 45 procent, medan den ryska har minskat med 12 procent.³⁷⁰ Ryssland kan, om dessa trender förlängs, bli en muslimsk nation redan 2025. Dock finns här en betydande osäkerhetsfaktor, nämligen den bristfälliga statistiken vad gäller antalet etniska muslimer. Putin använde sig av siffran 20 miljoner, men den skulle kunna vara så stor som 30.³⁷¹ Eftersom det torde ligga i den politiska ledningens intresse att avstå från officiell detaljerad redovisning i denna fråga, lär vi inte få någon riktig klarhet i saken. Ryssland har under de närmaste åren dessutom ett stort behov av ökad immigration, som måste komma från muslimska länder eller Kina. Att föra en medveten immigrationspolitik ter sig svårt i Ryssland, efter att myndigheterna indirekt underblåst en redan stark xenofobi. Putin har därför valt att satsa på morötter för att öka nataliteten, i detta fall i form av en större engångssumma på 9 200 USD för det andra barnet från och med 2010, vilket ju också har börjat visa resultat.

³⁷⁰ Ibid

³⁷¹ Heleniak, Timothy (2006), Regional Distribution of the Muslim Population of Russia i *Eurasian Geography and Economics*, vol 47, no 4 2006

Sammantaget utgör den ryska demografiska utvecklingen ett hot mot nationens välstånd och förmåga att utvecklas mot ett postindustriellt samhälle.

HIV/AIDS – en underskattad fara

Det första ryska fallet av HIV registrerades officiellt 1987, men sjukdomen hade då redan existerat i landet ett relativt stort antal år. Efter en relativ långsam ökning steg antalet snabbt under mitten av 1990-talet. I dag svarar Ryssland för nära 70 procent av HIV-fallen i f d Öst-europa och Centralasien och har en av de snabbast växande epidemierna, endast Ukraina uppvisar snabbare ökning.³⁷² Ökningen accelererar för närvarande, under första kvartalet 2008 uppgick den till 25 procent.³⁷³ Alla 88 regionerna är drabbade, men en tydlig koncentration till 13 regioner med ca 60 procent av fallen existerar. Det är också ett faktum att dödsfallen är fler bland etniska ryssar, något som kommer att få stor betydelse för den etniska balansen i Ryssland. Flera folkgrupper har såväl högre nativitetstal som lägre dödstal, framför allt, som ovan nämnts, de muslimska grupperna.

Antalet fall av konstaterad HIV/AIDS är omstritt, den officiella bilden är ca 340 000 registrerade fall, medan kända forskare som Murray Feshbach och UNAIDS uppskattar det totala antalet till mellan ca 1-1,6 miljoner.³⁷⁴ Detta skulle innebära att HIV har nått epidemisk status i Ryssland. Feshbach m.fl. anser att antalet döda i AIDS f n är avsevärt högre än de officiella siffrorna, eller ca 10 000 årligen mot redovisade ca 4 500. Eftersom de officiella siffrorna visar på en allt snabbare ökning under senare år, finns anledning att tro, att de verkliga döds-siffrorna kan stiga dramatiskt under de närmaste åren.

Ett av de utmärkande dragen i den ryska HIV-bilden är att så stor andel av de smittade, ca 80 procent, är under 30 år.³⁷⁵ Här finns en klar skillnad mot andra jämförbara länder med hög smittnivå som Indien och Kina, som inte har samma åldersfördelning och inte heller har en starkt negativ befolkningstrend. Lägger man därtill den låga nativiteten i Ryssland, de höga dödstalen i alkoholrelaterade sjukdomar och den låga genomsnittliga livslängden för män, framstår de ryska demografiska problemen som närmast unika.

Ett annat utmärkande drag är den ryska ökningstakten. De ryska siffrorna kan förefalla mindre alarmerande, jämförda med afrikanska, där t ex 39 procent av Botswanas befolkning och 20 procent av Sydafrikas är smittade. I dessa länder har emellertid sjukdomen haft mer än sex decennier på sig, medan den bara existerat i två decennier i Ryssland. Om man väger samman experternas uppskattning, som National Intelligence Council gjorde i en omfattande studie 2002, får man ett sannolikt antal 2010 på 5-8 miljoner smittade, dvs. mellan 6 och 11 procent av befolkningen. Ökningstakten är således ett särskilt ryskt, och för den delen även ukrainskt och estniskt problem.³⁷⁶ Detta är naturligtvis ett speciellt allvarligt problem i ett land, vars befolkning även av andra skäl minskar så snabbt.

Varför är då så stor andel av de smittade så unga? Förklaringen är en kombination av olika faktorer. En av de viktigaste är det utbredda drogmissbruket och bristen på sprutor. Ryssland uppskattas i dag ha ca 1,5-2 miljoner sprutnarkomaner. Dessutom har smittan börjat spridas

³⁷² EuroHIV, HIV/AIDS Surveillance in Europe: End Year Report 2005

³⁷³ Weekly HIV-report CIS: *Epidemiology, Public Health Update on HIV/AIDS* 22-29 August 2008

³⁷⁴ Feshbach, Murray and Galvin, Christina, (2005) *HIV/AIDS in Russia, An Analysis of Statistics*, Woodrow Wilson International Centre for Scholars samt UNAIDS *Report on the Global AIDS Epidemic*, Genève maj 2006

³⁷⁵ Weekly HIV-report a a ,UNAIDS Report 2008

³⁷⁶ National Intelligence Council 2002

utanför drog- och homosexuella kretsar sedan några år. Andra tydliga trender är att kvinnornas andel av nysmittade ökar, liksom smittan från mor till barn, något som sannolikt hänger samman med att en så stor andel av ryska prostituerade är smittade. Enligt en undersökning 2000 fanns då ca 80 000 prostituerade i Moskva och ca 43 000 i S:t Petersburg.³⁷⁷ Av de senare var ca 48 procent smittade, och det finns anledning att misstänka att andelen i Moskva är ungefär lika stor. Brist på preventivmedel och inte minst lättillgänglig information i kombination med mycket begränsade sjukvårdsresurser spelar även de väsentliga negativa rollerna i spridningsmönstret.

Ett tungt ansvar för denna situation vilar på den ryska politiska ledningen som länge och av politiska skäl negligerat riskerna och därför också tilldelat klart otillräckliga medel för att bekämpa HIV-spridningen. Under 1990-talet och ända fram till 2006 avsattes några tiotals miljoner USD årligen som mest, 2005 uppgick summan till endast 6,5 miljoner USD. Detta kan jämföras med t ex Brasilien, som befinner sig i en jämförbar situation beträffande spridning och storlek på ekonomi, och där summorna ligger runt 700-900 miljoner USD. Under 2006 förändrades dock bilden i och med att Putin deklarerade en sjukvårdsreform som ett av de fyra nationella projekten vid sidan om bostäder, utbildning och jordbruk. För budgeten 2007 avsattes således 260 miljoner USD för bekämpning av HIV, och för 2008 ca 290 miljoner. Utländskt statligt och privat bistånd har hittills spelat en stor roll i sammanhanget.

Det faktum att en så stor andel av de smittade finns i åldersgruppen 15-29, innebär att om 10 år, dvs. den tid det tar för att normalt utveckla AIDS, när dessa då är mellan 25-39, blir effekten accelererande på befolkningsminskningen, eftersom de smittade då befinner sig i sin mest produktiva ålder och normalt bildar familj. Dessutom utvecklas flera multiresistenta kombinationer mellan HIV och ett annat av Rysslands gissel, tuberkulos (MDR/TB). Enligt officiell rysk statistik är ca 123 000 personer smittade av tuberkulos. Siffran bestrids dock av WHO, som uppskattar antalet till ca 182 000.³⁷⁸ Dessa smittor, MDR/TB och HIV/TB, tenderar flera att öka snabbt, liksom vanlig TB, som 2004 kostade ca 30 000 liv, eller ca tre gånger fler än expertbedömningen av antalet döda i AIDS. Smittade återfinns ofta på fångvårdsanstalter, vilket innebär en särskild smittrisk, såväl inom anstalterna, som inom samhället, eftersom massamnestier är relativt frekventa i Ryssland på grund av den permanenta överbelastningen av fängelsesystemet.

Hepatit C kommer enligt beräkningar gjorda av experter att explodera ca 2020, om inte motåtgärder sätts in snart. Man kan nämligen beräkna att ca 80 procent av sprutnarkomanerna i Ryssland har hepatit C, och att den livshotande formen, som angriper levern, har en utvecklingstid på ungefär 15 år, vilket i ett pessimistiskt scenario skulle innebära ca en miljon döda vid denna tid.³⁷⁹

Effekten på ekonomin kan bli allvarlig.

Effekterna av HIV/AIDS-epidemin kan komma att bli stora för den ryska ekonomin. Förutom de givna följderna, som starkt ökad press på en mycket undermålig vårdapparat och växande kostnader för att förlänga de smittades liv, är sannolikt de indirekta av allvarligare slag. Först och främst är det oundvikligt att den ryska tillgängliga arbetskraften kommer att minska, givet

³⁷⁷ Feschbach, M a a

³⁷⁸ Feshbach, Murray, Potential Social Disarray in Russia Due to Health Factors, *Problems of Post-Communism*, vol 52, no 4, July/August 2005

³⁷⁹ Feshbach, Murray, "Potential Social Disarray in Russia Due to Health Factors", *Problems of Post-Communism* vol 52, july/August 2005

den ogynnsamma ålderstrukturen. Med hur mycket exakt är av naturliga skäl svårt att bedöma. I likhet med antalet smittade och följd effekter, beror mycket, bl.a. deras livslängd, på vilka motmedel den ryska regeringen sätter in.

En annan viktig faktor i sammanhanget är hur stor immigrationen till Ryssland kommer att bli. Under senare år har den legat mellan 300 000 och 400 000 tusen personer årligen, och nettoeffekten på befolkningsminskningen har därigenom varit betydande.³⁸⁰ I dessa siffror är dock inte den kinesiska inflyttningen, under oftast oklara omständigheter, till Fjärran Östern-regionen inräknade. Sammantaget uppskattas den kinesiska befolkningen i denna region uppgå till ca 300 000, och deras betydelse för handel och infrastruktur har blivit mer eller mindre avgörande. Det torde hur som helst stå klart att Ryssland är i stort behov av immigranter för att kompensera kommande befolkningsminskning, något som den ryska ledningen också har börjat inse. En sådan import av arbetskraft innebär dock i sig ett antal problem. Till de mest svårhanterliga hör etnicitetsfrågorna. Enligt nuvarande demografiska trender, som diskuterats ovan, skulle den muslimska befolkningens andel av den totala öka än snabbare, eftersom tänkbara invandrare huvudsakligen skulle bestå av muslimer.

Världsbankens Moskva-filial gjorde 2002 den hittills mest grundliga studien av tänkbara "HIV- effekter" på ekonomin. De viktigaste resultaten redovisas i tabell 1. Av denna framgår att skillnaden mellan ett optimistiskt scenario, där alla tänkbara motmedel sätts in med god effekt och där antalet nya smittade kan hållas på absolut minimum, och ett pessimistiskt, där en negativ utveckling helt dominerar, är påfallande stor. Tabellen bör bl.a. av detta skäl främst ses som ett redskap för att beskriva ett tänkbart utfallsrum, där ingen extrem är trolig, men inte kan uteslutas.

Tabell 4. HIV/AIDS effekt på rysk ekonomi i olika scenarier (procentuell förändring i relation till genomsnittlig uppskattning)

Ekonomisk effekt	Scenario	2010	2015	2020
Procentuell förändring på BNP	Optimistiskt	-0,55	-1,22	
	Pessimistiskt	-4,14	-7,00	-10,56
Procentuell förändring på BNP-tillväxt	Optimistiskt	-0,98	-2,70	-4,68
	Pessimistiskt	-13,20	-18,38	-25,44
Procentuell förändring på investeringar	Optimistiskt	-0,74	-1,82	-2,54
	Pessimistiskt	-5,51	-9,70	-14,50
Procentuell förändring på effektivt arbete	Optimistiskt	0,00	-1,09	-2,22
	Pessimistiskt	-5,32	-9,78	-14,44

Källa: Ruehl et al (2002), The Economic Consequences of HIV/AIDS in the Russian Federation, A Computer-based

Model, Report #132, World bank, Moscow

Ska man försöka göra en bedömning av åt vilket håll slutsatser kan luta, bör det faktum att situationen i dag är allvarligare än Världsbankens pessimistiska scenario, dvs. de pessimistiska scenarierna är underdrivna i denna tabell. Senare uppskattningar som ovan nämnts har kommit fram till att fler personer redan 2010 kan ha smittats än som tidigare antagits. Ök-

³⁸⁰ Rosstat, 2000-2007

ningen av antalet HIV-smittade under 2008 kan komma att uppgå till mer än 25 procent och accelererar således ytterligare.

En annan sannolik effekt är en minskande produktivitet, eftersom ett mycket stort antal personer i produktiv ålder kommer att ha en hög sjukfrånvaro. Den arbetande delen av befolkningen bedöms minska med 13,6 miljoner mellan 2005 och 2020.³⁸¹ Sparande och kapitalbildning kommer som en effekt av såväl det växande antalet avlidna och de sjuka oundvikligen att bli lidande. Även skatteintäkterna kommer att påverkas, men förmodligen i begränsad omfattning, eftersom ca 85 procent av dessa kommer från medelstora och stora företag.

Som framgår av tabellen är skillnaden i uppskattningarna synnerligen stor. BNP skulle i ett positivt perspektiv bli i det närmaste opåverkat, medan det i ett pessimistiskt skulle falla med ca 10 procent och ökningstakten avta med en fjärdedel. En särskilt allvarlig effekt skulle kunna bestå i utarmning av humankapitalet genom att så stor andel med HIV är så unga.

Det finns slutsatser som avviker från ovan nämnda av Världsbanken, t ex en ILO-studie från 2003, som bygger på samma modell, men som kommer till resultatet att HIV/AIDS till 2050 skulle minska BNP med 2-5 procent och befolkningen med samma storlek.³⁸²

Så länge som den ryska ledningen inte har presenterat en avsevärt mer dynamisk och långsiktigt finansierad strategi för att utbilda mer personal, bygga upp institutionell och laboratoriemässig kapacitet och framför allt implementera de planer man har för att bekämpa HIV/AIDS, finns det anledning att misstänka att de mer negativa scenarierna realiserar.

Den ryska demografins effekter på den militära sektorn

Det faktum att, som ovan nämnts, en så stor andel av de smittade är i åldern 15-29 år, påverkar kraftigt värnpliktuttaget. Underlaget var som störst 2005-2006, men minskar därefter drastiskt, eller med ca 100 000-200 000 personer årligen. Eftersom bara mellan 10 och 13 procent av en ålderskull av olika skäl tagits ut under de senaste fem åren, har ett vidgande gap mellan tillgång och behov uppstått. Enligt nuvarande uttagningsmönster behöver man t. ex. enrullera ca 700 000 värnpliktiga 2009, medan bara 843 000 totalt når denna ålder under året. Chefen för Generalstaben, Makarov, har angett antalet potentiella värnpliktiga under perioden 2012-2014 till endast ca hälften av 2001 års inkallade till mönstring.³⁸³ De främsta anledningarna för att undvika värnplikten är risken för att utsättas för det fortfarande allvarliga kamratförtrycket (*dedovsjtjina*) eller skickas till Kaukasus. Studenter tas numera ut igen, men deras andel är relativt liten, eftersom föräldrarna ofta lyckas muta tjänstemännen. Ca 40 procent av yngre män ville 2006 inte göra värnplikt.³⁸⁴ Det existerar i Ryssland en extrem snedsits såväl socialt som geografiskt vad gäller de värnpliktiga. Ytterst få rekryter kommer från en bättre social miljö eller större städer, från Moskvaområdet gjorde t.ex. endast 4 procent värnplikten 2004.³⁸⁵ Den stora majoriteten utgörs sålunda av lågutbildade från landsbygden med dålig hälsa.

Hälsotillståndet hos dem som tas ut till värnplikt är generellt dåligt. HIV, TBC och hepatit är vanligt förekommande. Endast ca 10 procent av åldersgruppen som antogs 2006 var helt frisk,

³⁸¹ Feshbach, Murray m fl, *The Health Crisis in Russia's Ranks*, *Current History* oktober 2008

³⁸² <http://www.ilo.ru/publications/files/IntENG.pdf>

³⁸³ ITAR-TASS 18.10 2008

³⁸⁴ Elizarov, Valerij, *Demografitjeskie polozenie Rossii, tendentsii i posledstviia*, *Federalizm* nr 1 2006

³⁸⁵ Galkin, Maksim och Mukhin, Vladimir, *Minoborony na bolsjoj okhote. Voennoe vedomstvo gotovit otjerednoe radikalnye mery dlja popolnenija armeiskich riadov* [Försvarsministeriet på storviltsjakt. Militära myndigheter förbereder radikala åtgärder för att fylla armens led], *Nezavisimaja gazeta* 31.maj 2004

att jämföras med 54 procent 1988. Officiellt redovisas dock inte uppgifter om antalet HIV-smittade i krigsmakten, uppskattningar talar om tusentals som sänds hem av denna orsak.³⁸⁶ Det finns anledning att misstänka att neddragningen av den totala numerären av de väpnade styrkorna i framtiden till ca 1 miljon man är ett resultat av den svårartade rekryteringssituationen. (För en utökad analys, se kapitlet *Prekär personalsituation med oförändrad numerär*).

Den militära ekonomin – alltjämt en kvarnsten

Den sovjetiska ekonomin var extremt militariserad. Ca 40 procent av befolkningen var i ett eller annat avseende relaterade till den militära sektorn i vid bemärkelse, och budgetmässigt fick den militära sektorn ca 65 procent av den totala utgiftsbudgeten.³⁸⁷ Samhällets resurser och reserver skulle i första hand trygga landets militära styrka inför ett oundvikligt krig med NATO. Från rysk sida överskattade man dessutom konsekvent den amerikanska militärindustriella förmågan.³⁸⁸ Detta ledde till att orimliga satsningar gjordes för att bygga upp en sovjetisk kapacitet, som skulle kunna hålla jämna steg med NATO, och framför allt USA under ett kortvarigt krig, men med bara hälften så stor BNP i en ekonomi som stagnerade alltmer. Denna inställning bidrog i hög grad till den sovjetiska kollapsen, den amerikanska strategin att ”rusta ihjäl” Sovjetunionen blev således framgångsrik.

Den första postsovjetiska regeringen skar ned militärbudgetarna drastiskt efter 1991, med åtföljande militär försvagning. Denna försvagning fortsatte under hela 1990-talet med skiftande tilldelning, stundtals med förstärkning, men oftast med försvagning. Fr. o. m. 2000 sker dock en förändring i och med Putins första presidentperiod. Putins strategi för att konsolidera sin ställning gick bl. a. ut på att tillförsäkra sig stöd från kraftstrukturerna, däribland militären. Militärbudgeten, som omfattar budgeten för de Väpnade Styrkorna, har sedan 2000 ökat i en takt om 25 procent årligen och totalförsvarsbudgeten, som inkluderar bl. a. säkerhetsorgan och paramilitära styrkor, med något mer. Inflationens rensat framstår den reella ökningstakten, runt 15 procent, fortfarande som anmärkningsvärt hög i ett internationellt perspektiv. Som framgår av tabell 3 har dock inte andelen av BNP ökat, utan ligger runt 2,7 procent för den militära budgeten och 4,3 för totalförsvarsbudgeten. Detta är dock endast den officiella bilden. Ett flertal analytiker och forskare, ryska såväl som internationella, anser att de reella kostnaderna är avsevärt högre. Den militära och paramilitära sektorn finansieras på flera sätt utanför budgeten och i avsaknad av transparens, endast ca 40 procent redovisas öppet.³⁸⁹ En detaljerad genomgång av den ryska federala utgiftsbudgeten visar att betydligt fler än de offi-

³⁸⁶ Feschbach, Murray “The Russian Military: Population and Health Restraints” i Leijonhielm, Jan och Westerland, Fredrik (eds) *Russian Power Structures-Present and Future Roles in Russian Politics 2007*, FOI-R- - 2437 -SE

³⁸⁷ Leijonhielm, Jan m fl ”Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv”, rapporterna 1998-2005, kapitlet ”Den ryska ekonomin”

³⁸⁸ Samtal med dr Vitaly Sjlykov, f d sovjetisk v försvarsminister, december 2008

³⁸⁹ För en utvidgad analys se Leijonhielm, Jan m fl *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv*, FOI rapporter, 2003 och 2005; Rosefielde, Steven, (2005) *Russia in the 21st Century: the Prodigal Superpower*, Cambridge University press, Cambridge 2005, Sjlykov, Vitaly, Russia’s True Defence Burden, paper at FOI conference *Russia’s Military Capability 2003*, samt Sjlykov, Vitaly, Sjtto Pogubilo Sovetski Sojuz? Gensjtjab i ekonomika, *Voennyj Vestnik* nr 9, 2002

ciella ca 25 procenten har anknytning till ryskt totalförsvaret, säkerhetsstrukturer och effekter av kriget i Tjetjenien, sannolikt mellan 40 och 50 procent.³⁹⁰

Tabell 5. Ryska militärt relaterade utgifter i miljarder rubel, officiella uppgifter.

	2000	2003	2005	2007	2008	2010
Militär budget	191	345	531	594	698	908
% av BNP	2,6	2,6	2,7	2,7	2,7	2,7
Total försvarsbudget*	263	542	729	822	1 368	1 860
% av BNP	3,6	4,1	4,3	4,1	4,18	4,1

* inklusive inrikestrupper, säkerhetsorgan, gränstrupper, räddningstjänst och militära pensioner

Källa: Finansministeriet, www.minfin.ru, hämtad den 23 april 2008, Novye Izvestija 2 juli 2007, s 3, Global Security, www.globalsecurity.org/military/world/russia, hämtad den 12 november 2008, Military Balance 2000-2008 samt egna beräkningar.

Försvarsbudgetens struktur har nu börjat förändras genom att ett omfattande nyanskaffningsprogram 2007-2015 börjat implementeras. De totala beställningarna till det ryska militäriindustriella komplexet ska under perioden uppgå till ca 250 miljarder USD (omräknat enl. PPP), vilket ungefär motsvarar ca 5 totalförsvarsbudgetar av 2006 års storlek. Någon detaljerad redovisning av hur finansieringen ska ske har ännu inte publicerats.³⁹¹ FoU, som tidigare prioriterats, kommer nu, när man ska skörda resultaten från denna satsning, att tilldelas mindre anslag. Enligt den brittiske forskaren Julian Cooper, som gjort detaljerade analyser av ryska försvarsbudgetar under en lång tid, ökade anskaffningsbudgeten med 60 procent 2005-2007 och kommer att öka med 74 procent 2007-2010.³⁹² Som framgår av kapitlet Det försvarsindustriella komplexet och FoU, har det reella utfallet varit betydligt mindre, till följd av kraftigt ökande priser på försvarsmateriel samt en ineffektiv användning av budgetmedel.

Den faktiska storleken på den ryska militärbudgeten är omstridd, ryska officiella uppgifter till FN visar på ca 50 miljarder USD omräknat i PPP-termer, medan t ex *Military Balance* uppskattade siffran till ca 70 miljarder dollar för 2006.³⁹³ Räknat med den officiella växelkursen blir siffran ca 24 miljarder USD samma år, vilket skulle innebära att Ryssland låg på ungefär samma nivå som Sydkorea och är m a o uppenbarligen missvisande.

Det råder i dag ingen politisk oenighet beträffande den önskvärda eller realistiska storleken på budgeten, särskilt inte efter kriget mot Georgien. Dumans försvarsutskott, som har mycket begränsat inflytande, nöjer sig oftast med att kritisera budgetens bristande transparens. Ca 40 procent redovisas numera i detalj, men de viktigaste delarna förblir ännu hemliga, och i bud-

³⁹⁰ Leijonhielm, Jan m fl (2005) Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv, FOI-R—1662--SE 2005, avsnittet "Ekonomisk utveckling och försvarsekonomi." samt Cooper, Julian *Military Expenditure in the three-year federal budget of the Russian Federation, 2008-2010, SIPRI research working paper*, oktober 2007

³⁹¹ Den ryska forskaren Zarsepin, Vladimir har gjort en detaljerad analys av trender inom storlek och hemligstämpling av försvarsutgifterna i artikeln "Srednesrotnaja strategija voennogo stroitelstva: tolko vypolnial" [Den lagom snabba strategin för militära uppbyggnaden; det är bara att verkställa] publicerad i *Ekonomiko-polititjeskaia situatsia v Rossii*, augusti 2007

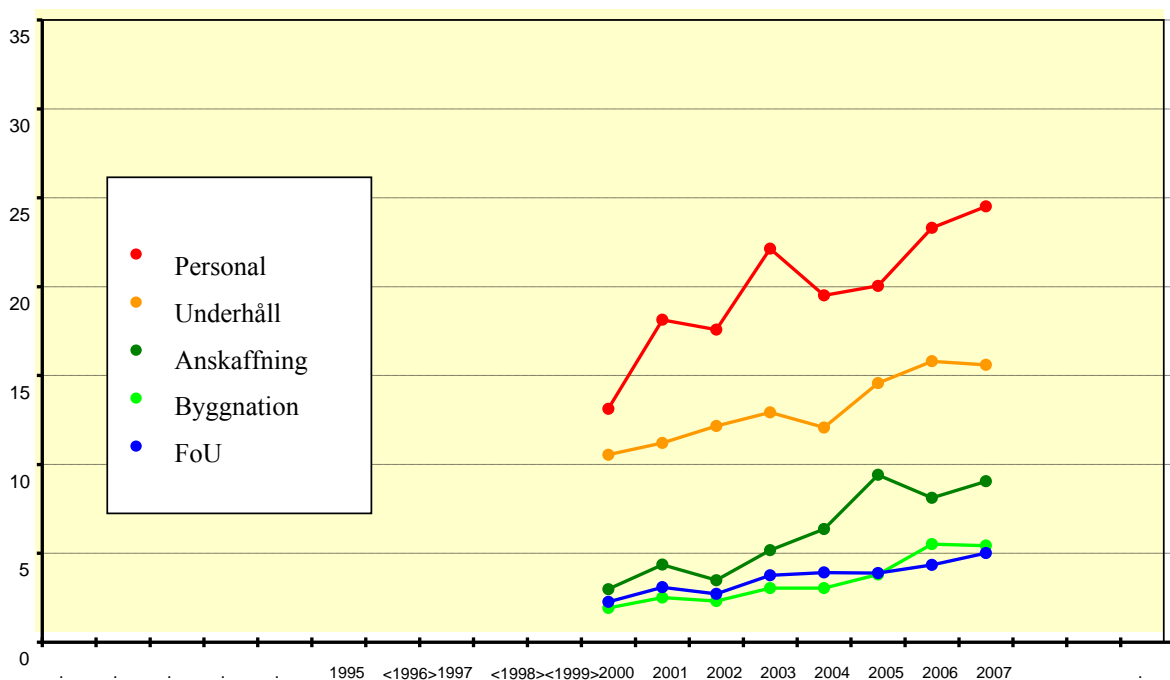
³⁹² Cooper, Julian, *Military Expenditure in the three-year federal budget of the Russian Federation, 2008-2010*

³⁹³ *Military Balance*, årgångarna 2000-2008

geten för 2009-2011 har denna trend förstärkts. Således har en lång rad nya områden blivit hemligstämplade, alternativt flyttade från den militära budgeten till den civila.³⁹⁴

I den treårsbudget, som Putin presenterade 2007 för perioden 2008-2011, ska de militära kostnaderna öka från ca 16 procent av utgiftsbudgeten 2005 till 22 procent 2011, d v s med över 30 procent. Som tidigare nämnts, är dock budgetsiffrorna uppenbarligen missvisande, den faktiska andelen torde fortfarande, och åtminstone fram till 2011, vara avsevärt högre, ett påstående som även återfinns i ryska media.³⁹⁵ Totalförsvarsbudgeten kommer efter tillägg, som en följd av Georgienkriget att öka enligt det förslag som Duman godkände i oktober 2008 med 1,5 gånger mellan 2008 och 2011, en snabbare ökning än genomsnittet under de senaste fem åren.³⁹⁶ Detta skulle motsvara 2,48, 2,53 och 2,3 procent av den förmodade BNP under dessa år, eller med andra ord fortfarande långt under det av Säkerhetsrådet år 2000 satta målet på 3,5 procent av BNP. Andelen av BNP planeras sålunda förbli på ungefär samma nivå som perioden 2000-2007. Den faktiska storleken skulle dock 2010 uppgå till 85 procent mer än år 2000. Om man däremot sätter index till år 1991, är siffran för 2010 inte mer än 51 procent av denna.³⁹⁷

Diagram 6. Försvarsutgifternas fördelning 2000-2007, FN-statistik, baserad på ryska uppgifter, miljarder löpande dollar

Källa: FN-statistik, sammanställning av Generalsekreterarens rapporter till Generalförsamlingen i serien UN reports on military matters, including transparency of military expenditures

³⁹⁴ Nezavisimoe Vojennoe Obozrenije 28.oktober 2008

³⁹⁵ Michailov, Viktor: Spending Under National Defence Section to increase one-fourth in 2009, *Nezavisimoe Vojennoe Obozrenie* 27 oktober 2008

³⁹⁶ Ibid

³⁹⁷ För en utförlig redovisning av trender inom militära utgifter se Cooper, Julian (2007) *Military Expenditure in the Three-year Budget of the Russian Federation 2008-2010*, research paper oktober 2007, BASEES, Cambridge 2005

Trots de aviserade höjningarna, anser experter inte att höjningen kommer att lösa problemen med t ex låga löner för flera kategorier inom krigsmakten. Löneutvecklingen har varit sämre inom den militära sektorn än genomsnittligt för statstjänstemän, och det torde bli svårt att reducera lönekostnaderna som planerat, om försvarssektorn ska konkurrera om de mer attraktiva grupperna med andra aktörer på arbetsmarknaden.³⁹⁸

Så har t ex kontraktsanställda meniga och officerare i vanliga förband i princip samma lön. Pensionerade officerare har en mycket blygsam pension, och utgör tillsammans med den aktiva officerskåren en av de mest kritiska yrkeskategorierna vad gäller uteblivna löne- och pensionsförmåner. Den aviserade nedskärningen av ca 135 000 anställda inom de väpnade styrkorna fram till 2012, av vilka en majoritet ska utgöras av officerare genom att officersbefattningarna kraftigt minskas,³⁹⁹ kommer sannolikt att öka denna kritik.

En internationell jämförelse visar att Ryssland ligger bland de främsta länderna vad gäller ökning och storlek på försvarsbudgetar. Borträknat USA, som ligger i en särklass, använder Ryssland ca dubbelt så mycket i termer av BNP-andelar som genomsnittet i NATO. I faktiska tal utgör ryska försvarsrelaterade utgifter ca 10 procent av de amerikanska eller ungefär lika mycket som i Storbritannien eller Frankrike.

Effekter på den ryska ekonomin av kriget med Georgien och den globala finanskrisen⁴⁰⁰

De ekonomiska effekterna på Ryssland av kriget mot Georgien kan delas in i tre kategorier: de omedelbara kostnaderna för själva kriget, som bedöms ha uppgått till några miljarder USD, de som uppstår som en följd i form av ökande anslag till den militära budgeten, samt de som orsakas av kapitalflykt och osäkerhet hos utländska investerare. Därutöver tillkommer en effekt som inte hade kalkylerats av Moskva; den efter kriget uppståndsna globala finanskrisen blev pådrivande och förvärrade det finansiella läget avsevärt för Ryssland. Det kraftiga prisfallet på olja förändrade samtidigt budgetbalansen, och risken för ett negativt saldo blev i november 2008 uppenbar. Inför 2009 förefaller ett sådant nästintill oundvikligt, om inte oljepriset skulle stiga till över 50 USD per fat.

Den ryska politiska elitens syn på utvecklingen av den militära sektorn och säkerheten har redan lett till en snabbare ökningstakt av budgeterna för dessa områden. Ryssland löper därigenom en risk att fortsätta in i den fälla som den sovjetiska militärt strukturerade ekonomin utgjorde. När den statligt kontrollerade delen av ekonomin under sådana förhållanden växer, prioriteras politiska överväganden ofta på bekostnad av ekonomisk rationalitet.

Den omedelbara och tydliga effekten av kriget var en nedgång på Moskvabörsen, som tappade ca 7 procent och därigenom totalt ca 30 procent sedan årsskiftet. Andra händelser, som t ex Putins kritik av metallföretaget Mechel och BP-TNK-affären har haft större effekter på denna börs. Portföljinvesteringar har inte någon avgörande betydelse för rysk ekonomi, men utgör en av flera viktiga indikatorer. Endast ca tre procent av befolkningen är aktieägare. Allvarligare är flykten av långsiktigt kapital, vilket behandlas nedan.

³⁹⁸ Vogt Andresen, Rolf-Inge och Sendstad, Cecilie (2007) *Russisk försvarsmakt og forsvarsökonomi-mål og midler*, Oslo, FFI-rapport 2007/02564

³⁹⁹ Nezavisimaja Gazeta 14 oktober 2008

⁴⁰⁰ För en utförligare diskussion kring de ekonomiska effekterna se Leijonhielm, Jan och Malminen, Johannes, kapitlet Rysk och internationell ekonomi i Larsson, Robert (ed) (2008) *Det kaukasiska lackmustestet, Konsekvenser och lärdomar av det rysk-georgiska kriget...* (FOI) Totalförsvarets forskningsinstitut –R--2563-SE 2008

En kortsiktig effekt bestod i accentuerade problem med inflationsutvecklingen. Krig har generellt sätt en inflationsdrivande inverkan på ekonomin, och den ryska är dessutom influerad av internationella trender, som man inte kan undvika. Redan före kriget såg man både från ryskt och internationellt håll med oro på en inflation som steg till över 13 procent under året. Detta utgör ett av regeringens allvarligaste problem, med risk för social oro bland de i befolkningen som lever under fattigdomsgränsen. Även medelklassen har krympt under senare tid. Från att tidigare ha utgjort ca 25 procent enligt vissa konsumtionsmönster, utgör den nu ca 18, ett tydligt trendbrott.⁴⁰¹

Som ovan nämnts, består dessa bland annat i att investerare tog ut ca 16 miljarder USD under kriget, och därefter fram till oktober uppåt 40 miljarder USD, det största fallet på 10 år. Om dessa medel flyttas permanent, är detta allvarligt, eftersom Ryssland saknar tillräckligt av just inhemskt långsiktigt investeringskapital. Billiga och långsiktiga lån från utländska banker och inte nationellt sparande har spelat en avgörande roll i många företags utveckling, vilket mot bakgrund av den snabbt växande skulden och svag förmåga till amorteringar gör den ryska ekonomin särskilt sårbar. Finansminister Kudrin har tonat ned betydelsen och menar att det flyktade kapitalet gott och väl kommer att uppvägas av utländskt kapital som förväntas strömma in till redan beslutade projekt.⁴⁰² Även om så sker, är förlusten kännbar, särskilt om utländska investerares tilltro till den ryska marknaden påverkas av andra ovan nämnda faktorer samt de tidigare kända problemen med behov av trygghet för investeringar och ett pålitligt rättssystem.

Mot bakgrund av att den ryska staten gick in med ca 200 miljarder USD i stöd till näringslivet under november 2008, speciellt till livsmedelsindustrin och byggnadssektorn, och ofta förknippat med ökat inflytande, samtidigt som de ryska oligarkerna tvingats se sina förmögenheter krympa kraftigt, kan den finansiella krisen innebära en betydande överföring av ägande och maktpositioner. Även om man från regeringens sida förnekat att man eftersträvar en sådan effekt, skulle den passa in väl i den av Putin genomförda renationalisering av företag och ökat statligt inflytande. Trots stödet tvingades allt fler ryska företag inställa betalningar och avskeda personal under slutet av 2008. Ett omfattande stödpaket för fler industrier beslöts, men kunde bara delvis effektueras på grund av att man saknade instrument för att effektivt fördela beloppen. Staten tillsatte i sammanhanget statliga representanter i större bankstyrelser, för att tillse att dessa inte växlade stödet till utländska valuta eller förskingrade det. Sannolikt är denna åtgärd belysande för tilltron till bankerna, men också dessas förmåga att hantera normala bankrutiner.

Därutöver kan man förmoda att ryskt medlemskap i WTO kommer att skjutas på framtiden, i synnerhet som Georgien i princip måste ge sitt godkännande för inträde. Detta innebär kortsiktigt inte mycket, men på lång sikt kommer Ryssland att missgynnas av att stå utanför, främst genom att man då missar en pådrivande reformfaktor. Det kan möjligen också innebära att Ryssland söker sig närmare Kina i ekonomiskt hänseende. Kina kan å sin sida se fördelar med att få ett inflytande över rysk ekonomi i utbyte mot garanterade och större energileveranser på sikt. Från rysk sida har man dock förklarat, att medlemskap inte är avgörande för Ryssland.

Kort- och långsiktigt gynnas siloviker inom den lobby som förespråkar större budgetar till säkerhets- och försvarssektorn. Den tidigare budgetramen höjdes efter kriget, som ovan nämnts.

⁴⁰¹ Financial Times (2008) "Onward to 1998: Russia", Financial Times 26 oktober 2008

⁴⁰² Intervju i Rossiiskaja gazeta samt Financial Times 21 augusti 2008

Eftersom man under Jeltsin och Putin aldrig helt lyckades frigöra sig från det sovjetiska militärstrukturella tänkandet, innebär den nuvarande utvecklingen med förstärkta hotbilder en påtaglig risk för att hamna i samma situation. Mot bakgrund av att den ryska ekonomin kommer att få avsevärda problem i ett femårsperspektiv med minskande befolkning, HIV-epidemi, svag industriell innovationsförmåga, starkt råvaruberoende, sjunkande oljeproduktion och sannolikt fortsatt stagnerande gasproduktion, påskyndar krigets konsekvenser den oönskade utveckling Ryssland slagit in på, d.v.s. fortsatta överdimensionerade satsningar på säkerhet och militär förmåga.

Hur kan Medvedev påverka utvecklingen?

I sammanfattningen av sin presidentperiod uppvisade Putin en för många förvånansvärt öpenhjärtig självkritik av misstag som begåtts - överdriven centralisering, oförmåga att höja produktiviteten, för stor byråkrati, omfattande och växande korruption och en allvarlig segregation för att nämna några faktorer.⁴⁰³ Putin nämnde dock inte att hans arv även bestod i oavslutade reformer inom administration, rättsväsende, sjukvård, utbildning och den militära sektorn. Putins utsedde arvtagare Medvedev inledde sin presidentperiod med att ange sina prioriteringar vad gäller ekonomin: minskad statlig inblandning i skötseln av de statliga företagen, bättre utnyttjande av oanvänd kapacitet inom jordbruk och skogsnäring, kraftsamling i kampen mot korruptionen, fortsatt satsning på de nationella programmen, som hittills fått en mycket begränsad del av BNP, mindre än en procent 2008. Vidare har han nämnt satsning på forskning och skapandet av ett internationellt finansiellt centrum i Moskva som viktiga. Han har framträtt med hårda anklagelser mot USA för att ligga bakom den internationella ekonomiska krisen under 2008, men också framfört en viss kritik mot Putins visioner och agerande som regeringschef, bl.a. mot protektionistiska tongångar i frågor rörande livsmedelsproduktionen samt den överdrivna centraliseringen.⁴⁰⁴

Medvedevs möjligheter att agera är dock begränsade av ett antal faktorer. För det första kan han inte bryta mot den tidigare förda politiken i högre grad. Förutom att han själv var delaktig i denna, måste han stå som garant för kontinuitet och stabilitet i enlighet med det kontrakt han slutit med sin företrädare och maktgrupperingarna runt denne och ännu i avsaknad av en egen etablerad maktbas.

För det andra är han reellt också uppbunden av den treårsbudget som fastslagits till 2011 av Duman. För det tredje måste han mot omvärlden uppvisa profilen som den starke ledaren som lika lite som Putin låter sig nonchaleras. Uttalanden om fortsatt behov av ökande militärbudgetar, trots krisen, och ett första officiellt uppdrag som president på ett symboliskt besök vid ett missilregemente stärker denna bild och ingick sannolikt som ett led i strategin för att stärka nationalism och militär förmåga inför det planerade kriget mot Georgien, likaså att han efter kriget visade sig i uniform för första gången. Medvedev blev genom Georgienkriget åtminstone temporärt gisslan hos de grupperingar som stödde kriget.

Om Medvedev efter en praktikantperiod tillåts föra en mer liberal politik med tyngdpunkt på ökad laglydnad, mindre korruption och en reell rättsstat, skulle detta sannolikt inverka positivt på rysk ekonomi. Utländska investerare skulle förmodligen lockas i större skaror, om de garanteras säkerhet, ägande och avkastning för sina investeringar och inflödet av FDI skulle sannolikt kunna fördubblas under gynnsamma villkor. De uppgifter som ligger framför ho-

⁴⁰³ *Statements on major issues* by president Putin, 2008 på www.kremlin.ru/eng/speeches, hämtat den 3 augusti 2008

⁴⁰⁴ www.president.ru, hämtat den 10 juni 2008 samt 26 november 2008

nom är dock så stora, att några snabba förändringar inte är möjliga. Georgienkriget och den finansiella och reella krisen motverkar i stället Medvedevs visioner. Den ryska ledningen saknar inte probleminsikt, Putin nämnde i sina tal som president de ovan nämnda reformbehoven samt behovet av att göra sig fri från råvaruberoendet och skapa en effektiv, teknikdriven ekonomi. Flera politiker har understrukit att Rysslands smått desperata försök att inhämta Västs teknikförsprång genom genvägar som misslyckas, bara leder till frustration.⁴⁰⁵

En avgörande fråga är dock varifrån tillväxten ska komma efter råvaruboomen. Även om den ryska inhemska konsumtionen under senare år utgjort en drivande kraft och 2007 svarade för 55 procent av BNP-tillväxten, är förutsättningarna, som ovan framgått, för en snabb fortsatt tillväxt små. En klar förbättring skulle kunna ske, om reformer genomfördes snabbare än under Putin, likaså om byråkratin kraftigt kunde skäras ned, om energiutnyttjandet kunde effektiviseras och om försvarsbördan kunde minskas till rimliga proportioner för en stat av Rysslands ekonomiska storlek. Besparingspotentialen i rysk ekonomi är påfallande stor, men kräver också mycket stora investeringar och tid. De mest angelägna åtgärderna ses också av betydelsefulla grupperingar som ett hot mot deras inflytande och medelstildelning. Den ryska byråkratin har en väldokumenterad förmåga att bromsa reformer som hotar dess ställning. Globaliseringen motarbetas av ofta av rysk politisk ledning, eftersom de ser världen som ett nollsummespel och inte är villiga att avstå från inflytande över den ryska utvecklingen. Möjligheterna att uppfylla Putin-planen ökar om staten skulle satsa på högteknologi, främst nanoteknologi, under ett antal år. Målet att vara ledande på området skulle kunna nås om satsningen låg på samma nivå som 2007, med en 40-procentig ökning. Samtidigt satsar den ryska regeringen dock lika mycket på de statliga industriklustren, Goskorporatsija, vilka av många ses som ett återfall i sovjetiskt tänkande och med sannolika stora förluster, eftersom de företag som ingår är de mest vansköta enligt kritikerna.⁴⁰⁶

En utländsk bedömning av tillväxttakten hävdar att denna kommer att avsakta till 3-3,5 procent från 2010 och något under 3 procent efter 2015. Denna utveckling, som ligger i mittfåran på de mer pessimistiska analyserna, skulle då leda till att Ryssland 2020 skulle ha en BNP på ca 3 biljoner USD och vara världens åttonde största ekonomi. Samtidigt skulle den då inte utgöra mer än 4 procent av den beräknade sammanlagda världsekonomin. Ryska bedömningar före Georgienkriget talade om att landet redan i år kommer att ligga på sjätte plats, räknat i köpkraftstermer.⁴⁰⁷ Den under slutet av 2008 pågående finanskrisen, som då i Ryssland också övergått till en kris i den reala ekonomin, ändrar dock tidigare prognoser på ett radikalt sätt i negativ riktning.

Den vision som Putin presenterade 2007, ”Koncept 2020”, spår en mycket positiv framtid för Ryssland.⁴⁰⁸ Konceptet, är en sammanställning av vad berörda ministerier och myndigheter anser om framtiden är till sin karaktär en blandning av önsketänkande, metodikfel, uppenbar brist på realism och direkta sakfel. Det bedöms av dessa skäl därför inte kunna ligga till grund för en seriös analys. Bara det finansiella läget efter krig och finanskris med efterföljande recession torde förändra grundförutsättningarna på ett radikalt sätt, som inte förutsatts i konceptet. Den fyraårsplan, som offentliggjordes i november 2008, uppvisar däremot en mer realis-

⁴⁰⁵ Se t ex vice premiärminister Sjuvalov vid S:t Petersburgmötet 2008, *Vesti 8.juni 2008*, återpostad i Johnson´s Russia list 111 samt uttalanden av Medvedev på *Kremlin.ru* 7 juni 2008, hämtat den 9 juni 2008.

⁴⁰⁶ Holmberg, Carl, a a

⁴⁰⁷ Bloomberg och Itar-Tass 8.6 2008

⁴⁰⁸ ”Kontseptsia 2020” www.minfin.ru, senast hämtat 15 oktober 2008

tisk syn, med tonvikt på de mänskliga resurserna och nödvändigheten av diversifiering av ekonomin och framför allt exportindustrin.⁴⁰⁹

En fortsatt negativ konsekvens av den globala finanskrisen med ökad press på rubeln, hotade banker och fortsatt stort utflöde av kapital, skulle kunna skapa en farlig instabilitet, ekonomiskt och socialt, som den politiska nivån får svårt att hantera.

Oavsett vilken ekonomisk utveckling Ryssland får under de närmaste tio åren, är dess säkerhetspolitiska och militära roll intimt förknippad med den ryska ledningens perception av sin ekonomiska styrka. Detta är i sig inte förvånande, eftersom den ryska ledningen hittills förlitat sig på kombinationen ekonomisk styrka-militär makt och landet saknat soft power. Med den nuvarande politiska ledningens syn kommer Ryssland med stor sannolikhet fortsätta på den inslagna vägen, någon politisk vilja att styra i annan riktning existerar knappast. Ledande ryska politikernas syn är att Ryssland har en stabil ekonomi och som följd av denna en stadig ökningstakt inom de närmaste åren. Denna syn skakades sannolikt genom effekterna av Georgienkriget och påföljande kris. Om förutsättningarna radikalt ändras, t ex genom en djup ekonomisk recession, finns dock ingen garanti för att man behåller nuvarande budgetnivåer, politiska löften till trots. Sannolikt skulle då försvarsministeriet tvingas till en mer effektiv användning av medlen, parallellt med neddragningar på personalsidan, som utgör den tyngsta budgetposten. Dock kan betydelsefulla och svåröversägliga händelser påverka satsningarna på den militära sektorn, kriget med Georgien utgör ett belysande exempel.

Bedömning i ett tioårsperspektiv: slutsatser beträffande ekonomi

Givet ett högt oljepris, dvs. över 70 USD/fat, skulle Ryssland även inom de närmaste åren ha stora handelsöverskott. BNP-utvecklingen skulle i kraft av detta att öka med höga siffror, om än decimerade av problem med bl.a. sinande olje- och gasproduktion, hälsoläge och demografiutveckling. Den pågående krisen har ändrat dessa förutsättningar radikalt. De förutsägelser som man tidigare gjorde från rysk statlig sida, liksom från ett antal analytiker i Väst, var mycket optimistiska. Så hävdade t ex Sergej Ivanov under sommaren 2007 att Ryssland 2020 kommer att vara en av världens fem största ekonomier, med en BNP per capita på 30 000 USD. 2006 förutspådde Morgan Stanley att Ryssland 2027 skulle ha utvecklats till Europas största ekonomi med en BNP på tre tusen miljarder USD.⁴¹⁰ Denna prognos bekräftades av en av de större ryska analysinstitutionerna, RosBusinessConsulting, som hävdade att landet redan 2013 skulle ha en BNP i storleken 2,8 tusen miljarder USD, medan regeringen mer blygsamt gissar på en BNP om 1,8 tusen miljarder USD 2011. Regeringens prognoser har dock kraftigt tonats ned efter Georgienkriget. Sålunda förutspådde finansminister Kudrin i augusti en ökning på 5,5 procent av BNP under 2009, mot tidigare 6,5 och 2008 års resultat blir sannolikt även det lägre, med ca 6 procents tillväxt.⁴¹¹ Mot slutet av 2008 hade dessa prognoser ytterligare sänkts till 2,4 procent BNP-tillväxt 2009, ett fall i industriproduktionen på 3 procent och en devalvering av rubeln till 34-35 rubel mot dollarn.⁴¹² Förutsättningen för samtliga positiva prognoser på längre sikt är en återgång till höga råvarupriser på världsmarknaden. Ingen analys bygger på att Ryssland kommer att utvecklas till en ekonomi av kinesisk typ

⁴⁰⁹ Se regeringens hemsida på: www.government.ru, senast hämtat den 21 november 2008

⁴¹⁰ Itar Tass 2 maj 2006

⁴¹¹ www.top.rbc.ru/economics den 12 oktober 2008 Minfin prognosiruet rost VVP Rossii v 2009

⁴¹² Nezavisimaia gazeta (2009) "Rough landing predicted for the Russian economy", *Nezavisimaia gazeta* 19 januari 2009

med en högteknologisk produktion och diversifierad export. Den sexfaldiga ökning av BNP som skett sedan 1999 beror som konstaterats till stor del av just råvaruprisernas inverkan på ekonomin. Den finansiella kris som drabbade Ryssland efter Georgienkriget och den globala finanskrisen med fallande oljepriser omkullkastade sålunda i ett slag de mer positiva prognoserna och demonstrerade den ryska sårbarheten, även om landet i dag står finansiellt starkare än vad man gjorde 1998.

Väsentliga faktorer i ett tioårsperspektiv:

- Ryssland har en extremt ineffektiv ekonomi, något som den politiska ledningen är medveten om. Enligt ryska beräkningar måste produktiviteten öka fyrfaldigt under de närmaste 12 åren, något som kräver mycket stora satsningar på utbildning och ny teknik.
- Den genomförda centraliseringen har medfört en synnerligen stor byråkrati (ca en tredjedel av den totala arbetskraften) som genom sin storlek och korruption utgör såväl en ekonomisk belastning som broms på utvecklingen. Man kommer inom denna sannolikt även i fortsättningen att kunna fördröja de reformer man anser hota sin ställning. Nedskärningar av byråkratin är nödvändiga men svår genomförbara.
- Korruptionen äter upp mycket kraft och förtroende för institutionerna. Dess utbredning på högre nivåer är intimt förknippad med det alltför nära sambandet mellan politik och ekonomi. Den halvhjärtade bekämpning som hittills skett har inte påverkat helhetsbilden. Det återstår att se om det nya antikorrupsionsprogrammet får någon verkan. Den ekonomiska kostnaden för såväl stat som befolkning förblir med stor sannolikhet hög under det närmaste decenniet.
- Överskotten i handelsbalansen kan användas till nödvändiga investeringar och rätt utnyttjade utgöra en tillväxtmotor. Fel utnyttjade blir de inflationsdrivande och reformhämmande. Under de senaste åren har snarast denna variant dominerat. Dock töms reserverna snabbt under finanskrisen. Eftersom de liberala ekonomerna i den ryska regeringen är i minoritet, kommer vi sannolikt att få se fortsatt långsam eller utebliven reformering av ekonomin.
- Ryssland saknar en målmedveten strategi för att möta en starkt ökande ohälsa, särskilt den snabba ökningen av HIV-epidemin. Den senkomna och otillräckliga ekonomiska satsning som skett måste förstärkas kraftigt för att bli verkningfull. Även om så sker, kommer sannolikt BNP-utvecklingen att påverkas negativt i ett tioårsperspektiv.
- Ett WTO-medlemskap, som för närvarande är skjutet på framtiden genom kriget mot Georgien, skulle innebära problem för vissa konkurrensutsatta industrisektorer, men i det längre perspektivet kommer rysk ekonomi och internationell konkurrensförmåga att påverkas positivt.
- Den nuvarande ryska ledningen saknar en hållbar strategi för att leda landet in i en postindustriell värld. Otillräckliga satsningar på FoU kommer oundvikligen att få en negativ effekt, landet kommer inom överskådlig tid inte att kunna hävda sig på världsmarknaden annat än i fråga om råvaror och några få högteknologiska produkter, främst inom vapenområdet. Problemet kommer att bli en avgörande faktor för utvecklingen efter 2010, då olje- och gasproduktionen torde komma att stagnera på ett mer märkbart sätt.
- Förutsägbarheten i den ryska ekonomiska politiken är alltför begränsad. Politiska beslut kan så gott som omedelbart förändra de ekonomiska förutsättningarna. Ett system för checks and balances saknas likaså. Avsaknaden av ett system som effektivt utkräver ansvar kommer sannolikt att påverka ekonomin negativt även i fortsättningen. Detta avskräcker

utländska investerare, nödvändiga för ekonomins utveckling. Kriget mot Georgien fick samma effekt.

- Mycket stora investeringsbehov föreligger inom vitala sektorer av rysk ekonomi, som rör ledningssystemen, datorindustrin, bilindustrin och farmaceutisk industri. Medel finns, men har hittills inte använts på ett långsiktigt klokt sätt. Det faktum att långsiktigt kapital i en omfattning som motsvarar ca fyra års FDI eller 80 procent av de ackumulerade faktiska FDI drog sig ur den ryska marknaden, kommer att påverka ekonomin negativt under lång tid. FDI per capita tillhör dessutom de lägsta bland transitionsländerna.
- Ryssland måste för att få en uthållig tillväxt bli en reell rättsstat. I dag står åklagare och domare alltför nära den lokala eller federala politiska makten. Företagare måste kunna lita på att regelverket fungerar utan mutor.
- Den ryska ledningens perception är att Ryssland är ekonomiskt starkt. Detta är i flera avseenden felaktigt. Ekonomin vilar ännu på en bräcklig råvarugrund, och landet är mer beroende av omvärlden än vad ledningen vill tro. Effekterna av Georgienkriget visar tydligt på detta – en instabiliserande politisk åtgärd får långsiktiga effekter på rysk ekonomi. Politikens primat före ekonomin torde dock förbli starkt.
- Den globala finanskrisen fick en kraftig inverkan på Ryssland, som kommer att innebära sjunkande tillväxt och fördröjning av långsiktiga planer. Därutöver kommer handlingsalternativen såväl inrikes-, som utrikespolitiskt att minska. Effekterna på den militära sektorn är svåröverskådliga. Från den politiska ledningen har man uppgivit att satsningarna på denna sektor inte kommer att påverkas, men under en långvarig kris kommer man sannolikt att ändå tvingas till nedskärningar.
- Ryssland framstår mot det ovan konstaterade allt tydligare i tioårsperspektivet som en auktoritärt styrd stat med en obalanserad ekonomisk tillväxt, ett starkt segregerat samhälle med betydande och ökande regionala skillnader, stora valutaströmmar och hög inflation. Nödvändiga förändringar kommer i bästa fall att genomföras, men i långsam takt. Tillväxten kommer att minska under de närmaste åren, och sannolikt ligga på i bästa fall hälften av de senaste årens ökning efter 2015, då oljans minskande roll sammanfaller med en förvärrad hälsosituation och ökande brist på arbetskraft. Perceptionen hos befolkningen och den politiska ledningen av en ekonomisk stabilitet genom den höga BNP-tillväxten har lett till en ökad känsla av självtilräcklighet och bidragit till en mer offensiv utrikespolitik. Denna understöds i sin tur av en växande militär förmåga, under förutsättning att en sådan kan finansieras. Denna förmåga kostar samhället betydande belopp, som det i dag dock finns en tydlig politisk beredvillighet att satsa, även under rådande krisförlopp. Kriget med Georgien torde stärka försvarslobbyn, medan motståndare till ökade försvars- och säkerhetsutgifter, som redan före kriget hade en svag position, kommer att ha svårt att göra sig hörda under en lång tid.

De Väpnade Styrkorna

- Rysslands militära förmåga har ökat under de senaste åren till följd av ökad resurstilldelning. Givet en fortsatt gynnsam finansieringssituation kommer förmågan att öka ytterligare under kommande år, men för att utveckla i grunden nya militära förmågor krävs omfattande strukturella förändringar inom de Väpnade Styrkorna och även inom det ryska samhället i övrigt.
- Under de senaste åren har en gradvis reformering av de Väpnade Styrkorna genomförts, men förändringstakten är långsam. De ryska Väpnade Styrkorna utgör alltså i huvudsak en nedbantad version av sin sovjetiska föregångare. Den avgörande frågan för den militära förmågeutvecklingen i Ryssland är om de Väpnade Styrkorna kommer att fortsätta att vara en i grunden värnpliktsförsörd massarmé, eller om en tyngdpunktsförskjutning kommer att ske mot ett professionaliserat insatsförsvar med avsevärt färre och kapablare förband.
- Det bör framhållas att Rysslands ökande militära förmåga inte är oroande i sig. Det är däremot den bristande transparensen rörande doktrinutveckling, försvarsbudgetar och, framför allt, det politiska beslutsfattandet. Det innebär en osäkerhet rörande den framtida utvecklingen av Rysslands militära förmåga, samt hur och när denna är avsedd att användas.

De Väpnade Styrkorna (*Vooruzjennye Sily, VS*) är den officiella beteckningen på den ryska krigsmakten. Härmed avses de väpnade strukturer som lyder under Försvarsministeriet. Väpnade formationer finns även inom andra ministerier. För att undvika sammanblandning används här genomgående termen *de Väpnade Styrkorna* för att beteckna Försvarsministeriets väpnade strukturer och termen *paramilitära styrkor* för att beteckna övriga väpnade formationer i Ryssland. Detta kapitel avser att enbart behandla de Väpnade Styrkorna.

Avsikten är att diskutera de Väpnade Styrkornas tillstånd och utvecklingen sedan bedömningen 2005 och de implikationer det har för framtida förmåga. Inledningsvis diskuteras de generella utvecklingstendenserna avseende den pågående reformeringen av de Väpnade Styrkorna. Därefter följer en redovisning av läget och utvecklingstrender vad avser ledarskap, organisation, personal, materiel och övningsverksamhet. Tyngdpunkten i framställningen ligger på förändringar och kontinuiteter relativt tidigare års bedömningar, med fokus på betydelsen för utvecklingen av den ryska de Väpnade Styrkornas militära förmåga. I de stycken där inga större förändringar noterats hänvisas till föregående års mer utförliga skrivningar. Mot en bakgrund av den faktiska militära utvecklingen analyseras slutligen den ryska de Väpnade Styrkornas operativa förmåga i allmänna termer i ett tioårsperspektiv. Kapitlet bör läsas tillsammans med kapitlet om kärnvapen och militärstrategiska system, men även med kapitlet om ekonomi, utrikespolitik samt om rysk hotuppfattning och säkerhetspolitiskt beslutsfattande.

Reformeringen går alltjämt långsamt framåt

Reformeringen av de Väpnade Styrkorna behandlades utförligt i föregående rapport från 2005.⁴¹³ I rapporten 2005 framhölls ett nytt säkerhetspolitiskt koncept, ett effektivare resursutnyttjade och den politiska utvecklingen i samhället i stort som viktiga förutsättningar för karaktären på det fortsatta reformarbetet inom de Väpnade Styrkorna.⁴¹⁴

Reformeringen från sovjetarmé till en krigsmakt anpassad till realistiska ekonomiska och säkerhetspolitiska förutsättningar har sedan den föregående bedömningen fortsatt framåt, om än påtagligt långsamt. Det huvudsakliga skälet till att reformeringen inte tagit fart är avsaknaden av en tydlig målbild, förankrad bland politiska och militära ledare. Det har i Ryssland saknats ett realistiskt och aktuellt nationellt säkerhetspolitiskt koncept.⁴¹⁵ Att ett dokument av detta slag inte föreligger ska inte tolkas som att den politiska ledningen saknar en uppfattning om säkerhetspolitikens utformning, bara att kommunikationen av säkerhetspolitikens mål och medel försvåras. Under hösten 2008 har en ny struktur för de Väpnade Styrkorna aviserats⁴¹⁶, och enligt uppgifter pågår arbete med att utarbeta ett dokument av detta slag sedan en tid tillbaka.⁴¹⁷ Även om allt fler uppgifter förekommer i media bör det framhållas att liknande uppgifter dock har förekommit tidigare utan att något resultat kunnat presenteras. Det finns också skäl att ifrågasätta om ett eventuellt nytt säkerhetspolitiskt koncept kommer att bli mer nydanande och realistiskt.

Det organ som utarbetandet av ett nationellt säkerhetspolitiskt koncept faller på är det ryska säkerhetsrådet. Säkerhetsrådet har under en längre tid haft en mycket nedtonad roll i den ryska politiken, bland annat till följd av att det saknat en ordinarie sekreterare som kunnat driva rådets arbete framåt. I samband med regeringsombildningen med anledning av att Dmitrij Medvedev installerades som president, tillsattes dock Nikolaj Patrusjev som ny sekreterare för säkerhetsrådet.⁴¹⁸ Att en ordinarie sekreterare har tillsatts och att denne är en person som anses stå Vladimir Putin nära talar för att Säkerhetsrådet åter kommer att få ökad status och möjligen förnyad handlingskraft. Däremot väcker Nikolaj Patrusjevs bakgrund som mångårig chef för FSB och en konservativ *silovik* farhågor om att ett nationellt säkerhetskoncept utarbetat under hans ledning blir mindre nydanande till sin karaktär. För ytterligare diskussion av

⁴¹³ Leijonhielm, Jan, Knoph, Jan T. Larsson, Robert L., Oldberg, Ingmar, Unge, Wilhelm, Vendil Pallin, Carolina (2005) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv – problem och trender 2005*, Stockholm, Totalförsvarets Forskningsinstitut (FOI), juni 2005, FOI-R--1662--SE, kapitel 8.

⁴¹⁴ Ibid., s. 223-224.

⁴¹⁵ Det senaste ryska nationella säkerhetskonceptet utfärdades i januari 2000, men utarbetades under Boris Jeltsins presidentskap. Säkerhetsrådet (2000) "Konceptsiya Natsionalnoj Bezopasnosti Rossijskoj Federatsii [Den ryska federationens nationella säkerhetskoncept]", *Sovet Bezopasnosti Rossijskoj Federatsii*, hämtat: 3 februari 2005, adress: http://scrf.gov.ru/documents/decree/2000_24_1.shtml samt <http://www.russiaeurope.mid.ru/russiaeurope/russiastrat2000.html> (engelsk version).

⁴¹⁶ Bland annat har omfattande reduceringar av förbandsstrukturen och personalenminskningar aviserats, se exempelvis Barabanov, Michail (2008) "Reforma bojevogo ducha" [Reformering av stridssjälén], *Kommersant Vlast*, Nr 41 (794), publicerat: 20 oktober 2008, hämtat: 12 december 2008, adress: <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=1041918>.

⁴¹⁷ En dåvarande ledamot i Statsdumans försvarsutskott [*Komiteta GD po oborone*], Andrej Michailovitj Golovotjuk (LDPR), hävdade i ett samtal i november 2007 att representanter ur försvarsutskottet tillsammans med det ryska säkerhetsrådet ingick i en kommission med uppgift att utarbeta en ny försvarsdoktrin, som skulle presenteras i mitten av 2008. Samtal i på Statsduman, Moskva den 19 november 2007.

⁴¹⁸ Naymov, Igor, Kulikov, Sergej (2008) "Iz Kremlja v Belyj dom i obratno" [Från Kreml till Vita Huset och tillbaka], *Nezavisimaja Gazeta*, publicerat: 13 maj 2008, hämtat: 14 maj 2008, adress: http://www.ng.ru/politics/2008-05-13/1_putin.html?mthree=2.

säkerhetsrådet och det nationella säkerhetskonceptet, se kapitlet *Rysk hotuppfattning och säkerhetspolitiskt beslutsfattande* ovan.

Utöver avsaknaden av en adekvat målbild för reformeringen finns det ett antal ytterligare skäl till att reformeringen av de Väpnade Styrkorna hittills i stort sett inte omfattat mer än en reduktion av numerären och införandet av kontraktsanställda soldater. Ett viktigt skäl har varit ett bristande politiskt tryck, till synes till följd av ett ointresse för militära frågor – i kombination med svaga styrmedel.⁴¹⁹ Ett annat huvudsakligt skäl till den begränsade reformeringen av de Väpnade Styrkorna är frånvaron av postmodernistiska samhällsvärderingar – det ryska folket har inga föreställningar om en väsentligen annan roll och organisering av de Väpnade Styrkorna än dagens.⁴²⁰ Ytterligare en viktig bidragande orsak är de Väpnade Styrkornas slutna organisationskultur i kombination med en konservativ och inskränkt militär högsta ledning.⁴²¹ Bristen på samhällelig insyn i militära frågor, och därmed möjlighet till ansvarsutkrävande, tillåter militära särintressen att bromsa reformer.⁴²² Det finns vidare få, om ens några, oberoende militära experter eller *think tanks* som skulle kunna föra fram alternativ till generalernas konservatism.⁴²³ Sammantaget medför detta att det saknas inflytelserika nytänkande krafter i militära frågor i Ryssland som kan driva på för reformering av de Väpnade Styrkorna.

Det bör också uppmärksammas att en militärreform för att bli framgångsrik inte endast bör omfatta de Väpnade Styrkorna; behovet att reformera de övriga väpnade strukturerna i det ryska samhället är minst lika stort och i många stycken sammanhängande med de Väpnade Styrkornas reformbehov.

Svagt strategiskt ledarskap hämmar förmågeutvecklingen

Det försvarspolitiska ledarskapet i dagens Ryssland kan närmast beskrivas som svagt. De ständiga maktintrigerna inom det nuvarande ryska politiska systemet medför bristande förutsättningar för ett systematiskt och genomtänkt strategiskt beslutsfattande. Detta påverkar menligt ställningstaganden i säkerhetspolitiska frågor i allmänhet och militära strategiska frågor i synnerhet, där kunskap om detta i stor utsträckning saknas bland de politiska beslutsfattarna idag.

Som ovan framhållits finns det i Ryssland idag inget realistiskt och aktuellt nationellt säkerhetspolitiskt koncept, vilket innebär att det saknas formella riktlinjer till grund för den strategiska utvecklingen av den ryska försvarsmakten. Reformeringen av den militära sektorn och doktrinutvecklingen får därmed ingen ledning eller anvisning i form av normativa dokument rörande framtida uppgifter. Däremot kan situationen sägas ha förbättrats vad gäller den ekonomiska styrningen i och med införandet av treårsbudgetar, vilket ger en tydligare långsiktig anvisning om vilka ekonomiska medel som står till förfogande (för närmare uppgifter om rysk

⁴¹⁹ Se exempelvis Vendil Pallin, Carolina (2008b) *Russian Military Reform: A Failed Exercise in Defence Decision Making* (Abingdon, UK, Routledge) samt Herspring, Dale R. (2006) *The Kremlin and the High Command: Presidential Impact on the Russian Military from Gorbachev to Putin* (Kansas, University press of Kansas).

⁴²⁰ van Bladel, Joris (2004) "The All-Volunteer Force in the Russian Mirror: Transformation without Change" Groningen, Rijksuniversitet Groningen, 7 juni 2004, , s. 207; Leijonhielm *Russian Power Structures*, s. 186.

⁴²¹ van Bladel "Transformation without Change", s. 217 resp. s. 214.

⁴²² Barany, Zoltan (2007) *Democratic Breakdown and the Decline of the Russian Military* (Princeton, Princeton University Press), s. 168; Aleksej Arbatov i Miller, Steven E. & Trenin, Dmitri (red) (2004) *The Russian Military: Power and Policy* (Cambridge, American Academy of Arts and Sciences), s. 97.

⁴²³ Leijonhielm *Russian Power Structures*, , s. 187 med hänvisning till Vitaly Sjlykov.

försvarsekonomi, se avsnittet *Den militära ekonomin* i kapitlet *Ekonomisk utveckling och försvarsekonomi*). På samma sätt kan viss strategisk styrning erhållas genom de federala målprogrammen för bemanning med kontraktsanställda respektive modernisering av det militära utbildningssystemet samt den strategi för den sociala utvecklingen inom de Väpnade Styrkorna under perioden fram till 2020 som presenterades 2008.⁴²⁴ Även det statliga beväpningsprogrammet för perioden 2007-2015, som antogs i oktober 2006, kan betraktas som ett styrande dokument.

I oktober 2008 offentliggjorde försvarsminister Serdjukov en ny radikal reformplan, som under tecknats av president Medvedev.⁴²⁵ Planen går ut på att fram till 2012 minska de Väpnade styrkornas numerär till en miljon, främst genom att minska antalet officerare från nuvarande 355 000 till 150 000. Förbanden inom de Väpnade Styrkorna kommer att reduceras avsevärt till antalet och markstridskrafterna omorganiseras enligt västliga modeller genom att divisioner och regementen ersätts med mera kompakta brigader. Militärutbildningen ska också reformeras genom att antalet militärakademier minskas kraftigt. Planen utsattes dock genast för skarp kritik från officerskåren för att inte ha presenterats och diskuterats i förväg. Man frågade sig också mot vilket slags krig och vilken fiende armén skulle inriktas och med vilka medel.⁴²⁶ Reformplanen syftar till stora förändringar och nedskärningarna förefaller vara motiverade med hänsyn till samhällets resurser, i synnerhet som även Ryssland på senare tid drabbats av den globala finanskrisen. Problemet är dock att den genomdrivits uppifrån och att dess genomförande kommer att bromsas av officerskåren. Dessutom kan motståndet mot planen förstärkas av den ökade spänningen i förhållanden till USA och Väst efter Georgienkriget. Det bör också understrykas att varken denna reformplan eller de övriga ovan nämnda dokumenten inte explicit uttalar *vad* de Väpnade Styrkorna har för uppgifter, utan endast hur och med vilka medel de ska lösas.

I brist på styrande dokument blir det personliga ledarskapet hos den högsta politiska ledningen avgörande för den strategiska militära utvecklingen. Vladimir Putin profilerade sig som en närvarande överbefälhavare under sitt presidentskap, genom att ofta uppträda i uniform och delta i uppmärksammade övningar och förevisningar av militär materiel. Han har kommit att stå militären nära, även på ett personligt plan – bland annat genom att bjuda in officerare att fira hans sista födelsedag som president.⁴²⁷ Putin har genom sitt personliga ledarskap i viss mån kunnat kompensera för avsaknaden av normativa dokument.

Dmitri Medvedev saknar däremot militär profilering och har än så länge sannolikt ett mycket begränsat kontaktnät inom militära kretsar, vilket väcker farhågor att även det personliga le-

⁴²⁴ Det huvudsakliga målet med strategin är att tillfredsställa sociala behov för samtliga tjänstgörande inom de Väpnade Styrkorna. Fokus i detta arbete ligger på att förbättra löner och ersättningar, bostäder och sjukvård samt infrastrukturen för kultur, fritid, idrott och IT. Strategin identifierar ett stort antal åtgärder som ska vidtas och förväntade resultat. Hur stora budgetmedel som avsatts för finansieringen av detta program är dock inte känt. Det kan också konstateras att huvuddelen av de uttalade förväntade resultaten består i att uppfylla de nuvarande normerna. I vissa avseenden innebär dock målsättningarna faktiska förbättringar av den sociala situationen. Försvarsministeriet (2008a) "Strategia sotsialnaja razvitija Vooruzjennyh Sil Rossijskoj Federatsii na period do 2020 goda [Strategi för den Ryska federationens Väpnade styrkors sociala utveckling under perioden fram till 2020]", *Ministerstvo Oborony Rossijskoj Federatsii*, publicerat: 28 mars 2008, hämtat: 2 juni 2008, adress: <http://www.mil.ru/849/11876/41276/index.shtml>.

⁴²⁵ Litovkin, Viktor (2008) "Za sokrasjtjenie armii zaplatjat komandnymi kadrami" [Befälskadern får betala armens minskning], *Nezavisimoje Voennoje Obozrenije*, nr. 37, 2008.

⁴²⁶ Ibidem; Eurasian Daily Monitor (EDM), nr. 198, 16 oktober 2008; Chramtjichin, Aleksandr (2008) "Armiju lomajut tjerez koleno", *Nezavisimoje Voennoje Obozrenije*, nr. 38, 2008.

⁴²⁷ Kommersant Vlast (2007) "Reforma armii" [Arméns reformering] *Kommersant Vlast* Nr 42(746), publicerad: 29 oktober 2007, hämtad 31 oktober 2007, adress: <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=819269>.

darskapet över den militära utvecklingen under en tid framöver kommer att vara svagt. Detta i synnerhet så länge som Putin finns kvar i den politiska ledningen, men formellt sett saknar inflytande över militären. I detta avseende kan den framtida rollfördelningen mellan Putin och Medvedev komma att spela en avgörande roll för den militära utvecklingen, till exempel hur relationen mellan president Medvedev, hans försvarsminister och chefen för Generalstaben kommer att utvecklas. I samband med Medvedevs tillträde till presidentposten upplöstes den ryska regeringen och när den nya regeringen presenterades fick Anatolij Serdjukov förnyat förtroende som försvarsminister.⁴²⁸

Medvedevs första officiella åtagande som president var dock att inspektera ett militärt förband.⁴²⁹ Medvedev uppträdde emellertid inte i uniform vid det tillfället, något som hans företrädare ofta gjorde. Först efter kriget med Georgien i augusti 2008 har Medvedev uppträtt i uniform i samband med inspektioner av militär verksamhet.

Rysslands nuvarande försvarsminister Anatolij Serdjukov är den förste verkligt civile⁴³⁰ försvarsministern i Ryssland. Tillsättandet av Serdjukov tolkades av vissa bedömare som en nedgradering av Försvarsministeriet till förmån för Generalstaben.⁴³¹ Det har dock framkommit allt fler tecken som talar för att tillsättandet av Serdjukov kommit att innebära en förstärkning av Försvarsministeriets ställning på Generalstabens bekostnad. Serdjukov har till synes en stark position; han behöll sin portfölj i samband med regeringsombildningen med anledning av skiftet på presidentposten i maj 2008 och tillhör den inre krets av ministrar som Vladimir Putin samlat i sitt presidium. Vidare utsågs Serdjukov i maj 2008 till ständig medlem av det nytillsatta säkerhetsrådet.⁴³²

Serdjukov har dock långt ifrån varit en okontroversiell person på posten som försvarsminister; hans civila bakgrund drog tidigt till sig kritik och de reformerna av Försvarsdepartementet och de Väpnade Styrkorna han initierat har tillsynes framkallat ett utbrett missnöje inom militära kretsar. Uppgifter om meningsskiljaktigheter mellan den militära ledningen, med generalstabschefen Jurij Balujevskij i spetsen, och Serdjukov förekom flitigt i media under våren 2008.⁴³³ I början på juni 2008 utsåg dock president Medvedev general Balujevskij till vice

⁴²⁸ Naymov, Igor, Kulikov, Sergej (2008) "Iz Kremlja v Belyj dom i obratno" ...

⁴²⁹ Medvedev besökte, tillsammans med försvarsminister Serdjukov, Tejkovskaja divisionen, den första som ombeväpnas till robotsystemet Topol-M. Pintjuk, Aleksandr, Andreev, Dmitrij (2008) "Topol" garantiruet mir" ["Topol" garanterar freden], *Kraznaja Zvezda*, publicerat: 16 maj 2008, hämtat: 23 maj 2008, adress: http://www.redstar.ru/2008/05/16_05/1_01.html.

⁴³⁰ Serdjukov kan anses vara den förste verkligt civile försvarsministern även om en 'civilisering' pågått i ett decennium. I december 1996 lämnade dåvarande president Jeltsins försvarsminister generalöverste Igor Rodionov frivilligt de väpnade styrkorna för att gå i pension och blev därmed den förste civile försvarsministern. Med president Putins utnämmande av KGB-generalen Sergej Ivanov till ny försvarsminister i slutet av mars 2001 kom försvarsministerposten i den Ryska federationen att för första gången innehas av någon som inte tillhört de väpnade styrkorna.

⁴³¹ Blank, Stephen (2008b) *The Putin Succession and its Implications for Russian Politics*, Stockholm, Institute for Security & Development Policy (ISDP), februari 2008, s. 21.

⁴³² Samarina, Aleksandra, Rodin, Ivan (2008) "Sovbez vybirajetsja iz sprjatjki" [Säkerhetsrådet tar sig ur dvalan], *Nezavisimaja Gazeta*, publicerat: 27 maj 2008, hämtat: 30 maj 2008, adress: http://www.ng.ru/politics/2008-05-27/1_sovbez.html.

⁴³³ Balujevskij ska också ha ifrågasatt Serdjukovs beslut att erbjuda Frankrike fyra ryska helikoptrar i samband med insatser i Tchad: Litovkin, Dmitrij (2008) "Balyjevskogo obezopasili" [Balujevskij säkrad], *Izvestija.Ru*, publicerad: 4 juni 2008, hämtad, 5 juni 2008, adress: <http://www.izvestia.ru/armia2/article3117010/index.html>.

sekreterare i Säkerhetsrådet och armégeneral Nikolaj Makarov till hans efterträdare på posten.⁴³⁴ Medvedev gjorde det också klart att Makarov tillsattes på försvarsministerns inrådan.⁴³⁵ Att Serdjukov fått detta tydliga mandat att fortsätta förändringarna inom Försvarsministeriet är en av de mest positiva händelserna de senaste åren för de Väpnade Styrkornas vidkommande. Det ger utrymme för fortsatta reformer av Försvarsministeriets och de Väpnade Styrkornas ledning.

Vad har då Serdjukov betytt i egenskap av försvarsminister? De reformer han initierat har främst rört sociala faktorer och formerna för den militära verksamheten – det vill säga *hur* verksamheten bedrivs. Serdjukov har genomfört omfattande personella förändringar inom Försvarsministeriet och uppges ha skakat om den högsta militära ledningen genom att utkräva resultat- och budgetansvar och anställa civil personal – däribland tidigare medarbetare till honom – för att granska efterlevnaden av budget och interna regler.⁴³⁶ Serdjukov har vidare stärkt Försvarsministeriets ställning på bekostnad av Generalstaben i och med att grundläggande funktioner för ledningen av de Väpnade Styrkorna överförts till Försvarsministeriet.⁴³⁷ På Serdjukovs uppdrag har också en strategi för den sociala utvecklingen inom de Väpnade Styrkorna under perioden fram till 2020⁴³⁸ utarbetats, i syfte att förbättra villkoren för dem som tjänstgör inom de Väpnade Styrkorna.⁴³⁹

Sammantaget utgör de reformer som Serdjukov initierat tecken på en faktisk utveckling mot ökad civil kontroll över de Väpnade Styrkorna och en reduktion av resursslöseriet i den militära verksamheten. Om dessa reformer får genomslag torde det leda till ett effektivare resursutnyttjande och skapa en grund för att stärka de ryska Väpnade Styrkorna. Reformerna har dock hittills inte omfattat innehållet i de Väpnade Styrkornas verksamhet – det vill säga *vad* de Väpnade Styrkorna ska ägna sig åt. Serdjukovs bakgrund och hans hittillsvarande reformer antyder att hans uppdrag som försvarsminister är begränsat till att förbättra formerna för de Väpnade Styrkornas verksamhet. Detta ter sig också rimligt i väntan på ett nytt säkerhetspolitiskt koncept och en ny militärdoktrin, som kan ge anvisning om vilket innehåll som de Väpnade Styrkornas verksamhet bör ha. Form och innehåll hänger dock intimt samman och utan en lösning av frågan om vad innehållet ska vara finns risk att de nuvarande reformerna med tiden förlorar momentum.

Avlägsnandet av Balujevskij från posten som chef för Generalstaben innebär sannolikt inte att konflikten mellan den militära ledningen och försvarsministern är utagerad. Serdjukov har överhanden och har fått en generalstabschef som kan antas vara lojal, men generalerna har tidigare visat sig vara en mycket stark kraft. Missnöjet med Serdjukov riskerar att undergräva den nye generalstabschefen Nikolaj Makarovs auktoritet inom Generalstaben. Det faktum att Makarov uppnår pensionsålder hösten 2009 indikerar att han inte kommer att sitta kvar på posten så länge, vilket ytterligare försvagar hans ställning. Om Makarov uppfattas som svag,

⁴³⁴ Ibidem.

⁴³⁵ Presidentadministrationen (2008a) "Natjalo rabotjej vstretji s Ministrom oborony Anatilijem Serdjukovym, Nikolajem Makarovym i Jorijem Balujevskim [Inledning av arbetsmöte med Försvarsminister Anatolij serdjukov, Nikolaj Makarov och Jurij Balujevskij]", publicerat: 3 juni 2008, hämtat: 3 juni 2008, adress: <http://www.kremlin.ru/text/appears/2008/06/202048.shtml>.

⁴³⁶ Puchov, Ruslan (2008) "Zjeleznaja metla Anatolija Serdjukova" [Anatolij Serdjukovs järnkvast] *Profil* Nr 6 (562), publicerat: 18 februari 2008, hämtat: 16 april 2008, adress: <http://www.profile.ru/items/?item=25434>.

⁴³⁷ Litovkin, Dmitrij (2008) "Balyjevskogo obezopasili" ...

⁴³⁸ Försvarsministeriet "Strategi för social utveckling till 2020",

⁴³⁹ Litovkin, Viktor (2008) "General Sjamanov tratit milliardy" [General Sjamanov spenderar miljarder], *Nezavisimoje Vojennoje Obozrenije*, publicerad: 8 februari 2008, hämtad 25 februari 2008, adress: http://nvo.ng.ru/forces/2008-02-08/1_shamanov.html.

minskar det hans möjligheter att framgångsrikt leda arbetet och ökar risken att missnöjda generaler försöker obstruera försvarsministerns reformer.

Vad gäller ledarskapet inom de Väpnade Styrkorna kan konstateras att det på många förband saknas kompetenta officerare och befäl. De skillnader i lön och anseende som uppstått mellan officerare vid de huvudsakligen kontraktsbemannade stående förbanden och officerare vid andra förband har troligen medfört att motivationen hos dem senare minskat. Detta torde medföra att utbildning och stridsförmåga blir lidande vid vissa förband. Samtidigt har övningsverksamheten intensifierats under de senaste åren (se vidare avsnittet om övningsverksamheten nedan) vilket torde ha gett fler förbandschefer möjlighet att öva sig i chefsrollen. För högre staber torde de senaste årens ökade antal och omfång av genomförda övningar också ha medfört att förmågan att leda förband på operativ nivå förbättrats.

Den ryska militära ledningsförmågan kom också att testas skarpt under kriget med Georgien i augusti 2008. Även om en viss försiktighet är påkallad vad gäller att dra generella slutsatser från en så pass kortvarig och begränsad stridsinsats, kan det ryska agerandet likväl ge indikationer om hur ledarskapet i militära frågor fungerar i Ryssland. Kriget i Georgien visar på en väl fungerande ledning på en operativ-strategisk nivå, i det att Ryssland kunde planera och genomföra väpnade insatser med samverkan i tid och/eller rum mellan förband ur olika försvarsgrenar och ministerier.⁴⁴⁰ På den taktiska ledningsnivån medförde bristfälliga sambands- och ledningssystem att ledarskapet fungerade långt ifrån tillfredsställande.⁴⁴¹

De kanske största bristerna i ledarskap framskymtade dock på den strategiska ledningsnivån. Den högsta militära och politiska ledningen uppvisade påtagliga svagheter i inledningsskedet, möjligen till följd av bristande beredskap på ett krigsutbrott när det faktiskt inträffade. Detta trots att förberedelser för en militär insats i Georgien hade genomförts under våren genom planering och övningar i Nordossetien. Den ryska politiska ledningen kom till synes att agera i strid med rysk lagstiftning i beslutsfattandet kring den ryska inmarschen i Georgien; militäranalytikern Pavel Baev har pekat på att parlamentets överhus, Federationsrådet, enligt rysk lag ska fatta beslut om militära insatser utanför federationens gränser, vilket inte skedde. Vidare sammankallades Rysslands högsta säkerhetspolitiska organ, Säkerhetsrådet, först flera timmar efter att de ryska markförbanden passerat gränsen till Sydossetien och ryska stridsflygplan inlett bombräder mot mål långt inne i Georgien.⁴⁴² Försvarsminister Serdjukov höll en mediemässigt mycket låg profil och uttalade sig inte förrän någon vecka efter att vapenvila inletts. Den ledande politiker som först besökte Norra Kaukasien militärdistrikt var premiärminister Putin, medan president Medvedev, trots sin roll som överbefälhavare, framstod som mer avvaktande. Chefen för Generalstabens operativa avdelning vid tiden för krigsutbrottet saknade chef och dessutom var mitt uppe i flytten till nya lokaler,⁴⁴³ vilket torde ha påverkat den strategiska ledningsförmågan påtagligt under kriget.

⁴⁴⁰ Larsson, Robert et al. (2008a) *Det kaukasiska lackmustestet: Konsekvenser och lärdomar av det rysk-georgiska kriget i augusti 2008*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), september 2008, FOI-R--2563--SE, s. 30.

⁴⁴¹ Ibid., s. 36.

⁴⁴² Baev, Pavel K. (2008) "Russian "Tandemocracy" Stumbles into a War", *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 5, Nr. 153, publicerat: den 11 augusti 2008, hämtat: 15 augusti 2008, adress: http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2373302.

⁴⁴³ Bozjeva, Olga (2008) "Ravnjajs"! CMI... Otstavit! [Rättning! Media ... Återgå!], *Moskovskij Komsomolets*, publicerat: 11 september 2008, hämtat 14 oktober 2008, adress: <http://www.mk.ru/blogs/MK/2008/09/11/politics/370250>.

Sammantaget framstår det strategiska ledarskap över de ryska Väpnade Styrkorna som svagt, i synnerhet vad gäller frågan om de Väpnade Styrkornas uppgifter. Detta beror på svag personlig ledning och avsaknad av styrande dokument rörande vad de Väpnade Styrkorna ska göra. Som ovan framhållits ska detta inte tolkas som att det saknas en tydlig politisk linje, enbart att denna blir svårare att kommunicera samt att förutsättningarna för ett informerat beslutsfattande och ett smidigt genomförande av fattade beslut är sämre. Ledningen avseende formerna och medlen för den militära verksamheten synes emellertid bättre, inte minst mot bakgrund av beväpningsprogrammet och Försvarsministeriets reformplan från oktober 2008. Det återstår dock att se om dessa planer kan förverkligas. De Väpnade Styrkornas förmågeutveckling kommer sannolikt hämmas så länge den svaga ledningen består.

Organisation och organisationskultur bromsar utvecklingen

Den organisatoriska uppbyggnaden av, och den kultur som utvecklats inom, en organisation ger vissa ramar för vilken verksamhet organisationen ifråga har förutsättningar att bedriva. De Väpnade Styrkorna är i första hand alltjämt organiserad för att bedriva det storskaliga kriget och har en organisationskultur som följer massarméns principer.

De ryska Väpnade Styrkornas organisation är på det hela taget oförändrad sedan rapporten 2005. Organisationen består alltjämt av tre försvarsgrenarna (mark-, luft- och marinstridskrafter) och tre fristående truppslag (de strategiska robottrupperna, rymdtrupperna och luftland-sättningstrupperna). De tre försvarsgrenarna är indelade i olika truppslag och specialtrupp, och organiserade efter geografi för mark- och marinstridskrafterna samt efter uppgift för luftstridskrafterna.

- Markstridskrafterna består av fyra olika truppslag och sju olika specialtrupper⁴⁴⁴ och är organiserade i sex militärdistrikt: Leningrads, Moskvaskas, Norra Kaukasiens, Volga-Urals, Sibiriska och Fjärran österns militärdistrikt.
- Luftstridskrafterna består av tre olika truppslag samt åtta olika specialtrupper⁴⁴⁵ och är organiserade i fyra olika grenar: de särskilda kommandona (KSN), strategiska bombflyget, militära transportflyget samt ett antal flyg- och luftförsvars arméer.
- Marinstridskrafterna består av fyra olika truppslag samt tio olika specialtrupper⁴⁴⁶ och är organiserade i fyra mariner samt en flottilj: Norra, Stillahavs-, Östersjö-, Svartahavsmarinen och den Kaspiska flottiljen.
- De strategiska robottrupperna handhar de landbaserade interkontinentala ballistiska kärnvapenrobotarna (ICBM) som finns i fasta silors och som fordonsburna system. De sjö- och flygburna strategiska kärnvapnen lyder under sin respektive försvarsgren. De strategiska robottrupperna är organiserade i ett antal robotarméer samt nio specialtruppslag.

⁴⁴⁴ Markstridskrafternas truppslag utgörs av Motorskytte-, Stridsvagns-, Raket- och artilleri samt Luftförsvarstrupper och de sju olika specialtrupperna av Underrättelser, Samband, Telekrig, RBC-skydd, Tekniska tjänsten, Bakre tjänsten och Ingenjörstrupp.

⁴⁴⁵ Luftstridskrafternas truppslag utgörs av Flygförband, Luftvärnstrupp och Radioteknisktrupp och de åtta specialtrupperna av Underrättelser, Samband, radioteknisk tjänst och automatiserade ledningssystem, Telekrig, RBC-skydd, Tekniska tjänsten, Luftsegling, Bakre tjänsten samt Ingenjörstrupp.

⁴⁴⁶ Marinstridskrafternas truppslag utgörs av Undervattens-, Yt-, Flyg- och luftförsvarsförband samt Kustförsvarstrupp och de tio olika specialtrupperna av Underrättelser, Samband, Telekrig, RBC-skydd, Mariningenjörer, Tekniska tjänsten, Hydrografiska tjänsten, Sök- och räddningstjänsten, Hydrometeorologiska tjänsten och Bakre tjänsten.

- Rymdtrupperna omfattar, förutom satellitsystemen och ledning/uppskjutning av dessa, det enda ABM-försvar som hittills varit operativt. I enlighet med det tidigare ABM-avtalet bestod det av 100 system (antirobot-missiler). Vissa uppgifter tyder emellertid på att antalet uppskjutningsramper kring Moskva minskat.⁴⁴⁷ Rymdtrupperna är indelade i ABM-försvar. Förband för ledning och uppskjutning av satelliter respektive Tjänsten för kosmodromer och rymdcentra.
- Luftlandsättningsstrupperna är indelade i ett antal luftlandsättningsdivisioner och en luftlandsättningsbrigad samt fyra olika specialtrupperlag

Trots vissa indikationer på förändringar har ingen ny militärdistriktsindelning ännu presenterats. Som ovan framhållits är införandet av tre operativa kommandon i Ryssland osäkert i och med Jurij Balujevskijs avlägsnande från generalstabsposten.

En mindre förändring av organisationen genom skapandet av ett självständigt trupperlag för elektronisk krigföring planeras enligt officiella uppgifter. Inom ramen för en etablering som ett eget trupperlag genomförs ombeväpning till moderna, inhemska utvecklade system för elektronisk krigföring samt en övergång till bemanning med kontraktsanställd personal.⁴⁴⁸

Inom Försvarsministeriet pågår arbete på en övergång till ett gemensamt system för bakre tjänst (logistik) och teknisk tjänst för Rysslands samtliga väpnade strukturer.⁴⁴⁹

Inom Markstridskrafterna har fokus fortsatt legat på förband med stående beredskap. Under 2007 slutfördes upprättandet av två nya motoriserade bergstrupperbrigader i Nordkaukasien: 33. brigaden i Botlich i Dagestan och 34. brigaden i Zelentjukskaja i Karatjaj-Tjerkessien. Brigaderna bemannas uteslutande med kontraktsanställda och personalen utbildas på utbildningscentrat *Darjal* i Nordkaukasiska milot. Vad gäller anläggandet av övningsfält för brigaderna kvarstod dock att finna en lösning som lokalbefolkningen skulle acceptera; invånare protesterat mot försäljning av mark till de Väpnade Styrkorna till det föreslagna priset. Då de Väpnade Styrkornas budget inte är obegränsad, har spekulationer framförts om att Gazprom kan komma att erbjuda lokalbefolkningen gasleveranser som en del av betalningen.⁴⁵⁰ Frånvaron av indikationer på att något av dessa förband deltog i kriget i Georgien i augusti 2008, trots att de är specifikt avsedda för krigföring i bergsterräng, tyder på att förbanden ännu inte är fullt ut iståndsatta.

Vad gäller Luftstridskrafterna och Marinstridskrafterna har inga större organisationsförändringar genomförts de senaste åren. I slutet på 2007 aviserades att Marinstaben skulle flyttas från Moskva till S:t Petersburg, vilket väckte häftig kritik från ett antal pensionerade amiraler. Dessa menade att en flytt, utöver mycket stora kostnader, skulle försämra förutsättningarna för ledning av Marinen. Förslaget syntes ha lagts i malpåse efter kritiken, men i slutet på 2008 aviserades att en flytt var nära förestående.⁴⁵¹

⁴⁴⁷ Stukalin, Alexander och Lukin, Michail (2005), "Vsja Rossijskaja Armija" [Hela ryska armén], *Kommersant Vlast*, publicerad: 21 februari 2005, s. 83.

⁴⁴⁸ Tichonov, Aleksandr (2008) "Protivoborstvo v diapazonach tjasot" [Bekämpning i frekvensområdena], *Krasnaja Zvezda*, publicerat: 15 april 2008, hämtat: 18 april 2008, adress: http://www.redstar.ru/2008/04/15_04/1_03.html.

⁴⁴⁹ Knjazkov, Sergej (2007) "Bjodzjet i oborona" [Budgeten och försvaret]", *Krasnaja Zvezda*, publicerad: 7 februari 2007, hämtad: 7 februari 2007, adress: http://www.redstar.ru/2007/02/07_02/1_07.html.

⁴⁵⁰ Litovkin, Viktor (2008) "General Sjamanov tratit milliardy" ...

⁴⁵¹ Felgenhauer, Pavel (2008) "A Military Reform That Does Not Seem to Satisfy Anyone", *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 5, Issue 241, publicerat: 18 december 2008.

Luftlandsättningstrupperna har varit föremål för en fortsatt professionalisering av organisationen genom att upprättandet av förband med stående beredskap och kontraktsanställd personal fortskridit. Inom de strategiska robottrupperna har reduceringen av antalet förband fortsatt. Prioriteringen av detta truppslag är dock alltså hög.⁴⁵² Inga större organisatoriska förändringar har noterats inom rymdtrupperna (dessa två truppslag behandlas närmare i kapitlet *Kärnvapen och militärstrategiska system*).

I anslutning till kriget med Georgien i augusti 2008 framkom ett antal svagheter i organisationen. De ryska markstridskrafterna hade av insatsen i Georgien att döma inte tillgång till gripbara motoriserade infanteriförband med förmåga att säkra terrängen för de framryckande markförbanden. Under insatsen användes istället luftlandsättningsstrupp och spetsnazförband i denna roll, vilket indikerar att markstridskrafterna i det Nordkaukasiska militärdistriktet saknade omedelbart tillgängliga förband med en sådan förmåga. Ytterligare en påvisad brist var avsaknaden av framskjutna flygsamverkans- eller flygledningsfunktioner (så kallade *forward air controllers*) i Tschinvali som kunde koordinera och leda insatser med attackflyg och attackhelikoptrar, vilket medförde att markförbanden i stor utsträckning verkade utan flygunderstöd (så kallat *close air support*).⁴⁵³

Enligt ryska uppgifter omfattar de Väpnade Styrkornas nuvarande numerär 1 130 000 man.⁴⁵⁴ Detta kan jämföras med data från *The Military Balance* (se Tabell 6. De ryska Väpnade Styrkornas numerär 2000-2007). Tabellen visar försvarsgrenarnas och hela de Väpnade Styrkornas numerära utveckling åren 2000 till 2007. Som framgår av tabellen har numerären och sammansättningen varit oförändrad de senaste tre åren, och *The Military Balance* siffror överensstämmer med de ryska uppgifterna. De senaste tio åren har den totala numerären omfattat cirka en miljon man enligt *The Military Balance*⁴⁵⁵.

⁴⁵² Det första förband som Medvedev besökte i egenskap av överbefälhavare var ett förband ur de strategiska robottrupperna. I samband med besöket framhöll Medvedev att en uppgift för den närmaste framtiden var att tillförsäkra finansieringen av de strategiska robottrupperna. Medvedev besökte, tillsammans med försvarsminister Serdjukov, Tejkovskaja divisionen, den första som ombeväpnas till robotsystemet Topol-M. Pintjuk, Aleksandr, Andreev, Dmitrij (2008) ””Topol” garantiruet mir” ...

⁴⁵³ Larsson *Det kaukasiska lackmustestet*, s.32 samt 34.

⁴⁵⁴ Se exempelvis Barabanov, Michail (2008) ”Reforma bojevogo ducha” ...

⁴⁵⁵ Se respektive årgång av *The Military Balance* från år 1999 och framåt. Ett undantag utgörs dock av år 2004 då över 1,2 miljoner man redovisades.

Tabell 6. De ryska Väpnade Styrkornas numerär 2000-2007

År	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Strategiska förband	100 000	100 000	100 000	100 000	100 000	80 000	80 000	80 000
Arméstridskrafter	348 000	321 000	321 000	321 000	360 000	360 000	360 000	360 000
Marinstridskrafter	171 500	171 500	171 500	155 000	155 000	142 000	142 000	142 000
Luftstridskrafter	184 600	184 600	184 600	184 600	184 600	160 000	160 000	160 000
Luftlandsättnings- trupp	u.s.	u.s.	u.s.	u.s.	u.s.	35 000	35 000	35 000
Ledning och stödförband	200 000	200 000	200 000	200 000	u.s.	250 000	250 000	250 000
Totalt	1 004 100	977 100	988 100	960 600	1 212 700	1 027 000	1 027 000	1 027 000

Källa: Valda årgångar av The Military Balance publicerad av the International Institute of Strategic Studies (IISS).

Kommentar: Strategiska förband omfattar de strategiska robottrupperna för åren fram till och med 2004, för följande år inkluderas även förband utrustade med strategiska kärnvapen inom marin- och luftstridskrafterna.

Ledning och stödförband benämndes *Centralt av Försvarsministeriet kontrollerade förband* fram till och med 2003 och omfattade personal med placering vid Försvarsdepartementet samt förband för telekrigföring, utbildning och underhåll/logistik.

Från 2005 gäller uppgifterna för helåret, före det gäller uppgifterna för augusti det året.

Uppgifterna för 2002 stämmer inte överens med totalsumman; de olika vapengrenarna och truppslagen omfattar sammanlagt 11 000 personer färre än totalsumman. Uppgifterna för 2001 är desamma vad gäller de olika vapengrenarna och truppslagen, men här stämmer totalsumman.

Uppgifterna för 2004 stämmer inte överens med totalsumman; de olika vapengrenarna och truppslagen omfattar sammanlagt 799 600 personer, vilket lämnar 413 100 personer oredovisade. *The Military Balance* kommenterar inte denna diskrepans.

Den stora ökningen av numerären för 2004 beror på att paramilitära styrkeformationer som järnvägstrupperna och trupperna för specialbyggnation tillfördes Försvarsministeriet det året.

Den i oktober 2008 presenterade reformplanen går ut på att fram till 2012 minska de Väpnade Styrkornas numerär till en miljon, främst genom att minska antalet officerare från nuvarande 355 000 till 150 000.⁴⁵⁶ I slutet på december utfärdade president Medvedev emellertid ett dekret om att de Väpnade Styrkornas numerär först den 1 januari 2016 ska ha reducerats till en miljon man. Det totala antalet anställda inom de Väpnade Styrkorna ska då uppgå till 1 884 829.⁴⁵⁷ Militärutbildningen ska reformeras genom att de 65 militärakademierna byts ut mot 10 militärakademier och universitet. Samtidigt ska armén omorganiseras enligt västliga modeller genom att divisioner och regementen ersätts med mera kompakta brigader. Antalet

⁴⁵⁶ Barabanov, Michail (2008) "Reforma bojevogo ducha" ...

⁴⁵⁷ Presidentadministrationen (2008b) "O nekotorych voprosach Vooruzjennykh Sil Rossijskoj Federatsii [Om några frågor rörande den Ryssländska federationens Väpnade Styrkor]", *Presidentens ukaz nr 1878cc*, publicerat: 29 december 2008, hämtat: 23 januari 2009, adress: <http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=050245>.

arméenheter skärs ner från 1 890 till 172 fram till år 2012, medan andra vapengrenar drabbas mindre: flygvapnet minskar från 340 till 180 förbandsenheter, marinen från 240 till 123, de strategiska robottrupperna från 12 till 8, rymdtrupperna från sju till sex, och luftlandsättnings-trupperna från sex till fem förbandsenheter. För Östersjömarinens del innebär denna plan att antalet officerare skärs ner med 40 procent (hälften till 1 februari 2009, hälften under följande 1 ½ år), så att bara cirka 200 blir kvar i staben. En talesman förklarade det sistnämnda med att marinens manskap och antalet fartyg ju hade minskat betydligt under senare år och tendensen skulle fortsätta.⁴⁵⁸

Förändringarna i organisationsstrukturen lägger grunden för att på sikt frigöra resurser och förbättra förutsättningarna att utveckla nya förmågor. På kort sikt torde dock de aviserade förändringarna medföra att fokus och resurser primärt läggs på att genomföra omorganisatio-nen, vilket tillfälligt hämmar förmågeutvecklingen.

Organisationskulturen inom de Väpnade Styrkorna hämmar även den framväxten av nya för-mågor, i synnerhet modern krigföring. Den militära organisationen är hierarkisk, patriarkal och sluten, vilket inte främjar utveckling och modernisering. Dessutom har kriminalitet kom-mit att bli en del av organisationskulturen inom de ryska Väpnade Styrkorna. Våldet har mycket länge funnits med i bilden, utan att för den delen betraktas som brottsligt, och sedan 1990-talet har korrruption och olaglig profitering på de Väpnade Styrkornas resurser rotat sig djupt inom organisationen.

Det är emellertid svårt att bilda sig en uppfattning om hur hög kriminaliteten faktiskt är. De Väpnade Styrkorna uppvisar ett intresse av att skönmåla bilden, medan organisationer som Soldatmödrarna i sin tur gärna överdriver åt andra hållet. Den officiella statistiken från den militära åklagarorganisationen bör – som alla annan offentlig statistik i Ryssland – nalkas med försiktighet. Liksom i andra länder speglar ökande siffror i statistiken över rättsliga in-gripanden nödvändigtvis inte en ökande brottslighet, utan snarare ökade insatser att komma tillrätta med eller rapportera brottsligheten. Den officiella statistiken över brottslighet inom de Väpnade Styrkorna (se Tabell 7. Brottstatistik för de Väpnade Styrkorna 2005-2008) ger vid handen att antalet rapporterade brott minskade påtagligt från 2006 till 2007, men ökade igen under 2008. Även antalet döda till följd av brott (inklusive självmord) har minskat sedan 2005, men alltså dör mellan fyra och fem hundra personer årligen inom ramen för sin tjänstgöring i de Väpnade Styrkorna vilket måste betraktas som ett tämligen högt antal. Av tabellen framgår att antalet självmord legat på ungefär samma antal under perioden och att dessa de två senaste åren utgjort hälften av alla som rapporterats omkomma till följd av brott.

⁴⁵⁸ Litovkin, Viktor (2008) "Za sokrasjtjenie armii zaplatjat komandnymi kadrami" ...; EDM, nr. 198, 16 oktober 2008.

Tabell 7. Brottstatistik för de Väpnade Styrkorna 2005-2008

	2005	2006	2007	2008
Totalt antal rapporterade brott	21 290	21 252	16 899	18 326
Totalt antal rapporterade omkomna	1 064	554	442	471
varav självmord	276	210	224	231

Källa: Uppgifterna härrör från det ryska försvarsministeriets hemsida, där statistik löpande presenteras (se <http://www.mil.ru/849/1048/1312/index.shtml>) sedan 2007. Där finns även uppgifter för åren 2005 och 2006 sammanställda (<http://www.mil.ru/849/1048/20234/index.shtml>).

Sergej Ivanov initierade under sin tid som försvarsminister ett antal reformer på det rättsliga området, och dessa har börjat få effekt inom de Väpnade Styrkorna. I oktober 2005 utfärdade han en order som påbjöd stränga straff för officerare som hyrde ut soldater som arbetskraft. Företeelsen har troligen inte försvunnit, men ett antal domar mot officerare har sänt tydliga signaler inom de Väpnade Styrkorna att detta inte är tillåtet. I november 2005 framhöll president Putin i ett tal till högre officerare att missbruk och stöld av de Väpnade Styrkornas materiel måste upphöra. Inte heller egendomsbrotten har upphört, men ett antal domar mot officerare – däribland ett antal generaler – har under de senaste åren visat att Försvarsministeriet inte accepterar den omfattande kriminaliteten inom de Väpnade Styrkorna.⁴⁵⁹ En av utmaningarna är att få ansvariga officerare vid förbanden att rapportera begångna brott. Såväl Sergej Ivanov som Vladimir Putin har vid upprepade tillfällen gett uttryck för att det i första hand är försök att dölja kriminalitet vid förbanden som ska straffas, men detta har svårt att tränga undan den ryska kulturen av att dölja dåliga nyheter för överordnade.⁴⁶⁰

Trots försök att stävja korruptionen inom de Väpnade Styrkorna utgör den alltjämt ett allvarligt problem. I november 2008 uppgav den militäre överåklagaren att korruptionsbrotten vid Försvarsministeriets rekryteringscentrum ökat med 30 procent sedan årets början.⁴⁶¹

Ett annat allvarligt problem inom de Väpnade styrkorna är det utbredda våldet, vilket särskilt drabbar de värnpliktiga i form av pennalism (*dedovsjtjina*).⁴⁶² Detta har blivit en tradition, som det kommer att ta lång tid att komma ifrån. Det lidande som soldaterna åsamkas ses varken som något ont i sig eller unikt utan uppfattas av många ryssar som en naturlig och moraliskt uppbygglig del av livet.⁴⁶³ Utöver våldet utsätts de värnpliktiga inte sällan offer för likgiltighet eller förbiseenden i planeringen av den militära verksamheten.

⁴⁵⁹ Giles, Keir (2007a) *Military Service in Russia - No New Model Army*, Swindon, UK, Conflict Studies Research Centre, UK Defence Academy, maj 2007, 07/18 s. 3f.

⁴⁶⁰ Ibid. s. 14.

⁴⁶¹ Kommersant (2008) "Korruptsia v voenkomatach uvelitjilas potjti na tretj" [Korruptionen vid rekryteringscentren har ökat men nästan en tredjedel], *Kommersant*, publicerat: 6 november 2008. hämtat: 18 november 2008, adress: <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=1052886&NodesID=7>.

⁴⁶² För en skildring av våldet inom de Väpnade Styrkorna under slutet på 1990-talet och början på 2000-talet, se Babtjenko, Arkadij (2007) *Krigets färger: ett vittnesmål* (Stockholm, Erzats) eller den engelska översättningen, vilken omfattar ytterligare cirka 150 sidor, Babchenko, Arkady (2007) *One Soldier's War in Chechnya* (London, Portobello Books Ltd).

⁴⁶³ För en fördjupad inblick i förhållandena inom de Väpnade Styrkornas van Bladel "Transformation without Change".

Ett antal uppmärksammade fall av övergrepp mot värnpliktiga har på senare år riktat allmänhetens och Forsvarsministeriets uppmärksamhet på missförhållandena inom De Väpnade Styrkorna.⁴⁶⁴ Situationen har dock förbättrats under senare år i så måtto att antalet dödade till följd av *dedovsjtjina* har minskat.⁴⁶⁵ Våld riktar sig vidare inte bara mot meniga värnpliktiga, utan även mot befäl och officerare.⁴⁶⁶ Ökad insyn och tydliga krav på förbättringar från samhällets sida torde vara den enda långsiktigt framkomliga vägen mot ett stävande av våld och övergrepp inom militären.

Även om vägen till full insyn är lång, har ett antal mått och steg vidtagits på senare år för att öppna de Väpnade Styrkorna för mer samhällelig insyn i verksamheten. Forsvarsministeriet har t.ex. uppmuntrat inrättandet av frivilliga föräldrakommittéer. Dessa har på pappret har rätt att besöka militära förband och få inblick i förhållandena där, och i vissa fall tycks detta faktiskt ha genomförts. Under 2006 introducerades vidare ett antal ombudsmän, med befogenhet att utreda tjänstgöringsförhållanden. Den ökade tillgången på Internet-uppkopplingar vid förbanden har också bidragit till att bryta de tjänstgörandes isolering vid förbanden. Till den ökande insynen bidrar möjligen också Samhällskammaren (*Obsjtjestvennaja palata*), som till synes utnyttjar sin möjlighet att genomföra oanmälda inspektioner vid förband.⁴⁶⁷ I strategin för den sociala utvecklingen inom de Väpnade Styrkorna under perioden fram till 2020 framhålls att programmet även innebär ett framsteg för den civila kontrollen av De Väpnade Styrkorna. Det civila samhället uppges för första gången kunna ta del i översynen under genomförandet av program och åtgärder inom ramen för strategin. Översynen av strategins implementering utövas bland annat av Samhällskammaren.⁴⁶⁸ Under 2007 inleddes reformer för att gradvis överföra jurisdiktionen över militära ärenden från de Väpnade Styrkorna till civila domstolar. Överföringen förväntas inte vara genomförd tidigare än 2011, men är ett steg mot ökad insyn i militära frågor.⁴⁶⁹

Sammanfattningsvis kan sägas att såväl den nuvarande organisationen som den rådande organisationskulturen inom de Väpnade Styrkorna stödjer storskalig krigföring med en massarmé, medan utvecklingen av nya förmågor, som modern krigföring, bromsas. De Väpnade Styrkorna förblir i dessa avseenden en i grunden värnpliktsförsörd mobiliseringsarmé, men med inslag av insatsberedda förband. Det stora inslaget av korruption minskar också effektiviteten i verksamheten, samtidigt som våldsutövningen leder till skador och sämre fysisk status på personalen. Det är ännu oklart om Forsvarsministeriets reformplan från oktober 2008 kommer att innebära några påtagliga förändringar i detta avseende.

Prekär personalsituationen med oförändrad numerär

Personalsituationen är alltså en av de största utmaningarna för de ryska Väpnade Styrkorna.⁴⁷⁰ En i stort sett oförändrad numerär och en tydligt negativ utveckling avseende folkhälso-

⁴⁶⁴ Två av de mest uppmärksammade fallen under de senaste åren rörde två meniga soldater. I början av 2006 misshandlades soldaten Andrej Sytjev så svårt att man tvingades amputera fingrar och ben. I augusti 2007 misshandlades soldaten Sergej Sinkonen på kosmodromen i Plesetsk så brutalt att han senare avled, vilket sedermera ledde till att två befäl dömdes till långa fängelsestraff och den tjänsteförordnade chefen vid förbandet, stabschefen generalmajor Konstantin Tjmarov, avskedades.

⁴⁶⁵ Giles *Military Service in Russia ...* s. 8.

⁴⁶⁶ Ibid. s. 8.

⁴⁶⁷ Ibid. s. 16f.

⁴⁶⁸ Forsvarsministeriet "Strategi för social utveckling till 2020",

⁴⁶⁹ Giles *Military Service in Russia ...* s. 15.

⁴⁷⁰ För en mer detaljerad redovisning av personalsituationen, se FOI MEMO 2723, "Personalsituationen inom de ryska Väpnade Styrkorna 2008".

tillstånd och demografi gör bemanningsproblematiken till en av de mest brännande frågorna för framtiden (se avsnitten *Demografiska problem* samt *Den ryska demografins effekter på den militära sektorn* i kapitlet *Ekonomisk utveckling och försvarsekonomi*). Ett ökande inslag av kontraktanställda och en kortad värnpliktstjänstgöring påverkar också de Väpnade Styrkornas personalförsörjning.

Det minskade antalet 18-åringar märks redan idag inom de Väpnade Styrkorna och kommer att bli allt mer kännbart under de närmaste tio åren. Årskullarna kommer att successivt minska fram till 2018 och trots en ökning därefter utgör antalet 18-åringar alltså mindre än 75 % av dagens nivå år 2023.⁴⁷¹ Till detta kommer att ohälsan ökar bland unga, med resultat att allt färre har fysiska förutsättningar att verka inom de Väpnade Styrkorna. Läger man sedan till etniska och regionala restriktioner på urvalet, minskar detta ytterligare. Ur denna krympande del av befolkningen ska värnpliktiga, kontraktssoldater och officersaspiranter rekryteras – men även övriga kraftstrukturer och privata säkerhetsbolag delar denna rekryteringsbas.⁴⁷²

Tjänstgöringstiden för värnpliktiga i Ryssland har halverats från två år till ett år med en kortare övergångsperiod med 18 månaders tjänstgöring⁴⁷³. Den förkortade tjänstgöringstiden medför ett antal konsekvenser, med verkan på kortare eller längre sikt. En konsekvens på kort sikt är en temporärt kraftigt ökad utskrivning av värnpliktiga. Från och med september 2008 till mars 2009 kommer fyra olika värnpliktskullar att ha avslutat sin utbildning⁴⁷⁴ mot normala två. En förutsättning för att kunna bibehålla numerären över denna period är att man lyckas öka antalet inkallade värnpliktiga. Om tillgången på nya värnpliktiga inte visar sig kunna motsvara behoven, kommer stora bemanningsproblem att uppstå och drastiska åtgärder kan komma att behöva vidtas.⁴⁷⁵

Sett i ett längre tidsperspektiv innebär den förkortade tjänstgöringstiden att väsentligen fler värnpliktiga ur respektive årskull behöver inkallas om numerären ska kunna bibehållas. Antalet 18-åringar kommer dock att minska från drygt en miljon 2008 till strax över 600 000 år 2017, och av dessa bortfaller en stor andel på grund av bristande hälsa. För att kompensera för det minskande värnpliktsunderlaget har ett antal grunder för uppskov från värnpliktstjänstgöring avskaffats. Avskaffandet har motiverats med att det inte bara ökar antalet inkallelsebara, utan också höjer kvalitén på soldatmaterialet. Detta genom att fler från medel- och höginkomststagerskikten inkallas, vilket också skulle förbättra den sociala snedfördelningen bland de värnpliktiga; den allra största delen av de värnpliktiga idag kommer från fattiga förhållanden på landsbygden och har inte sällan bristande skolutbildning och hälsa.⁴⁷⁶ Den låga utbildningsnivån hos många inkallade utgör en begränsning i omställningen till en modernare krigsmakt. Mer sofistikerade vapensystem och högteknologisk utrustning förutsätter välutbildade användare, som kan nyttja de nya systemens potential och hantera dem korrekt.

⁴⁷¹ Leijonhielm *Russian Power Structures*, s. 157.

⁴⁷² Se Andresen, Rolf-Inge och Sendstad, Cecilie (2007) *Russisk försvarsmakt og forsvarsökonomi-mål og midler*, Oslo, FFI-rapport 2007/02564.

⁴⁷³ Förkortningen av värnpliktstjänstgöringen inleddes under 2007 och kommer att fullt ut slå igenom under 2009, då bemanning med enbart ettårstjänstgörande värnpliktiga planeras. Under 2008 tjänstgör värnpliktskullar med tolv, 18 respektive 24 månaders tjänstgöringstid parallellt.

⁴⁷⁴ Detta gäller den sista värnpliktsomgången med 24 månader, de två 18-månadersomgångarna och den första omgången med tolv månaders värnplikt.

⁴⁷⁵ I samband med ett tidigare försök att förkorta värnplikten, tvingades man återgå till 24 månaders tjänstgöring efter en akut bemanningskris hösten 1995. Giles, Keir (2006) *Where Have All the Soldiers Gone? Russia's Military Plans versus Demographic Reality*, Swindon, UK, Conflict Studies Research Centre, UK Defence Academy, oktober 2006, 06/47 s. 15.

⁴⁷⁶ Ibid. s. 5f.

Trots att man kan bli uttagen till värnplikt från och med 18 års ålder till och med det man fyller 28, så utgör den allra största delen av de nyinryckta av 18-åringar. En ansträngning att kalla in fler äldre som hittills lyckats undgå värnplikten skulle kunna öka antalet faktiskt tillgängliga för värnplikt. Troligen är den anmälningsskyldighet för 18-27-åringar som inte fullgjort sin värnplikt som införts sedan 2008 en sådan ansträngning.

Det är också alltför stort antal värnpliktiga som undandrar sig tjänstgöring. Vid vårinkallelsen 2007 var det 12 521 personer, det vill säga nära tio procent av de inkallade, som höll sig undan. Våren 2006 undandrog sig cirka 12 000 värnpliktiga från tjänstgöring. Antalet värnpliktiga som undandrar sig tjänstgöring kan komma att minska med anledning av den förkortade värnpliktstiden. Om de Väpnade Styrkorna lade mer kraft på att utreda och åtala de som avviker skulle antalet också kunna minska. Enligt officiella uppgifter var det bara 1,6 procent av dem som vägrat inställa sig för värnpliktstjänstgöring som dömdes för sin vägran.⁴⁷⁷ Till detta kommer de som avviker från förbandet under värnplikten.

Skälen till att undvika värnpliktstjänstgöringen är många och varierar naturligtvis från person till person. En av de huvudsakliga anledningarna är dock *dedovsjtjina* och de svåra sociala förhållanden som många värnpliktiga möter. Det återstår att se vad förkortningen av tjänstgöringstiden betyder för förekomsten av *dedovsjtjina* bland de värnpliktiga.

Andelen kontraktsanställda inom de Väpnade Styrkorna ökar, liksom antalet förband bemannade på kontraktsbasis. Enligt uppgifter fanns inom de Väpnade Styrkorna 82 förband med stående beredskap bemannade med sammanlagt 220 000 kontraktsanställda vid utgången av 2007. Det federala målprogrammet för bemanning med kontraktsanställda av förband med stående beredskap meddelades därmed vara genomfört.⁴⁷⁸ När målprogrammet antogs 2003 fanns 155 000 kontraktsanställda soldater och underbefäl inom De Väpnade Styrkorna⁴⁷⁹. Målprogrammet omfattade ursprungligen en ökning till 280 000, men antalet har justerats ned över åren, i synnerhet under 2007 då det blivit allt mer uppenbart att det ursprungliga målet inte kunnat nås. Under andra halvan av 2007 meddelades att de Väpnade Styrkorna endast skulle ha 244 000 kontraktsanställda när målprogrammet fullföljts,⁴⁸⁰ 24 000 fler än som senare konstaterades i januari 2008. Olika, inte sällan motsägande, uppgifter har lämnats vid olika tillfällen.⁴⁸¹

Arbetet med att införa kontraktsanställda underbefäl går framåt men till synes mycket långsamt. I februari 2006 uppgavs mer än hälften av underbefälsposterna ännu vara bemannade med värnpliktiga, men att endast kontraktsanställda skulle finnas på dessa poster vid utgången av 2008.⁴⁸² Detta har inte kunnat realiseras, och ett stort antal underbefälsposter bemannas alltför av värnpliktiga. I och med övergången till ett års värnpliktstjänstgöring försvinner i praktiken dock möjligheten att använda sig av värnpliktiga som befäl till följd av den korta utbildningstiden. Detta medför att närmare 60 000 ytterligare kontraktsanställda behövs vid bibehållen numerär för att fylla upp underbefälsstrukturen.⁴⁸³ I slutet av januari 2008 uppgavs

⁴⁷⁷ Muchin, Vladimir (2007) "Prizyv slavjanskoj natsionalnosti" [Den slaviska nationens inkallelse] *Nezavisimaja Gazeta*, publicerat: 15 oktober 2007, hämtat: 23 oktober 2007, adress: http://www.ng.ru/bgregions/2007-10-15/13_prizyv.html.

⁴⁷⁸ Litovkin, Viktor (2008) "General Sjamanov tratit milliardy" ...

⁴⁷⁹ Kommersant Vlast (2008) "Reforma armii" ...

⁴⁸⁰ Ibidem.

⁴⁸¹ Giles *Where Have All the Soldiers Gone?* ... s. 8.

⁴⁸² Giles *Military Service in Russia* ... s. 10.

⁴⁸³ Giles *Where Have All the Soldiers Gone?* ... s. 11

att arbete pågick med ett nytt federalt målprogram för att bemanna alla lägre befäl samt fartygsbesättningar (inklusive ubåtsbesättningar) med kontraktsanställda.⁴⁸⁴

Lönerna för kontraktsanställda har påtagligt förbättrats under de senaste åren genom successiva ökningar av lönenivåer och lönetillägg. Från och med den 1 mars 2008 infördes nya månatliga lönetillägg, i syfte att kompensera för särskilda förhållanden under stridsutbildning, uppgående till 3 300 rubel. Det ekonomiska stödet är avsett för matrosar, luftlandsättnings- och spetsnazsoldater, samt andra kontraktsanställda som tjänstgör under särskilda omständigheter.⁴⁸⁵ En väsentlig del av löneökningarna har naturligtvis ätits upp av den ökade inflationen, men lönenivåerna är förmodligen inte avgörande för möjligheterna att rekrytera kontraktsanställda. Däremot har svårigheter att erhålla berättigade tillägg och bonuslöner minskat vilja att förlänga kontraktsanställningar, bland annat inom luftlandsättningsstrupperna.⁴⁸⁶

Den största utmaningen har enligt vissa bedömare dock varit att tillhandahålla de kontraktsanställda och deras familjer bostäder och en attraktiv social infrastruktur; brister i detta avseende har försvårat nyrekrytering, men framför allt förlängning med ytterligare kontraktperioder.⁴⁸⁷ Avsaknad av utlovade bostäder har också varit det huvudsakliga skälet till att kontrakt brutits i förtid.⁴⁸⁸

Det ökade behovet av kontraktsanställd personal till följd av förändringarna av värnpliktstjänstgöringen kan leda en ökning av avtalet värnpliktiga som tvingas skriva på kontrakt.⁴⁸⁹ Ett problem i detta avseende är dock att de som är mottagliga för påtryckningar sällan har den personliga mognad och utbildningsnivå som är önskvärd hos en kontraktsanställd soldat.⁴⁹⁰ Vidare har ett icke försumbart antal kriminellt belastade personer sökt sig till de Väpnade Styrkorna och där bidragit till en förråd atmosfär inom de förband de tjänstgjort vid.⁴⁹¹

Man kan i detta avseende ställa sig frågan vad den egentliga skillnaden är mellan en kontraktsanställd soldat idag och en värnpliktig före den förkortade tjänstgöringstidens införande. En kontraktsanställd med bristfällig skolutbildning och dålig hälsostatus utgör ingen ideal utgångspunkt. Om kontraktet dessutom undertecknats efter påtryckningar eller som alternativ till en fängelsedom kan det ifrågasättas om motivation och psykiska förutsättningar är de rätta. Om slutligen kontraktet inte förlängs, eller rent av bryts innan det fullgjorts, hinner soldaten inte tillägna sig kunskaper och färdigheter som sträcker sig särskilt mycket längre än vad en tvåårsvärnpliktig uppnår, innan han ersätts av en nyrekryterad. Den huvudsakliga skillnaden blir i så fall att kontraktssystemet är väsentligen dyrare, men stridsvärdet förblir i stort detsamma.

Kontraktsanställda soldater med bristfälliga förutsättningar är långt ifrån professionella soldater. Många ryska *kontraktniki* är snarare att jämföra med legoknektar. Kontraktsanställda har förvisso förutsättningar att bli väsentligen bättre tränade än värnpliktiga på grund av att de

⁴⁸⁴ Litovkin, Viktor (2008) "General Sjamanov tratit milliardy" ... Det federala målprogrammet avsågs även omfatta bemanning på kontraktsbasis av förband inom Gränstrupperna och vissa förband inom Inrikestrupperna.

⁴⁸⁵ Interfax/AVN, den 7 mars 2008.

⁴⁸⁶ Giles *Military Service in Russia* ... s. 19.

⁴⁸⁷ Giles *Where Have All the Soldiers Gone?* ... s. 11.

⁴⁸⁸ Giles *Military Service in Russia* ... s. 19.

⁴⁸⁹ Ibid. s. 19.

⁴⁹⁰ Åsne Seierstad beskriver i sin bok *Ängeln i Groznyj* den kontraktsanställda soldaten Nikolajs levnadsöde. Detta kan tjäna som en illustration av hur värnpliktiga från rurala delar av Ryssland, tillhörande samhällets lägre sociala skikt, med ofullständig skolgång, bristande hälsa och låg militär utbildningsnivå övertalas att teckna sig för kontraktstjänstgöring. Seierstad, Åsne (2008) *Ängeln i Groznyj* (Falun, ScandBook) s. 307-327.

⁴⁹¹ Babchenko *One Soldier's War in Chechnya*, s. 393-397.

tjänstgör under längre perioder, men de ryska Väpnade Styrkornas organisation, organisationskultur och utbildningsmönster begränsar deras användningsområde. Kontraktsanställda soldater i en militär organisation med karaktären av en massarmé kan inte förväntas kunna utföra uppgifter som ligger utanför massarméns förmågor.

Även om målsättningarna i det federala målprogrammet för bemanning på kontraktsbasis inte uppnåtts, förfogar de Väpnade Styrkorna idag över mer än 200 000 kontraktsanställda soldater och underbefäl. Detta innebär en förbättring av de Väpnade Styrkornas förmåga, i synnerhet i Kaukasien. De förband som övergått till kontraktsbemanning har genom detta bättre förutsättningar att utveckla och bibehålla förmågan att lösa sina stridsuppgifter, Kontraktsbemannade förband har även en högre tillgänglighet än värnpliktsbemannade, då andelen nyintagna i de förra är väsentligen lägre. Denna förmågeökning jämfört med värnpliktsarmén är dock inte gratis; kontraktsanställda kostar väsentligen mer än värnpliktiga, inte bara på grund av högre löner. De omfattande förbättringar av den sociala infrastrukturen som blivit nödvändiga för att göra kontraktsanställning attraktiv kommer med en mycket hög prislapp.

Inom de Väpnade Styrkorna finns cirka 350 000 officerare. Till följd av begränsad nyrekrytering och omfattande avhopp av yngre officerare under slutet av 1990-talet och början av 2000-talet är ålderstrukturen för officerare skev. Det finns ett överflöd av majorer och högre officerare samtidigt som de Väpnade Styrkorna under många år har lidit av en kronisk brist på yngre officerare och underbefäl. Situationen har förvisso förbättrats jämfört med tidigare, men den är alltjämt allvarlig. I början av 2006 saknades 6 700 yngre officerare, bland totalt 39 000 vakanta officerstjänster, vilket är ett tydligt – men otillräckligt – steg framåt från 2001 då 10 500 yngre officerare saknades och totalt 45 000 tjänster var obemannade⁴⁹². Försvarsministeriet har föreslagit en höjning av pensionsåldern för officerare med fem år. Den erforderliga tjänstgöringstiden på respektive befattningsnivå förlängdes från och med den 1 januari 2008 genom ett presidentdekret den 19 mars 2007,⁴⁹³ för att officerarna skulle ha bättre förutsättningar att erhålla den erfarenhet och kunskap som de förväntas ha utifrån sin officersgrad. En höjd pensionsålder skulle förvisso dämpa minskningen av antalet officerare och förbättra möjligheterna att erhålla den kompetens som krävs för högre befattning, men det innebär också att genomsnittsåldern för ryska officerare ökar ytterligare.

Den i oktober 2008 av försvarsminister Serdjukov presenterade reformplanen omfattar som ovan nämnts minskningar av antalet officerare från nuvarande 355 000 till 150 000 fram till 2012. Utifrån konstaterandet att armén hade fler överstar och överstelöjtnanter än underofficerare ska antalet generaler minska från 1 107 till 886, överstar från 25 665 till 9 114, majorer från 99 550 till 25 000 och kaptener från 90 000 till 40 000. Antalet löjtnanter och fänrikar är avsett att ökas från 50 000 till 60 000. (Vissa siffror saknas dock.) Fördelningen av officerarna ska, från att idag mer påminna om ett ägg som är svullet på mitten, i framtiden i större utsträckning likna en pyramid. Personalen inom Försvarsministeriets centrala apparat och de militära ledningsfunktionerna dras också ner från 21 813 till 8 500. Serdjukov försäkrade att de pensionerade officerarna skulle få sociala förmåner, erbjudas civila arbeten eller omskolas, så att ingen social spänning uppstod.⁴⁹⁴ Även om den aviserade nya officersstrukturen kommer att bli mer lik en pyramid, torde inte mobiliseringstanken vara övergiven; den kvarvaran-

⁴⁹² Giles *Military Service in Russia* ... s. 11.

⁴⁹³ Under 1990-talet förkortade president Jeltsin den erforderliga tjänstgöringstiden till två år för fänrikar och löjtnanter, till tre år för kaptener, majorer och till fyra år för överstelöjtnanter. Genom presidentdekretet förlängdes tjänstgöringstiden med ett år för samtliga dessa grader, Lantratov, Konstantin (2008) "Minoborony povysjaet otstavki" [Försvarsministeriet höjer pensionsåldern], *Kommersant* № 38(3855), publicerat: 7 mars 2008, hämtat: 14 augusti 2008, adress: <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?docsid=864430>.

⁴⁹⁴ Barabanov, Michail (2008) "Reforma bojevogo ducha" ...

de fördelningen och numerären för officerare synes vara dimensionerade för en mobiliseringsarmé.

Försvarsministeriet har konstaterat att utbildningsnivån vad gäller militära kunskaper fortsatt att sjunka. Utbildningen i militära ämnen för ungdomar anses ineffektiv och officersutbildningssystemet betraktas som kostsamt och långt från optimalt utformat. Den föråldrade infrastrukturen och den otillfredsställande pedagogiska nivån vid majoriteten av utbildningsinrättningarna resulterar i dåliga färdigheter hos avgångseleverna. Mer än 30 procent av officerarna uppges sakna den utbildning som krävs för tjänsten, till följd av lågt intresse för vidareutbildning. Vidare konstateras att andelen personal med specialistutbildning fortsätter att vara stabilt låg; den utgör idag endast knappa nio procent av det totala antalet officerare i de Väpnade Styrkorna.⁴⁹⁵

En reformering av utbildningsväsendet för officerare genomförs sedan några år tillbaka, och möjligen kommer tempot i reformerna öka. Inom ramen för det federala programmet för reformering av det militära utbildningsväsendet fram till 2010 har avveckling av ett stort antal utbildningsanstalter inletts under det senaste året i syfte att minska lokalkostnaderna och sammanföra lärarresurserna. Programmet har löpt sedan 2004 och har tidigare fokuserat på att anskaffa datorer, IT-utrustning och annan utbildningsmateriel. Programmet omfattar även byggandet av studentbostäder och syftar till att skapa ett mindre antal storskaliga integrerade militära akademier med möjlighet att utbilda officerare inom ett brett spektrum av specialiseringar.⁴⁹⁶ Den ovan nämnda reformplanen berör även de utbildningsresurserna; militärutbildningen ska reformeras genom att de 65 militärakademierna byts ut mot 10 militärakademier och universitet.

Vad gäller löner för officerare och kontraktsanställda kan konstateras att det ryska militära lönesystemet i det närmaste omöjliggör jämförelser och generaliseringar. De ryska militära lönerna består av flera olika komponenter, där grundlönen endast utgör en liten andel av den totala lönen som den kontraktsanställda eller officeren erhåller. Den brittiske analytikern Keir Giles har förtjänstfullt framhållit att en anställd tjänar betydligt mer än vad grundlönen ger sken av och att personer med samma grad och arbetsuppgifter kan likväl ha mycket varierande löner.⁴⁹⁷

Vad gäller lönenivåerna är Försvarsministeriet medvetet om att dagens löner gör det svårt att rekrytera och bibehålla personal, i synnerhet yngre specialister. Enligt officiella uppgifter är den genomsnittliga inkomstökningstakten för familjer till anställda inom de Väpnade Styrkorna 1,2 gånger lägre än genomsnittet för hela Ryssland.⁴⁹⁸ Försvarsministeriets strategi för den sociala utvecklingen av de Väpnade Styrkorna har som delmål att öka lönenivån för den militära personalen till 95 procent av den genomsnittliga lönen i Ryssland till år 2012. Fram till

⁴⁹⁵ Försvarsministeriet "Strategi för social utveckling till 2020",

⁴⁹⁶ Biträdande försvarsminister Nikolaj Pankov i CAST (2008d) "Reform of Military Education in Russia" *Moscow Defence Brief*, Moskva, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 2 juni 2008, 1-2008 (11)

⁴⁹⁷ Lönen baseras på grad, befattning samt ett antal månatliga och årliga tillägg av olika slag. Lönen för befattning överstiger vida lönen för grad, vilket medför att en bra befattning är viktigare för lönen än att stiga i graderna – även om det ofta hänger ihop. Emellertid är det tilläggen som utgör lejonparten av den sammanlagda lönen, inte minst för att dessa i flera fall utgör procentuella påslag på befattningslönen. Tilläggen är många och påslag om 100 eller upp till 200 procent är inte ovanliga. Giles, Keir (2007b) *Pay and Allowances in the Russian Armed Forces: A Guidance Note*, Swindon, UK, Conflict Studies Research Centre, UK Defence Academy, juni 2007, 07/19 s. 1.

⁴⁹⁸ Försvarsministeriet "Strategi för social utveckling till 2020",

2017 ska den ha ökat ytterligare till motsvarande 110 procent av genomsnittslönen, för att vid programmets slutförande 2020 uppgå till 125 procent av genomsnittslönen.⁴⁹⁹

Även bostadssituationen för officerarna är alltfjämt mycket allvarlig. Enligt ryska officiella uppgifter från mars 2008 var 122 000 anställda med familjemedlemmar i behov av bostad. Nästan 30 procent av familjerna till officerare och underbefäl saknade tillgång till tjänstebostad och kötiden för att erhålla en familjebostad var fem till sex år. Försvarsministeriet konstaterade självt att den olösta bostadssituationen leder till att anställda slutar i förtid och minskar intresset för en militär karriär.⁵⁰⁰ Utbudet av kultur och fritidsaktiviteter är, liksom tillgången till Internet, starkt eftersatt inom de Väpnade Styrkorna. Utbudet av varor och tjänster anses inte heller tillfredsställande; priserna är ofta högre och kvaliteten sämre på varor och tjänster som tillhandahålls de Väpnade Styrkornas personal, och på många förband är utbudet begränsat.⁵⁰¹

Vidare utgör också den bristande tillgängligheten på sjukvård ett problem för de Väpnade Styrkorna och dess anställda. Mer än hälften av den militära personalen kan inte tillfredsställa sitt vårdbehov fullt ut, till följd av uttjänt och omodern medicinsk materiel samt liten tillgång på medicinska preparat vid militära vårdinrättningar. Mindre än hälften av den militära personalen skattar sitt hälsotillstånd som tillfredsställande, enligt officiella ryska uppgifter.⁵⁰² Hälsoläget och den bristande tillgängligheten på sjukvård och läkemedel påverkar de ryska Väpnade Styrkornas förmåga i negativ riktning.

Officerskarriären uppfattas av många som ett lågavlönat och riskfyllt lågstatusyrke. Detta minskar kraftigt attraktionskraften hos en militär karriär och leder också till sjunkande moral inom officerskåren. Detta utgör en mycket stor utmaning för den ryska de Väpnade Styrkorna, då dess förmåga kan sägas stå och falla med officerarna. Varken värnpliktiga eller *kontraktniki* förväntas ta egna initiativ eller göra något annat än vad de blir tillsagda att göra. Den ryska militära organisationskulturen centrerar kring officeren, vilket gör denne till den allra viktigaste mänskliga resursen. Bristande tillgång på, liksom färdigheter och motivation hos, de Väpnade Styrkornas officerare får därför ett stort genomslag på den militära förmågan.

Sammantaget är personalsituationen inom de Väpnade Styrkorna mycket allvarlig, i synnerhet vid en bibehållen numerär. Nyrekrytering av kontraktsanställda soldater och förlängning av befintliga kontraktsanställningar kommer av allt att döma inte att kunna kompensera för det minskade antalet värnpliktiga. Varken de Väpnade Styrkorna eller Försvarsministeriet har hittills presenterat någon plan för hur bemanningsfrågan ska lösas. Officiell statistik och uppgifter från företrädare för de Väpnade Styrkorna och försvarsministeriet ger för övrigt sällan en rättvisande bild av bemanningsproblematiken.⁵⁰³

Även om villkor och löner för anställda inom de Väpnade Styrkorna, i synnerhet för de vid förband bemannade med kontraktsanställda, har förbättrats substantiellt under de senaste åren och är nu jämförbara med anställningsvillkor hos andra arbetsgivare,⁵⁰⁴ så är ligger de största utmaningarna i de sociala frågorna. Det återstår att se om Försvarsministeriets strategi för den sociala utvecklingen fram till 2020 kan realiseras och om försvarsminister Serdjukovs finansiella reformer kan bidra till att förbättra den sociala situationen.

⁴⁹⁹ Ibid.

⁵⁰⁰ Ibid.

⁵⁰¹ Ibid.

⁵⁰² Ibid.

⁵⁰³ Giles *Where Have All the Soldiers Gone?* ... s. 11.

⁵⁰⁴ Giles *Military Service in Russia* ... , s. iii och s. 1.

Den avgörande frågan för personalsituationen inom de Väpnade Styrkorna väntar dock alltså på sin lösning: ska de Väpnade Styrkorna fortsätta att vara en i grunden värnpliktsförsörjd massarmé avsedd att möta storskaliga konventionella angrepp genom massiv mobilisering, eller ska tyngdpunkten förskjutas mot ett professionaliserat insatsförsvaret med avsevärt färre och kapablare förband? De olika inriktningarna ställer mycket skilda krav på antal och kompetens hos såväl soldater som officerare, och detta kommer sannolikt att medföra att personalförsörjningen fortsätter att vara problematisk under överskådlig tid. De uppgifter som hittills presenterats rörande Försvarsministeriets reformplan från oktober 2008 ger indikationer, men inga tydliga svar på frågan om den framtida inriktningen. Denna fråga är intimt förknippad med den övergripande frågan om reformeringen av den militära sektorn i Ryssland, vilken i sin tur är avhängig av utvecklingen av det ryska samhället i stort mot en post-modernistisk kultur.

Vapen och materiel förnyas men förbättrar marginellt förmågan

Vapen- och materielförsörjningen är även den en stor utmaning för de ryska Väpnade Styrkorna. På pappret är De Väpnade Styrkorna mycket väl försedda med vapensystem och militär materiel – enligt såväl egna officiella uppgifter som uppskattningar i *The Military Balance* – och en icke obetydlig andel är fortfarande relativt modern. Vissa ryska system, exempelvis luftvärnssystem och några stridsflygplanstyper, har tekniska prestanda som alltså är bättre än eller motsvarar västerländska. När det däremot kommer till den materiel som faktiskt fullt ut kan nyttjas i verksamheten är situationen långt ifrån lika ljus, i synnerhet när det gäller högteknologiska vapen- och materielsystem. Efter många år med mycket begränsad tillförsel av nya vapen och bristfälligt underhåll syns dock en viss ljusning på den fronten. Vapen och materiel nyanskaffas, moderniseras och renoveras i större utsträckning än tidigare och det nya beväpningsprogrammet förstärker detta intryck. Vissa forskare anser att mycket tyder på att 2007/2008 utgör en vändpunkt i detta avseende.⁵⁰⁵ Frågan är dock om takten i förnyelsen är tillräckligt hög för att kompensera för all den materiel som av åldersskäl och förslitning måste tas ur bruk.

Det nuvarande läget inom vapengrenarna

Som noterades i den föregående rapporten från 2005 disponerar de Väpnade Styrkorna alltså mycket stora mängder vapen och materiel.⁵⁰⁶ Dessa har inom markstridskrafterna varit påfallande stabila sedan slutet av 1990-talet och under Putins presidenttid. (se Tabell 8 nedan) Man kan konstatera en långsam ökning av antalet stridsvagnar sedan 2000. Minskningen av antalet artilleripjäser till en tidigare nivå torde hänga samman med skiftande definitioner.

⁵⁰⁵ Vogt Andresen, Rolf-Inge & Bukkvoll, Tor (2009) *Russisk våpenutveckling frem mot 2020*, Forsvarets forskningsinstitut (FFI), 12 januari 2009, FFI-rapport 2008/01957, s. 57.

⁵⁰⁶ Leijonhielm *Rysk militär förmåga*, s. 146.

Tabell 8. Total materiell numerär i de ryska markstridskrafterna 2000-2007

Materielinnehav:	1997	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Stridsvagnar	26 500	21 820	21 820	21 870	21 870	22800	22950	22831	23000
Pansarskyttefordon ⁵⁰⁷	26 300	25 975	25 975	25 975	25 975	24990	24990	24990	25040
Artilleripjäser	28 700	26 959	26 959	26 959	26 959	30045	30045	30045	26121

Källa: Valda årgångar av The Military Balance, publicerad av the International Institute of Strategic Studies (IISS).

Beträffande geografisk fördelning är som tidigare noterats huvuddelen av den tunga materielen lagrad öster om Ural tack vare CFE-avtalet, medan huvuddelen av förbanden finns väster om Ural.⁵⁰⁸ Enligt militäranalytikern Pavel Felgenhauer fanns det i november 2007 4 882 stridsvagnar och 9 129 pansarfordon (BMP och BTR) i den europeiska delen av Ryssland (fordon tillhörande FSB och Inrikestrupperna oräknade) och ytterligare 16 000 stridsvagnar på andra sidan Uralbergen.⁵⁰⁹ Förstärkningen av beväpningen i Norra Kaukasus har fortsatt vad gäller stridsvagnar, stridsflygplan och artilleri, medan antalet pansarskyttefordon minskat. Antalet vapensystem i de västligaste militärområdena Leningrad och Kaliningrad synes vara mycket stabilt (se Tabell 9 nedan).⁵¹⁰

Tabell 9. Fördelning av viktigare materielsystem över några militärområden 2007 (2004 inom parentes)

Materiel	Leningrad	Norra Kaukasus	Kaliningrad
Stridsvagnar	300 (320)	800 (628)	811 (811)
Pansarskyttefordon	2 350 (2 350)	2 000 (3300)	1 239 (1 239)
Artilleripjäser	690 (690)	900 (855)	345 (345)
Markrobotsystem (SAM)	525 (525)	2 bgd, 1 regt (125 + 3 bgd)	50 (50)
Attackhelikoptrar	99 (52)	133 ⁵¹¹ (98)	19 (16)
Stridsflygplan	199 (305)	390 (391)	28 (28)

Källa: The Military Balance 2004/2005, 2008.

Beträffande flygstridskrafterna har antalet lång- och medelräckviddiga flygplan samt AWACS och tankflygplan varit anmärkningsvärt stabilt under 2000-talet, attackplanen ökat, medan jakt- och spaningsplanen minskat sedan mitten av decenniet. (Se Tabell 10 nedan) Varje militärområde har en egen flygarmé (utom i Kaliningrad där flyget och armén är inordnade i marinen). Huvuddelen av materielen finns som förut väster om Ural och kan relativt snabbt omgrupperas över stora avstånd.

⁵⁰⁷ Data endast rörande markstridskrafterna (army) inklusive förrådsställd materiel. Pansarskyttefordon inkluderar både bepansrade trupptransportfordon (APC) och stridsfordon (AIFV).

⁵⁰⁸ För en fullständig förteckning över förband år 2003, se Leijonhielm m.fl. (2005), s. 281 ff.

⁵⁰⁹ Felgenhauer, Pavel (2007) "Gensjtab zabluzjdajetsja v trech tankach" [Generalstaben tar fel på tre stridsvagnar] *Novaja Gazeta*, publicerat: 12 november 2007, hämtat: 15 november 2007, adress: <http://www.novayagazeta.ru/data/2007/86/12.html>.

⁵¹⁰ Antalet militärområden och materieltyper har något beskrivits i tabellen jämfört med i 2005 års rapport.

⁵¹¹ Omfattar Mi-8PPA och Mi-24.

Tabell 10. De ryska flygstridskrafternas totala flygplansinnehav 2000-2007

Flygplanstyp	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Långräckviddigt bombflyg ⁵¹²	74	89	78	78	78	80	80	89
Medeldistans-bombflyg ⁵¹³	158	117	117	117	116	116	116	116
Jakt	880	952	908	908	908	1013	765	725
Attack	575	586	606	606	606	677	793	800
Spaning	135	226	214	214	214	119	119	119
AWACS	16	20	20	20	20	20	20	20
Tankflygplan	20	20	20	20	20	20	20	20
Transport ⁵¹⁴	280	354	318	318	318	293	293	293
Totalt antal	2 138	2 364	2 281	2 281	2 280	2 338	2 206	2 182

Källa: Valda årgångar av The Military Balance.

Tillgängligheten på stridsflygplan har ytterligare minskat, och kommit att utgöra den huvudsakliga flaskhalsen i flygverksamheten sedan drivmedelsbristen åtgärdats.⁵¹⁵ Nedgången i tillgänglighet är en följd av starkt begränsad tillförsel av nya flygplan i kombination med en åldrande flygplanspark och många år med bristande underhåll. Enligt uppgift ska 80 procent av flygplansparken ha passerat gränsen för planerad livslängd.⁵¹⁶

Beträffande marinstridskrafterna har enligt The Military Balance minskningen av det totala antalet fartyg sedan 1980-talet, som konstaterades i FOI:s bedömning 2005, vänts till en svag ökning, som sedan tycks ha upphört. Antalet ubåtar, främst dieselelektriska, och mindre ytstridsfartyg synes ha ökat något (Se Tabell 11). En analys av den ryska marinen i tidskriften *Kommersant Vlast'* anger ett lägre totalantal fartyg och konstaterar att nästan en tredjedel är på reparation, i malpåse eller i reserv, samt att genomsnittsåldern är över tjugo år.⁵¹⁷ Tekniska problem med atomubåtarna ledde till att antalet patrulleringar minskade med 20 procent under 2007 jämfört med det föregående året.⁵¹⁸

⁵¹² Inkluderar endast flygplan som faller under START-avtalet, d.v.s. endast Tu-160 och Tu-95. Tu-22M finns upptaget under posten medeldistansbombflyg.

⁵¹³ Endast flygplanstyperna Tu-22M/MR avses. Utöver de redovisade antalet uppgavs för år 2000 ytterligare 92 förrådsställda flygplan av äldre Tu-22-modeller finnas. För åren 2001-2004 uppges ett antal förrådsställda flygplan finnas utöver de redovisade.

⁵¹⁴ Den civila flygplansflottan uppgavs 2004 omfatta ca. 1 500 passagerarflygplan med lång eller medellång räckvidd, inkl. ca. 350 An-12 och Il-76.

⁵¹⁵ Litovkin, Viktor (2008) "General Sjamanov tratit milliardy"...

⁵¹⁶ Litovkin, Viktor (2008) "Perezagruska gosprogrammy vooruzjenij" [Omlastning av det statliga beväpningsprogrammet], *Nezavisimoje Voennoje Obozrenije*, publicerat: 29 augusti 2008, hämtat: 29 augusti 2008, adress: http://nvo.ng.ru/forces/2008-08-29/6_serdukov.html?insidedoc.

⁵¹⁷ Se tabell i Appendix A. I vissa fall anges dock högre antal fartyg, vilket kan bero på olika definitioner.

⁵¹⁸ Litovkin, Viktor (2008) "General Sjamanov tratit milliardy"...

Tabell 11. De ryska marinstridskrafternas fartygsinnehav 2000-2007

Fartygstyp	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Strategiska robotubåtar (SSBN) ⁵¹⁹	19	17	13	13	14	15	15	15
Kryssningsrobotbärande ubåtar (SSGN)	8	6	6	6	7	8	8	7
Attackubåtar (SSN)	19	15	16	16	15	18	18	17
Dieselelektriska ubåtar (SSK)	16	13	13	13	15	15	19	20
Summa ubåtar	62	51	48	48 ⁵²⁰	51	56	60	59
Hangarfartyg	1	1	1	1	1	1	1	1
Kryssare	7	7	7	7	6	6	6	6
Jagare	17	17	14	14	14	15	19	16
Fregatter/korvetter ⁵²¹	49	49	41	41	38	45	45	40
Summa större ytstridsfartyg ⁵²²	74	74	63	63	59	67	71	62
Mindre ytstridsfartyg ⁵²³	68	68	57	57	43	72	78	74
Minkrigsfartyg ⁵²⁴	72	71	60	60	51	41	44	45
Landstigningsfartyg ⁵²⁵	46	46	43	43	43	52	52	46
Totalt antal	322	310	270	270	247	288	305	286

Källa. Valda årgångar av The Military Balance

Michail Barabanov, chefredaktör för *Moscow Defense Brief*, hävdar att marinen bara har tolv operativa strategiska ubåtar och att de sex mer moderna (av den s.k. Delfin-klassen, projekt 667BDRM) genomgår en ombeväpning, som slukar en stor del av marinens reparationsanslag. Mot dem som betonar atomubåtarnas strategiska värde anför Barabanov, att bara 10-15 procent av dem samtidigt varit till sjöss jämfört med över 50 procent för USA, medan de övriga utgjort lätt byte i sina baser. Vidare har dessa ubåtar inte fått tillräckligt skydd i form av eskorterande ytstridsfartyg, flyg mm.⁵²⁶ Satsningen på strategiska ubåtar för det minst sannolika scenariot med kärnvapenkrig har alltså inneburit att de konventionella marinstyrkorna för mer troliga konfliktfall, skydd av kuster och transporter, och makt demonstration försumrats

⁵¹⁹ Ytterligare ett antal icke operativa ubåtar med ett antal robotar, räknas varje år in i START-avtalet.

⁵²⁰ Ryssland har även fem ubåtar i kategorin "övrigt" samt ett antal i reserv.

⁵²¹ Som fregatter räknas här fartyg av klasserna Krivak, Neustrasjimyj, Grisja, Parchim, (och tidigare även Petja).

⁵²² *The Military Balance* inkluderar dock inte Grisja och Parchin (och Petja) som större ytstridsfartyg.

⁵²³ Som mindre ytstridsfartyg räknas här fartyg av klasserna Dergatj, Matka, Mucha, Nanutjka, Tarantul, Turja och Pauk. Klasserna Sarantja, Sjersjen, Sjmel, SO-1, T-43, T-58, Utko, Poti, Osa har utgått successivt fram till år 2003 men ingick tidigare i denna kategori.

⁵²⁴ Avser minutlägnings- och minröjningsfartyg.

⁵²⁵ Inklusiv landstigningsfarkoster av typen svävare.

⁵²⁶ Barabanov, Michail (2008) "Kuda idet rossijskij flot" [Vart är den ryska flottan på väg], *Kommersant Vlast*, s. 1 f, nr. 7 2008.

– till skillnad från andra länder. Resurserna räcker inte till för att bygga nya fartyg eller ens att reparera de befintliga. Enligt Barabanov fortsätter minskningen av ytstridsfartygen, som snart inte ens räcker till för att försvara den närmaste kustzonen. Serietillverkningen av fregatter och korvetter drar alltså ut på tiden.⁵²⁷

Som konstaterades i tidigare FOI-bedömningar har Ryssland samtidigt inte givit upp ambitionen med en oceangående flotta. Som framgår på andra ställen i denna rapport har Rysslands enda hangarfartyg *Admiral Kuznetsov* och den nya missilkryssaren *Petr Velikij* reparerats och använts flitigt för att markera rysk närvaro som stormakt på världshaven, och under 2008 förekom medieutspel om planer på att bygga upp till sex nya hangarfartyg. Barabanov påpekar dock att *Admiral Kuznetsov* tekniskt sett inte är i stridsdugligt skick och att det finns utbildningsproblem med piloterna till jaktflyget, som bara omfattar 19 stridsflygplan av typ Su-33.⁵²⁸ Vad gäller planerna på att bygga hangarfartyg kan det anmärkas att det i Ryssland idag saknas infrastruktur och teknologi för att producera hangarfartyg.

Vad beträffar marinstyrkornas geografiska fördelning är de som förut spridda på fyra hav och ett innanhav. Norra marinen är som förut den viktigaste och den bibehållits bäst sedan 2004 (se Tabell 12. Fördelning av fartygstyper i de regionala marinerna 2007 (2004 inom parentes)).

⁵²⁷ Ibidem, s. 2 f.

⁵²⁸ Det saknas attackflyg som kan projicera makt mot land enligt militärexperterna Pavel Felgenhauer, *Eurasia Daily Monitor*, nr. 9, 17 januari 2008, nr. 155, 9 augusti 2007..

Tabell 12. Fördelning av fartygstyper i de regionala marinerna 2007 (2004 inom parentes)⁵²⁹

Fartygstyper	Östersjö- marinen	Norra mari- nen	Svartahavs- marinen	Stillhavsva- marinen	Kaspiska flottiljen ⁵³⁰
Strategiska robotubåtar (SSBN) ⁵³¹	- (-)	11 (11)	- (-)	4 (4) ⁵³²	- (-)
Kryssningsrobotbärande ubåtar (SSGN)	- (-)	3 (3)	- (-)	10 (2) ⁵³³	- (-)
Attackubåtar (SSN)	- (-)	13 (11)	- (-)	- (3) ⁵³⁴	- (-)
Dieselubåtar (SSK)	1 (2)	7 (6)	1 (9) ⁵³⁵	9 (-) ⁵³⁶	- (-)
Hangarfartyg	- (-)	1 (1)	- (-)	- (-)	- (-)
Kryssare	- (-)	3 (3) ⁵³⁷	2 (3)	1 (1)	- (-)
Jagare	2 (2)	6 (5)	3 (2)	7 (5)	- (-)
Fregatter ⁵³⁸	3 (4)	- (2) ⁵³⁹	7 (2)	1 (2)	1 (-)
Mindre ytstridsfartyg ⁵⁴⁰	18 (26)	26 (14)	8 (15)	25 (30)	6 (10)
Minkrigsfartyg ⁵⁴¹	15 (13)	11 (18)	9 (14)	8 (8)	5 (5)
Landstigningsfartyg ⁵⁴²	5 (5)	6 (8)	2 (5)	4 (4)	6 (6)
Totalt antal fartyg	44 (52)	87 (94)	32 (42)	69 (59)	17 (21)

Källa: The Military Balance, 2004/2005, 2008.

Enligt Barabanovs drastiska formulering har fartygen i Ishavet och Stilla havet fortfarande en viss stridsförmåga, medan de i Östersjön och Svarta havet helt förlorat sin dominerande roll och främst tjänar parad- och representationssyften. Norra marinen är den enda, som ännu kan anses som oceangående, men det saknas skydd för mer än en strategisk ubåt till havs, och *Admiral Kuznetsovs* svagheter gör att denna marin bara duger till försvar av kustzonen.

Stillhavsvarmarinen har visserligen förstärkts i antal och har kvar strategiska ubåtar, men den har i praktiken splittrats i två delar, en på Kamtjatka, en i Vladivostok, utan operativt samband. Attackubåtar saknas till skydd för de strategiska ubåtarna. Denna marin har störst pro-

⁵²⁹ Vissa skillnader mellan denna och föregående tabell torde bero på olika klassificering och grad av operativitet.

⁵³⁰ Kaspiska flottiljen delas mellan Azerbajdzjan, Kazakstan, Ryssland och Turkmenistan. Flottiljens ledning är rysk och huvudbasen ligger i Astrachan.

⁵³¹ Ytterligare ett antal icke operativa SSBN-ubåtar, ombord på vilka det finns ett antal robotar, räknas varje år in i START-avtalet.

⁵³² En i reserv 2007.

⁵³³ Inklusiv SSN, varav sex i reserv 2007.

⁵³⁴ Se föregående not.

⁵³⁵ Endast en av nio anges som operativ.

⁵³⁶ Tre i reserv 2007.

⁵³⁷ En av två kärnvapendrivna kryssare i reserv 2007.

⁵³⁸ Som fregatter räknas här fartyg av klasserna Krivak, Neustrasjimyj, Grisja, Parchim, (och tidigare även Petja).

⁵³⁹ En fregatt var kvar 2006.

⁵⁴⁰ Som mindre ytstridsfartyg räknas här fartyg av klasserna Dergatj, Matka, Mucha, Nanutjka, Tarantul,⁵²⁹ Turja och Pauk.

⁵⁴¹ Avser bara minutlägningsfartyg.

⁵⁴² Inklusiv landstigningsfarkoster av typen svävere.

blem av alla med teknik och reparation, vilket också den stora olyckan i november 2008 med en atomdriven attackubåt, som skulle leasas till Indien, vittnar om.⁵⁴³ Stilla-havsmarinens fartyg har också en påfallande hög genomsnittsålder; 84 procent av fartygen uppges ha varit i tjänst i över 15 år.⁵⁴⁴ Ur ett ryskt perspektiv ter sig detta mycket problematiskt mot bakgrund av Kinas framväxande marina förmåga.

Östersjömarinen har som förut inga större fartyg, bara en fungerande ubåt och även antalet mindre fartyg har fortsatt att minska. De flesta fartygen är baserade i Baltijsk.⁵⁴⁵ Liknande är förhållandena i Svartahavsmarininen, som också minskat och har de äldsta fartygen med ett genomsnitt på 24,8 år.⁵⁴⁶ Enligt Barabanov är denna marinstyrka sammansatt av många typer av fartyg, varav en del mest har musealt värde. Ytterligare ett problem är att denna marinstyrka huvudsakligen är baserad på Krim enligt ett avtal med Ukraina som löper ut 2017. En flyttning till Novorossijsk, som planeras, skulle bli mycket dyr och komplicerad, och basen anses mindre lämplig på grund av dess läge och den stora oljehamnen.⁵⁴⁷

Samtidigt har Svartahavsmarininen som visas på andra ställen i denna rapport fått i uppgift att också visa flagg och delta i internationella operationer i Medelhavet.⁵⁴⁸ Marininen fick vidare under 2008 nya uppgifter också i Svarta havet. Under Georgienkriget sattes fartyg från Svartahavsmarininen in mot Georgien, genomförde landstigningar och sänkte georgiska fartyg. När sedan amerikanska och andra Natofartyg löpte in i Svarta havet för att leverera humanitär hjälp, oroades ryska marinofficerare starkt över Svartahavsmarinens kapacitet att möta hotet. För att militärt stödja Abchazien avses också en ny rysk marinbas nu byggas i en hamn där (Ochamchire).⁵⁴⁹

Avslutningsvis kan nämnas att även underhållet av utbildningsanläggningarna under många år har varit kraftigt eftersatt. Under de senaste åren har dock 300 miljarder rubel (motsvarande 18,75 miljarder USD/PPP) enligt officiella uppgifter investerats i skapandet av utbildningscentra samt utrustning för skjut- och övningsfält.⁵⁵⁰

Sammantaget kan konstateras att den materiel som de Väpnade styrkorna förfogade över vid utgången av 2008 på det stora hela utgör en reducerad och föråldrad version av den arsenal som Ryssland övertog i samband med Sovjetunionens upplösning.⁵⁵¹ Nyanskaffning, modernisering och renovering har hittills skett i mycket blygsam utsträckning, vilket medfört att materielvolymen minskat till följd av föråldring och förslitning.

Brister i materiel- och vapensystem påvisade under Georgienkriget

I samband med de ryska insatserna under kriget i Georgien i augusti 2008 påvisades ett antal brister i materielen för de deltagande förbanden. De sovjetisktillverkade stridsfordonens be-

⁵⁴³ EDM, 11 november 2008, nr. 216.

⁵⁴⁴ Pintjuk, Aleksandr (2008) "V Rezhime Kontrataki" [I kontringsläge] *Krasnaja Zvezda*, publicerat: 31 januari 2008, hämtat: 13 februari 2008, adress: http://www.redstar.ru/2008/01/31_01/1_01.html.

⁵⁴⁵ Oldberg, Ingmar (2008) *Rysslands Östersjömarin - utveckling och uppgifter*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), juni 2008, FOI-R--2543--SE.

⁵⁴⁶ Barabanov, Michail (2008) "Kuda idet rossijskij flot"... Jfr Pintjuk, Aleksandr (2008) "V Rezhime Kontrataki" ...

⁵⁴⁷ Se vidare avsnittet *Militära medel* i kapitlet *Mål och medel i rysk utrikespolitik*.

⁵⁴⁸ Ariel Cohen, "The Russian Navy back in the Med", *Middle East Times*, publicerat: N/A, hämtat: 20 oktober 2008, adress: www.metimes.com/international/2008; *The Moscow News*, nr. 40, 2008.

⁵⁴⁹ *Kommersant*, 27 augusti 2008.

⁵⁵⁰ Litovkin, Viktor (2008) "General Sjamanov tratit milliardy" ...

⁵⁵¹ Jrf Vogt Andresen *Russisk våpenutvikling frem mot 2020*,

pansring visade sig otillräcklig, i synnerhet vid strid i bebyggelse. Såväl georgiska som ryska stridsvagnar visade sig sårbara för pansarskott i sidan och de splitterskyddade fordonens pansar stod varken emot pansarskott, minor eller finkalibrig pansarbrytande ammunition. Det senare medför att ryska soldater föredrar att färdas ovanpå fordonen istället för inuti.⁵⁵² Moderna ryska stridsfordon, exempelvis BMD-4, har bättre bepansring, men tillgången på dessa är starkt begränsad i det Nordkaukasiska militärdistriktet. Den tekniska statusen på de ryska markförbandens tunga materiel uppges också ha försvårat insatsen; ett antal tunga fordon ska ha krånglat eller gått sönder och orsakat trafikstockningar.⁵⁵³ Inom 58. armén bestod en stor del av stridsvagnsparken av ålderstigna fordon; enligt uppgift utgjorde T-62 och T-72 60-75 procent av det totala antalet stridsvagnar.⁵⁵⁴ De äldre ryska stridsvagnarna saknade identifieringsstöd (vän/fiende), vilket ökar riskerna för vådabekämpning, och dessutom hade den ryska sidan mycket begränsad tillgång till moderna system för mörkerstrid.⁵⁵⁵ De ryska soldaterna hade också påtagligt sämre personlig utrustning än den georgiska militären.

Det ryska artilleriet kunde under striderna i Georgien inte dra fördel av precisionsammunition, utan fick förlita sig på mindre effektiv bekämpning med vanlig ammunition. Den georgiska kuperade och skogbeklädda terrängen försvårade laserbelysning av mål över längre avstånd, varför styrd artilleriammunition av typerna *Santimetr*, *Krasnopol*, *Kitolov*, *Smeltjak* och *Gran* inte kunde utnyttjas fullt ut. Satellitnavigeringsstyrd artilleriammunition hade kunnat utgöra ett alternativ, men finns inte i den ryska arsenalen. Användande av ostyrd ammunition innebär längre eldgivningstider och högre ammunitionsåtgång per mål, vilket sänker stridstempot och utsätter det egna artilleriet för större risk att lokaliseras och bekämpas av motståndaren.⁵⁵⁶ Markstridskrafterna saknade av allt att döma också tillgång till obemannade flygande farkoster (UAV) för målinmätning och målbelysning, vilket hade kunnat medge ett bättre utnyttjande av artillerisystemen. Överlag saknades UAV:er för spaningsuppgifter,⁵⁵⁷ och detta är ett bestående problem då utvecklingen av sådana system till synes inte ryms inom ramen för det beväpningsprogram som löper fram till år 2015.⁵⁵⁸ Bristande tillgång på moderna artillerilokaliseringsradarsystem försvårade också bekämpningen av den georgiska indirekta elden.

De ryska förbanden i Georgien hade också mycket begränsad tillgång till utrustning för satellitnavigering och positionering. Det ryska systemet för satellitnavigering, GLONASS, är inte fullt operativt till följd av att alltför få fungerande satelliter befinner sig i omloppsbanan. För-

⁵⁵² Rastopsjin, Michail (2008) "K beskontaktnym operattsijam XXI veka ne gotovy" [Inte redo för det 21 århundradets kontaktlösa operationer], *Nezavisimoje Vojennoje Obozrenije*, publicerat: 15 augusti 2008, hämtat: 26 augusti 2008, adress: http://nvo.ng.ru/wars/2008-08-15/8_ossetia.html; Tsyganok, Anatolij (2008) "Uroki pjatidnevnoj vojny v Zakavkaze" [Lärdomar av femdagarskriget i Kaukasien], *Nezavisimoje Vojennoje Obozrenije*, publicerat: 29 augusti 2008, hämtat: 29 augusti 2008, adress: http://nvo.ng.ru/wars/2008-08-29/1_uroki.html.

⁵⁵³ Babtjeko, Arkadij (2008) "Gruzija-200" [Georgien-200 (Titeln anspelar på den ryska militära termen *gruz-200* som innebär transport av döda)], *Novaja Gazeta*, publicerat: 13 augusti 2008, hämtat: 18 augusti 2008, adress: <http://novayagazeta.ru/data/2008/59/00.html>; Felgenhauer, Pavel (2008) "It Was No Spontaneous, But Planned War", *Novaya Gazeta*, publicerat: 18 augusti 2008, hämtat: 25 augusti 2008, adress: <http://en.novayagazeta.ru/data/2008/59/01.html>.

⁵⁵⁴ Tsyganok, Anatolij (2008) "Uroki pjatidnevnoj vojny v Zakavkaze" ...

⁵⁵⁵ Ibid.; Nikolskij, Aleksej (2008) "Vojna menjajet bjudzjet armii" [Kriget ändrar arméns budget], *Vedomosti*, publicerat: 14 augusti 2008, hämtat: 18 augusti 2008, adress: <http://www.vedomosti.ru/newspaper/article.shtml?2008/08/14/158071>.

⁵⁵⁶ Rastopsjin, Michail (2008) "K beskontaktnym operattsijam XXI veka ne gotovy" ...

⁵⁵⁷ Nikolskij, Aleksej (2008) "Vojna menjajet bjudzjet armii" ...

⁵⁵⁸ Solovjev, Vadim (2008) "'Ot rossijskogo informbjuro ...' – ne polytjilos" ["Från den ryssländska informationsbyrån ..." – misslyckades], *Nezavisimoje Vojennoje Obozrenije*, publicerat: 18 augusti 2008, hämtat: 26 augusti 2008, adress: http://nvo.ng.ru/wars/2008-08-18/7_Army.html.

banden på marken hade också mycket begränsad tillgång till mottagare.⁵⁵⁹ Till detta kommer att de ryska förbanden, till skillnad från de georgiska, saknade ett autonomt målangivningssystem, vilket försvårade samordnade insatser.⁵⁶⁰ En slutsats är att de Väpnade Styrkornas nuvarande tekniska utrustningsgrad inte motsvarar behoven för strider liknande den i kriget mot Georgien.⁵⁶¹

Beväpningsprogrammet 2007-2015 stöder inte nya förmågor

Mot bakgrund av den bristande tillgängligheten och kvaliteten på den de Väpnade Styrkornas befintliga materiel är behovet av materiell förnyelse stort. Sett över de fem senaste åren har budgetmedlen anvisade för ökning av den tekniska utrustningsnivån inom de Väpnade Styrkorna ökat närmare tre gånger.⁵⁶² För att materielförnyelsen ska kunna få ett positivt genomslag på de Väpnade Styrkornas förmåga krävs sannolikt än större investeringar och en större andel modern materiel. Trots tydligt ökande budgettilldelning för de Väpnade Styrkorna i nominella värden under de senaste åren och trots att deras beställningar hos försvarsindustrin nu överstiger exporten, har ingen avgörande förändring av materielanskaffningen kunnat konstateras. Detta beror enligt vissa bedömare på att de Väpnade Styrkornas köpkraft i reella värden inte ökat sedan 2000 och med nuvarande riskerar att minska påtagligt inom ramen för budgetperioden 2008-2010.⁵⁶³ Andra bedömare menar dock att en ökning av köpkraften faktiskt skett de senaste åren. (För ytterligare uppgifter om ryska försvarsutgifter, se kapitlet *Ekonomisk utveckling och försvarsekonomi*).

Antagandet av ett nytt beväpningsprogram för perioden 2007-2015⁵⁶⁴ i oktober 2006 utgör ett viktigt steg på vägen mot en förbättrad materielsituation inom de ryska Väpnade Styrkorna. Beväpningsprogrammet omfattar 5 000 miljarder rubel (motsvarande 312,5 miljarder USD/PPP) under en nioårsperiod. Av denna summa är cirka 4 000 miljarder rubel (motsvarande 250 miljarder USD/PPP) vikta för De Väpnade Styrkorna, medan resterande cirka 1 000 miljarder rubel (cirka 62,5 miljarder USD/PPP) går till anskaffning av militär materiel till övriga kraftministerier.⁵⁶⁵ Genomförandet av beväpningsprogrammet innebär sannolikt inte någon påtagligt ökad tilldelning av budgetmedel för anskaffning av materiel till de Väpnade Styrkorna, tvärtom vad som antyds i offentliga ryska uttalanden. Om nuvarande BNP-utveckling inte kan bibehållas eller om inflationen ökar ytterligare under perioden fram till 2015 kommer de ekonomiska ramarna för beväpningsprogrammet troligen inte att hålla.

Trots ökande ekonomiska resurser synes Ryssland i huvudsak fokusera på moderniseringar och uppgraderingar av befintliga plattformar istället för anskaffning av nya vapensystem och utveckling av nästa generations vapen. I beväpningsprogrammet ligger tonvikten på modernisering av nuvarande system – flera av dem med tiotals år på nacken – medan nyanskaffning utgör en mindre andel. Detta framkommer inte alltid i ryska media – om än kritiska röster inte

⁵⁵⁹ Lukanin, Michail, (2008) "Tsena pobedy" [Segerns pris], *Trud*, publicerat: 18 augusti 2008, hämtat: 10 september 2008, adress: <http://www.trud.ru/issue/article.php?id=200808181520301>.

⁵⁶⁰ Tsyganok, Anatolij (2008) "Uroki pjatidnevnoj vojny v Zakavkaze" ...

⁵⁶¹ Ibidem

⁵⁶² Knjazkov, Sergej (2007) "Bjudzjet i oborona" [Budgeten och försvaret]", *Krasnaja Zvezda*, publicerat: 7 februari 2007, hämtat: 7 februari 2007, adress: http://www.redstar.ru/2007/02/07_02/1_07.html.

⁵⁶³ Enligt beräkningar gjorda av Vitalij Tsimbal och Vasilij Zatsepin vid *Institutet för ekonomi under övergångsperioden*, mot bakgrund av anslagna budgetmedel indexerade med hänsyn till de årliga kostnadsökningarna för statliga inköp av varor, däribland försvarsmateriel. Kommersant Vlast (2008) "Reforma armii" ...

⁵⁶⁴ Ytterligare diskussion av beväpningsprogrammet med bäring på den ryska försvarsindustrin förs i kapitlet om det försvarsindustriella komplexet i denna rapport.

⁵⁶⁵ Kommersant Vlast (2008) "Reforma armii" ...

saknas helt – där fokus oftast ligger på de nya system och plattformar som ska anskaffas inom ramen för programmet. De moderniseringar och uppgraderingar som görs är visserligen prestandaförbättrande, men de innehåller sällan den mest avancerade spetsteknologi som Ryssland trots allt har utvecklat. Uppgraderingar och moderniseringar är i flertalet fall avsedda för att nå en rimlig prestandanivå snarare än att ta stora tekniska kliv framåt. Vidare är den materiel som nyanskaffas till allra största delen vidareutvecklingar av sovjetisk teknologi. Det är potenta vapensystem, men knappast revolutionerande teknologi.⁵⁶⁶

Beväpningsprogrammet 2007-2015 är en satsning framför allt på strategiska system, det vill säga kärnvapentriaden, underrättelse- och ledningssystem samt ABM-system. (Vad gäller kärnvapen och rymdsystem, se kapitlet *Kärnvapen och militärstrategiska system*.) Av de materielbeställningar som offentliggjorts kan nämnas att inom Markstridskrafterna avses 45 stridsvagnsbataljoner (sammanlagt 1 400 stridsvagnar), 173 motorskytte- och luftlandsättningsbataljoner (sammanlagt 4 109 stridsfordon av typ BMP och BMD samt 3008 BTR-fordon) förses med nya eller moderniserade fordon.⁵⁶⁷ Fördelningen mellan nytillverkade och moderniserade fordon, liksom mellan olika typer av fordon är inte känd. Fem robotbrigader avses vidare att utrustas med sammanlagt 60 pjäser av det nya robotsystemet Iskander-M. Som nämnts i tidigare kapitel beslutade president Medvedev i november 2008 att som svar på stationeringen av amerikanska Patriot-förband och en ABM-radaranläggning i Polen inte upplösa tre regementen med 46 strategiska SS-19-missiler i Kaluga-området och att utplacera nya Iskander-M missiler i Kaliningrad-området.⁵⁶⁸ Det kan dock anmärkas, att garantitiden för de SS-19-missiler som Medvedev nu vill behålla egentligen redan löpt ut, varför de inte längre bedöms vara tillförlitliga, och de nya Iskander-missilerna är ännu inte utprovade på förbanden.⁵⁶⁹ Majoriteten av de 116 000 fordon som ska anskaffas under perioden kommer sannolikt att tillföras Markstridskrafterna.⁵⁷⁰

Flygstridskrafterna ska enligt officiella uppgifter erhålla 116 nya stridsflygplan, bestående av 56 attackflygplan av typ Su-34 och 60 multi-rollflygplan av typ Su-35.⁵⁷¹ Därutöver ska 408 moderniserade flygplan samt 156 nya och 372 moderniserade helikoptrar anskaffas. Till detta kommer 18 bataljoner⁵⁷² av det mycket kvalificerade luftvärnssystemet S-400.⁵⁷³ Marinstridskrafterna avser man tillföra 31 fartyg, I detta sammanhang är det värt att notera att beväpningsprogrammet inte omfattar nyanskaffning av hangarfartyg – detta ligger bortom 2015. Under 2008 ska Luftlandsättningsgrupperna utrustas med det bepansrade stridsfordonet BMD-

⁵⁶⁶ Vogt Andresen *Russisk våpenutveckling frem mot 2020*, s. 57.

⁵⁶⁷ Troitskij, Artem (2008) "Dlja budusjtjej pobedy" [För framtida segrar], *Voenno-Promyslennyj Kurjer*, Nr 34 (250), 27 augusti-2 september 2008, hämtat: 3 september 2008, adress: http://www.vpk-news.ru/article.asp?pr_sign=archive.2008.250.articles.army_03.

⁵⁶⁸ Presidentadministrationen (2008c) "Poslanije Federal'nomu Sobraniju Rossijskoj Federedatsii [Tal till den Ryssländska Federationens Federala församling]", publicerat: 5 november 2008, hämtat: 7 november 2008, adress: http://www.kremlin.ru/appears/2008/11/05/1349_type63372type63374type63381type82634_208749.shtml, s. 12 f.

⁵⁶⁹ Solov'ev, Vadim (2008) Pol'sju i sgrany Baltii vzjali na musjku, *Nezavisimoje Vojennoje Obozrenie*, nr. 40, 2008.

⁵⁷⁰ Litovkin, Viktor (2008) "General Sjamanov tratit milliardy"...

⁵⁷¹ Konovalov, Ivan (2008) "Towards the restoration of Russian Air Power" *Moscow Defence Brief*, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST), 16 november 2008, 1-2008 (11).

⁵⁷² Den ryska beteckningen på förbandsstorleken är *divizion*, vilket inte ska förväxlas med termen för en fördelning som är *divizija*. Något förvirrande utgör flera divisioner S-400 ett regemente; i andra trupper utgörs divisioner av ett antal brigader som i sin tur utgörs av regementen.

⁵⁷³ Troitskij, Artem (2008) "Dlja budusjtjej pobedy" ...

4 enligt officiella uppgifter. BMD-4 finns redan på utbildningsförbanden.⁵⁷⁴ Det okända antal BMD-fordon som det statliga beväpningsprogrammet omfattar kommer att tillföras Luftland-sättningstrupperna.

Den fulla omfattningen av beväpningsprogrammet är inte känd; de delar som offentligt redovisats utgör sannolikt inte hela materielvolymen. Exempelvis saknas uppgifter om de statliga beställningarna av system för mörkerstrid, telekrig, taktiskt samband och ledning, satellitpositionering samt obemannade flygfarkoster (UAV). Brister inom dessa områden inom de Väpnade Styrkorna framkom exempelvis under den ryska insatsen i kriget med Georgien i augusti 2008.⁵⁷⁵ Då generalstabschefen Makarov presenterade den nya militärreformen i november 2008, lovade han att de Väpnade styrkornas vapen skulle ersättas med nya, under de närmaste tre-fem åren till 30 procent, 2018-2020 till 100 procent, men han avslöjade inte hur det skulle genomföras eller till vilken kostnad.⁵⁷⁶ Detta gör det svårt att uppskatta realismen i de ekonomiska ramarna för programmet. Möjligen avhåller man sig medvetet från att redovisa allt som avses ingå för att bädda för att kunna förklara programmet framgångsrikt även om kostnaderna driver iväg.

Den stora frågan kring beväpningsprogrammet är huruvida de budgeterade medlen faktiskt kommer att räcka och om försvarsindustrin kommer att kunna hålla leveranstiderna. Under programmets första 18 månader har utfallet i levererade system varit mycket begränsat (se vidare kapitlet *Det försvarsindustriella komplexet och militär FoU*). Det kommer att bli en stor utmaning att uppnå målet om förnyelse av 45 procent av materielen fram till 2015.⁵⁷⁷ Detta väcker farhågor för att även detta beväpningsprogram kommer att haverera, i likhet med dess föregångare. Inom den ryska politiska ledningen finns också farhågor att viss nödvändig högteknologisk materiel inte ska gå att uppbringa inom landets gränser; enligt uppgifter i media har försvarsminister Serdjukov gett Generalstaben i uppdrag att analysera det ryska försvarsindustriella komplexets faktiska produktionskapacitet och, för de områden där inhemska produkter inte motsvarar de önskvärda egenskaperna, överväga att införskaffa materiel från utländska försvarsindustrier. Som exempel har inköp av fordonsmonterade mörkerhjälpmedel från Frankrike och Israel respektive obemannade flygfarkoster (UAV) från Israel nämnts.⁵⁷⁸ Den ryska politiska och militära ledningen har tidigare varit starkt skeptiska till att bli beroende av utländska försvarsindustrier för den militära materieförsörjningen. Detta har sannolikt inte förändrats och möjligen har de ovan refererade uttalandena gjorts primärt i syfte att sätta press på den ryska försvarsindustrin.

Det är dock viktigt att framhålla att den nuvarande och planerade omfattningen av den materiella förnyelsen i stort inte påverkar förmågeinriktningen och endast kan bromsa förmågefallet ur ett materielperspektiv. Inga i grunden nya förmågor kan utvecklas på basis av de planerade materielinvesteringarna så långt de är kända och tillförseln är väsentligen mindre än de volymer materiel som kommer att tas ur tjänst det kommande decenniet. Huvuddelen av materielen kommer till synes även fortsättningsvis vara vikt för mobiliseringsändamål. Detta kommer att medföra att det teknologiska gapet mellan mobiliseringsförbanden och de stående förbanden kommer att öka över tiden.

⁵⁷⁴ Litovkin, Viktor (2008) "General Sjamanov tratit milliardy..."

⁵⁷⁵ Se Larsson *Det kaukasiska lackmustestet*, s. 32ff.

⁵⁷⁶ Eurasia Daily Monitor, nr. 223, 20 november 2008.

⁵⁷⁷ Vogt Andresen *Russisk väpenutveckling frem mot 2020*,

⁵⁷⁸ Defense & Security (2008) "There is a Systemic Crisis in the Russian Military Industrial Complex", *Defense & Security*, Nr. 140, 15 december 2008 (<http://dlib.eastview.com/sources/article.jsp?id=19340485>).

Övningsverksamheten ökar och ändrar karaktär

Övningsverksamheten har stadigt ökat under de senaste åren till följd av den ökade resurstilldelningen. Övningarna genomförs ofta under namn som antyder utveckling och förnyelse. Vissa nya inslag har tillkommit, men i många fall har innehållet i övningsverksamheten inte förändrats i någon större utsträckning. Erfarenheter från de två Tjetjenienkrigen har tagits tillvara, inte enbart genom bildandet av bergstrupsbrigader. Det ökande antalet förbandsövningar förbättrar de Väpnade Styrkornas stridsförmåga, men den tillgängliga materielen, organisationen och utbildningsformerna medger – som ovan framhållits – inte utvecklandet av väsentligen nya förmågor.

Under 2007 lades enligt chefen för de Väpnade Styrkornas förbandsutbildning, generallöjtnant Vladimir Sjamanov, 200 miljarder rubel (motsvarande 12,5 miljarder USD/PPP) på övningsverksamhet. Sex förbandsövningar på brigad- och divisionsnivå samt 28 på regementsnivå genomfördes under 2007. Dessutom genomfördes 255 stabsövningar på regementsnivå och 50 stabsövningar på strategisk, operativstrategisk och operativ nivå. Bland övningarna kan nämnas *Region 2007* och *Rubezj* (Gräns) 2007 samt luftförsvarsamarbetsövningarna *Bojevoje sodruzjestvo* (Stridsbroderskap) 2007 och *Amur 2007* med CSTO-länder respektive *Mirnaja Missija* (Fredligt uppdrag) 2007 med SCO-länder. För år 2008 har 230 miljarder rubel (motsvarande 14,4 miljarder USD/PPP) budgeterats för övningsverksamhet.⁵⁷⁹ Detta innebär en nominell ökning med 15 procent, men i reella tal kompenserar det endast för något mer än inflationen.

Under sommaren 2008 genomfördes tre större förbandsövningar med ett deltagande av sammanlagt över 20 000 personer och 1 500 stridsfordon. Övningarnas omfattning skilde sig inte väsentligt i jämförelse med föregående år, men nya inslag har kunnat skönjas i inriktningen av övningarna.⁵⁸⁰ Övningsuppgifterna har till synes bättre anpassats efter troliga potentiella uppgifter för de Väpnade Styrkorna, men beskrivningen av vad som övningarna går ut på är alltså inte helt rättvisande. Övningen *Vostok* (Öst) 2008 genomfördes tillsammans med flera andra myndigheter och syftade till att avhjälpa följderna av en ekologisk och teknogen katastrof i östra Ryssland. I övningsupplägget ingick att skydda vital infrastruktur. CSTO-övningen *Rubezj* 2008 fokuserade på att möta aggressioner riktade mot Armenien och genomfördes med en teoretisk fas i Moskva i månadsskiftet juli-augusti skulle följas av en förbandsövning i Armenien den 18-22 augusti.⁵⁸¹

Under juli månad genomfördes militärövningen *Kavkaz* 2008 i de södra delarna av Norra Kaukasisiens militärdistrikt med deltagande av cirka 8 000 man, 700 stridsfordon samt över 30 flygplan och attackhelikoptrar. Övningens huvudsakliga målsättning var officiellt att öva insatser mot terroristhot i södra Ryssland, men man avsåg även öva sig på genomförande av

⁵⁷⁹ Litovkin, Viktor (2008) "General Sjamanov tratit milliardy" ...

⁵⁸⁰ Muchin, Vladimir (2008) "V armii: Voенno-ekonomitjeskie manevry" [Inom armén: militärekonomiska manövrer], *Nezavisimaja Gazeta*, publicerad: 4 augusti 2008, hämtad: 13 augusti 2008, adress: http://www.ng.ru/week/2008-08-04/7_army.html.

⁵⁸¹ Muchin, Vladimir (2008) "V armii: Voенno-ekonomitjeskie manevry" ...

fredsframtvängande⁵⁸² insatser i konfliktzoner.⁵⁸³ I övningen deltog flera av de förband som senare skulle komma att sättas in i kriget i Georgien. Enligt såväl ryska som amerikanska analytiker hade *Kavkaz 2008* karaktären av en generalrepetition inför en insats i Sydossetien.⁵⁸⁴

Den mest anmärkningsvärda övningen under de senaste åren var dock den mycket omfattande strategiska övningen *Stabilnost 2008*, som genomfördes i stora delar av Ryssland under hösten 2008. I övningen deltog ett mycket stort antal förband ur de ryska Väpnade Styrkorna tillsammans med enheter tillhörande inrikesministeriet (MVD), ministeriet för nödfallsåtgärder (MTjS), den federala säkerhetstjänsten (FSB) samt förband ur de vitryska Väpnade Styrkorna. Övningen syftade till att visa upp bredden av de ryska förbandens förmåga och omfattade enligt officiella uppgifter såväl hantering av lokala väpnade konflikter och terroristhot som avvärjande av kriser och teknogena katastrofer samt strategisk avskräckning.⁵⁸⁵ Inom ramen för övningens strategiska avskräckningsmoment genomfördes avfyrning av mark- och sjöbaserade interkontinentala robotar samt flygburna kryssningsrobotar, och enligt generalstabschefen Makarov syftade övningen till att påvisa Rysslands förmåga att bevaka sina geopolitiska intressen med militära medel och möta varje tänkbar aggression mot landet. Denna storskaliga typ av övningsverksamhet avser man upprepa under kommande år och Makarov aviserade särskilt övningen *Zapad* (Väst) 2009 i västra Ryssland och Vitryssland i september 2009.⁵⁸⁶

2007 genomfördes förbandsövningar med strid mellan två olika förbandsgrupperingar för första gången på senare år och verksamheten avser man att upprepa. Under 2008 avses ett antal liknande förbandsövningar genomföras med deltagande av olika förbandstyper – inklusive flygförband, luftvärnsförband samt markrobotförband beväpnade med robotsystemen SS-21 Totjka-U och SS-26 Iskander-M – under gemensam ledning. Det gemensamma ledningssystemet omfattar satellit- och flygspaning, telekrigföring, krypterade sambandssystem, navigationssystem och modern datateknologi.⁵⁸⁷

Under 2007 fokuserade Markstridskrafterna enligt officiella uppgifter på utbildning av förband med stående beredskap och bemanning på kontraktbasis, då främst på de två motorise-

⁵⁸² I Ryssland används ofta begreppet *mirotvortjeskije operatsii* om det man i Väst benämner fredsbevarande insatser (*peace keeping operations*) men det ryska begreppet i en mer ordagrann översättning skulle bli *fredsskapande* snarare än *fredsbevarande*, och den ryska synen på mandatet för de egna insatserna lutar ofta åt ett aktivt skapande än ett bevarande. I det följande översätts därför *mirotvortjeskij* med det mer neutrala adjektivet ”fredsfrämjande”. Om verksamheten under den nämnda övningen användes dock uttrycket *operatsija po prinuzhdeniju k miru* vilket närmast översätts med fredsframtvängade insats (*peace enforcement*).

⁵⁸³ Tichonov, Aleksandr (2008) ”Kavkaz-2008: zaslon terroru” [”Kavkaz-2008”: skydd mot terror], *Kraznaja Zvezda*, publicerat: 17 juli 2008, hämtat: 17 juli 2008, adress: http://www.redstar.ru/2008/07/17_07/1_01.html.

⁵⁸⁴ Shanker, Thom (2008) ”Russians Melded Old-School Blitz With Modern Military Tactics”, *The New York Times* (nytimes.com), publicerat: 17 augusti 2008, hämtat: 18 augusti 2008, adress:

⁵⁸⁵ Försvarsministeriet (2008) ”Novosti ’Stabil’nosti-2008” [Nyheter från ’Stabilnost-2008], publicerat 22 oktober 2008, hämtat: 27 november 2008, adress: <http://www.mil.ru/info/51384/stab/51389/index.shtml?id=53138>.

⁵⁸⁶ Litovkin, Viktor (2008) ”Genshtab informirujet zagranitsu” [Generalstaben informerar utlandet], *Nezavisimoje Vojennoje Obozrenije*, publicerat 26 december 2008, hämtat: 26 januari 2009, adress: http://nvo.ng.ru/forces/2008-12-26/1_genshtab.html.

⁵⁸⁷ Litovkin, Viktor (2008) ”General Sjamanov tratit milliardy” ...

rade bergstruppsbrigaderna i Nordkaskasien. Syftet har varit att öka deras förmåga att genomföra dedikerade uppgifter utan ytterligare förberedelser. Sammanlagt mer än 500 stabsövningar genomfördes inom Markstridskrafterna under 2007. Dessutom genomfördes 30 förbandsövningar på divisions- eller brigadnivå, vilket utgör en kraftig ökning jämfört med 2006 då endast två övningar på motsvarande nivå genomfördes.⁵⁸⁸

Vad gäller Luftstridskrafterna lyckades man, enligt Sjamanov, inte åstadkomma några påtagliga förbättringar av flygverksamheten under 2007, trots en ökad bränsletilldelning jämfört med föregående år och ökade lönedel för flygtjänst. Anledningarna till den uteblivna förbättringen trots tillförsel av resurser är i huvudsak två; dels tar det tid för en ökad tilldelning av flygtid för flygförarna att få genomslag i verksamheten, dels har ett sedan tidigare känt problem blivit en ny flaskhals – den låga tillgängligheten på stridsflygplan. Flygtidsuttaget har ökat för många förare inom Luftstridskrafterna. Det generella flygtidsuttaget ökade under 2007 till i genomsnitt 42 timmar per förare och år. Det innebär förvisso en fortsatt ökning av flygtidsuttaget, men utgör bara två tredjedelar av normen om 60 timmar per förare och år. Det är också långt under flygtidsuttaget för flygförare i andra länder. Ökande flygtidsuttag, i synnerhet för ny personal, kommer på sikt att leda till ökad förmåga. En förutsättning för att flygtidsuttaget ska kunna upprätthållas är dock att nödvändiga resurser tilldelas. En stor utmaning är tillgängligheten på flygplansplattformar, som är beroende av tillgången till underhållsresurser och reservdelar samt tillförseln av nya plattformar. Det är också möjligt att tidigare års problem med försörjningen av driv- och smörjmedel kan återkomma till följd av prisstegringar, vilket skulle påverka flygtidsuttaget negativt. Luftvärnsförbanden deltog under 2007 i sex förbandsövningar inom ramen för *Bojevoje sodruzjestvo 2007* tillsammans med armeniska och vitryska förband.⁵⁸⁹

Inom Marinstridskrafterna uppnåddes utbildningsmålen under 2007 enligt Sjamanov. Ytterligare åtta fartyg infördes bland marinförbanden med stående beredskap. Under 2007 deltog Marinstridskrafterna i fem internationella övningar med Indien och Nato. Den i media mest uppmärksammade övningen under 2007 utgjordes av besöket i Medelhavet med en hangarfartygsgrupp och en samövning med det strategiska bombflyget under återfärden till Kolahalvön. En prioriterad uppgift för Marinstridskrafterna under 2008 uppges vara att genomföra robotskjutningar från fartyg inom Svartahavsmarinen, Östersjömarinen samt Norra marinen. I början av 2008 genomförde kryssaren Moskva skjutningar med bland annat robotsystemet *Basalt* i Atlanten.⁵⁹⁰

Inom Luftlandsättningstrupperna genomfördes över 150 000 fallskärmshopp och mer än 116 fällningar av materiel under 2007. Utbildningsplanerna fullföljdes och övningar i samverkan med flyg-, artilleri-, luftvärns- och telekrigsförband genomfördes under 2007. Utbildningscykeln inom Luftlandsättningstrupperna har lagts om från halvårscykler till helårscykler, mot bakgrund av att bemanningen nu sker på kontraktbasis och inte genom inkallelse av värnpliktiga. Bäst utbildningsresultat på förbandssidan uppvisade enligt Sjamanov 76. luftlandsättningsdivisionen i Pskov, 98. luftlandsättningsdivisionen Ivanovo samt 31. självständiga fallskärmsbrigaden i Polivno (Uljanovsk). Under 2008 uppges övningsverksamheten inriktas mot att genomföra insatser med bataljonstorlek som huvudsaklig taktisk indelning.⁵⁹¹

⁵⁸⁸ Ibidem; Pintjuk, Aleksandr (2008) "V Rezjime Kontrataki" ...

⁵⁸⁹ Litovkin, Viktor (2008) "General Sjamanov tratit milliardy" ...; Pintjuk, Aleksandr (2008) "V Rezjime Kontrataki" ...

⁵⁹⁰ Ibidem.

⁵⁹¹ Ibidem.

En hel del av den övningsverksamhet som genomförs har till synes i första hand politiska motiv. Den sedan augusti 2007 återupptagna patrulleringarna med strategiska bombflyg bidrar till att visa rysk närvaro, men som övningsverksamhet ter dessa sig inte motiverade mot bakgrund av vilka uppgifter och rutter som kan tänkas bli aktuella i ett skarpt läge. Detsamma gäller det besök som hangarfartyget Admiral Kuznetsov med följefartyg genomförde i Medelhavet hösten 2007. Såväl besöket som samövningen med det strategiska bombflyget under återseglingen synes främst ha politiska motiv – att visa rysk närvaro och vapenmakt. Detsamma gäller de ryska marinövningarna i Karibiska havet med raketkryssaren Petr Velikij i spetsen samt ubåtar i november 2008, vilka synkroniserades med president Medvedevs statsbesök i Venezuela och Kuba.⁵⁹² Till denna kategori kan även makt demonstrationen på Segerdagen den 9 maj 2008 föras, då för första gången sedan Sovjetunionens upplösning en större militärparad genomfördes på Röda torget.⁵⁹³ De resurser som lades på att förbereda och genomföra paraden gav sannolikt ett mycket begränsat utfall i utbildningshänseende.

Sammantaget kan konstateras att övningsverksamheten fortsätter att öka i omfattning till följd av den ökade resurstilldelningen. Övningarna synes ha fått en mer komplex karaktär och samverkan mellan olika försvarsgrenar och truppslag liksom med andra ryska väpnade strukturer och utländska förband uppger man öva i allt större utsträckning. Övningsscenarierna innerhåller nya inslag som katastrofhantering och fredsframtvängande insatser. Anti-terror-inslag är alltså vanligt, men det är likväl tveksamt hur mycket övningarna faktiskt förändrats till innehåll. ”Terrorister” tycks uppträda i väpnade formationer om 50-150 man med stridsfordon och granatkastare, och dessa bemöts med bataljonstridsgrupper med flygunderstöd och artilleri.

Den operativa förmågan ökar, men från en låg nivå

Den operativa förmågan är beroende av vilka uppgifter de Väpnade Styrkorna ställs inför och vilket motstånd de möter. Den ryska militära förmågan är sannolikt alltså god avseende militär avskräckning och det storskaliga kriget. Det senare är dock inte ett sannolikt scenario. Förbandens förmåga har troligen ökat under de senaste åren till följd av ökad resurstilldelning, men grunden för massarmén – den storskaliga mobiliseringen av samhällets resurser – har eroderat. Vad gäller modern krigföring är inslagen få; endast vad gäller bekämpning av luftmål från marken kan de Väpnade Styrkorna hävda sig. Arbete pågår emellertid för att utveckla förmåga till exempelvis telekrigföring, integrerad ledning och precisionsbekämpning.

Ur en objektiv bedömning av de hot Ryssland kan komma att ställas inför framstår den militära förmågan som otillräcklig. Ryssland har till synes förutsättningar att möta alla tänkbara hot med militära medel, men givet de begränsningar som ledarskap, organisation, personal, materiel, övningsverksamhet medför kommer svarsåtgärderna i många fall inte att bli de optimala. Detta då Rysslands militära styrkebas alltså utgörs av dess kärnvapeninnehav och förmåga till storskalig krigföring. Rysslands militära förmåga kommer att breddas om de nuvarande

⁵⁹² Eurasia Daily Monitor, nr. 173, 10 september 2008. Litovkin, Viktor “Syndrom Karibskogo krizisa 1962 goda” [Syndrom från den karibiska krisen 1962], *Nezavisimoje Vojennoje Obozrenie*, nr. 32, 2008. Se även kapitlet om rysk utrikespolitik.

⁵⁹³ Den närmast föregående stora paraden på Segerdagen genomfördes 1990, och den närmast föregående stora paraden på Röda torget genomfördes i november 1991. Mindre segerparader genomfördes 1995 och 2005 i samband med högtidlighållandet av 50- respektive 60-årsjubileet av det andra världskrigets slut.

utvecklingstendenserna blir bestående, men under överskådlig tid kommer de Väpnade Styrkornas användbarhet hämmas av en bristande förmågemässig diversifiering.⁵⁹⁴

Markförbanden genomgår en transformering mot ökad rörlighet, ökad förmåga till styrkeprojektion inom Rysslands gränser och ökad förmåga att hantera lågintensiva konflikter med icke-statliga aktörer i Kaukasien och/eller Centralasien.⁵⁹⁵ I sitt tal till Federationsrådet 2006 framhöll Putin att upptakten till insatserna i Tjetjenien visat på de Väpnade Styrkornas svaghet; för att genomföra operationen behövdes 65 000 man, men mer än 55 000 kunde inte frambringas. Dessa kom från förband över hela federationen, ur den på pappret då 1,4 miljoner man starka krigsmakten. Förmågan till denna typ av insatser torde idag vara avsevärt bättre, mot bakgrund av det ökande antalet förband med ständig beredskap och kontraktsbemannning. Oavsett soldatmaterialets kvalitet torde med största sannolikhet kontraktsanställda förband komma att ha bättre beredskap, tillgänglighet, personaluppfyllnad och materiel. Vidare har det ökande antalet övningar under de senaste åren sannolikt lett till ökad förmåga till strid med förband i upp till bataljonsstridsgrupps storlek.

Det ökande antalet flygtimmar för de ryska flygförarna torde få genomslag i förmågan att genomföra flyginsatser, men mot bakgrund av att flygverksamheten varit starkt eftersatt under flera års tid är förmågan sannolikt alltför begränsad. Troligen finns stora skillnader i skicklighet mellan olika förare och förband. Inom Marinstridskrafterna torde också förmågan ha ökat i takt med att verksamheten blivit allt mer omfattande, men även här har många års underfinansiering medfört att förmågeökningen sker från en tämligen låg nivå. Luftlandsättningsstrupperna och det militära transportflyget har sannolikt ökat sin förmåga att genomföra luftlandsättning mot bakgrund av det höga antalet fallskärmshopp de senaste åren. Vidare torde det ökade antalet övningar som omfattar mer än en vapengren ha medfört att förmågan att uppträda gemensamt förbättrats. De Väpnade Styrkorna har också visat sig vara i stånd att mer aktivt utöva styrkeprojektion i Rysslands närområde.

De ryska insatserna i samband med kriget i Georgien i augusti 2008 utgjorde ett tillfälle att utvärdera rysk militär förmåga. Långtgående slutsatser är svåra att dra utifrån ett kortvarigt krig mot en svag motståndare, men vissa observationer låter sig likväl göras.⁵⁹⁶ Det ryska militära uppträdandet i samband med insatsen påvisar att Ryssland tagit tydliga steg framåt i utvecklandet av förmågan att samverka i tid och rum med militära, paramilitära och civila resurser. Det framgår tydligt att Ryssland förfogar över en betydande militär förmåga.

Den ryska insatsen var på det hela taget framgångsrik, men likväl har svagheter på ett antal områden bekräftats eller blottats. Ryska mark- och flygförband synes också ha en påtagligt begränsad förmåga till precisionsbekämpning, i synnerhet över stora avstånd, i kuperad terräng med kraftig vegetation. Bristen på såväl långräckviddiga precisionsvapensystem som underrättelsesystem och färdighet att använda dessa medför att de ryska Väpnade Styrkorna i första hand utgör ett hot mot länder med landgräns mot Ryssland. Förutsättningarna för att bekämpa motståndaren på avstånd med så kallade *stand-off*-vapen – med rysk terminologi kontaktlös krigföring – är mycket dåliga.⁵⁹⁷

De största begränsningarna återfinns dock inom luftstridskrafterna. Ryssland har tillsynes påtagliga begränsningar i förmåga att bekämpa fientligt luftförsvar och fientligt attackflyg

⁵⁹⁴ Jrf Vendil Pallin, Carolina (2008a) "The Role of the Military in Russian Foreign Policy", *The EU-Russia Centre Review*, nr. 8, publicerat: oktober 2008, s.117.

⁵⁹⁵ Blank *The Putin Succession ...*, s.16.

⁵⁹⁶ Denna bedömning grundar sig på Larsson *Det kaukasiska lackmustestet*, s. 37f.

⁵⁹⁷ Solovjev, Vadim (2008) "'Ot rossijskogo informbjuro ...' – ne polytjilos" ...

samt att tillhandahålla flygunderstöd till stridande markförband. Den bristande förmågan till luftstrid torde verka hämmande på de egna markförbandens strid.

Den ryska sjöstridsförmågan synes vara väsentligen bättre mot bakgrund av den amfibieoperation som genomfördes. Trots det ringa motståndet är det en bedrift att på kort tid kunna koordinera landstigningsoperationer med ytfartygsinsatser av den omfattning som Svartahavs-marinen genomförde under kriget.

Den typ av krigföring som de ryska styrkorna uppvisade och den tekniskt relativt låga nivå på den ryska materielen tyder på att Ryssland inte behärskar modern krigföring. Det innebär bland annat att rysk trupp får en mer begränsad användbarhet i internationella insatser än vad man kan förvänta sig av en militär stormakt. De ryska soldaternas till synes omfattande plundring av militär och civil egendom i samband med insatsen är heller inte en önskvärd egenskap hos fredsfrämjande förband vid internationella insatser.

Det är svårt att göra en rättvisande jämförelse med tidigare ryska krigsinsatser. Förvisso var samma ryska förband insatta i de båda Tjetjenienkrigen, men stridföringen hade en helt annan karaktär; det motstånd som de ryska förbanden mötte var endast undantagsvis större förbandsformationer och inte i något fall på samma tekniska nivå som de georgiska förbanden. De tjetjenska förbanden hade hög motivation och övergick tidigt till partisankrigföring och gerillataktik, medan de ryska styrkorna i Georgien mötte reguljära förbandsformationer, med snabbt avklingande stridmoral.

Slutligen bör framhållas att den fulla omfattningen av Rysslands militära kapacitet, inte minst förmågan till styrkeprojektion, inte går att utläsa av den ryska insatsen i Georgien. Det är inte känt hur stor andel av den militära kapaciteten som kom till uttryck i insatsen och heller inte hur kriget utvecklats om de georgiska förbanden bjudit hårdare motstånd. De insatta förbanden har påvisat en förbättrad militär förmåga jämfört med de båda Tjetjenienkrigen, men det återstår att svara på hur situationen ser ut för övriga ryska förband vad gäller utbildning, personal och materiel.

Bedömning i ett tioårsperspektiv

Rysslands militära förmåga har ökat under de senaste åren till följd av ökad resurstilldelning, främst vad gäller medel för utbildning och övningsverksamhet. Givet en fortsatt gynnsam finansieringssituation kommer förmågan att öka ytterligare under kommande år, men för att utveckla nya militära förmågor krävs omfattande strukturella förändringar inom de Väpnade Styrkorna och även inom det ryska samhället i övrigt. De ryska Väpnade Styrkorna står inför en rad utmaningar, och förmågan att hantera dessa kommer att vara avgörande för utvecklingen av Rysslands militära förmåga.

Under de senaste åren har en gradvis reformering av de Väpnade Styrkorna genomförts, men förändringstakten är långsam; reformeringen av de Väpnade Styrkorna har hittills i stort sett inte omfattat mer än en reducering av numerären och införandet av kontraktsanställda soldater. Orsakerna till att reformeringen drar ut på tiden är många, men i förgrunden kommer avsaknaden av en tydlig målbild, förankrad bland politiska och militära ledare. Ytterligare bidragande faktorer utgör ett bristande politiskt tryck på förändring i kombination med svaga styrmedel; frånvaro av postmodernistiska samhällsvärderingar i Ryssland; samt en sluten organisationskultur i kombination med en konservativ och inskränkt militär högsta ledning. Sammantaget har detta medfört att det saknats inflytelserika nytänkande krafter i militära frågor i Ryssland som kunnat driva på reformering av de Väpnade Styrkorna. Under det senaste året har en tydligare politisk reformvilja manifesterats – nu senast i Försvarsministeriets re-

formplan – men det är alltså för tidigt att avgöra om denna kommer att kunna få något större genomslag. Det bör också uppmärksammas att en militärreform för att bli framgångsrik inte endast bör omfatta de Väpnade Styrkorna; behovet att reformera de övriga väpnade strukturerna i det ryska samhället är minst lika stort och i många stycken sammanhängande med de Väpnade Styrkornas reformbehov.

Ett skäl till att vara försiktig i bedömningen av betydelsen av de under 2008 aviserade reformförslagen är att det strategiska politiska ledarskapet i dagens Ryssland närmast kan beskrivas som svagt. De ständiga maktintrigerna inom det nuvarande ryska politiska systemet medför bristande förutsättningar för ett systematiskt och genomtänkt strategiskt beslutsfattande inom den politiska ledningen. Detta påverkar menligt ställningstaganden i säkerhetspolitiska frågor i allmänhet och militära strategiska frågor i synnerhet, där kunskap i stor utsträckning saknas bland de politiska beslutsfattarna idag. Försvarsminister Serdjukovs omfattande personförändringar i den militära ledningen har troligen skapat en grund för att kunna genomdriva mer genomgripande reformer – frågan är dock om de reformer som beslutas kommer att i grunden förändra de Väpnade Styrkorna.

Ytterligare en hämmande faktor för reformer utgörs av den militära organisationsstrukturen och, kanske än mer betydelsefullt, organisationskulturen. De Väpnade Styrkorna är alltså organiserade för att i första hand bedriva det storskaliga kriget och har en organisationskultur som följer massarméns principer. Organisationen i sig bromsar därmed utvecklingen av nya förmågor. Till detta kommer att kriminalitet har kommit att bli en del av organisationskulturen inom de ryska Väpnade Styrkorna, och den ryska kulturen av att dölja dåliga nyheter för överordnade gör det svårt att kartlägga och bekämpa brottsligheten. Fysiskt våld och korruption har i det närmaste institutionaliserats inom de Väpnade Styrkorna och det kommer att ta lång tid att vända trenden. Även om vissa steg har tagits mot en ökad samhällelig insyn i den militära sfären, utgör den slutna organisationskulturen alltså en starkt hämmande faktor på reformarbetet liksom på försöken att komma tillrätta med problemen inom de Väpnade Styrkorna. Det är möjligt att ändra den militära organisationen över ett par år om den politiska viljan finns, men en förändring av organisationskulturen kräver sannolikt betydligt längre tid eftersom denna hänger samman med samhällets kultur.

Den kanske största utmaningen för de Väpnade Styrkorna utgörs av personalsituationen. En fortsatt omfattande numerär i kombination med en tydligt negativ utveckling avseende folkhälsotillstånd och demografi gör bemanningsproblematiken till en av de mest brännande frågorna för framtiden. Under den närmaste tioårsperioden kommer rekryteringsbasen att krympa påtagligt och etniska aspekter spår på bemanningsproblematiken. De Väpnade Styrkornas bristande attraktionskraft på den unga befolkningen medför att en stor del av personalen består av personer från samhället lägre sociala skikt, inte sällan med dålig fysisk status, ofullständig skolgång, låg militär utbildningsnivå och i många fall bristande motivation. Detta sätter klara begränsningar för vilken typ av uppgifter som personalen kan genomföra. De Väpnade Styrkornas förmåga att framgent rekrytera och behålla personal kommer att vara avgörande för vilka typer av militära förmågor som kommer att kunna utvecklas. För att öka den militära karriärens attraktionskraft krävs högre lönenivåer, men främst förbättringar av bostadssituationen och den sociala infrastrukturen. Detta har uppmärksammas men det återstår att se om den ambitiösa strategin för social utveckling inom de Väpnade styrkorna kommer att kunna realiseras. Övergången till större inslag av kontraktsanställda soldater kommer dock inte att medföra några påtagliga effekter, utöver ökade kostnader, om inte de ryska Väpnade Styrkornas organisation, organisationskultur och utbildningsmönster förändras bort från massarméns principer.

Även materielsituationen utgör en stor utmaning för de Väpnade Styrkorna. Det finns idag stora mängder materiel, men en övervägande andel är föråldrad och det finns stora brister i kvalitet. Under de senaste åren har allt större belopp avdelats för materielanskaffning, men det är tveksamt om köpkraften faktiskt ökat. Det nuvarande beväpningsprogrammet för perioden 2007-2015 utgör ett steg framåt, men innebär ingen avgörande förändring. Det finns därtill farhågor att den finansiella krisen, som drabbat också Ryssland, och den ryska försvarsindustrins produktionsförmåga inte kommer att medge att programmet genomförs i sin helhet. Det ska också understrykas att beväpningsprogrammet fokuserar på modernisering och renovering av befintliga system snarare än nyanskaffning – och den nyanskaffning som planeras utgörs främst av system baserade på sovjetisk teknologi. Den nuvarande och planerade materielen påverkar i stort inte förmågeinriktningen för de Väpnade Styrkorna och kan endast bromsa förmågefallet. Inga i grunden nya förmågor kan utvecklas på basis av de planerade materielinvesteringarna och tillförseln är väsentligen mindre än de volymer materiel som kommer att tas ur tjänst det kommande decenniet.

De mest påtagliga förändringarna mot att utveckla nya förmågor har skett inom de Väpnade Styrkornas övningsverksamhet. Övningarna har ökat i antal och omfattning under de senaste till följd av den förbättrade resurstilldelningen, och ambitionsnivån har också höjts vad gäller karaktären på övningarna. Trots att många övningar följer tidigare mönster har ett allt tydligare inslag av samverkan kunnat observeras; samverkan med förband ur andra försvarsgrenar, förband ur andra myndigheter och förband från andra länder. Övningsuppgifterna har till synes bättre anpassats efter de troliga potentiella uppgifter de Väpnade Styrkorna kan komma att ställas inför, men bland annat den ryska militära insatsen under kriget i Georgien pekar på att mycket ytterligare övning krävs. De senaste årens övningsmönster, liksom insatsen inom ramen för kriget i Georgien, indikerar att Ryssland strävar efter att vara en regional militär stormakt, med en robust nukleär avskräckningsförmåga. Förutsättningar är dåliga för att projicera militär styrka globalt, men möjligheterna att visa militär närvaro även utanför den egna regionen har förbättrats genom konsekventa övningar med flotta och strategiskt bomflyg.

Ryssland kommer under den kommande tioårsperioden sannolikt att kunna bibehålla en tillräcklig kärnvapenförmåga för att upprätthålla avskräckningen. De Väpnade Styrkorna kommer att ha kapabla förband med stående beredskap och en god luftförsvarsförmåga, men förmågan till mobilisering kommer att minska om inte detta övas i större utsträckning än som skett under de senaste åren. Ryssland kommer att fortsätta att vara en markbunden militär-makt i det att den storskaliga styrkeprojektionsförmågan går över Rysslands landgränser. Om inte de ryska flygförbanden ökar sin förmåga avsevärt, kommer projektionsdjupet mot en någorlunda kvalificerad motståndare att bli påtagligt begränsat. Ryssland kommer sannolikt att ha en betydande förmåga att genomföra luftlandsättning, men tyngdpunkten kommer troligen att ligga på att landa in, snarare än att fälla, förband. Förmågan att luftlandsätta förband utanför eget kontrollerat territorium är beroende av flygförbandens förmåga, och det är inte sannolikt att större luftlandsättningar kommer att kunna genomföras på fientligt territorium – i synnerhet inte mot ett någorlunda kvalificerat luftförsvar. Däremot kommer luftlandsättningar sannolikt att användas för att snabbt förflytta förband inom Ryssland.

Vidare kommer Ryssland det närmaste decenniet alltså att ha en kustflotta, möjligen med en ökande förmåga att genomföra långseglatser med enstaka fartygsgrupper för att visa rysk närvaro. Marinstridskrafterna kommer sannolikt inte att kunna genomföra mer omfattande landstigningsoperationer, mot bakgrund av att tillgången på landstigningstonnage är och förblir tämligen begränsad. Till detta kommer att landstigningsföretag mot försvarad kust förutsätter flygunderstöd i minst lika stor utsträckning som luftlandsättningsoperationer. Så länge som flygunderstöd och landstigningstonnage utgör en bristvara kommer förmågan att in-

skränka sig till mindre omfattande landstigningsföretag mot oförsvarad kust i Rysslands direkta närhet. Förmåga till styrkeprojektion över världshaven kan som allra tidigast erhållas den följande tioårsperioden, under förutsättning att moderna hangarfartygsgrupper anskaffats. Ett frågetecken är dock hur lednings- och underrättelseförmågan kommer att utvecklas. Detta är ett område av stor vikt, inte minst som lednings- och underrättelsekapacitet tydligt påverkar förmågan till styrkeprojektion. Möjligen kan Ryssland komma att utveckla medeldistansrobotar och återta den tidigare förlorade förmågan under den kommande tioårsperioden.

Mot bakgrund av detta ter det sig troligt att allt större skillnader avseende kvalitet och kvantitet på förbanden inom de Väpnade Styrkorna kommer att uppstå mellan de olika strategiska riktningarna. Redan idag skiljer sig övningsmönster och materiel åt mellan de olika militärdistrikten och en större differentiering i uppgifter skulle motsvara de skilda hot som karaktäriserar de olika strategiska riktningarna. I den östra riktningen finns det latent hotet från stormakten Kina, vilket motiverar mobiliseringsförband och kärnvapentrupp för strategisk avskräckning. Därutöver kan det vara motiverat med en viss krishanteringsförmåga i fredstid för att exempelvis kunna stödja samhället vid naturkatastrofer och teknogena kriser eller möta terroristhot. I söder föreligger en överhängande risk för ytterligare lokala och regionala konflikter, vilket ställer krav på mobila förband med hög insatsberedskap. Kraven på utbildning, organisation, personal och materiel är här väsensskilda från andra strategiska riktningar. I den västra riktningen är sannolikheten för väpnade konflikter låg, men där finns den teknologiskt mest avancerade potentiella motståndaren. Tyngdpunkten i denna strategiska riktning torde ligga på nukleär avskräckning, med såväl strategiska som substrategiska (taktiska) stridspetsar samt på hävdandet av ryska intressen genom militär närvaro. I västra Ryssland finns emellertid den huvudsakliga rekryteringsbasen och ett arv av elitförbandsskolor, vilket kan komma att medföra att ett större antal förband även fortsättningsvis kommer att baseras där, men då vara avsedda för insats i andra strategiska riktningar.

En robust konventionell förmåga höjer tröskeln för användandet av kärnvapen för det fall Ryssland skulle uppleva sig som hotat, genom att utgöra ett reellt alternativ till en nukleär vapeninsats. Detta är av särskild vikt då Ryssland styrs av en auktoritär regim, vars hotuppfattning kan beskrivas som förhöjd och svåröverskådlig. Det nuvarande ryska politiska systemets utformning medför inte bara en omvärldsuppfattning med paranoida drag och en underliggande värdekonflikt med demokratiskt styrda nationer; beslutsvägarna inom systemet är också oklara och informationsförsörjningen undermålig, vilket kan resultera i svårförutsägbara och till synes irrationella beslut. Mot bakgrund av detta är det positivt om en ökad konventionell förmåga kan bidra till att minska det upplevda hotet och erbjuda alternativ till användandet av kärnvapen för att möta uppkommande hot. Samtidigt ökar emellertid risken för att den politiska ledningen frestas att låta den ökande konventionella förmågan komma till användning. Till detta kommer att mobila förband med hög beredskap respektive förmåga till insats medför att det blir svårare att förutse var och när rysk militär kommer att sättas in.

Vid utgången av 2008 utgör de ryska Väpnade Styrkorna alltjämt i huvudsak en nedbantad version av sin sovjetiska föregångare och kommer troligen att förbli det under överskådlig tid. De förändringar avseende strukturen för personal, materiel, ledning, organisation samt övningsverksamhet som genomförts utgör i flera fall steg mot en mer genomgripande transformering, men de Väpnade Styrkorna har ännu inte förmått utveckla i grunden nya förmågor. De under hösten 2008 aviserade reformerna lovar väsentligen mer i detta avseende, men det återstår att se om dessa förändringar kommer att kunna genomföras i den planerade takten. Om så visar sig vara fallet kan Ryssland ha utvecklat väsentligen annorlunda militära förmågor, möjligen redan i slutet av den kommande tioårsperioden. En kraftig reducering av personalen parad med en ökning av antalet förband bemannade med kontraktsanställda och tillför-

sel av moderna vapen- och materielsystem kan utgöra en grund för att utveckla nya förmågor, som till exempel modern krigföring. En förutsättning är dock att nuvarande budgetnivå bibehålls och att medlen faktiskt når fram till löner, materiel och övningsverksamhet.

Den avgörande frågan för den militära förmågeutvecklingen i Ryssland blir därmed om de Väpnade Styrkorna kommer att fortsätta att vara en i grunden värnpliktsförsörjd massarmé avsedd att möta storskaliga konventionella angrepp genom massiv mobilisering, eller om tyngdpunkten kommer att förskjutas mot ett professionaliserat insatsförsvar med avsevärt färre och kapablare förband. De olika inriktningarna ställer mycket skilda kvalitativa och kvantitativa krav på personal, materiel, ledarskap, organisation och övningsverksamhet. Frågan är också intimt förknippad med den övergripande frågan om reformeringen av den militära sektorn i Ryssland, vilken i sin tur är avhängig av utvecklingen av det ryska samhället i stort mot en post-modernistisk kultur.

Slutligen bör anmärkas att Rysslands ökande militära förmåga inte är oroande i sig. Det är däremot den bristande transparensen rörande doktrinutveckling, försvarsbudgetar och, framför allt, det politiska beslutsfattandet. Det innebär en osäkerhet rörande den framtida utvecklingen av Rysslands militära förmåga, samt hur och när denna är avsedd att användas.

Kärnvapen och militärstrategiska system

- Ryssland upplever sig utsatt för en långsam strategisk inringning på regional och global nivå, vilket kan leda till offensiva strategiska beslut eftersom kärnvapen anses vara det instrument med vilket man avser motverka inringningen.
- Rysslands ständiga strategiska beredskap får på dagsbasis betecknas som låg eftersom de strategiska robotubåtarna och fjärrflyget inte är på ständig patrull. Landets potentiella förmåga är dock mycket god och Rysslands andraslagsförmåga består.
- Rysslands strategiska ambition, målbild, nysatsningar och budgetallokering leder även till att såväl rymd- som kärnvapensystemens förmåga kraftigt lär förbättras under den kommande tioårsperioden, även om inte systemen blir heltäckande, felfria och med redundans. Det gör att systemen på ett bättre sätt kommer att dels kunna understödja politiskt beslutsfattande, dels backa upp politiska uttalanden.

Bedömningen 2005 behandlade rubricerat ämne med kärnvapenstrategiska relationer med Kina i fokus. I detta avsnitt görs istället en fördjupning av de övergripande trenderna inom de strategiska styrkorna avseende doktrin, numerär, anskaffning, övnings- och testverksamhet, rymdförsvaret, internationella avtal och den strategiska kontexten. Avsnittet, som börjar med en tillbakablick och slutar med en framåtblick, bör läsas tillsammans med kapitlen om krigsmakten samt rysk hotuppfattning.⁵⁹⁸ Enligt den tidigare bedömningen av de ryska kärnvapenstyrkorna under 2005 skulle Rysslands strategiska robottrupper år 2007-2008 inte bestå av mer än 10 robotdivisioner, men lösgjorda medel från den kvantitativa minskningen skulle öka finansiering av utvecklingen av framtida robotsystem.

På agendan stod vidareutveckling och anskaffning av *Topol-M*-systemet (Natobeteckning SS-27) samtidigt som skrotningen av RS-22-systemet (SS-24 Scalpel) bedömdes fortgå i enlighet med nedrustningsavtalet SORT. Parallellt skulle utvecklingen av det strategiska bombflyget riktas mot en modernisering av Tu-160-systemet medan det marina benet i kärnvapentriaden (mark/flyg/sjö) skulle vidareutvecklas med viss tonvikt på utvecklingen av det framtida robot-systemet *Bulava* (SS-N-30) som är ett ubåtsbaserat kärnvapen (s.k. SLBM)⁵⁹⁹ på basis av den

⁵⁹⁸ Avsnittet bygger delvis på FOI-rapporten: Larsson, Robert L. (2007b) *Ryska kärnvapenpolitiska utspel 2006-2007*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R-2343-SE.

⁵⁹⁹ När det gäller kärnvapenterminologi är det värt att understryka att termerna 'missil' och 'robot' används synonymt i detta sammanhang, medan termen 'raket' på svenska endast används för vissa icke-styrbara vapensystem. Däremot används beteckningen raket på ryska (ракета) och engelska (rocket), vilket är en förklaring till en del felanvändning i Sverige. Med begreppet 'bärare' avses själva roboten utan dess stridsspets medan 'stridsspets' avser robotens verkansdel. Begreppet 'plattform' avser till exempel ubåtar och bombflygplan. När uttrycket 'system' används så avses såväl plattform som bärare och stridsspets. Det bör noteras att ett system kan ha flera olika robottyper och robotarna kan ha olika stridsspetsar. Föreliggande rapport använder såväl de ryska robotbeteckningarna som NATO:s beteckningar. Terminologin i detta avseende är snårig och en intresserad läsare ombeds konsultera ett lämpligt referensverk för vidare detaljer och förklaringar, till exempel i Zaloga, Steven J. (2002) *The Kremlin's Nuclear Sword: the Rise and Fall of Russia's Strategic Nuclear Forces, 1945-2000* (Washington D.C., Smithsonian Institution Press), s. 249ff.

landbaserade (ICBM) *Topol-M*.⁶⁰⁰ Därtill skulle antalet satelliter i förvarningssystemet utökas.⁶⁰¹

Rysk kärnvapendoktrin och kärnvapenambition

Som framgår i kapitlet om hoten mot Ryssland är de viktigaste dokumenten för Rysslands strategiska hållning i kärnvapenfrågor är fortfarande militärdoktrinen från 2000⁶⁰² och säkerhetskonceptet från år 2000.⁶⁰³ Dessa dokument var dock tänkta att fungera endast under en övergångsperiod och reflekterar därför inte till fullo Rysslands politik under Putin. Under 2003 släppte därför det ryska Försvarsministeriet ett omfattande policydokument som vanligen kallas vitboken.⁶⁰⁴ Vitboken är det senaste officiella dokumentet som trots sin heterogena framställning indikerar något om Rysslands kärnvapenpolitiska hållning. Beskrivningarna låg 2005 nära den förda politiken. Tidigare bedömning genomförde en relativt grundlig analys av dokumentet⁶⁰⁵ och den bedömningen ligger i allt väsentligt fast. Arbetet med ett nytt koncept och en ny doktrin tar lång tid och snar publicering har utlovats av politiker och generalstabs-officerare vid flera tillfällen, men ännu har inget datum för publicering tillkännagivits även om ett nytt utrikespolitiskt koncept kom sommaren 2008. Inga andra strategidokument har heller publicerats i frågan, även om ett par viktiga utspel har gjort, inte minst i Medvedevs första linjetal under hösten 2008 som på ett markant betonade robotsystemet Iskander och dess betydelse.

I korthet avser Ryssland upprätthålla både en avskräckningsförmåga och en förmåga att bedriva krigföring med strategiska kärnvapen. Vitboken underströk att vidmakthållandet av förmågan hos de strategiska kärnvapenstyrkorna har högsta prioritet. I fredstid ska kärnvapenstyrkorna genom avskräckning kunna avhålla aktörer från att utöva påtryckningar eller aggression mot Ryssland och dess allierade. I krigstid ska avskräckningen syfta till att avbryta väpnade handlingar på för Ryssland gynnsamma villkor, bland annat genom att tilldela motståndaren viss angiven skada.⁶⁰⁶ För att kunna lösa avskräckningsuppgifterna måste krigsmakten vara beredd att visa militär närvaro och beslutsamhet att använda våld. Avskräckningen baseras på förmågan att genom vedergällning tilldela motståndaren sådan skada att hans förväntade vinst kan ifrågasättas.⁶⁰⁷

⁶⁰⁰ Leijonhielm, *et al.* *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv...*, s. 179ff.

⁶⁰¹ Försvarsministeriet (2003) "Aktualnyje zadatji razvitija Vooruzjoennyh Sil Rossijskoj Federatsii", *Försvarsministeriet*, hämtat: 20 oktober 2003, adress: http://www.mil.ru/index.php?menu_id=886.

⁶⁰² President of Russia (2000) "Voennaia Doktrina Rossiiskoi Federatsii, utverzhdena ukazom prezidenta Rossiiskoi Federatsii ot 21 Aprelia 2000 g. No. 706 [Military Doctrine of the Russian Federation, Confirmed by a Decree of the President of the Russian Federation from 21 April 2000, No. 706]", adress: <http://merln.ndu.edu/whitepapers/Russia2000.pdf>.

⁶⁰³ Security Council (2000) "Kontseptsiia Natsionalnoi Bezopanosti Rossiiskoi Federatsii [National Security Concept of the Russian Federation], otvershdena, Ukazom Prezidenta, Rossiiskoi Federatsii, ot 17 dekabria 1997 g. no 1300, (v redaktsii Ukaza Prezidenta, Rossiiskoi Federatsii, ot 10 ianvaria 2000 g. no 24)", *Sovieta Bezopasnosti Rossiiskaya Federatsiya*, hämtat: 3 February 2005, adress: http://www.scrf.gov.ru/documents/decree/2000_24_1.shtml and <http://www.russiaeurope.mid.ru/RussiaEurope/russiastrat2000.html> (English).

⁶⁰⁴ Försvarsministeriet "Aktualnyje zadatji razvitija Vooruzjoennyh Sil Rossijskoj Federatsii",

⁶⁰⁵ Leijonhielm, *et al.* *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv...*

⁶⁰⁶ Som klargjorts i tidigare rapporter är uttrycket "Viss angiven skada" en subjektiv bedömning av den skada som är oacceptabel för motståndaren eftersom den överstiger den av honom förväntade fördelen av hans egen användning av militärt våld.

⁶⁰⁷ Försvarsministeriet "Aktualnyje zadatji razvitija Vooruzjoennyh Sil Rossijskoj Federatsii",

President Putin underströk de strategiska kärnvapenstyrkornas viktiga uppgift vid flera tillfällen, bland annat i sitt linjetal inför parlamentet i maj 2006 där han talade om behovet att stå emot utländska påtryckningar och han menade att ”perioden av att laga hål och elementär överlevnad är över”,⁶⁰⁸ vilket indikerar att uppgången tydligt har infunnit sig. Det utspel som senare gjordes om att Rysslands kärnvapenstyrkor ska vara ’orivaliserade’ i världen ska dock snarast tolkas som ett långsiktigt mål, snarare än en kortsiktig möjlighet.⁶⁰⁹

Massförstörelsevapen i händerna på terrorister uppfattas av Ryssland som ett av de allvarligaste hoten men stora delar av den militära ledning ser fortfarande USA och NATO som den huvudsakliga fienden. I november 2006 sa Putin: “Maintaining a strategic balance means that our strategic deterrent forces must be capable of destroying any potential aggressor, no matter what modern weapons systems it has”.⁶¹⁰ Han har även betonat att det inte handlar om numerär kapprustning, utan att det är kvaliteten på vapnen som räknas. Detta avser troligen system med förmåga till penetration av missilförsvar eller möjligen mobila system. Vid sidan av stark nukleär avskräckning ska Ryssland emellertid bevara en effektiv konventionell styrka. Detta kan sägas vara en förutsättning för en trovärdig nukleär avskräckningsdoktrin. När det gäller politiska utspel av det slag som framgår ovan fyller de vanligen politiska syften snarare än utgör indikationer på förändringar i doktrin.

Den ryska kärnvapendoktrinen är defensiv till sin natur, men en viktig stödjepunkt, vilken fått förnyad aktualitet sedan bedömningen 2005, är bland annat att man förbehåller sig rätten till förstaslag med kärnvapen samt användning av kärnvapen vid aggression med konventionella vapen.⁶¹¹ Hållningen att Ryssland kan använda preventiva kärnvapenangrepp för att skydda sitt territorium och sina allierade har återupprepades av bland andra generalstabschefen Jurij Balujevskij under 2007.⁶¹² Därtill anses begränsade kärnvapeninsatser tillsammans med konventionella styrkor kunna deeskalera konflikter genom att påvisa rysk beslutsamhet. En möjlig förändring i den ryska doktrinen är en potentiell öppning för användning av taktiska kärnvapen i syfte att skydda medlemmar i den ryska kollektiva säkerhetsorganisationen CSTO.⁶¹³

Gällande den politiska styrningen och kontrollen över kärnvapenstyrkorna kan nämnas att det framväxande tandemstyret mellan Putin och Medvedev under 2008 ställde frågetecken kring skiljelinjerna mellan deras respektive ansvar. När Putin blev premiärminister behöll han ansvaret för säkerhets- och försvarspolitiska frågor. Det är därför av stor betydelse att Putin, enligt vissa indikationer i rysk press, har fått tillgång till portfölj med avfyrningskoder och utrustning för Rysslands kärnvapen.⁶¹⁴ Detta är förmodligen ingen ny portfölj utan en av de tre som alltid funnits men som fråntagits generalstabschefen. Politiskt är det emellertid fortfa-

⁶⁰⁸ Isachenkov, Vladimir (2006) "Putin Calls for Strong Nuclear Forces", *Moscow Times*, publicerat: 17 November 2006, hämtat: 17 November 2006, adress: <http://www.moscowtimes.com/stories/2006/11/17/011.html>.

⁶⁰⁹ Därom vittnar flera analyser, bl.a.: Boese, Wade (2006) "Russian Nuclear Ambitions Exceed Reality", *Arms Control Association*, publicerat: January/February 2006, hämtat: 28 August 2007, adress: http://www.armscontrol.org/act/2006_01-02/JANFEB-russiaambitions.asp.

⁶¹⁰ Isachenkov "Putin Calls for..."

⁶¹¹ Gällande konventionella vapen indikerade även Ryssland under 2003 att man förbehåller sig rätten till preventive och preemptive strikes var som helst i världen där ryska intressen hotas.

⁶¹² Norris, Robert S. och Kristensen, Hans M. (2008) "Russian Nuclear Forces, 2008", *Bulletin of the Atomic Scientists*, 2, s. 54.

⁶¹³ Kommersant (2008c) "Russia to Be Sanctioned to Use Nuclear Weapons to Defend CSTO Members", *Kommersant*, publicerat: 12 mars 2008, hämtat: 5 augusti 2008, adress: http://www.kommersant.com/p-12187/Nuclear_CSTO.

⁶¹⁴ Golts, Alexander (2008) "A 2nd Briefcase for Putin", *Moscow Times*, publicerat: 20 maj 2008, hämtat: 30 maj 2008, adress: <http://www.moscowtimes.ru/article/1016/42/362896.htm>.

rande presidenten och inte premiärministern som skulle ge en sådan order, men det är en indikation på den maktposition som Putin fortfarande besitter.

Numerär, budgettillskott och anskaffningsprogram

De ryska kärnvapenstyrkorna är uppdelade i en triad bestående av en landkomponent (de strategiska robottrupperna med rysk akronym RVSN), en flygkomponent – det strategiska bombflyget (även kallat fjärrflyget) samt en marin komponent, det vill säga de strategiska robotubåtarna, av vilket de två senare organisatoriskt tillhör respektive försvarsgren (marinstridskrafterna, luftstridskrafterna) medan RVSN är ett eget truppslag vid sidan av övriga försvarsgrenar. Även taktiska kärnvapen ligger organisatoriskt under respektive försvarsgren. Till övriga strategiska system hör rymdtrupperna, vilka bland annat ansvarar för det strategiska förvarningssystemet och det robotförsvaret som finns runt Moskva. Även rymdtrupperna har status av eget truppslag.⁶¹⁵

RVSN utgörs i grunden av tre robotarméer baserade i Vladimir, Orenburg och Omsk.⁶¹⁶ En robotarmé utgörs av ett antal divisioner och den av Ryssland deklarerade ambitionen om tio divisioner år 2007-2008 tycks därmed uppfylld, även om ryska företrädare uttalat sig om att åtta divisioner är den nya målbilden. En stats kärnvapennumerär *per se* är inte ett bra mått på dess förmåga till vare sig avskräckning eller slagförmåga. Amerikanska Natural Resources Defense Council (NRDC) publicerade vid årsskiftet 2006/2007 en uppskattning av Rysslands antal stridspetsar till omkring 5 670 operativa stridspetsar i sin aktiva arsenal, vilket inkluderar ca 3 339 strategiska och 2 330 substrategiska nukleära stridspetsar. Ytterligare ca 9 300 stridspetsar uppskattas finnas i reserv eller är lagrade i väntan på destruktion. Sammanlagt skulle alltså Rysslands innehav av stridspetsar uppgå till ca 15 000.⁶¹⁷ Tabellen nedan visar numerär hos enskilda system, preliminära siffror för 2008 pekar på en minskning med något hundratal.

Tabell 13. Projekterade strategiska stridspetsar, 2007-2020

	2007	2012	2020
ICBM (mark)	1843	665*	254*
SLMB (sjö)	624	600	744
Bombflyg (luft)	872	788	728
Totalt	3339	2053	1726

* Antar att Topol-M missilerna inte ska förses med multipla stridspetsar

Källa: Natural Resources Defense Council (2007) "Russian Nuclear Forces, 2007", *Bulletin of Atomic Scientists*, nr. March/April 2007, s. 61.

Rudimentära uppgifter om de strategiska kärnvapnen och dess numerär i Ryssland förekommer relativt öppet jämfört med motsvarande för taktiska kärnvapen. En huvudorsak är att stra-

⁶¹⁵ Försvarsministeriet (2008c) "Struktura voozuzjennich sil", *Försvarsministeriet*, publicerat: N/A, hämtat: 10 april 2008, adress: <http://www.mil.ru/848/1045/index.shtml>.

⁶¹⁶ Försvarsministeriet (2008b) "Struktura raketnych vojsk strategitjeskogo naznatjenija", *Försvarsministeriet*, publicerat: N/A, hämtat: 10 april 2008, adress: <http://www.mil.ru/848/1045/1275/11907/index.shtml>.

⁶¹⁷ Natural Resources Defense Council (2007) "Russian Nuclear Forces, 2007", *Bulletin of Atomic Scientists*, March/April 2007, ss. 61-67.

tegiska kärnvapen omfattas av internationella rustningsavtal, främst START-avtalet.⁶¹⁸ Uppgifterna är dock ofta förknippade med osäkerheter även för strategiska vapen, och inga av de här redovisade uppgifterna kan anses som helt tillförlitliga.

Enligt det ryska försvarsministeriet hade Ryssland per den 1 januari 2006 927 kärnvapenbärare och 4 279 stridsspetsar för strategiska offensiva vapen. Som jämförelse kan nämnas att USA enligt samma källa hade 1 255 bärare respektive 5 966 stridsspetsar vid samma tidpunkt.⁶¹⁹ I enlighet med det så kallade Moskva-avtalet från 2002 ska USA och Ryssland minska antalet stridsspetsar till mellan 1 700 och 2 200 till och med år 2012.⁶²⁰ Ryssland kommer säkerligen att uppfylla detta åtagande, framförallt av produktionstekniska skäl. Gällande de kommande åren lär Ryssland enligt amerikanska experter fram till år 2020 minska sitt innehav med runt 20 procent till en nivå av 2 490 strategiska vapen, likvärdigt fördelade på markbaserade, flygbaserade och sjöbaserade system.⁶²¹

Uppgifter om de taktiska kärnvapnen är än mer begränsade av för strategiska system eftersom de inte regleras av internationella avtal och omgärdas av mer sekretess än strategiska kärnvapen.⁶²² Under 2007 lät försvarsministeriet meddela att samtliga markbaserade taktiska kärnvapen avskaffats, liksom 60 procent av robotarna i missilförsvaret, 50 procent av de luftburna systemen och 30 procent av de sjöburna. Enligt en amerikansk bedömning skulle Ryssland ha 5 390 taktiska stridsspetsar, varav 2 080 skulle vara operativa. Innehavet syftar främst till att hantera länderna i Sydasiens samt för att balansera eventuella amerikanska kärnvapen i Europa.⁶²³ Uppgiften om att markbaserade taktiska kärnvapen avskaffats är emellertid en uppgift som bör betraktas som felaktig eller som en direkt desinformationsoperation. Inga andra belegg för att så skulle vara fallet har framkommit och det ryska artilleriets hemsida talar explicit om förekomsten av icke-strategiska kärnvapen.

Det ryska moderniseringsprogrammet för kärnvapnen har brottats med såväl ekonomiska som strukturella problem under många år.⁶²⁴ Ambitionsnivån har dock gradvis höjts och budgetallokeringen ökat. Dåvarande försvarsministern, Sergej Ivanov, sa under 2006 att av kommande försvarsbudget på 820 miljarder rubler (då ca 30,7 mdr USD) skulle 300 spenderas på nya vapen, däribland 17 nya kärnvapenrobotar (tidigare år anskaffades endast en eller ett par per år). Beväpningsprogrammet mellan 2007 och 2015 inkluderar en allokering om fem triljoner rubler (då ca 180 mdr USD) enbart till nya vapen.⁶²⁵ Detta inkluderar fyra satelliter och fyra bärraketer.⁶²⁶ Ett antal flygplan från strategiska bombflyget ska dessutom moderniseras. Mellan 2007-2015 ska de strategiska kärnvapenstyrkorna moderniseras och tillföras 34 nya silobaserade robotar, kontrollcentraler, 66 mobila system samt fler strategiska bombplan. Åtta

⁶¹⁸ Strategic Arms Reduction Treaty.

⁶¹⁹ RIA Novosti (2006a) "Russia Prioritizes Strategic Forces on Security Agenda", *Spacewar*, publicerat: 17 November 2006, hämtat: 17 November 2006, adress: <http://www.spacewar.com/>.

⁶²⁰ Boese "Russian Nuclear Ambitions..."

⁶²¹ Norris och Kristensen "Russian Nuclear Forces, 2008", , s. 57.

⁶²² För en djuplodande analys se Arbman, Gunnar och Thornton, Charles (2003) *Russia's Tactical Nuclear Weapons: part I - background and policy issues*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R-1057-SE och efterföljande rapport.

⁶²³ Norris och Kristensen "Russian Nuclear Forces, 2008", , s. 57.

⁶²⁴ Sokov, Nikolai (2000) *Russian Strategic Modernization: Past and Future* (Lanhan, Rowman and Littlefield), samt slutkapitlet i Podvig, Pavel (red.) (2001) *Russian Strategic Nuclear Forces* (Cambridge, Massachusetts, MIT Press).

⁶²⁵ Isachenkov "Putin Calls for..."

⁶²⁶ RIA Novosti "Russia prioritizes Strategic..."

Borej-ubåtar (projekt 955/955A) ska byggas, samt system för telekommunikation, rydbaserad spaning, datarelä, kartläggning och tidig förvarning.⁶²⁷

Ryssland har således en ambition att utveckla samtliga komponenter i kärnvapentriaden och den marina komponenten ska få tillskott av strategiska robotubåtar.⁶²⁸ Till och med år 2016 ska Ryssland tillföra den nya sjöburna Bulavaroboten.⁶²⁹ Bulavan ska baseras på fyra plattformar. Tre av dessa är den nya generationens strategiska robotubåtar av Borejklass, dvs. fartygen Jurij Dolgorukij, Vladimir Monomach och Alexander Nevskij.⁶³⁰ De kan ta 16 missiler var. Enligt plan ska de tre ubåtarna bära 44 missiler med 440 stridsspetsar.⁶³¹ Dolgorukij sjösattes i april 2007.⁶³² Den fjärde plattformen är Dmitrij Donskoj, en Akulaklass ubåt (projekt 941, Typhoon) som uppgraderats till generation fyra och kan ta 20 missiler.⁶³³ I nuläget har Dmitrij Donskoj främst statusen av en testplattform för Bulavamissilen.

När det gäller RVSN har Ryssland sagt sig vilja anskaffa 69 silobaserade och mobila Topol-M under det kommande decenniet. Det första mobila förbandet med Topol-M tillfördes 2006.⁶³⁴ Anskaffningen har gått långsamt och på tio år har endast 40 stycken silobaserade robotar blivit operativa.⁶³⁵ Denna situation förändras gradvis och anskaffningstakten ökar, om än från låga nivåer. Avvecklingen av äldre kärnvapen är än så länge betydligt mer omfattande än anskaffningen. Nettonivåerna kommer således att minska under den kommande tioårsperioden trots de förväntade nytillskotten under beväpningsprogrammet. Nedanstående diagram över plattformar och stridsspetsar vittnar om den rådande trenden.

⁶²⁷ Bogatryov, Alexander (2007) "Russia Should Renew its Nuclear Arsenal", *RIA Novosti (Reposted at Spacewar)*, publicerat: 13 February 2007, hämtat: 2 March 2007, adress: <http://www.spacewar.com>.

⁶²⁸ RIA Novosti "Russia prioritizes Strategic..."

⁶²⁹ Ibid.

⁶³⁰ Yuzbashev, Viktor (2007) "Russia Approves Mass Production of Cutting-Edge Bulava Missile", *Ria Novosti (Reposted at Spacewar)*, publicerat: 8 August 2007, hämtat: 9 August 2007, adress: <http://www.spacewar.com>

⁶³¹ Huruvida den faktiskt kommer att bära tio stridsspetsar är ännu oklart.

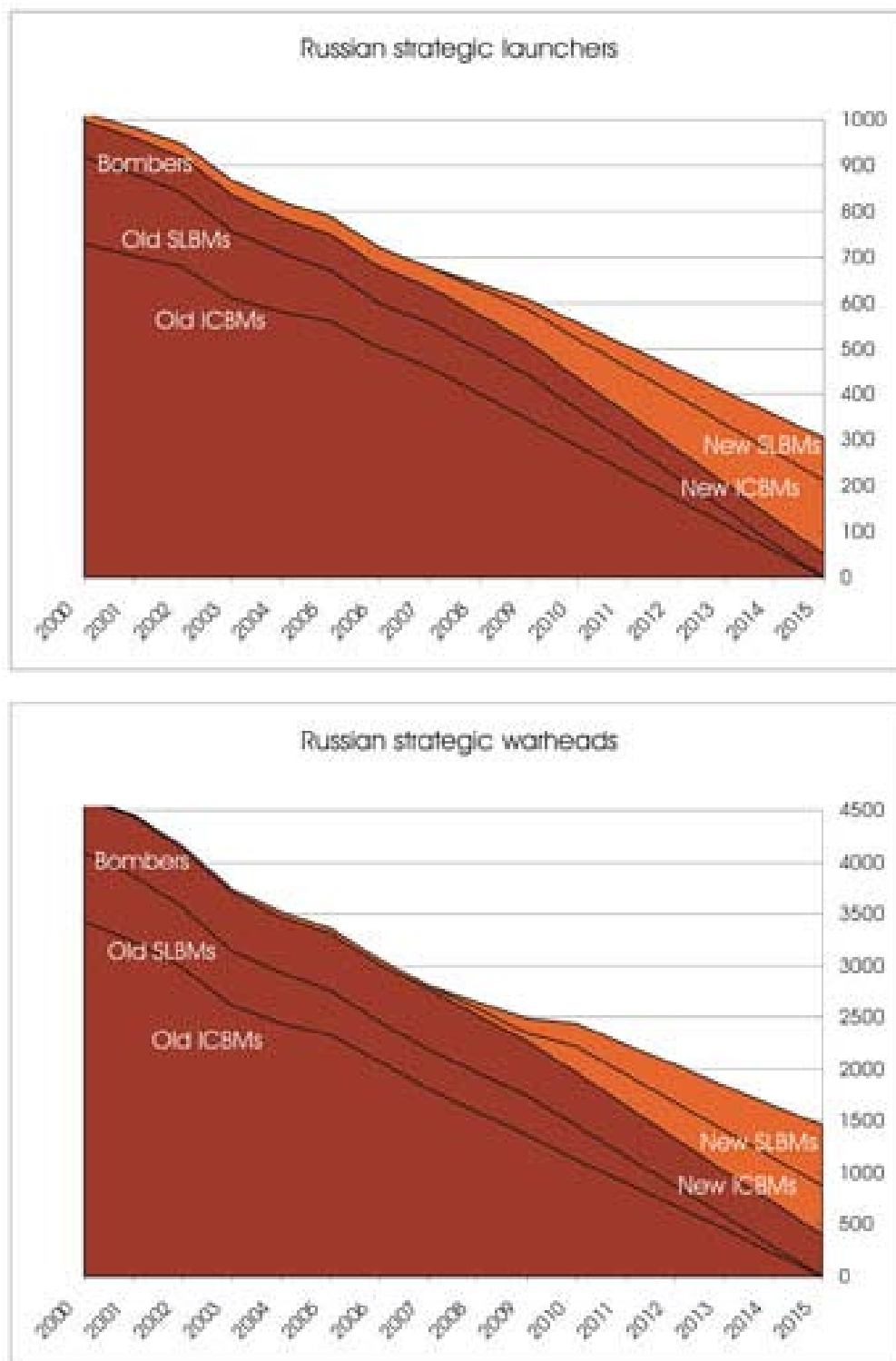
⁶³² Yuzbashev "Russia Approves Mass Production..."

⁶³³ AFP (2007c) "US Missile Shield Could Relaunch Arms Race Warns Putin", *Spacewar*, publicerat: 23 May 2007, hämtat: 1 June 2007, adress: <http://www.spacewar.com>, Geroev, Grigorii (2005) "Udar "Bulavoj"", *Russkaja Tsvilizatsija*, publicerat: 22 december 2006, hämtat: 13 mars 2007, adress: <http://www.rustrana.ru>

⁶³⁴ RIA Novosti "Russia prioritizes Strategic..."

⁶³⁵ Boese "Russian Nuclear Ambitions..." (Andra uppgifter pekar på 54 operativa)

Figur 2. Trenddiagram över ryska strategiska plattformar och stridsspetsar.

Källa: Podvig, Pavel (2007) *Missiles Old and New*, Russian Strategic Nuclear Forces, hämtat: 15 October 2007, adress: http://russianforces.org/blog/2007/02/missiles_old_and_new.shtml.

Moderniseringen av långräckviddiga bombflyget går dock mycket långsamt. I juli 2006 meddelades att flygvapnet skulle ta i bruk en moderniserad Tu-160 och en ny Tu-160 i slutet av

året.⁶³⁶ När Ryssland talar om framtida numerär avses inte alltid nyanskaffning utan endast modernisering av befintliga plattformar. Nyttillverkade flygplan är i regel äldre konstruktionslösningar. Rysslands ambition är även att öka användarbarheten med bombflyget och en övergång till konventionell beväpning med dessa samt ballistiska missiler anses ibland av fredsfrämjande grupperingar vara eftersträvansvärt. Det finns emellertid två invändningar mot detta. För det första minskar tröskeln för användning kraftigt med konventionell beväpning istället för nukleär dito. För det andra, vilket är mycket viktigt gällande ballistiska missiler, så är det i princip omöjligt för ett förvarningssystem att avgöra om en missil har konventionell eller nukleär beväpning. Det ökar risken för feltolkningar avsevärt och om en utsatt stat har en doktrin som stipulerar *launch-on-warning*, det vill säga robotavfyrning vid indikation på att andra stater har avfyrat, kan motåtgärder med kärnvapen sättas in helt felaktigt. Det råder osäkerhet om Ryssland tillämpar denna doktrin, men man får anse att så är fallet. En ökad andel konventionell beväpning gör alltså inte världen per definition säkrare än motsvarande andel med nukleära system.

Test- och övningsverksamhet

Ryssland har i ökande omfattning, i jämförelse med föregående bedömning, testat nya vapensystem. Luftvärnsystem, kryssningsmissiler och strategiska robotar testas i stor omfattning, både när det gäller nyproduktion och verifieringstestning av äldre system. Efter att ett par tidigare kärnvapenbärare lagts ner under utvecklingsstadiet är den senaste ryska sjöbaserade kärnvapenroboten den s.k. R-30 Bulava (SS-NX-30). Enligt vissa uppgifter kan den bära 4-10 stridsspetsar trots sin ringa vikt om 30 ton, och har en räckvidd om ca 8 000 km.⁶³⁷ Bulava utvecklas av institutet MITT,⁶³⁸ samma institut som tillverkar Topol-M, och har varit föremål för ett antal tester. Det första undervattentestet skedde i september 2004 från Dmitrij Donskoj. Fyra av de sex första testerna misslyckades, men två framgångsrika test under 2006 visade att projektet fortfarande hade potential och det har sedermera omfamnat på politisk nivå.⁶³⁹ Projektet har haft en del problem men problemen ska inte överdrivas och det är mycket vanligt med flera misslyckanden vid test av denna karaktär. I vissa fall kan det ifrågasättas om det är misslyckanden eller inte. Framstående politiker och militärer tycks ha investerat mycket politisk prestige i projektet och om projektet fallerar finns risk att de politiska karriärerna är över. Därför finns det politiska incitament att beordra produktion innan testverksamheten är över. Enligt vissa uppgifter kan det ha att göra med personlig vinning hos enskilda personer.⁶⁴⁰ Testverksamheten för ballistiska missiler ska enligt ryska företrädare dubblas mellan 2009 och 2010.⁶⁴¹ Utan att Bulava blir operativ kommer de nya strategiska robotubåtarnas slagkraft inte att infinna sig och betydelsen av klassens ubåtar att falna. Plattformar, robotar, stridsspetsar och ledningsstrukturer måste utvecklas i samklang för att systemet som helhet ska kunna fungera. Helt avvärpnad kommer dock Ryssland att vara om Bulava inte fungerar eftersom man har en mindre *back-up*-kapacitet i Sinevaroboten (moderniserad SS-N-23).

⁶³⁶ RIA Novosti "Russia prioritizes Strategic..." , RIA Novosti (2007c) "Russia to Receive Two Modernized Strategic Bombers in 2007", *RIA Novosti (Reposted at Spacewar)*, publicerat: 6 March 2007, hämtat: 6 March 2007, adress: <http://www.spacewar.com>.

⁶³⁷ Yuzbashev "Russia Approves Mass Production..."

⁶³⁸ Moskvas termotekniska institut (MITT) är för övrigt samma företag som tillverkade SS-20 och Topol-M, men har aldrig tidigare gjort sjöversioner av robotar. Designbyrån MIASS skapade initialt missilen D-19M (SS-NX-28), men den avbröts 1998 eftersom missilen var för stor för ubåtarna. Ibid.

⁶³⁹ RIA Novosti "Russia prioritizes Strategic..."

⁶⁴⁰ Beliaev, Edward och Martin, J. Quinn (2007) "Going Ballistic", *Foreign Policy*, July/Augusts. 88.

⁶⁴¹ Norris och Kristensen "Russian Nuclear Forces, 2008", S. 56.

Ställd mot ett ökat amerikanskt intresse av ett missilförsvar ligger det i Rysslands intresse att finna mindre kostsamma tekniska lösningar som skulle sätta detta missilförsvar ur spel. Idag har Ryssland kvantitativt sett förmågan att mäta ett missilförsvar, men i takt med att den egna numerären krymper och en missilförsvarssköld får ökad prestanda behövs nya tekniska lösningar. Rysslands huvudsakliga spår för detta är dels återupptagning av MIRV:ning,⁶⁴² dvs. användning av multipla och individuellt målinriktade stridspetsar, dels utveckling av nya typer av stridspetsar. MIRV:ning är i teorin ett prisvärt alternativ att yttäcka ett större område och för verkan i målet, men det gör samtidigt systemet sårbart för bekämpning av roboten innan separation av stridspetsarna. Det är heller inte självklart att den strategiska vinsten med MIRV:ning är överväldigade eftersom den i stor utsträckning beror på om det finns lämpliga mål. Hur den ryska synen på målval ser ut är inte allmänt känt. Behovet av system beror i viss mån på om Ryssland avser slå mot hårdgjorda mål som kärnvapensilos och ledningscentraler, militär infrastruktur i övrigt eller så kallade *counter value*-mål, det vill säga civil infrastruktur och städer.

Rysslands lösning på den amerikanska missilförsvarsskölden tycks vara en påstått ny robot med den ryska beteckningen RS-24, vilken är en robot som är tänkt att ersätta RS-20 (SS-18 Satan enligt Nato-nomenklatur). Även RS-24 tillverkas av MITT. Den uppges ha förmågan att penetrera alla missilförsvar.⁶⁴³ RS-24 tycks dock i praktiken vara en MIRV:ad Topol-M missil som enligt en del uppgifter kan ta tio stridspetsar (enligt andra uppgifter 3-6 st.).⁶⁴⁴ Den ryska kravspecifikationen på robotar ämnade hantera ett missilförsvar är dock i grunden något överdimensionerad och synes fortfarande baserad på ett sovjetiskt strategiskt tänkande. En anledning till detta är att Ryssland vill ha förmågan att i stor skala penetrera ett missilförsvar samtidigt som den amerikanska politiska tröskeln för att uthärda ett begränsat kärnvapenangrepp har reducerats dramatiskt sedan Kalla kriget. Sammantaget gör det att missilförsvarets betydelse i den strategiska kärnvapenekvationen visavi Ryssland är av liten betydelse. Rysslands psykologiska hållning till kärnvapendynamiken är en desto viktigare faktor och det verkar som att man fortfarande tillämpar Kalla krigets strategiekvationer. På sikt kan ett sådant resonemang bli mycket kostsamt och föga målanpassat.

Eftersom Rysslands innehav av Topol-M missiler är relativt litet skulle det i teorin finnas starka argument för att förse roboten med multipla stridspetsar om man vill göra den slagkraftigare och starkare gentemot ett missilförsvar. Om Ryssland vill förse SS-27 med multipla stridspetsar, dvs. MIRV:a den så finns det två alternativ. Antingen måste roboten modifieras på ett sådant sätt att den i princip blir en ny robottyp.⁶⁴⁵ Det finns uppställda kriterier om förändringar i dimensioner och storlek etc. i START-avtalet. Till exempel säger kriterierna att förstasteget måste vara fem procent längre, uppskjutningsvikten mer än tio procent större, eller totallängden tio procent längre än den tidigare typen annars är den en s.k. ”variant”. Den kan även vara en prototyp.⁶⁴⁶

Det andra alternativet, vilket är mer aktuellt är att Ryssland väntat ut START-avtalets utgång 2009. RS-24 tycks alltså vara baserad på en Topol-M (mer exakt enligt de ryska beteckningarna RS-12M-1 och -2) men den kan på grund av START 1-avtalet (artikel V, paragraf 12(d))

⁶⁴² MIRV: Multiple Independently Targetable Re-entry Vehicles.

⁶⁴³ Kislyakov, Andrei (2007b) "Russian Plans for Future Wars as Other Doubt Capabilities", *RIA Novosti (Reposted at Spacewar)*, publicerat: 30 May 2007, hämtat: 1 June 2007, adress: <http://www.spacewar.com>.

⁶⁴⁴ Sokov, Nikolai (2007) "Russia tests a New Ground-Launched Cruise Missile and a New Strategic Missile on the Same Day", *Center for Nonproliferation Studies*, publicerat: 1 June 2007, hämtat: 4 June 2007, adress: <http://cns.miis.edu/pubs/week/070601.htm>.

⁶⁴⁵ Boese "Russian Nuclear Ambitions..."

⁶⁴⁶ Sokov "Russia Tests a New..."

)⁶⁴⁷ inte få den naturliga ryska beteckningen RS-12M-3. Ryssland kan alltså ha bytt namn på roboten för att kunna MIRV:a den före 2009.⁶⁴⁸ Finansieringsmässigt skulle det vara mycket svårt att anskaffa RS-24 i stor skala under den kommande tioårsperioden. Dessutom gör troligen begränsningar i produktionslinan vid MITT att det finns fysiska begränsningar för tillverkning i större skala även av denna produkt. Möjligen är det en finansieringsfråga som i sin tur beror på politisk vilja. Tillförs nya reella medel, det vill säga som tar hänsyn till den höga inflationen, förändras situationen säkert med tiden. På kort sikt är det dock osannolikt att Ryssland skulle kunna producera alla system man skulle vilja. Det synes även problematiskt för Ryssland att förbandssätta ett flertal MIRV:ad Topol-M på kort sikt, och de indikationer som finns rörande anskaffning är att den ska införas under 2011-2012, dvs. efter utgången av START-avtalet, men även detta tycks svårt av praktiska snarare än juridiska skäl. Förmodligen kommer införsel av enskilda system att framhållas från politiskt håll och av politiska skäl. Det är svårt att de att Ryssland skulle acceptera ett totalt förbund mot MIRV-ning i framtida START (2, 3 eller 4) om man redan har utvecklade och potentia system som anses vara en garant mot det amerikanska missilförsvaret. En analys av potentiellt antal stridspetsar fram till år 2020 syns i tabellen nedan.

⁶⁴⁷ Ibid.

⁶⁴⁸ Podvig, Pavel (2007b) "Russia Tested a New Missile", *Russian Strategic Nuclear Forces*, publicerat: 29 May 2007, hämtat: 1 June 2007, adress: http://russianforces.org/blog/2007/05/russia_tested_a_new_missile.shtml.

Tabell 14. Rysslands strategiska offensiva vapen 2007

	Typ	Namn	Numerär	År	Stridsspetsar * laddning (kiloton)	Totalt antal stridsspetsar
ICBM	SS-18	Satan	75	1979	10*550/750 (MIRV)	750
	SS-19	Stiletto	100	1980	6*550/750 (MIRV)	600
	SS-25	Sickle	201	1985	1*550	201
	SS-27	Topol-M (silo)	48	1997	1*550	48
	SS-27	Topol-M (mobil)	6	2006	1*550 (?)	6
	SS-27A	Topol-M (RS-24)	0	2009?	6*550 (?)	0
			430			1 605
SLBM	SS-N-18 M1	Stingray	5/80*	1978	3*200 (MIRV)	240
	SS-N-23	Skiff	6/96	1986	4*100 (MIRV)	384
	SS-N-23 M1	Sineva	2/32	2007	4*100 (MIRV)	48
	SS-NX-30	Bulava	0	2008?	6*100 (MIRV)	0
			11/176			624
Bomb-flyget	Tu-95 MS6	Bear H6	32	1984	6*AS-15A ALCM el. bomber	192
	Tu-95 MS16	Bear H16	32	1984	16*AS-15A ALCM el. Bomber	512
	Tu-160	Blackjack	15**	1987	12*AS-15B ALCM, AS-16 SRAM el. bomber	180
			79			884
Totalt						~3 113***

* En Stillahavsbaserad Delta III-ubåt har blivit konverterad till en testplattform. ** Två Tu-160 som skulle ha tagits i bruk 2005 har ej ännu blivit operativ. *** Ytterligare 9 300 intakta strategiska och substrategiska stridsspetsar uppskattas finnas i en reserv eller lagring i väntan på destruktion.

Källa: Norris, Robert S. and Kristensen, Hans M. (2008) "Russian Nuclear Forces, 2008", *Bulletin of the Atomic Scientists*, nr. 2., s. 55.

Övriga intressanta vapensystem inkluderar bland annat en ny stridsspets till Topol-missilen (Natobeteckning SS-25) – en så kallad Igla-stridsspets,⁶⁴⁹ som sägs vara helt manövrerbar. Tanken är att den vid återinträdet i atmosfären slumpmässigt ska ändra sin flygbana och sedan låta en dator korrigera banan så att stridsspetsen sedan når sitt mål.⁶⁵⁰ Inte heller denna bedöms införas i större skala de närmsta åren, men kan på sikt utgöra ett system som sätter missilförsvaret under tryck.

Därtill föreligger pågående utvecklingsarbete med det existerande Iskandersystemet (Natobeteckning SS-26), ett mobilt system i flera varianter för både små och stora mål. Iskandersystemet passar Rysslands politiska deklARATIONER om behov av nya precisionsvapen.⁶⁵¹ Den så kallade E-versionen är en korträckviddig version (280 km) för export, medan Iskander och Iskander-M (Moderniserad) med en räckvidd på över 400 km (men officiellt under 500 km) är för eget bruk. Det kan inte uteslutas att Iskanders tekniska specifikationer är bättre än vad som officiellt deklarerats och den kan komma att få stor betydelse i det politiska spelet eftersom dess användningsområde lämpar sig för användning på den euroasiatiska landmassan. Alla äldre varianter i Iskandersystemet är ballistiska. 29 maj 2007 genomfördes dock ett test av en ny robot till systemet, den så kallade R-500. Det är en kryssningsrobot med ballistiska egenskaper och en träffsäkerhet på omkring tre meter.⁶⁵²

Under INF-avtalet är alltså Ryssland begränsat till missiler med en räckvidd under 500 km, vilket gäller landbaserade kryssningsrobotar och ballistiska missiler.⁶⁵³ Om Ryssland innehar markbaserade missiler med längre räckvidd än 500 kilometer skulle det alltså vara ett flagrant brott mot INF-avtalets anda och bokstav. Det är därför av högsta betydelse om Ryssland uppgett fel specifikationer för Iskander-M. Enligt Michael Barabanov, chefsredaktör för en rysk försvarstidskrift, kommer nämligen Iskander-M-versionen av komplexet att förses med roboten av typ R-500 efter 2009 och därmed skulle den nya versionen av komplexet (kallat Iskander-K) utan tekniska problem kunna nå över 1000 kilometer.⁶⁵⁴ FOI har gjort egna beräkningar på basis av robotens slutsteg, vikt och lastkapacitet och slutsatsen är att en uppdaterad Iskander med all sannolikhet nå betydligt längre än 500 km.

Testverksamheten med Iskander pågår i skrivande stund och de test som media har rapporterat om har ansetts vara lyckade. Ryska utspel, inte minst i efterspelet till Georgienkriget 2008, tyder på att Ryssland har för avsikt att placera Iskander i Kaliningrad som ett motdrag till USA:s robotförsvaret. Ett syfte skulle vara att möjliggöra bekämpning av såväl missilförsvarets interceptorer och radaranläggningen med PAC-3 patriotmissiler i Tjeckien och Polen. Det kortaste avståndet mellan Kaliningrad och Misov i Tjeckien är till exempel endast 680 kilometer.

Att robotar med nukleär förmåga, vilket Iskander har, skulle placeras i Kaliningrad är i sig inte nödvändigtvis en påtaglig nukleär förändring i Sveriges närområde eftersom Ryssland redan har en stor mängd kärnvapen lokaliserade till Kaliningrad. Den största förändringen skulle vara att räckvidden på systemen, och därmed hela INF- och medeldistansrobotproblematik, skulle påverka säkerhetsarkitekturen i Östersjöområdet. Avståndet från Kaliningrad till

⁶⁴⁹ Som dock inte ska sammanblandas med det handburna luftförvarssystemet Igla.

⁶⁵⁰ Sokov, Nikolai (2005) "The Future Shape of Russia's ICBM Force Clarified", *Center for Nonproliferation Studies*, publicerat: 9 November 2005, hämtat: 28 August 2007, adress: <http://cns.miis.edu/pubs/week/051109.htm>.

⁶⁵¹ Sokov "Russia Tests a New..."

⁶⁵² Kislyakov "Russian Plans for Future Wars..."

⁶⁵³ Sokov "Russia Tests a New..."

⁶⁵⁴ Barabanov, Mikhail (2008b) "The Iskander Factor", *Kommersant* publicerat: 9 november 2009, hämtat: 10 november 2008, adress: <http://www.kommersant.com/page.asp?id=1052937>.

södra Sverige understiger 500 km så redan Iskander-M skulle ha förmåga mot Sverige medan Iskander-K skulle nå större delen av Europa. De förhandlingar som pågår mellan Europa och Ryssland rörande missilförsvarets utformning och är på många sätt tröstlösa eftersom en rysk intention med Iskander inte är avhängig resultatet av förhandlingarna. Intentionen grundlades vid den tid då det bestämdes att räckvidden skulle vara över 500 km, vilket gör att den strategiska intentionen grundlades för flera år sedan.

Vidare kan sägas att antalet övningar för den ryska krigsmakten över lag har ökat markant under de senaste åren och verksamheten för de strategiska robottrupperna är inget undantag.⁶⁵⁵ De markbaserade truppernas övningar är mindre kostsamma än flottans och flygets övningar, vilket är en anledning till ökad övningsfrekvens. Övningar med strategiska robotubåtar har dock sedan Sovjetunionens fall varit mycket få.⁶⁵⁶ Under sovjettiden bedrevs övningar med mycket hög intensitet och frekvens framförallt runt 1984, med ca 130 patrulleringsuppdrag,⁶⁵⁷ men under 2001 skedde till exempel ingen patrullering alls med robotubåtarna. Trenden har emellertid vänt nu och långsamt ökar antalet övningar även om utgångsläget är mycket lågt.⁶⁵⁸ Att Ryssland under 2006 genomförde fyra patrulluppdrag och sju under 2007 med icke-strategiska ubåtar och endast fem respektive tre med strategiska robotubåtar vittnar om att det är småskalig övning snarare än regelrätt patrullering som det är frågan om.⁶⁵⁹ I ett större perspektiv lyfte det lågfrekventa övningsmönstret frågor om både prioriteringarna och den faktiska förmågan gällande styrkan på den ryska andraslagsförmågan. Utan potenta robotubåtar urholkas den ryska nukleära andraslagsförmågan markant. Beredskapen får på det hela taget bedömas som låg.

För att nämna ett exempel genomförde Ryssland under augusti 2007 sex övningar med det strategiska, långräckviddiga bombflyget (37. flygarmén),⁶⁶⁰ inklusive testavfyrning av kryssningsrobotar, bombfällning och flygningar mot Nordpolen, Stilla havet och Atlanten medelst bombflygplan av typerna Tu-160, Tu-95MS och TU-22M3.⁶⁶¹ Putin deklarerade därtill att Ryssland på permanent basis ska återuppta de strategiska patrulleringarna man unilateralt slutade med 1992 eftersom 'andra' inte slutade med liknande verksamhet. Enligt Ryssland ska patrulleringen ske i områden där rysk sjöfart och ekonomiskt verksamhet är mest aktiv.⁶⁶² Vilka geografiska områden och typer av hot längs transportruterna som ska avskräckas eller

⁶⁵⁵ Notera att den ryska terminologin skiljer på övningar och manövrer, där det förra begreppet syftar till stabsövningar och den senare till förbandsövningar. Här avses dock förbandsövningar av olika slag.

⁶⁵⁶ För situationen under 2004, se t.ex. Sokov, Nikolai (2004) "Military Exercises in Russia: Naval Deterrence Failures Compensated by Strategic Rocket Success", *Center for Nonproliferation Studies*, publicerat: 24 February 2004, hämtat: 29 August 2007, adress: <http://cns.miis.edu/pubs/week/040224.htm>.

⁶⁵⁷ N.B. Det finns ingen vedertagen definition av vad en patrullering innebär. Den amerikanska definitionen är sekretessbelagt och Ryssland använder inte begreppet koherent.

⁶⁵⁸ The Nuclear Information Project (2007) "Russian Nuclear Submarine Patrols", *The Nuclear Information Project/FAS*, publicerat: 16 April 2007, hämtat: 29 August 2007, adress: <http://www.nukestrat.com/russia/subpatrols.htm>.

⁶⁵⁹ Norris och Kristensen "Russian Nuclear Forces, 2008", s. 57.

⁶⁶⁰ En karta över strategiska förband, däribland basering för 37. flygarmén, finns i slutet av rapporten. Notera att basernas operativa status inte framgår av kartan. I nuläget är t.ex. det strategiska bombflyget lokaliserat endast till två baser.

⁶⁶¹ RIA Novosti (2007b) "Russia to Conduct Strategic Wargames Above and Below Arctic Ocean", *RIA Novosti (Reposted at Spacewar)*, publicerat: 1 August 2007, hämtat: 9 August 2007, adress: <http://www.spacewar.com>.

⁶⁶² President of Russia (2007) "Press Statement and Responses to Media Questions following the Peace Mission 2007 Counterterrorism Exercises and the Shanghai Cooperation Organisation Summit", *President of Russia*, publicerat: 17 August 2007, hämtat: 28 August 2007, adress: http://www.kremlin.ru/eng/speeches/2007/08/17/2033_type82915_141812.shtml.

bekämpas med strategiskt bombflyg har visserligen inte tillkännagivits men möjligen avser Ryssland Arktis. Den praktiska konsekvensen av Rysslands ökade övningsverksamhet är relativt liten på kort sikt eftersom det inte egentligen är frågan om en patrullverksamhet i ordets egentliga mening utan snarare en mer frekvent, möjligen regelbunden, övningsverksamhet enligt vissa rutiner.⁶⁶³

Eftersom bombflyget normalt sett inte bär last av kärnvapen har inte Ryssland, såvida inte robotubåtarna är ute på skarp patrull, en permanent stående andraslagsförmåga vars operativa status kan garanteras. Silosystemen är sårbara och med endast sex mobila Topol-M-system kan robustheten ifrågasättas. Förekomsten av operativa bombflygplan och robotubåtar gör dock att beredskapen kan höjas vid behov. En möjlig slutsats är att Ryssland inte räknar med att ett amerikanskt kärnvapenangrepp är nära förestående.

Politiskt sett har dock en del orosmoment uppkommit i kölvattnet av övningarna. USA reagerade svalt, men beskedet kom cirka en vecka efter att Ryssland genomfört flygningar runt USA:s bas på Guam och ett stort antal flygningar mot USA. Därtill har under loppet av en månad 18 flygningar skett mot Norge. Även Danmark har erfarit liknande flygningar. En tolkning av företeelsen är att när Rysslands ekonomiska situation förbättrats ökar övningsverksamheten även med dyrare plattformar. Vid återupptagning av verksamhet som legat i träda faller det sig även naturligt att gå tillbaka till ett förutvarande mönster, även om politiska realiteter förändrats. Det vore osannolikt att Ryssland skulle initiera ny verksamhet direkt i en ny strategisk riktning, till exempel mot Kina. Det är troligare att Ryssland efter en tids övningsverksamhet förändrar patrulleringsmönstret, antingen för att man anser att det finns behov av det eller för att skicka en politisk signal. Enligt Ryssland ska cirka 50 flygningar per dag genomföras. De aktuella flygplanen har kärnvapenrobotar av typen Ch-55⁶⁶⁴ i sin arsenal,⁶⁶⁵ men under övnings- och patrullverksamhet är beväpningen traditionellt sett konventionell och en del uppgifter gör gällande att kärnvapnen dessutom förvaras på annan plats än på den aktuella flygbasen. Det är emellertid svårt att verifiera frågor som denna. Endast två av det strategiska bombflygets baser är fullt operativa,⁶⁶⁶ och att bedriva fullskalig övningsverksamhet i alla strategiska riktningar är på kort sikt inte görbart. Inom den kommande tioårsperioden kan dock Ryssland komma att öka övnings- och patrullfrekvensen, även i nya strategiska riktningar både av militärstrategiska och av politiska skäl.

Ryssland och det amerikanska missilförsvaret

Under början av 2007 offentliggjorde USA att man hade för avsikt att placera en radaranläggning i Jince i Tjeckien och ett batteri av robotar i Koszalin i Polen i syfte att skapa ett missilförsvaret mot 'skurkstater', speciellt Iran.⁶⁶⁷ I mars 2007 sades även att delar av missilförsvaret

⁶⁶³ Golts, Aleksandr (2007) "Novaja cholodnaja vojna ili fars?" *Ezhednevnyj zhurnal*, publicerat: 20 augusti 2007, hämtat: 29 augusti 2007, adress: <http://www.ej.ru/?a=note&id=7340>.

⁶⁶⁴ Den svenska beteckningen är egentligen Ch-55 men vanligen används den engelska transkriberingen.

⁶⁶⁵ AFP (2007b) "Russia Revives Soviet-Era Strategic Bomber Patrols", *AFP (Reposted at Spacewar)*, publicerat: 17 August 2007, hämtat: 20 August 2007, adress: <http://www.spacewar.com>.

⁶⁶⁶ Lieber, Keir A. och Press, Daryl G. (2006) "The End of MAD? The Nuclear Dimension of U.S. Primacy", *International Security*, vol. 30, nr. 4, publicerat: Spring 2006.

⁶⁶⁷ För en genomgång fram till 2005 av den ryska synen på missilförsvaret, se Kassianova, Alla (2005) "Roads Not (yet) Taken: Russian Approaches to Cooperation in Missile Defence", i Heurlin, Bertel och Rynning, Sten (red.) *Missile Defence: International, Regional and National Implications* (New York, Routledge).

kan komma att hamna i (Södra) Kaukasus.⁶⁶⁸ Tanken var att det skulle vara ett mobilt system för förvarning, vilket skulle kunna länka information till anläggningen i Tjeckien.

De ryska reaktionerna var starka, delvis för att de nya robotarna skulle kunna nå missiler uppskjutna från de ryska baserna Tejkovo och Tatisjtjevo.⁶⁶⁹ Därtill skulle det möjligen fungera mot SS-18-robotarna i Dombrovskij. Putin underströk med kraft att missilförsvaret i Europa riskerade att leda till en ny kapprustning. Dessutom menade Putin att Irans missiler vare sig kan nå Europa eller att Iran har någon intention att avfyra dem mot Europa.⁶⁷⁰ Ryssland tolkar istället missilförsvaret som att det är riktat mot Ryssland. Det ena argumentet är att Irans missiler i dagsläget endast har en räckvidd på ca 3000 km. Helt nya missilkonstruktioner behövs för att förlänga detta. Det andra argumentet, vid sidan av avsaknaden av intention, är att vare sig iranska eller nordkoreanska missiler behöver flyga över Tjeckien och Polen för att nå USA.⁶⁷¹ En djupare teknisk analys som FOI gjort visar dock att det planerade missilförsvaret faktiskt är ämnat för andra länder, bland annat Iran, och inte för Ryssland i första hand.⁶⁷²

Det föreslagna missilförsvaret är dock mycket begränsat och underminerar på intet sätt den ryska förmågan att upprätthålla sin nukleära avskräckningsförmåga visavi USA. Möjligen skulle systemet kunna bekämpa enstaka ryska missiler från Ryssland, men Topol-M och SS-19-systemen bedöms klara sig bra.⁶⁷³ Ur rysk syn kan dock bekämpning även av enstaka missiler anses som ett mycket stort problem i tider då numerären minskar. Anledning är att ett framgångsrikt amerikanskt förstaslag mot Ryssland skulle, speciellt med brister i den ryska flottan och flyget, tillfoga de markbaserade ryska kärnvapenstyrkorna så pass stora förluster att endast enstaka robotar skulle vara operativa efter angreppet. Om detta fåtal dessutom reduceras av ett amerikanskt robotförsvar urholkas den ryska andraslagsförmågan totalt och USA når en nivå av kärnvapenmässig överhöghet när den ryska avskräckningen inte längre är helt trovärdig. Resonemanget kan tyckas otidsenligt i Väst, men enligt ryskt strategiskt tänkande är det fullt logiskt.

För att på allvar kunna hota ett storskaligt rysk anfall med användning av skenmål skulle dock systemet enligt vissa uppgifter behöva använda nukleära exoatmosfäriska explosioner, likt det ryska A-135 systemet.⁶⁷⁴ Ett dylikt scenario är alltså inte aktuellt idag. Ett huvudskäl är istället geopolitik samt att Moskva ogillar tanken på att den amerikanska spaningsförmågan, medelst dessa radarsystem, mot Ryssland ökar och att systemet i förlängningen kan komma att byggas ut och bli mer sofistikerat.⁶⁷⁵

Dessutom ska man inte underskatta den känslomässiga aspekten i missilförsvaret och kärnvapenfrågorna. Många analytiker menar till exempel att Rysslands nationella nostalgi är betyd-

⁶⁶⁸ Georgian Messenger (2007) "Anti-missile System on the Radar..." *Georgian Messenger*, publicerat: 7 March 2007, hämtat: 9 March 2007, adress: http://www.messenger.com.gee/issues/1311_march_7_2007/Opi_1311.htm.

⁶⁶⁹ Podvig, Pavel (2007a) "Missile Defense: The Russian Reaction", *The Bulletin Online*, publicerat: 26 February 2007, hämtat: 27 augusti 2007, adress: <http://thebulletin.org/columns/pavel-podvig/20070226.html>.

⁶⁷⁰ AFP "US Missile Shield..."

⁶⁷¹ Belous, Vladimir (2007) "The Missile-Defense Flap", *RIA Novosti (Reposted at Spacewar)*, publicerat: 11 April 2007, hämtat: 12 April 2007, adress: <http://www.spacewar.com>. Se vidare kartor och resonemang i Karnad, Bharat, *et al.* (2007) "Nukes in the Balance: the Effects of Proliferation on Regional Security", *Jane's Intelligence Review*, July 2007.

⁶⁷² Lindvall, Fredrik, *et al.* (2008) *Missilförsvaret och den strategiska balansen i Europa*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), .

⁶⁷³ Belous "The Missile-Defense Flap",

⁶⁷⁴ Ibid.

⁶⁷⁵ Pikayev, Alexander A. (2007) "Unfair Advantage", *Bulletin of the Atomic Scientists*, July/August, s. 36.

ligt viktigare än de faktiska strategiska initiativen från Washington.⁶⁷⁶ Kärnvapen som symbol för stormaktstatus ska inte underskattas. Ett av Medvedevs första besök som nyutträd president kring till ett RVSN-förband utanför S:t Petersburg och för första gången på många år paraderade kärnvapentrupperna på Röda torget den 9 maj.

Efter den första verbala reaktionen har ett par ryska förslag på motåtgärder framkommit. För det första har bland annat chefen för de ryska strategiska robottrupperna, RVSN, sagt att Ryssland har förmågan att slå ut dessa anläggningar i Polen och Tjeckien.⁶⁷⁷ Detta stämmer i allt väsentligt. Ryssland avsåg också omprogrammera vissa robotar och rikta dem mot Europa. Den 4 juli 2007 varande dåvarande försvarsminister Sergej Ivanov som nämnts att Ryssland skulle kunna placera ut nya robotar i Kaliningrad som svar på missilförsvaret.⁶⁷⁸ Även Vitryssland skulle kunna få ryska robotar på sitt territorium.⁶⁷⁹

Hotet om robotar till Kaliningrad återupprepades efter Georgienkriget. En omprogrammering är dock mycket lätt och kan svårligen upptäckas, vilket gör uttalandet till mer politiskt än praktiskt. Placeringar av robotar i Kaliningrad är ett ofta framfört hot, men huruvida och i så fall när Ryssland tänker realisera detta hot är svårt att se. Det kan inte uteslutas, speciellt inte om den förbättrade ryska förmågan med Iskander tas i beaktande. Ivanov påpekade i detta sammanhang att det är fördelaktigt för Ryssland med sin nya strategiska robot 'RS-24' och en ny teaterrobot⁶⁸⁰ mot missilförsvar eftersom dessa kan penetrera alla existerande och kommande missilförsvar.⁶⁸¹ Ryska utspel om RS-24 bör främst ses som politiska utspel snarare än militära beskrivningar. RS-24, vilken nämnts ovan, är olämplig för att slå ut de polska systemen. Risken för en faktisk förändring har dock ökat efter Georgienkriget och som skydd för de polska anläggningarna har USA gått Polen till mötes i önskemålen att få ett förband med Patriotrobotar som luftförsvar kring missilförsvarsanläggningen. Detta är anmärkningsvärt av två skäl, dels är det ett stort steg med utplacering av NATO-trupp för första gången i ett före detta Warszawapaktland, dels har alla de förtroendeskapande åtgärder som USA vidtagit visavi Ryssland gått om intet. Ryssland skulle till exempel ha fått rätt till insyn i missilförsvarsanläggningarna, om än inte rätt att ingripa. Denna rätt synes nu ha försvunnit.

Därtill kom mer konstruktivt utspel då den ryske och den azeriske försvarschefen i juni 2007 indikerade att de är beredda att låta USA använda den ryska förvaringsradaranläggningen, Gabala, i norra Azerbajdzjan.⁶⁸² Om det var ett ryskt initiativ från början är oklart, men det blev i alla fall ett ansiktsräddande utspel. Gabala är vänd bort från Ryssland och ett samutnyttjande skulle inte vara lika irriterande för Ryssland. Från amerikanskt håll stod dock klart att det inte handlar om ett substitut, utan snarare ett komplement för anläggningarna i norra Europa. Ryssland kan svårligen hindra ett amerikanskt missilförsvar och kan snarast bedömas vilja arbeta nära USA för att påverka utformningen i önskad riktning och tillse ett visst mått

⁶⁷⁶ Beliaev och Martin "Going Ballistic", , s. 88.

⁶⁷⁷ Podvig "Missile Defence..."

⁶⁷⁸ Socor, Vladimir (2007) "Russia Warns of Missile Forward Deployment in Kaliningrad Region", *Jamestown*, publicerat: 6 July 2007, hämtat: 29 August 2007, adress: http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2372273.

⁶⁷⁹ AFP (2008) "Russia May Put bombers and Missiles in Belarus", *AFP (Återpostat på Spacewar)*, publicerat: 6 augusti 2008, hämtat: 11 augusti 2008, adress: www.spacewar.com.

⁶⁸⁰ Uttrycket teaterrobot används ofta på ryska och engelska och avser troligen en kortdistansrobot, dvs. en med en räckvidd kortare än 500 km.

⁶⁸¹ Kislyakov "Russian Plans for Future Wars..."

⁶⁸² AFP (2007a) "Russia and Azerbaijan Confirm Readiness to Host US Anti-missile System", *AFP (Reposted at Spacewar)*, publicerat: 20 June 2007, hämtat: 25 June 2007, adress: <http://www.spacewar.com>

av insyn. Efter Georgienkriget har den förtroendebyggande delen av förhandlingarna gått i stå och det kan antas att USA inte längre är intresserat att samarbeta med Ryssland i denna fråga.

Internationella avtal och den strategiska kontexten

Flera internationella rustningsrelaterade avtal är i gungning. Rörande Ryssland är några av de viktigaste START (*Strategic Arms Reduction Treaty*) samt SORT-avtalet/Moskvaavtalet (*Further Reductions and Limitations of Strategic Offensive Arms Treaty*) och CTBT (*Comprehensive Test Ban Treaty*), varav Ryssland inte ratificerat de två sistnämnda. År 2002 frånträdde USA ABM-avtalet (*Anti Ballistic Missile Treaty*) och NPT-avtalet (*Non-Proliferation Treaty*) är ifrågasatt i relationen med Indien och Iran. Under sommaren 2007 indikerade Ryssland att man kan kanske skulle frånträda INF-avtalet (*Intermediate Nuclear Forces*). START-avtalet går ut 2009 och SORT-avtalet 2012 och både Ryssland och USA har varit måttligt att förlänga avtalen eller ersätta dem med nya. Vissa förändringar kan dock komma efter det amerikanska presidentskiftet och redan under hösten 2008 kom indikationer på att samtal skulle föras. Ett nytt avtal skulle vara acceptabelt för bägge parter, men innehållsmässigt finns betydande skillnader i synsätt.

Traditionellt sett så uppskattar Ryssland viktiga avtal mellan USA och Ryssland av fåfänga skäl även om man inte följer dem till punkt och pricka. INF- och START-avtalen ger Ryssland en speciell status visavi USA och är en symbol för jämbördigt partnerskap. Som framgått ovan finns få skäl att tro att Ryssland och USA kommer att förlänga START-avtalet och därmed blir INF-avtalet det avtal som politiskt kan uppmärksammas mest under den kommande tioårsperioden.

Jurij Balujevskij sa till exempel i februari 2007 att Ryssland kanske lämnar INF-avtalet på grund av missilförsvaret.⁶⁸³ Anledningen var att Ryssland har 'bevis för att det är nödvändigt' eftersom USA bygger en tredje missilförsvarring i Europa. Ivanov betonade efteråt att inget beslut tagits, men han sa uttryckligen att han inte sa emot Balujevskij. Solovtsov, chefen för RVSN, sa därtill att Ryssland var berett att ta upp produktion av medel- och kortdistansrobotar av föreliggande anledning.⁶⁸⁴

INF från 1987 är det enda avtal som eliminerat en hel klass av vapen, nämligen nukleära medeldistansrobotar. Ryssland har länge uppfattat avtalet som orättvist eftersom det endast förbjuder Ryssland och USA att inneha landbaserade medeldistansrobotar, inte andra länder.⁶⁸⁵ Bakgrunden till avtalet är att Sovjetunionen under mitten av 1970-talet placerade ut medeldistansrobotar av typen Pionjär (SS-20) i Europa för att kunna slå mot Europa utan att begränsas av de strategiska rustningsavtal som fanns; och samtidigt kunna rikta sina interkontinentala missiler mot USA. USA svarade med att basera Pershing-2 missiler i Europa. En tanke från europeiskt håll var att på detta sätt knyta USA närmare till Europa. Det blev en förlust för Ryssland eftersom Pershing-2 kunde nå Sovjetunionen på bara 8-10 minuter medan de ryska robotarna enbart kunde användas i Europa. En del grupperingar i Europa uppskattade inte utvecklingen eftersom en kärnvapenväxling kunde äga rum enbart i Europa, utan att drabba

⁶⁸³ Podvig "Missile Defence..."

⁶⁸⁴ Sieff, Martin (2007) "Russian Threat to Withdraw from INF not Bluff", *UPI (Reposted at Spacewar)*, publicerat: 21 February 2007, hämtat: 2 March 2007, adress: <http://www.spacewar.com>.

⁶⁸⁵ Två böcker som behandlar rysk-amerikanska kärnvapenrelationer utifrån avskräcknings- respektive säkerhetsperspektiv är Arbatov, Alexei och Dvorkin, Vladimir (2006) *Beyond Nuclear Deterrence: Transforming the US-Russian Equation* (Washington D.C., Carnegie) och Mosher, David E., et al. (2003) *Beyond the Nuclear Shadow: A Phased Approach for Improving Nuclear Safety and U.S.-Russian Relations* (Santa Monica, RAND).

USA, trots att flera nyckelländers regeringar stod på sig. Efter sju års förhandlingar satte emellertid USA under Ronald Reagan och Sovjetunionen under Michail Gorbatsjov 1987 upp INF-avtalet som reglerade innehav av medeldistansrobotar. De problem som då diskuterades kan således aktualiseras igen under den kommande tioårsperioden.

Hoten om frånträde kom såväl vid USA:s frånträde från ABM som i februari 2007.⁶⁸⁶ Ett frånträde skulle dock inte vara fördelaktigt för Ryssland, av flera skäl. För det första: om Ryssland skulle lämna INF skulle även USA göra det. Liksom under det kalla kriget skulle USA rent teoretiskt kunna använda sina eventuella medeldistansrobotar för preemptiva anfall, medan Ryssland endast skulle kunna tillskriva sina, i den mån nytillverkning skulle ske, en sub-strategisk roll.⁶⁸⁷ Om Iskander utesluts ur ekvationen saknar Ryssland i dagsläget en missil för detta ändamål, till och med på designstadiet och få tror att Ryssland på kort sikt skulle vilja ta upp produktion. Skulle Ryssland mot förmodan göra detta skulle det troligen gå ut över det redan hårt ansatta strategiska beväpningsprogrammet, vilket som indikerats ovan har en del flaskhalsar. En analys menar att Ryssland i bästa fall kunna producera omkring 50-100 robotar på kort sikt, vilka har skulle ha ett betydligt smalare användningsområde och vara sårbara än Topol-M, dessutom till en stor kostnad. Ryssland kan svårligen både spara pengar och bygga en robot av detta slag i hemlighet. Att likt USA utveckla luftburna kryssningsrobotar skulle vara billigare och mer ändamålsenliga. Vad som dock talar för att en produktion skulle ske är att symmetritanken är viktig för Ryssland, man vill ha samma typ av system som USA.⁶⁸⁸ Det skulle med andra ord vara en stor fördel för Ryssland att kunna "gömma" en medeldistansrobotförmåga i Iskandersystemet för att kunna behålla INF som begränsande faktor för USA samtidigt som man själv har en dold förmåga. Genom ett frånträde av INF skulle Ryssland tappa en tung förhandlingsposition så en nedfrysning snarare än frånträde skulle sannolikt vara det troligaste scenariot. Det går dock inte att enbart utefter praktiska förutsättningar utesluta suboptimala beslut från rysk sida. Att producera 50-100 vanliga ballistiska medeldistansrobotar synes dock vara en väl ambitiös satsning, även med kapitaltillskott.

I sammanhanget är Rysslands syn på USA:s kärnvapenpolitik av betydelse, inte USA:s faktiska politik. Ryssland menar till exempel att USA driver en politik som sänker kärnvapentröskeln eftersom USA för det första satsar på en teknologiskt avancerad stridspets,⁶⁸⁹ något som irriterar Ryssland eftersom man från rysk sida accepterat ett större innehav av amerikanska stridspetsar i enlighet med 2002 års Moskvaavtal enbart därför att det fanns vissa frågetecken kring funktionen av de amerikanska stridspetsarna.⁶⁹⁰ För det andra har USA en ambition att ta fram kärnvapen för bekämpning av hårdgjorda mål, de s.k. *bunker busters*, samt vad som kallas för "Complex 2030" för serieproduktion av nya kärnvapen. Ryssland anser att RRW och *bunker busters*, inte främst har en avskräckande roll utan är till för faktisk användning. Detta menar Moskva sänker tröskeln ytterligare. Även om *bunker busters* i första hand skulle användas mot andra än Ryssland skulle USA kunna förstöra hårdgjorda ryska mål, till exempel ledningscentraler och missilsilos, med mer begränsade kollaterala skador än innan, vilket skulle öka det amerikanska intresset att använda dem enligt rysk syn. Det skulle dessutom försvåra ryska vedergällningsaktioner eftersom ett svar på en begränsad kärnvapen-

⁶⁸⁶ Baranov, Mikhail (2007) "Shortsighted Midrange Rockets", *Kommersant*, publicerat: 1 March 2007, hämtat: 2 March 2007, adress: http://www.kommersant.com/p745333/r_1/national_security_strategic_missiles/.

⁶⁸⁷ Ibid.

⁶⁸⁸ Ibid.

⁶⁸⁹ En s.k. *Reliable Replacement Warhead* – RRW.

⁶⁹⁰ Pikayev "Unfair Advantage", , s. 36.

attack skulle utlösa storskalig aggression.⁶⁹¹ I realiteten har USA kämpat för att minska fokus på kärnvapen och såväl RRW som *bunker busters* saknar stöd i kongressen.

Ryssland anser dessutom att USA inte är tillräckligt återhållsamt i synen på kärnvapenanvändning. Den glidning som skett i den amerikanska hållningen genom att man förbehåller sig rätten till preemptiva instanser ”on enemies that are *planning* to use weapons of mass destruction”,⁶⁹² uppfattar Ryssland som synnerligen problematisk, även om man sedan 2003 har en liknande hållning. Under den kommande tioårsperioden kan de ryska kärnvapenrelationerna på strategisk nivå bedömas vara inriktade på USA, även om kärnvapensituationen i världen förändras i övrigt. De taktiska kärnvapnen tillskriv även fortsättningsvis främst en regional roll visavi Europa, Kina och Asien.

Ryssland är en stor tillskyndare av NPT-avtalet och 2006 släpptes ett viktigt policydokument som slog fast att Ryssland såg oroande tendenser med spridning av kärnvapen och kärnvapenrelaterad teknik. Däremot anser Ryssland att politiken kring spridningsfrågorna politiserats för att passa Västs egen politik och man är högst kritisk till den amerikanska dominansen på området.⁶⁹³ Mot denna bakgrund kan sägas att det inte ligger i Rysslands intresse att antalet kärnvapenstater blir fler och spekulationer om ryskt stöd till ett iranskt eller nordkoreanskt kärnvapenprogram torde därmed kunna avskrivras.

Rymdpolitik, rymdtrupperna och de strategiska systemen

Organisatoriskt är den ryska rymdverksamheten uppdelad i rymdtrupperna, som i egenskap av eget truppdrag tillhör krigsmakten och försvarsministeriet, samt rymdstyrelsen Roskosmos som styr den civila rymdverksamheten. Till de militärstrategiska systemen hör missilförsvaret kring Moskva, förvarningssystemet, rymdövervakningssystemet och antisatellitssystemet, vilka alla ligger under rymdtruppernas 3. rymd- och robotförsvarsarmé. Tack vare de tangeringspunkter och synergier som förekommer behandlas såväl militära som civila delar nedan.

Ryssland har i dagsläget ingen aktuell och sammanhängande civil eller militär rymddoktrin/strategi. De övergripande och långsiktiga målen med rymdverksamheten, vid sidan av de delar som ska understödja krigsmakten, är därmed inte klarlagda. Från politiskt håll har ambitioner och beslut varit tvetydiga och anledningarna kan hänföras både till politiska problem med samarbetspartners i utlandet samt industriell tröghet.

Rysslands civila rymdpolitiska mål är enligt Roskosmos att skapa ett bemannat rymdtransportsystem till 2015,⁶⁹⁴ skapande av ett nytt rymdcentrum i Ryssland, skapande av en rysk bemannad rymdstation i polär bana efter 2020 då den internationella rymdstationen ISS fullgjort sitt syfte, en bemannad månfärd till 2025, en bemannad bas på månen mellan 2028 och 2032 samt möjligen en bemannad färd till mars efter 2035.⁶⁹⁵ På ett konceptuellt plan vittnar strategin om att Ryssland vill vara en aktiv aktör på rymdområdet. Dessa mål får rent praktiskt sägas vara en mycket orealistisk ambition om Ryssland avser genomdriva den självt. Det

⁶⁹¹ Ibid., s. 36.

⁶⁹² Dvorkin, Vladimir (2007) "Reading Russia's Posture", *Bulletin of the Atomic Scientists*, July/Augusts. 18. (Egen kursivering)

⁶⁹³ Försvarsministeriet (2006) "The Russian Federation and Nonproliferation of Weapons of Mass Destruction and Delivery Systems: Threats, Assessments, Problems and Solutions", *Försvarsministeriet (Översatt och återpostat på James Martin Center for Nonproliferation Studies)*, publicerat: N/A, hämtat: 30 maj 2008, adress: <http://cns.miis.edu/pubs/other/rusfed.htm>.

⁶⁹⁴ Här avses troligen någon typ av rymdfärja som kan användas flera gånger.

⁶⁹⁵ Kislyakov, Andrei (2007a) "Russia To Get A New Space Port", *Space Daily*, publicerat: 11 september 2007, adress: http://www.spacedaily.com/reports/Russia_To_Get_A_New_Space_Port_999.html.

krävs stora finansiella satsningar för detta. Samtidigt finns en risk att ökad finansiering utan tydlig och realiserbar målbild kan utmynna i resursslöseri. I den mån Ryssland ingår i större internationella projekt, vilket får anses troligt, är dock projekten inte mer orealistiska än andra staters rymdprogram.

Trots avsaknaden av en tydlig målbild har verksamheten utvecklats relativt framgångsrikt och med betydande finansiell förstärkning, vilken rönt uppskattning bland befolkningen och i rysk press. Rymdsektorn sysselsätter 250 000 personer vid 100 bolag och dess årliga produktion under 2006 ökade med 14 procent, vilket är 3,5 gånger mer än industrin i övrigt.⁶⁹⁶ Det federala rymdprogrammets finansiering har mellan åren 2002 och 2007 ökat med 300 procent och uppgick 2007 till ca 942 miljoner USD. Den process av reformering av raket- och rymdindustrin som inleddes 2006 förutspås enligt Roskosmos växa med 8 procent årligen och den andel av sektorn som ligger på jämbördig internationell standard förutses öka från 41 till 100 procent till och med 2015.⁶⁹⁷ Under 2006 sköt till exempel Ryssland upp 25 raketer, vilket var flest i världen.⁶⁹⁸ Tillverkning av raketmotorer åt såväl ryska som amerikanska raketer förväntas fördubblas under kommande år⁶⁹⁹ och inom rymdsektorns forsknings- och utvecklingsfält har minisatelliter med olika civila och militära sensorsystem kommit att bli en viktig del. Fram till år 2015 är fem uppskjutningar planlagda.⁷⁰⁰ Eftersom den ryska intentionen är att vara oberoende av andra stater för sitt rymdprogram försöker man därtill att enbart förlita sig på egna raketer och kosmodromer i framtiden.⁷⁰¹

Det militära förvarningssystemet som ska upptäcka inkommande ballistiska missiler består främst av satelliter och markbaserade radar- och observationsanläggningar. Satellitsystemet har dock stora brister och ger inte Ryssland en fullständig lägesbild, vilket ökar risken för att Ryssland ska uppfatta en fredlig raketavfyrning som ett kärnvapenangrepp. Under januari 2008 hade Ryssland endast tre förvarningssatelliter varav två i höga elliptiska banor (Kosmos 2422 och 2430) och en i geostationär bana (Kosmos 2379). De två första kan på grund av sina banor endast bevaka uppskjutningar från amerikansk mark och de har bara marktäckning 12 timmar per dygn. Den geostationära satelliten, som ändrade spaningsvinkel i september 2007, har viss täckning av norra Atlanten, men inte heller denna har 24-timmars täckning av USA.⁷⁰² Ryssland arbetar dock på ett nytt system med förbättrad förmåga som utprovas under 2008.⁷⁰³ Förvarningssystemets satelliter används även för övrig rymdbevakning av objekt i låga jordbanor tillsammans med bland annat x-bandsradaranläggningar. För bevakning av höga banor

⁶⁹⁶ Ionin, Andrey (2007) "Russia's Space Program in 2006: Some Progress but no Clear Direction", *Moscow Defence Brief*, 2, s. 9.

⁶⁹⁷ Ibid., 11.

⁶⁹⁸ Ibid., s. 9.

⁶⁹⁹ Russo Daily (2008) "Russia's Energomash To Double Production Of Rocket Engines", *Russo Daily*, publicerat: 7 maj 2008, adress:

http://www.russodaily.com/reports/Russia_Energomash_To_Double_Production_Of_Rocket_Engines_999.html.

⁷⁰⁰ Zaitsev, Yury (2007) "Russian Satellites: Smaller, Lighter, Cheaper", *Space Daily*, publicerat: 7 september 2007, hämtat: 10 september 2007, adress:

http://www.spacedaily.com/reports/Russian_Satellites_Smaller_Lighter_Cheaper_999.html.

⁷⁰¹ RIA Novosti (2007a) "Russia Declares Independence in Space", *RIA Novosti (Återpostad på Johnson's Russia List)*, publicerat: 11 juli 2007, hämtat: 7 maj 2007, adress: <http://www.cdi.org/russia/johnson/2007-152-19.cfm>.

⁷⁰² Podvig, Pavel (2008) "Early Warning", *Russian Strategic Nuclear Force*, publicerat: N/A, hämtat: 7 maj 2008, adress: <http://russianforces.org/print.php?url=http://russianforces.org/sprn/&title=Early%20warning>.

⁷⁰³ Quamme, Jacob (2008) "Russia: Early Warning System Status", *NTI*, publicerat: januari 2008, hämtat: 7 maj 2008, adress: <http://www.nti.org/db/nisprofs/russia/weapons/abmc3/earlwarn.htm>.

används optisk observation med teleskop, bland annat från Okno-anläggningen i Tadzjikistan, men även vetenskapsakademiens (RAN) observatorier har rymdbevakning på sitt bord.⁷⁰⁴

De markbaserade radaranläggningarna i förvarningssystemet genomgår en förändringsfas. Efter att Ryssland fick lämna radarn i lettiska Skrunda under slutet av 1990-talet och erfarit problem med två de ukrainska anläggningarna i Sevastopol och Mukatjevo har Ryssland tvingats till nykonstruktioner för att bevara en oberoende förmåga. Utanför Ryssland är radarn i vitryska Baranovitj den enda radar som den rysk tillgång anses säkerställd till. Det nya systemet, kallat Voronezj, infördes under december 2006 i Lechtusi vid S:t Petersburg och under 2008 färdigställs den andra i Armavir i södra Ryssland. Systemet har varit planerat sedan sovjettiden och klarar av att täcka en del av de luckor som uppkommit. Överlag förbättrar systemet den ryska förmågan till detektion av såväl ballistiska som kryssningsmissiler.⁷⁰⁵

Den ryska satellitspaningen har för närvarande stora brister och kan inte sägas utgöra ett gott underrättelsestöd till ryska beslutsfattare. Enligt befälhavaren för rymdstyrkorna, Vladimir Popovkin, har Ryssland endast två till tre satelliter för underrättelseändamål trots att Ryssland har sex industrier som tillverkar dylika satelliter. Oberoende analytiker menar att Ryssland endast förfogar över en modern militär underrättelsesatellit (Kosmos 2421). Man kan dock utnyttja ytterligare en civil spaningsatellit (Resource-DK1). Den sista militära fotospaningsatelliten (Kosmos 2427) togs ur bruk i augusti 2007.⁷⁰⁶ Den 26 juli sköts emellertid en ny militär spaningsatellit upp, kallad Persona-1. Satelliten har bra upplösning och inte sedan 2001 har Ryssland haft en så bra spaningsförmåga. En enda satellit är dock otillräcklig för heltäckande spaning och det förefaller således att utspel från ryska företrädare om landet har förmåga att läsa alla registreringsskyltar i Sveriges storstäder kanske inte stämmer.⁷⁰⁷

Ryssland har dessutom ett konkurrerande satellitnavigationssystem till det amerikanska GPS-systemet och Europas planerade Galileo. Det ryska systemet som kallas Glonass består i teorin av 24 satelliter i semisynkrona banor i tre nivåer kring 20 000 km höjd. Behovet av systemet kommer av att Ryssland vill vara oberoende av utländska system som kan förses med kryptering. Systemet hade i maj 2008 endast 16 satelliter i bruk varav två var på underhåll.⁷⁰⁸ Under 2008 äskades en förstärkning av budgeten för Glonass på grund av problem att hålla ett tillräckligt antal satelliter i drift och en ettårig försening i tidsplanen. Systemet ska vara i drift under slutet av 2008.⁷⁰⁹ Behovet av eget satellitnavigationssystem framträdde med all tydlighet under Georgienkriget i augusti 2008 där ryska förband saknade denna typ av utrustning samtidigt som att de georgiska förbanden hade tillgång till GPS.⁷¹⁰ En knapp månad efter kriget framkom uppgifter i Kommersant om att Glonass tillförts ytterligare 67 miljarder, en an-

⁷⁰⁴ Podvig "Early Warning",

⁷⁰⁵ Quamme "Russia: Early Warning..."

⁷⁰⁶ Kommersant (2008a) "Flap over Military Satellites", *Kommersant*, publicerat: 28 januari 2008, hämtat: 11 februari 2008, adress: http://www.kommersant.com/p846278/r_36/military_intelligence_space/.

⁷⁰⁷ Helsingin Sanomat (2007) "Growing Concern about Russia Leads to New Defence Thinking in Sweden", *Helsingin Sanomat*, publicerat: N/A, hämtat: 30 maj 2008, adress: <http://www.hs.fi/english/article/Growing+concern+about+Russia+leads+to+new+defence+thinking+in+Sweden/1135225114537>.

⁷⁰⁸ Informatsionno-analititjieskij tsentr prikladnoj potrebitelskij tsentr (2008) "Sostav gruppировки KNS GLONASS na 07.05.2008g", *Federalnoe kosmitjeskoe agentstvo: Informatsionno-analititjieskij tsentr prikladnoj potrebitelskij tsentr*, publicerat: 7 maj 2008, hämtat: 7 maj 2008, adress: <http://www.glonass-ianc.rsa.ru/pls/htmldb/f?p=201:20:10280363698939642069::NO>.

⁷⁰⁹ Kommersant (2008d) "A Temporary Glitch in GLONASS", *Kommersant*, publicerat: 28 mars 2008, hämtat: 31 mars 2008, adress: http://www.kommersant.com/p872197/r_530/satellite_navigation.

⁷¹⁰ Larsson, Robert L (Red) (2008b) *Det kaukasiska lackmustestet: konsekvenser och lärdomar av det rysk-georgiska kriget i augusti 2008*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R-2563-SE, s. 36.

märkningsvärd hög siffra, rubler i finansiering med ambitionen att fördubbla antalet operativa satelliter.⁷¹¹

Att rymden redan är militariserad är ett faktum, den fråga som man internationellt diskuterar är således hur man reglerar en förestående vapenisering av rymden. Det existerande rymdavtalet (OST) förbjuder inte vapen i rymden eller system som kan användas som vapen i rymden eller system som kan användas som vapen mot objekt i rymden,⁷¹² vilket har påkallat en uppdatering av avtalet. Ryssland och Kina har samarbetat mot USA i frågan om vapenisering, främst inom ramen för de FN-ledda så kallade Paros-förhandlingarna (Prevention of Arms Race in Outer Space). USA anser att all rymdverksamhet som syftar till fredliga ändamål ska vara tillåten, men i begreppet 'fredliga ändamål' lägger Washington även in användningssystem som gagnar den nationella säkerheten, vilket i praktiken gör att USA kan tänka sig vapen i/mot rymden. Ryssland, liksom Kina, gör en dock en åtskillnad på s.k. rymdobjekt och objekt i rymden. Rymdobjekt är i princip objekt som permanent är placerade i rymden, till exempel en rymdstation eller satellit, medan objekt i rymden bland annat inkluderar ballistiska missiler som är "på genomresa". Enligt rysk syn bör vapen ämnade mot rymdobjekt förbjudas, men inte system mot objekt i rymden. Det innebär i att ett missilförsvar (ABM) ska vara tillåtet men inte antisatellitesystem (ASAT).⁷¹³ Det amerikanska missilförsvarsprogrammet skulle således enligt rysk syn inte utgöra ett avtalsmässigt problem, men den amerikanska och kinesiska ambitionen att bekämpa satelliter skulle vara det.

Som konstruktivt inspel i diskussionen föreslog Ryssland i februari 2008 ett utkast kallat "Treaty on the Prevention of the Placement of Weapons in Outer Space: the Use of or Threat to Use Force against Outer Space Objects" (PPWT) som ett vidareutvecklat alternativ av Paros-förslagetets fokus på kapprustning. Kritik som framförts mot förslaget menar att deras förslag förbjuder inte användning av markbaserade vapen mot rymdobjekt. Förslaget innebär därtill att endast system som är designade för att bära vapen räknas som vapen, vilket innebär ett problem när även icke-vapen kan användas offensivt.⁷¹⁴ En ytterligare punkt som Ryssland vill få fram är att det även ska vara förbjudet att testa vapen i rymden.

Gällande det ryska ABM-försvaret kan sägas att Ryssland aldrig haft ett rikstäckande missilförsvar utan har främst satsat på ett försvar runt Moskva. Det senaste tillskottet är det mycket avancerade S-400 systemet, som sakteliga har börjat införas.⁷¹⁵ Kommande generations luftförsvar i Ryssland kallas G5 och uppges bli betydligt bättre än S-400. Uppgifterna kring G5 är knapphändiga men systemet ska ha en missilförsvarskomponent, en luftförsvarskomponent och en rymdförsvarskomponent.⁷¹⁶ Det förefaller inte troligt att ett nytt system införs runt

⁷¹¹ Kommersant (2008b) "Glonass Gets a Hot of Military Funding", *Kommersant*, publicerat: 15 september 2008, hämtat: 16 september 2008, adress: http://www.kommersant.com/p1026302/GLONASS_navigation_global_system.

⁷¹² AFP "Russia May put..."

⁷¹³ Høstbeck, Lars (2008) *Rustningskontroll i Rymden - historia och nuläge*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), 11 augusti 2008, FOI Memo 2493, s. 6.

⁷¹⁴ Krepon, Michael (2008) "Russia and China Propose a Treaty Banning Space Weapons, while the Pentagon Plans an ASAT Test", *Stimson Center*, publicerat: 14 februari 2008, hämtat: 7 maj 2008, adress: <http://stimson.org/print.cfm?pub=1&ID=568>.

⁷¹⁵ För analys och diskussion kring missilförsvarsfrågor, se Rydqvist, John (2001) *Robotförsvar som symbol och vapen: ABM, NMD och TMD i USA och Ryssland*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R--0072--SE.

⁷¹⁶ Kommersant (2007h) "Russia's G5 System of Air Defense Able to Counter Space Attack", *Kommersant*, publicerat: 8 August 2007, hämtat: 10 August 2007, adress: http://www.kommersant.com/p-11195/r_500/Space_attack_G5.

Moskva under den kommande tioårsperioden utan fokus kommer förmodligen att ligga på full utbyggnad av S-400-systemet.

Bedömning i ett tioårsperspektiv

De spekulationer som förekom under 1990-talet och början av 2000-talet rörande ett avskaffande av kärnvapentriaden kan nu helt avskrivas. 2005 års bedömning att de landsbaserade strategiska kärnvapen även framgent kommer att utgöra ryggraden i de strategiska kärnvapenstyrkorna ligger dock fast. Efter utgången av START-avtalet år 2009 kan Ryssland komma att förse en del av sina missiler med multipla stridsspetsar (MIRV) även om det blir svårt att kompensera för den ofrånkomliga kvantitativa minskningen. Om ett START IV framförhandlas är svårt att säga, likaså vad ett dylikt avtal skulle innehålla, men det är svårt att se en rysk acceptans mot förbud av MIRV:ning.

I övrigt gäller att i takt med en faktisk numerär minskning blir behovet av mobila plattformar gradvis större om avskräckningen ska kunna upprätthållas med tillräcklig redundans. Landets andraslagsförmåga är t.ex. helt beroende av strategiska robotubåtar. Eftersom det strategiska bombflyget under normala omständigheter inte kan antas vara kärnvapenbestyckade kan den låga patrullfrekvensen med ubåtar ligga till grund för att ifrågasättas om Ryssland verkligen har en stående andraslagsförmåga eller endast förmåga till andraslagsförmåga. Det går att säga att den strategiska beredskapen för närvarande är låg. Graden av kärnvapenpolitisk spänning är dock så pass låg att det praktiskt sett inte spelar så stor roll.

Det strategiska förvarningssystemet med radaranläggningar och satelliter har flera allvarliga luckor och i dagsläget får inte Ryssland en heltäckande bild av inkommande objekt eller uppskjutningar ens i USA. Förmågan kommer dock troligen att förbättras under den kommande tioårsperioden och en del av luckorna kommer förmodligen att täckas.

Det är osäkert i vilken grad det strategiska bombflyget kommer att kunna upprätthålla en hög teknisk nivå i ett längre tidsperspektiv. Dagens modernisering av bombflyget är långsam och inga nya modeller utvecklas. Inom den kommande tioårsperioden kommer Ryssland att behöva ta avgörande beslut om satsningar på en ny generations strategiska bombflygplan. Dock kommer moderniseringen och den ökande övnings- och patrullverksamheten att leda till en förbättrad förmåga att agera från existerade plattformar.

En genomgående trend är att Rysslands förbättrade finansiella situation möjliggör en högre anskaffningstakt, nya resurser till FoU samt kraftigt höjd övningsverksamhet. Under den observerade perioden har anskaffningen av robotar gått från en till sjutton per år och den kvalitativa nivån på nya utvecklingsprojekt får anses som mycket hög. Det ska dock understrykas att den övergripande numerären är kraftigt krympande. Nyanskaffningen överstiger inte avvecklingen av äldre system och det är inte endast en fråga om pengar. På kort sikt finns flaskhalsar i produktionslinjen som sätter begränsningar i förmågan att tillverka större kvantiteter av missiler. Ryssland kommer förmodligen inte att överskrida SORT-avtalets begränsningar på 1 700 – 2 200 operativa stridsspetsar till och med år 2012.

När det gäller rymdsystemen är bedömningen att dessa endast delvis i dagsläget kan understödja de politiska och militära målen Ryssland har. Enligt försiktig framskrivning av de senaste årens trend avseende ambition, målbild, nysatsningar och budgetallokering kommer dock förmågan att förbättras kraftigt under den kommande tioårsperioden, även om inte systemen blir heltäckande, felfria och med redundans. Ryssland satsar på en återtagning av förmåga och är berett att betala för den.

Bedömningen 2005 innebar att vitbokens uttalanden från 2003 tycktes konsistenta med den förda politiken och den faktiska utvecklingen på kärnvapenområdet. Utvecklingen sedan dess förstärker föregående slutsats. De tekniska och reella delarna av kärnvapenpolitiken ligger väl i linje med Rysslands behov så som de formulerats i viktigare dokument, inklusive det utrikespolitiska konceptet från 2008. En ny doktrin kan ändra analysen något, men förmodligen innehåller en ny doktrin delar av den utveckling som redan har börjat skönjas. Vid sidan av de konsistenta delarna ovan har dock flera diskrepanser rörande verklighet och mer populistiska kärnvapenpolitiska utspel mellan 2006 och 2007 identifierats. Utspelet rörande upprustning och nyanskaffning får bedömas som något skarpare än tidigare. En anledning är att även om trendbrottet mellan nedrustning/förfall och återtagning redan kom kring år 2001-2003 så har de större budgetära förändringarna och momentum i utvecklingen inte kommit förrän 2006. Takten har därvidlag ökat både reellt och relativt sett, dock från låga nivåer.

De förändringar som indikerats genom politiska utspel har inte fått praktiskt genomslag eller så ligger det ett par år in i framtiden. Ledtiderna är långa för FoU samt anskaffning av materiel och strategiska plattformar. Det innebär att vissa av de utspel som gjorts kan ses som kunngörelser av framtida ambitioner och förmågor, t.ex. gällande nya missiler och plattformar, snarare än omedelbara åtgärder för att hantera hastigt uppkomna förändringar på den strategiska scenen. Ryssland in-tecknar alltså en kommande förmåga i förtid rent politiskt.

Visserligen pågår en reell modernisering av kvarvarande kärnvapensystem, men Ryssland saknar delvis en förmågegrund för en del av de utspel som gjorts rörande omprogrammering av missiler, basering av robotar i Kaliningrad, nyutveckling av medeldistansrobotar och ett eventuellt lämnande av INF-avtalet. Att till exempel initiera och konstruera nya medeldistansrobotar får sägas vara ett orealiserbart alternativ på kort sikt, såvida inte Iskandersystemet har en längre räckvidd än vad som officiellt erkänts. Med detta i åtanke och med stöd av FOI:s beräkningar finns fog för att anta att Ryssland i närtid har medeldistansrobotar i strid med ingångna avtal. Ryssland kan även komma att realisera de andra hoten, trots att det objektivt sett skulle vara till Rysslands nackdel att t.ex. lämna INF. En nedfrysning i stil med CFE är dock ett troligt scenario. De ryska kärnvapenpolitiska utspelen utgör ett tydligt tecken på den gradvisa attitydförändring som Ryssland uppvisat under Putins och Medvedevs tid vid makten.

Perceptionen av en långsam strategisk inringning gör att mindre välöverlagda strategiska beslut kan genomdrivas och att den politiska retoriken stiger i intensitet. Det hör dock till saken att utspelen är brickor i det internationella förhandlingsspelet. Ovanstående dimensioner har därtill ett mycket starkt symbolvärde, såväl internt som externt. Föreliggande rapports bedömning är att Kremles politik i detta avseende fungerar mycket väl. Expertgrupperingar inom och utom Ryssland känner mycket väl till bristerna i Rysslands kärnvapenförmåga men man lyckas troligen ingjuta en uppfattning hos den ryska befolkningen att den ryska förmågan är betydligt bättre nu än under 1990-talet – trots att de åtgärder som gjorts endast i begränsad omfattning fått genomslag ännu.

Kemiska och biologiska vapen

- Trots officiella försäkringar från rysk sida om att alla kemiska vapen kommer att vara förstörda 2012, är bedömningen att det kommer att bli svårt om inte helt omöjligt.
- Ryssland kommer under en tioårsperiod att ha fortsatt god kunskap och kapacitet inom B- och C-områdena och vissa kemiska vapen kommer att finnas kvar i alla fall till 2012. Den militära skyddsförmågan mot kemiska och biologiska vapen får anses vara god i ett internationellt perspektiv och kommer även framöver att vara det.
- Det finns inga tecken på kort eller längre sikt på ökad öppenhet inom de biologiska och kemiska områdena.
- Ryssland betonar risker för nya biologiska hot, bioterrorism och behovet att stärka den biologiska säkerheten bl.a. vid anläggningar samt att civilt satsa på utvecklingen inom biotekniken.

Detta kapitel behandlar utvecklingen i Ryssland inom områdena kemiska och biologiska vapen. Den första delen behandlar kemiska vapen med en tonvikt på arbetet med förstöring av kemiska stridsmedel och vapen i enlighet med internationella avtal. Det andra avsnittet behandlar biologiska vapen med tonvikt på åtgärder till skydd mot bioterrorism och att förstärka den biologiska säkerheten. Avslutningsvis görs en bedömning i ett tioårsperspektiv.

Kemiska vapen, fortsatt destruktion

I den tidigare bedömningen fokuserades på destruktionen av kemiska vapen i Ryssland vilket även denna gör då den utgör en central politisk fråga av internationell betydelse. Ryssland ansågs då, att med relativt låg sannolikhet kunna klara av att förstöra alla kemiska vapen till 2012 men i denna rapport är bedömningen något mer positiv utan att förringa återstående problem. De tidigare problemområdena avseende destruktionen, finansieringen, slutprodukterna vid destruktionen, och den fysiska säkerheten vid transport och vid destruktionsanläggningar kvarstår till del. Under de gångna åren har positiva framsteg gjorts i destruktionsarbetet. Den förra bedömningen konstaterade att det fanns brister i öppenhet och trovärdigheten i den ryska hållningen när det gällde C-området och här har ingen förändring skett. I den tidigare rapporten noterades att destruktionen skulle kunna fortgå i långsammare takt om världsutvecklingen resulterade i större mellanstatliga spänningar och det är för tidigt att kunna bedöma om dagens kris i relationerna mellan Väst och Ryssland avseende Georgien kan få någon inverkan.

Ryssland och den kemiska vapenkonventionens krav

Ryssland har varit part i den kemiska vapenkonventionen, CWC (*Chemical Weapons Convention*) sedan 1997. Konventionen har 183 stater anslutna 2008 medan tolv stater⁷¹⁷ fortfarande står utanför avtalet. Vid andra översynskonferensen 2008 betonades vikten av att stater som har kvar kemiska vapen lever upp till sina åtaganden om att förstöra dessa. Därtill betonades

⁷¹⁷ Angola, Bahamas, Nordkorea, Dominikanska republiken, Egypten, Guinea-Bissau, Irak, Israel, Libanon, Burma, Somalia och Syrien, Av dessa är Guinea-Bissau, Irak och Libanon på god väg att ratificera konventionen.

också vikten av fullständig konvertering eller destruktion av anläggningar för framställning av kemiska vapen. Konferensen välkomnade ryska försäkringar om att förstöra sina kemiska vapen före slutdatumet 2012. Den 31 oktober 2008 hade över 41 % av totalt 70 000 ton med kemiska vapen förstörts.⁷¹⁸ Det är USA och Ryssland som hade de största lagren och destruktionen har visat sig vara tekniskt svårare och dyrare än förväntat. De officiella tidpunkterna för destruktionen framgår av konventionen där för kategori 1 kemiska vapen ska minimum 1 % ha förstörts år 1-3 enligt fas 1, 20 % inom 3-5 år enligt fas 2, 45 % inom 5-7 år enligt fas 3 och 100 % inom 7-10 år enligt fas 4, (åren räknas från det att den kemiska vapenkonventionen trädde i kraft den 29 april 1997).⁷¹⁹

Trender avseende ryskt C-skydd

När det gäller den C(kemiska)-skyddsforskningen och utvecklingen som bedrivs är få detaljer kända förutom huvuddragen men bedömningen är att några stora förändringar inte har skett. Verksamheten har anpassats för att beakta hotet från att terrorister kan komma att använda kemiska ämnen. Inom ramen för CWC deklarerar visserligen FoU-program inom C-skydd men denna deklARATION är inte detaljerad. Fortfarande råder det oklarhet om inriktning och omfattning i stort och om verksamhet förekommer som kan ifrågasättas ur konventionens perspektiv på grund av bristande öppenhet om verksamheten. En fråga som fått ökad aktualitet är s.k. icke-dödliga vapen (*non-lethal weapons*) och risken för kemisk terrorism. Rysslands inställning till dessa frågor inom CWC är välkänd sedan länge och den ryska positionen har inte sedan 2005 förändrats eller utvecklats nämnvärt. I president Medvedevs förslag till budget 2008 har BC-skydd prioriterats för skydd av befolkningen vid krissituationer inom ramen för det federala programmet för kemisk och biologisk säkerhet (2009-2013). Det kan även noteras att premiärminister Putin avser att stärka den inhemska kemiska industrin genom att avsätta 2,7 miljarder USD i ett program fram till 2015 för att skapa 200 nya företag för att göra det militärindustriella komplexet oberoende av importen vilket får bedömas som en viljeinriktning men inte så realistiskt inom en tioårsperiod.⁷²⁰

När det gäller de väpnade styrkornas C-skyddsförmåga är bedömningen att framsteg görs men att förmågan inte förändrats mycket. Ryssland är oroat av att icke-statliga aktörer kan få tag på massförstörelsevapen. Biträdande sekreteraren i Rysslands säkerhetsråd har uttryckt det som att det inte är frågan om utan när icke-statliga aktörer får tillgång till sådana vapen.⁷²¹ Det påpekas även att ryska trupper har utsatts för insatser med kemiska ämnen bl.a. klorgas och radioaktiva ämnen vid insatser i Nordkaukasus. De ryska CBR⁷²²-skyddstrupperna står inför

⁷¹⁸ OPCW, Conference of States Parties, "Status Report on the progress made by those States Parties that have been granted extensions of deadlines for the destruction of their category 1 chemical weapons" Note by the Director General, Doc. C-13/DG.7, 14 November, 2008, hämtad 8 december 2008, adress http://www.opcw.org/documents-reports/conference-of-the-states-parties/?tx_damfrontend_pi1%5Bpointer%5D=3 ; Hart John och Peter Clevestig, "Reducing security threats from chemical and biological materials", i *SIPRI Yearbook, Armaments, Disarmament and International Security 2008*, Oxford University Press, 2008, ss. 439-441, och avsnittet bygger till del på diskussioner och information från John Hart vid SIPRI som närmare följer arbetet inom OPCW och destruktionen av kemiska vapen, april, 2008.

⁷¹⁹ CWC, "Chemical Weapons Convention, Verification Annex", Part IV(A), paragraph 17(a).

⁷²⁰ "Russia Aims to Develop Chemical Industry", *DefenseNews*, 29 juli, 2008, hämtad: 4 september 2008, adress: <http://www.defensenews.com.php?i=3649291>

⁷²¹ Spassky, N., (2005) Ambassador, "Speech at the Security Policy training Course in Moscow", 5 September, 2005, hämtad: 2 februari 2008, adress: <http://www.pircenter.org/cgi-bin/pirnews/getinfo.cgi?ID=2016&L=1>.

⁷²² Chemical, Biological or Radiological eller kemiska, biologiska och radiologiska.

en omdaning och ska anpassas till den nuvarande synen på risken för CBRN⁷²³ insatser. Personalreduktioner har genomförts och nu prioriteras välutbildade och mobila enheter. Försvarsministeriet ansvarar för utnyttjande av CBR-skyddstrupperna vid militära insatser, FSB vid antiterrorisminsatser och Ministeriet för extraordinära händelser vid skydd av befolkningen vid exempelvis olyckor. CBR-skyddstrupperna har även ett ansvar när det gäller destruktionsen av kemiska vapen.⁷²⁴ Trupperna har tre uppgifter där den första är att bedöma situationen där CBRN insatser eller olyckor har skett. Den andra är att skydda militär personal och viktiga installationer. Den tredje är att kunna dölja militära enheter från att bli upptäckta bl.a. med döljande rök. Organisationer omfattar även utbildnings- och forskningsinstitut för utvecklingsarbete. Trupperna är förlagda bl.a. vid nukleära anläggningar eller större kemiska fabriker samt vid flygbaser då enheterna är mobila. Skyddsförmågan hos trupperna får anses vara god i ett internationellt perspektiv.

Destruktionen av ryska kemiska vapen

Lager med kemiska vapen finns nu på sex platser i Ryssland (Kambarka, Kizner, Maradikovskij, Potjep, Leonidovska och Sjtjutje) då destruktionsen har avslutats vid den sjunde Gornyj. En central uppgift inom den kemiska vapenkonventionen är att verifiera destruktionsen av gamla kemiska vapen i lager. Säkerheten vid de ryska kemiska lagren bedöms vara tillfredsställande och initiativ har tagits för att höja den kemiska och biologiska säkerheten vid anläggningar. Under de senaste åren har arbetet och takten med genomförandet av destruktionsen av kemiska vapen i Ryssland ökat markant. 2006 togs destruktionsenheter i drift vid Kambarka och Maradikovskij. Under 2008 startade driften i Leonidovska, förväntas starta vid Potjep och Sjtjutje och 2009 starta vid Kizner. Arbetet med att färdigställa anläggningen i Sjtjutje har fördröjs på grund av motsättningar mellan USA och Ryssland avseende kostnader för arbeten som skulle utföras.⁷²⁵ Den stipulerade tidpunkten då förstöringen skulle vara avslutad var den 29 april 2007 men kunde förlängas som längst med fem år till den 29 april 2012 vilket också skedde för USA och Ryssland.⁷²⁶ I oktober 2005 reviderade Ryssland sin destruktionsplan för att påskynda destruktionsen.⁷²⁷ Mot bakgrund av Rysslands förbättrade ekonomi, fördröjningen i utländskt bistånd har den ryska finansieringen av destruktionsen ökat markant från 400 miljoner USD 2005 till 718 miljoner USD 2006 och den har beräknats till 1000 miljoner USD för

⁷²³ Chemical, Biological, Radiological and Nuclear.

⁷²⁴ Petrov V. G., (2008) "Waking the CBRN bear", *CBRNe World*, Summer 2008, ss 24-27; och Interfax-AVN (2008) Ny chef för CBR-trupperna, nyhetsrapport, sammandrag av militärt relaterade nyheter i ryska medier 11/6 – 17/6, från svenska ambassaden i Moskva, Ö10:209/08.

⁷²⁵ Interfax (2007) "U.S. asked to clarify funding issues regarding Russian chemical weapons disposal facility", *Interfax*, 14 maj, 2007.

⁷²⁶ Ember L., (2006), "Chemical weapons deadline at risk: Russia, even U.S. is not likely to destroy its arsenals completely by 2012 as mandated by treaty", *Chemical & Engineering News*, Vol. 84, Nr. 16, 17 april, ss. 27-30.

⁷²⁷ Walker, Paul och Janina de Guzman, (2006) "Implementing Chemical Weapons Destruction in Russia: An investigation of best practices in WMD demilitarization", SGP Issue Brief, No. 6, februari, 2006, hämtad: 27 januari 2008, adress: <http://www.sgpproject.org/publications/SGPIssueBrief/Walker-de-Guzman%20Final.pdf>; och Changes to be included in the Special Federal Programme Destruction of Chemical Weapons in the Russian

Federation, approved by Resolution no. 305, dated 21 March 1996, for the Russian Federation, Resolution of the Government of the Russian Federation no. 639, 24 oktober. 2005, hämtad: 20 maj 2008, adress: <http://www.rg.ru/ximiya.html>.

2007 och 2008.⁷²⁸ Under 2006 fattades beslut att Ryssland skulle ha förstört 45 % av kategori 1 agens till den 31 december 2009 i enlighet med ett ryskt förslag till OPCW (*the Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons*).⁷²⁹ Den 7 april 2007 deklarerade Ryssland att man hade avslutat steg två av totalt fyra steg enligt den kemiska vapenkonventionens destruktionsplan.⁷³⁰ Den 5 april 2008 angav Ryssland att man hade förstört 27 % av sina kemiska vapen, 10 600 ton av kategori 1 kemiska vapen och man uteslöt att Ryssland inte skulle kunna hålla tidsgränsen 2012.⁷³¹

Den förre presidenten Putin ansåg att det var en av Rysslands viktigaste internationella uppgifter att fullgöra sina åtaganden enligt CWC. Samtidigt betonades vikten av att andra parter, i klartext USA, fullgjorde sina åtaganden speciellt som konventionen inte medger någon förlängd tidsfrist för destruktionsplanen. Hela det ryska programmet för destruktionsplanen kommer att kosta 9 miljarder USD, där Ryssland 2007 satsade 1,050 miljarder USD och kommer 2008 satsa 1,400 miljarder USD.⁷³² En väsentlig förutsättning för denna förlängning som godkändes av parterna till konventionen för USA och Ryssland var att från 2008 skulle bägge stater stå som värd för OPCW besök vid destruktionsanläggningarna.⁷³³ Det råder emellertid oklarhet under vilka förhållanden som sådana besök accepteras och det utgör fortfarande en utestående fråga. Officiella företrädare från Ryssland fortsätter att hävda att Ryssland får mindre ekonomiskt och annat stöd för destruktionsplanen än vad givarländer har utlovat varför arbetet hotar att försenas ytterligare. Det här är en ståndpunkt som Ryssland kommer att upprepa för att kunna ha som ursäkt om man inte hinner fullgöra destruktionsplanen fullständigt till 2012. De stater som bidrar finansiellt och tekniskt till destruktionsplanen av ryska kemiska vapen är USA, EU, Belgien, Finland, Frankrike, Irland, Italien, Kanada, Nederländerna, Norge, Nya Zeeland, Polen, Schweiz, Storbritannien, Sverige, Tjeckien och Tyskland liksom NTI (*Nuclear Threat Initiative*).⁷³⁴ Biträdande premiärminister Ivanov hävdade att det utländska biståndet bara motsvarar 10-15 % av den totala kostnaden vilket var lägre än förväntat och han lovade samtidigt i maj 2007 att Ryssland kommer klara tidsfristen för destruktionsplanen enligt kraven i den kemiska vapenkonventionen.⁷³⁵ I augusti 2007 hävdades att Ryssland hade fått lite mer än 25 % av kostnaderna för destruktionsplanen från partners.⁷³⁶ Tidigare har Ryssland angett att de önskar minst

⁷²⁸ Mikhaylov, V., (2005), "Stagnatsiya natsional'noy oboroni?" [Is the National Defence Industry Stagnation?], *Voенно-Promishlenniy Kur'er*, 9-16 november, adress: http://www.vpk-news.ru/article.asp?pr_sign=archive.2005.109.articles.army_02; och Poroskov, N., (2006), "Lend-liz XXI Veka", [21st-Century Lend-Lease], *Vremya Novostey*, 10 februari 2006, adress: <http://www.vremya.ru/2006/23/4/145089.html>.

⁷²⁹ OPCW, (2006), "Decision, prepared for a date for the completion of phase 3 of the destruction by the Russian Federation of its category 1 chemical weapons", Doc. C-11/DEC.14, 8 december.

⁷³⁰ Mikhaylova, N. (2007) "Russia is fulfilling its obligations unconditionally", *Saratovskaya Oblastnaya Gazeta*, 27 april, Doc. OSC CP2007050834401.

⁷³¹ Kholstov, Victor, (2008) "Statement by the Head of the Russian Delegation to the Second Special Session of the Conference of the States Parties to Review the Operation of the Chemical Weapons Convention", The Hague, 8 april, 2008.

⁷³² *Ibidem*

⁷³³ OPCW, (2006) "Decision visits by representatives of the Executive Council", Doc. C-11/DEC.20, december.

⁷³⁴ G8 Summit Heiligendamm (2007), *GPWG Annual Report 2007*, Consolidated Report Data, Annex A, hämtad: 3 september 2007, adress: <http://www.g8.utoronto.ca/summit/2007heilgendamm/g8-2007-gp-report-anx.pdf> 2.

⁷³⁵ Interfax, (2007) "Ivanov: Foreign aid to provide 10-15% of funds to scrap chemical arsenal", *Interfax*, 4 May, 2007, Doc. OSC CEP20070504950118.

⁷³⁶ Kommersant, (2007) "Russia to scrap 45 percent of its chemical weapons", *Kommersant*, 10 August, 2007, hämtad: 28 januari 2008 adress: http://news.greencross.ch/index.php?mode=singleview&action=overview&table=news_english&language=en&id=369.

25-33 % utländskt stöd för destruktionsarbetet.⁷³⁷ Ryssland hade i september 2007 förstört 23 % av kategori 1 lager och alla kategori 2 och 3 lager med kemiska vapen vilket kan jämföras med att USA hade vid den tidpunkten förstört 50 % av sina 30 000 ton. Information om vilka mängder av kemiska vapen och hur de lagras liksom typ av ammunition har sammanfattats av SIPRI.⁷³⁸

Takten i destruktionsarbetet av kemiska vapen i Ryssland har under senare år ökat markant, inte minst på grund av ökande ryska anslag. Detta i kombination med fortsatta stora utländska bidrag för destruktionsarbetet har resulterat i att man från ryskt officiellt håll hävdar att Ryssland kommer klara att förstöra alla kemiska vapen till 2012 enligt den förlängda tidsfrist som gäller. Destruktionen av kemiska vapen har fått ökad vikt politiskt i Ryssland ju närmare sluttidpunkten 2012 kommer. Ansvarig myndighet för destruktionsarbetet är det Federala industriverket, inom Ministeriet för industri och handel, som är Rysslands nationella myndighet och kontaktpunkt för den kemiska vapenkonventionen (CWC). En annan organisation med ansvar för förstöringen av kemiska vapen är det federala direktoratet för skydd, lagring och destruktionsarbetet av kemiska vapen.⁷³⁹ Det finns också en kommission som ansvarar för kemisk nedrustning och som rapporterar till presidentens kansli. Förutom dessa är Utrikesministeriet, Försvarsdepartementet, Inrikesministeriet och premiärministerns kansli involverade.

För att koordinera det utländska biståndet från givarländerna har flera forum utvecklats. Inom G8: s *Global Partnership against the Spread of Materials and Weapons of Mass Destruction* sker regelbundna möten och destruktionsarbetet avrapporteras regelbundet. Sedan finns det *the Russian CW destruction assistance donor meetings in the Hague* och *the Shchuch'ye Co-ordination Working Group*. Inom EU sker koordineringen vid bl.a. CODUN möten i Bryssel. Stödet från EU har skett dels bilateralt och dels genom s.k. Gemensamma åtgärder.⁷⁴⁰

Det är svårbedömt om Ryssland verkligen kommer att lyckas uppfylla kraven på fullständig destruktionsarbetet av kemiska vapen före 2012. Två faktorer kan här ha betydelse: det ena är politiska skäl (det vill säga om omvärlden bedömer att destruktionsarbetet är fullständig eller inte) och det andra takten på destruktionsarbetet av den stora mängden artilleripjäser med kemiska stridsmedel som omfattar några miljoner. Detta kommer att vara arbetskraftintensivt, riskfyllt och innebära tekniska utmaningar. En annan aspekt är hur den internationella organisationen OPCW (*Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons*) kommer att hantera frågan om sluttidpunkten 2012 d.v.s. hur ett eventuellt brott mot att uppnå fullständig destruktionsarbetet före 2012 och om det tolkas som enbart en teknisk fråga eller brott mot själva konventionens krav.

⁷³⁷ Kholstov, Victor, (2005) "Urgent issues of chemical demilitarization in the Russian Federation", in Green Cross Russia, *National Dialogue Forum: Russian Implementation of the Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons on their Destruction, Status and Perspectives as of Year End 2004* (Rackurs Publisher: Moscow, 2005), s. 13.

⁷³⁸ Hart, John, (2005) "Assistance for the destruction of chemical weapons in the Russian Federation: political and technical aspects", SIPRI Background paper 5, Presented at the European Commission, UNIDIR/ISIS/SIPRI Conference on Strengthening European Action on Non-Proliferation and Disarmament – How can Community Instruments Contribute, Brussels, December 7-8, 2005, hämtad: 28 januari 2008, adress: <http://www.sipri.org/contents/expcon/eupponconfmaterials.html>.

⁷³⁹ *Ibidem*

⁷⁴⁰ *Ibidem* och Council of the European Union, (2007) "Implementation of WMD Strategy – Updated list of priorities", Brussels, Doc. 5184/07, 9 januari, 2007.

Exempelvis i december 2006 deklarerade Ryssland att man hade förstört 15 % av sina 40 000 ton vilket då ifrågasattes av vissa stater då det enligt dem förekom en ofullständig destruktion.⁷⁴¹ Det har redan uppstått en diskussion inom OPCW: s exekutivråd om hur mycket Ryssland verkligen har destruerat och denna diskussion kan förväntas fortsätta varför en situation mycket väl kan uppstå där Ryssland hävdar att man 2012 har fullgjort sina åtaganden medan vissa medlemsstater kommer att ha en avvikande uppfattning.

Det är tveksamt om ökade bidrag från givarländer kan påskynda destruktionen då mer medeltroligen ändå inte kan assimileras på ett bra och tillfredställande sätt för att nå målet. Det kan naturligtvis diskuteras om programmet är underfinansierat idag eller inte. Det finns även olika åsikter om hur mycket medel som givarländerna verkligen har bidragit med. De 17 partnerländerna inom G8 anser att de bidragit med 2100 miljoner USD i september 2007 medan Ryssland har uppskattat det till bara 400 miljoner USD.⁷⁴² Den allmänna bedömningen är att tillgängliga ekonomiska resurser ganska väl motsvarar vad som effektivt kan tillgodogöras för destruktionen och det finns inga tecken på att delar av programmet inte genomförs eller genomförs med för låg takt på grund av ekonomiska brister. Det bör även noteras att parallellt diskuteras om USA kommer att kunna fullgöra sina åtaganden till 2012. Det är rimligt att anta att det här finns en koppling mellan de två länderna utan att för den skull påstå att det inte finns reella tekniska svårigheter för USA som kan medföra förseningar i destruktionsprogrammet.

Om Ryssland och USA inte skulle lyckas med den fullständiga destruktionen till 2012 kommer det mycket handla om hur detta rent politiskt kommer uppfattas och hur medlemsstaterna väljer att hantera frågan. Tecken på att det finns viss oro har redan noterats. Allmänt kan det konstateras att det är relativt svårt att utpeka stater som bryter mot konventionens regler. Det anses att för konventionens trovärdighet och för dess implementering är det viktigt att förmå både Ryssland och USA att fortsätta arbeta aktivt och konstruktivt när det gäller bl.a. destruktionen av kemiska vapen. Andra stater bör mot bakgrund av detta regelbundet ta upp frågan och diskutera den samt ställa krav på det tekniska sekretariatet att utarbeta underlag fortlöppande som kan underlätta för medlemsstaterna att följa hur destruktionsprogrammen fortskrider.

Biologiska vapen och bioterrorism, fokus på biologisk säkerhet

I den tidigare bedömningen konstaterades att en rad problem avseende trovärdigheten i den ryska hållningen inom B-området kvarstod, liksom när det gäller den ryska förmågan och intentionerna rörande biologiska vapen. Härvidlag bedöms i denna rapport ingen förändring ha skett. I förra rapporten låg tonvikten på den ryska efterlevnaden av internationella avtal, internationella hotreducerande stödprogram, arbetet med biologisk säkerhet och skyddet mot

⁷⁴¹ Frågan har aktualiserats i Maradikovskij då endast det första neutraliseringssteget genomförts på grund av tekniska problem med destruktionen av hydrolysaten och reaktionsprodukten som innehåller små mängder prekursorer (utgångsämnen för kemiska stridsmedel). I detta fall har OPCW accepterat att detta räknas som fullständigt förstört men krävt att Ryssland slutför destruktionen. Det finns även tekniska problem för den slutliga destruktionen av reaktionsprodukter efter neutraliseringssteget för Sarin, se Walker Paul F., "Challenges to Safe and Timely Destruction of Chemical Weapons Arsenals", in *Ninth Russian National Dialogue on Chemical Weapons Nonproliferation and Destruction*, 31 October to 1 November, Moscow, Russia, 2007, ss. 171-172.

⁷⁴² Walker, Paul, (2007), "Kananaskis at five: Assessing the Global Partnership", *Arms Control Today*, Vol. 37, No. 7, september, ss. 47-52.

bioterrorism. Denna rapport inriktas även främst på dessa områden förutom en bedömning av en större nysatsning inom biotekniken som kan få stor betydelse för försvarssektorn på sikt.

Ryssland och B- och toxinvapenkonventionen

Totalt 161 stater är parter till B- och toxinvapenkonventionen (BTWC, *Biological and Toxin Weapons Convention*), därtill har 14 stater undertecknat men ännu inte ratificerat konventionen och 20 stater står fortfarande utanför konventionen 2008.⁷⁴³ Den sjätte översynskonferensen för B- och toxinvapenkonventionen hölls 2006 mot bakgrund av att den femte nästan hade havererat 2001-2002. Förväntningarna var mycket lågt ställda då en målsättning var att undvika ett totalt sammanbrott. Man enades om fortsatta möten årligen, men bara för diskussioner och utbyte av information inom några områden. Fortfarande förefaller regelrätta förhandlingar om att stärka konventionen med någon form av verifikations- eller kontrollmekanism mycket avlägsna. Parterna har i stället arbetat för att öka antalet parter till konventionen genom övertalning, stärka staters nationella lagstiftning för att implementera konventionens krav och se över kontrollen av smittämnen.⁷⁴⁴ Från rysk sida betonades vikten av B- och toxinvapenkonventionen, inte minst mot bakgrund av den snabba utvecklingen inom biotekniken och risken att genetiskt modifierade biologiska vapen kommer till användning. Ryssland hävdade att de hade ett väl fungerande system för licensiering och övervakning när det gäller arbete med sjukdomsalstrande mikroorganismer.⁷⁴⁵ Från rysk sida hävdades att det är möjligt och önskvärt att utveckla en verifikationsmekanism för B- och toxinvapenkonventionen.⁷⁴⁶ Några nya initiativ eller förslag framfördes inte från rysk sida. Allmänt kan konstateras att det inte skett några förändringar i den ryska synen på arbetet kopplat till BTWC under de senaste fem åren och det är inte troligt att det kommer ske några större förändringar inom en tioårsperiod.

⁷⁴³ Membership of the Biological Weapons Convention, UNOG, The United Nations Office in Geneva, hämtad: 29 april 2008, adress: [http://www.unog.ch/80256EE600585943/\(httpPages\)/7BE6CBBEA0477B52C12571860035FD5C?OpenDocument](http://www.unog.ch/80256EE600585943/(httpPages)/7BE6CBBEA0477B52C12571860035FD5C?OpenDocument).

⁷⁴⁴ *Report of the BTWC Meeting of States Parties*, Advanced copy, BWC/MSP/2007/4, 14 December, 2007.

⁷⁴⁵ Loshchinin, Valery, (2007) "Ambassador, Statement by the Head of the Russian Federation, Permanent Representative of the Russian Federation at the Meeting of States Parties to the Biological and Toxin Weapons Convention", 10 december, 2007, hämtad: 29 april 2008, adress: [http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/01E3172679DE2226C12573AF00420D29/\\$file/BWC_MSP_2007_Statement-Russia-071210PM.pdf](http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/01E3172679DE2226C12573AF00420D29/$file/BWC_MSP_2007_Statement-Russia-071210PM.pdf); och Antonov, Anatoly, (2007) Ambassador, "Statement by the Head of the Russian Federation, Permanent Representative of the Russian Federation at the Meeting of Experts to the Biological and Toxin Weapons Convention", 20 augusti, 2007, hämtad: 29 april 2008, adress: [http://www.unog.ch/80256EE600585943/\(httpPages\)/5E4C32627E04C9E2C125738C004B4428?OpenDocument](http://www.unog.ch/80256EE600585943/(httpPages)/5E4C32627E04C9E2C125738C004B4428?OpenDocument)

⁷⁴⁶ Loshchinin, Valery, (2008) "Ambassador, Statement by the Head of the Russian Federation, Permanent Representative of the Russian Federation at the Meeting of States Parties to the Biological and Toxin Weapons Convention", 1 December, 2008, hämtad: 8 december 2008: [http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/53FB692AEF007BD9C12575120060DE8C/\\$file/BWC_MSP_2008-Russia--081201-AM.pdf](http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/53FB692AEF007BD9C12575120060DE8C/$file/BWC_MSP_2008-Russia--081201-AM.pdf)

Trender avseende ryskt B-skydd

I ett övergripande dokument om Rysslands syn på icke-spridning av massförstörelsevapen talas mycket litet om biologiska vapen.⁷⁴⁷ Genomgående betonas att Ryssland är förbundet att i första hand använda diplomatiska medel för att komma till rätta med spridning av massförstörelsevapen. Ryssland framhäver behovet av att stärka B- och toxinvapenkonventionen (BTWC) genom att återuppta förhandlingarna om ett verifikationsprotokoll. Man påtalar att när det saknas tillförlitlig information om att stater har avbrutit sina tidigare B-vapenprogram och när ett flertal stater fortfarande inte har anslutit sig till BTWC från 1972 framstår det biologiska hotet som reellt speciellt för inomstatliga konflikter. En oroande aspekt, hävdas det, är förekomsten av dolda militära B-vapenprogram och svårigheten att skilja mellan offensiv och defensiv FoU. En annan fråga är att många stater saknar tillräcklig säkerhet för biologiska anläggningar och effektiv exportkontroll av utrustning och smittämnen. Ryssland har också infört lagstiftning som omfattar BTWC, exportkontroll liksom för biologisk säkerhet och arbetarskydd.⁷⁴⁸ Riskerna med att framstegen inom biotekniken utnyttjas för att framställa nya typer av biologiska vapen betonas och beskrivs i Rysslands underlag avseende teknikutvecklingen till den sjätte översynskonferensen inom ramen för BTWC.⁷⁴⁹

- Risker som betonas är att öka virulensen eller antibiotika resistensen hos sjukdomsalstrande mikroorganismer, förändra egenskaperna hos smittämnen så att de lättare kan spridas som aerosol och skapa nya eller förändrade mikroorganismer som kan angripa människor.
- Resultaten från det s.k. *Human Genome Project* pekar på en vetenskaplig bas för utveckling av s.k. genetiska eller etniska vapen.
- En annan risk är utvecklingen inom nanotekniken som innebär att små nanopartiklar vilka kan passera människans biologiska barriärer kan kombineras med toxiska eller andra fysiologiskt aktiva substanser vilket kan resultera i nya vapentyper.
- Även prioner utpekas som en risk när det gäller nya biologiska vapen.
- Fysiologiskt aktiva ämnen som bioregulatorer skulle också kunna utgöra en bas för att konstruera nya biologiska vapen inklusive icke-dödande sådana.
- Man pekar även på risken med att ämnen kan riktas direkt mot människans genetiska material utan att orsaka sjukdom.

⁷⁴⁷ CNS (2006) "The Russian Federation and Nonproliferation of Weapons of Mass Destruction and Delivery systems: Threats, Assessments, Problems and Solutions", CNS translation of a Russian government white paper on non-proliferation policy, James Martin Center for Nonproliferation Studies, 20 juli 2006, hämtad: 15 oktober 2007, hämtad: 13 juni 2008, adress: <http://cns.miis.edu/pubs/other/rusfed.htm>; och Sokov, Nikolai, (2006) "CNS Analysis of the Russian Government's White Paper on WMD Nonproliferation", 25 juli 2006, hämtad: 15 oktober 2007, adress: <http://cns.miis.edu/pubs/week/060726.htm>.

⁷⁴⁸ United Nations Security Council, (2004) "Annex to the note verbale dated 26 October 2004 from the Permanent Mission of the Russian Federation to the United Nations addressed to the Chairman of the Committee, Report of the Russian Federation on the implementation of Security Council resolution 1540 (2004)", S/AC.44/2004/(02)/14, 2 november 2004; och "Domestic legislation for the BTWC implementation in the Russian Federation", Prepared by the Russian Federation, Meeting of Experts Geneva 18-29 August, BWC/MSP.2003/MX/WP.31, 19 augusti 2003, hämtad: 9 april 2008, adress: http://www.bradford.ac.uk/acad/sbtwc/btwc/new_process/mx2003/bwc_msp.2003_mx_wp31.pdf

⁷⁴⁹ "Scientific and Technological Developments Relevant to the Biological Weapons Convention", Submitted by the Russian Federation, Sixth Review Conference of the Biological and Toxin Weapons Convention, 20 November to 8 December, Geneva, 2006.

Det är inget nytt att man från rysk sida betonar riskerna med potentiella genetiska vapen eller genetiskt modifierade biologiska vapen. Under 2007 infördes ett totalt förbud mot export av biologiska eller medicinska preparationer mot bakgrund av att FSB påtalat det ökande hotet från bioterrorism och att västländer utvecklar genetiskt modifierade biologiska vapen. Förbudet infördes under en kort period 2007 av Ministeriet för hälsa och social utveckling.⁷⁵⁰ Om detta förbud ingick som ett led i att stärka den egna läkemedelsindustrin är oklart. Detta kan ses som ett tecken på en viss misstänksamhet från rysk sida mot den i USA omfattande biologiska skyddsforskning som bedrivs på området.

Den tidigare presidenten Putin pekade på bioterrorism som ett allvarligt hot. Från rysk sida har man talat om risken för sådan användning i inomstatliga konflikter vilket skulle kunna anspela på exempelvis Tjetjenienkonflikten. Speciella program för att förbättra och utveckla skyddsmetoder mot bioterrorism har initierats. Vidare påpekades att Ryssland har lagstiftning och administrativa rutiner för att fullt ut kunna implementera konventionen samt att man stöder stater i regionen bl.a. inom OSS i deras arbete relaterat till att uppfylla kraven enligt BTWC. Det kan även nämnas att den avgående chefen för CBR-skyddstrupperna Filippov på en fråga svarat att det vid denna tidpunkt saknas bevis för att någon stat utvecklar biologiska vapen.⁷⁵¹

1999-2005 initierades stora program i Ryssland för att förbättra skyddet mot bl.a. bioterrorism men dessa har inte fått efterföljare av samma typ som har öppet deklarerats. För att åtgärder mot bioterrorism ska bli effektiva krävs ett balanserat och väl koordinerat åtgärdsprogram som genomförs på federal, regional och lokal nivå. Det finns flera frågetecken när det gäller lagstiftningen med koppling till B- och toxinvapenkonventionen, bl.a. är det ett brott att avslöja tidigare brott mot B- och toxinvapenkonventionen.⁷⁵² Ett antal juridiska åtgärder har föreslagits liksom att stärka säkerheten kring anläggningar, minska antalet institut som arbetar med de farligaste typerna av sjukdomsalstrande smittämnen tillhörande de högsta risknivåerna, förse dessa institut med väpnade vakter och införa särskilda inpasseringssystem.⁷⁵³ En speciell kommission har inrättats för biologisk och kemisk säkerhet under ledning av Ministeriet för hälsa och social utveckling med medverkan från alla säkerhetsministerier, Utbildnings- och vetenskapsministeriet och Jordbruksministeriet på biträdande ministernivå. Ansvaret för biologisk säkerhet var 2005 fördelat på många ministerier. 2008 antogs ett särskilt program för perioden 2009-2013 med en budget på 1,2 miljarder USD för att förbättra den biologiska

⁷⁵⁰ Komersant (2007) "Russia warily eyes human samples, in the name of fighting bioterrorism, export of biological materials prohibited", *Komersant*, 30 maj, 2007.

⁷⁵¹ Tkhonov, A., (2007) "Voiska vysokikh tekhnologii" [högteknologiska trupper], *Krasnaya Zvezda*, 13 november, 2007.

⁷⁵² Knoph Jan T., and Kristina S. Westerdahl, (2006) "Re-Evaluating Russia's Biological Weapons Policy, as Reflected in Criminal Code and Official Admissions: Insubordination Leading to a President's Subordination", *Critical Reviews in Microbiology*, vol. 32, 2006, ss. 1-13.

⁷⁵³ "The foundations of the state policy for ensuring chemical and biological safety of the Russian Federation for the period up to 2010 and longer terms", approved by President of Russian Federation V.V. Putin on December 4, 2003. no Pr-2194, in *Analysis of the existing chemicals management system in the Russian Federation*, Unofficial translation, Johan Ruut & Jana Simanovska, (2005) Baltic Environmental Forum, Nordic Council, October 2004- December 2005, hämtad: 29 februari 2008, adress: <http://www.norden.org/pub/miljo/miljo/uk/US2006416.pdf>.

och kemiska säkerheten vid anläggningar.⁷⁵⁴ Från 2006 ska ministerier och myndigheter rapportera årligen vilka åtgärder de har vidtagit för att minska riskerna med naturliga utbrott eller avsiktlig spridning av infektionssjukdomar eller kemiska substanser samt lämna förslag till förbättringar. Många av de åtgärder som genomförs mot bioterrorism sker samordnat med övriga åtgärder i kampen mot infektionssjukdomar, bl.a. epidemiologisk övervakning, förebyggande behandling inklusive vaccinering, förbättringar av laboratoriernas tekniska kvalitet och resurser till att stödja forskning avseende diagnostik, epidemiologi och medicinskt skydd mot infektionssjukdomar.

Det ryska programmet till skydd mot biologiska vapen inom Förvarsministeriets ram bedrivs vid Institutet för mikrobiologi på tre platser Kirov, Sergijev Posad och Jekaterinburg. Under senare år har budgeten ökat även om man bortser från inflationen och som en följd av de ökade försvarsanslagen. Programmet är fortfarande världens näst största efter det amerikanska. Antalet personer involverade i programmet har inte förändrats nämnvärt de senaste åren och rör sig kring 2 +500. Någon reduktion när det gäller finansieringen av den militära B-skyddsforskningen har inte noterats de senaste åren.⁷⁵⁵ Vid Institutet för virologi i Sergijev Posad har ett speciellt center inrättats för särskild laboratoriediagnostik och behandling av mycket farliga sjukdomar, bl.a. vid terroristinsatser. Ett andra center för bekämpning av bioterrorism har placerats vid Volgograds smittskyddsinstitut (*antiplague institute*) som lyder under Ministeriet för hälsa och social utveckling.⁷⁵⁶ Båda dessa institut hade viktiga roller i det tidigare programmet för att utveckla och framställa biologiska vapen. Chefen för försvarsministeriets anläggning i Sergijev Posad hävdar att biosäkerheten vid försvarsministeriets anläggningar är mycket god.⁷⁵⁷

Kunskapen om dagens ryska forskning och utveckling inriktad på skydd mot biologiska vapen och bioterrorism är fortfarande ytterst knapphändig och baserar sig främst på den information som Ryssland delger årligen inom det överenskomna informationsutbytet inom B- och toxinvapenkonventionen. Under senare år har viss information delgetts om nationella program för skydd mot biologisk terrorism liksom för att stärka den biologiska säkerheten vid anläggningar. Ny information har framkommit i västerländska publikationer som beskriver en del av nuvarande B-skyddsverksamhet men framförallt avseende en viss typ av smittskyddsinstitut, (*anti-plague institutes*), vilka tidigare var inblandade i det offensiva B-vapenprogrammet.⁷⁵⁸ Det har inte varit möjligt för västerlänningar att besöka dessa institut eller engagera dessa i Västs hotreducerande stödprogram vilket kan tyda på en viss fortsatt försvarsverksamhet. Det kan konstateras att mycket lite har publicerats också i ryskspråkig litteratur om den B-skyddsforskning som har eller nu bedrivs i Ryssland.

⁷⁵⁴ RIA-Novosti (2008) "Russia approves chemical and biological security programme concept", *RIA-Novosti*, 1 February, 2008 (Translated by NTIS U.S. Dept. of Commerce); och The Resolution of the Government of Russian Federation No.303 On The Division of Authority among Federal Agencies in the Sphere of Biological and Chemical Security of the Russian Federation of May 16, 2005, press release of the government of the Russian Federation, May 19, 2005, Summary in Russian Government Distributes Responsibilities in the Area of Chemical and Biological Security, NIS Export Control Observer, August 2005, hämtad: 4 september 2008; address: <http://cns.miis.edu/nis-econ>.

⁷⁵⁵ Bedömning baserad på de av Ryssland i det årliga informationsutbytet (CBMs) angivna uppgifter inom ramen för BTWC delgivna till FN.

⁷⁵⁶ Westerdahl, Kristina S. and Lena Norlander, (2006) *The role of the new Russian anti-bioterrorism centres*, Umeå, Totalförsvarets Forskningsinstitut, FOI R-1971.

⁷⁵⁷ ITAR-TASS (2004) "Russian military warn of bioweapons attacks", (ITAR-TASS news agency, Moscow, in Russian, 29 April, 2004), BBC Monitoring International, 29 april, 2004.

⁷⁵⁸ Zilinskas, Raymond A., (2007), "The Anti-Plague System and the Soviet Biological Warfare Program", *Critical Reviews in Microbiology*, Vo. 32, ss. 47-64.

Biotekniken är ett av det snabbast växande teknikområdena som kommer få stor betydelse för utvecklingen inom många samhällsområden och inte minst inom försvaret. Stora satsningar görs för att ta till vara framstegen inom biotekniken för att utveckla bättre medicinskt skydd, förbättra militär personals hälsa och prestationsförmåga samt för att utveckla nya material. Biotekniken är också ett område som har en tydlig dubbelanvändningspotential, det vill säga kan användas för att utveckla skydd men kan ligga mycket nära verksamhet för att utveckla biologiska stridsmedel.⁷⁵⁹ Idag framstår det klart att de stora militära satsningarna som tidigare gjordes för att utnyttja framstegen inom bioteknik och genteknik för att utveckla nya förbättrade biologiska vapen och skydd mot sådana inom Försvarsministeriets, Jordbruksministeriets, Hälsoministeriets och Biopreparats anläggningar även lade grunden för den moderna biotekniken i dagens Ryssland.⁷⁶⁰ Under de senaste tio åren har området varit prioriterat⁷⁶¹ men satsningarna har varit begränsade på grund av den ekonomiska situationen som bland annat resulterat i omfattande forskarflykt trots internationella stödprogram.

Ryska regeringen har insett att man inte kunnat hålla jämna steg med Väst, varför biotekniken och inhemsk farmaceutisk industri har prioriteras med stora satsningar för att Ryssland ska kunna konkurrera internationellt liksom tillvarata potentialen för försvarets utveckling. Man hänvisar till att utländska farmaceutiska företag använder maffiametoder för att lura ryska företag.⁷⁶² Det krävs att både juridiska och ekonomiska förutsättningar snarast förbättras för den inhemska biotekniska och farmaceutiska industrins utveckling. 2005 godkändes även ett nationellt bioteknikprogram, ”utveckling av den biotekniska industrin 2006-2015” med en uppskattad budget på 5,2 miljarder USD. Detta i samverkan med andra åtgärder resulterade i en 30 % årlig tillväxt inom biotekniken. På samma sätt som inom andra strategiska sektorer skapades statliga företagskluster kring 2005 också inom bioteknik. Investeringarna inom bioteknik ökade 2007 med 200 % jämfört med 2006. Totalt är ungefär 1 000 institut involverade inom detta område i Ryssland. Enligt Ministeriet för utbildning och vetenskap uppskattas den ryska biotekniska marknaden till 4,4 miljarder USD varvid 1,8 miljarder USD utgörs av inhemskt producerat.⁷⁶³ Den ryska läkemedelsmarknaden uppvisar en relativt god tillväxt men andelen import är över 70 %. Konkurrensen från utlandet och västländer är hård och inom Ryssland uppfattas ofta med visst fog utländska produkter ha högre kvalitet. Det finns nu en klar politisk ambition att satsa på bioteknisk FoU och industriella tillämpningar för både civila och militära tillämpningar. Många av de påtalade bristerna för att förverkliga ambitionerna inom biotekniken kvarstår ännu bland annat att man förlorat många ledande forskare till utlandet.

⁷⁵⁹ Clevström Jenny, Lena Norlander och Wilhelm Unge, (2000) Rysk toxin- och bioregulatorkompetens, Försvarets Forskningsanstalt, FOA-R-00-01703-170-SE.

⁷⁶⁰ Domaradskij, I. V. och W. Orent, (2006), “Achievements of the Soviet biological weapons programme and implications for the future”, *Rev. Sci. Tech. Off. Int. Epiz.*, Vol. 25, Nr. 1, ss. 153-161.

⁷⁶¹ Security Council of the Russian Federation, *Foundations for Russian Federation Policy for the Development of Science and Technology in the Period up till 2010 and Beyond*, [Osnovy politiki Rossijskoi Federatsii v oblasti razvitia nauki i tekhnologii na period do 2010], hämtad: 15 oktober 2006, adress: <http://www.scrf.gov.ru/Documents/Decree/2002/30-03.html>.

⁷⁶² Pravda online (2008) “Mafia dominates Russian pharmaceutical industry”, *Pravda online*, 29 november, 2004, hämtad: 26 februari 2008, adress: <http://www.garant.ru/iconf/report/83.htm>.

⁷⁶³ Rabinovich, Mikhail, (2007), “Biotech in Russia, History of Biotech in Russia”, *J. Biotechnology*, Vol. 2, ss. 778-784.

Internationella stödprogram

Denna del bygger på bedömningar gjorda i en separat studie.⁷⁶⁴ Efter Sovjetunionens sönderfall minskade finansieringen dramatiskt för all rysk forskning inom bioteknik varvid den amerikanska vetenskapsakademien initierade samverkan för att ”rädda” den ryska biovetenskapen. Omkring 1991 prioriterade Ryssland inte den civila forskningen och många forskare såg sig om efter sätt att kunna tjäna pengar varför många övergav sin forskarkarriär eller flyttade utomlands. Väst började även få klart för sig att med den bristande säkerhet som rådde i landet fanns det stor risk att material och kunskaper om massförstörelsevapen skulle komma på avvägar eller missbrukas varför västländer, framförallt USA, initierade olika typer av stödprogram inom det biologiska området del av de s.k. *Cooperative Threat Reduction programs*, CTR. Avsikten med dessa program som initierades i början av 1990 talet var att förhindra att material försvann och att förbättra säkerheten vid anläggningar och lager. Ett viktigt skäl var att förhindra forskare med kunskap om massförstörelsevapen inklusive biologiska vapen att på grund av ekonomiska svårigheter lämna Ryssland för mindre nogräknade regimer med offensiva ambitioner när det gällde bl.a. biologiska vapen. Senare kom allt fler västländer med i detta samarbete och olika arrangemang skapades för att koordinera givarländernas stöd.

Idag är det främst inom G8 *Global Partnership* som en samordning sker.⁷⁶⁵ Ryssland har genomgående motsatt sig att det biologiska området skulle tas upp för diskussioner vid G8's toppmöten även om arbetsgrupper har funnits som behandlat frågor kopplade till bioterrorism. Inledningsvis fokuserades stödprogrammen på det nukleära området men senare betonades också de kemiska och till mindre del det biologiska området. Under de över femton åren som gått har stora insatser gjorts när det gäller säkerhet på det nukleära området och för att förstöra gamla kemiska vapen. Inom det biologiska området har mycket gjorts under senare år inom de forna sovjetrepublikerna med vilka ett bra samarbete har kunnat etableras medan det har varit mycket svårare att göra större framsteg i Ryssland. Ett skäl är att Ryssland inte har velat öppet deklarerat sin tidigare verksamhet inom Sovjetunionens ram när det gäller det omfattande program som bedrevs för att utveckla biologiska vapen. Det finns inget som under de gångna åren har talat för ökad öppenhet från rysk sida utan snarare tvärtom. Nu är man på grund av bättre ekonomi inte så beroende eller intresserad av stöd. Skälet att försvarsdepartementet i USA lämnar Ryssland är de ökade svårigheterna att genomföra verksamhet där och inte att problemen försvunnit. Det kan också noteras att Rysslands officiella syn avseende det tidigare sovjetiska B-vapenprogrammet är att det aldrig har funnits något offensivt sådant vilket förklarar den förda politiken i fråga om de utländskt finansierade hotreducerande programmen.⁷⁶⁶ Det förklarar även varför Ryssland aldrig har lämnat en tillfredställande deklARATION av tidigare biologisk försvarsverksamhet inom ramen för de s.k. förtroendeskapande informationsutbytet inom B- och toxinvapenkonventionen. När det gäller övriga tidigare sovjet-

⁷⁶⁴ Roffey, Roger, (2008) *EU – Russian partnership to reduce bio-threats and fight disease outbreaks*, Stockholm, Totalförsvarets Forskningsinstitut FOI R-2493-SE.

⁷⁶⁵ G8 Summit 2007, “Heiligendamm Statement on non-proliferation”, hämtad: 3 september 2007, adress: <http://www.g8.utoronto.ca/summit/2007heiligendamm/g8-2007-nonprolif.pdf>; och G8 Summit Heiligendamm (2007), *GPWG Annual Report 2007*, Consolidated Report Data, Annex A, hämtad: 3 september 2007, adress: <http://www.g8.utoronto.ca/summit/2007heiligendamm/g8-2007-gp-report-anx.pdf>.

⁷⁶⁶ Yevstigneyev, Valentin, (1999) “On issues, relating to Russian biological Weapons”, *Yadernyi Kontrol Digest*, No. 11, Summer, hämtad: 21 september 2007, adress: <http://www.pircenter.org/board/article.php3?artid=77>; och För en diskussion av vad Ryssland egentligen har erkänt när det gäller den tidigare offensiva B-verksamheten se, Knoph, Jan T., and Kristina S. Westerdahl, (2006) “Re-Evaluating Russia’s Biological Weapons Policy, as Reflected in Criminal Code and Official Admissions: Insubordination Leading to a President’s Subordination”, *Critical Reviews in Microbiology*, vol. 32, 2006, ss. 1-13.

republiker bl.a. i Armenien, Azerbajdzjan, Georgien, Kazakstan, Tadzjikistan, Ukraina och Uzbekistan har det gått betydligt lättare att genom samverkan med berörda regeringar kanalisera finansiellt stöd till främst tidigare vapenforskare och för att stärka säkerheten kring anläggningar för att förhindra terrorister från att få tag på farliga smittämnen.

För att underlätta det internationella forskningssamarbetet och kanalisera det finansiella stödet skapades två internationella centrumbildningar, *The International Science and Technology Centre*, ISTC i Moskva och *The Science and Technology Centre Ukraine*, STCU i Kiev. Andelen projekt som finansierats inom det biologiska eller biotekniska området var litet från början men har under årens lopp vuxit i omfattning. Det stöd som har getts genom dessa centra har haft stor betydelse för att förmå forskare att stanna inom forskningen och inte lämna landet men även för att bevara och utveckla biotekniken i Ryssland under en ekonomiskt kärv period. Mycket forskning inom rysk bioteknik och medicin har finansierats genom ISTC och finansiellt har det omfattat 10-20 miljoner USD årligen. Stödet fokuserades tidigt på de institut som tillhörde organisationen Biopreparat, bl.a. instituten i Obolensk och Koltsovo. Dessa institut har under årens lopp fått en stor del av det finansiella stödet mot bakgrund av att de bl.a. arbetar med extremt farliga smittämnen. Det stod tidigt klart att inga anläggningar eller forskare vid Försvarsministeriets anläggningar eller smittskyddsinstituterna (*anti-plague institutes*) under Ministeriet för hälsa och social utveckling skulle få delta i samarbetet. Frågor kring biologiskt skydd och säkerhet blev centrala i samarbetet inte minst efter terrorattacken mot USA 2001. Under denna period var det många företag i Väst som gavs intrycket att mycket i form av teknologi, anläggningar och kunskaper fanns att hämta i Ryssland. De inblandade parterna hade ofta allt för stora förväntningar varför utfallet och vinsterna inte motsvarade dessa.

Under senare år har en del av dessa stödprogram varit föremål för omprövning. En trend från amerikansk sida är att institut som fått stöd ska nu ges minskande stöd och istället ges hjälp till att klara sig på egen hand för att utveckla en kommersiellt gångbar verksamhet. Stödet som inledningsvis var inriktat på att konvertera gamla anläggningar där biologiska vapen utvecklades har nu inriktats mot biosäkerhet och att förbättra systemen för epidemiologisk övervakning. Trots att USA kraftigt har reducerat stödet till Ryssland har det totala stödet inom det biologiska området ökar år från år. EU har inte haft ett så riktat stöd utan har finansierat ominriktning av forskare genom att finansiera projekt genom ISTC när det gäller Ryssland. I det stora hela har det varit ett ganska passivt stöd. Av de europeiska länderna är det Storbritannien som har ett mindre projekt i Georgien och Frankrike som avsatt medel för att förbättra biosäkerheten. När nu olika stödprogram har drivits i omkring 15 år har en diskussion tagits upp om vilken roll om ens någon de internationella organisationerna ISTC och STCU bör ha framöver. Dessa har själva försökt styra om sin verksamhet mer mot stöd för att kommersialisera verksamheter vid tidigare vapeninstitut. Kritik har framförts att dessa två organisationer inte har tillräcklig kompetens att medverka till det och organisationerna hade inte någon sådan uppgift när de bildades utan de skulle hjälpa till med att sysselsätta tidigare vapenforskare inom civil forskning. EU har genomfört en analys av organisationerna och beslutat att minska anslagen för verksamheten framöver.

Bedömning i ett tioårsperspektiv

Trots officiella försäkringar från rysk sida om att alla kemiska vapen kommer att vara förstörda 2012, då den förlängda tidsfristen enligt den kemiska vapenkonventionen löper ut, är bedömningen att det kommer att bli svårt om inte helt omöjligt. Det sannolika scenariot är, vilket redan diskuteras, att Ryssland kommer hävda att man levt upp till kravet men vissa andra

stater kommer hävda att man inte fullständigt och slutgiltigt har förstört dessa kemikalier varför det blir en tolkningsfråga för parterna inom den kemiska vapenkonventionen. Detta speciellt som det är oklart också om USA kommer att kunna hålla tidsfristen. Det är däremot inte sannolikt att en eventuell fördröjning kommer att uppfattas som ett brott mot konventionen som sådan utan som ett tekniskt brott. Detta kan innebära ett ökat internationellt tryck att slutföra processen och att den internationella organisationen kommer att initiera inspektioner på plats för att säkert kunna bedöma situationen. Under perioden fram till 2012 kommer parterna noggrant att följa utvecklingen av destruktionsarbetet. Det kan konstateras att Ryssland var för långsamt initialt med att starta destruktionsarbetet för vilket de hävdade hade sakliga skäl. Det finns inget som talar för att takten i förstöringen kommer avstanna framöver varför i ett tioårsperspektiv alla kemiska vapen som deklarerats kommer att ha förstörts.

Ryssland kommer under en tioårsperiod att ha fortsatt god kunskap och kapacitet inom B- och C-områdena och vissa kemiska vapen kommer att finnas kvar i alla fall till 2012. När det gäller den kemiska skyddsforskningen liksom utveckling av nya kemiska substanser att användas vid terrorbekämpning finns det inget som idag pekar på stora nysatsningar utan verksamheten kommer sannolikt att förstärkas något som en följd av de förbättrade försvarsanslagen. Omfattningen kommer troligen att vara av nuvarande storlek. Den militära skyddsförmågan mot kemiska och biologiska vapen får anses vara god i ett internationellt perspektiv och kommer även framöver vara det.

Ryska ståndpunkter avseende biologiska vapen och det historiska arvet bedöms inte förändras inom en tioårsperiod. Inom det biologiska området finns det inte mycket som talar för stora förändringar när det gäller inriktning och omfattning av försvarsforskningen. Det finns inte några tecken på ökad öppenhet om skyddsforskningen då verksamheten bedrivs utan nationell parlamentarisk eller internationell insyn som tidigare. Den verksamhet som bedrivs för skydd mot bioterrorism behöver liksom det traditionella B-skyddsprogrammet noggrant följas. Det finns inget som direkt talar för stora nysatsningar inom den biologiska försvarsforskningen även om stora nysatsningar görs inom biotekniken. Hur försvarssektorn kommer att kunna utnyttja de framsteg som görs civilt eller på vilket sätt försvarssektorn är direkt eller indirekt kopplad till denna satsning är mycket svårbedömt och behöver studeras närmare.

Mot bakgrund av hittillsvarande utveckling inom rysk bioteknik och de avgörande brister som finns i det ryska innovationssystemet kan inga snabba förändringar förväntas i ett tioårsperspektiv. De militära tillämpningarna och applikationerna kommer att vara beroende på ett helt annat sätt än tidigare av den civila forskningen vilket ställer nya krav på militär FoU. Försvarskopplingarna kommer som idag mycket att basera sig på personliga kopplingar mellan personer som tidigare tjänstgjort inom försvarsforskningen men nu är placerade vid ledande biotekniska forskningsinstitut eller företag. På tio års sikt kommer antalet personer som har haft direkt kunskap och varit involverade i det tidigare B-vapenprogrammet att minska på grund av åldersskäl. Det kommer inte att bli lättare att locka till sig unga lovande forskargåvningar till försvarsforskningen i konkurrens med en mer utvecklad och framgångsrik civil FoU och industriell verksamhet där lönenivån förbättras.

Det försvarsindustriella komplexet och militär FoU

- Den ryska försvarsindustrin har förmåga att understödja ryska regionala stormaktsambitioner under den närmaste tioårsperioden. Om inte förmågan till forskning, utveckling och produktion avsevärt förbättras kommer det försvarsindustriella komplexet att få allt svårare att understödja stormaktsambitioner på längre sikt, möjligen redan under nästföljande tioårsperiod.
- Det ryska försvarsindustriella komplexet står dock alltjämt inför stora utmaningar. Utmaningarna utgörs dels av externa faktorer, som avsaknaden av en tydlig målbild, vittnande resursbas, skenande korrruption och det politiska systemets hämmande utformning, dels av ett antal interna faktorer där den bristande moderniseringen, personalförsörjningen och den föråldrade infrastrukturen står i förgrunden.
- Ryssland står inför ett strategiskt vägval när det gäller det militärindustriella komplexets framtida förmåga. En möjlighet är att fortsätta att försöka vara självförsörjande på försvarsmateriel, till priset av att halka ytterligare efter i den teknologiska utvecklingen. Alternativet är att i större utsträckning importera försvarsmateriel och öppna upp försvarsindustrin för mer omfattande utländska investeringar och samarbeten. Möjligheterna att producera moderna vapensystem till inhemska och utländska kunder ökar, men den ryska statens inflytande och kontroll minskar. Rysslands politiska rörelsefrihet kommer också att bli beskuren av allt starkare beroendeförhållanden till andra länder, något som går på tvärs med den politiska ledningens instinkter.

I tidigare rapporter har de ryska industriföretag, designbyråer och forskningsinstitut som inriktat sin verksamhet på framtagande av militär materiel benämnts det militärindustriella komplexet, vilket motsvarat det ryska språkbruket (*Voенно-Промышленны́й Комплеќс, VPK*). Under de senaste åren har dock beteckningen det försvarsindustriella komplexet (*Оборонно-Промышленны́й Комплеќс, OPK*) blivit allt vanligare förekommande.⁷⁶⁷ Det uppdrag som dessa företag har är också vidare än tillverkning av rent militär materiel; utöver de Väpnade Styrkorna förses säkerhetsstrukturerna och civilförsvarsorganisationer med fordon, beväpning och annan specialutrustning. I denna rapport används därför termen *det försvarsindustriella komplexet* och den ryska förkortningen OPK.

I likhet med den förra rapporten behandlas forskning och utveckling (FoU) i ett gemensamt kapitel tillsammans med det försvarsindustriella komplexet.⁷⁶⁸ Ett skäl till detta är att forskning och produktion för militära ändamål är nära sammanhängande. Ett annat skäl är att förändringarna sedan föregående bedömning inte är så omfattande att dessa kräver två separata kapitel.⁷⁶⁹ Detta kapitel behandlar, i likhet med kapitlet om de Väpnade Styrkorna, förutsätt-

⁷⁶⁷ Termen ”försvarsindustriella komplexet” har varit i bruk i officiella dokument sedan slutet av 1990-talet och vunnit terräng under 2000-talet. Språkbruket diskuteras exempelvis i inledningen till en rysk doktorsavhandling om transformeringen mot marknadsekonomi inom det försvarsindustriella komplexet framlagd 2004. Inledningen och innehållsförteckningen för avhandlingen finns tillgänglig på den ryska sajten *Planeta Dissertatsii* (http://planetadisser.com/see/dis_111698.html). Upphovsman och institution framgår dock ej.

⁷⁶⁸ Leijonhielm *Rysk militär förmåga*, s. 225-250.

⁷⁶⁹ En tidigare studie granskade ingående rysk FoU, kritiska teknologier och vapensystem; Leijonhielm, Jan, Clevström, Jenny, Nilsson, Per-Olov, Unge, Wilhelm (2002) *Den ryska militärtekniska resursbasen*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), oktober 2002, FOI-R--0618--SE.

ningarna avseende ledning, organisation, personal och materiel. Kapitlet behandlar vidare produktionsresultat, inklusive vapenexport, och avslutas med en bedömning av den ryska försvarsindustrins och försvarsforskningens förmåga i ett tioårsperspektiv. Fokus i framställningen ligger på den alltjämt pågående reformeringen av OPK.

Reformeringen av OPK – leder den framåt?

Sedan ett flertal år tillbaka har upprepade försök gjorts att reformera det försvarsindustriella komplexet för att förbättra förutsättningarna för forskning, utveckling och produktion av rysk försvarsmateriel. I den föregående rapporten från år 2005 bedömdes att bredden i det ryska militärteknologiska kunnandet fortfarande var ansevärd och att försvarsforskningen snarare karaktäriserades av strukturproblem än av kunskapsmässiga förmågeproblem. Den begränsade anskaffningen i kombination med den satsning på militär FoU som inleddes 2005 ansågs väl genomtänkt givet den ryska verklighetens villkor och bedömdes göra det möjligt att hålla hela kedjan forskning-utveckling-serietillverkning igång. Rapporten 2005 pekade dock på ett antal problem: osäkerheterna kring den ryska statens långsiktiga finansiering av FoU; obalansen mellan en stor försvarsindustri och begränsade statliga beställningarna, och utmaningen att fördela de senare jämnt över produktionssystemet; samt de strukturella problemen inom försvarsindustrin.

Bilden från 2005 har inte avgörande förändrats till idag. Det ryska försvarsindustriella komplexet står alltjämt inför stora utmaningar. Trots tidigare försök till reformering av OPK kvarstår många av de problem man tidigare brottats med och produktionstakten inom stora delar av försvarsindustrin är alltjämt förhållandevis låg. Svårigheterna att omsätta goda forskningsresultat i färdiga produkter kvarstår alltjämt. Problemen har påtalats även av personer inom systemet; den Kreml närstående industrimannen Sergej Tjemezov, chef för det statsägda holdingbolaget *Rostekhnologija* och ordförande i den ryska industriföretagarorganisationen hävdade i en intervju i februari 2008 att maskintillverkningsindustrin och det försvarsindustriella komplexet var i behov av en radikal omstrukturering inom de närmaste åren. Enligt Tjemezov kommer försvarsindustrin inte att kunna bibehålla sin nuvarande produktionsnivå i mer än fem år, utan omfattande modernisering. Risken för fallande produktion hänförde Tjemezov huvudsakligen till åldrande utrustning, förlust av kvalificerad personal samt bristande resurser för modernisering och utveckling av industriproduktionen.⁷⁷⁰

Problemen har i stor utsträckning bemötts med ständiga omorganisationer och skapande av nya styr- och kontrollfunktioner. Resultaten har låtit vänta på sig, vilket sporrat till nya reformprogram. När en av de ledande ryska institutionerna för analys av försvarsindustrin listade de viktigaste händelserna för det ryska försvarsindustriella komplexet under 2007, bestod de fem huvudpunkterna av personförändringar, organisationsförändringar och ett nytt federalt målprogram.⁷⁷¹ Att de senaste åren präglats av administrativ och finansiell snarare än teknisk utveckling har även varit tydligt på den ryska flygindustrins stora mässas MAKS under åren 2001-2007.⁷⁷² Det är symptomatiskt att de viktigaste händelserna är förändringar till formen snarare än till innehållet.

⁷⁷⁰ Nezavisimaja Gazeta (2008) "Sergej Tjemezov: "Ne nefju edinoj ..." [Sergej Tjemezov: "Inte med olja allena ..."], publicerat 20 februari 2008, hämtat 16 april 2008, adress: http://www.ng.ru/ideas/2008-02-20/1_chemezov.html; se även kapitlet *Ekonomisk utveckling och försvarsekonomi*.

⁷⁷¹ CAST (2008e) "Russia's Defence Industrial Complex in 2007" *Moscow Defence Brief*, Moskva, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 5 mars 2008, 4-2007 (10)

⁷⁷² Falk, Lars (2009) *MAKS 2001-2007: Utvecklingslinjer inom rysk flygteknik*, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), januari 2009, FOI-R--2720--SE

Industriell forskning och utveckling har legat högt upp på dagordningen under de senaste åren, då innovation ses som en möjlighet att bryta Rysslands tunga beroende av råvaruexporten och uppnå en mer diversifierad industri. Detta har återspeglats i ett stort antal strategier och målprogram med tydliga FoU-inslag, liksom i politiska utspel. I sitt tal till Federationsförsamlingen i november 2008 tog president Dmitrij Medvedev upp såväl innovationens som forskningens betydelse för Rysslands utveckling. Bland annat aviserade Medvedev en översyn av utbildningsväsendet och en strategi för utvecklingen av rysk utbildning.⁷⁷³ Det försvarsindustriella komplexets står för en stor del av den industriella forskningen och utvecklingen i Ryssland och förhoppningar har knutits från officiellt håll till att OPK ska kunna utgöra en generator av innovation i den ryska ekonomin.⁷⁷⁴

Det strategiska ledarskapet är fortsatt svagt

Det försvarsindustriella komplexet lider, liksom de Väpnade Styrkorna, av att det saknas tydligt uttalade övergripande strategiska målsättningar. Frånvaron av ett realistiskt och aktuellt nationellt säkerhetskoncept och en motsvarande militärdoktrin medför att det saknas en tydlig gemensam målbild för vilken typ och omfattning av militära system och annan materiel som Ryssland i framtiden behöver. OPK får därmed inga tydliga signaler från den ryska staten om vilka produktionslinjer och teknologier som långsiktigt bör behållas och vidareutvecklas. Detta betyder dock inte att den strategiska ledningen helt lyser med sin frånvaro, och under hösten 2008 aviserades ett nytt nationellt säkerhetskoncept.

Inriktningen för och omfattningen av den strategiska ledningen av det försvarsindustriella komplexet kan bland annat utläsas ur andra styrande dokument som koncept, federala målprogram och långsiktiga försvarsmaterielbeställningar. Detta framgår också av det personliga ledarskap som utövas samt av organisationsförändringar, som inte sällan utgör ett sätt att kommunicera förändringsbehov i verksamheten. Organisationsförändringar behandlas i följande avsnitt, medan övriga ledningsfrågor behandlas här. Vad säger då de befintliga styrande dokumenten om ledningen och framtiden för OPK? Vad innebär det personliga ledarskapet för försvarsindustrins utveckling?

Fler styrande dokument men är de realistiska?

Under de senaste åren har ett stort antal styrande dokument i form av strategier och federala målprogram för olika delar av det ryska militärindustriella komplexet presenterats. Därtill har ett nytt långsiktigt statligt beväpningsprogram för åren 2007-2015 antagits, vilket behandlas i närmast följande avsnitt. I främsta rummet träder det federala målprogram som antagits för utvecklingen av OPK under de närmaste åren.

Det federala målprogrammet för utveckling av den Ryska Federationens försvarsindustriella komplex åren 2007-2010 och under perioden fram till 2015 är avsett att utgöra den huvudsakliga mekanismen för att realisera den statliga politiken i försvarsindustrisektorn. Målprogrammet ska ses som en förlängning på de tidigare federala målprogrammen för skapande av en nationell teknologisk bas åren 2002-2006 och för reformering och utveckling av det för-

⁷⁷³ Presidentadministrationen "Poslanije Federal'nomu Sobraniju Rossijskoj Federedatsii [Tal till den Ryssländska Federationens Federala församling]", .

⁷⁷⁴ Se exempelvis uttalanden av Vladislav Putilin i Garavskij, Andrej (2007) "VPK – nadezjnij kurator 'oboronki'" [MIK (militär-industriella kommissionen) – försvarsfolkets pålitliga tillsyningsman], *Krasnaja Zvezda*, publicerat: 1 februari 2007, hämtat: 1 februari 2007, adress: http://www.redstar.ru/2007/02/01_02/1_02.html.

svarsindustriella komplexet under åren 2002-2006.⁷⁷⁵ Det senare syftade till att koncentrera försvarsindustrin till cirka 530 företag av de dåvarande drygt 1 600 företagen inom sektorn, men arbetet hade inte rönt några påtagliga framgångar i slutet av 2004. I rapporten 2005 konstaterades att reformprogrammet hade havererat och knappast något av dess innehåll realiserats.⁷⁷⁶

Det huvudsakliga strategiska målet med nuvarande federala målprogram för försvarsindustrins utveckling är att trygga realiserandet av det statliga beväpningsprogrammet 2007-2015 (behandlas nedan) och framtagandet av internationellt och nationellt konkurrenskraftiga högteknologiska produkter. Detta ska ske genom att utveckla försvarsindustrins vetenskapliga och produktionsteknologiska potential och förvandla OPK till en konkurrenskraftig sektor i rysk ekonomi. De grundläggande principerna för detta arbete ska vara systemförändringar inom OPK, koncentrerat av resurser i prioriterade riktningar och resultatstyrning. I anslutning till målprogrammet avses icke-statliga investeringar finansiera framtagandet av produkter med civil eller såväl civil som militär (så kallad *dual use*) användning. Investeringar ska uppmuntras genom förmånliga krediter och är avsedda att stärka OPK genom att bidra till teknologiutvecklingen samt skapa ytterligare arbetstillfällen inom försvarsindustrisektorn. Ett exempel på sådana investeringar utgör det *joint-venture* som den statliga försvarsindustrieföretaget *Rosoboroneksport* skapade tillsammans med ryska *Alfa-Bank* i december 2006.⁷⁷⁷

Det finns anledning att ställa sig frågande till om detta federala målprogram kommer att lyckas bättre än sin föregångare. En avgörande fråga är om de åtgärder som planeras inom ramen för målprogrammet kommer att kunna finansieras fullt ut. Kostnadsutvecklingen inom den ryska försvarsindustrin har tidigare visat sig kraftigt överstiga planerade budgetuppräknningar. Realiseringen av programmet är vidare till synes beroende av privata investeringar, men sannolikt kan endast ryska aktörer komma i fråga på grund av de restriktioner som finns för utländska investeringar i strategiska sektorer som försvarsindustrin. Detta innebär inte bara att kapital stängs ute – utländska investeringar innebär också ofta att överförandet av viktigt *know-how* underlättas. Om finansieringen blir otillräcklig kommer en konflikt mellan målet att trygga förutsättningarna att realisera det statliga beväpningsprogrammet och målet att utveckla försvarsindustrins vetenskapliga och produktionsteknologiska potential sannolikt att uppstå; beväpningsprogrammets genomförande förutsätter egentligen varken satsningar på FoU eller uppbyggnad av ny produktionskapacitet i någon större utsträckning, utan snarare att nuvarande kompetenser och produktionslinjer stärks. Vid en intressekonflikt kommer sannolikt realiseringen av beväpningsprogrammet ges företräde.

Det är vidare tveksamt om de sammanslagningar av företag till integrerade strukturer som genomförs inom ramen för målprogrammet kommer att ha en positiv inverkan på produktionsförmågan. På kort sikt innebär omorganisationer som regel att produktionen blir lidande. I ett längre perspektiv kan sammanslagningar ge positiva resultat för produktionen, men bara under förutsättning att den nya organisationen främjar produktion av konkurrenskraftiga produkter. Det finns farhågor att den maktkoncentration som de integrerade strukturerna innebär kommer att leda till monopolställningar snarare än konkurrens, vilket inte stimulerar till utveckling av konkurrenskraftiga produkter.

⁷⁷⁵ Strateg.Ru (2006) "O novoj promysljennoj politike: 2007-2011 gody (Om den nya industripolitiken: åren 2007-2011)", *Strateg.Ru*, publicerat: 14 april 2006, hämtat: 23 september 2008, adress: <http://stra.teg.ru/library/econ/prom/5>.

⁷⁷⁶ Leijonhielm *Rysk militär förmåga*, s. 226f.

⁷⁷⁷ Vasiliev, Dmitri (2007) "Russia's Defence Industry in 2006" *Moscow Defence Brief*, Moskva, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 2 februari 2007,

Vid sidan av det federala målprogrammet för försvarsindustrins utveckling har ett stort antal långsiktiga strategier tagits fram under senare år, bland annat för flyg- varvs- och elektronikindustrin. Elektronikkomponenter är en mycket viktig byggsten inom många övriga områden av betydelse för den ryska försvarsindustrin och Ryssland ligger påtagligt efter de ledande länderna vad gäller produktion, vilket motiverat framtagandet av strategin. Det finns emellertid anledning att ifrågasätta strategins hållbarhet, då de belopp som avses investeras sannolikt är otillräckliga för att göra några större landvinningar i den kapitalintensiva elektronikindustrin.⁷⁷⁸

Utöver de strategier och det federala målprogrammet för utvecklingen av det försvarsindustriella komplexet som ovan nämnts, finns ytterligare ett antal federala målprogram som berör försvarsindustri sektorn. Bland de viktigaste återfinns det federala målprogrammet för utveckling av den nationella teknologiska basen 2007-2011 som den ryska regeringen antog 2006. Inom ramen för detta antogs samma år ett program för utveckling av den industriella basen för elektronikkomponenter under perioden 2007-2011. Åtgärderna ansågs dock inte vara tillräckliga för att avhjälpa problemen inom elektroniksektorn och under 2007 antog regeringen ett federalt målprogram för perioden 2008-2015 för att utveckla den elektroniska komponentbasen och radioelektronik. Detta program är avpassat för att uppfylla den nämnda strategin för utvecklingen av elektronikindustrin.⁷⁷⁹

De federala målprogrammen är ämnade att utveckla den vetenskapliga, teknologiska och produktionsmässiga potentialen inom OPK i syfte att öka den nationella säkerheten och innovationsutvecklingen i rysk ekonomi. Detta är också ett av de övergripande målen för Industri- och handelsministeriet och inom ramen för dess arbete sattes ett antal konkreta mål för år 2008 upp: försvarsindustrins produktionsvolym skulle öka med 112,3 procent; andelen innovationsprodukter med 8 procent; och investeringarna i företag inom OPK med 115,3 procent.⁷⁸⁰ Bortsett från att de angivna procentsatserna kan upplevas som absurt preciserade, så finns anledning att tvivla på att dessa mål är uppnåbara. En fördubblad produktionsvolym jämfört med 2007 i produkter räknat förefaller svåruppnåelig. Möjligen kan prisökningstakten medföra att man kan närma sig en fördubblad volym i rubel räknat, men det säger i så fall mer om inflationen än om produktionskapaciteten. Det är också oklart varifrån medel till att fördubbla investeringarna i försvarsindustriföretag ska komma; statsbudgeten torde inte medge en sådan ökning – i synnerhet inte efter den ekonomiska krisen – och frågan är hur mycket potentiella icke-statliga investerare kan bidra med. Möjligen kan målet uppnås om man räknar investeringar från andra företag inom OPK, men en sådan finansieringsform innebär inte några ytterligare medel till försvarsindustrin som sådan. Det har tidigare uppgivits att staten ska stå för 60 procent av budgeten för de federala målprogram som rör moderniseringen av OPK och att de berörda företagen genom lån och egna investeringar ska stå för resterande del.⁷⁸¹ Under 2007 budgeterades cirka 100 miljarder rubel (motsvarande 6,25 miljarder USD/PPP)

⁷⁷⁸ För ytterligare detaljer hänvisas till en kommande rapport om den ryska försvarsindustrin och militär FoU.

⁷⁷⁹ CAST "Russia's Defence Industrial Complex in 2007"

⁷⁸⁰ RF Regering (2008) "Press-reliz", *Pravitelstvo Rossijskoj Federatsii*, publicerat: 2 april 2008, hämtat: 23 september 2008, adress:

<http://www.government.ru/content/governmentactivity/rfgovernmentsession/2008/zp02042008/materials/4479334.htm>.

⁷⁸¹ Tovkailo, Maxim (2008) "The Government Is Out To Support The Defense Industry", *Gazeta*, publicerad: 24 oktober 2008, s. 11, återpublicerad på engelska i *Defence & Security*, No 120 av den 27 oktober 2008, tillgänglig i databasen Eastview: <http://dlib.eastview.com/sources/article.jsp?id=19103604>.

av statliga medel för dessa program⁷⁸², vilket torde innebära att försvarsindustriföretagen skulle bidra med över 60 miljarder rubel bara under 2007. Det är tveksamt om försvarsindustriföretagen kommer att kunna bära sin andel, i synnerhet i ljuset av konsekvenserna av den globala finanskrisen hösten 2008.

Vid sidan av de federala målprogrammen finns ett antal övriga målprogram. Bland dessa kan nämnas det omfattande målprogram för utveckling av den ryska helikopterindustrin fram till 2015 som man planerar att anta i början av 2009 enligt uppgifter från Minpromtorg. Programmet uppges omfatta investeringar om cirka 150 miljarder rubel (motsvarande 9,4 miljarder USD/PPP), av vilka mindre än hälften avses tas ur budgeterade medel och resten förväntas tillskjutas av icke-statliga investerare.⁷⁸³ Vidare lanserades också ett ministeriellt målprogram för utbildning av personal och chefer inom högteknologiska delar av industrin under 2008.⁷⁸⁴

Sammantaget kan konstateras att antalet styrande dokument för den försvarsindustriella sektorn ökat påtagligt under de senaste åren, vilket skapar ett intryck av en aktiv och intensifierad ledning av OPK. Emellertid är informationen om strategiernas och de federala målprogrammets omfattning och budget i många stycken ofullständig vilket gör det svårt att bedöma om de är realistiska och genomförbara. Där information finns tillgänglig synes åtgärderna i flera fall vara underfinansierade eller svårgenomförbara. Detta hindrar dock inte att dessa dokument likväl kan fungera som en fingervisning om vilket håll som försvarsindustrin ska sträva åt och därmed fylla en funktion som styrande dokument.

Beväpningsprogrammet 2007-2015 – kommer det att hålla?

Långsiktiga statliga försvarsmaterielbeställningar utgör ytterligare ett instrument för att leda utvecklingen av det försvarsindustriella komplexet, om än indirekt då det primära målet är att förse de Väpnade Styrkorna och andra myndigheter med försvarsmateriel. Icke desto mindre har statliga beställningar möjlighet att i hög grad forma försvarsindustrin genom att med ekonomiska medel styra utvecklingen av FoU och produktion inom OPK. Tidigare ryska statliga beväpningsprogram har dock haft snarast haft ett negativt inflytande på utvecklingen av rysk försvarsindustri.

Det första beväpningsprogrammet för åren 1996-2005 antogs i november 1996, men havererade redan efter ett år på grund av otillräcklig finansiering. När statsfinanserna repat sig efter krisåren runt millennieskiftet antog president Putin 2002 ett nytt beväpningsprogram för åren 2001-2010. Detta program hade tyngdpunkten på framtagande av nästa generations vapensy-

⁷⁸² Garavskij, Andrej (2007) "VPK – nadezjnyj kurator 'oboronki'" [MIK (military-industriella kommissionen) – försvarsfolkets pålitliga tillsyningsman], *Krasnaja Zvezda*, publicerat: 1 februari 2007, hämtat: 1 februari 2007, adress: http://www.redstar.ru/2007/02/01_02/1_02.html.

⁷⁸³ Industri- och energiministeriet (2008) "Novye napravlenija razvitija vertoletostroenija v Rossii [Nya inriktningar för utvecklingen av helikopterindustrin i Ryssland]", *Ministerstvo promysjlennosti i energetiki Rossijskoj Federatsii*, publicerat: 22 april 2008, hämtat: 17 juli 2008, adress: <http://www.minprom.gov.ru/press/release/418>.; se även ARMS-TASS (2008) "Aerospace Show News No. 2 (ILA)", publicerat: 28 maj 2008, hämtat: 17 juni 2008, adress: <http://www.arms-tass.su/data/Files/File/119.pdf>, s. 18.

⁷⁸⁴ Industri- och handelsministeriet (2008) "Projekt vedomstvennoj tselevoj programmy "Perepodgotovka rukovodjasjtjich kadrov i podgotovka spetsialistov dlja integrirovannyh struktur v vysokotekhnologitjeskich sektorach promysjlennosti" [Myndighetsmålprogramsprojektet "Omtränning av ledningspersonal och träning av specialister för integrerade strukturer i industrins högteknologiska sektorer"]", *Ministerstvo promysjlennosti i torgovli Rossijskoj Federatsii*, publicerat: 17 juni 2008, hämtat: 17 juli 2008, adress: <http://www.minprom.gov.ru/ministry/programm/2>.

stem, men tämligen snart stod det klart att de kraftiga prisökningarna på råmaterial, komponenter och energi allvarligt hotade genomförbarheten. Prisökningar under perioden 2001-2005 på i genomsnitt 50 procent ledde under 2005 till att även detta beväpningsprogram havererade.⁷⁸⁵

Det tredje och nu gällande ryska beväpningsprogrammet tog lång tid och mycket vanda att utforma. I november 2005 hade de olika väpnade strukturerna enats om ett förslag, men det var först nästan ett år senare som president Putin fastställde det statliga beväpningsprogrammet för åren 2007-2015. Under processen krympte budgeten kraftigt – enligt en källa ska det ursprungliga förslaget ha omfattat 7 000 miljarder rubel mer än regeringen ansåg möjligt att avvara. Beväpningsprogrammet kom att omfatta 5 000 miljarder rubel (motsvarande 312,5 miljarder USD/PPP, eller cirka fyra försvarsbudgetar) under en nioårsperiod. Av denna summa är cirka 4 000 miljarder rubel (motsvarande 250 miljarder USD/PPP) vikta för de Väpnade Styrkorna, medan resterande cirka 1 000 miljarder rubel (motsvarande 62,5 miljarder USD/PPP) går till anskaffning av försvarsmateriel till övriga kraftministerier.⁷⁸⁶

Tilldelningen av medel inom ramen för beväpningsprogrammet innebär dock sannolikt inte någon påtaglig ökning av den andel av utgifterna som går till anskaffning av försvarsmateriel. De 5 000 miljarder rubel som anslagits för programmet utgör troligen inte några ytterligare medel utöver en framskrivning av den årliga andel av Rysslands BNP som de senaste åren lagts på militär materielförnyelse. De årliga statliga försvarsmaterielbeställningarna har ökat stadigt över de senaste åren; från 148 miljarder rubel (motsvarande 9,25 miljarder USD/PPP) år 2004 hade volymen i pengar räknat mer än dubblats till 302,7 miljarder rubel (motsvarande knappt 19 miljarder USD/PPP) år 2007. Jämfört med 2006 ökade finansieringen med 28 procent, vilket inte utgör något trendbrott även om det är några procent högre än föregående års anslagsökningar.⁷⁸⁷ Sedd i ett längre tidsperspektiv ter sig ökningen än större; 2000 års budgeterade försvarsmaterielbeställning omfattade 62 miljarder rubel (motsvarande 3,9 miljarder USD/PPP) vilket innebär en femfaldig ökning till år 2007.⁷⁸⁸

I reella värden är ökningen dock avsevärt mindre än vad siffrorna ger vid handen, då inflationen i Ryssland varit tämligen hög under perioden, i synnerhet för försvarsmateriel. Om man tar hänsyn till den officiellt uppgivna inflationen har endast en dubbling skett sedan år 2000⁷⁸⁹ och då inflationen inom försvarssektorn kan antas ha varit högre än den officiellt angivna innebär detta att den reella ökningen torde ha varit mindre än så. Detta är inte bara ett historiskt problem; om nuvarande BNP-utveckling inte kan bibehållas eller om inflationen ökar ytterligare under perioden fram till 2015 kommer de ekonomiska ramarna för beväpningsprogrammet troligen inte att hålla. I oktober 2008 flaggade Sergej Ivanov för att infla-

⁷⁸⁵ Rastopsjin, Michail (2008) "Proval za provalom" [Misslyckande efter misslyckande], *Nezavisimaja Gazeta*, publicerat: 18 september 2008, hämtat: 23 september 2008, adress: http://www.ng.ru/politics/2008-09-18/3_kartblansh.html.

⁷⁸⁶ Kommersant Vlast (2008) "Reforma armii" [Arméns reformering] *Kommersant Vlast* Nr 42(746), publicerat: 29 oktober 2007, hämtat: 31 oktober 2007, adress: <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=819269>.

⁷⁸⁷ Frolov, Andrej (2008a) "Ispolnenie gosudarstvennogo oboronno go zakaza Rossii v 2007 gody [Realiseringen av den ryska statliga försvarsbeställningen under år 2007]", *Ekspert Vooruzhenij*, nr. 2 2008, publicerat: mars-april 2008, s. 39.

⁷⁸⁸ Det faktiska utfallet blev något högre för år 2000 med sammanlagt 71,92 miljarder rubel. Frolov, Andrey (2008b) "National Defense Procurement 2000-2007" *Moscow Defence Brief*, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 2 oktober 2008, 3-2008.

⁷⁸⁹ Ibid.

tionen på försvarsmateriel översteg regeringens prognoser,⁷⁹⁰ och den ekonomiska utvecklingen under det sista kvartalet 2008 har i än större utsträckning aktualiserat frågan om beväpningsprogrammets hållbarhet.

Beväpningsprogrammet 2007-2015 är en satsning framför allt på strategiska system, det vill säga kärnvapentriaden, underrättelse- och ledningssystem samt ABM-system. Tonvikten i beväpningsprogrammet ligger vidare på modernisering av befintliga system medan nyan-skaffning utgör en mindre andel. En återkommande kritik mot de senaste två beväpningsprogrammen har varit att en alltför stor del av beställningarna gällt materiel och teknologi utvecklade under sovjetepoken.⁷⁹¹ Stora beställningar av tidigare utvecklade materiel blir en tillbakahållande kraft på nyinvesteringar i teknologi, utrustning och forskning.

Det är också av vikt att väga in den försvarsmateriel som inte omfattas av beväpningsprogrammet. Exempelvis lyser konkreta planer på nästa generations strategiska bombflygplan med sin frånvaro. I detta sammanhang kan också nämnas att president Medvedev i slutet på augusti 2008 gav försvarsminister Serdjukov i uppdrag att ta fram förslag på kompletterande åtgärder för att stärka de Väpnade Styrkorna.⁷⁹² Detta bör ses mot bakgrund av de brister i de Väpnade Styrkornas materiel som kom i blixtbelysning i samband med kriget i Georgien tidigare samma månad.⁷⁹³ Beväpningsprogrammet har kritiserats för att inte ägna tillräcklig uppmärksamhet åt materielsystem för satellitspaning och långräckviddig precisionsbekämpning med konventionella vapen samt åt moderna ledningssystem.⁷⁹⁴ Andra svagheter som blottades i under striderna i Georgien var bristande tillgång på taktiska sambandssystem, mörkerstridsutrustning och telekrigssystem.

Den fulla omfattningen av beväpningsprogrammet är emellertid inte känd; de delar som offentligt redovisats utgör sannolikt inte hela materielvolymen. Detta gör det svårt att uppskatta realismen i de ekonomiska ramarna för programmet och den fulla betydelsen av programmet för det ryska försvarsindustriella komplexet. Möjligen avhåller man sig medvetet från att redovisa allt som avses ingå för att bädda för att kunna förklara programmet lyckosamt genom att i tysthet avföra vissa poster för det fall att kostnaden driver iväg. En annan viktig fråga är om försvarsindustrin kommer att kunna hålla leveranstiderna. Under programmets första 18 månader har utfallet i levererade system varit mycket begränsat (se vidare nedan i avsnittet om OPK:s produktion). Detta väcker farhågor för att även detta beväpningsprogram kommer att haverera, i likhet med dess föregångare.

Sammantaget kan sägas att långsiktiga statliga försvarsmaterielbeställningar kan utgöra ett viktigt instrument för att styra den strategiska utvecklingen av försvarsindustrin. En förutsättning för detta är dock, liksom för andra styrande dokument, att de långsiktiga beställningarna är någorlunda realistiska avseende finansiering och resultatmål. De fallande råvarupriserna och den nuvarande inflationstakten i Ryssland reser allvarliga frågetecken kring finansieringen av beväpningsprogrammet för åren 2007-2015. Frågetecknen har inte blivit färre av konsekvenserna av den globala finansiella krisen hösten 2008 som tvingade fram statliga stödåtgär-

⁷⁹⁰ Nezavisimoje Voenoje Obozrenije (2008) "Dengi resjajot ne vsje" [Pengar löser inte allt], *Nezavisimoje Voenoje Obozrenije*, publicerat: 24 oktober 2008, hämtat: 27 oktober 2008, adress: http://nvo.ng.ru/forces/2008-10-24/1_red.html.

⁷⁹¹ Se exempelvis Rastopsjin, Michail (2008) "Proval za provalom" ...

⁷⁹² Litovkin, Viktor (2008) "Perezagruska gosprogrammy vooruzjenij" [Omlastning av det statliga beväpningsprogrammet], *Nezavisimoje Voenoje Obozrenije*, publicerat: 29 augusti 2008, hämtat: 29 augusti 2008, adress: http://nvo.ng.ru/forces/2008-08-29/6_serjukov.html?insidedoc.

⁷⁹³ Se kapitlet *De Väpnade Styrkorna*. Begränsningar i de insatta ryska förbandens materiel har även översiktligt redovisats i Larsson *Det kaukasiska lackmustestet*, s. 32-37.

⁷⁹⁴ Rastopsjin, Michail (2008) "Proval za provalom" ...

der för den ryska försvarsindustrin. Den ryska regeringen planerade i oktober 2008 enligt uppgift att möjliggöra billigare banklån för försvarsindustriföretagen, att tidigarelägga utbetalningar på försvarsbeställningar och att finansiera stora delar av de federala målprogrammen med enbart statliga medel.⁷⁹⁵ I december samma år utlovade vice premiärminister Ivanov ytterligare statsstöd till Rysslands högteknologiska maskinbyggnadsindustri. Sammanlagt 60 miljarder rubel (motsvarande 3,75 miljarder USD/PPP) uppgavs ha avsatts för att stödja företag inom OPK genom ökade förskottsutbetalningar, räntesubventioner och kreditgarantier, förebyggande av konkurser samt statliga stödköp av nyemitterade aktier. Enligt vice finansminister Anton Siluanov kommer den ryska staten dessutom avsätta 100 miljarder rubel (motsvarande 6,25 miljarder USD/PPP) för statliga kreditgarantier.⁷⁹⁶

Vidare finns tveksamheter kring försvarsindustrins förmåga att motsvara förväntningarna på kvalitet och kvantitet avseende planerade beställningar. Även inom Försvarsministeriet finns sådana farhågor, mot bakgrund av att försvarsminister Serdjukov uppges ha gett Generalstaben i uppdrag att analysera den ryska försvarsindustriella komplexets faktiska produktionskapacitet och, för de områden där inhemska produkter inte motsvarar de önskvärda egenkaperna, överväga att införskaffa materiel från utländska försvarsindustrier.⁷⁹⁷ Till detta kommer att tonvikten i programmet ligger på modernisering av äldre system och nyanskaffning av materiel baserad huvudsakligen på sovjetisk teknologi, vilket endast i mindre grad stimulerar till vidare utveckling av försvarsindustrin. Beväpningsprogrammet kan därmed varken sägas vara fullt ut realistiskt eller särdeles framtidsinriktat, vilket resulterar i att det sannolikt inte kommer att utgöra ett effektivt styrningsinstrument i den strategiska utvecklingen av rysk försvarsindustri.

Stark personlig ledning men svagt strategiskt ledarskap

I det rådande politiska systemet i Ryssland finns en tydlig divergens mellan formellt och faktiskt inflytande och detta grundar sig på de olika personernas ställning inom maktkoalitionen. Det är därför meningsfullt att granska vilka personer som huvudsakligen påverkar och leder utvecklingen av det försvarsindustriella komplexet.

Sergej Ivanov har sedan en tid tillbaka haft huvudansvaret för utvecklingen av den försvarsindustriella sektorn, i sin roll som ansvarig för de relevanta federala målprogrammen och som ordförande för regeringens permanenta militärindustriella kommission, med ansvar för koordinering av försvarsindustrirelaterade frågor.

Ivanov status har av allt att döma dock minskat påtagligt under de senaste åren och det är oklart vilket inflytande som Ivanov har. Likväl bedöms han utgöra den huvudsakliga, och för närvarande enda, motvikten till holdingbolaget *Rostekhnologija* och dess chef Sergej Tjemezovs ambitioner att ta över stora delar av rysk industri.⁷⁹⁸ Tjemezov, Vladimir Putins tidigare kollega från KGB-tiden i östtyska Dresden, har sedan flera år tillbaka utgjort en av de centrala aktörerna inom den ryska försvarsindustrin. Av allt att döma har Tjemezov väsentligen mer inflytande över rysk försvarsindustri än industri- och handelsminister Viktor Christenko och troligen även mer inflytande än Sergej Ivanov. Andra personer med visst inflytande över OPK

⁷⁹⁵ Tovkailo, Maxim (2008) "The Government Is Out To Support The Defense Industry" ...

⁷⁹⁶ Defense & Security (2008) "There is a Systemic Crisis in the Russian Military Industrial Complex", *Defense & Security*, Nr. 140, 15 december 2008 (<http://dlib.eastview.com/sources/article.jsp?id=19340485>).

⁷⁹⁷ Ibidem.

⁷⁹⁸ Nikolsky, Aleksey (2008) "Rites of Spring in the Defence Industry Complex" *Moscow Defence Brief*, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 17 juli 2008, 2-2008

är försvarsminister av Anatolij Serdjukov samt Igor Setjin, som 2008 utsågs till styrelseordförande för det statliga holdingbolag för fartygskonstruktion *OSK* som är under uppbyggnad.

Inom OPK finns därutöver ett stort antal personer som i egenskap av företagsledare har möjlighet att påverka det ryska försvarsindustriella komplexets framtid. Även om många av dessa saknar ambitioner eller kunskaper att bidra till att stärka den försvarsindustriella sektorn, så finns det ett inte obetydligt antal driftiga och kunniga entreprenörer. Ett problem är att dessa ofta hindras av den statliga byråkratin. Rigida, maktlystna och inkompetenta byråkrater som sätter käppar i hjulen för ryska entreprenörer – såväl inom som utanför försvarsindustrin – är potentiellt ett än större problem än den ryska korruptionen. Förutsättningarna för att det försvarsindustriella komplexet ska kunna formas av krafter underifrån är inte goda, men kan inte avfärdas.

Sammanfattningsvis kan konstateras att samtliga personer som idag utövar stort inflytande över det försvarsindustriella komplexet – Sergej Ivanov, Sergej Tjemezov, Igor Setjin och Anatolij Serdjukov – gör det i egenskap av nära förtrogna till Vladimir Putin. Inget tyder på att Putins inflytande över försvarsindustrin minskat sedan han lämnade presidentposten även om det inte tycks vara ett område som han personligen ägnar särskild uppmärksamhet åt. Frågan är dock vad Putin och hans förtrogna vill åstadkomma med att kontrollera försvarsindustrin. Har dessa personer försvarsindustrins bästa för ögonen eller handlar det om att kontrollera en källa till personlig vinning och makt inom det politiska systemet? Har de incitament att utveckla OPK mot att producera internationellt konkurrenskraftiga produkter eller väntar ytterligare stagnation inom försvarsindustrin? Det saknas skäl att anta att de personförändringar som Putin och senare Medvedev genomfört gjorts i syfte att effektivisera försvarsindustrin – de ska snarare ses som ett led i det politiska spelet.⁷⁹⁹ Det auktoritära politiska systemet i Ryssland hämmar strategiskt beslutsfattande i det att dess latenta instabilitet gör det mer rationellt att realisera kortsiktiga vinster medan möjligheten finns. Detta medför att även om de ledande personerna inom försvarsindustrin är starka, så betyder inte detta nödvändigtvis att det personliga strategiska ledarskapet är starkt. Om de saknar strategiska mål och deras visioner inskränks till att kontrollera så stor del av den ryska industrin som möjligt, ger dessa personer liten vägledning för OPK. Det strategiska ledarskapet blir därmed svagt, trots starka ledare.

Slutsats: Det strategiska ledarskapet har inte stärkts påtagligt

Under det gångna decenniet har det strategiska ledarskapet över det ryska försvarsindustriella komplexet av olika skäl varit svagt. Även om antalet styrande dokument påtagligt ökat och det personliga inflytandet stärkts inom det försvarsindustriella komplexet under de senaste åren innebär detta inte automatiskt att den strategiska ledningen av OPK förbättrats. Underfinansierade och orealistiska styrande dokument kan trots sina brister peka ut den riktning som försvarsindustrin ska gå, men de mäktar inte med att leda det försvarsindustriella komplexet hela vägen till målet. Ogenomförbara planer kan också skapa frustration inom organisationen när de måste överges eller ersättas av nya styrande dokument. Starka ledare utan långsiktiga visioner ger inget egentligt tillskott till den strategiska ledningen. Mångfalden av styrande dokument och utspel från mäktiga personer skapar ett intryck av ett aktivt ledarskap, men utgör i sig inte effektiva styrningsinstrument i den strategiska utvecklingen av rysk försvarsindustri. Det är i detta sammanhang befogat att fråga sig hur helhjärtade de olika satsningarna faktiskt är. Ger de ett genuint uttryck för vad staten och försvarsindustrin egentligen vill

⁷⁹⁹ Jämför Ibid.

åstadkomma? Tidigare planer har ofta till synes inte tagits på så stort allvar, att döma av att misslyckanden att uppfylla planer mycket sällan resulterat i någon större uppmärksamhet.

Till detta kommer att det saknats ett något realistiskt och aktuellt nationellt säkerhetskoncept som kan ge inblick om vilka hot som Ryssland ska möta och inte heller en motsvarande militärdoktrin som anger vilka förmågor Ryssland behöver. Den strategiska ledningen av det ryska försvarsindustriella komplexet kan därmed inte sägas ha påtagligt stärkts under de senaste åren, utan ledarskapet är alltså svagt. Däremot vittnar det ökande antalet strategier och federala målprogram möjligen om en ambition från den politiska ledningen om att ta sig an de många problem som plågar den ryska försvarsindustrin och detta utgör i sig en positiv tendens. Allt tydligare indikationer finns också på att ett nytt nationellt säkerhetskoncept är under utarbetande, vilket skulle kunna fungera som ett styrande dokument för den framtida utvecklingen.

Organisationsförändringarna accelererar men tar kraft

Någon slutpunkt för de senaste decenniernas ständiga organisationsförändringar kan ännu inte skönjas. Tvärtom synes organisationsförändringarna ha accelererat under de senaste åren. Ytterligare förändringar i den ministeriella överbyggnaden och införande av nya myndigheter har genomförts, samtidigt som sammanslagningen till integrerade företagsstrukturer inom OPK tagit ny fart. Ett antal branschspecifika holdingbolag är under bildande och den mest uppmärksammade ombildningen är skapandet av den försvarsindustriella giganten *Rostechlogija*.

Ministerier och myndigheter skyfflas än en gång om

Den ministeriella delen av OPK:s organisationsstruktur har ännu en gång ändrats.⁸⁰⁰ I samband med regeringsombildningen i maj 2008 vid Dmitri Medvedevs tillträde som president delades Ministeriet för industri och energi (*Minpromenergo*) upp i två ministerier, ett för industri och ett för energi. Till industriministeriet tillfördes även handelsfrågor och därmed uppstod Ministeriet för industri och handel (*Minpromtorg*) under ledning av Viktor Christenko, som sedan 2004 varit minister för industri och energi.⁸⁰¹

I mars 2006 skapades en permanent militärindustriell regeringskommission under ledning av Sergej Ivanov genom ett presidentdekret.⁸⁰² Den militärindustriella kommissionen ansvarar för att koordinera utveckling och produktion av militär materiel, upprätthållande av mobiliseringsförmågan samt utvecklingen av försvarsindustrin och militär teknologi. Kommissionen överser även import och export av militär materiel samt utarbetade under 2006 det beväpningsprogram för perioden 2007-2015, som avhandlats ovan.⁸⁰³ Kommissionen har dock hittills visat sig tämligen lamslagen vad gäller att lösa de problem som OPK står inför, i synnerhet där starka personliga intressen varit inblandade.⁸⁰⁴

⁸⁰⁰ Som beskrivits i tidigare års rapporter har det försvarsindustriella komplexets ministeriella överbyggnad genomgått upprepade förändringar den senaste tjuogoårsperioden.

⁸⁰¹ Naumov, Igor, Kulikov, Sergej (2008) "Iz Kremlja v Belyj dom i obratno" ... Handelsfrågor sorterade tidigare under *Ministeriet för ekonomisk utveckling och handel*.

⁸⁰² Presidentadministrationen (2006) "O Voенno-promyslennoj komissii pri Pravitelstve Rossijskoj Federatsii [Om den militär-industriella kommissionen vid den Ryssländska Federationens regering]", *Presidentens ukaz nr 231*, publicerat: 20 mars 2006, adress: <http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=032784>.

⁸⁰³ Vasiliev "Russia's Defence Industry in 2006"

⁸⁰⁴ Nikolsky "Rites of Spring in the Defence Industry Complex"

Dessutom skapades den federala agenturen för beväpningsleveranser (FAPV, även benämnd Rosoboronpostavka)⁸⁰⁵ genom ett presidentdekret i februari 2007.⁸⁰⁶ FAPV lyder enligt dekretet direkt under regeringen och ska ansvara för de statliga försvarsmaterielbeställningarna vad gäller upphandling och genomförande av försvarsmaterielkontrakt. Agenturen har annonserats som en civil myndighet, fristående från Försvarsministeriet, men vid bildandet överfördes 1 100 personer från de Väpnade Styrkorna och de övriga väpnade styrkestrukturerna.⁸⁰⁷

Tanken med att samla de olika styrkestrukturenas materielbeställningar under en myndighet synes vara att undvika dubblerande beställningar från olika myndigheter och minska slöseriet och korruptionen. Dess verkliga mandat och funktion är dock något oklart. En av oklarheterna kring FAVP är förhållandet till den Federala tjänsten för försvarsbeställningar (*Rosoboronzakaz*) som inrättades 2004 och koordinerar och kontrollerar materielbeställningar inom Försvarsministeriet. *Rosoboronzakaz* och FAVP har till synes överlappande uppgifter, men *Rosoboronzakaz* finns alltså kvar. FAVP kan dessutom enligt uppgifter som framkom hösten 2008 komma att placeras under Försvarsministeriet, vilket skulle negra mycket av det som inledningsvis motiverade reformeringen.⁸⁰⁸

Sammantaget tyder detta på att det ministeriella inflytandet över försvarsindustrin försvagas och att mer makt koncentreras till regeringen och presidenten. Industri- och handelsministeriet har synbarligen förlorat inflytande över företagen inom OPK till förmån för de nya integrerade företagsstrukturerna – som lyder direkt under presidenten eller regeringen – och över de allra flesta aspekter av försvarsindustrin till förmån för regeringens militärindustriella kommission. Att den senare inte synes ha erhållit något påtagligt inflytande över OPK förbättrar inte situationen. Försvarsministeriets inflytande över OPK kan också förväntas minska genom att den federala agenturen för beväpningsleveranser tar över ansvaret för försvarsmaterielbeställningarna, såvida den senare inte underställs Försvarsministeriet. Genom skapandet av agenturen lades en grund för att kapa de korruptionsfrämjande banden mellan generaler och försvarsindustriföretag. Även i detta fall finns dock befogade farhågor om att det inte kommer att innebära någon påtaglig förbättring av situationen ur försvarsindustrins perspektiv, i synnerhet inte om FAVP förs in under Försvarsministeriets egid. För närvarande är oklarheterna många avseende mandat och uppdrag för de myndigheter som ska leda utvecklingen av försvarsindustrin och försvarsforskningen. Om oklarheterna består kommer detta att menligt inverka på det ryska försvarsindustriella komplexets framtida förmåga.

Rosoboroneksport ändrar skepnad och lägger allt mer av rysk industri under sig

Under de senaste åren har *Rosoboroneksport* (ROE) fortsatt att växa och befäst sin position som en av de viktigaste aktörerna inom det ryska näringslivet och det försvarsindustriella komplexet i synnerhet. ROE bytte skepnad i och med att det statsägda holdingbolaget Ros-

⁸⁰⁵ *Federalnoe agentstvo po postavkam vooruzjenija, voennoj, spetsialnoj tehniki i materialnych sredstv* [Federala agenturen för leveranser av beväpning, militär- och specialfordon och –materiel]

⁸⁰⁶ Presidentadministrationen (2007a) "O Federalnom agentstve po postavkam vooruzjenija, voennoj, spetsialnoj tehniki i materialnych sredstv [Om Federala agenturen för leveranser av beväpning, militär- och specialfordon och –materiel]", *Presidentens ukaz nr 119*, publicerat: 5 februari 2008, adress: <http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=37858&PSC=1&PT=3&Page=1>.

⁸⁰⁷ *Kommersant Vlast* (2008) "Reforma armii" ...

⁸⁰⁸ Nikolskij, Aleksej (2008) "Tjerkosov idjot na ponizjenie" [Tjerkosov på väg mot degradering], *Vedomosti*, Nr 211, publicerat: 7 november 2008, hämtat: 3 december 2008, adress: <http://www.vedomosti.ru/newspaper/article.shtml?2008/11/07/167753>.

technologija (på engelska *Russian Technologies*)⁸⁰⁹ skapades genom en federal lag den 23 november 2007.⁸¹⁰ I *Rosteknologija* ingår *ROE* och dess dotterbolag tillsammans med ett stort antal andra bolag. Chef för *Rosteknologija* är som ovan nämnts Sergej Tjemezov, som fram till utnämmandet var chef för *Rosoboroneksport*. Ny chef för *ROE* blev den tidigare ställföreträdande chefen Anatolij Isaikin. Tjemezov behåller dock kontrollen över *ROE* i det att han i egenskap av chef för *Rosteknologija* ensam har rätt att tillsätta verkställande direktör, styrelsemedlemmar och revisorer samt göra förändringar i bolagets stadgar.⁸¹¹

ROE hade successivt utvidgat sitt verksamhetsfält under Vladimir Putins presidentskap. 2002 skapade *ROE* dotterbolaget *Oboronprom*⁸¹², som sedermera konsoliderat den ryska helikoptertillverkningsindustrin. *ROE* tog också över biltillverkaren *AvtoVAZ* under 2005, titankoncernen *VSMPO-Avisma* under 2006 och metallurgiföretaget *Krasnyj Oktjabr* under 2007. *Oboronprom* har också ytterligare vidgat verksamhetsfältet under 2007 genom skapandet av dotterbolag för tillverkning av bildelar respektive byggnation av personalbostäder för de Väpnade Styrkornas räkning.⁸¹³ *ROE* stärkte också sin position som vapenexportör ytterligare i januari 2007 genom att ett presidentdekret förlänade bolaget i det närmaste exklusiva rättigheter att exportera försvarsmateriel från Ryssland.⁸¹⁴

Rosteknologija är ett företag med till synes mycket omfattande ambitioner. Företaget avser inte bara konsolidera designbyråer och tillverkningsföretag inom helikopterindustrin, utan även inom så skilda områden som motorer, bepansring, artillerisystem, radiosystem, specialstål, kompositmaterial, bildelar och explosiva material. *Rosteknologija* ägnar sig dessutom åt elproduktion, byggande av bostäder och modernisering av försörjningssystem för flygbränsle på flygplatser. Därutöver arrangerar företaget flygmässan MAKS, äger utställningscentret i Zjukovskij samt sponsrar idrottsevenemang. *Rosteknologija* kommer vidare av allt att döma att ta över *ROE*:s huvuduppgift: export av rysk militär materiel.⁸¹⁵ Enligt en ledande rysk institution för analys av försvarsindustrin är *Rosteknologija* på väg att bli ett stort, diversifierat företag som omfattar hela livscykeln för industriprodukter; allt från design och råvaruutvinning till produktion och försäljning. Företagets inflytande på den ryska ekonomin förutspås kunna komma att bli jämförbart med *Gazproms* och *Rosnefts*.⁸¹⁶

Rosteknologijas officiella uppdrag är att främja design, produktion och export av högteknologiska industriprodukter och att stimulera till investeringar i rysk industri – däribland den ryska försvarsindustrin.⁸¹⁷ Det senare ska realiseras genom att sälja ut aktieposter i dotterbolagen fram till år 2012. Med anledning av den försämrade situationen på finansmarknaden i

⁸⁰⁹ Mer information om företaget finns på dess hemsida: <http://www.rostechn.ru/index.shtml>.

⁸¹⁰ Ryssländska Federationen (2007a) "O Gosudarstvennoj Korporatsii "Rosteknologii" [Om det statliga företaget "Rosteknologija"]", *Ryssländska Federationens lag nr 270-F3*, publicerat: 23 november 2007, hämtat: 15 november 2008, adress: <http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=042960>.

⁸¹¹ CAST "Russia's Defence Industrial Complex in 2007"

⁸¹² *ROE* äger dock endast drygt 31 procent av aktiekapitalet i *Oboronprom*. En kontrollerande andel om 51 procent ägs av den federala agenturen för förvaltning av statens egendom, *Rosimusjtjestvo*. Ibid.

⁸¹³ Ibid.

⁸¹⁴ Presidentadministrationen (2007b) "O nekatorych voprosach voenno-technitjeskogo sotrudnitjestvo Rossijskoj Federatsii s inostrannami gosudarstvami [Om diverse frågor rörande militärtekniskt samarbete mellan den Ryska Federationen och främmande stater]", *Presidentens ukaz nr 54*, publicerat: 18 januari 2007, hämtat: 18 juli 2008, adress: <http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=037563>.

⁸¹⁵ CAST "Russia's Defence Industrial Complex in 2007"

⁸¹⁶ Ibid.

⁸¹⁷ Ryssländska Federationen "O Gosudarstvennoj Korporatsii "Rosteknologii" [Om det statliga företaget "Rosteknologija"]", .

spåren av den globala finanskrisen hösten 2008 är det dock mycket möjligt att utförsäljningen av aktieposter skjuts på framtiden.

Om avsikten med bildandet av *Rostekhnologija* är att på sikt minska det statliga inflytandet över rysk industri är detta vällovligt, men oavsett motiven har välgrundad kritik dock riktats mot det sätt på vilket bolaget bildats. Den valda företagsformen innebär låg transparens – den enda möjligheten till insyn utgörs av årsrapporten. Vidare är företaget endast ansvarigt inför presidenten, som ensam tillsätter styrelse och verkställande direktör. Detta medför stor risk för en sammanblandning av personliga, politiska och näringslivsmässiga intressen, till men för rysk försvarsindustri. Bolagsformen gör också att normala regler och kontrollmekanismer sätts ur spel; *Rostekhnologija* är en icke vinstdrivande organisation, men kan varken ställas till ansvar under de existerande kontrollmekanismerna för icke vinstdrivande organisationer eller försättas i konkurs. Företaget står därmed över vedertagna former för statlig kontroll och insyn.⁸¹⁸ Sammantaget bäddar de bristande möjligheterna till samhällelig insyn och kontroll för missbruk och ineffektivitet. De aviserade planerna på att expandera verksamhetsfältet till att omfatta fler civila industrisektorer väcker farhågor om en återmilitarisering av rysk ekonomi och att *Rostekhnologija* kan komma att få en alltför dominerande ställning inom rysk industri.

Integrering i holdingbolag inom allt fler industrisektorer

Under de senaste åren har ett flertal branschspecifika holdingbolag inom försvarsindustrisektorn bildats i syfte att skapa integrerade strukturer för tillverkning av rysk försvarsmateriel. Utöver det holdingbolag för tillverkning av luftförsvarssystem som initierades 2002, har bildandet av holdingbolag för helikoptertillverkning, flygplanstillverkning, fartygskonstruktion, motortillverkning, radioelektronik samt för pansarfordon och artilleripjäser inletts under de senaste åren.⁸¹⁹ Officiellt har uppgivits att avsikten är att skapa 50-60 integrerade företagsstrukturer i form av holdingbolag inom OPK under perioden fram till 2015. Syftet med detta är att upprätta vertikala ledningsstrukturer som främjar såväl rationaliseringar och konkurrenskraftig produktion som statlig styrning av försvarsindustrins fortsatta utveckling.⁸²⁰

Utöver de sex nya holdingbolag slutfördes konsolideringen av industrikoncernen för tillverkning av luftförsvarssystem *Almaz-Antej* under 2007.⁸²¹ Därtill kommer att *Oboronprom* i september 2006 aviserade bildandet av ett holdingbolag för radioelektronik.⁸²² I oktober 2008 meddelade Sergej Ivanov att ett beslut om att bilda ett holdingbolag för hela rymdindustrin kan komma att fattas under 2009.⁸²³

I detta sammanhang kan ytterligare två statsägda branschspecifika företagsbildningar nämnas. I juli 2007 skapades det statsägda bolaget *Rosnanotech*⁸²⁴ genom federal lagstiftning.⁸²⁵ Företaget har enligt statuterna till syfte att utveckla regeringens policy och en infrastruktur för innovation inom nanoteknologiområdet. *Rosnanotech* ska också driva projekt avsedda att eta-

⁸¹⁸ CAST "Russia's Defence Industrial Complex in 2007"

⁸¹⁹ För ytterligare detaljer hänvisas till en kommande rapport om den ryska försvarsindustrin och militär FoU.

⁸²⁰ Garavskij, Andrej (2007) "VPK – nadezjnyj kurator 'oboronki'" ...

⁸²¹ CAST "Russia's Defence Industrial Complex in 2007"

⁸²² Ibid.

⁸²³ RIA Novosti (2008) "Russia To Decide On State Space Corporation In 2009", *RIA Novosti*, publicerat: 22 oktober 2008, återpublicerat av *Space Daily*, adress:

http://www.spacedaily.com/reports/Russia_To_Decide_On_State_Space_Corporation_In_2009_999.html.

⁸²⁴ *Gosudorstvennaja korporatsija Rossijskaja korporatsija nanotekhnologii (GK Rosnanotech)*.

⁸²⁵ Ryssländska Federationen (2007c) "O Rossijskoj korporatsii nanotekhnologii [Om det ryska nanoteknologi-bolaget]", *Ryssländska Federationens lag nr 139-F3*, publicerat: 19 juli 2007, adress: <http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=040898>.

blera och utveckla nanoteknikindustri i Ryssland. I december samma år bildades efter en liknande modell bolaget *Rosatom*, med uppgift att ta en ledande roll inom den ryska atomindustrin och kärnvapenkomplexet.⁸²⁶ Bolagen tilldelas, liksom *Rostekhnologija*, medel ur den federala budgeten för att fullgöra sina uppdrag inom respektive sektor. Utöver dessa har ytterligare tre statsägda bolag bildats i syfte att stimulera diversifiering av rysk ekonomi (*Bank Razvitija*), för reformering av det statliga bostadsbyggandet samt för byggandet av anläggningar inför vinterolympiaden i Sotji (*Olimpstroj*).⁸²⁷

På kort sikt innebär dessa ombildningar och integreringar av företag inom den försvarsindustriella sektorn att mycket av ledningens resurser läggs på organisationsfrågor snarare än produktionsfrågor, vilket sannolikt får en hämmande effekt på forskning, utveckling och produktion under de närmaste åren. En viktigare fråga är dock vad dessa åtgärder betyder på längre sikt. Kommer de integrerade företagsstrukturerna att medföra en effektivisering av produktionen och en stabilare bas för forskning och utveckling av nästa generations materielsystem? Detta framstår idag som långt ifrån säkert. Dels riskerar utvecklingen inom branschen tyngas av att tidigare förhållandevis framgångsrika företag nu förs samman med ett antal lågpresterande bolag utan påtagliga försök att skilja agnarna från vetet. Dels minskar den inhemska mångfalden om i stort sett samtliga bolag i en bransch integreras, vilket allvarligt kan hämma utvecklingen av konkurrenskraftiga produkter och teknologier.⁸²⁸

Det totala antalet företag inom den försvarsindustriella sektorn synes inte dramatiskt ha minskat, vilket tidigare varit en uttalad avsikt. Som framhölls i den föregående rapporten var ett av syftena med reformprogrammet 2002-2006 att koncentrera försvarsindustrin till cirka 530 av de dåvarande drygt 1 600 företagen.⁸²⁹ Emellertid har reduceringen av antalet bolag gått långsamt, och de senaste årens holdingbolagsbildningar har än så länge inte inneburit några påtagliga minskningar av antalet företag inom rysk försvarsindustri. Målsättningen synes ha varit att först integrera bolagen i större strukturer och senare avveckla de företag som inte är konkurrenskraftiga. Det återstår att se om man lyckas med detta. Att icke-lönsamma företag inte avvecklas innebär att staten tvingas lägga resurser på att garantera deras fortlevnad. På en lista över strategiskt viktiga företag som skulle skyddas från konkurs, upprättad i januari 2004, förekom 948 företag inom OPK. 200 av dessa stod i början av 2007 under särskild övervakning av den finansiella utvecklingen då de uppvisat tecken på en förestående konkurs.⁸³⁰

Ytterligare en problematisk aspekt är att mandat och befogenheter som tidigare ålegat myndigheter nu förts över till företag, som exempelvis i fallet med *Rostekhnologija*, *Rosnanotech* och *Rosatom*. Dessa har till uppdrag att utveckla respektive bransch och tilldelas medel direkt ur den federala budgeten för detta. Samtidigt är *Rostekhnologija* en av de största aktörerna inom den ryska försvarsindustrin, vilket innebär en uppenbar risk för intressekonflikter. Bolagsbildningarna innebär att insynen i den statligt ägda – och till inte oväsentlig del offentligt

⁸²⁶ Ryssländska Federationen (2007b) "O Gosudarstvennoj korporatsii po atomnoj energii "Rosatom" [Om det statliga bolaget för atomenergi "Rosatom"]", *Ryssländska Federationens lag nr 317-F3*, publicerat: 1 december 2007, adress: <http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=43128&PSC=1&PT=3&Page=1>.

⁸²⁷ En kortfattad presentation av dessa sex statliga bolag finns i Appendix 3 i Holmberg, Carl (2008b) *The Struggle for Bureaucratic and Economic Control in Russia*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), april 2008, FOI-R--2504--SE.

⁸²⁸ Interfax-AVN (2007) "Shokin Warns on Possible Decrease of Competitiveness of Russian Military Production Because of Holdings Creation", *Interfax-AVN*, publicerat: 25 juli 2007, hämtat: 25 juli 2007; Isachenkov, Vladimir (2008) "Russia Faces an Aging Defense Industry" *Los Angeles Times*, publicerat: 20 juli 2008, hämtat: 8 oktober 2008, adress: <http://articles.latimes.com/2008/jul/20/world/fg-russia20plr>.

⁸²⁹ Leijonhielm *Rysk militär förmåga*, s. 226.

⁸³⁰ Garavskij, Andrej (2007) "VPK – nadezjnyj kurator 'oboronki'" ...

finansierade – verksamheten minskar, liksom den statliga kontrollen. När en allt större del av den ryska industrin lyder direkt under presidenten eller regeringen innebär det inte bara att den parlamentariska insynen försvåras, det medför också att en redan hårt belastad regerings- och presidentapparat har ytterligare områden att utöva kontroll över. Detta är inte ämnat att öka effektiviteten i vare sig rysk försvarsindustri eller statsförvaltning, utan ökar snarare risken för korruption och förlamande ineffektivitet, vilket påpekats även i Ryssland.⁸³¹

En förlamande kultur av korruption och kontroll

Den organisationskultur som utvecklats inom det försvarsindustriella komplexet under de senaste decennierna synes karaktäriseras av långtgående kontrollbehov och mycket utbredd korruption. Detta är två utmärkande drag i det ryska samhället (se avsnittet *Korruptionen ett växande gissel* i kapitlet *Ekonomisk utveckling och försvarsekonomi* respektive *Rättsstatens framväxt ur dess motsats* i kapitlet *Demokrati och samhälle*), men genomslaget i försvarsindustrin blir tydligare av det skälet att där finns extremt stora summor pengar i omlopp. Vid sidan av de fem tusen miljarder rubel som annonserats inom ramen för beväpningsprogrammet 2007-2015 genererar rysk vapenexport årligen mycket stora belopp, vilket stimulerar till såväl korruption som kontroll. Korruptionen i Ryssland synes ha ökat under de senaste åren⁸³² liksom centraliseringen av makten i det ryska samhället.

Det ryska politiska systemet bidrar tydligt till problemen inom försvarsindustrin. Eftersom stora summor omsätts – såväl budgetmedel som exportintäkter – och det dessutom handlar om en industri som är direkt kopplad till Rysslands militära förmåga föreligger ett mycket starkt intresse från den politiska ledningen att utöva kontroll över sektorn. Såväl regimen som enskilda individer inom den politiska eliten ser ekonomiska och politiska skäl att tillägna sig kontroll över det försvarsindustriella komplexet. En konsekvens av det politiska systemets kontrollbehov är att en kultur utvecklats där äganderätten har en mycket svag ställning i vissa delar av det ryska samhället. Inom de industrisektorer där den ryska regimen anser sig ha vitala intressen tvekar den inte att med främst byråkratiska medel ta kontroll över företagen. Det betyder inte att staten behöver äga företagen, tvärtom har trenden de senaste åren varit att statens ägande, eller inflytande som ägare, minskat som framhållits ovan. Det betyder dock att regimen strävar efter indirekt kontroll genom personer som utövar inflytande i företagen. De personer som på pappret äger företagen kan bara räkna med att förfoga över företagen så länge som de styrande politikerna tillåter det.

Den amerikanske analytikern Stephen Blank har förtjänstfullt framhållit att inom det rådande politiska systemet är ägandet som ekonomiskt institut i det närmaste obefintligt för stora ryska företag och i bästa fall avhängigt av att man tjänar regimen intressen.⁸³³ Detta innebär vidare att företagens utveckling i första hand styrs av relationen till staten, inte av marknadskrafter. Det leder också till en kultur där kortsiktigt vinsttänkande dominerar och incitamenten till långsiktiga investeringar försvagas; det blir rationellt att realisera vinster idag, eftersom du inte vet om du sitter kvar i morgon. Stephen Blank drar paralleller till utvecklingen inom

⁸³¹ Sjtjelov, Aleksej (2008) "Goskorporatsii obvinili v stimulirovanii korruptsiii" [Statsägda bolag har anklagats för att stimulera korruption], *Nezavisimaja gazeta*, publicerat: 8 april 2008, hämtat: 18 juli 2008, adress: http://www.ng.ru/economics/2008-04-08/5_deliagin.html.

⁸³² Ryssland har successivt fallit tillbaka i Transparency Internationals årliga korruptionsperceptionsindex, såväl avseende placering i ranking som indexering. Ryssland innehade för 2008 plats 147 av 180 länder och resultatet 2,1 på en tiogradig skala där 10 är korruptionsfri. Som jämförelse kan nämnas att 2004 låg Ryssland på plats 90 av 146 länder och hade resultatet 2,8. Källa: www.transparency.org

⁸³³ Blank, Stephen J. (2007b) *Rosoboroneksport: Arms Sales and the Structure of Russian Defence Industry*, Carlisle, PA, Strategic Studies Institute (SSI), US Army War College, January 2007, s. 5.

energisektorn och pekar på att stagnation är det mest sannolika resultatet av försöken att öka statens inflytande och koncentrera makten inom det försvarsindustriella komplexet.⁸³⁴

Den utbredda korrruptionen inom försvarsindustrin bromsar också en positiv utveckling av industrin och företagen. Detta sker delvis genom att exportintäkter och statliga budgetmedel inte till fullo kommer företagen tillgodo, till men för FoU och produktionskapacitetshöjande investeringar. Delvis sker det också genom att de statliga beställningarna inte nödvändigtvis går till de mest konkurrenskraftiga företagen och de produkter som tillför mest nytta för de Väpnade Styrkorna, utan till företag på vars lönelistor generaler med inflytande över materielbeställningarna återfinns.⁸³⁵ Detta är inte unikt för Ryssland, men omfattningen av korrruptionen får negativa följder, såväl för de Väpnade Styrkorna i egenskap av köpare som för den ryska staten som finansär och i slutändan för de ryska skattebetalarna.

Korrruptionen har kommit att bli en del av det politiska systemet, och den beror på bristen på transparens och oberoende granskning. Regimens försök att komma tillrätta med problemen har varit att införa nya kontrollorgan, vilka minskat transparensen i systemet.⁸³⁶ Sammantaget innebär detta att det ryska försvarsindustriella komplexet riskerar att förlamas av de negativa effekter som korrruptionen och den statliga kontrollhysterin medför. Även om den nuvarande ryska regimen inte nödvändigtvis riskerar att sakta krama ihjäl den inhemska försvarsindustrin, så hämmar den i vart fall en positiv utveckling.

Utländska investeringar och samarbeten påverkar marginellt men har stor potential

Ett viktigt bidrag till en hållbar utveckling av den ryska försvarsindustrin är utländska investeringar och samarbeten med försvarsindustriföretag i andra länder. Därigenom kan ryska företag komma åt finansiering, *know-how* och nya marknader som ökar möjligheterna att tillverka konkurrenskraftiga produkter. Världens nationella försvarsindustrier står inför en globalisering,⁸³⁷ och flera ryska försvarsindustriföretag borde vara naturliga samarbetspartners. Det ryska regelverket för utländska investeringar och utländskt ägande av rysk industri – i synnerhet rysk försvarsindustri – är dock tämligen restriktivt.

Ett växande antal så kallade strategiska sektorer inom det ryska näringslivet skyddas från utländskt inflytande, genom begränsningar i hur stor del av den totala aktiestocken som får ägas av utländska bolag. Officiellt är gränsen 25 procent, men Kreml synes vilja ha ett ord med i laget långt innan man närmar sig den gränsen. Ett exempel på detta är de förändringar som genomfördes under 2006 i de statliga regleringarna rörande ägarskap i flygplanstillverkningssektorn, så att utländska bolag kan äga upp till 25 procent av aktierna i ett bolag – dock endast efter godkännande av den ryske presidenten. Förändringen gjordes för att bana väg för den italienska flygplanstillverkaren *Finmeccania* att köpa 25 procent av den civila flygplanstillverkaren *Suchoj* och därmed stärka samarbetet kring utvecklandet av det regionala passagerarflygplanet *Superjet 100*.⁸³⁸ Att det var ett italienskt, och inte ett amerikanskt, bolag torde ha bidragit till att köpet medgavs.

⁸³⁴ Ibid., s. 11.

⁸³⁵ Vanov, Vladimir (2007) "Izobresti voenno-promyslennyj velosiped" [Att uppfinna en militärindustriell cykel], *Nezavisimaja Gazeta*, publicerat: 5 februari 2007, hämtat: 5 februari 2007, adress: http://www.ng.ru/politics/2007-02-05/3_kartblansh.html.

⁸³⁶ Se Leijonhielm *Russian Power Structures*, s. 113ff samt s. 182ff.

⁸³⁷ Neuman, Stephanie G. (2006) "Defense Industries and Global Dependency", *Orbis*, vol. 50, nr. 3 Summer 2006, s. 430.

⁸³⁸ Vasiliev "Russia's Defence Industry in 2006"

Osäkerheterna kring möjligheterna att hävda äganderätten mot den statliga byråkratin, som kommit till uttryck i ett antal affärer, gör dock att det ryska investeringsklimatet lämnar en hel del övrigt att önska för utländska företag. Till detta kommer att många ryska företag har en allt annat än transparent bolagsstruktur, vilket ofta gör det svårt att bedöma risker och möjligheter med att investera i dem. Detta har sannolikt haft en dämpande effekt, men likväl inte avskräckt en rad utländska företag från att investera i rysk försvarsindustri och inleda samarbeten kring produktutveckling och produktion. I och med att det försvarsindustriella komplexet genom holdingbolagsbildande och uppköp kommit att omfatta allt större delar av den civila produktionskapaciteten har försvarsindustrin också fått ett antal internationella samarbeten på köpet. Samarbeten med utländska företag beskrivs närmare i avsnittet om vapenhandel och militärindustriella samarbeten.

Genom närmare samarbete med utländska bolag kan ryska företag tillägna sig nödvändiga kunskaper inom traditionellt svaga områden som kvalitetssäkring, innovationssystem, ekonomistyrning, management och marknadsföring. De kan också få tillgång till marknader som annars hade varit betydligt svårare att slå sig in på, exempelvis genom gemensamma försäljningsorganisationer. Utländska investeringar kan också tillföra friskt kapital för FoU och modernisering av produktionsanläggningar. Ett ökat internationellt samarbete och korsägande skulle kunna stärka de ryska försvarsindustriföretagens ställning och medföra en positiv utveckling av det försvarsindustriella komplexets organisation. Dessa fördelar synes dock i stor utsträckning uppvägas av den nackdel som den ryska politiska ledningen upplever att ett ökande utländskt inflytande utgör. För de enskilda företagen kan utländska investeringar och samarbeten ha stor betydelse, men för det försvarsindustriella komplexet som helhet förblir dess inverkan marginell även på något längre sikt om inte omfattningen av de utländska inslagen tillåts öka från dagens nivå. På längre sikt är det omöjligt att upprätthålla bredd och kvalitet i den ryska försvarsindustriella produktionen utan ett väsentligen större samarbete med utländska försvarsindustriföretag, vilket talar för att Ryssland i framtiden kommer att öppna sig mer för utländska samarbeten och investeringar.

En alternativ väg till utländsk *know-how* utgörs av ryska uppköp av utländska bolag. Inom den tunga varvsindustrin har Ryssland exempelvis fått tillgång till tyskt kunnande och tyska produktionsanläggningar genom den ryska investeringsfonden FLC Wests uppköp av 70 procent av aktierna i tyska varv i Wismar och Rostock-Warnemünde. Tysk *know-how* rörande konstruktion av fartyg anpassade för artiska förhållanden kommer därmed rysk varvsindustri tillgodo.⁸³⁹ De senaste årens mycket goda ekonomiska utveckling har förbättrat förutsättningarna för Ryssland att komma över utländsk civil teknologi på detta vis. När det gäller västerländska försvarsindustriföretag är det dock betydligt svårare för ryska investeringsfonder att köpa större aktieposter, eftersom det handlar om säkerhetspolitiskt känsliga industrier och oftast förutsätter godkännande från det landets regering. Detta medför att uppköp av västerländska bolag inte ter sig som en framkomlig väg för att erhålla utländsk teknologi och sannolikt kommer att ha litet inflytande på utvecklingen av den ryska försvarsindustrins organisation. Däremot kan ett ökande indirekt inflytande förväntas, genom ryska uppköp av utländska företag i andra industrisektorer, så länge den ryska ekonomiska utvecklingen medger detta.

Ytterligare en möjlighet att erhålla utländsk *know-how* och teknologier är industrispionage. Det har inte varit möjligt att inom ramen för denna studie undersöka vilket bidrag de ryska underrättelsetjänsterna ger till rysk FoU, men deras ansträngningar inom området industrispionage synes inte ha minskat de senaste åren. I november 2007 framförde chefen för det brit-

⁸³⁹ EastWeek (2008) "German Technologies for the Russian Extraction and Shipbuilding Industries", *EastWeek Analytical Newsletter*, nr. 33 (142), publicerat: 15 oktober 2008.

tiska kontraspionaget (Security Service/MI5) Jonathan Evans att rysk och kinesisk underrättelseverksamhet i Storbritannien drog resurser från kampen mot terrorism. Evans hävdade att den ryska underrättelseinsatsen var av samma omfattning som under det Kalla kriget och att särskilt fokus låg på brittisk vetenskap och teknologi.⁸⁴⁰ Att rysk underrättelseverksamhet alltså jämt bedrivs i stor omfattning har i samtal bekräftats av företrädare för ett flertal europeiska säkerhetstjänster. Det bidrag som industrispionaget mot Väst gav till det försvarsindustriella komplexet under sovjetepoken var av stor betydelse på flera områden, exempelvis inom kärnvapentechnologi.⁸⁴¹ Betydelsen av industrispionage är generellt större i länder som har begränsade möjligheter att ta del av andra länders industriella kompetens genom samarbeten.

Slutsats: Organisationen av OPK stöder inte en positiv utveckling

Den nuvarande organisationen av det ryska försvarsindustriella komplexet saknar i mångt och mycket förutsättningar att stödja en positiv förmågeutveckling. De ständigt pågående organisationsförändringarna av företag och myndigheter inom OPK tar kraft och uppmärksamhet från produktionsfrågor. På kort sikt innebär omorganisation alltid ett bortfall av produktion, men kan vara motiverad då långsiktiga förbättringar av produktionskapaciteten därigenom kan uppnås. Det är dock tveksamt om de senaste årens organisationsförändringar leder till förbättrade förutsättningar för det ryska försvarsindustriella komplexet.

Till följd av de senaste organisationsförändringarna har det ministeriella inflytandet av allt att döma försvagats och mer makt samlats hos president- och regeringsadministrationen. Skapandet av mycket stora företagsstrukturer har accelererat under de senaste åren, liksom överförandet av mandat och befogenheter, som tidigare ålegat myndigheter, till vissa av dessa företag. Integreringen av de sammanförda bolagen till en enhetlig struktur har i de flesta fall bara inletts och kommer att ta avsevärd tid innan några positiva resultat kan förväntas. Överföringen av makt från ministerier till den militärindustriella kommissionen och företag inom OPK riskerar att medföra minskad transparens och styrbarhet i och med de oklarheter i ansvarsfördelningen mellan och det faktiska inflytandet för de olika myndigheterna och företagsstrukturerna. Maktkoncentrationen kring president- och regeringsadministrationen kan också medföra att förmågan att styra och leda det försvarsindustriella komplexet minskar; i takt med att antalet uppgifter ökar, minskar förmågan att hantera detaljfrågor inom respektive område. De organisatoriska förutsättningarna för en fungerande ledning av försvarsindustrin har därmed försämrats.

Med minskande transparens och styrning riskerar den redan allvarliga korrruptionen att ytterligare breda ut sig. Ineffektivitet och resursslöseri kommer då också att fortsätta att plåga OPK. Att döma av de senaste årens utveckling blir den politiska ledningens svar på ökande korrruption och ineffektivitet sannolikt ytterligare förlamande kontrollåtgärder. Bildandet av branschspecifika holdingbolag väcker också farhågor om att konkurrensen ska minska och produktkvaliteten därmed gå ned. Detta i kombination med de bristande incitament till långsiktighet som det ryska politiska systemet medför reser allvarliga frågetecken kring de organisatoriska förutsättningarna för en långsiktigt positiv utveckling av den ryska försvarsindustrin.

⁸⁴⁰ Brogan, Benedict (2007) "Soaring number of Russian and Chinese spies diverting MI5 attention from terror fight", *The Daily Mail*, publicerat: 7 november 2007, hämtat: 27 januari 2009, adress: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-491830/Soaring-number-Russian-Chinese-spies-diverting-MI5-attention-terror-fight.html#>.

⁸⁴¹ Se exempelvis Andrew, Christopher & Mitrokhin, Vasily (1999) *The Mitrokhin Archive - The KGB in Europe and the West* (London, Penguin Books), s. 723ff.

Den ryska statens ambition att vara självförsörjande vad gäller försvarsmateriel späds på av den politiska ledningen kontrollbehov och sammantaget begränsar detta påtagligt möjligheterna för utländska företag att bidra till utvecklingen av det ryska försvarsindustriella komplexet. Inför risken att bli beroende av utlandet synes den politiska ledningen avstå från många av de utvecklingsmöjligheter som utländska investeringar troligen skulle medföra. En konsekvens av detta är att möjligheterna att inom Rysslands gränser producera ett komplett spektrum av militär materiel med hög kvalitet blir mycket starkt beroende av inhemsk finansiering och intäkter från vapenexport. Även vid en god BNP-utveckling finns därmed risk för att en intressekonflikt uppstår mellan ambitionen att vara försvarsindustriellt självförsörjande och strävan att öka den militära förmågan genom tillförsel av moderna vapen- och materielsystem; en överhängande risk är att den ryska försvarsindustrin inte av egen kraft kan tillhandahålla den kvalitet och kvantitet på försvarsmateriel som de Väpnade Styrkorna och övriga väpnade strukturer har behov av. Om de statliga beställningarna inte upplevs som tillräckligt lukrativa kan dessutom exportordrar – åtminstone periodvis – komma att prioriteras, till men för staten som kund.

Personalförsörjningen är alltjämt oklar

Personalförsörjningsproblematiken inom det försvarsindustriella komplexet synes ännu inte ha fått sin lösning. De huvudsakliga problemen är den åldrande arbetskraften och den minskande tillgången på specialister och personer med kvalificerad utbildning på alla nivåer inom företagen.

Under 1990-talet lämnade ett stort antal kvalificerade yrkesmän den ryska försvarsindustrin för bättre betalda jobb i den civila sektorn. Nyrekryteringen har därefter varit svag och utgör alltjämt ett allvarligt problem för många företag inom OPK. Enligt officiella uppgifter från början av 2007 minskar mängden kvalificerad personal inom företagen med sju procent om året,⁸⁴² sannolikt främst till följd av den svaga nyrekryteringen. Problemen med rekrytering bottenar sig i det förhållandevis låga löneläget inom försvarsindustrin och den tämligen svaga attraktionskraft som industrijobb har. Många företag inom OPK har alltjämt svårt att konkurrera med lönenivåerna i företag inom det privata näringslivet. En allt större andel av Rysslands ungdomar föredrar dessutom en karriär inom statsapparaten,⁸⁴³ vilket inte förvånar mot bakgrund av att flera av Rysslands rikaste och mäktigaste män är byråkrater. Problemen kan komma att förvärras av den negativa utvecklingen avseende rysk demografi och folkhälsa (se avsnittet *Demografiska problem* i kapitlet *Ekonomisk utveckling och försvarsekonomi*), vilket långsiktigt resulterar i en minskad rekryteringsbas. Till detta kommer att många försvarsindustrieföretag ligger i regioner som sakta avfolkas, i synnerhet vad gäller unga personer med kvalificerad utbildning.

Bristen på högkvalificerad personal är inget nytt problem; redan i början av 2000-talet uppmärksammades detta som ett hot mot genomförandet av beväpningsprogrammet för 2001-2010.⁸⁴⁴ Situationen har sannolikt inte förbättrats nämnvärt sedan dess. Bristen på högkvalificerad arbetskraft medför att genomförandet av inhemska och utländska försvarsmaterielbeställningar går långsamt trots att pengar inte längre utgör ett problem.⁸⁴⁵ Vidareutbildningen av personalen har under många år släpat efter, då behoven varit små i ljuset av att ny produk-

⁸⁴² Garavskij, Andrej (2007) "VPK – nadezjnyj kurator 'oboronki'" ...

⁸⁴³ Lucas, Edward (2008) *The New Cold War* (New York, Palgrave Macmillan), s. 231.

⁸⁴⁴ Rastopsjin, Michail (2008) "Proval za provalom" ...

⁸⁴⁵ Nezavisimoje Voennoje Obozrenije (2008) "Dengi resjajot ne vsje" ...

tionsteknik introducerats i mycket begränsad skala. Under en hearing i det ryska parlamentet försommaren 2008 meddelade en företrädare för Industri- och handelsministeriet att den ryska flygplansindustrin led akut brist på yrkesutbildade svetsare, svarvare och fräsmaskinister.⁸⁴⁶ Inom den ryska flygplansindustrin återfinns flera företag som haft stora framgångar på den internationella marknaden och kunnat redovisa avsevärda exportintäkter. Om dessa framgångsrika företag med förhållandevis höga lönenivåer har problem att hitta kvalificerad arbetskraft, indikerar det att rekryteringssituationen för mindre framgångsrika företag inom OPK är än sämre. En majoritet av antalet företag inom OPK uppgavs i början av 2007 ha otillräckliga medel för att kunna finansiera nivåhöjande utbildning av den egna personalen.⁸⁴⁷ Åtgärder för att förbättra personalsituationen har dock vidtagits på senare tid; som ovan nämnts har ett ministeriellt målprogram för utbildning av personal och chefer inom högteknologiska delar av industrin antagits under 2008.⁸⁴⁸

Ett mindre antal företag har också aktivt satsat på generationsväxling och vidareutbildning av personalen, men inom försvarsindustrisektorn som helhet ökar genomsnittsåldern fortfarande till följd av svårigheter att rekrytera och behålla yngre personal. År 2008 var exempelvis genomsnittsåldern på personalen inom flygindustrin 45 år, och den förväntades fortsätta att öka.⁸⁴⁹ Vad gäller försvarsindustrin som helhet uppgavs i början 2007 att medelåldern för personalen för inte så länge sedan ha uppgått till över 55 år. Vidare uppgavs andelen anställda som närmar sig – eller redan passerat – pensionsåldern alltjämt öka år från år.⁸⁵⁰

De försvarsindustriföretag som inlett samarbeten med utländska bolag har getts möjlighet att öka den egna personalens kompetens genom att få tillgång till *know-how* och teknologier. Utländska investeringar kan också förbättra möjligheterna att utveckla spetskompetenser och nyrekrytera personal. De hinder mot utländska investeringar och utländskt ägande som finns i Ryssland begränsar dock omfattningen av den positiva inverkan på utvecklingen av personalsituationen som utlandet kan ha. Likaså finns hinder för OPK att komma över västerländska teknologier genom uppköp av utländska försvarsindustriföretag.

En viktigare fråga blir därför vilken påverkan de inhemska satsningar som initierats inom försvarsindustrisektorn under de senaste åren kommer att få på personalsituationen. Det statliga beväpningsprogrammet 2007-2015 har, genom ett tydligt fokus på anskaffning av materielsystem baserade på redan utvecklad teknologi, förutsättningar att stärka det försvarsindustriella komplexets möjligheter att bibehålla personalens nuvarande kompetens. Utvecklandet av nya teknologier och därmed nya kompetenser stöds dock inte i samma utsträckning. Det federala målprogrammet för utveckling av det försvarsindustriella komplexet 2007-2010 har som ett huvudsakligt mål att realisera beväpningsprogrammet, varför det är tveksamt om det kommer att innebära något ytterligare steg mot att utveckla kompetensbasen inom OPK. De övriga strategier och federala målprogram som tagits fram kan, trots brister i realism och finansiering, leda till att personalens kompetens utvecklas mot mer kvalificerade kunskaper och bidra till att locka fler personer att söka anställning inom försvarsindustrin.

⁸⁴⁶ Isachenkov, Vladimir (2008) "Russia Faces an Aging Defense Industry" *Los Angeles Times*, publicerat: 20 juli 2008, hämtat: 8 oktober 2008, adress: <http://articles.latimes.com/2008/jul/20/world/fg-russia20plr>.

⁸⁴⁷ Garavskij, Andrej (2007) "VPK – nadezjnyj kurator 'oboronki'" ...

⁸⁴⁸ Industri- och handelsministeriet "Projekt vedomstvennoj tselevoj programmy "Perepodgotovka rukovodjasjtich kadrov i podgotovka spetsialistov dlja integrirovannyh struktur v vysokotekhnologitjeskich sektorach promyslennosti" [Myndighetsmålprogramsprojektet "Omträning av ledningspersonal och träning av specialister för integrerade strukturer i industrins högteknologiska sektorer"]",

⁸⁴⁹ Isachenkov, Vladimir (2008) "Russia Faces an Aging Defense Industry" ...

⁸⁵⁰ Garavskij, Andrej (2007) "VPK – nadezjnyj kurator 'oboronki'" ...

Ett problem i detta sammanhang är dock att insatser för att öka personalens kompetens på kort sikt ger en nedgång i produktivitet. Personal som vidareutbildas för att kunna hantera nya produktionstekniker kan inte samtidigt delta fullt ut i produktionen; ju fler som utbildas för att bygga morgondagens vapensystem, desto färre är tillgängliga för att bygga dagens. När orderböckerna på nuvarande teknologier är fulltecknade, är det frestande att inställa vidareutbildning för att kunna upprätthålla produktionstakten och realisera säkra intäkter.

Ytterligare en aspekt är att personal med högre och mer specialiserad kompetens – oavsett om det rör sig om nyrekryteringar eller vidareutbildning av befintlig personal – kostar mer att behålla. Den ryska försvarsmaterielproduktionen är avsevärt mer personalintensiv än i Väst, vilket gör att även små löneökningar snabbt får genomslag på prisbilden för färdiga produkter och därmed hotar hållbarheten i beväpningsprogrammets finansiering. En strategi att medge löneökningar utan att öka personalkostnaden vore att rationalisera produktionsprocessen, men detta skulle ske till kostnaden av att många anställda skulle bli arbetslösa.

Sammanfattningsvis kan sägas att även om personalförsörjningssituationen varierar kraftigt mellan olika branscher och företag, så är den allvarlig för försvarsindustrin som helhet. Många viktiga kompetenser har förlorats och nyrekryteringen stöter på problem med resultat att den nuvarande utvecklingstrenden inom det försvarsindustriella komplexet pekar på åldrande personalstyrka och ökande brist på kompetent personal. Det är oklart om de nationella strategierna och de federala målprogrammen har förmåga att vända denna trend, men sannolikt kommer de åtgärder som vidtagits att åtminstone bromsa den neråtgående trenden.

Omodern materiel alltjämt det största problemet

Föråldrad maskinell utrustning och omoderna produktionsanläggningar utgör alltjämt det största problemet inom det försvarsindustriella komplexet. Statusen på materielen lägger kvalitativa och kvantitativa begränsningar på produktionen och investeringsbehovet kan knappast överskattas.

Problemen med uttjämt och omodern materiel uppdagades redan under det andra ryska statliga beväpningsprogrammet för åren 2001-2010 och utgjorde ett av de huvudsakliga hoten mot realiseringen av programmet. Enligt en rysk bedömare var det dock först 2006 som det stod klart för den ryska politiska ledningen att OPK var i behov av en genomgående modernisering avseende materiella produktionsresurser. Omfattningen av strategier och målprogram med fokus på att förbättra utrustningsgraden inom försvarsindustrin som initierats under de senaste åren understödjer denna tes. Samme ryske analytiker ställer sig dock tveksam till om det är möjligt att realisera beväpningsprogrammet 2007-2015 mot bakgrund av det kritiska läget avseende materielnivån inom den ryska försvarsindustrin.⁸⁵¹

Det har framhållits att den tekniska standarden inom den ryska försvarsindustrin medger tillverkning av andra och tredje generationens vapensystem, men att förutsättningar för att tillverka fjärde och femte generationens vapensystem saknas på de allra flesta företag. Detta beror på att materielen inte uppdaterats i någon större utsträckning sedan 1980-talet.⁸⁵² Den senaste övergripande moderniseringen av det försvarsindustriella komplexets produktionsanläggningar genomfördes under första halvan av 1980-talet, men en stor del av maskinparken

⁸⁵¹ Rastopsjin, Michail (2008) ”Proval za provalom” ...

⁸⁵² Interfax-AVN (2007) “Defense Industry Too Backwards to Produce Weapons of New Generations”, *Interfax-AVN*, publicerat: 25 juli 2007, hämtat: 25 juli 2007.

är äldre än så.⁸⁵³ Endast ett mindre antal företag inom OPK har idag tillgång till moderna och välfungerande produktionsanläggningar.

Inom vissa sektorer har produktionslinjerna i det närmaste helt eroderats. Premiärminister Vladimir Putin tillstod i juli 2008 att Ryssland förlorat kritiska teknologier och produktionskapacitet för strategiska kemiska produkter. En sådan teknologi som gick förlorad i samband med Sovjetunionens upplösning var kolfiberteknologi, då produktionsbasen låg inom Kazakstans gränser.⁸⁵⁴ Kolfibermaterial är viktiga främst inom flygplansindustrin.

För att råda bot på bristerna i den materiella resursbasen har ett stort antal strategier och målprogram utvecklats, som framhållits ovan. Den stora utmaningen ligger i att behovet av renovering och modernisering genom åren kommit att bli i det närmaste omätligt mot bakgrund av bredden i den ryska försvarsmaterielproduktionen. Produktionsanläggningar och maskin-parker behöver renoveras och moderniseras inte bara inom slutproduktsindustrin, utan i minst lika stor utsträckning hos underleverantörerna bland komponentföretagen. Därför har satsningarna på utveckling av flyg-, helikopter-, varvs- och transportfordonsindustrin kompletterats med satsningar på nyckelområden som metallurgi, elektronik samt kemi och petrokemi. I vissa avseenden handlar det om att bygga upp nya produktionsresurser, som till exempel inom nanoteknologiområdet.

De statliga åtgärderna är dock långt ifrån tillräckliga för att åtgärda de strukturella problemen inom den ryska försvarsindustrin utan medfinansiering från företagen. Många företag har dock svårt att avsätta egna medel eller låna upp pengar till materielinvesteringar. Ett fåtal företag har aviserat mer omfattande investeringar, däribland motortillverkaren i Perm. Enligt uppgifter från företaget avses 600 miljoner USD investeras för att drastiskt förbättra materiel-situationen vid företagets produktionsanläggningar. Syftet är att öka effektiviteten och minska produktionskostnaderna på sikt.⁸⁵⁵

I likhet med dilemmat avseende personalsituationen står materieförnyelsen inom det ryska försvarsindustriella komplexet inför en potentiellt allvarlig intressekonflikt. Det finns ett stort behov av renovering av och underhåll på befintliga produktionslinjer för att kunna upprätthålla produktionen av redan utvecklade produkter för det statliga beväpningsprogrammet och exportbeställningar. Samtidigt krävs modernisering och även utveckling av nya produktionslinjer för att kunna tillverka framtida produkter; avsikten är såväl att utveckla och omsätta nya teknologier som att bredda sig mot den civila marknaden genom att få ett större inslag av *dual-use*-produkter. Risken är överhängande att de finansiella och personella resurserna inte kommer att räcka till att både realisera de nuvarande beställningarna och ta fram morgondagens produkter, och frågan är då vilket som kommer att få prioritet. Valet mellan ett havererat beväpningsprogram och brutna exportkontrakt idag eller en utebliven modernisering som sätter morgondagens beväpningsprogram och exportintäkter på spel är inte enkelt.

Varje investering som ett företag gör i sin produktionsapparat måste få kostnadstäckning genom ökade intäkter. Även om man kan öka produktionsvolymerna är det troligt att renovering och modernisering av anläggningar och materiel kommer att leda till ökade priser på rysk försvarsmateriel, i synnerhet som kostnadsutvecklingen späs på av att flera led av underleverantörer har stora investeringsbehov. Det är tveksamt om priskalkylerna inom ramen för det statliga beväpningsprogrammet kommer att hålla ända fram till 2015. De restriktioner som

⁸⁵³ Isachenkov, Vladimir (2008) "Russia Faces an Aging Defense Industry"

⁸⁵⁴ Abdullajev, Nabi (2008) "Russia Aims to Develop Chemical Industry", ...

⁸⁵⁵ ARMS-TASS "Aerospace Show News No. 2 (ILA)", , s. 14.

finns för utländska investeringar innebär att lejonparten av finansieringen måste bekostas med nationella medel.

Sammantaget kan konstateras att statusen på de materiella resurserna inom det försvarsindustriella komplexet utgör ett allvarligt hot mot genomförbarheten av det statliga beväpningsprogrammet 2007-2015 och även ett hot mot överlevnaden av delar av den ryska försvarsindustrin. Tidigare reformprogram har inte lyckats råda bot på problemen och trots att tydliga satsningar inletts för att utveckla den materiella basen är det tveksamt om resurserna kommer att räcka till för att avhjälpa problemen inom den ryska försvarsindustrin som helhet.

Produktionen ökar, men mest för export

Hur har det ryska försvarsindustriella komplexets produktion utvecklats de senaste åren? Vilka kvantiteter tillverkas och vilken kvalitet har produkterna? I det följande redovisas huvudragen i produktionen, så vitt denna gått att belägga utifrån tillgängliga uppgifter. Produktion för såväl statliga beställningar som export av försvarsmateriel, och i några fall även produktion för den civila marknaden, redovisas översiktligt för fordons-, varvs-, flygplans-, och rymdindustrin samt för luftförsvars- och robotsystem.⁸⁵⁶ Med produktion avses såväl FoU som tillverkning, men den senare får en mer framträdande plats i framställningen till följd av att källaget för levererad materiel varit bättre än för FoU-produktion. (Vad gäller rysk FoU generell, se avsnittet *En svagt utvecklad forskningssektor hämmar tillväxten* i kapitlet *Ekonomisk utveckling och försvarsekonomi*.) Den nuvarande produktionskapaciteten bedöms mot bakgrund av tidigare års produktion, samt mot planerad omfattning av leveranser inom ramen för det statliga beväpningsprogrammet för åren 2007-2015.

Vad det gäller det statliga beväpningsprogrammet för åren 2007-2015 kan inledningsvis konstateras att problemen med leveranser av materiel har varit många trots den korta tid programmet löpt. Av de dryga 300 miljarder rubel (motsvarande knappt 19 miljarder USD/PPP) som 2007 års statliga försvarsbeställningar omfattade hade kontrakt tecknats på bara 60 procent av den totala summan när upphandlingstiden gick ut i april 2007. En viktig orsak till problemen att sluta kontrakt var att de av Försvarsministeriet föreslagna priserna i flera fall inte accepterades av försvarsindustriföretagen.⁸⁵⁷ Prissättningen av försvarsmateriel upplevs av den politiska ledningen som ett av de största problemen och en av den militärindustriella kommissionens huvuduppgifter har varit att ta fram ett fungerande prisregleringssystem, så att leveranserna till de Väpnade Styrkorna kan garanteras.⁸⁵⁸ Problemen med att teckna kontrakt vittnar om att denna fråga ännu inte funnit en lösning.

Ytterligare en faktor som inverkar på produktionen är att det ekonomiska kaoset i spåren av Sovjetunionens upplösning medförde att många underleverantörer inom försvarsindustrin gick i konkurs. Detta fick till följd att produktionskedjor bröts, och det har visat sig svårt att återuppbygga dem igen.⁸⁵⁹

⁸⁵⁶ För en mer detaljerad redovisning av det ryska försvarsindustriella komplexets produktion, se FOI Memo 2731 *Rysk försvarsmaterielproduktion 2006-2007*.

⁸⁵⁷ Frolov "Ryska försvarsbeställningen 2007", s. 39.

⁸⁵⁸ Officiellt har uppgivits att avsikten är att skapa 50-60 integrerade företagsstrukturer i form av holdingbolag inom OPK under perioden fram till 2015. Syftet med detta är att upprätta vertikala ledningsstrukturer som främjar såväl rationaliseringar och konkurrenskraftig produktion som statlig styrning av försvarsindustrins fortsatta utveckling.

⁸⁵⁹ Isachenkov, Vladimir (2008) "Russia Faces an Aging Defense Industry" ...

Utöver produktionen av försvarsmateriel för inhemska och utländska kunder genomförs omfattande produktion av civila produkter. Denna redovisas, som ovan framhållits, endast undantagsvis i rapporten, men produktionen av civila produkter har naturligtvis betydelse för företagen inom OPK och för det ryska samhället. Enligt officiella uppgifter från början av 2007 utgjorde över 45 procent av det försvarsindustriella komplexets produktion av civila varor. Vad gäller flyg- och rymdteknik, optisk instrumenttillverkning, elektronikprodukter och industriella sprängmedel står OPK för hela den civila produktionen. 90 procent av de civila produkterna avseende fartygskonstruktion och radioelektronik, 70 procent av de civila kommunikationssystemen och 60 procent av medicinteknisk materiel uppger man tillverkas av försvarsindustriföretag. Därutöver står OPK för 30 procent av produktionen av högteknologiska instrument för energiindustrin och innehar en ledande position vad avser produktion av civila transportfordon. På sikt förväntas försvarsindustrins andel av den civila produktionen minska – trots att produktionsvolymerna beräknas öka – till mellan 30 och 40 procent, till följd av ökande civil produktion.⁸⁶⁰ Volymen av civila produkter ökar bland annat genom att allt fler företag ingår i det försvarsindustriella komplexet till följd av de senaste årens uppköp, till exempel *Rosoboroneksports* övertagande av biltillverkaren *AvtoVaz*.

Ökande produktion inom fordonsindustrin⁸⁶¹

Produktionen har utvecklats positivt inom den ryska fordonsindustrin de senaste åren. Under 2006 och 2007 har ett avsevärt antal stridsfordon levererats inom ramen för de statliga försvarsmaterielbeställningarna. Samtidigt sker en för vissa stridsfordonstyper än mer omfattande export till utländska kunder. Utöver nytillverkade fordon renoveras och moderniseras äldre stridsfordon för såväl den ryska staten som för utländska kunder i en respektingivande omfattning. Frågan är dock om de nuvarande volymerna motsvarar planerna i de statliga försvarsbeställningarna.

Av de uppgifter som offentliggjorts framgår att 45 stridsvagnsbataljoner (sammanlagt 1 400 stridsvagnar), 173 motorskytte- och luftlandsättningsbataljoner (sammanlagt 4 109 stridsfordon av typ BMP och BMD samt 3 008 BTR-fordon) ska förses med nya och moderniserade fordon inom ramen för beväpningsprogrammet.⁸⁶² Fördelningen mellan nytillverkade och moderniserade fordon, liksom mellan olika typer av fordon är inte känd.

Vad gäller stridsvagnsbeställningen avses två bataljoner (det vill säga 62 stridsvagnar av typ T-90A) om året levereras från och med 2008⁸⁶³, vilket sammantaget med de 31 levererade under 2007 skulle utgöra 589 nya stridsvagnar fram till och med 2015. De återstående 811 stridsvagnarna torde då utgöra moderniserade vagnar, och för att uppfylla detta behöver i genomsnitt 78 stridsvagnar om året moderniseras. Mot bakgrund av de omfattande leveranserna av nya och renoverade stridsvagnar till utländska kunder torde detta inte utgöra något större problem ur kapacitetshänseende. För att uppfylla de statliga beställningarna av BTR-fordon behöver cirka 270 vagnar om året levereras fram till 2015. Med ett upprätthållande av nuvarande produktionskapacitet torde detta inte utgöra något större problem då fler vagnar än så levererades till staten under 2007 och export därutöver skedde. När det gäller infanterikanon-

⁸⁶⁰ Garavskij, Andrej (2007) "VPK – nadezjnyj kurator 'oboronki'" ...

⁸⁶¹ För ytterligare detaljer hänvisas till en kommande rapport om den ryska försvarsindustrin och militär FoU.

⁸⁶² Troitskij, Artem (2008) "Dlja budusjtjej pobedy" [För framtida segrar], *Voenno-Promyslennyj Kurjer*, Nr 34 (250), 27 augusti-2 september 2008, hämtat: 3 september 2008, adress: http://www.vpk-news.ru/article.asp?pr_sign=archive.2008.250.articles.army_03.

⁸⁶³ Fofanov, Vasiliy (2008) "Short Term Rearmament Prospects of Russia's Armored Forces" *Moscow Defence Brief*, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 15 november 2008, 1-2008 (11).

vagnar behöver i genomsnitt över 400 vagnar per år levereras för att beväpningsprogrammet ska kunna fullföljas. Den nuvarande produktionskapaciteten motsvarar ett sjuttioal nyttillverkade BMP-3 och BMD-4 och cirka 350 moderniserade eller renoverade fordon per år. Om inte produktionskapaciteten ökar påtagligt kommer det att bli svårt att uppfylla leveranser till inhemska och utländska kunder.

Vidare har leveranser av lastbilar och bilar inom ramen för de statliga försvarsmaterielbeställningarna genomförts med cirka 4 000 fordon per år.⁸⁶⁴ Beväpningsprogrammet omfattar 116 000 bilar och lastbilar, vilket innebär att i genomsnitt över 10 000 fordon behöver levereras årligen. Om samtliga dessa ska utgöras av nyttillverkade fordon är nuvarande produktionskapacitet långt ifrån tillräcklig. Troligen avses dock en betydande andel av beställningen utgöras av moderniserade eller renoverade fordon.

När det gäller de närmaste årens produktion kan noteras att den första statliga beställningen på serietillverkning av stridsvagnsunderstödsfordonet BMPT lades under 2007. Det ryska försvarsministeriet har inledningsvis beställt 10 fordon av *Uralvagonzavod*. De första två fordonen, som byggs på basis av chassis till stridsvagnen T-72, planeras kunna färdigställas under 2008. Samma år inledde *Kurganmasjzavod* produktionen av BMD-4M, och i mars 2008 stod den första prototypen klar. Serieproduktion av BMD-4M planeras kunna inledas under åren 2009-2010.⁸⁶⁵

Sammantaget tycks den ryska fordonsindustrin ha en ökande förmåga att nyttillverka, renovera och modernisera stridsfordon av olika slag. Produktionskapaciteten synes vara tillräcklig för att kunna hantera exportkontrakt vid sidan av leveranserna inom ramen för det statliga beväpningsprogrammet vad gäller stridsvagnar och fordon i BTR-familjen. Vad gäller infanterikanonvagnar samt möjligen även bilar och lastbilar råder det dock osäkerhet rörande förmågan att uppfylla beställningarna. Det bör också uppmärksammas att de fordon som är nyttillverkas samtliga är baserade på sovjetisk teknologi, och att förmåga att nyutveckla plattformar inte påvisats i någon större utsträckning inom fordonsindustrin.

Varvsindustrin står inför stora utmaningar⁸⁶⁶

Den ryska varvsindustrin lider alltså av långa produktionstider, men de senaste årens förbättrade finansiering har dock lett till vissa framsteg. Det finns dock alltså skäl att ifrågasätta den ryska varvsindustrins förmåga, i synnerhet vad gäller nyutvecklade system. Det statliga beväpningsprogrammet avser leveranser av 31 fartyg fram till och med 2015, men närmare uppgifter om vilka slags fartyg som avses och om fördelningen mellan nyttillverkning och modernisering saknas.

Det stora prestigeprojektet inom varvsindustrin, byggandet av kärnvapenbärande ubåtar av Borej-klass (projekt 955), ser ut att ytterligare försenas. Under de senaste åren har finansiering av produktionen påtagligt ökat,⁸⁶⁷ men det är ännu oklart när produktionen kan slutföras. Enligt uppgifter i ryska media var gångprover med Jurij Dolgorukij avsedda att genomföras under 2008,⁸⁶⁸ men dessa hade inte inletts vid årets utgång. Produktionen av systerfartygen

⁸⁶⁴ Frolov "Ryska försvarsbeställningen 2007", s. 44.

⁸⁶⁵ Ibid., s. 43.

⁸⁶⁶ För ytterligare detaljer hänvisas till en kommande rapport om den ryska försvarsindustrin och militär FoU.

⁸⁶⁷ Frolov "Ryska försvarsbeställningen 2007", s. 41.

⁸⁶⁸ Gritskova, Aleksandra (2008) "'Bulava' ne raskalyvajetsja" ["'Bulava' delades sig inte"], *Kommersant*, publicerat: 22 september 2008, hämtat: 24 september 2008, adress: <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=1029799>.

Aleksander Nevskij och Vladimir Monomach har också fortsatt. Aleksander Nevskij är planerad att levereras under 2010, men då den bara fullbordats till 54 procent under 2007 är det tveksamt om tidplanen kommer att hålla med nuvarande finansiering. Detsamma gäller Vladimir Monomach, som är en modifierad version och planeras levereras till 2011. Under 2007 uppskattades den endast vara färdigställd till tolv procent.⁸⁶⁹ Inom ramen för det statliga beväpningsprogrammet avses sex strategiska ubåtar av Borej-klass anskaffas fram till 2015,⁸⁷⁰ men det är idag tveksamt om detta kommer att kunna genomföras.

Ett annat högprioriterat fartygsprojekt är tillverkningen av atomubåten Severodvinsk (projekt 885), även den vid *Sevmasjpredprejatii*. Produktionen pågår och Severodvinsk förväntas sjösättas i slutet av 2008 eller början av 2009, för att inleda utprovningar under 2009. När det gäller produktionen av ytfartyg överlämnades i oktober 2007 korvetten Steregusjtjij (projekt 20380) som byggts vid Norra varvet i S:t Petersburg. Bygget inleddes 2001 och skulle ursprungligen ha levererats redan 2004, men finansieringen för byggandet blev inte klar förrän 2005. Kostnaderna för korvetten har också skenat under produktionstiden, från planerade 1,8 miljarder rubel till slutsumman 7 miljarder rubel (motsvarande 437 miljoner USD/PPP).⁸⁷¹

Vad gäller exportleveranser har det varit tunnsått de senaste två åren. Under 2006 levererades dock såväl den andra jagaren i Sovremennyj-klass (projekt 956EM) som den sista Kiloubåten (projekt 636M) till Kina.⁸⁷² Leveransen av atomubåten K-152 Nerpa av Akula 971-klass till Indien kommer sannolikt att skjutas på framtiden efter en olycka i samband med en provtur i början av november 2008.⁸⁷³

De senaste åren har renoveringen av fartygsbeståndet tagit fart. I första hand har strategiska ubåtar omfattats, men även övriga ubåtstyper och ytfartyg har renoverats inom ramen för de statliga försvarsmaterielbeställningarna. Vad gäller utländska order, slutfördes sannolikt moderniseringen av två dieseldrivna Kilo-ubåtar (projekt 877EKM) under 2007 på uppdrag av den algeriska flottan.⁸⁷⁴ Tidsplanen för moderniseringen av iranska ubåtar av samma typ är dock alltför oklar. Vidare vägrade Indien 2007 att godta de reparationer och moderniseringar som genomförts på dieselubåten Sindhuvidjai (projekt 877EKM), till följd av misslyckade tester med det nyinstallerade kryssningsrobotsystemet Klub-S.⁸⁷⁵

Det renoveringsprojekt som dock fått mest uppmärksamhet de senaste åren, och till allra största delen oönskad sådan, är renoveringen och moderniseringen av hangarfartyget Admiral Gorsjov för den indiska flottan. Projektet har drabbats av kraftiga fördröjningar och förseningar med högljudda protester från Indien som följd. Utöver att leveransdatumet skjutits från 2008 till 2010 har Ryssland försökt omförhandla det överenskomna priset då dollarns försvagning och kostnadsutvecklingen inom OPK gjort det mycket svårt att få finansieringen av

⁸⁶⁹ Frolov "Ryska försvarsbeställningen 2007", , s. 41.

⁸⁷⁰ Litovkin, Viktor (2008) "General Sjamanov tratit milliardy" [General Sjamanov spenderar miljarder], *Nezavisimoje Vojennoje Obozrenije*, publicerad: 8 februari 2008, hämtad 25 februari 2008, adress: http://nvo.ng.ru/forces/2008-02-08/1_shamanov.html.

⁸⁷¹ Frolov "Ryska försvarsbeställningen 2007", , s. 42.

⁸⁷² Maienko, Konstantin, Vasiliev, Dmitry (2007) "Russia on the Arms Market in 2006" *Moscow Defence Brief*, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 21 juni 2007, 2-2007 (8).

⁸⁷³ 20 personer kvävdes sannolikt av freongas och lika många skadades allvarligt när brandsläckningssystemet av misstag utlöstes. Det höga antalet offer berodde på att över 100 civila varvsanställda fanns ombord under provturen; Åberg, Anna, (2008) "20 kvävdes till döds på ubåten", *Dagens Nyheter*, publicerat: 10 november 2008, s. 13.

⁸⁷⁴ CAST (2008b) "Major Identified Deliveries of Russian Arms in 2007" *Moscow Defence Brief*, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 5 mars 2008, 4-2007 (10).

⁸⁷⁵ CAST (2008c) "Preliminary Results of Russia's Arms Trade in 2007" *Moscow Defence Brief*, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 5 mars 2008, 4-2007 (10).

moderniseringen att gå ihop.⁸⁷⁶ Det är alltjämt oklart när arbetet på fartyget kommer att kunna slutföras.

Sammantaget framträder en tämligen dystert bild av rysk militär varvsindustri. Antalet nya projekt är mycket begränsat – under 2007 kölsträcktes inte ett enda nytt fartyg – och i flera äldre projekt ligger produktionen fortfarande långt efter planerna. Det förbättrade finansiella läget har dock fått genomslag så till vida att några av de långvariga nybyggnationerna liksom renoveringarna har kunnat slutföras under de senaste åren. Många problem återstår dock, och den accelererande kostnadsbildningen sätter frågetecken för uthålligheten i finansieringen. Mot bakgrund av detta är det tveksamt om den nuvarande produktionskapaciteten är tillräcklig för att realisera de planerade beställningarna inom ramen för det statliga beväpningsprogrammet.

Leveransproblem inom flygplansindustrin, men ökande export⁸⁷⁷

Under de senaste åren har den ryska flygplansindustrin levererat stora mängder stridsflygplan till exportkunder, men hur ser produktionen för de inhemska beställningarna av flygplan och helikoptrar ut? Inom ramen för det statliga beväpningsprogrammet 2007-2015 ska 116 nyttillverkade stridsflygplan levereras, bestående av 56 attackflygplan av typ Su-34 och 60 multi-rollflygplan av typ Su-35. Därutöver ska 408 stridsflygplan moderniseras. Vad gäller helikoptrar ska 156 nyttillverkade och 372 moderniserade helikoptrar anskaffas under perioden.⁸⁷⁸ Hur planerna ser ut för transportflygplan och specialflygplan framgår inte av de uppgifter som hittills offentliggjorts.

Vad gäller nyttillverkningen av flygplan inom ramen för de statliga beställningarna har ett enda flygplan färdigställts och levererats de senaste åren; ett exemplar av en moderniserad version av det strategiska bombflygplanet Tu-160 levererades under 2008. Tillverkningen av flygplanet inleddes redan under sovjetepoken och har först nu kunnat färdigställas.⁸⁷⁹ Därutöver har flygutprovningen av det tunga attackflygplanet Su-34 fortsatt och förväntas kunna slutföras under 2009. Leveranserna av Su-34 har dock stött på problem; under 2007 var sex flygplan planerade att levereras, vilket dock inte genomfördes. Inget flygplan färdigställdes under 2007 och i februari 2008 var fortfarande några av dessa under produktion. Leveranserna av utbildningsplanet Jak-130 har också kommit att bli påtagligt försenade. I mitten på juli 2007 meddelade flygvapenchefen Aleksandr Zelin att Jak-130 inte kommer att ingå i beväpningen förrän tidigast 2009.⁸⁸⁰ Vidare inleddes testflygningar i februari 2008 med den första provplattformen för multi-roll-stridsflygplanet Su-35, ett annat FoU-projekt inom flygindustrin. Under 2008 avser flygplanstillverkaren *Suchoj* att färdigställa ytterligare två exemplar i förserien och leveranser till det ryska flygvapnet och utländska kunder planerar man inleda 2010 respektive 2011.⁸⁸¹

Vid sidan av nyttillverkning och utveckling genomförs sedan ett antal år tillbaka modernisering av befintliga plattformar. Moderniseringsprogrammet omfattar strategiska bombflygplan

⁸⁷⁶ Makienko, Konstantin (2008) "Russo-Indian Military-Technical Cooperation: New Challenges and New Opportunities" *Moscow Defence Brief*, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 5 mars 2008, 4-2007 (10)..

⁸⁷⁷ För ytterligare detaljer hänvisas till en kommande rapport om den ryska försvarsindustrin och militär FoU.

⁸⁷⁸ Kononov "Towards the restoration of Russian Air Power".

⁸⁷⁹ Kozlov, Dmitry "Tu-160 Built This Year Is Most Modern Airplane of Long-Range Aviation", *AviaPort.RU*, publicerat: 14 maj 2008, hämtat: 14 maj 2008, adress: <http://www.aviaport.ru>.

⁸⁸⁰ Frolov "Ryska försvarsbeställningen 2007", s. 40.

⁸⁸¹ ARMS-TASS "Aerospace Show News No. 2 (ILA)", s. 28f.

av typ Tu-160, medeltunga bombflygplan av typ Tu-22M3,⁸⁸² tunga attackflygplan av typ Su-24M till versionen Su-24M2, attackflygplan av typ Su-25 till versionen Su-25SM, jaktflygplan av typ Su-27 till versionen Su-27SM, samt jaktflygplanen MiG-29 och MiG-31.⁸⁸³ Takten i moderniseringsprogrammet synes ha ökat något under de senaste åren, men alltså framförallt tillgängligt endast ett fåtal flygplan per år av respektive typ. Sammantaget har de senaste årens produktion av nyttillverkade och moderniserade/renoverade flygplan inom ramen för de statliga beställningarna varit mycket begränsad.

När det gäller leveranser för export är bilden avsevärt ljusare, om än vissa leveransproblem uppdagats. Det främsta exemplet på framgångsrik produktion är stridsflygplanet Su-30MK, som levererats i stort antal till utländska kunder under de senaste åren. Under 2007 levererades sammanlagt hela 49 Su-30MK, vilket är det högsta årliga antalet sedan 2003 då 46 flygplan levererades till exportkunder.⁸⁸⁴ Under första halvan av 2008 levererades tio Su-30MK⁸⁸⁵ och under 2008 förväntas ytterligare minst 30 Su-30MK levereras och dessutom delar till sammanlagt 20 Su-27/30 för montering i Indien.⁸⁸⁶ Under 2007 tecknades också ett kontrakt med Indien om leverans under perioden 2008-2010 av sammanlagt 40 Su-30MKI i delar för montering i Indien.⁸⁸⁷ Inte fullt lika positivt är de ovan nämnda problemen med produktionen av Jak-130, som också kan komma att drabba utländska kunder. De första sex av totalt 16 Jak-130 är avsedda att levereras till Algeriet under 2008,⁸⁸⁸ men det är nu osäkert om leveransen kommer att kunna genomföras.

Moderniseringsarbeten för exportkunder har också genomförts med varierad framgång. Mest uppmärksammat har leveransen under 2006 av moderniserade jaktflygplan av typ MiG-29SMT till Algeriet varit.⁸⁸⁹ Algeriet framförde klagomål rörande kvaliteten i det genomförda arbetet under 2007 och ville också häva kontraktet på sammanlagt 34 MiG-29.⁸⁹⁰ Detta hindrade dock inte att Indien tecknade kontrakt under 2008 på modernisering av 64 MiG-29 fram till 2014.⁸⁹¹ Däremot valde Indien att inställa betalningarna för moderniseringen av sjöspaningsflygplanet Il-38 efter att ha framfört klagomål rörande kvaliteten i det genomförda arbetet.⁸⁹²

Mot bakgrund av de senaste årens produktion kan konstateras att det förvisso finns en betydande produktionskapacitet för Su-27/30 vid tillverkningsanläggningen i Komsomolskij, men att kapaciteten i övrigt framstår som påtagligt begränsad. Det är oklart om flygindustrin kommer att kunna leverera de 116 nyttillverkade stridsflygplan som beväpningsprogrammet omfattar; detta är avhängigt hur snart utvecklingen av produktionslinjerna för Su-34 och Su-35 kan slutföras. Vad gäller moderniseringen av 408 stridsflygplan fram till 2015 ser det än mörkare ut mot bakgrund av den nuvarande produktionstakten. Sammantaget framstår kapaciteten att genomföra renoveringar och moderniseringar som tämligen begränsad; trots små se-

⁸⁸² Frolov "Ryska försvarsbeställningen 2007", s. 44.

⁸⁸³ Ibid., s. 41 samt 43.

⁸⁸⁴ CAST "Preliminary Results of Russia's Arms Trade in 2007".

⁸⁸⁵ CAST (2008f) "Russian Arms Trade In the First Half of 2008" *Moscow Defence Brief*, Moskva, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 17 juli 2008, 2-2008 (12).

⁸⁸⁶ CAST "Preliminary Results of Russia's Arms Trade in 2007".

⁸⁸⁷ CAST (2008a) "Major Identified Contracts for Delivery of Russian Arms in 2007" *Moscow Defence Brief*, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 5 mars 2008, 4-2007 (10)

⁸⁸⁸ CAST "Preliminary Results of Russia's Arms Trade in 2007".

⁸⁸⁹ Maienko "Russia on the Arms Market in 2006".

⁸⁹⁰ CAST "Preliminary Results of Russia's Arms Trade in 2007".

⁸⁹¹ CAST "Russian Arms Trade In the First Half of 2008".

⁸⁹² CAST "Preliminary Results of Russia's Arms Trade in 2007".

rier har uppenbara svårigheter att hålla tidsschemat kunnat påvisas och problem med kvaliteten i moderniseringsarbetet för utländska kunder har uppdagats.

Vad gäller den militära flygindustriproduktionen i övrigt kan noteras att den ryska flygindustrin under de senaste åren har haft problem att tillverka transportflygplan. En kinesisk beställning från 2005 på 34 transportflygplan av typ Il-76MD och 4 lufttankningsflygplan av typ Il-78MK har hävts på grund av ryska leveransproblem.⁸⁹³

Det viktigaste FoU-projektet inom flygindustrin har under de senaste åren stärkts. Arbetet med att utveckla nästa generations attackflygplan (PAK-FA) har accelererat till följd av att finansieringen förstärktes under 2006 och att ett samarbetsavtal med Indien om gemensam utveckling av ett femtegenerationsflygplan undertecknades under 2007. Konstruktionsbyrån *Suchoj* fick uppdraget redan 2002 men finansieringen av projektet var inledningsvis mycket bristfällig.⁸⁹⁴ *Suchoj* överlämnade under 2007 konstruktionsdokumentationen för femtegenerationsflygplanet T-50/I-21 och framtagande av de två första prototyperna inleddes. I detta sammanhang kan även ett civilt prestigeprojekt nämnas: utvecklingen av det regionala transportflygplanet Sukhoi Superjet-100, som tillverkas av *Suchoj* i samarbete med ett antal europeiska företag och där amerikanska *Boeing* är en partner om än inte del i samarbetet. Enligt chefen för *Suchoj*, Michail Pogosjan, hade bolaget beställningar på 73 flygplan i maj 2008, ett antal som förväntas dubblas under 2008. Sammanlagt förväntas över 1 000 flygplan säljas.⁸⁹⁵

Vad gäller rysk helikopterproduktion inom ramen för det statliga beväpningsprogrammet kan noteras att den första etappen av de statliga utprovningarna av attackhelikoptern Mi-28N slutfördes 2007. Tillverkaren *Rosvertol* planerade att leverera sex Mi-28N under 2007, men under året kunde bara fem helikoptrar produceras och endast de tre kom att levereras.⁸⁹⁶ Tillverkningen av attackhelikoptrarna Ka-50 och Ka-52 har också fortsatt. Helikoptertillverkaren *Progress* färdigställde enligt plan tre serietillverkade Ka-50 under 2007, men leveransen av den första Ka-52 fick skjutas upp till 2008. Under 2006 levererades bara en Ka-50.⁸⁹⁷ Leveranser till de Väpnade styrkorna avser man inleda under 2009. Ka-52 är en tvärsigt vidareutveckling av Ka-50.⁸⁹⁸

Under 2006 genomfördes även renovering och modernisering av det äldre attackhelikoptersystemet Mi-24. Tolv helikoptrar moderniserades till versionen Mi-24PN. Inom ramen för de statliga försvarsbeställningarna skulle under 2007 dessutom två utbildningshelikoptrar av typ *Ansats*, som tillverkas av helikopterindustrin i Kazan', och simulatorer till dessa införskaffas, men detta genomfördes inte.⁸⁹⁹ Under de senaste åren har en desto mer omfattande export av helikoptrar genomförts, främst ur Mi-8/17-familjen. Sammantaget reser detta frågetecken kring helikopterindustrins förmåga att uppfylla den planerade anskaffningen inom ramen för det statliga beväpningsprogrammet. Frånsett tillverkningen av Mi-8/17 lämnar produktionskapaciteten en hel del övrigt att önska. Trots att ännu tio år återstår på beväpningsprogrammet

⁸⁹³ AP (2008) "Russian Arms Sales to Set New Record", *Moscow News*, publicerat 7 augusti 2008, hämtat: 14 augusti 2008, adress: <http://www.mnweekly.ru/national/20080807/55340762.html>.

⁸⁹⁴ *Vedomosti* (2007) "Nadezjda VPK" [MIK:s (militärindustriella komplexets) hopp], *Vedomosti*, Nr. 15 (1789) av den 30 januari 2007.

⁸⁹⁵ ARMS-TASS "Aerospace Show News No. 2 (ILA)", , s. 3.

⁸⁹⁶ Frolov "Ryska försvarsbeställningen 2007", , s. 41 samt 43.

⁸⁹⁷ *Ibid.*, s. 41 samt 43.

⁸⁹⁸ RIA Novosti (2008) "Russia To Start Production of New Ka-52 Helicopters in October", *RIA Novosti*, publicerat: 13 oktober 2008, hämtat: 16 oktober 2008, adress: <http://en.rian.ru/russia/20081013/117707666.html>.

⁸⁹⁹ Frolov "Ryska försvarsbeställningen 2007", , s. 41 samt 43.

framstår det idag inte som helt klart att kapacitet finns att nytillverka samtliga 156 och modernisera 372 helikoptrar under perioden.

Rörande FoU kan konstateras att som ett led i målprogrammet för utveckling av den ryska helikopterindustrin fram till 2015 planeras framtagandet av multirollhelikoptern Ka-62 och tillverkning av transporthelikoptern Mi-38 att kunna finansieras och genomföras. Enligt ett uttalande av den biträdande industriministern Denis Manturov i april 2008 planerar man för att inom fyra år öka produktionstakten inom den ryska försvarsindustrin till 500 helikoptrar per år och att stå för mer än 15 procent av världsmarknaden för helikoptrar år 2015.⁹⁰⁰ Det framstår idag som högst tveksamt att den ryska produktionskapaciteten skulle kunna ökas i sådan utsträckning, mot bakgrund av de organisationsförändringar som genomförs och de nuvarande problemen med serieproduktionen. För att i framtiden kunna konkurrera på såväl den inhemska som internationella marknaden krävs också att den ryska helikopterindustrin kommer över de problemen med undermålig avionik och nya teknologier samt certifiering till internationella standarder. Den mest framkomliga vägen vore ett samarbete med en större utländsk helikoptertillverkare och licensavtal som ger tillgång till *know-how* på dessa områden.⁹⁰¹

Sammantaget ger detta en mörk bild av rysk flygindustri, om än med vissa ljuspunkter avseende exportförmågan. Leveransförseningar fortsätter att plåga industrin; tillverkningen av attackflygplanet Su-34 och utbildningsflygplanet Jak-130 släpar efter liksom serietillverkningen av attackhelikoptern Mi-28N. Färdigställandet av det strategiska bombflygplanet Tu-160 och attackhelikoptern Ka-52 har dragit ut på tiden och moderniseringsprogrammen för bland andra attackflygplanen Su-24 och Su-25 går i ett mycket makligt tempo. Samtidigt har ett stort antal Su-30MK färdigställts och levererats under de senaste åren, liksom ett antal helikoptrar för utländska kunder, vilket visar på en betydande produktionskapacitet. Det framstår emellertid som osäkert om flygindustrin har förmåga att genomföra de planerade leveranserna inom ramen för det statliga beväpningsprogrammet 2007-2015 och en konflikt med genomförandet av potentiellt mer lukrativa exportkontrakt hägrar.

I ett längre perspektiv är förmågan att ta fram nästa generations flygplan avgörande för den ryska flygindustrin. Samarbetet med Indien väcker förhoppningar om att Ryssland ska kunna behålla sin position på den internationella marknaden för stridsflygplan även efter 2020-2025 och undvika att tvingas inrikta den inhemska flygindustrin på underhåll och modernisering av äldre flygsystem.

OPK har god kapacitet att tillverka luftförsvarssystem idag

Vid sidan av stridsflygplan är luftförsvarssystem ett område där den ryska försvarsindustrin väl lyckats förvalta en framträdande position i en internationell jämförelse sedan sovjettiden. Detta märks inte minst på exportmarknaden, men en fråga för framtiden är om försvarsindustrin har förmåga att behålla sin position och uppfylla planerna i det statliga beväpningsprogrammet.

Det mycket kvalificerade luftvärnsrobotsystemet S-400 är det enda luftförsvarssystem för vilket omfattningen av beställningarna inom ramen för beväpningsprogrammet 2007-2015

⁹⁰⁰ Industri- och energiministeriet "Novye napravlenija razvitija vertoletostroenija v Rossii [Nya inriktningar för utvecklingen av helikopterindustrin i Ryssland]",

⁹⁰¹ Peslyak, Alexander (2008) "Russian Helicopter Plans Part Two" *UPI*, publicerat: 14 oktober 2008, återpublicerat av *Space War*, adress: http://www.spacewar.com/reports/Russian_helicopter_plans_part_two_999.html.

offentliggjorts; sammanlagt avses 18 bataljoner S-400 anskaffas.⁹⁰² Tillförseln av S-400 har gått långsammare än väntat, men om de inledande problemen med produktionslinjen kan övervinnas torde produktionsstakten öka och därmed borde beställningarna kunna uppfyllas fram till 2015.

Rimligen torde det statliga beväpningsprogrammet omfatta fler luftförsvårssystem, men tillförlitliga uppgifter saknas om detta. Under 2006 levererades exempelvis 20 moderniserade luftvärnsrobotlavetter och 100 nya luftvärnsrobotar samt tio luftvärnsenheter till markstridskrafterna inom ramen för de statliga försvarsmaterielbeställningarna.⁹⁰³

Däremot finns en hel del uppgifter om export av luftvärnssystem. Under 2007 levererades troligen det första luftförsvårssystemet av typ S-300PMU2 Favorit till Kina. Därutöver tecknades kontrakt med Algeriet om leverans av åtta bataljoner under 2006.⁹⁰⁴ Vidare erhöLL Indien möjligen det tredje fartygsbaserade luftförsvårssystemet Sjttil-1 till de indiska Projekt 17-fregatterna under 2007. Leveranser till Marocko av luftvärnssystemet Tunguska-M1 genomfördes möjligen också, medan det varit mycket svårt att bedöma genomförandet av övriga kontrakt på detta system till Indien och Syrien.⁹⁰⁵ Ryssland levererade också 29 luftvärnsrobotsystem av typ Tor-M1 till Iran under 2006, inklusive 12 dragna system. Iran blev därmed den första kunden för detta lätta och tämligen billiga men kvalificerade luftvärnssystem.⁹⁰⁶

Sammantaget ger detta bilden av en god förmåga att tillhandahålla kvalificerade luftvärnssystem. En fråga för framtiden är dock om det är möjligt att öka produktionsvolymerna för att kunna möta efterfrågan på den inhemska och internationella marknaden, liksom förmågan att utveckla nya system.

Rysk rymdindustri levererar i jämt takt

Under 2007 fortsatte arbetet vid kosmodromen i Plesetsk med att anlägga en startplatta för bärraketen Angara liksom renoveringsarbetet på uppskjutningsanläggningarna för bärraketerna Sojuz-2.⁹⁰⁷ Arbetet är ett led i strävan att överföra all militär verksamhet från kosmodromen i Bajkonur, Kazakstan.

Under 2007 genomfördes fyra satellituppskjutningar inom ramen för de statliga försvarsbeställningarna.⁹⁰⁸ Vidare levererade den ryska rymdindustrin sammantaget tolv bärraketer under 2006 och ytterligare sju under 2007 samt sex respektive fyra satelliter.⁹⁰⁹

Vad gäller utländska beställningar så hade fyra av de fem kontrakterade uppskjutningarna av den tyska spanings satelliten SAR-Lupe genomförts vid halvårsskiftet 2008 till ett sammanlagt värde om 32 miljoner euro.⁹¹⁰ Leveranserna av motorer av typ RD-180 för amerikanska bärraketer har också fortsatt.

Sammantaget synes den ryska rymdindustrin i stort kunna upprätthålla produktionsstakten avseende såväl utländska som inhemska beställningar.

⁹⁰² Troitskij, Artem (2008) "Dlja budusjtjej pobedy" ...

⁹⁰³ Frolov "Ryska försvarsbeställningen 2007", , s. 43.

⁹⁰⁴ Maienko "Russia on the Arms Market in 2006".

⁹⁰⁵ CAST "Preliminary Results of Russia's Arms Trade in 2007".

⁹⁰⁶ Maienko "Russia on the Arms Market in 2006".

⁹⁰⁷ Frolov "Ryska försvarsbeställningen 2007", , s. 40.

⁹⁰⁸ Ibid., s. 40.

⁹⁰⁹ Ibid., s. 43.

⁹¹⁰ CAST "Russian Arms Trade In the First Half of 2008".

Leveransproblem för nya robotsystem

Framtagandet av nya strategiska robotsystem har inte rönt några större framgångar under de senaste åren. Produktionstakten är låg och bakslagen har varit många vilket reser frågetecken kring framtida förmåga.

Tillverkning och leverans av det interkontinentala robotsystemet Topol-M har stött på upprepade problem de senaste åren, framför allt till följd av en långsam produktionstakt. I slutet av 2006 fick leveransen av åtta robotar avsedda för silobasering uppskjutas för att det inte fanns förberedda silos att leverera dem till; förhållandena var de omvända under våren 2008, då tre mobila avfyringssystem vid leveransen till de Väpnade Styrkorna saknade robotar.⁹¹¹ Under 2007 slutförde FGUP *Votkinskij Zavod* tillverkningen av endast sju robotar: tre avsedda för mobila avfyringssystem och fyra för silobasering. Även under 2006 levererades endast sju robotar.⁹¹²

Votkinskij Zavod är tillika ansvarig för den problemtyngda utvecklingen av den ubåtsbaserade interkontinentala roboten R-30 Bulava. I september 2008 hade sammanlagt tio testskjutningar genomförts, inklusive två misslyckade avfyringarna från silos under 2003 och 2004. Av dessa har endast fyra ansetts som framgångsrika, varav den senaste genomfördes den 29 juni 2007.⁹¹³ Inte heller den påföljande testskjutningen från Dmitrij Donskoj sent i december 2008 var framgångsrik. Vice generalstabschefen Anatolij Nogovitsyn kommenterade detta i början på 2009 med att problemet låg i gränssnittet mellan konstruktionsarbetet och produktionen; *Votkinskij Zavod* har med andra ord inte kunnat realisera konstruktionsbyråns idéer. Enligt uppgift kommer antalet testskjutningar att utökas under 2009 till följd av de senaste misslyckandena.⁹¹⁴ Även om takten i testverksamheten kommer att kunna ökas föreligger risk att leveransen av Bulava-systemet kommer att bli ytterligare försenad.

I juli 2007 infördes den ubåtsbaserade ballistiska roboten R-29RMU2 Sineva i den ryska marinens beväpning. Roboten, som är en moderniserad version av R-29RM, är utvecklad av konstruktionsbyrån *Makejev* och tillverkas av FGUP *Krasnojarskij masjinostroitelnyj zavod*. Under 2007 tillverkades cirka tolv robotar, vilket tillsammans med de fyra som tillverkades under 2006 gjorde det möjligt att fullt ut ombeväpna den strategiska ubåten Tula.⁹¹⁵

Vad gäller övriga interkontinentala ballistiska robotsystem har utprovningarna av RS-24 fortsatt och leveranser av roboten bedöms troligen kunna inledas under 2009 i såväl mobil som silobaserad variant. RS-24 är avsedd att ersätta föråldrade versioner med multipla stridsuppsättningar, det är dock idag osäkert hur många stridsdelar roboten kommer att kunna bära.⁹¹⁶

Under 2006 och 2007 uppges årligen motsvarande en bataljon⁹¹⁷ (bestående av 12 fordon) av markrobotsystemet Iskander-M ha tillverkats. Inom ramen för det statliga beväpningsprogrammet 2007-2015 avses fem brigader anskaffas med sammanlagt 60 Iskander-M.⁹¹⁸ Samti-

⁹¹¹ Kommersant Vlast (2008) "Reforma armii" ...

⁹¹² Frolov "Ryska försvarsbeställningen 2007", s. 39 samt 43.

⁹¹³ Gritskova, Aleksandra (2008) "'Bulava' ne raskalyvajetsja" ...

⁹¹⁴ Izvestija (2009) "Nazvana pritjina provalnogo puska 'Bulavy'" [Anledningen till den misslyckade skjutningen med "Bulava" angiven], *Izvestija*, publicerat: 4 januari 2009, hämtat: 1 februari 2009, adress: <http://www.izvestia.ru/news/news195270>.

⁹¹⁵ Frolov "Ryska försvarsbeställningen 2007", s. 40.

⁹¹⁶ Ibid., s. 39.

⁹¹⁷ Den ryska beteckningen på förbandsstorleken är *divizion*, vilket inte ska förväxlas med termen för en fördelning som är *divizija*. Något förvirrande utgör flera 'divisioner' med Iskander-M en brigad; i andra truppdrag utgörs divisioner av ett antal brigader.

⁹¹⁸ Troitskij, Artem (2008) "Dlja budusjtjej pobedy" ...; Frolov "Ryska försvarsbeställningen 2007", s. 43f.

digt tyder andra medieuppgifter från slutet av 2008 på att få enheter tillförts de Väpnade Styrkorna, och att inga kommit ut på ordinarie förband⁹¹⁹. Vidare har utprovningen av den strategiska kryssningsroboten Ch-102 avsedd för det strategiska bombflyget har fortsatt.⁹²⁰

Inom ramen för samarbetet med Indien har ett batteri landbaserade sjörobotar av typ BrahMos levererats till den indiska försvarsmakten under 2007.⁹²¹ I och med att FoU-fasen slutförts och serieproduktion inletts finns förutsättningar att utveckla flyg- och fartygsversioner av BrahMos. Sammantaget beräknas upp till 1 000 robotar av de olika slagen kunna säljas.⁹²² Under 2008 tecknades också kontrakt med Turkiet om leveranser av pansarvärnsrobotsystemet Kor-net-E. Sammanlagt 80 lavetter och 800 robotar ska levereras under 2008 och 2009.⁹²³

Sammantaget kan konstateras att framtagandet av strategiska robotar går långsamt och förmågan att producera nya internkontinentala robotar är idag svag. Detta medför att föråldrade robotar inte kan ersättas i planerad takt. Det finns idag påtaglig osäkerhet kring förmågan att öka produktionskapaciteten så att de planerade statliga beställningarna kan fullföljas.

Slutsats: Problem kvarstår trots ökad produktionsförmåga

Den ryska analytikern Ivan Frolov konstaterar att 2007 på det hela taget var ett mycket olyckligt år för den ryska försvarsindustrin. De problem som hopat sig under de senaste femton åren har nu kommit i dagen och de krisartade förhållandena har blottlagts. Trots den ökade finansieringen av de statliga försvarsbeställningarna, var resultatet av genomförandet av beställningarna i många fall vara beklämmande. Frolov pekar på att den flygindustrin tydligt misslyckats med att uppfylla försvarsbeställningarna och att inte ett enda nytt militärt fartyg kölsträcktes under 2007.⁹²⁴ På många områden är det oklart om det försvarsindustriella komplexet har kapacitet att uppfylla planerna i det statliga beväpningsprogrammet, och det är inte enbart en fråga om finansiering.

Det ska också påpekas att de ovan redovisade produktionsområdena endast utgör en del av den ryska försvarsindustrins produktion och beställningarna inom det statliga beväpningsprogrammet 2007-2015. Många områden har i brist på information inte kunnat bedömas, bland annat vitala områden för modern krigföring som system för mörkerstrid, telekrig, taktiskt samband och ledning, satellitpositionering samt obemannade flygfarkoster (UAV). Brister inom dessa områden inom de Väpnade Styrkorna framkom exempelvis under den ryska insatsen i kriget med Georgien i augusti 2008.⁹²⁵ Vad gäller UAV:er och navigationssatelliter synes utvecklingen dock ha avancerat något under de senaste åren.⁹²⁶ Andra områden som inte kunnat bedömas är omfattningen av produktionen bland viktiga underleverantörer. Ett exempel här är den ryska elektronikkomponentindustrin, som varit föremål för klagomål från ryska företag rörande brister i tillverkningen av elektronikkomponenter, inte minst inom mikroelektronikområdet för rymdindustri.⁹²⁷

⁹¹⁹ Kommersant (2008) "Vse nesusjtjestvujosjtije 'Iskandery' rasvoratjivajot na Zapad" [Alla icke-existerande 'Iskander' kastas in mot Väst], *Kommersant*, publicerat: 8 november 2008, hämtat: 29 januari 2009, adress: <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=1054037>.

⁹²⁰ Frolov "Ryska försvarsbeställningen 2007", , s. 40.

⁹²¹ CAST "Major Identified Deliveries of Russian Arms in 2007".

⁹²² Makienko "Russo-Indian Military-Technical Cooperation: New Challenges and New Opportunities".

⁹²³ CAST "Russian Arms Trade In the First Half of 2008"

⁹²⁴ Frolov "Ryska försvarsbeställningen 2007", , s. 44.

⁹²⁵ Se Larsson *Det kaukasiska lackmustestet*, s. 32ff.

⁹²⁶ Falk *MAKS 2001-2007: Utvecklingslinjer inom rysk flygteknik*,

⁹²⁷ ARMS-TASS "Aerospace Show News No. 2 (ILA)", , s.21.

Det kan även finnas ytterligare produktionsresultat som inte kommer till uttryck i faktiskt produktion. Mycket talar för att den sovjetiska mobiliseringstanken alltså finns kvar, vilket skulle motivera en annan värdering av vissa produktionslinjer; trots låg produktionstakt så kan ett viktigt mål uppnås, nämligen att upprätthålla produktionskapaciteten inför ett mobiliseringsläge.

Sammanfattningsvis kan sägas att trots den ökade produktionskapaciteten och ett flertal framgångsrika exportleveranser, så kvarstår osäkerheten kring det ryska försvarsindustriella komplexets produktionskapacitet. Mot bakgrund av den ryska försvarsindustrins produktion inom de områden som redovisats ovan finns anledning att noga följa utvecklingen de närmaste åren. Möjligheterna att lösa de många problem som pågår OPK blir avgörande för den framtida produktionskapaciteten.

Trendbrott inom rysk vapenhandel och militärindustriella samarbeten

I rapporten från 2005 behandlades rysk vapenexport och militärindustriella samarbeten mer utförligt än i föregående rapporter. I det följande behandlas dessa båda ämnen något mer kortfattat. Inom båda områdena har betydelsefulla trendbrott skett under de senaste åren och Ryssland har påtagligt stärkt sin ställning internationellt. Den positiva bilden störs dock av ett antal problem som hotar Rysslands nyvunna position på längre sikt.

Rysk vapenhandel slår nya rekord men är trenden uthållig?

Värdet av den ryska vapenexporten har nått nya rekordnivåer under de senaste åren. 2007 uppskattades exportförsäljningen ha omslutit 7,5 miljarder USD, och slog därmed föregående års rekordförsäljning med över en miljard USD. Den årliga tillväxttakten, justerad med värdeminskningen på dollarn, motsvarade fem procent i reala termer. Värdet av exporten förväntas öka ytterligare de närmaste åren mot bakgrund av att den sammanlagda orderstocken omfattar över 32 miljarder USD.⁹²⁸ Exporten under 2008 förväntas enligt officiella uttalanden överstiga 8 miljarder USD.⁹²⁹ Med tanke på de kontrakt som tecknats är det alls inte orealistiskt att den ryska vapenexporten kommer att fortsätta att slå nya rekord under de kommande åren. Det är möjligt att den globala finanskrisen kan komma att minska utländska kunders köpkraft, vilket i så fall får konsekvenser även för rysk vapenexport.

Experter varnar dock för att exportintäkterna kan komma att minska drastiskt om bara några år till följd av minskande behov hos Rysslands traditionella kunder i kombination med potentiella svårigheter att slå sig in på nya marknader. Den nuvarande produktionsvolymen kan vidare sannolikt inte ökas utan omfattande nyinvesteringar, då de ryska produktionsanläggningarna i dagsläget i stort sett arbetar på full kapacitet för att hantera exportkontrakt och inhemska försvarsbeställningar. Produktionen hämmas främst av den förslitna maskinparken, bortfallet av kvalificerad personal och samarbetskanaler med andra företag i branschen samt den fundamentala bristen på investeringar. Begränsningarna i produktionskapacitet har också lett till att leveranser inom ramen för ingångna avtal fått skjutas på framtiden, liksom att leveranser inom ramen för nya avtal förläggs till tiden efter 2012. Enligt Paul Holtom, en forskare

⁹²⁸ CAST "Preliminary Results of Russia's Arms Trade in 2007".

⁹²⁹ Cowan, Gerrard (2008) "Russia Expects Arms Exports to Top \$8bn for 2008", *Jane's Defence Industry*, publicerat: 22 oktober 2008, hämtat: 27 oktober 2008, adress: <http://jdin.janes.com>; AP (2008) "Russian Arms Sales to Set New Record", *Moscow News*, publicerat 7 augusti 2008, hämtat: 14 augusti 2008, adress: <http://www.mnweekly.ru/national/20080807/55340762.html>.

knuten till SIPRI, utgör Rysslands svaga områden huvudsakligen elektronikutrustning, sambandssystem samt elektro-optiska komponenter. Detta har lett till att ryska flygplan, fartyg och stridsfordon utrustats med israeliska och franska komponenter för utländska kunder.⁹³⁰ Mot bakgrund av detta finns det anledning att befara att de strukturella problemen inom den ryska försvarsindustrin kommer att vara en tillbakahållande faktor på utvecklingen av rysk vapenexport.

Flygindustrin dominerar exporten

Utifrån öppet tillgängliga uppgifter kan konstateras att flygindustrin har stått för den övervägande delen av exporten under åren 2004-2007, med undantag för 2005 då varvsindustrin stod för nära hälften av exporten till följd av att ett antal kontrakt slutlevererades. Flygindustrin kan förväntas fortsätta att dominera rysk vapenexport under de närmaste åren, men problemen med kvalitet i moderniseringsarbetet och svårigheterna att ta fram nästa generations flygplan hotar flygindustrins ledande ställning.⁹³¹ Det bör också anmärkas att framgångarna de senaste åren i första hand ska tillskrivas flygplansindustrin; den ryska helikopterindustrin har förlorat marknadsandelar på senare år även om den alltså inbringar avsevärda summor. Fram till för inte så länge sedan stod Ryssland för 30 procent av världsmarknaden för helikoptrar, en andel som nu krympt. Ryssland hävdar sig dock alltså mycket väl i vissa nischer, som vad gäller tunga och medeltunga helikoptrar.⁹³²

Under 2007 dubblerades exportandelen för materiel för markstridskrafter till 20 procent jämfört med cirka 10 procent de tre föregående åren och att döma av de kontrakt som tecknats den senaste tiden kommer markmateriel att utgöra en viktig andel av exporten under kommande år. Luftförsvarssystemexporten har också ökat sin andel av den totala exporten till cirka 10 procent de två senaste åren. Med tanke på de ryska luftförsvarssystemens höga kvalitet och relativt låga pris är det sannolikt att de även fortsättningsvis kommer att utgöra ett tydligt inslag i rysk vapenexport. Den ryska varvsindustrin stod under 2007 för endast åtta procent av den totala exporten utifrån öppet redovisade uppgifter, vilket är avsevärt mindre än under föregående år. De faktiska leveranserna och därmed andelen av exporten har sannolikt dock varit högre. Dock ger de många problemen inom den ryska varvsindustrin vid handen att andelen av vapenexporten kommer att fortsätta vara relativt låg under de närmaste åren, möjligen även på längre sikt.⁹³³ *Rosoboroneksport* uppgav emellertid i oktober 2008 att kontrakten på marin försvarsmateriel för de närmaste tre åren omfattar mer än fem miljarder USD och bland annat omfattar korvetter till Indonesien och fregatter samt robotbåtar till Vietnam.⁹³⁴ Om varvsindustrin kan fullgöra dessa kontrakt kommer den att återta sin position som en av de största exportsektorerna.

⁹³⁰ CAST "Preliminary Results of Russia's Arms Trade in 2007"; *Nezavisimoje Voennoje Obozrenije* (2008) "Dengi resjajot ne vsje" ...; Terechov, Andrej, Mjasnikov, Viktor (2008) "Kitaj perechodit na samoobespetjenie rossinskimi vooruzjenijami" [Kina övergår till att bli självförsörjande på ryska vapen], *Nezavisimoje Voennoje Obozrenije*, publicerat: 4 april 2008, hämtat: 7 november 2008, adress: http://nvo.ng.ru/notes/2008-04-04/8_china.html.

⁹³¹ Ibid..

⁹³² ARMS-TASS "Aerospace Show News No. 2 (ILA)", , s. 18.

⁹³³ CAST "Preliminary Results of Russia's Arms Trade in 2007"; Maienko "Russia on the Arms Market in 2006".

⁹³⁴ Cowan, Gerrard (2008) "Russia Expects Arms Exports to Top \$8bn for 2008" ...

Kundkretsen breddas och Kina får minskande betydelse

Mönstret för den ryska vapenexporten har väsentligen förändrats under de senaste åren vad gäller kundkretsen. Indien har stärkt sin ställning som handelspartner och kommit att inta positionen som en strategisk partner genom att avtal om gemensamt utvecklande av ett femtegenerationens stridflygplan (T-50/I-21/PAK-FA) och ett multi-roll-transportflygplan tecknades under 2007. Indien var också den största enskilda kunden under 2007 och stod som mottagare för 28 procent av den totala ryska vapenexporten, till stor del på grund av omfattande leveranser av stridsflygplan.⁹³⁵ Det allt närmare samarbetet med Indien innebär såväl nya utmaningar som nya möjligheter för rysk försvarsindustri. På minuskontot hamnar problemen med den försenade och fördrjade moderniseringen av hangarfartyget Admiral Gorsjov, liksom förseningarna med de inledande leveranserna av Su-30MKI och fregatterna i Talwar-klass. Problemen uppstod delvis på grund av att den indiska militären satte mycket höga krav i de tekniska specifikationerna, men Indien har också visat viss tolerans för förseningarna. Ett mer problematiskt inslag utgörs av de indiska klagomålen mot den tekniska kvalitén på moderniseringen av sjömålsflygplanet Il-38SD utrustat med sjömålsinmätningssystemet Sea Dragon. Från rysk sida finns befogad oro dels för att Indien frestas att välja ett annat system, vilket dels öppnar dörren för konkurrenter på den indiska marknaden, dels för att det betydligt viktigare kontraktet på en motsvarande modernisering av sjömålsflygplanet Tu-142ME ska gå om intet. Dessutom kommer sannolikt leveransen av atomubåten K-152 Nerpa av Akula 971-klass till Indien att skjutas på framtiden efter en olycka i samband med en provtur i början av november 2008. Den ryske analytikern Michail Barabanov anser att Indien har anledning att i än större utsträckning oro sig över kvaliteten på rysk försvarsmateriel, men bedömer dock att avtalet kommer att fullföljas då Indien inte har möjlighet att erhålla atomubåtar från annat håll.⁹³⁶ Trots dessa problem överväger de många positiva inslagen i samarbetet med Indien. Ryssland har funnit en mycket stor kund för stridsflygplan och lyckats hålla leveranserna efter de inledande problemen. Indien har köpt över 200 Su-30MKI och därtill ytterligare stridsflygplan. Därutöver har Indien beställt ett mycket stort antal stridsvagnar av typ T-90S (347 stycken) och Talwar-fregatter som ovan nämnts.

Av potentiellt än större betydelse är dock de utvecklingssamarbeten som inletts avseende kryssningsroboten BrahMos och ett femte generationens stridsflygplan. BrahMos-projektet har fungerat som ett pilotprojekt och därmed banat väg för nya samarbetsprojekt med Indien. Roboten utgör dessutom ett attraktivt beväpningsalternativ som gör det lättare att sälja ryska flyg- och fartygsplattformar. Genom samarbetet kring nästa generations stridsflygplan och de omfattande inköpen av Su-30 har Indien också tydligt orienterat sig mot tunga stridsflygplan av rysk härkomst. Detta synes ge Ryssland viss fördel även vad gäller den kommande upphandlingen av 126 multi-roll-stridsflygplan för det indiska flygvapnets räkning. Sammantaget kan sägas att Ryssland, trots påtagliga svårigheter att möta leverans- och kvalitetskrav, stärkt sin position på den indiska marknaden under de senaste åren. Framtiden ser ljus ut, men de underliggande problemen inom det ryska försvarsindustriella komplexet riskerar att orsaka ytterligare problem, vilket kan öppna den lukrativa indiska marknaden för andra länder.⁹³⁷

Indiens position har under de senaste åren stärkts på bekostnad av Kina som 2007 intog andraplatsen med 21 procent av exporten, mycket tack vare ryska leveranser av S-300PMU2.

⁹³⁵ CAST "Preliminary Results of Russia's Arms Trade in 2007"; Makienko, Konstantin, Vasiliev, Dmitry (2007) "Russia on the Arms Market in 2006" *Moscow Defence Brief*, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 21 juni 2007, 2-2007 (8).

⁹³⁶ Nemtsova, Anna (2008) "Tragedy Under The Sea", ...

⁹³⁷ Makienko "Russo-Indian Military-Technical Cooperation: New Challenges and New Opportunities"

Exporten till Kina har varit mycket omfattande under de senaste femton åren, men tidigare års kontrakt har inte följts upp av ytterligare avtal. Detta beror främst på att den kinesiska marknaden mättats med produkter av de slag som Ryssland varit berett att sälja.⁹³⁸ Under åren 1992-2006 omslöt den sammanlagda ryska vapenexporten 58,4 miljarder USD och av dessa omfattade leveranserna till Kina cirka 26 miljarder USD. Under den intensivaste perioden under andra halvan av 1990-talet var Kina mottagare av nära 70 procent av Rysslands vapenexport. Huvuddelen av exporten, motsvarande drygt nio miljarder USD, har utgjorts av flygsystem och då främst stridsflygplan av typ Su-27/30 i olika utföranden. Därutöver har ubåtar i Kilo-klass och ytfartyg till ett värde av sju miljarder USD samt luftförsvarssystem för cirka fyra miljarder USD levererats. Exporten av materiel till markstridskrafterna har varit begränsad och huvudsakligen omfattat T-80-stridsvagnar och stridsfordonet BMP-3. Efter att ha köpt stora mängder system utvecklade under Sovjetepoken har Kina uttryckt önskemål om att få tillgång till mer moderna vapensystem och teknologier, helst genom gemensamma utvecklingsprojekt. Från rysk sida finns dock en naturlig tveksamhet att tillhandahålla alltför avancerade system till den väldige grannens armé, vilket lett till att allt färre kontrakt tecknats under senare år.⁹³⁹ De militär-strategiska aspekterna av att ge Kina tillgång till rysk högteknologi har hittills vägt tyngre än de kommersiella fördelarna och kommer sannolikt att göra det framöver. Det finns också en oro från rysk sida att den kinesiska försvarsindustrin kopierar rysk teknologi, en oro som inte är obefogad. Ett exempel på bristande respekt för immaterialrätten utgörs av det kinesiska stridsflygplanet J11B, vilket är slående likt de Su-27K som Ryssland exporterat till Kina.⁹⁴⁰ Detta innebär att det kinesiska militär-industriella komplexet – vilket omfattar 35 000 företag och 3,2 miljoner anställda – tvingas utveckla dessa teknologier på egen hand, vilket leder till att beroendet av rysk export minskar samtidigt som konkurrensen från Kina ökar på den internationella vapenmarknaden. Det är med andra ord inget lätt val för rysk försvarsindustri.⁹⁴¹ Kinas ökade vapenexport utgör enligt vissa bedömare en anledning till oro för Ryssland. Kina har bland annat sålt 150 stridsflygplan till Pakistan, ett land som Ryssland till följd av det nära samarbetet med Indien har svårt att sälja krigsmateriel till.⁹⁴² Genom en breddning av kundkretsen och ett intensivare samarbete med Indien har Ryssland kunnat frigöra sig från det tunga beroendet av kinesiska försvarsmaterielbeställningar och det ser idag ut som att Kina inte kommer att vara en dominerande kund i framtiden. De teknologier som utvecklas gemensamt med Indien kommer Ryssland heller inte att kunna sälja till Kina utan indiskt medgivande. Det ter sig idag osannolikt att Indien skulle tillåta export av kvalificerade vapensystem till Kina mot bakgrund av den mångåriga rivaliteten mellan de bägge länderna. Även om antalet nytecknade kontrakt minskat påtagligt under de senaste åren kommer dock en avsevärd export av kompletterande utrustning till tidigare beställda system att fortsätta under många år framöver. Kina kommer – i synnerhet så länge som Västländernas vapenembargon består – sannolikt att fortsätta att vara en viktig kund för Ryssland, men långt ifrån den viktigaste. I delar av världen, kanske främst Afrika, kommer Kina troligen också att bli en allt mer kännbar konkurrent.

⁹³⁸ CAST "Preliminary Results of Russia's Arms Trade in 2007"; Makienko "Russia on the Arms Market in 2006".

⁹³⁹ Gritskova, Aleksandra, Lantratov, Konstantin, Sysojev, Gennadij (2007) "Kitaj slozjil rossijskoje oruzjije" [Kina har samlat på sig ryska vapen], *Kommersant*, publicerat: 7 maj 2007, hämtat: 11 maj 2007, adress: <http://www.kommersant.ru/doc.html?DocID=763776&IssueId=36271>.

⁹⁴⁰ Terechov, Andrej, Mjasnikov, Viktor (2008) "Kitaj perechodit na samoobespetjenie rossijskimi vooruzjenijami" ...

⁹⁴¹ Luzyanin, Sergey (2007) "Between Commerce and Security", *Moskovskije Novosti*, publicerat: 20 augusti 2007, återpublicerad av Johnson's Russia List Nr 178 2007 (Item 31).

⁹⁴² NIDS (2008) *East Asian Strategic Review 2008*, Tokyo, Japan, The National Institute for Defense Studies (NIDS), April 2008, s. 167.

Venezuela och Algeriet seglade under 2006 och 2007 upp som Rysslands tredje respektive fjärde största kunder. Enligt uppgift har Venezuela tecknat tolv försvarsmaterielkontrakt värda sammanlagt 4,4 miljarder USD under de senaste två åren och Ryssland har utfäst en kredit på en miljard USD för ytterligare inköp. Köpen har omfattat stridsflygplanet Su-30MK, helikoptrar och 100 000 automatkarbiner.⁹⁴³ Algeriet har också tecknat kontrakt på Su-30MK, men även modernisering av jaktflygplanet MiG-29 och skolflygplanet Jak-130. Därutöver har luftvärnssystemen S-300PMU-2 och Pantsir-S1, 180 stridsvagnar av typ T-90 och två ubåtar beställts. Värdet av dessa beställningar uppskattas till sammanlagt 6,6 miljarder USD, och då tillkommer kontrakt på modernisering av algeriska stridsvagnar, pansarfordon, ubåtar och ytfartyg.⁹⁴⁴

Även Malaysia har varit en stor kund, inte minst vad gäller stridsflygplan, och sammantaget innebär detta att den geografiska fördelningen av Rysslands viktigaste kunder blivit betydligt mer balanserad under senare tid. Ryssland har därutöver tecknat kontrakt och levererat försvarsmateriel till ytterligare ett antal länder under de senaste åren, däribland Bulgarien, Förenade arabemiraten, Grekland, Indonesien, Iran, Libyen, Marocko, Serbien, Sydkorea, Syrien, Turkiet, Tyskland, Vietnam, Vitryssland och de centralasiatiska staterna. Sammanlagt exporterar Ryssland nu vapen till ett sextiotal olika länder i världen, och antalet har stadigt ökat de senaste åren.⁹⁴⁵ Detta ska ses i ljuset av att för bara tio år sedan stod Kina och Indien tillsammans som mottagare för 80 procent av den ryska vapenexporten.

Sammantaget innebär detta att Ryssland fått fotfäste på de regionala marknaderna för försvarsmateriel i såväl Sydostasien som Mellanöstern/Nordafrika, och dessutom gjort insteg på den latinamerikanska marknaden. Ryssland har därmed inte bara diversifierat sin kundkrets, utan också skapat förutsättningar för att stå stadigt på flera olika regionala försvarsmaterielmarknader. Den ryske försvarsindustrianalytikern Aleksandr Chramtjichin varnar dock för att den bristande innovationen inom det ryska försvarsindustriella komplexet riskerar att leda till att endast fattiga afrikanska länder kommer att utgöra kundkretsen i framtiden.⁹⁴⁶

Ryssland stärker sin internationella position trots leveransproblem

Avtalen med Algeriet och Venezuela indikerar också att karaktären på den ryska vapenexporten har förändrats. Från att under 1990-talet bestått av rent kommersiella avtal mellan ryska bolag och utländska köpare om leveranser av enskilda system, har Ryssland gått till att kunna erbjuda helhetslösningar till bättre bemedlade kunder inom ramen för mer komplexa avtal som innefattat mer än bara vapenhandel. Ryssland har därmed anslutit sig till den exklusiva skara länder bestående av USA, Storbritannien och Frankrike som är de enda i världen med att erbjuda denna typ av långsiktiga lösningar på andra länders försvars- och säkerhetsproblem. Det kan också noteras att Ryssland avstod från att teckna omfattande försvarsmaterielkontrakt med det USA-fientliga Venezuela 2002, men att hotet om sanktioner från USA fyra år senare inte utgjorde ett hinder för ett avtal med Hugo Chavez.⁹⁴⁷ Även om det kan finnas vissa politiska undertoner i avtalet med Venezuela ska det kommersiella intresset inte under-

⁹⁴³ Sweeney, Connors (2008) "Russia Seeks Sales, Not Strife", *Reuters*, publicerat: 30 oktober 2008. återpublicerat av *Johnson's Russia List* Nr 198 2008 (Item 24) av den 30 oktober 2008.

⁹⁴⁴ Makienko "Russia on the Arms Market in 2006".

⁹⁴⁵ CAST "Preliminary Results of Russia's Arms Trade in 2007"; Makienko "Russia on the Arms Market in 2006".

⁹⁴⁶ Terechov, Andrej, Mjasnikov, Viktor (2008) "Kitaj perechodit na samoobespetjenie rossinskimi vooruzhenijami" ...

⁹⁴⁷ Makienko "Russia on the Arms Market in 2006".

skattas; Ryssland säljer i första hand för att det oljerika Venezuela kan betala med dollar för de ryska vapnen.

Till detta kommer att Ryssland kunnat teckna ytterligare kontrakt med nya och gamla kunder, trots att kunder som Indien och Kina klagat på sena eller uteblivna leveranser och att Algeriet och Indien gett uttryck för ett tydligt missnöje med kvaliteten på det ryska arbetet. Sammantaget har Ryssland därmed påtagligt stärkt sin position på den internationella försvarsmaterielmarknaden och betraktas sannolikt av många potentiella kunder som jämnstarkt med Storbritannien och Frankrike. Det bör dock uppmärksammas att Rysslands ökade ekonomiska och politiska styrka är orsaken till den framskjutna positionen på vapenhandelsområdet snarare än det motsatta. Möjligheten att kunna erbjuda långsiktiga säkerhetsgarantier, motköp och motinvesteringar i köparlandet samt olika betalningslösningar ger tillträde till marknader som annars inte är tillgängliga. Det ryska försvarsindustriella komplexet har därmed kunnat öka mängden exportkontrakt trots kvalitetsproblem och en allt mer föråldrad sovjetisk teknologisk bas och trots mätnaden på den kinesiska och den ökande konkurrensen på den indiska marknaden.⁹⁴⁸ Det är dock möjligt att den ryska försvarsindustrin slagit i taket avseende produktionskapacitet; i juli 2008 flaggade chefen för *Rostekhnologija*, Sergej Tjemezov, för att den ryska försvarsindustrin saknade de nödvändiga resurserna för att kunna svara upp mot alla vapenexportkontrakt. Tjemezov menade att ökningen av statsbeställningar och order från utlandet överbelastar försvarsindustriföretagen, vars produktivitet inte ökat.⁹⁴⁹ För att kunna bibehålla den uppnådda positionen på den internationella försvarsmaterielmarknaden krävs att produktionsproblemen inom den ryska försvarsindustrin avhjälpas och att innovationer och ny teknologi ersätter det sovjetiska arvet; först då kan OPK bidra i större utsträckning till rysk ekonomisk och utrikespolitisk styrka. Om Rysslands ekonomiska och politiska styrka åter minskar – exempelvis om den internationella finanskrisen 2008 leder till en långvarig ekonomisk kris i Ryssland – innebär det också att det blir svårare att genomföra stora vapenaffärer av det slag vi sett de senaste åren.

Ökande samarbete med västerländska försvarsindustriföretag

Under de senaste åren har samarbete med främst västeuropeiska och nordamerikanska försvarsindustriföretag ökat högst påtagligt. Det bör dock framhållas att ökningen av samarbetet sker från en mycket låg nivå och kommer av allt att döma inte nå någon större omfattning under överskådlig tid. Det accelererande samarbete innebär likväl ett trendbrott inom rysk försvarsindustri och kan på längre sikt tillföra viktig *know-how* och nödvändiga investeringar.

Ryssland har under de senaste åren fördjupat samarbetet med Tyskland, främst inom flyg- och rymdindustrin. Antalet gemensamma projekt uppgick 2008 till sammanlagt 40; 30 projekt inom rymdindustrin samt 10 gemensamma flygplansprojekt, där utvecklingen av det regionala transportflygplanet Sukhoi Superjet-100 intar en särställning. Närmandet mellan de två länderna kom bland annat till uttryck genom att Ryssland 2008 för första gången deltog i flyg- och rymdindustriutställningen ILA-2008 i Berlin i egenskap av så kallat prioriterat partnerland.⁹⁵⁰

⁹⁴⁸ Ibid.; Terechov, Andrej, Mjasnikov, Viktor (2008) "Kitaj perechodit na samoobespetjenie rossinskimi vooruzjenijami" ...

⁹⁴⁹ Moscow Times (2008) "Defence Contracts in Doubt", *The Moscow Times*, publicerat: 18 juli 2008, hämtat: 13 augusti 2008, adress: <http://www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=3669022>.

⁹⁵⁰ ARMS-TASS "Aerospace Show News No. 2 (ILA)", , s. 3f.

Den ryska flygindustrin samarbetar med europeiska företag inom huvudsakligen fyra områden. Flygplanstillverkaren *Irkut* och den västeuropeiska koncernen EADS skrev under 2006 ett inledande avtal om omvandling av A320 och A321, som tjänat ut sin tid som passagerarflygplan, till transportflygplan. Arbetet avsågs att genomföras vid flygindustrin i Luchovitsy och omfatta 10-15 flygplan om året. Konverteringsarbetet kan knappast ses som högkvalificerat, men de investeringar som kan förväntas ger möjlighet att förnya den maskinella infrastrukturen och bibehålla personalens kompetens. Ryska företag samarbetar även med EADS dotterbolag Airbus och tillhandahåller flygplanskomponenter. Under 2005 omslöt samarbetet 80 miljoner USD och beräknades 2007 stiga till 110 miljoner USD. Det ska dock framhållas att inget av dessa samarbeten kan sägas tillföra den ryska försvarsindustrin kvalificerad västlig flygplansteknologi i någon större utsträckning.⁹⁵¹ Ett tredje samarbetsområde är det europeiska A350-programmet, där den ryska andelen beräknas till att omfatta fem procent. A350 är ett långräckviddigt medelstort transportflygplan som beräknas börja levereras 2013 och även om den ryska andelen i programmet är liten utgör det en möjlighet att få tillgång till nya teknologier och fler samarbetsprojekt. Slutligen deltar Ryssland i produktionen av ett avancerat långräckviddigt flygplan tillsammans med europeiska bolag.⁹⁵²

Vad gäller rymdindustrin så har under 2008 det franska *Thales Alenia Space* uttryckt intresse för att samarbeta med ett ryskt företag som ägnar sig åt att utveckla satellitsystem. Avsikten är att det franska bolaget ges möjlighet att köpa billiga ryska komponenter och det ryska företaget får tillgång till västeuropeiska standarder och produktionstekniker, inte minst vad gäller vakuumteknologi som är ett svagt område inom rysk rymdindustri. Ett äldre samarbetsprojekt inom rymdindustrin är det mellan det ryska bolaget RNII KP, tyska Tesat-Spacecom GmbH och EADS Astrium SAS. I maj 2005 skapades det gemensamma dotterbolaget *Sinertek* där RNII KP äger 51 procent av aktierna och de västeuropeiska bolagen delarlika på återstoden. *Sinertek* har tagit fram telekommunikationssatelliten KazSat-1 för Kazakstan och utvecklar för närvarande KazSat-2.⁹⁵³ Trots problem med framför allt material och mikroelektronik är den ryska rymdindustrin intressant för västerländska bolag att samarbeta med.

Ett annat område som varit föremål för satsningar under senare år på att öka samarbetet med västerländska tillverkare är helikopterindustrin. Under 2008 arrangerades för första gången den ryska internationella helikoptermässan HeliRussia-2008 med deltagande av 130 ryska och utländska företag. Under mässan tecknade *Oboronprom*, som integrerat ryska helikopterindustrier i ett holdingbolag, avtal med den italienska helikoptertillverkaren Agusta/Westland om försäljning av helikoptrarna AW109 och AW139 på den ryska marknaden. Avtalet gäller fram till 2012 och omfattar försäljning av helikoptrar till ett värde av 450 miljoner euro. Som ett andra steg i samarbetet ska underhållscenter etableras i Ryssland och i ett tredje steg avser man att bilda ett *joint-venture* för samproduktion av Agusta/Westland-helikoptrar i Ryssland för den inhemska och internationella marknaden.⁹⁵⁴ Även om samarbetet med Agusta/Westland är en viktig händelse ska betydelsen av det inte övervärderas; samarbetet befinner sig på ett tidigt stadium och det kommer inte att tillföra någon påtaglig *know-how* till rysk helikopterindustri förrän tidigast i det tredje steget.

⁹⁵¹ Mjasnikov, Viktor, Ivanov, Vladimir (2008) "Vitse-premier oboznalsja" [Vice premiärministern misstog sig], *Nezavisimaja Gazeta*, publicerat: 11 januari 2007, hämtat: 25 januari 2007, adress: http://www.ng.ru/economics/2007-01-11/1_vicepremier.html.

⁹⁵² ARMS-TASS "Aerospace Show News No. 2 (ILA)", s. 3.

⁹⁵³ Ibid., s. 20.

⁹⁵⁴ Ibid., s. 18.

Perms motorproduktionsföretag har under de senaste åren intensifierat samarbetet med företag i andra länder. Sedan 2005 säljer det ungerska företaget *Int-Energia* elgeneratorer för *Aviadvigatel*, ett dotterbolag till Perm, på den östeuropeiska marknaden, och sedan 2007 inom hela EU-området. Bland projekten finns ett elkraftverk under uppbyggnad i Bulgarien, till vilket *Aviadvigatel* levererade generatorer och ytterligare ett ryskt företag levererar turbiner. Motorfabriken i Perm samarbetar sedan ett antal år tillbaka med den kanadensiska motortillverkaren *Pratt & Whitney*, som äger aktier i Perm och deltar i finansieringen av utvecklingsprogrammet för jetmotorn PS-90A2. Enligt uppgifter från motorfabriken i Perm diskuteras en utvidgning av samarbetet med *Pratt & Whitney*.⁹⁵⁵ Detta företag tecknade under 2008 också ett avtal med motortillverkaren i Ufa om gemensam utveckling av motorn PW12T/S för den kommande ryska helikoptern Mi-38. Ryssland kommer att stå för tillverkningen av delarna till motorn, som sedan ska monteras under överinseende av *Pratt & Whitneys* dotterbolag i Ryssland.⁹⁵⁶

Den ryska titankoncernen VSMPO-AVISMA, som ägs av *Rostekhnologija*, har också fördjupat samarbeten med stora västerländska försvarsindustriföretag. I augusti 2007 presenterades företaget Ural Boeing Manufacturing, ett *joint-venture* mellan VSMPO-AVISMA och amerikanska Boeing som ska tillverka delar till det långräckviddiga passagerarflygplanet Boeing-787 Dreamliner. I slutet av 2007 tecknades också ett kontrakt mellan bolagen värt en miljard USD för leveranser av titanprodukter under åren 2011-2015. Under 2008 tecknade den franska försvarsindustrikoncernen *Safran* också kontrakt med VSMPO-AVISMA om leveranser av titan till ett värde av 300 miljoner USD.

Ett annat exempel på samarbete med fransk försvarsindustri är det center för underhåll och reovering av militära mörkerstridsutrustningar som invigdes i oktober 2008 vid Volgodskij opto-mekaniska fabrik (VOMZ). Franska Thales – som bland annat levererat termiska sikten till stridsvagnen T-90 och ryska stridsflygplan – har samarbetat med ROE sedan 1998, men etablerandet av en gemensam anläggning för underhåll av militär materiel innebär en ny fas i samarbetet. I samband med invigningen undertecknades kontrakt på köp av 331 mörkersikten från Thales, varav 201 är avsedda för exportkunder och 130 köps inom ramen för de statliga försvarsmaterielbeställningarna. Avsikten är att på sikt inleda även produktion av värmekameror i Ryssland.⁹⁵⁷ Detta samarbete är potentiellt mycket viktigt för den ryska optoelektroniska industrin, då mörkerstridsmedel de senaste decennierna varit och alltjämt är ett svagt område. Genom samarbetet får Ryssland tillgång till såväl materielen som *know-how* inom ett vitalt område för utveckling av moderna vapensystem.

Om vapenexporten vittnar om det ryska försvarsindustriella komplexets styrkor idag, så indikerar samarbetet med stora utländska företag vilka delar av OPK som omvärlden ser som potentiellt konkurrenskraftiga imorgon. Stora industriprojekt är enormt kostsamma och långsiktighet blir därmed en dygd. Av den långtifrån fullständiga redovisningen ovan framgår att ett visst intresse finns för rysk civil flyg- och rymdindustri liksom för jetmotortillverkningsindustrin. Ett begynnande intresse för rysk helikopterindustri kan också spåras. Därtill finns ett sedan flera år solitt intresse för rysk titantillverkning. Det samarbete med utländska företag som ovan beskrivits är dock ännu inte särskilt djupgående till sin karaktär och har sannolikt ännu inte haft någon avgörande inverkan på det ryska försvarsindustriella komplexet. Möjli-

⁹⁵⁵ Ibid., s. 14.

⁹⁵⁶ Ibid., s. 18.

⁹⁵⁷ Pulin, Gennadij (2008) "Da zdrastvujet rossijskij teplovizor" [Leve det ryska mörketsiktet], *Voenna-Promysjlennyj Kur'er*, nr 42 (258) 22-28 oktober 2008, hämtat: 3 februari 2009, adress: http://www.vpk-news.ru/article.asp?pr_sign=archive.2008.258.articles.defence_02.

gen verkar det ryska investeringsklimatet hämmande på de utländska bolagens samarbetsvilja och möjligen saknas intresse till närmare samarbete med Väst inom vissa ryska försvarsindustrisektorer. Det är därför för tidigt att dra några långtgående slutsatser på basis av det internationella samarbetet om vilka delar av OPK som har framtiden för sig. Det kan dock noteras att i flera av de ovan refererade fallen synes det västerländska intresset för ryska företag snarare handla om låga produktionskostnader än hög teknologisk nivå.

Centraliseringstendens synlig även inom exportansträngningarna

Avslutningsvis förtjänar det att påpekas att *Rosoboroneksport 2007* fick ensamrätt på export av rysk försvarsmateriel, vilket medför att de tidigare självständiga exportörerna – däribland MiG – inte kan teckna några nya kontrakt i eget namn utan endast slutföra redan ingångna avtal.⁹⁵⁸ Vidare uppträdde de ryska utställarna vid rymd- och flygutställningen ILA-2008 i Berlin för första gången i en gemensam paviljong. Industri- och handelsministeriet och företaget *Vnesjaviakosmos*, som har till uppgift att koordinera ryska flyg- och rymdindustriföretags marknadsföringsinsatser mot utlandet, valde att ha en gemensam utställningsyta för alla ryska deltagare, vilket inte uppskattades av dem alla. Syftet med att samordna de ryska företagens montrar uppgavs vara att förbättra marknadsföringsinsatsen och sätta fokus på försäljning, snarare än allmän PR.⁹⁵⁹ Även på flygutställningen MAKS i Moskva har utvecklingen gått mot gemensamma utställningsytor för ryska flygindustrier.⁹⁶⁰ Båda dessa företeelser visar var för sig på en tilltagande centraliseringstendens inom rysk försvarsmaterielexport. Karaktären på de avtal med Algeriet och Venezuela som nämnts ovan kan sägas utgöra ytterligare tecken på förmågan och viljan att från statens sida mer tydligt kontrollera rysk vapenexport. Denna centraliseringstendens ter sig naturlig i ljuset av den centraliserande omorganisation som det ryska försvarsindustriella komplexet genomgår och de motsvarande åtgärder som syns i andra delar av rysk industri och den ryska statsapparaten. Detta är möjligen till förmån för Ryssland och den ryska regimen i det att staten genom att kontrollera försvarsmaterielexporten erhåller ytterligare ett säkerhetspolitiskt instrument. Det återstår dock att se om ytterligare centralstyrning av exporten kommer att gynna de ryska försvarsindustriföretagen.

Slutsats: Ryssland starkare men framtiden ovissare

Utvecklingen inom rysk försvarsmaterielexport och militärindustriella samarbeten med andra länder har varit tydligt positiv under de senaste åren. Värdet av vapenexporten har kontinuerligt ökat och kundkretsen har breddats påtagligt. Ryssland har dessutom intagit en ny position på den internationella marknaden genom att kunna erbjuda helhetslösningar i form av komplexa handelsavtal med köpstarka kunder. Det är framför allt exporten av flygmateriel som varit drivande under de senaste åren, men omfattande kontrakt på luftförsvarssystem och materiel för markstridskrafter har också tecknats och fullföljts. Än mer betydelsefullt ur ett långsiktigt perspektiv är dock de samarbetsprojekt som inletts med Indien och ett antal västerländska försvarsindustriföretag. Avtalen med Indien medför att den ryska flygindustrin kan se framtiden an med viss tillförsikt och samarbetena med västerländska företag kan möjligen komma att få stor betydelse.

Ett antal mörka moln hopar sig dock på himlen vad gäller det ryska försvarsindustriella komplexets framtida exportutsikter. Den ryska försvarsmaterielexporten består till den allt över-

⁹⁵⁸ CAST "Preliminary Results of Russia's Arms Trade in 2007".

⁹⁵⁹ ARMS-TASS "Aerospace Show News No. 2 (ILA)",

⁹⁶⁰ Falk *MAKS 2001-2007: Utvecklingslinjer inom rysk flygteknik*,

vägande delen av vidareutvecklingar av sovjetisk teknologi och om innovationsarbetet inte accelererar avsevärt riskerar Ryssland att stå utan konkurrenskraftiga produkter framöver. Därtill kommer de problem som uppdragats vad gäller leveranstider och kvalitet; om dessa inte övervinns kan fler kontrakt komma att hävas och kunder välja andra leverantörer. Rysslands konkurrensfördel vad gäller såväl export som militärindustriella samarbeten synes i hög grad vara tämligen hög kvalitet till låga produktionskostnader. Om produktionskostnaderna skenar till följd av inflation och krav på återbäring på nödvändiga investeringar kan marknaden kraftigt minska om inte kvalitet och teknologisk nivå på produkterna ökar i samma takt. Exporten har varit nödvändig för att få in kapital till finansieringen av forskning och utveckling och kommer sannolikt framdeles att vara det. Den tendens till centralstyrning av rysk vapenexport som kunnat iakttas väcker också farhågor om att exporten inte kommer att ske på de enskilda ryska företagens villkor.

Sammantaget innebär detta att Ryssland kortsiktigt stärkts, men att frågetecknen kring vilken väg utvecklingen kommer att ta ökat. De främsta påverkande faktorerna för utvecklingen av den ryska försvarsmaterielexporten och det militärindustriella samarbetet är interna: förmågan att modernisera det ryska försvarsindustriella komplexets produktionsapparat och stimulera innovation samt det politiska systemets utveckling i Ryssland. De externa faktorer som kommer att ha störst betydelse är samarbetet med Indien och konkurrensen från andra länder med viss teknologisk sofistikerad och låga produktionskostnader, däribland Kina. Ur ett säkerhetspolitiskt perspektiv framstår frigörandet från Kina som dominerande kund och närmandet till Indien som den viktigaste förändringen under de senaste åren. Den minskade handeln med Kina innebär att den ryska försvarsindustrins beroende av kinesiska försvarsmaterielbeställningar minskar och ger därför Ryssland något mer säkerhetspolitiskt manöverutrymme. Samtidigt innebär en avklingande vapenhandel att Ryssland också förlorar inflytande och påverkansmöjligheter gentemot Kina. Konsekvenserna av samarbetet med Indien kan vidare komma att betyda allt mer för Rysslands möjligheter att själv styra över vilka länder som Ryssland kan sälja försvarsmateriel till. Om samarbetet med västerländska företag fördjupas kommer även detta på längre sikt kunna påverka vapenexportmöjligheterna och möjligen binda upp rysk utrikes- och säkerhetspolitik.

OPK förmår understödja ryska stormaktsambitioner

Vilken förmåga besitter då det ryska försvarsindustriella komplexet idag och hur har förmågan utvecklats sett i ett längre perspektiv? Hur kan OPK understödja ryska stormaktsambitioner och på så vis spela en roll i den ryska säkerhetspolitiken? Ett lands försvarsindustri kan stötta nationella stormaktsambitioner genom sin produktionskapacitet för de inhemska behoven av krigsmateriel, men också genom handelsavtal och samarbeten med andra länder. Försvarsindustrin kan också genom sin produktion bidra till statsekonomin, såväl genom exportintäkter som genom att stimulera den inhemska ekonomiska utvecklingen.

Mot bakgrund av de befintliga förmågeförutsättningarna – personal, materiel, organisation, ledarskap och produktion – kan konstateras att en viss förbättring av OPK:s produktionskapacitet skett de senaste åren. Rent kvantitativt är man långt ifrån de produktionsvolymerna som det sovjetiska militärindustriella komplexet åstadkom, men detta är i sig ingen anledning till oro. Det är däremot det faktum att produktionen i kvalitativa termer på många områden inte förbättrats i något påtagligt hänseende, och bara marginellt inom andra sektorer.

Förmågan till nytillverkning och modernisering inom fordonsindustrin ökar, men de nuvarande produktionsvolymerna medger endast en påtagligt långsam förnyelse av de ryska markstridskrafternas materiel – möjligen undantaget bil- och lastbilstillverkningen. Även om den

andel som exporteras togs i anspråk av interna kunder skulle förnyelsetakten vara låg mot bakgrund av mängden äldre rysk materiel. Förmågan till FoU begränsar sig huvudsakligen till vidareutveckling av sovjetiska plattformar respektive teknologier och innovationsförmågan är till synes svag inom fordonsindustrin. Den nuvarande tekniska nivån torde dock vara tillfredsställande för såväl ryska som många utländska kunders behov under de närmaste åren, i vart fall vad avser plattformarna i sig. Möjligheterna att erbjuda moderna stödsystem för samband, situationsuppfattning, positionering, målinmätning och telekrigföring samt kvalificerade vapensystem och ammunitionstyper kommer på längre sikt att vara avgörande för den ryska fordonsindustrins förmåga att producera kvalitativt konkurrenskraftig materiel. Med största sannolikhet kommer samarbete med utländska försvarsindustriföretag i sin tur vara avgörande för möjligheterna att tillhandahålla denna typ av utrustning, då den ryska fordonsindustrins förmåga annars riskerar att utvecklas långsammare än andra länders. Samarbetet med utländska företag framstår idag som tämligen begränsat och i första hand drivet av krav från exportkunder.

Bilden är snarlik när det gäller den ryska flygplansindustrin; förmågan till nyttillverkning och modernisering har ökat, men när det gäller de statliga beställningarna är produktionstakten mycket låg. Om tempot inte ökas avsevärt är det tveksamt om den planerade produktionen inom ramen för det statliga beväpningsprogrammet kommer att kunna realiseras med nuvarande kapacitet. Förmågan att producera stridsflygplan för exportkunder har förbättrats under de senaste åren och är tillsammans med förmågan att tillverka jetmotorer och medeltunga helikoptrar för export god. Flygindustrin bedöms vidare ha en god förmåga till FoU avseende stridsflygplan och helikoptrar, även om kapaciteten inom områden som elektronik och avionik har påtagliga begränsningar. Den ökande kvantiteten och kvaliteten i samarbeten med utländska försvarsindustrier inger förhoppningar om att den ryska flygindustrin kommer att kunna upprätthålla och utveckla sin förmåga till FoU och produktion, och därmed kunna ta steget bortom det sovjetiska teknologiska arvet. Förmågan att producera transport- och passagerarflygplan är idag starkt begränsad, men en påtaglig satsning på FoU pågår och ambitionerna är högt satta för framtida produktion. Konkurrens fördelen i även denna sektor synes dock främst ligga i låga produktionskostnader.

Förmågan att utveckla och producera kvalificerade och integrerade luftvärnssystem är god, tack vare ett väl förvaltad sovjetiskt teknologiskt arv och detsamma synes gälla rymdsystem. Här ligger den ryska försvarsindustrin i teknologiutvecklingens framkant och produktionskapaciteten är god, men inte minst inom rymdindustrin finns också ett antal svaga områden.

Ur ett förmågeperspektiv synes utvecklingen inte lika ljus för den ryska varvsindustrin. Trots vissa framsteg till följd av en förbättrad finansiell situation framstår förmågan till nyttillverkning liksom till modernisering och renovering alltså som begränsad. De strukturella problemen som blottlagts under de senaste åren är långt ifrån avhjälpna och förmågan att vidareutveckla det sovjetiska teknologiska arvet framstår som oklar. De sovjetiska marina plattformarna är alltså förhållandevis kvalificerade, men det är tydligt att den ryska varvsindustrin har allt svårare att upprätthålla en kvalitativt hög nivå – i synnerhet vad gäller systemintegration – och att konkurrens fördelarna alltmer förskjuts mot låga produktionskostnader snarare än hög kvalitet. Den höga genomsnittliga tjänsteåldern för plattformarna i den ryska marinens fartygsbestånd medför ett allt påtagligare krav på materiell förnyelse. Det är idag ytterst tveksamt om den ryska varvsindustrin besitter förmågan att producera tillräckliga volymer för att medge en förnyelse av den ryska marinens materiel. Detsamma gäller möjligheterna att tillägna sig förmågan att producera hangarfartyg inom de närmaste decennierna, då ett flertal nödvändiga teknologier sannolikt förlorats och produktionsanläggningar saknas.

Den ryska försvarsindustrins förmåga till utveckling och nytillverkning av strategiska robot-system har under de senaste åren visat sig påtagligt begränsad. Nytillverkningen går långsamt, vilket medför att OPK idag inte har förmåga att förse de Väpnade Styrkorna med tillräckligt många robotar för att kunna upprätthålla antalet operativa robotar och situationen är än besvärligare i stridsspetsar räknat.

När det gäller FoU generellt bör också framhållas att finansieringen ser ut att minska över kommande år. Från att under första halvan av 2000-talet ha omfattat 35-40 procent av de statliga försvarsmaterielbeställningarna avses FoU-andelen från och med 2007 minska ned till 20 procent 2015.⁹⁶¹ Detta kommer sannolikt att påverka förmågan till FoU och utveckling av nästa generations system i negativ riktning och utgör ett potentiellt mycket svårslutligt problem. Den ryska forskningen hamnade på efterkälken jämfört med västerländsk försvarsindustri till följd av bristande finansiering under det turbulenta 1990-talet, och ett teknologiskt gap uppstod. Förutsättningarna för det ryska försvarsindustriella komplexet att hämta in förspånget och utveckla nya teknologier försämras vid minskande finansiering, vilket föranlett forskare att förutspå att Ryssland på sikt kommer att halka efter ytterligare.⁹⁶²

Det ryska försvarsindustriella komplexets förmåga till FoU och produktion av civila produkter och på flera viktiga militära områden – som exempelvis tillverkning av finkalibriga vapen, artillerisystem, marina och flygburna vapensystem och ledningssystem – har inte värderats ovan. Med reservation för detta kan konstateras att det ryska försvarsindustriella komplexet som helhet till följd av de senaste årens ökande finansiering har utvecklat förmågan till FoU och produktion i positiv riktning. Produktionsvolymen och den teknologiska och kvalitetsmässiga nivån på arbetet är dock låg i förhållande till storleken på OPK, i synnerhet om man betraktar antalet anställda inom försvarsindustrin. De strukturella begränsningarna inom det ryska försvarsindustriella komplexet medför att en fortsatt positiv förmågeutveckling förutsätter avsevärda investeringar i materiel, personal och teknologier.

Det svaga ledarskap och de ständiga organisationsförändringarna har inte kunnat kompensera för de brister vad avser personal, materiel och produktionsresultat som plågat det ryska försvarsindustriella komplexet sedan Sovjetunionens upplösning. Det är ännu oklart om de styrdokument och den nya organisation som antagits kommer att stödja en långsiktigt positiv utveckling. En hämmande faktor på utvecklingen är att den sovjetiska tanken om förmåga till storskalig mobilisering alltjämt lever kvar,⁹⁶³ resurser som annars hade kunnat användas till rationaliseringar styrs nu till att bevara produktionskapacitet som vida överstiger efterfrågan i fredstid. Försvarsindustrins mobiliseringsförmåga har dock sannolikt förfallit i realiteten, och det är tveksamt om Ryssland får säkerhetspolitisk valuta för de investeringar som alltjämt görs i denna förmåga.

Ytterligare en aspekt som kan påverka de framtida produktionsförutsättningarna inom det försvarsindustriella komplexet är de anpassningar av den ryska ekonomin som ett eventuellt WTO-medlemskap skulle kräva. Som framhållits i kapitlet om rysk ekonomisk utveckling kommer ett antal ryska industribranscher att drabbas hårt genom den utländska konkurrensen, främst den metallurgiska och kemiska industrin samt bil- och flygindustrin som utgör viktiga delar i det försvarsindustriella komplexet. Många försvarsindustriföretag har också en förhållandevis energiintensiv produktionsprocess, och den höjning av inhemska energipriser som skulle följa på en WTO-anlutning skulle fördyra produktionen och därmed minska konkur-

⁹⁶¹ Ivanov, Henry (2007) "Russian Evolution" *Jane's Defence Weekly*, publicerat: 10 januari 2007.

⁹⁶² Vogt Andresen *Russisk våpenutveckling frem mot 2020*, s. 61.

⁹⁶³ Se exempelvis uttalanden av Vladislav Putilin i Garavskij, Andrej (2007) "VPK – nadezjnij kurator 'oboronki'" ...

renskraften och exportmöjligheterna. Ett WTO-medlemskap skulle sannolikt slå undan benen för stora delar av produktionen av civila produkter, men å andra sidan kan det innebära ett stålbad som snabbar upp reformerna och öppna upp för vitaliserande utländska investeringar.

Sammantaget kan sägas att den ryska försvarsindustrin har förmåga att förse inhemska och utländska kunder med materielsystem med god prestanda för krigföring av 1900-talsmodell, dock med begränsningar i produktionsvolym. Utveckling och, framför allt, serieproduktion av moderna stödsystem, liksom systemintegration har emellertid varit tydliga problemområden. Detta innebär att det ryska försvarsindustriella komplexet idag har mycket begränsad förmåga att producera försvarsmateriel för modern krigföring, utom vad avser luftförsvarssystem. Den svaga inhemska elektronikkomponentindustrin medför att utvecklingen och produktion av moderna system för samband, ledning, omvärldsuppfattning, mörkerstrid, telekrig och precisionsbekämpning påtagligt halkat efter de ledande försvarsindustriländerna och avståndet ökar år från år. Försvarsindustrins förmåga svarar dock i stort mot de inhemska – och även många av de utländska – kundernas nuvarande behov i fråga om kvalitet, om än möjligen inte i kvantitet på alla områden. En förskjutning mot behov av materiel för modern krigföring skulle dock innebära svåröverkomliga problem för OPK.

Den ryska militärindustrin har därmed förmåga att understödja ryska regionala stormaktsambitioner under den närmaste tioårsperioden, genom att producera vapensystem och materiel som tillåter att Ryssland fortsätter att vara en regional militär stormakt. Ryssland kommer vidare under de närmaste åren att kunna bibehålla sin position som en av världens största vapenexportörer. Utöver att bidra till handelspolitisk styrka kommer försvarsmaterielexporten sannolikt att fortsätta att utgöra en viktig inkomstkälla och därmed även bidra till Rysslands ekonomiska styrka. OPK kan därmed understödja ryska globala stormaktsanspråk.

Försvarsindustrin kommer dock sannolikt inte ha förmåga att av egen kraft tillhandahålla samtliga de vapen- och materielsystem som krävs för att de Väpnade Styrkorna ska kunna utveckla en god förmåga till modern krigföring under den närmaste tioårsperioden. Om inte förmågan till forskning, utveckling och produktion avsevärt förbättras kommer det försvarsindustriella komplexet också att få allt svårare att understödja stormaktsambitioner på längre sikt, möjligen redan under nästföljande tioårsperiod. Även med avsevärda investeringar och teknologiöverföring kommer det ryska försvarsindustriella komplexet svårligen kunna understödja supermaktsambitioner inom överskådlig tid. Vidare är förutsättningarna mindre goda för att det ryska försvarsindustriella komplexet ska kunna understödja stormaktsambitioner genom att bidra till den inhemska ekonomiska utvecklingen. Som ovan nämnts betraktar personer inom den ryska politiska ledningen OPK som lokomotivet i den ryska ekonomin och som en generator av innovation inom såväl militär som civil industri. Enligt officiella uttalanden ses OPK som den mest konkurrenskraftiga delen av rysk ekonomi vid sidan av råvaruindustrin och förhoppningar sätts därmed till att en utveckling av försvarsindustrin ska kunna bryta den ryska ekonomins beroende av råvaruexport.⁹⁶⁴ Det är dock tveksamt om den organisation som nu införs med ett ökande antal holdingbolag med monopolställning inom sin bransch leder till ökad konkurrensförmåga och innovation, i synnerhet som insynen i dessa statligt ägda bolag ser ut att bli mycket begränsad. Det kan också ifrågasättas om en ökande produktion av civila produkter inom den statligt skyddade och stöttade försvarsindustrin kommer att ha en positiv effekt på den övriga industrins utveckling.

⁹⁶⁴ Ibidem.

Bedömning i ett tioårsperspektiv

I rapporten 2005 konstaterades, i likhet med i rapporten 2002, att bredden på det ryska militärteknologiska kunnandet fortfarande var ansenlig trots att ett drygt decennium med klart otillräcklig finansiering passerat. Forsvarsforskningen bedömdes fortfarande vara karaktäriserad av strukturproblem snarare än kunskapsmässiga förmågeproblem. Vidare bedömdes ett mindre antal företag och FoU-organisationer alltjämt prestera förstklassig FoU. Även om denna sista bedömning fortfarande är giltig, synes situationen ha försämrats trots att ökade resurser tillförts rysk FoU och produktion under senare år. Den teknologiska basen har eroderat och även om bredden i stort upprätthållits har det blivit allt tydligare att Ryssland halkat efter kunskapsmässigt på många områden. Den kroniska underfinansieringen har börjat ta ut sitt pris och förmågan att omsätta forskningsresultat i produktion synes ha försämrats ytterligare. Den satsning på FoU framför anskaffning som inleddes 2005 styrs nu över mot ett allt större inslag av nytillverkning och renovering/modernisering, detta utan att FoU-satsningen haft något påtagligt resultat. Tanken på att kunna hoppa över flera generationer av materielsystem synes dock inte ha givits upp; de statliga beställningarna består alltjämt av mindre beställningar nytillverkad materiel och modernisering och livstidsförlängning av äldre system i väntan på att FoU-arbetet ska bära frukt.

Inriktningen på en begränsad anskaffning kombinerad med satsningar på militär FoU bedömdes i rapporten 2005 vara väl genomtänkt givet den ryska verklighetens villkor, i det att det medgav att hela kedjan forskning-utveckling-serietillverkning kunde hållas igång. Det konstaterades dock att detta snarare var en överlevnadsstrategi än en utvecklande strategi samt att den var avhängig en långsiktig statlig finansiering och skapandet av realistiska ekonomiska villkor för det försvarsindustriella komplexets företag. Ytterligare förutsättningar bedömdes vara koordinerade materielbeställningar, hög disciplin i det militära planeringssystemet och att de strukturella problemen åtgärdades. Sedan bedömningen 2005 har inga tydliga steg tagits för att säkerställa de skisserade förutsättningarna, fränsett att finansieringen upprätthållits. Däremot har frågetecknen hopat sig huruvida detta är en framkomlig väg för att upprätthålla den ryska försvarsindustrins förmåga.

Utvecklingen inom det försvarsindustriella komplexet är direkt beroende av utvecklingen på en rad andra områden i det ryska samhället. Frånvaron av ett realistiskt och aktuellt nationellt säkerhetskoncept och en motsvarande militärdoktrin medför att det alltjämt saknas en tydlig målbild för vilken typ och omfattning av militära system och annan materiel som Ryssland i framtiden behöver. OPK får därmed inga tydliga signaler från den ryska staten om vilka produktionslinjer och teknologier som bör behållas och vidareutvecklas. De inhemska materielbeställningarna har under det senaste decenniet varit mycket begränsade, vilket medfört att utländska beställningar har avgjort vilka produktionslinjer som kunnat bevaras. Det nuvarande beväpningsprogrammet för perioden 2007-2015 kan heller inte sägas vara inriktat på framtiden trots att det tillför kapital till den ryska försvarsindustrin; beställningarna avser i huvudsak materielsystem som utvecklades på sovjettiden och innebär inte något nytt teknologiskt utvecklingssteg.

Det ryska politiska systemets utformning påverkar också det försvarsindustriella komplexet. Den politiska ledningens övertro på byråkrati och vertikala strukturer som styrmedel hämmar utvecklingen inom försvarsindustrin. Den riskerar att cementera en 1900-talssyn på industripolitik och statsstyrning som ger postindustriella influenser små möjligheter att slå rot. Den politiska ledningen skiljer sig härvid inte från det ryska samhället i övrigt – man ser världen genom moderna, snarare än postmoderna, glasögon. I det auktoritära politiska systemet blir också de inkomstbringande delarna av försvarsindustrin viktiga att kontrollera, eftersom dessa

utgör en maktbas och möjligheter till personlig vinning. Detta medför att försvarsindustriella beslut fattas i syfte att främja den sittande regimens intressen snarare än ryska nationella och säkerhetspolitiska intressen. Det finns här tydliga paralleller till utvecklingen inom den ryska energisektorn. Forskaren Steven Rosefielde argumenterar för att Ryssland med nuvarande politiska system har möjlighet att öka produktionen inom försvarsindustriektorn i tillräcklig grad för att understödja ryska supermaktsambitioner. Detta dock under förutsättning att tydliga resultatkrav reses från den politiska ledningen och att man satsar på att öka produktionsvolymerna framför produktkvaliteten. Ökade produktionsvolymerna skulle enligt Rosefielde också bidra till en ökad ekonomisk tillväxt i Ryssland.⁹⁶⁵ Det är dock tveksamt om det finns politisk vilja att gå denna väg.

Den negativa utvecklingen avseende demografi och folkhälsa i Ryssland leder till en minskad rekryteringsbas och hårdare konkurrens om arbetskraften, vilket kan komma att bli kännbart för det försvarsindustriella komplexet. OPK drabbas också av de kroniska underinvesteringarna i infrastrukturen och utbildningsväsendet i Ryssland, vilket genom åren gröpt ur resursbasen. Försvarsindustrin är heller inte förskonad från skadeverkningarna av den utbredda korruptionen i det ryska samhället; försvarsmaterielkontrakt omfattar i regel mycket stora belopp vilket leder till korruption i de flesta länder och Ryssland utgör inget undantag i detta avseende.

Vid sidan av dessa externa faktorer brottas det ryska försvarsindustriella komplexet som ovan framhållits med ett antal interna strukturella problem, inte minst det akuta behovet av investeringar i moderna produktionsresurser och den ökande kunskapsklyftan till västerländsk försvarsindustri. Den finansiella situationen för företagen inom det ryska försvarsindustriella komplexet har troligen förvärrats till följd av den globala finanskris som drabbade Ryssland i slutet av 2008. I december 2008 meddelade vice premiärminister Sergej Ivanov att ytterligare 60 miljarder rubel (motsvarande 3,75 miljarder USD/PPP) skulle tillföras.⁹⁶⁶ Många års bristfälliga statliga investeringar har medfört att ett gap mellan svaga och starka delar av det försvarsindustriella komplexet uppstått, och detta har vuxit sig allt större senaste åren.⁹⁶⁷

Sammantaget får detta tydliga konsekvenser för förmågeutvecklingen inom rysk försvarsindustri och den samhällsnytta som OPK kan tillföra. Som framhållits i avsnittet har försvarsindustrin förmåga att understödja ryska regionala stormaktsambitioner under den närmaste tioårsperioden, men kommer sannolikt inte ha förmåga att av egen kraft tillhandahålla samtliga de vapen- och materielsystem som krävs för att de Väpnade Styrkorna ska kunna utveckla en god förmåga till modern krigföring under den närmaste tioårsperioden. Om inte förmågan till forskning, utveckling och produktion avsevärt förbättras kommer det försvarsindustriella komplexet att få allt svårare att understödja stormaktsambitioner på längre sikt, möjligen redan under nästföljande tioårsperiod. Det framstår också som mindre sannolikt att det försvarsindustriella komplexet kan axla rollen av drivkraft i den ryska ekonomin, liksom att försvarsindustrin i någon större utsträckning kommer att ha förmåga bidra till att bryta råvaruberoendet.

Ryssland står inför ett strategiskt vägval när det gäller det militärindustriella komplexets framtida förmåga. Utvecklingen inom världens försvarsindustrier har accelererat under de senaste åren till följd av att globaliseringen driver på den tekniska utvecklingen. Allt fler län-

⁹⁶⁵ Steven Rosefielde *Russian Rearmament: Motives, Options and Prospects* i Leijonhielm *Russian Power Structures*, s. 71-96.

⁹⁶⁶ Defense & Security (2008) "There is a Systemic Crisis in the Russian Military Industrial Complex", *Defense & Security*, Nr. 140, 15 december 2008 (<http://dlib.eastview.com/sources/article.jsp?id=19340485>).

⁹⁶⁷ Se exempelvis Vogt Andresen *Russisk vapenutveckling frem mot 2020*, .

der väljer att ge upp ambitionen att vara självförsörjande på försvarsmateriel, i synnerhet vad gäller komponenter, för att kunna upprätthålla den teknologiska nivån till en lägre kostnad. Ryssland kan välja att fortsätta att vara i stort sett självförsörjande inom hela det försvarsmateriella spektret, men måste då acceptera ett ökande teknologiskt gap gentemot industrialiserade länder och möjligen även göra avkall på kvaliteten. Detta förutsätter likväl allt större statliga investeringar, då exportmarknaden för allt mer föråldrade ryska vapensystem med tiden kommer att krympa. Ryssland bibehåller på detta vis sitt oberoende och har även förutsättningar att upprätthålla en mobiliseringsförmåga, men till priset av en, i relativa termer, minskande förmåga.

Alternativet är att ge upp ambitionerna att vara självförsörjande för att kunna förse de Väpnade Styrkorna med modern krigsmateriel, genom att avveckla icke-konkurrenskraftiga delar av den ryska försvarsindustrin och i större utsträckning importera försvarsmateriel och vitala komponenter. Stora delar av den kvarvarande försvarsindustrin måste också öppnas upp för utländska och privata investeringar och mer omfattande samarbeten med utländska försvarsindustriföretag. De statliga investeringarna kan då koncentreras till de delar av försvarsindustrin som av säkerhetspolitiska skäl förblir helryska – som exempelvis kärnvapensektorn – på systemnivå, om än möjligen inte fullständigt självförsörjande på komponenter. Det försvarsindustriella komplexet skulle därmed luckras upp, det statliga inflytandet försvagas och mobiliseringstanken bli i det närmaste obsolet, men försvarsindustrin skulle kunna leverera moderna system till inhemska och utländska kunder. De ryska skattebetalarna skulle få mer för sina pengar i materielhänseende, men Rysslands politiska rörelsefrihet skulle beskäras av allt starkare beroendeförhållanden till andra länder. Trevande steg mot ett fördjupat försvarsindustriellt samarbete med andra länder har som ovan framgått redan tagits, men det är idag oklart hur långt Ryssland är berett att gå; hur lockande den högteknologiska vägen än ter sig, ligger det den nuvarande ryska regimen reflexmässigt närmare att försöka fortsätta på oberoendets och statskontrollens väg så långt det är möjligt. Att Västeuropa betraktar ett ökat ömsesidigt beroende som eftersträvansvärt torde snarast öka den ryska misstänksamheten. Sannolikt kommer Moskva att försöka hitta en medelväg, men det kan komma att visa sig vara svårt om inte mycket stora belopp kan avsättas för att hålla den inhemska industrin under armarna.

Mot bakgrund av att konsekvenserna av den globala finanskrisen hösten 2008 för Rysslands ekonomi ännu inte kan överblickas är det angeläget att påpeka att det ryska försvarsindustriella komplexet riskerar att drabbas mycket hårt av en utdragen ekonomisk tillbakagång. Om de inhemska beställningarna minskar eller skjuts på framtiden och utländska investeringar uteblir finns mycket små möjligheter att genomföra nödvändiga strukturella investeringar. De olika målprogrammen för utveckling av den försvarsindustriella sektorn framstår redan idag som underfinansierade och är i mycket stor utsträckning beroende av investeringar från försvarsindustrin och icke-statliga finansörer. Den mycket bekymmersamma materiel- och personalsituationen kommer sannolikt inte att kunna förbättras och pågående FoU-projekt kan komma att avstanna, vilket reser än allvarligare frågetecken kring den ryska försvarsindustrins förmåga att utveckla nästa generations försvarsmaterielsystem.

Sammanfattningsvis kan sägas att det ryska försvarsindustriella komplexet allttjämt står inför stora utmaningar. Utmaningarna utgörs av externa faktorer, som avsaknaden av en tydlig målbild, vittrande resursbas, skenande korruption och det politiska systemets hämmande utformning, samt ett antal interna faktorer där den bristande moderniseringen, personalförsörjningen och den föråldrade infrastrukturen står i förgrunden. Under de senaste åren har ytterligare försök att reformera det ryska försvarsindustriella komplexet initierats, men det är tveksamt om de vidtagna åtgärderna faktiskt kommer att leda framåt. De senaste årens förbättrade finansiella situation – till följd av ökande export och större statliga beställningar – har medgett

en ökad förmåga, men den långsiktiga förmågeutvecklingen är avhängig av den Ryssland väljer: att vara självförsörjande på 1900-talsteknik eller att erhålla högteknologi till priset av ökat beroende av andra länder. Ur ett konservativt ryskt säkerhetspolitiskt perspektiv upplevs detta troligen som ett val mellan pest eller kolera.

Om konsten att bedöma framtiden: Tillbakablick på RUFSS 1998

De s k RUFSS-rapporterna påbörjades på Försvarsberedningens initiativ 1998, men hade en föregångare i den s k GRU-studien, ledd av Bo Ljung, som analyserade sambandet mellan rysk politik, ekonomi, FoU, militärindustri och militär förmåga. De omspanner således nu ett decennium, från en rysk ekonomisk kris till en annan, fast med olika förtecken och med väsentliga skillnader i utfall.

Den bedömning RUFSS-rapporten gjorde 1998 bestod i en slutsatsdel, som relaterades till tre olika scenarier, eller utvecklingsexempel.⁹⁶⁸ Bedömningen av den kommande utvecklingen gjordes under och omedelbart efter den finansiella kollapsen 1998, och slutsatserna påverkades också mycket av denna. När vi efter 10 år har facit, finns det ett värde i att se i vilka avseenden och varför en korrekt eller felaktig bedömning då gjordes.

Den politiska utvecklingen befann sig i ett kaotiskt skede med en svag president. Politiska och ekonomiska maktgrupperingar samt säkerhetsstrukturer slogs om makten och möjligheterna att berika sig. Slutsatsen var att Ryssland var på väg att bli ett korporativistiskt samhälle. Denna utveckling bromsades som bekant av president Putin som så småningom inledde en era av centralisering och modern auktoritär inriktning, som resulterade i undertryckande av demokrati och yttrandefrihet. En sådan utveckling bedömdes inte i rapporten som den mest troliga, även om den beskrevs i ett scenario. En viktig slutsats var att om Ryssland gick en isolationistisk väg med på sikt sviktande ekonomi, skulle utrymmet för befolkningens inverkan på politiken begränsas, vilket också skett.

Vad beträffar demokratiutvecklingen, som tillmättes en avgörande betydelse för karaktären på politiken, förutsågs utifrån ett resonemang om kontinuitet och förändring, att det kommande Ryssland samtidigt skulle uppvisa såväl despotiska som demokratiska drag genom en anpassning till ryska förhållanden och en utveckling av ryska styrelseformer. Vidare fastslogs att demokratin i sig inte skulle lyckas komma till rätta med orätter och orättvisor i Ryssland. Det förutsågs vidare att de utländska demokratiska intressenas inverkan på rysk politik, de s.k. transnationella inslagen, kraftigt skulle komma att minska.

Slutsatsen blev att Ryssland då var en representativ demokrati som endast med tvekan kunde kallas för konstitutionell, en demokrativariant som i framtiden mer skulle omhuldas av korrumperade politiker och statstjänstemän än av folket. Stabiliteten i denna ryska form av demokrati bedömdes ligga i att den kommit att användas som ett skydd för regeringsmakten, genom att skapa förutsebarhet i den politiska maktkampen, som därmed lättare kan kontrolleras och styras än i en ren diktatur, där s.k. palatskupper är möjliga. Men analysen att den svaga ryska konstitutionella representativa demokratin sakta skulle fördjupas – om än med bakslag – eftersom den erbjuder skydd mot snabba förändringar för de styrande och det kapital de tillskansat sig, var kanske något optimistisk. De styrande tycks snarare ha valt att sakta fördjupa manipulationen av demokratin. Avgörande för detta vägval har uppenbarligen med ledarnas personliga erfarenheter att göra.

Bedömningen 1998 var att ryska politiker, trots rådande politisk och ekonomisk turbulens, var inställda på att återta stormaktsrollen, även militärt. Att den stundande NATO-utvidgningen skulle leda till spända relationer till Väst framstod som relativt uppenbart.

⁹⁶⁸ Leijonhielm, Jan, *et al.* (1998) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv*, Stockholm, Försvarets forskningsanstalt (FOA)

En övergripande slutsats var att rysk militär förmåga endast gradvis och under senare delen av bedömningsperioden åter skulle börja växa, vilket också visade sig vara korrekt. Likaså antogs följdriktigt att den ryska militära förmågan skulle fortsätta minska under ett antal år, samt att satsningar skulle fokusera på rörlighet och vassare, men mindre enheter. Den totala styrkan skulle dock förbli på ungefär samma nivå, dvs något mer än en miljon man. Denna slutsats grundades i huvudsak på att ekonomin endast kunde återhämta sig i ett långsamt tempo, vilket inte var riktigt. Den ryska ekonomin genomgick efter 1998 en vitalisering, genom att industriproduktionen med hjälp av en svag rubel, ökad inhemsk konsumtion och stigande oljepris återhämtade sig oväntat snabbt.

Under dessa förhållanden framstod satsningar på FoU och anskaffning som klart begränsade. Å andra sidan uppfattades hotbilden från Moskvas horisont som hanterbar, med bibehållande av kärnvapenkapaciteten och ett tillräckligt starkt konventionellt försvar för att avskräcka alla potentiella fiender. Kärnvapentröskeln skulle under en period av konventionell svaghet ligga relativt lågt.

Även om rapporten till stora delar gjorde en korrekt bedömning av utvecklingen, skedde denna på en bitvis osäker grund. Scenariotekniken som användes fick till följd att, som ofta är fallet, delar av scenarierna var korrekta, men sällan hela scenariot som sådant. Detta talar för att sådana bör ses som utvecklingsexempel, som spänner upp ett tänkbart utfallsrum, att göra prognoser om rysk framtid faller ofta på den inneboende orimligheten. Den starka presidentmakten, den fördolda maktkampen mellan olika grupperingar och rupturer av typ 9/11, i det ryska fallet t ex Beslan, gör att en säker prognos inte är möjlig. Den ryska formen av politisk styrning i en allt mer auktoritär stat är per definition förblir svåröversäglig. Politikens primat över rationellt ekonomiskt tänkande utgör ett bra exempel. Även om många länder kan sägas vara behäftade med detta synsätt, utgör den totala avsaknaden av transparens i beslutsfattande ett särskilt problem i länder som Ryssland. Ibland begås dessutom misstaget att omvärlden inte ser utvecklingen ur ett ryskt perspektiv och politiskt tänkesätt, som ofta inte kan anses vara vad man i väst allmänt uppfattar som rationellt handlande. En övergripande slutsats är därför att bedömningar om rysk framtid måste fokusera mer på det ryska perspektivet och att förstå olika maktgrupperingars synsätt. Därutöver visar utvecklingen att större osäkerhetsmarginaler måste hanteras på ett rimligare sätt. Rysk statistik, opinionsundersökningar och statliga uttalanden måste också kritiskt granskas på ett mer ingående sätt, eftersom de, medvetet eller omedvetet, kan innehålla vilseledande information.

Övergripande slutsatser för rysk utveckling i ett tioårsperspektiv

Framtiden för en stat som Ryssland, karaktäriserad av en mycket stark presidentmakt och politiska beslutsprocesser som är fördolda, förblir svårbedömd. Maktöverlämnandet från Putin till Medvedev innebar en ny politisk modell. Så länge som en avgående president kan utse sin efterträdare och samtidigt fortsätta påverka politikens innehåll, spelar det inte någon roll, åtminstone inte på kort sikt, vilken officiell befattning denne har. Så länge han kontrollerar olika intressen och grupperingar genom utnämningmakten och nya aktörer genom löften om framtida maktpositioner, och presidenten är den svagare parten, utgör ”tandemokratin” inget problem. Genom denna ordning och den nystiftade lagen om förlängd mandattid för presidenten har Putin nu en teoretisk möjlighet att cementera sin maktposition för ytterligare tolv år efter Medvedevs mandattid. Detta tyder på en utveckling mot ett system där maktens högsta utövare utses av dem själva, en utveckling som startades med att Jeltsin utsåg Putin som sin efterträdare.

Personfrågor kanske inte avgör den långsiktiga utvecklingen i demokratiseringshänseende, men tycks kunna fördröja eller påskynda den betydligt. Detta förhållande försvårar möjligheten att förutsäga utvecklingen inom ett tioårsperspektiv. En framåtblickande analys måste sålunda i hög grad fokusera på konstanter, dvs. uthålliga trender inom ekonomi, befolkningsutveckling, FoU, tekniknivåer, råvarutillgångar och industriell förmåga.

Den ryska **inrikespolitiken** domineras till synes helt av en man, nuvarande premiärminister Vladimir Putin, men under ytan utformas politiken av kampen mellan olika klankonstellationer vars sammansättningar bygger på individer med sammanfallande intressen och ambitioner. Men den mest tongivande politikern är och kommer förmodligen under överskådlig framtid att förbli just Putin. Detta system byggt på personlig maktkoncentration i varierande sammansättningar utan någon egentlig inhemsk fristående granskning eller insyn innebär dock att den inrikespolitiska utvecklingen blir potentiellt inkonsekvent och instabil. Denna inbyggda systeminstabilitet aktualiseras i synnerhet i problematiska tider som exempelvis i samband med den globala finanskrisen hösten 2008. Mycket av den ryska befolkningens lojalitet mot det politiska ledarskapet bygger på att gemene mans ekonomiska situation förbättrats de senaste åren och om denna utveckling skulle vändas finns risk för missnöjesyttringar. Vilken etikett som bör sättas på Rysslands politiska system är omtvistat. Rapporten kommer till slutsatsen att det inte är frågan om någon form av demokratiskt system men heller inte ett totalitärt. Ryssland har ett auktoritärt politiskt system.

Inrikespolitiskt har ryska ledare agerat med extrem hårdhet mot sina motståndare men även med viss omsorg om medborgarna – en ledarstil man inte kan förvänta sig försvinner. Den ryska regimen åtnjuter folkets passiva stöd, men detta förutsätter en gynnsam ekonomisk utveckling med ökande eller åtminstone beständiga reallöner. Därtill fungerar återtagandet av Rysslands stormaktsposition som viktigt sammanhållande element i rysk politik. Maktpartiet Enade Ryssland fungerar hittills som ett av flera maktinstrument och en klubb för makthavare. Man kan dock inte helt utesluta att det kan omvandlas till ett mer självständigt parti under växande tryck på grund av hotande instabilitet. Sannolikt kommer politiker dock även i framtiden att kunna köpa sig makt och inflytande. Den politiska oppositionen är för närvarande helt neutraliserad. Parlamentets svaga roll, oppositionens och folkviljans obefintliga inflytande, möjligheten att manipulera val, NGO:s och andra organisationers starkt begränsade påverkansmöjligheter talar sitt tydliga språk. Media och granskande journalistik utgör inte längre något hot. Regelverket som skyddar de makthavande förbättras dessutom kontinuerligt.

Vissa formella förutsättningar för en **demokratisering** föreligger visserligen, men den viktigaste saknas, nämligen medborgarnas engagemang i politiken. Bekämpningen av terrorism och extremism motsvarar varken rysk eller internationell rättslig standard. Rättsstaten är långt borta och korrruptionen förblir ett stort problem, men både myndigheterna och medborgarna förefaller medvetna om detta, och vissa steg i riktning mot ökad rättssäkerhet kan skönjas, då rättstvister inte har politiska kopplingar. Dessa kan i sin tur underlätta steg mot en demokratisering. En demokrati av västerländskt snitt är dock osannolik inom den kommande tioårsperioden.

Militärens direkta inflytande på den ryska politiken har fortsatt att försvagas. Det finns idag ingen officer som har förutsättningar att, likt exempelvis Aleksandr Lebed, omvandla folkets alltså stort förtroende för de Väpnade Styrkorna till politiskt kapital. Det politiska inflytandet som officerare eller före detta officerare utövar idag är i det närmaste försumbart. De Väpnade Styrkorna utgör endast ett instrument i inrikes-, utrikes- och säkerhetspolitiken, men har i stort sett inga möjligheter att utforma politiken. Däremot kan man med fog hävda att militären har ett indirekt inflytande på politiken, i det att ett flertal personer i den politiska ledningen företräder en tämligen militariserad syn på samhället. Den ryska ekonomin är i hög grad militariserad, liksom det säkerhetspolitiska tänkandet.

Beträffande **utrikespolitiken** vill Ryssland inte anpassa sig till den rådande säkerhetsstrukturen i Europa utan kommer att sträva efter att skapa en ny, där det får större inflytande. Moskva torde fortsätta att bedriva en geopolitiskt grundad utrikespolitik, där man försöker balansera mellan och spela ut olika länder och regioner mot varandra, Europa mot USA, Kina och Indien mot Nato inom Shanghai-organisationen. Medvedev för således Putins utrikespolitik vidare. Ryssland kommer att med alla medel försöka stoppa Natos vidare utvidgning inom det forna Sovjetområdet, som ses som dess exklusiva maktsfär, vilket särskilt drabbar de mest västinriktade och demokratiska länderna Ukraina och Georgien. Den ryska ledningen har visat att man är beredd att utnyttja alla de medel som står till buds i sin utrikespolitik: diplomati, energivapnet, IT-angrepp och konventionella krig. För denna politik föreligger ett starkt folkligt stöd, och de grupperingar som förespråkar en offensiv utrikes- och säkerhetspolitik har genom Georgienkriget fått ett ökat inflytande.

Nästa ryska militära konflikt med ett grannland kan, enligt flera bedömare, komma att utspela sig i Georgien. Så länge snön håller bergspassen ofarbara är en rysk militär operation mot Georgien omöjlig, men från maj månad kan en ny rysk militär aktion mot Georgien i syfte att undanröja Saakasjvili inte uteslutas enligt analytikern Pavel Felgenhauer. Vapenvilan från 12 augusti 2008 är skör och georgiska påstådda brott mot denna skulle kunna utgöra ett *casus belli* för Ryssland. Strävan från västmakterna att normalisera relationerna med Ryssland efter Georgien-kriget och Natos ovilja att ge en handlingsplan för medlemskap till landet kan också tolkas av Ryssland som ett tyst medgivande att använda militärt våld.⁹⁶⁹

Ryssland kommer under 2009 att fortsätta med den genom det utrikespolitiska konceptet redan påbörjade uppdateringen av sina **säkerhetspolitiska doktriner och koncept**. I det nya nationella säkerhetskonceptet för tiden fram till 2020, som man avser att presentera i februari, konstateras att Ryssland nu övervunnit sviterna av 1990-talets politiska och ekonomiska kriser och idag utgör en nyckelspelare i den multipolära världsordningen. Konceptet förutspår en rad konflikter som kommer att påverka den internationella situationen under den kommande perioden, dels redan existerande oroshärdar i Afrika, Asien och Mellanöstern, dels konflikter

⁹⁶⁹ Felgenhauer, Pavel (2009) "Russia's Coming war with Georgia", *Eurasia Daily Monitor*, vol. 6, nr. 29, adress: http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=34493.

som emanerar ur den alltmer hårdnande kampen om energiresurserna till exempel i Arktis. Konceptförfattarna bedömer dock att det främsta hotet mot Ryssland kommer från USA och dess allierade, ett hot som Ryssland säger sig komma att bemöta med en pragmatisk utrikespolitik i syfte att undvika kapprustning. Trots ett utökat militärt samarbete inom ramen för CSTO och SCO avser Ryssland att framför allt lita på egna militära resurser.

Den ryska **ekonomin** genomgår sedan hösten 2008 en tilltagande kris på grund av Georgienkriget och den globala finanskrisen. Tack vare sina betydande fonder står Ryssland bättre rustat än de flesta stater, även om de fonderade medlen inte är tillräckliga för en längre finanskris som följs av en världsrecession. Den ryska synen att man kan gå en "Alleingang" och bara påverkas marginellt av globala trender har visat sig felaktig. Den ryska ekonomiministern har förklarat den ekonomiska modell som staten utnyttjat under senare år – mycket stort beroende av exportintäkter och billiga lån i Väst – nu är förbrukad. Inflationen utgör ett allvarligt hot, eftersom det är nära kopplat till befolkningens förtroende, och detta problem måste lösas i närtid. Ryska såväl som utländska bedömare befarar en kraftig minskning av BNP-tillväxten, från 7-8 procent 2007-2008 till 3-4 procent 2009, några analytiker förutspår än större nedgång. Utvecklingen på sikt är helt avhängig krisens förlopp och längd och kan således inte med säkerhet bedömas i denna rapport. Ett negativt budgetsaldo 2009 är dock högst sannolikt, om oljepriset ligger under 50 USD per fat. Inhemsk investeringar är otillräckliga och de utländska investeringarna är reellt avsevärt mindre än vad som officiellt uppges och klart under den kritiska massa som behövs för att ge inhemsk industri behövlig stimulans.

Högt skuldsatta företag upplever en allt svårare situation, avskedande av arbetskraft tenderar att öka snabbt mot slutet av 2008. Statens räddningsaktioner kan medföra ett ökande statligt ägande eller inflytande inom viktiga sektorer, medan oligarkernas maktställning eroderas. Reserver i form av outnyttjade spannmålsarealer och oanvänd skog tar tid och investeringar att förverkliga, men utgör ändå en positiv faktor. På längre sikt kvarstår problemen med råvaruberoendet, den låga produktiviteten och den negativa befolkningsutvecklingen. Korrruptionen utgör ett allvarligt problem, vars storlek uppskattas till mellan 15 och 20 procent av BNP. Trots en offensiv lagstiftning kommer Ryssland sannolikt under en tioårsperiod att ligga kvar bland världens mest korruperade stater.

Följderna kan bli uppskjutna ambitioner att bli en av de ledande ekonomierna i världen, även om inflytandet inom OSS kan förstärkas därför att de andra staterna har ännu värre problem, och få andra stater kan tänkas vilja stötta länderna ekonomiskt. Ryssland saknar ett skydd i form av konkurrensförmåga på världsmarknaderna, liksom en exitstrategi ur råvaruberoendet. En sådan är av avgörande betydelse, eftersom produktionen av olja och gas kommer att stagnera under den kommande tioårsperioden. Den politiska ledningen visar insikt om problemen, i synnerhet i den fyraårsplan som offentliggjordes i november 2008, men inga hållbara lösningar på dem har lanserats. Mycket talar således för att ekonomins tillväxt kommer att minska i ett tioårsperspektiv eller redan i närtid som en följd av Georgienkriget och den globala krisen. Den politiska konsekvensen blir att ledningens handlingsmöjligheter minskar i takt med att ekonomin krymper.

Den militära budgeten har växt med cirka 25 procent i genomsnitt sedan 2003, inflationsrensat med cirka 15 procent, vilket internationellt sett är en osedvanligt snabb och kraftig ökning och alltför mycket för en ensidig ekonomi med stora brister i infrastrukturen. Utfästelser om att fortsatt hålla samma tillväxttakt trots pågående kris, tyder på att Ryssland är på väg in i den sovjetiska fällan, som karaktäriserades av en militärt strukturerad ekonomi, med satsningar utan hänsyn till de faktiska ekonomiska ramarna.

Rysk **FoU** kännetecknas av en åldrande forskarkår och bristande tillgång på modern utrustning. Rekrytering av yngre forskare, inte minst inom den militära sektorn, måste öka radikalt. En försämrad ekonomi skulle kunna orsaka en ny våg av brain-drain, samtidigt som internationellt samarbete bromsas på grund av politiska faktorer. Otillräckliga investeringar inom området kommer att vara belastande under lång tid framöver. Om den ekonomiska utvecklingen medger det, kan kraftfulla satsningar på vissa områden, som nanoteknik, dock på sikt ge resultat.

Mot bakgrund av Rysslands ambitioner på att vara en regional stormakt och ett inflytelserikt land i världspolitiken, kan det förväntas att de ryska **underrättelsetjänsternas** närvaro och verksamhet utomlands kommer att öka. Dels utgör underrättelsetjänster ett verktyg för att utöva makt och inflytande, dels kan mer accentuerade intressekonflikter mellan Ryssland och andra länder leda till ett större behov av informationsinhämtning och påverkansoperationer. Den uttalade ambitionen att värna ryska medborgare i Rysslands närområde kan leda till en utökning av underrättelseverksamheten i Rysslands grannländer. Det växande antalet ryssar i Väst kan också föranleda en ökad närvaro av ryska underrättelsetjänster, kanske främst FSB. Slutligen kan det ryska industrispionaget komma att intensifieras, inte minst om Ryssland fortsatt får begränsade möjligheter att erhålla *know-how* och högteknologi genom samarbete med utländska företag.

Putins regim ökade de kärnvapenpolitiska utspelen markant. Den ryska **kärnvapenstrategin** ligger fast inom den närmaste tioårsperioden och de landbaserade kärnvapnen förblir ryggraden i den bibehållna triaden. Nyanskaffningen av strategiska kärnvapen kommer att ligga på en hög nivå, men den totala numerären torde krympa. Tekniska flaskhalsar utgör även framgent begränsning för ökad produktion. En reell modernisering pågår visserligen, men Ryssland saknar förmåga för vissa utspel som gjorts rörande omprogrammering, basering i Kaliningrad och utveckling av medeldistansrobotar. Att lämna INF-avtalet skulle innebära en klar nackdel, eftersom det skulle kräva mycket stora satsningar för att skapa en ny generation av medeldistansmissiler. Det är dock oklart om Iskandersystemet har en längre räckvidd än vad som uppgivits.

Trots officiella försäkringar från rysk sida om att alla kemiska vapen kommer att vara förstörda 2012, då den förlängda tidsfristen enligt den kemiska vapenkonventionen (CWC) löper ut, är bedömningen att det blir svårt om inte helt omöjligt. Ryssland kommer under en tioårsperiod att ha fortsatt god kunskap och kapacitet inom **B- och C-områdena** och vissa kemiska vapen torde finnas kvar i alla fall till 2012. Den militära skyddsformågan mot kemiska och biologiska vapen får anses vara god i ett internationellt perspektiv och kommer även framöver vara det. Det finns inga tecken på kort eller längre sikt på ökad öppenhet inom de biologiska och kemiska områdena. Ryssland betonar riskerna för nya biologiska hot, bioterrorism och behovet av att stärka den biologiska säkerheten bl.a. vid anläggningar samt vikten av en civil satsning på utvecklingen inom biotekniken.

Den ryska **militärindustrin** har förmåga att understödja ryska regionala stormaktsambitioner under den närmaste tioårsperioden, men kommer sannolikt inte ha förmåga att av egen kraft tillhandahålla samtliga de vapen- och materielsystem som krävs för att de Väpnade Styrkorna ska kunna utveckla en god förmåga till modern krigföring under den närmaste tioårsperioden. Om inte förmågan till forskning, utveckling och produktion avsevärt förbättras kommer det försvarsindustriella komplexet att få allt svårare att understödja stormaktsambitioner på längre sikt, möjligen redan under nästföljande tioårsperiod. Det ryska militärindustriella komplexet står alltså inför stora utmaningar, som utgörs dels av externa faktorer som avsaknaden av en tydlig målbild, vittrande resursbas, skenande korrruption och det politiska systemets hämman-

de utformning, och dels av ett antal interna faktorer där den bristande moderniseringen, personalförsörjningen och den föråldrade infrastrukturen står i förgrunden.

Ryssland står inför ett strategiskt vägval när det gäller det militärindustriella komplexets framtida förmåga: Ryssland kan välja att sträva efter att vara i stort sett självförsörjande inom hela det materiella spektrumet, men måste då acceptera ett ökande teknologiskt gap gentemot industrialiserade länder och göra avkall på kvaliteten. Alternativet är att ge upp ambitionerna att vara självförsörjande för att kunna förse de Väpnade Styrkorna med modern krigsmateriel, genom att avveckla icke-konkurrenskraftiga delar av den ryska militärindustrin och i större utsträckning importera vapen och vitala komponenter. Stora delar av den kvarvarande militärindustrin måste också öppnas upp för utländska och privata investeringar och mer omfattande samarbeten med utländska försvarsindustri företag. Det militärindustriella komplexet kommer därmed att luckras upp och det statliga inflytandet försvagas, men militärindustrin kommer att kunna leverera moderna system till inhemska och utländska kunder. De ryska skattebetalarna kommer att få mer för sina pengar i materielhänseende, men Rysslands politiska rörelsefrihet kommer att bli beskuren av allt starkare beroendeförhållanden till andra länder.

Det ryska försvarsindustriella komplexet riskerar att drabbas mycket hårt av en utdragen ekonomisk tillbakagång. Om de inhemska beställningarna minskar eller skjuts på framtiden och utländska investeringar uteblir finns mycket små möjligheter att genomföra nödvändiga strukturella investeringar. De olika målprogrammen för utveckling av den försvarsindustriella sektorn framstår redan idag som underfinansierade och är i mycket stor utsträckning beroende av investeringar från försvarsindustrin och icke-statliga finansörer. Den mycket bekymmersamma materiel- och personalsituationen kommer sannolikt inte att kunna förbättras och pågående FoU-projekt kan komma att avstanna, vilket reser än allvarligare frågetecken kring den ryska försvarsindustrins förmåga att utveckla nästa generations försvarsmaterielsystem.

Rysslands **militära förmåga** har ökat under de senaste åren till följd av ökad resurstilldelning, främst vad gäller medel för utbildning och övningsverksamhet. Givet en fortsatt gynnsam finansieringssituation kommer förmågan att öka ytterligare under kommande år, men för att utveckla i grunden nya militära förmågor krävs omfattande strukturella förändringar inom de Väpnade Styrkorna och även inom det ryska samhället i övrigt.

Under de senaste åren har en gradvis reformering av de Väpnade Styrkorna genomförts, men förändringstakten är långsam. De ryska Väpnade Styrkorna utgör alltså i huvudsak en nedbantad version av sin sovjetiska föregångare med vapen, materiel, personal, ledarskap, organisation och övningsverksamhet inriktad mot det storskaliga kriget. Under de senaste åren har dock en utveckling mot att mer framgångsrikt kunna möta gerilla- och partisankrigföring inletts. De Väpnade Styrkornas förmågeutveckling bromsas av strukturella brister inom de flesta områden, där personalsituationen utgör den kanske största utmaningen. Den avgörande frågan för utvecklingen av Rysslands militära förmåga är om de Väpnade Styrkorna kommer att fortsätta att vara en i grunden värnpliktsförsörd massarmé avsedd att möta storskaliga konventionella angrepp genom massiv mobilisering, eller om steget fullt ut tas mot ett professioniserat insatsförsvar med avsevärt färre och kapablare förband.

Om de reella försvarsutgifterna påtagligt minskar till följd av en fördjupad ekonomisk kris kommer de Väpnade Styrkorna att ställas inför mycket svåra prioriteringar. I ett sådant scenario kommer troligen övningsverksamheten att kraftigt inskränkas, såsom skett vid tidigare tillfällen när budgetmedlen minskat. Rekryteringsproblemen kommer också sannolikt att förvärras om bostadsbyggande och lönehöjningar skjuts på framtiden. I en förlängning kan detta även innebära att värnpliktsbemanning i större utsträckning åter blir aktuellt. De aviserade

organisationsförändringarna kan också komma att dra ut på tiden i brist på ekonomiska resurser, då avveckling av förband och personal initialt ofta innebär ökade kostnader.

Ekonomiska åtstramningar kommer sannolikt även medföra att materielförnyelsen går än långsammare, då beställningar kan komma att inställas eller skjutas på framtiden. Sammantaget skulle detta innebära att de Väpnade Styrkornas förmågeutveckling kommer att avstanna under de närmaste åren. Om de ekonomiska resursneddragningarna blir bestående kommer den militära förmågan på sikt att minska. Besparingar kommer sannolikt i det längst undvikas på kärnvapenstyrkorna och de kontraktbemannade förbanden med stående beredskap, med följd att skillnaderna mellan prioriterade och icke-prioriterade förband och enheter inom de Väpnade Styrkorna kommer att öka ytterligare. Därutöver skulle sannolikt missnöjet inom officerskåren fortsätta att växa, med möjliga politiska problem som följd.

Den ryska militära förmågan blir under alla förhållanden avhängigt den ekonomiska utvecklingen, om vi inte utgår från att den politiska ledningen planerar en militär uppbyggnad helt oberoende av hur den kan finansieras. Vissa tecken i den riktningen föreligger genom president Medvedevs konstaterande att upprustningen ska fortsätta, oavsett den pågående krisen. Givet en sådan utveckling föreligger en uppenbar risk för att Ryssland åter domineras av ett militärt strukturellt tänkande utifrån överdrivna hotföreställningar och lägger större resurser på en ökad militär förmåga än vad ekonomin tillåter. De socioekonomiska effekterna av en sådan lösning riskerar leda till att den politiska ledningen förlorar folkets stöd, vilket i sin tur kan leda till ökad repression.

Det bör framhållas att Rysslands ökande militära förmåga inte är oroande i sig. Det är däremot den bristande transparensen rörande doktrinutveckling, försvarsbudgetar och, framför allt, det politiska beslutsfattandet. Det innebär en osäkerhet rörande den framtida utvecklingen av Rysslands militära förmåga, samt hur och när denna är avsedd att användas.

Bibliografi

Officiellt material

- Antonov, Anatoly (2006), "Statement by the head of the Russian delegation, Director, Department for Security Affairs and Disarmament, Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, at the 6th Review Conference of the BWC, Geneva", 28 november, 2006, hämtad: 9 april 2008, adress: [http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/C828C7F161ED9EA6C125722C004C5776/\\$file/BWC-6RC-Statement-061120-Russia.pdf](http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/C828C7F161ED9EA6C125722C004C5776/$file/BWC-6RC-Statement-061120-Russia.pdf)
- Antonov, Anatoly (2007), Ambassador, "Statement by the Head of the Russian Federation, Permanent Representative of the Russian Federation at the Meeting of Experts to the Biological and Toxin Weapons Convention", 20 augusti, 2007, hämtad: 29 april 2008, adress: [http://www.unog.ch/80256EE600585943/\(httpPages\)/5E4C32627E04C9E2C125738C004B4428?OpenDocument](http://www.unog.ch/80256EE600585943/(httpPages)/5E4C32627E04C9E2C125738C004B4428?OpenDocument)
- BWC (2007), *Report of the BTWC Meeting of States Parties*, Advanced copy, BWC/MSP/2007/4, 14 December 2007
- (2003), Working paper submitted by the Russian Federation, "Answers to the questionnaire on national legislation ensuring compliance with the Convention on the Prohibition of Biological and Toxin Weapons", BWC/MSP.2003/WP.6, 11 November, 2003
- (2003), "Domestic legislation for the BTWC implementation in the Russian Federation", Prepared by the Russian Federation, Meeting of Experts Geneva 18-29 August, BWC/MSP.2003/MX/WP.31, 19 augusti 2003, hämtad: 9 april 2008, adress: http://www.bradford.ac.uk/acad/sbtwc/btwc/new_process/mx2003/bwc_msp.2003_mx_wp31.pdf
- Energi ministeriet (2003) "Energetitjeskaja Strategija Rossii na period do 2020 goda [Rysslands energistrategi till år 2020], Utverzjdna no 1234-r, 28 augusti, 2003." Ministerstvo promysjlennosti i energetiki Rossii, publicerat: hämtat: 7 February 2005, adress: <http://www.mte.gov.ru/docs/32/189.html>.
- CNS (2006), "The Russian Federation and Nonproliferation of Weapons of Mass Destruction and Delivery systems: Threats, Assessments, Problems and Solutions", CNS translation of a Russian government white paper on non-proliferation policy, James Martin Center for Nonproliferation Studies, 20 juli 2006, hämtad: 15 oktober 2007, adress: <http://cns.miis.edu/pubs/other/rusfed.htm>
- Council of the European Union (2007), "Implementation of WMD Strategy – Updated list of priorities", Brussels, Doc. 5184/07, 9 January 2007
- Finansministeriet (2008) "Kontseptsia 2020", www.minfin.ru, senast hämtat 15 oktober 2008
- FN (2008) *UN Statistical yearbook 2008*.
- FN, UN Secretary General, UN reports on military matters, including transparency of military expenditures.
- FN, UN World Population Prospects: The 2006 Revision Population Database, <http://esa.un.org/unpp/>
- FN, UNAIDS (2006) *Report on the Global AIDS Epidemic*, Genève maj 2006
- FN, United Nations Security Council (2004), "Annex to the note verbale dated 26 October 2004 from the Permanent Mission of the Russian Federation to the United Nations addressed to the Chairman of the Committee.
- FOI (2007) *Yttrande till Förvarsdepartementet rörande Nord Stream och gasledningen genom Östersjön*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), 7 februari 2007, 06-1964:3.
- FSGS, *Rossija v tsifrach 2002-2007*, Federalnaja Sluzjba Gosudarstvennoj Statistiki, Moskva 2002-2007.
- Förvarsministeriet (2008a) "Strategia sotsialnaja razvitija Vooruzjennyh Sil Rossijskoj Federatsii na period do 2020 goda [Strategi för den Ryska federationens Väpnade styrkors sociala utveckling under perioden fram till 2020]", *Ministerstvo Oborony Rossijskoj Federatsii*, publicerat: 28 mars 2008, hämtat: 2 juni 2008, adress: <http://www.mil.ru/849/11876/41276/index.shtml>.

- (2008b) "Struktura raketnykh vojsk strategitjeskogo naznatjenija", *Försvarsministeriet*, publicerat: N/A, hämtat: 10 april 2008, adress: <http://www.mil.ru/848/1045/1275/11907/index.shtml>.
- (2008c) "Struktura vooruzjennich sil", *Försvarsministeriet*, publicerat: N/A, hämtat: 10 april 2008, adress: <http://www.mil.ru/848/1045/index.shtml>.
- (2006) "The Russian Federation and Nonproliferation of Weapons of Mass Destruction and Delivery Systems: Threats, Assessments, Problems and Solutions", *Försvarsministeriet (Översatt och återpostat på James Martin Center for Nonproliferation Studies)*, publicerat: N/A, hämtat: 30 maj 2008, adress: <http://cns.miis.edu/pubs/other/rusfed.htm>.
- (2003) "Aktualnyje zadatji razvitija Vooruzjoennykh Sil Rossijskoj Federatsii", *Försvarsministeriet*, publicerat: hämtat: 20 oktober 2003, adress: http://www.mil.ru/index.php?menu_id=886.
- Gazprom (2007) "Sovet direktorov OAO "Gazprom" [Gazproms ledning]", *Gazprom*, publicerat: N/A, hämtat: 6 november 2007, adress: <http://www.gazprom.ru/subjects/groups/sovet.shtml>.
- (2005) "Gazprom's Board of Directors", *Gazprom*, publicerat: N/A, hämtat: 21 mars 2005, adress: <http://www.gazprom.com/eng/articles/article8823.shtml>.
- G8 Summit Heiligendamm (2007) *GPWG Annual Report 2007*, Consolidated Report Data, Annex A, hämtad: 3 september 2007, adress: <http://www.g8.utoronto.ca/summit/2007heiligendamm/g8-2007-gp-report-anx.pdf>
- "Heiligendamm Statement on non-proliferation", hämtad: 3 september 2007, adress: <http://www.g8.utoronto.ca/summit/2007heiligendamm/g8-2007-nonprolif.pdf>
- IEA (2002) Energetitjeskaja Politika Rossii: obzor 2002 [Rysslands energipolitik: genomgång 2002], Paris, The International Energy Agency (IEA),
- IMF World Economic Outlook Database, <http://www.imf.org/external/data.htm>
- Industri- och energiministeriet (2008) "Novye napravlenija razvitija vertoletostroenija v Rossii [Nya inriktningar för utvecklingen av helikopterindustrin i Ryssland]", *Ministerstvo promyslennosti i energetiki Rossijskoj Federatsii*, publicerat: 22 april 2008, hämtat: 17 juli 2008, adress: <http://www.minprom.gov.ru/press/release/418>.
- Industri- och handelsministeriet (2008) "Projekt vedomstvennoj tselevoj programmy "Perepodgotovka rukovodjasjtjich kadrov i podgotovka spetsialistov dlja integrirovannykh struktur v vysokotekhnologitjeskich sektorach promyslennosti" [Myndighetsmålprogramsprojektet "Omträning av ledningspersonal och träning av specialister för integrerade strukturer i industrins högteknologiska sektorer]", *Ministerstvo promyslennosti i torgovli Rossijskoj Federatsii*, publicerat: 17 juni 2008, hämtat: 17 juli 2008, adress: <http://www.minprom.gov.ru/ministry/programm/2>.
- Informatsionno-analititjeskij tsentr prikladnoj potrebitelskij tsentr (2008) "Sostav gruppировки KNS GLONASS na 07.05.2008g", *Federalnoe kosmitjeskoe agentstvo: Informatsionno-analititjeskij tsentr prikladnoj potrebitelskij tsentr.*, publicerat: 7 maj 2008, hämtat: 7 maj 2008, adress: <http://www.glonass-ianc.rsa.ru/pls/htmldb/f?p=201:20:10280363698939642069::NO>.
- Kirienko, S. V. (2003), "Statement by the head of the delegation of the Russian Federation", Chairman of the State Committee of the Russian Federation on Chemical Disarmament, at the first session of the Conference to review the functioning of the Chemical Weapons Convention, April 2003, hämtad: 9 april 2008, adress: <http://www.opcw.org/cwcrevcon/doc/NAT/Russia.pdf>.
- Loshchin, Valery (2007), "Ambassador, Statement by the Head of the Russian Federation, Permanent Representative of the Russian Federation at the Meeting of States Parties to the Biological and Toxin Weapons Convention", 10 december, 2007, hämtad: 29 april 2008, adress: [http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/01E3172679DE2226C12573AF00420D29/\\$file/BWC_MSP_2007_Statement-Russia-071210PM.pdf](http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/01E3172679DE2226C12573AF00420D29/$file/BWC_MSP_2007_Statement-Russia-071210PM.pdf)
- NAS (2006), "Pillar Two: Meeting pathogen research challenges", s. 40, in *Biological Science and Biotechnology in Russia, Controlling Diseases and Enhancing Security*, National Research Council of the National Academies, Washington D.C., NAS Press, 2006

- NAS (2006), "Decision of the Board of the Ministry of Health of the Russian Federation, March 20-21, 2001, on Progress in Implementing the Concept for Development of the Healthcare System and Medical Science: Tasks for the Periods 2001-2005 and 2006-2010", in Appendix C, ss. 89-92, in *Biological Science and Biotechnology in Russia, Controlling Diseases and Enhancing Security*, National Research Council of the National Academies, Washington D.C., NAS Press, 2006
- Onishchenko, Gennady G. (2002), "Main Goals and Objectives in Combating Infectious Diseases in the Russian Federation, Epidemiological Situation and Basic Detection of Activities for its Stabilization, All-Russian Congress of Epidemiologists, Microbiologists, and Parasitologists, Moscow, March 26-28, Ministry of health, 55-56, Translated in Appendix D, p. 93-95, in *Biological Science and Biotechnology in Russia, Controlling Diseases and Enhancing Security*, National Research Council of the National Academies, Washington D.C., NAS Press, 2006
- OPCW (2008), Conference of States Parties, "Report of the second special session of the conference of the States Parties to review the operation of the chemical weapons convention" (Second Review Conference), 7-18 April, Doc. RC-2/4 (CS-2008-5533(E)), 18 april, 2008
- OPCW (2006) "Decision, prepared for a date for the completion of phase 3 of the destruction by the Russian Federation of its category 1 chemical weapons", Doc. C-11/DEC.14, 8 december
- OPCW (2006) "Decision visits by representatives of the Executive Council", Doc. C-11/DEC.20, december
- Prezident Rossii (2008) "Dmitry Medvedev will take part in a G-20 summit in Washington on November 15, 2008" hämtat: 5 november 2008, adress: www.president.kremlin.ru/eng
- (2008) "Dmitrij Medvedev pozdravil Barak Obamu" [Dmitrij Medvedev gratulerar Barack Obama], 5 november, hämtat: 5 november 2008 adress: www.president.kremlin.ru
- (2008) "Poslanie Federal'nomu Sobraniju Rossijskoj Federatsii" [Tal till Ryssländska Federationens Federalförsamling], 5 november 2008, hämtat: 5 november, www.president.kremlin.ru/text/appears/2008/11/208749.shtml
- (2008) "Speech at World Policy Conference", 8 oktober 2008, adress: www.president.kremlin.ru/eng
- (2008) "Speech at meeting of the Russian Security Council on protecting Russia's national interests in the Arctic", 17 september, hämtat: 18 september 2008, adress: http://www.president.kremlin.ru/eng/speeches/2008/09/17/1945_type82912type82913_206564.shtml
- (2008) "A summit of the CSTO", publicerat: 5 september 2008, , hämtat: 8 september 2008, adress: www.president.kremlin.ru/eng
- (2008) "Press conference following the CSTO summit", 5 september 2008, hämtat: 8 september 2008, adress: www.president.kremlin.ru/eng
- (2008) "Interview with Television Channel Euronews", 2 september, hämtat: 4 september 2008, adress: www.president.kremlin.ru/eng
- (2008) "Interview given by Dmitry Medvedev to Television Channels", publicerat: 31 augusti 2008, hämtat 4 september 2008, adress: www.president.kremlin.ru/eng
- (2008) "Press statement following negotiations with French President Nicolas Sarkozy", 12 augusti 2008, hämtat: 13 augusti, adress: www.president.kremlin.ru/eng
- (2008) "Kontseptsija vnesnej politiki Rossijskoj Federatsii" [Den ryssländska Federationens utrikespolitiska concept], 12 juli 2008, hämtat: 11 augusti 2008, adress: www.kremlin.ru/text/docs/2008/07/204108.shtml
- (2008) "Press conference following the G8 Summit", 9 juli 2008, hämtat: 19 augusti 2008, adress: www.president.kremlin.ru/eng/text/speeches
- (2008) "Beginning of summit", 22 februari 2008, hämtat: 5 juni 2008, adress: www.president.kremlin.ru/eng
- (2000) "Voennaia Doktrina Rossiiskoi Federatsii, utverzhdena ukazom prezidenta Rossiiskoi Federatsii ot 21 Aprelia 2000 g. No. 706 [Military Doctrine of the Russian Federation, Confirmed by a Decree of

- the President of the Russian Federation from 21 April 2000, No. 706]", publicerat: adress: <http://merln.ndu.edu/whitepapers/Russia2000.pdf>.
- (2008a) "Natjalo rabotjejj vstretji s Ministrom oborony Anatilijem Serdjukovym, Nikolajem Makarovym i Jorijem Balujevskim [Inledning av arbetsmöte med Försvarsminister Anatolij serdjukov, Nikolaj Makarov och Jurij Balujevskij]", publicerat: 3 juni 2008, hämtat: 3 juni 2008, adress: <http://www.kremlin.ru/text/appears/2008/06/202048.shtml>.
- (2008b) "O nekotorych voprosach Vooruzjennyh Sil Rossijskoj Federatsii [Om några frågor rörande den Ryssländska federationens Väpnade Styrkor]", *Presidentens ukaz nr 1878cc*, publicerat: 29 december 2008, hämtat: 23 januari 2009, adress: <http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=050245>.
- (2008c) "Poslanije Federal'nomu Sobraniju Rossijskoj Federedatsii [Tal till den Ryssländska Federationens Federala församling]", publicerat: 5 november 2008, hämtat: 7 november 2008, adress: http://www.kremlin.ru/appears/2008/11/05/1349_type63372type63374type63381type82634_208749.shtml.
- (2008d) "Vstretja s predstaviteljami sredstv massovoj informatsii [Möte med företrädare för media]", *Presidentadministrationen*, publicerat: 18 november 2008, hämtat: 5 februari 2009, adress: <http://www.president.kremlin.ru/text/appears/2008/11/209396.shtml>.
- (2007) "Press Statement and Responses to Media Questions following the Peace Mission 2007 Counterterrorism Exercises and the Shanghai Cooperation Organisation Summit ", *President of Russia*, publicerat: 17 August 2007, hämtat: 28 August 2007, adress: http://www.kremlin.ru/eng/speeches/2007/08/17/2033_type82915_141812.shtml.
- (2007a) "O Federalnom agenstve po postavkam vooruzjenija, voennoj, spetsialnoj tehniki i materialnyh sredstv [Om Federala agenturen för leveranser av beväpning, militär- och specialfordon och – materiel]", *Presidentens ukaz nr 119*, publicerat: 5 februari 2008, adress: <http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=37858&PSC=1&PT=3&Page=1>.
- (2007b) "O nekotorych voprosach voenno-technitjeskogo sotrudnitjestvo Rossijskoj Federatsii s inostranami gosudarstvami [Om diverse frågor rörande militärtekniskt samarbete mellan den Ryska Federationen och främmande stater]", *Presidentens ukaz nr 54*, publicerat: 18 januari 2007, hämtat: 18 juli 2008, adress: <http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=037563>.
- (2006) "O Voенno-promysjlennoj komissii pri Pravitelstve Rossijskoj Federatsii [Om den militärindustriella kommissionen vid den Ryssländska Federationens regering]", *Presidentens ukaz nr 231*, publicerat: 20 mars 2006, adress: <http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=032784>.
- (2005) "Poslanie Federal'nomy Sobraniju Rossijskoj Federatsii [Tal till den Ryssländska Federationens Federala församling]", publicerat: hämtat: 10 oktober 2007, adress: http://www.kremlin.ru/appears/2005/04/25/1223_type63372type63374type82634_87049.shtml
- (2005) "Meeting with Russian and foreign media", 8 juli 2005, hämtat: 30 augusti 2005, adress: www.president.kremlin.ru/eng
- Putin, Vladimir (2007) "Speech at the 43rd Munich Conference on Security Policy", publicerat: hämtat: 10 februari 2007, adress: <http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?sprache=en&id=179>.
- Rosneft (2007) "O kampanja [Om företaget]", *Rosneft*, publicerat: N/A, hämtat: 6 november 2007, adress: <http://www.rosneft.ru/about/board>.
- (2005) "Sovet Direktorov "NK Rosneft" [Rosnefts styrelse]", *Rosneft*, publicerat: N/A, hämtat: 21 mars 2005, adress: <http://www.rosneft.ru/company/management.html>.
- Ryssländska Federationen (2007a) "O Gosudarstvennoj Korporatsii "Rostekhnologii" [Om det statliga företaget "Rostekhnologija"]", *Ryssländska Federationens lag nr 270-F3*, publicerat: 23 november 2007, hämtat: 15 november 2008, adress: <http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=042960>.
- (2007b) "O Gosudarstvennoj korporatsii po atomnoj energii "Rosatom" [Om det statliga bolaget för atomenergi "Rosatom"]", *Ryssländska Federationens lag nr 317-F3*, publicerat: 1 december 2007, adress: <http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=43128&PSC=1&PT=3&Page=1>.

- (2007c) "O Rossijskoj korporatsii nanotekhnologii [Om det ryska nanoteknologibolaget]", *Ryssländska Federationens lag nr 139-F3*, publicerat: 19 juli 2007, adress: <http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=040898>.
- (2006), "Scientific and Technological Developments Relevant to the Biological Weapons Convention", Submitted by the Russian Federation, Sixth Review Conference of the Biological and Toxin Weapons Convention, 20 November to 8 December, Geneva
- (2005) "Changes to be included in the Special Federal Programme Destruction of Chemical Weapons in the Russian Federation", approved by Resolution no. 305, dated 21 March 1996, for the Russian Federation, Resolution of the Government of the Russian Federation no. 639, 24 oktober. 2005, hämtad 20 maj 2008: adress: <http://www.rg.ru/ximiya.html>
- (2005), Government Resolution No. 303: "On the division of authority among Federal Agencies in the sphere of biological and chemical security of the Russian Federation", 16 maj, 2005
- (2004), Report of the Russian Federation on the implementation of Security Council resolution 1540 (2004)", S/AC.44/2004/(02)/14, 2 november 2004
- (2003), "The foundations of the state policy for ensuring chemical and biological safety of the Russian Federation for the period up to 2010 and longer terms", approved by President of Russian Federation V. V. Putin on December 4, 2003. no Pr-2194, in *Analysis of the existing chemicals management system in the Russian Federation*, Unofficial translation, Johan Ruut & Jana Simanovska, (2005) Baltic Environmental Forum, Nordic Council, October 2004- December 2005, hämtad: 29 februari 2008, adress: <http://www.norden.org/pub/miljo/miljo/uk/US2006416.pdf>
- Ryssländska Federationens Regering (2008) "Press-reliz", *Pravitelstvo Rossijskoj Federatsii*, publicerat: 2 april 2008, hämtad: 23 september 2008, adress: <http://www.government.ru/content/governmentactivity/rfgovernmentsession/2008/zp02042008/materials/4479334.htm>
- Ryssländska Federationens säkerhetsråd (2006), *Foundations for Russian Federation Policy for the Development of Science and Technology in the Period up till 2010 and Beyond*, [Osnovy politiki Rossiiskoi Federatsii v oblasti razvitiia nauki i tekhnologii na period do 2010], hämtad: 15 oktober 2006, adress: <http://www.scrf.gov.ru/Documents/Decree/2002/30-03.html>.
- (2000) "Kontseptsija Natsionalnoj Bezopasnosti Rossijskoj Federatsii [Den ryska federationens nationella säkerhetskoncept]", *Sovet Bezopasnosti Rossijskoj Federatsii*, publicerat: hämtad: 3 februari 2005, adress: http://scrf.gov.ru/documents/decree/2000_24_1.shtml samt <http://www.russiaeurope.mid.ru/russiaeurope/russiastrat2000.html> (engelsk version).
- Sokov, Nikolai (2006), "CNS Analysis of the Russian Government's White Paper on WMD Nonproliferation", 25 juli 2006, hämtad: 15 oktober 2007, adress: <http://cns.miis.edu/pubs/week/060726.htm>
- Transnefteprodukt (2007) "Board of Directors", *Transnefteprodukt*, publicerat: N/A, hämtad: 6 november 2007, adress: <http://eng.transnefteprodukt.ru/news/news168.html>.
- Världsbanken, <http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/GNIPC.pdf>
- UES (2007) "Sostav soveta direktorov RAO "EES ROSSII" [Styrelsens sammansättning, UES Ryssland]", *RAO EES ROSSII*, publicerat: 26 juni 2007, hämtad: 6 november 2007, adress: http://www.rao-ees.ru/ru/info/about/corp_upr/org_upr/sov_dir/show.cgi?260607dir_personal.htm.
- (2004) "Directors Board of the Russian Stock Company of the Unified Power System of Russia (RAO UES of Russia)", *RAO UES*, publicerat: 30 juni 2005, hämtad: 22 mars 2005, adress: http://old.rao-ees.ru/en/management/dir_personal.htm.
- Zarubezhneft (2007) "Sovet Direktorov [Styrelsen]", *Zarubezhneft*, publicerat: N/A, hämtad: 6 november 2007, adress: http://www.zarubezhneft.ru/www/nestroweb.nsf/index/SovetDir_rus.
- (2005) "Sovet Direktorov [Styrelsen]", *Zarubezhneft*, publicerat: N/A, hämtad: 22 mars 2005, adress: http://www.zarubezhneft.ru/www/nestroweb.nsf/index/SovetDir_rus.

Kommentarer, analyser och litteratur

- Allina-Pisano, Jessica (2008) "Farmed Out-Why the Bear Can't Feed Itself" in *Current History*, October 2008
- Anderman, Karin, Hagström Frisell, Eva, Vendil Pallin, Carolina (2007) *Russia-EU External Security Relations: Russian Policy and Perceptions*, FOI-R—2243—SE, February 2007
- Andresen, Rolf-Inge & Sendstad, Cecilie (2007) *Russisk forsvarsmakt og forsvarsökonomi-mål og midler*, FFI-rapport 2007/02564
- Andrew, Christopher & Mitrokhin, Vasily (1999) *The Mitrokhin Archive - The KGB in Europe and the West* (London, Penguin Books).
- Arbatov, Alexei och Dvorkin, Vladimir (2006) *Beyond Nuclear Deterrence: Transforming the US-Russian Equation* (Washington D.C., Carnegie).
- Arbman, Gunnar och Thornton, Charles (2003) *Russia's Tactical Nuclear Weapons: part I - background and policy issues*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R-1057-SE.
- Babchenko, Arkady (2007) *One Soldier's War in Chechnya* (London, Portobello Books Ltd).
- Babtjenko, Arkadij (2007) *Krigets färger: ett vittnesmål* (Stockholm, Erzats).
- Baev, Pavel (2007) "Russian Flag Stakes Energy Claim at North Pole", *Eurasia Daily Monitor*, vol. 4, nr. 153.
- Bacon, Edwin, Renz, Bettina, Cooper, Julian (2006), *Securitising Russia – The Domestic Policy of Putin*, (Manchester)
- Baker, Peter och Glassner, Susan (2005) *Kremlin Rising: Vladimir Putin's Russia and the End of Revolution* (New York, Scribner)
- Barabanov, Mikhail (2008a) "Towards a Military Doctrine for Russia", *Moscow Defense Brief*, nr. 1/2008.
- Barany, Zoltan (2007) *Democratic Breakdown and the Decline of the Russian Military* (Princeton, Princeton University Press).
- Beliaev, Edward och Martin, J. Quinn (2007) "Going Ballistic", *Foreign Policy*, nr. July/August.
- van Bladel, Joris (2008), *The dual structure and mentality of Vladimir Putin's power coalition- a legacy for Medvedev*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), maj 2008, FOI-R—2519—SE
- (2004) "The All-Volunteer Force in the Russian Mirror: Transformation without Change" Groningen, Rijksuniversitet Groningen, 7 juni 2004, s. 248.
- Blank, Stephen (2008a) "Threats to and from Russia: An assessment", *The Journal of Slavic Military Studies* vol. 21, nr. No 3.
- (2008b) *The Putin Succession and its Implications for Russian Politics*, Stockholm, Institute for Security & Development Policy (ISDP), februari 2008,
- (2007a) "The Burgas-Alexandroupolis Pipeline and its Implications", *Central Asia-Caucasus Analyst*, vol. 9, nr. 7.
- (2007b) *Rosoboronekspert: Arms Sales and the Structure of Russian Defence Industry*, Carlisle, PA, Strategic Studies Institute (SSI), US Army War College, January 2007,
- Boese, Wade (2006) "Russian Nuclear Ambitions Exceed Reality", *Arms Control Association*, publicerat: January/February 2006, hämtat: 28 August 2007, adress: http://www.armscontrol.org/act/2006_01-02/JANFEB-russiaambitions.asp.
- Bruce, Chloë (2007) "Power Resources: The Political Agenda in Russi-Moldovan Gas Relations", *Problems of Post-Communism*, vol. 54, nr. 3.
- Carnegie Endowment (2008), "Putin's Presidency", hämtat: 30 maj 2008, <http://www.carnegie.ru/en/topic/71629.htm>
- CAST (2008a) "Major Identified Contracts for Delivery of Russian Arms in 2007" *Moscow Defence Brief*, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 5 mars 2008, 4-2007 (10), s.

- (2008b) "Major Identified Deliveries of Russian Arms in 2007" *Moscow Defence Brief*, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 5 mars 2008, 4-2007 (10), s.
- (2008c) "Preliminary Results of Russia's Arms Trade in 2007" *Moscow Defence Brief*, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 5 mars 2008, 4-2007 (10), s.
- (2008d) "Reform of Military Education in Russia" *Moscow Defence Brief*, Moskva, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 2 juni 2008, 1-2008 (11), s.
- (2008e) "Russia's Defence Industrial Complex in 2007" *Moscow Defence Brief*, Moskva, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 5 mars 2008, 4-2007 (10), s.
- (2008f) "Russian Arms Trade In the First Half of 2008" *Moscow Defence Brief*, Moskva, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 17 juli 2008, 2-2008 (12), s.
- Chechnya Weekly, Volume 9, Issue 22, publicerat: 5 juni 2008, hämtat: 4 augusti 2008, adress: <http://www.jamestown.org/terrorism/news/article.php?articleid=2374222>
- Cheloukhine, Serguei, King, Joseph (2007), "Corruption networks as sphere of investment in modern Russia", *Communist and Post Communist Studies*, Vol.40 No.1, March 2007
- Clausewitz, Carl von (1993) *On War* (London, David Campbell Publishers Ltd).
- Clevström, Jenny, Leijonhielm, Jan, Nilsson, Per-Olov, Unge, Wilhelm (2002) *Den ryska militärtekniska resursbasen*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), oktober 2002, FOI-R--0618--SE
- Cooper, Julian (2007) Military Expenditure in the Three-year Budget of the Russian Federation 2008-2010, *SIPRI research paper* oktober 2007
- Domaradskij, I. V. och W. Orent (2006), "Achievements of the Soviet biological weapons programme and implications for the future", *Rev. Sci. Tech. Off. Int. Epiz.*, Vol. 25, Nr. 1, ss. 153-161
- Dvorkin, Vladimir (2007) "Reading Russia's Posture", *Bulletin of the Atomic Scientists*, nr. July/August.
- EastWeek (2008) "German Technologies for the Russian Extraction and Shipbuilding Industries", *EastWeek Analytical Newsletter*, nr. 33 (142).
- Elizarov, Valerij (2006) *Demografitjeskie polozhenie Rossii, tendentsii i posledstviia*, Federalizm nr 1 2006.
- Ember L. (2006), "Chemical weapons deadline at risk: Russia, even U.S. is not likely to destroy its arsenals completely by 2012 as mandated by treaty", *Chemical & Engineering News*, Vol. 84, Nr. 16, 17 april, ss. 27-30
- Energiministeriet (2005), adress: <http://www.mte.gov.ru/docs/32/189.html>
- Eurasia Daily Monitor (EDM), The Jamestown Foundation, Washington D.C., www.jamestown.org
- (2007) "Moscow Showing Belarus the Energy Whip", *Belarusian Review*, publicerat: 1 november 2006, hämtat: 6 februari 2007, adress: www.belreview.cz/articles/3061.html.
- (2006) "Official Minsk Outraged by Moscows Political Use of the Energy Leverage", *Belarusian Review*, publicerat: 8 november 2006, hämtat: 6 februari 2007, adress: www.belreview.cz/articles/3062.html.
- Falk, Lars (2009) *MAKS 2001-2007: Utvecklingslinjer inom rysk flygteknik*, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), januari 2009, FOI-R--2720--SE.
- Federala statistiktjänsten (2008) *Statistitjjeskie Obozrenie*, Federalnaja sluzjba gosudarstvennoi statistiki, nr 3 (66) 2008
- Feshbach, Murray (2005) "Potential Social Disarray in Russia Due to Health Factors", *Problems of Post-Communism vol 52*, July/August 2005
- Feshbach, Murray & Galvin, Christina (2005) "HIV/AIDS in Russia, An Analysis of Statistics", *Woodrow Wilson International Centre for Scholars*, UNAIDS Report on the Global AIDS Epidemic, Genève maj 2006
- Feshbach, Murray m fl (2008) "The Health Crisis in Russia's Ranks", *Current History* oktober 2008

- Fofanov, Vasilij (2008) "Short Term Rearmament Prospects of Russia's Armored Forces" *Moscow Defence Brief*, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 15 november 2008, 1-2008 (11)
- Frolov, Andrej (2008a) "Ispolnenie gosudarstvennogo oboronnoho zakaza Rossii v 2007 gody [Realiseringen av den ryska statliga försvarsbeställningen under år 2007]", *Eksport Vooruzjenij*, nr. 2 2008.
- Frolov, Andrej (2008b) "National Defense Procurement 2000-2007" *Moscow Defence Brief*, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 2 oktober 2008, 3-2008, s.
- Garejev, Machmut (2007) "Struktura i osnovnoje sodержanije novoj vojennoj doktriny Rossii", *Vojennaja mysl*, vol. 3.
- Gavrilenko, Evgeny et.al (2004) *Economic opening up and growth in Russia* (Springer)
- Georgia update, (2008) "Russian invasion of Georgia. Russian cyberwar on Georgia", *Georgia update*, publicerat: 9 oktober 2008, hämtat: 9 oktober 2008, adress: www.georgiaupdate.gov.ge
- Georgian Messenger (2007) "Anti-missile System on the Radar..." *Georgian Messenger*, publicerat: 7 March 2007, hämtat: 9 March 2007, adress: http://www.messenger.com.ge/issues/1311_march_7_2007/Opi_1311.htm.
- Geroev, Grigorii (2005) "Udar "Bulavoj"", *Russkaja Tsivilizatsija*, publicerat: 22 december 2006, hämtat: 13 mars 2007, adress: <http://www.rustrana.ru>
- Giles, Keir (2007a) *Military Service in Russia - No New Model Army*, Swindon, UK, Conflict Studies Research Centre, UK Defence Academy, maj 2007, 07/18.
- (2007b) *Pay and Allowances in the Russian Armed Forces: A Guidance Note*, Swindon, UK, Conflict Studies Research Centre, UK Defence Academy, juni 2007, 07/19.
- (2006) *Where Have All the Soldiers Gone? Russia's Military Plans versus Demographic Reality*, Swindon, UK, Conflict Studies Research Centre, UK Defence Academy, oktober 2006, 06/47.
- Global Witness (2006) *It's a Gas: Funny-Business in he Turkmen-Ukraine Gas Trade*, Global Witness, april 2006, N/A.
- Goble, Paul (2008) "Kremlin's 'Agents of Influence' Said Tilting Internet Forums against the West", *Window on Eurasia*, publicerat: 7 juli 2008, hämtat: 13 november 2008, adress: <http://windowoneurasia.blogspot.com/2008/07/07/window-on-eurasia-kremlins-agents-of.html>.
- Golts, Aleksandr (2007) "Novaja cholodnaja vojna ili fars?" *Ezhednevnyj zhurnal*, publicerat: 20 augusti 2007, hämtat: 29 augusti 2007, adress: <http://www.ej.ru/?a=note&id=7340>.
- (2008) "A 2nd Briefcase for Putin", *Moscow Times*, publicerat: 20 maj 2008, hämtat: 30 maj 2008, adress: <http://www.moscowtimes.ru/article/1016/42/362896.htm>.
- Granholm, Niklas (Red), Larsson, Robert L. , Lindwall, Fredrik, Ljung, Bo, Haldén, Peter och Nerietnieks, Karlis (2008) *Arktis: ett strategiskt område i förändring*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R-2469-SE.
- Grigoriev, Ivan & Maleva, Tatjana (2004) "Srednyj klass v Rossii na rubezje etapov transformatsii", *Voprosy ekonomiki*, nr 1 2004
- de Haas, Marcel (2007) "Russia's Upcoming Revised Military Doctrine", publicerat: 26 February 2007, adress: <http://www.pinr.com>.
- Hart, John (2005), "Assistance for the destruction of chemical weapons in the Russian Federation: political and technical aspects", SIPRI Background paper 5, Presented at the European Commission, UNIDIR/ISIS/SIPRI Conference on Strengthening European Action on Non-Proliferation and Disarmament – How can Community Instruments Contribute, Brussels, December 7-8, 2005, hämtad: 28 januari 2008, adress: <http://www.sipri.org/contents/expcon/euppconfmaterials.html>
- Hedenskog, Jakob (2008) *Crimea after the Georgian Crisis*, FOI-R--2587--SE, November 2008.
- Hedenskog, Jakob och Larsson, Robert L. (2007) *Russian Leverage on the CIS and the Baltic States*, Stockholm, Swedish Defence Research Agency (FOI), June 2007, FOI-R-2280--SE.

- Hedenskog, Jakob & Lavrenyuk, Viktor (eds.) (2007) *Comparing the Baltic and Black Sea Regions: Regional Security, Energy Security and Euro-Atlantic Integration*, FOI-R—2281—SE, June 2007
- Hedenskog, Jakob (2004) *The Ukrainian dilemma*, FOI-R-1199—SE, mars 2004
- van Herpen; Marcel H. "Medvedev's proposal for a pan-European security pact" *The Cicero Foundation*, Info letter, nr. 4, Paris, 27 October 2008, s.1 ff. www.cicerofoundation.org, hämtat 3 november 2008
- Herspring, Dale R. (2006) *The Kremlin and the High Command: Presidential Impact on the Russian Military from Gorbachev to Putin* (Kansas, University press of Kansas).
- Holmberg, Carl (2008a) *Managing Elections in Russia – Mechanism and Problems*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), februari 2008, FOI-R--2474--SE.
- (2008b) *The Struggle for Bureaucratic and Economic Control in Russia*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), April 2008, FOI-R--2504--SE.
- Höstbeck, Lars (2008) *Rustningskontroll i Rymden - historia och nuläge*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), 11 augusti 2008, FOI Memo 2493.
- International Affairs (2007) "Towards a United Europe without Divides", *International Affairs*, nr. 2, 2007
- Ionin, Andrey (2007) "Russia's Space Program in 2006: Some Progress but no Clear Direction", *Moscow Defence Brief*, nr. 2, s. 9-12.
- Itoh, Shoichi (2007) "Sino-Russian Energy Relations: The Dilemma of Strategic Partnership and Mutual Distrust", i Kimura, Hiroshi (red.) *Russia's Shift toward Asia* The Sasakawa Peace Foundation), s. 63-77.
- Jonson, Lena & Archer, Clive (1996), *Russia and Peacekeeping in Eurasia*, Westview Press, Boulder, CO
- Karnad, Bharat, Foley, James och Samii, Abbas William (2007) "Nukes in the Balance: the Effects of Proliferation on Regional Security", *Jane's Intelligence Review*, nr. July 2007.
- Kassianova, Alla (2005) "Roads Not (yet) Taken: Russian Approaches to Cooperation in Missile Defence ", i Heurlin, Bertel och Rynning, Sten (red.) *Missile Defence: International, Regional and National Implications* (New York, Routledge), s. 84-110.
- Kholstov, Victor (2008), "Statement by the Head of the Russian Delegation to the Second Special Session of the Conference of the States Parties to Review the Operation of the Chemical Weapons Convention", The Hague, 8 april, 2008
- (2005), "Urgent issues of chemical demilitarization in the Russian Federation", in Green Cross Russia, National Dialogue Forum: *Russian Implementation of the Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons on their Destruction, Status and Perspectives as of Year End 2004* (Rackurs Publisher: Moscow, 2005), s. 13
- Kjölstad, Henrik (kommande 2009) *White Russia: Race Radicalism in the Russian Federation*, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R--2592--SE.
- Knoph, Jan T., and Kristina S. Westerdahl (2006), "Re-Evaluating Russia's Biological Weapons Policy, as Reflected in Criminal Code and Official Admissions: Insubordination Leading to a President's Subordination", *Critical Reviews in Microbiology*, vol. 32, 2006, ss. 1-13.
- Konnander, Vilhelm (2008) *En suverän demokrati? En studie om folkstyre och statsmakt i förfall*, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI) FOI-R—2501—SE
- Kononov, Ivan (2008) "Towards the restoration of Russian Air Power" *Moscow Defence Brief*, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST), 16 november 2008, 1-2008 (11), s.
- Kouzminov, Alexander (2005), *Biological espionage – Special operations of the Soviet and Russian foreign intelligence services in the West*, (London)
- Krepon, Michael (2008) "Russia and China Propose a Treaty Banning Space Weapons, while the Pentagon Plans an ASAT Test ", *Stimson Center*, publicerat: 14 februari 2008, hämtat: 7 maj 2008, adress: <http://stimson.org/print.cfm?pub=1&ID=568>.

- Kupchinsky, Roman (2007) "Could Gazprom Become 'Coalprom'?" *RFE/RL (Återpublicerat på Johnson's Russia List)*, publicerat: 19 februari 2007, hämtat: 7 november 2007, adress: www.cdi.org/russia/johnson/2007-42-22.cfm.
- Kurosz, Joanna (2009) "Ryska medier: censur-frihet t/r." i Anna Jonsson & Carolina Vendil Pallin (red.) *Ryssland – politik, samhälle och ekonomi*, s. 154 ff.
- Kvitsinsky, Jurij & Shtodina, I. (2007) "Today Kosovo, Tomorrow the World?", *International Affairs*, nr. 4, 2007
- Larrabee, F. Stephen (1997) "Russia and the Balkans: old themes and new challenges", i Vladimir Baranovsky (ed.) *Russia and Europe*, SIPRI, Oxford University Press
- Larsson, Robert (kommande 2009) *Rysk energimakt: korruption och säkerhetsfixering i nationens namn* (Stockholm, Ersatz).
- Larsson, Robert et al. (2008a) *Det kaukasiska lackmustestet: Konsekvenser och lärdomar av det rysk-georgiska kriget i augusti 2008*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), september 2008, FOI-R--2563--SE.
- (2007a) *Nord Stream, Sweden and Baltic Sea Security*, Stockholm, Swedish Defence Research Agency (FOI), March 2007, FOI-R--2251-SE.
- (2007b) *Ryska kärnvapenpolitiska utspel 2006-2007*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R-2343-SE.
- (2007c) *Tackling Dependency: The EU and its Energy Security Challenges*, Stockholm, The Swedish Defence Research Agency (FOI), FOI-R-2311-SE.
- (2006) *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*, Stockholm, The Swedish Defence Research Agency (FOI), Scientific Report FOI-R--1934--SE.
- (2006) *Konfliktlösning i Kaukasien*, FOI-R—2108—SE, december 2006
- Leijonhielm, Jan (2008) "Why Russia Will Not Become An Economic Superpower" i *Festskrift till Anders Fogelklou*, Iustus förlag, Uppsala, 2008
- (2008) "Medvedevs Economic Plan: A Liberal Economist In The Making?" ur konferensrapporten *Russia After Putin*, ISDP Policy paper March 2008
- Leijonhielm, Jan & Westerlund, Fredrik (red), (2007) *Russian Power Structures - Present and Future Roles in Russian Politics*, Stockholm, Totalförsvarets Forskningsinstitut (FOI), december 2007, FOI-R--2437--SE.
- Leijonhielm, Jan, Clevström, Jenny, Nilsson, Per-Olov, Unge, Wilhelm (2002) *Den ryska militärtekniska resursbasen*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), oktober 2002, FOI-R--0618--SE.
- Leijonhielm, Jan, Knoph, Jan T., Larsson, Robert L., Oldberg, Ingmar, Unge, Wilhelm och Vendil Pallin, Carolina (2005) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv - problem och trender 2005*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), juni 2005, FOI-R--1662-SE.
- Leijonhielm, Jan & Larsson, Robert L. (2005) *Russia's Strategic Commodities*, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI) FOI-R- - 1346-SE.
- Leijonhielm, Jan (2005), "Ryssland och hotbilden-i går, i dag och i morgon." Inträdesanförande till Kungliga Krigsvetenskapsakademien, publicerad i *Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift 3.häfte 2005*
- Lieber, Keir A. och Press, Daryl G. (2006) "The End of MAD? The Nuclear Dimension of U.S. Primacy", *International Security*, vol. 30, nr. 4, s. 7-44.
- Lindvall, Fredrik, Lennartsson, Anders, Waldenvik, Mattias och Wirstam, Jens (2008) *Missilförsvaret och den strategiska balansen i Europa*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI),
- Lucas, Edward (2008) *The New Cold War* (New York, Palgrave Macmillan).
- Lukov, Vadim, (2006) "Russia in G8: Looking back as it assumes presidency, *International Affairs*, nr. 2, 2006

- Löfstrand Maria, (2008) *Rysk identitet och självbild – ryska medborgares syn på hot, sitt land och sin omvärld*, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI--1934—SE
- Maienko, Konstantin, Vasiliev, Dmitry (2007) "Russia on the Arms Market in 2006" *Moscow Defence Brief*, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 21 juni 2007, 2-2007 (8), s.
- Makienko, Konstantin (2008) "Russo-Indian Military-Technical Cooperation: New Challenges and New Opportunities" *Moscow Defence Brief*, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 5 mars 2008, 4-2007 (10), s.
- MalmLöf, Tomas (2006) *The Russian Population in Latvia – Puppets of Moscow?* FOI-R—1975—SE, maj 2006
- Massias, Jean-Pierre (2007) *Russia and the Council of Europe: Ten years wasted?*, Russie.Nei.Visions no 15, IFRI, Paris, January 2007
- McDermott, Roger (2009) "Russia prepares a new draft security strategy through 2020", *Eurasia Daily Monitor*, vol. 6, nr. 2.
- Miller, Steven E. & Trenin, Dmitri (red) (2004) *The Russian Military: Power and Policy* (Cambridge, American Academy of Arts and Sciences).
- Milov, Vladimir & Nemtsov, Boris (2008) *Putin-the Bottom Line- an Independent Expert Report*, 2008, hämtad 13 april 2008, adress: <http://www.nemtsov.ru>
- Milov, Vladimir (2005) *Russian Energy Sector and its International Implication*, Moscow, Institute of Energy Policy, 30 March 2005
- Monaghan, Andrew (2008) "'An enemy at the gates' or 'from victory to victory'? Russian foreign policy", *International Affairs* (84) nr. 4, 2008, s. 728 ff
- Moscow Times (2007) "RZD Halts Exports of Oil Products to Estonia", *The Moscow Times*, publicerat: 3 maj 2007, hämtat: 3 maj 2007, adress: www.moscowtimes.ru/stories/2007/05/03/044-print.html.
- Mosher, David E., Schwartz, Lowell H., Howell, David R. och Davis, Lynn E. (2003) *Beyond the Nuclear Shadow: A Phased Approach for Improving Nuclear Safety and U.S.-Russian Relations* (Santa Monica, RAND).
- Möller, Karsten J. (2007) *CSTO, Collective Security Treaty Organisation*, Oktober 2007, Danish Institute for International Studies
- Natural Resources Defense Council (2007) "Russian Nuclear Forces, 2007", *Bulletin of Atomic Scientists*, nr. March/April 2007, s. 61-67.
- Neff, Andrew (2007) "South Stream Pipeline Threatens Turkey's Role in Gas Transit to Europe", *Global Insight (Återpublicerat på Acturca)*, publicerat: 26 juni 2007, hämtat: 13 augusti 2007, adress: <http://acturca.wordpress.com>.
- Nemtsov, Boris; Milov, Vladimir (2008) *Putin.Itogi*, Moskva,
- Neuman, Stephanie G. (2006) "Defense Industries and Global Dependency", *Orbis*, vol. 50, nr. 3 Summer 2006, s. 429-451.
- NIDS (2008) *East Asian Strategic Review 2008*, Tokyo, Japan, The National Institute for Defense Studies (NIDS), April 2008,
- Nikolsky, Aleksey (2008) "Rites of Spring in the Defence Industry Complex" *Moscow Defence Brief*, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 17 juli 2008, 2-2008, s.
- Nilsson, Per Olov (2007) "En ny rysk militärdoktrin på gång", *Kungl Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrifter*, nr. 2/2007.
- Norling, Niklas (2007) *Gazprom's Monopoly and Nabucco's Potentials: Strategic Decisions for Europe*, Stockholm, Institute for Security and Development Policy (ISDP), november 2007,
- Norris, Robert S. och Kristensen, Hans M. (2008) "Russian Nuclear Forces, 2008", *Bulletin of the Atomic Scientists*, nr. 2.

- The Nuclear Information Project (2007) "Russian Nuclear Submarine Patrols", *The Nuclear Information Project/FAS*, publicerat: 16 April 2007, hämtat: 29 August 2007, adress: <http://www.nukestrat.com/russia/subpatrols.htm>.
- Nygren, Bertil (2005) "Russia's relations with Georgia", i Hedenskog et al. (eds.) *Russia as a Great Power: Dimensions of Security*, Routledge, London-New York 2005
- Oil and Gas Equipment and Services (2007) "Torbjorn Tornkvist: Gunvor Handles One Third of Russian Oil Exports", *Oil and Gas Equipment and Services*, publicerat: 6 november 2007, hämtat: 8 november 2007, adress: www.oil-gas.biz/new/990000275.
- Oldberg, Ingmar (2008) *Rysslands Östersjömarin - utveckling och uppgifter*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), juni 2008, FOI-R--2543--SE.
- (2008) "Iran from the Russian perspective", i John Rydqvist & Kristina Zetterlund (eds.) *Consequences of Military Actions Against Iran*, FOI-R--2511--SE, mars 2008
- (2008) "Rysslands intressen i Arktis", Granholm, Niklas (red.), *Arktis—Strategiska frågor i en region i förändring*, FOI-R--2469--SE, januari 2008
- (2007) "Russia's Great Power Ambitions and Policy" i Kanet, Roger E., *Russia: Re-emerging Great Power*, Palgrave MacMillan, Houndmills,
- (2007) *The Shanghai Cooperation Organisation – Powerhouse or Paper Tiger?* FOI-R--2301--SE, juni 2007
- (2007) "Rysk-baltiska gränskonflikter och historiens betydelse" i Dietsch Johan, m.fl. red.) *Historia mot strömmen. Kultur och konflikt i det moderna Europa*, Carlssons, Stockholm 2007
- (2006) *The War on Terrorism in Russian Foreign Policy*, FOI-R--2155--SE, December 2006.
- (2003) *Reluctant rapprochement – Russia and the Baltic States in the Context of NATO and EU Enlargements*, FOI-R--0808--SE, februari 2003.
- (2000) "Ryssland och Kosovo: utrikespolitiska effekter", i Ljung, Bo (red.) *Aspekter på Kosovo-operationen mars-juni 1999*, FOA-R--00-01488-170--SE, april 2000.
- (1998) Konflikt och samarbete: Ukrainas relationer med Ryssland under 1990-talet, FOA-R--98-00871-180--SE, september 1998.
- Petrow, Nikolaj (2006), "Naznatjenija gubernatorov: itogi pervovo goda" [Utnämningar av guvernörer: uppgifter för första året], *Carnegie Moscow Center*, Briefing issue, vol.8, juni 2006
- Pikayev, Alexander A. (2007) "Unfair Advantage", *Bulletin of the Atomic Scientists*, nr. July/August.
- Podvig, Pavel (2008) "Early Warning", *Russian Strategic Nuclear Force*, publicerat: N/A, hämtat: 7 maj 2008, adress: <http://russianforces.org/print.php?url=http://russianforces.org/sprn/&title=Early%20warning>
- (2007a) "Missile Defense: The Russian Reaction", *The Bulletin Online*, publicerat: 26 February 2007, hämtat: 27 augusti 2007, adress: <http://thebulletin.org/columns/pavel-podvig/20070226.html>.
- (2007b) "Russia Tested a New Missile", *Russian Strategic Nuclear Forces*, publicerat: 29 May 2007, hämtat: 1 June 2007, adress: http://russianforces.org/blog/2007/05/russia_tested_a_new_missile.shtml.
- (red.) (2001) *Russian Strategic Nuclear Forces* (Cambridge, Massachusetts, MIT Press).
- Porter, Michael, Ketesl, Christian et al (2008), *Competitiveness at the Crossroads: Choosing the Future Direction of the Russian Economy*, Centre for Strategic Research, Moscow 2008
- Quamme, Jacob (2008) "Russia: Early Warning System Status", *NTI*, publicerat: januari 2008, hämtat: 7 maj 2008, adress: <http://www.nti.org/db/nisprofs/russia/weapons/abmc3/earlwarn.htm>.
- Rabinovich, Mikhail (2007), "Biotech in Russia, History of Biotech in Russia", *J. Biotechnology*, Vol. 2, ss. 778-784
- Remizov, Michail, Chramtjichin, Aleksandr, Tsyganok, Anatolij, Karev, Roman, Belkovskij, Stanislav (2007) *Itogi s Vladimirom Putinyom: Krizis i razlozjenije rossijskoj armii*, Moskva,

- Ridley-Wordich, Sven (2007) "Russian Oil Production Up but Resource Nationalism Continues", *Resourceinvestor* (återpublicerat på *Alexander's Oil and Gas Connections*), publicerat: 17 augusti 2007, hämtat: 24 oktober 2007, adress: www.gasnadoi.com7goc/company/cnr73727.htm.
- Roffey, Roger (2008), *EU – Russian partnership to reduce bio-threats and fight disease outbreaks*, Stockholm, Totalförsvarets Forskningsinstitut FOI-R—2493 – SE
- RPI (2007) *FSU Oil and Gas Statistical Yearbook - Edition 2007*, Moscow, RPI,
- Ruehl et al (2002), *The Economic Consequences of HIV/AIDS in the Russian Federation, A Computer-based Model, Report #132*, World bank, Moscow, 2002
- Russo Daily (2008) "Russia's Energomash To Double Production Of Rocket Engines", *Russo Daily*, publicerat: 7 maj 2008, adress: http://www.russodaily.com/reports/Russia_Energomash_To_Double_Production_Of_Rocket_Engines_999.html.
- Rydqvist, John (2001) *Robotförsvar som symbol och vapen: ABM, NMD och TMD i USA och Ryssland*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R--0072--SE.
- Seierstad, Åsne (2008) *Ängeln i Groznyj* (Falun, ScandBook).
- Sjlykov, Vitaly,(2003) "Russia's True Defence Burden", paper at FOI conference *Russias Military Capability 2003*
- (2002) "Tjto Pogubilo Sovetski Sojuz? Gensjtjab i ekonomika", *Voennyj Vestnik nr 9*, 2002
- Socor, Vladimir (2007) "Russia Warns of Missile Forward Deployment in Kaliningrad Region", *Jamestown*, publicerat: 6 July 2007, hämtat: 29 August 2007, adress: http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2372273.
- Sokov, Nikolai (2007) "Russia tests a New Ground-Launched Cruise Missile and a New Strategic Missile on the Same Day", *Center for Nonproliferation Studies*, publicerat: 1 June 2007, hämtat: 4 June 2007, adress: <http://cns.miis.edu/pubs/week/070601.htm>.
- (2005) "The Future Shape of Russia's ICBM Force Clarified", *Center for Nonproliferation Studies*, publicerat: 9 November 2005, hämtat: 28 August 2007, adress: <http://cns.miis.edu/pubs/week/051109.htm>.
- (2004) "Military Exercises in Russia: Naval Deterrence Failures Compensated by Strategic Rocket Success", *Center for Nonproliferation Studies*, publicerat: 24 February 2004, hämtat: 29 August 2007, adress: <http://cns.miis.edu/pubs/week/040224.htm>.
- (2000) *Russian Strategic Modernization: Past and Future* (Lanhan, Rowman and Littlefield).
- Spassky, N. (2005), Ambassador, "Speech at the Security Policy training Course in Moscow", 5 September, 2005, hämtat: 2 februari 2008, adress: <http://www.pircenter.org/cgi-bin/pirnews/getinfo.cgi?ID=2016&L=1>
- Trenin Dmitri, (2007) "The Role of Russian Power Structures in Domestic Politics and Foreign Policy", hämtat: 26 maj, 2008, adress: <http://www.carnegie.ru/en/pubs/media/77514.htm>
- Ukrainian Journal (2007a) "Explosion Hits Ukrainian Pipeline Moving Gas from Russia to EU", *Ukrainian Journal*, vol. 6, nr. 78, s. 1, 2.
- (2007b) "Russia Flexes Natural Gas Supply Muscles", *Ukrainian Journal*, nr. 179, s. 1, 3.
- (2007c) "Russia Links Natgas Price to Vote Result", *Ukrainian Journal*, vol. 6, nr. 176, s. 1, 3.
- Umbach, Frank och Riley, Alan (2007) "Out of Gas", *Internationale Politik*, nr. Spring, s. 83-90.
- Walker, Paul (2007), "Kananaskis at five: Assessing the Global Partnership", *Arms Control Today*, Vol. 37, No. 7, september, ss. 47-52
- Walker, Paul och Janina de Guzman (2006), "Implementing Chemical Weapons Destruction in Russia: An investigation of best practices in WMD demilitarization", *SGP Issue Brief*, No. 6, februari, 2006, hämtad: 27 januari 2008, adress: <http://www.sgpproject.org/publications/SGPIssueBrief/Walker-de-Guzman%20Final.pdf>

- Vasiliev, Dmitri (2007) "Russia's Defence Industry in 2006" *Moscow Defence Brief*, Moskva, The Centre for Analysis of Strategies and Technologies (CAST) 2 februari 2007, s.
- Vendil Pallin, Carolina (2008b) *Russian Military Reform: A Failed Exercise in Defence Decision Making* (Abingdon, UK, Routledge).
- (2008a) "The Role of the Military in Russian Foreign Policy", *The EU-Russia Centre Review*, nr. 8.
- (2006) *De ryska kraftministerierna: maktverktyg och maktförsäkring*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), Juni 2006, FOI-R--2004--SE.
- (2006) *Nato-operationen Active Endeavour*, FOI Memo 1626, januari 2006.
- (2005) *Russian Military Reform: A Failed Exercise in Defence Decision Making*, Stockholm, The Swedish Defence Research Agency (FOI), FOI-R--1777-SE.
- Westerdahl, Kristina S. and Lena. Norlander (2006), *The role of the new Russian anti-bioterrorism centres*, Umeå, Totalförsvarets forskningsinstitut FOI Report 1971
- Wilson, Andrew (2008) *Meeting Medvedev, the politics of the Putin succession*, publicerat: 28 februari 2008, http://www.ecfr.eu/content/entry/wilson_medvedev_brief
- Wilson, Kenneth (2006) "Party-system development under Putin", *Post-Soviet Affairs*, Vol.22, No.4 2006
- Vogt Andresen, Rolf-Inge & Bukkvoll, Tor (2009) *Russisk våpenutvikling frem mot 2020*, Forsvarets forskningsinstitutt (FFI), 12 januari 2009, FFI-rapport 2008/01957.
- Wolf, Charles & Lang, Thomas (2006) *Russia's Economy – Signs of Progress and Retreat on the Transitional Road*, RAND, Santa Monica
- Yevstigneyev, Valentin, (1999) "On issues, relating to Russian biological Weapons", *Yadernyi Kontrol Digest*, No. 11, Summer, hämtad: 21 september 2007, adress: <http://www.pircenter.org/board/article.php3?artid=77>
- Zaloga, Steven J. (2002) *The Kremlin's Nuclear Sword: the Rise and Fall of Russia's Strategic Nuclear Forces, 1945-2000* (Washington D.C., Smithsonian Institution Press).
- Zilinskas, Raymond A. (2007), "The Anti-Plague System and the Soviet Biological Warfare Program", *Critical Reviews in Microbiology*, Vo. 32, ss. 47-64
- Åtland, Kristian (2003) *Russisk Nordområdepolitikk etter den kalde krigen: forholdet mellom næringsintresser og militærstrategiske intresser*, Oslo, FFI, FFI/Rapport-2003/00713.

Hemsidor och nyhetsbyråer

AFP

ARMS-TASS

AviaPort.RU, <http://www.aviaport.ru>

BBC

Global Security Newswire, http://www.nti.org/d_newswire

Grani.Ru, <http://www.grani.ru>

Iamik.Ru, www.iamik.ru

Interfax/AVN (*Интерфакс - Агентство Военных Новостей*) <http://www.militarynews.ru>

ITAR-TASS

Izvestia.Ru (*Известия.Ру*) <http://www.izvestia.ru>

Planeta Dissertatsii (2004) "Rynotjnaja transformatsija predpriyatij oboronogo promysljennogo kompleksa" [Den marknadsmässiga transformationen av det försvarsindustriella komplexets företag], *Planeta Dissertatsii*, hämtat: 10 december 2008, adress: http://planetadisser.com/see/dis_111698.html

Profil.Ru (*Профиль*), <http://www.profile.ru>

Reuters

RIA-Novosti

RuleofLaw. Ru, <http://www.ruleoflaw.ru>

RusTV, rysk nyhetsdatabas över regionala tevesändningar (<http://www.rustv.ru>)

SOVA, <http://xeno.sova-center.ru>

Space Daily

Strateg.Ru (2006) "O novoj promysjlennoj politike: 2007-2011 gody (Om den nya industripolitiken: åren 2007-2011)", *Strateg.Ru*, publicerat: 14 april 2006, hämtat: 23 september 2008, adress: <http://stra.teg.ru/library/econ/prom/5>.

Transparency International Russia, <http://www.transparency.org.ru>

UPI

Vesti.Ru (*Вестн.Ру*), <http://www.vesti.ru>.

Tidningar, tidskrifter, onlinetidningar

Baltic Times (*The Baltic Times*), Riga

Defense & Security

DefenseNews, <http://www.defensenews.com>

EUObserver, www.euobserver.com Dagens Nyheter

Eurasia Daily Monitor (EDM)

Financial Times

Gazeta.Ru (*Газета.Ру*) <http://www.gazeta.ru>

Guardian (*The Guardian*), <http://www.guardian.co.uk>

Helsingin Sanomat

International Herald Tribune

Jane's Defence Industry, <http://jdin.janes.com>

Jane's Defence Weekly

Kommersant (*Коммерсантъ*), <http://www.kommersant.ru>

Kommersant Vlast (*Коммерсантъ Власть*) <http://www.kommersant.ru>

Krasnaja Zvezda (*Красная Звезда*), <http://www.redstar.ru>

Levaja Rossija

Los Angeles Times

Moscow News (*The Moscow News*), <http://www.mnweekly.ru>

Moscow Times (*The Moscow Times*), <http://www.moscowtimes.ru>

Moskovskij Komsomolets (*Московский Комсомолец*), <http://www.mk.ru>

Moskovskiye Novosti

Newsweek, <http://www.newsweek.com>

Nezavisimaja Gazeta (*Независимая Газета*), <http://www.ng.ru>

Nezavisimoje Vojennoje Obozrenije (*Независимое Военное Обозрение*, NVO), <http://nvo.ng.zu>

Novaja Gazeta (*Новая Газета*), <http://www.novayagazeta.ru>

Novyje Izvestija

Pravda online

Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL)

Rossijskaja Gazeta

Russia Today, <http://www.russiatoday.com/en>

Saratovskaya Oblastnaya Gazeta

Spiegel (*Der Spiegel*)

Svenska Dagbladet

Time

Voenno-Promysljennyj Kur'er (*Военно-Промышленный Курьер*) <http://www.vpk-news.ru/>

Vremja Novostej, <http://www.vremya.ru>

Muntliga källor

Samtal med dåvarande ledamoten i statsStatsdumanss försvarsutskott [*Komiteta GD po oborone*], Andrej Michailovitj Golovotjuk (LDPR) på Statsduman, Moskva den 19 november 2007.

Galeotti, Mark (2008), "The politics of security in Medvedev's Russia", föredrag på Utrikespolitiska institutet, Stockholm, den 27 maj, 2008

Appendix A: Rysslands marinstridskrafter 2007

Fartyg	Operativa	Reparation, reserv	Genomsnittsålder
Större fartyg, varav	69	26	19,7
Hangarfartyg	1	1	18
Raketkryssare	6	2	20,5
Jagare	8	3	18
Ubåtsjakt	11	3	22,5
Atomdrivna ubåtar, ballistiska robotar	15	5	24,3
Atomdrivna ubåtar, kryssningsrobotar	9	5	17,3
Atomdrivna ubåtar, torpeder	12	7	16,1
Atomdrivna ubåtar, special	7		16,6
Medelstora fartyg, varav	57	16	22,5
Patrull	7		25,1
Missilbåtar typ svävare	2	1	9,5
Landstigning	21	9	26,2
Atomdrivna ubåtar	8	3	19,1
Dieselubåtar	19	3	20,1
Mindre fartyg, varav	112	31	20,4
Minifartyg	36	9	22
Totalt	238	73	20,7

Källa: *Kommersant Vlast'*, nr. 7, 2008

Appendix B: Förkortningar

Förkortning	Ev. rysk/engelsk benämning	Förklaring
ABC		Se NBC
ABM avtalet	<i>Anti-Ballistic Missile Treaty</i>	Avtal om begränsning av användandet av antibalistiska missiler som slöts 1972.
AHG	<i>Ad-Hoc-Gruppen</i>	En arbetsgrupp för ett verifikationsprotokoll för B-vapenkonventionen
APEC	<i>Asian-Pacific Economic Cooperation</i>	Ekonomisk samarbetsorganisation i Ostasien och Stillahavsområdet.
ASEAN	<i>Association of South East Asian Nations</i>	Sammanlutning för sydostasiatiska stater
ATTU	<i>Atlantic to the Urals</i>	ATTU
BMD	<i>Ballistic Missile Defence</i>	Robotförsvar
BMEWS	<i>Ballistic Missile Early Warning System</i>	Förvarningssystem för dito.
BNP		Bruttonationalprodukt
BP	<i>British Petroleum</i>	Brittiskt oljebolag
BTWC	<i>Biological and Toxic Weapons Convention</i>	B- och toxinvapenkonventionen
C ³	<i>Command, Control and Communication</i>	
CBSS	<i>Council of Baltic Sea States</i>	Organisation för Östersjöstaterna
CEES	<i>Common European Economic Space</i>	Gemensamt europeiskt ekonomiskt rum (för EU och Ryssland)
CFE	<i>Conventional Forces in Europe Treaty</i>	Rustningskontrollavtal för konventionella styrkor i Europa (1990). Tillagt 1999, ej ratificerat.
CIMIC	<i>Civil-Military Cooperation</i>	Civil-militärt samarbete
CMCO	<i>Civil-Military Coordination</i>	Civil-militär koordination
CMSS	<i>Tsentr voenno-strategitjeskich issledovaniy Generalnogo sjtaba (TsSVI GSj)</i>	Generalstabens Centrum för militärstrategiska studier
CSTO	<i>Collective Security Treaty Organization</i>	Kollektiv säkerhetsorganisation inom OSS
CTBT	<i>Comprehensive Test Ban Treaty</i>	Totala provstoppsavtalet.
CTC	<i>Counter-Terrorism Committee</i>	FN:s antiterrorismkommitté
CTR	<i>Cooperative Threat Reduction</i>	Hotreducerande stöd

Förkortning	Ev. rysk/engelsk benämning	Förklaring
CWC	<i>Chemical Weapons Convention</i>	C-vapenkonventionen.
ELINT	<i>Electronic Intelligence</i>	Elektronisk underrättelseinhämtning.
ENP	<i>European Neighbourhood Policy</i>	EU:s strategi för samarbete med grannländer.
ETRI	<i>Enhanced Threat Reduction Initiative</i>	Hette tidigare Nunn-Lugar-programmet, sedermera CTR
EU		Europeiska unionen
EW	<i>Electronic Warfare</i>	Elektronisk krigföring
FAPSI	<i>Federalnoe agenstvo pravitelstvennoj svjazi i informatsii pri Prezidente RF</i>	Federal agenturen för skydd av regeringsförbindelser
FMCT	<i>Fissile Material Cut-Off Treaty</i>	Avtal om förbud mot framställning av klyvbart kärnvapenmaterial.
FoU		Forskning och utveckling
FPS	<i>Federalnaja pograničnaja sluzjba</i>	Federala gränstjänsten
FSB	<i>Federalnaja sluzjba bezopasnosti</i>	Federala säkerhetstjänsten
FSNP	<i>Federalnaja sluzjba nalogovoj politsii</i>	Federala skattepolitistjänsten
FSO	<i>Federalnaja sluzjba ochrany</i>	Federala skyddstjänsten
GAI	<i>Gosudarstvennaja avtomobilnaja inspektsija</i>	Ryska trafikpolisen
GFS	<i>Gosudarstvennaja feldjegerskaja sluzjba</i>	Statliga kurirtjänsten
Gostech-komissija	<i>Gosudarstvennaja technitjeskaja komissija</i>	Statliga tekniska kommissionen
GOZ	<i>Gosudarstvennyj oboronnyj zakaz</i>	Statliga försvarsbeställningen
GOU		Operationsledningen i ryska Generalstaben
GRU	<i>Glavnoe razvedyvatelnoe upravlenie (Generalnogo sjtaba VS)</i>	Huvuddirektoratet för underrättelser (inom Generalstaben i de Väpnade styrkorna)
GTK	<i>Gosudarstvennyj tamožjennyj komitet</i>	Statliga tullkommittén

Förkortning	Ev. rysk/engelsk benämning	Förklaring
GUBOP	<i>Gosudarstvennoe upravlenie borboj s organizovannoj prestupnostiu</i>	Statliga direktoratet för bekämpande av organiserad brottslighet
GUSP	<i>Glavnoe upravlenie spetsialnych programm Prezidenta</i>	Presidentens huvudavdelning för särskilda program
HEMP	<i>High Altitude Electromagnetic Pulse</i>	Elektromagnetisk puls från nukleära explosioner på hög höjd
IAEA	<i>International Atomic Energy Association</i>	Internationella atomenergikommissionen
ICBM	<i>Intercontinental Ballistic Missile</i>	Interkontinental ballistisk robot
ILO	<i>International Labour Organisation</i>	Internationella arbetsorganisationen, självständigt fackorgan inom FN
IMF	<i>International Monetary Fund</i>	Internationella valutafonden.
IR	<i>Infrared</i>	Infraröd
ISTC	<i>International Science and Technology Center</i>	Internationellt hotreducerande stödprogram för att sysselsätta NBC-forskare i före detta sovjetrepubliker.
JDEC	<i>Joint Center for Exchange of Data from Early Warning Systems and Notifications of Missile Launches</i>	Gemensamt rysk-amerikanskt center för förvarningsdata
JCS	<i>Joint Chiefs of Staff</i>	
KGB	<i>Komitet gosudarstvennoj bezopasnosti</i>	Kommittén för statlig säkerhet
KVTS		Kommittén för militärtekniskt samarbete med andra länder
LNG	<i>Liquefied Natural Gas</i>	Flytande naturgas
MAD	<i>Mutual Assured Destruction</i>	Ömsesidig säkerställd förintelse (teori inom kärnvapenstrategin)
MAP	<i>Membership Action Plan</i>	Aktionsplan för EUs samarbete med icke-medlemmar
MID	<i>Ministerstvo innostrannyh del</i>	Rysslands Utrikesministerium
MIK	<i>Voенно-промыслennyj kompleks (VPK)</i>	Militärindustriella komplexet
Milo		Militärområdedistrikt
Minatom	<i>Ministerstvo po atomnoj energii</i>	Rysslands Atomenergiministerium
MLM	<i>Military Liaison Mission</i>	NATOs samarbetskontor i Moskva

Förkortning	Ev. rysk/engelsk benämning	Förklaring
MTjS	<i>Ministerstvo Rossijskoj Federatsii po delam grazhdanskoj oborony, tjrezvyt-jajnym situatsijam i likvidatsii posledstvij stichijnych bedstvij</i>	Rysslands Nödfallsministerium
MIRV	<i>Multiple Independent Re-entry Vehicle</i>	Multipel kärnvapenstridsspets
MVD	<i>Ministerstvo vnutrennych del</i>	Rysslands Inrikesministerium
Nato	<i>North Atlantic Treaty Organisation</i>	Atlantpakten
NBC	<i>Nuclear, Biological, Chemical</i>	Nukleär, biologisk och kemisk
NGO	<i>Non-Governmental Organisation</i>	Icke-statlig organisation
NPT	<i>Non-Proliferation Treaty</i>	Avtal från 1968 mot spridning av kärnvapentechnologi.
NRC	<i>NATO Russia Council</i>	NATO-Rysslandsrådet
CSTO	<i>Organizatsija dogovora kollektivnoj bezopastnosti (ODKB)</i>	OSS Organisation för kollektiv säkerhet
OECD	<i>Organisation for Economic Co-Operation and Development</i>	Internationell samarbetsorganisation för ekonomisk utveckling.
OMON	<i>Otdel militsii osobogo naznatjenija</i>	Polisens avdelning för särskilda uppdrag
OPEC	<i>Organisation of the Petroleum Exporting Countries</i>	De oljeexporterande ländernas organisation
OPCW	<i>Organization for the Prohibition of Chemical Weapons</i>	Haagbaserad organisation för att överse CWC
OSS	<i>Sodruzjestvo nezavisimych gosudarstv (SNG)</i>	Oberoende staters samväld
OSSE	<i>Organisation for Security and Co-operation in Europe</i>	Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa
PJC	<i>Permanent Joint Council</i>	Föregångare till NRC för Nato-Ryssland-samarbete
PCA	<i>Partnership Cooperation Agreement</i>	Samarbetsavtal mellan EU och icke-medlemsstater
PSSA	<i>Particularly Sensitive Sea Area</i>	Särskilt känsligt havsområde enligt FNs normer
PPP	<i>Purchasing Power Parity</i>	Köpkraftsparitet/index

Förkortning	Ev. rysk/engelsk benämning	Förklaring
RKO	<i>Raketno-kosmotjeskaja oborona</i>	Rymdförsvaret
RMA	<i>Russian Munition Agency</i>	Rysk myndighet med ammunitionsansvar m.m.
RVSN	<i>Raketnye vojska strategitjjeskogo naznatjenija</i>	Strategiska robottrupperna
SBP	<i>Sluzjba bezopasnosti Prezidenta</i>	Presidentens säkerhetstjänst
SCO	<i>Shanghai Cooperation Organization</i>	Samarbetsorganisation för Centralasien, Kina och Ryssland
SES	<i>Edinoe ekonomitjjeskoe soobsjtjestvo (EES)</i>	Single Economic Space, samarbetsorganisation bildad 2003 av Ryssland, Vitryssland, Ukraina och Kazakstan
SLBM	<i>Submarine-Launched Ballistic Missile</i>	Ubåtsbaserad ballistisk robot
SOBR	<i>Spetsialnyj otdel bystrogo reagirovani-ja</i>	Särskilda avdelningen för snabbinsatser
SORT	<i>Strategic Offensive Reduction Treaty</i>	Rysk-amerikanskt nedrustningsavtal för strategiska kärnvapen
SS		Dieseldriven ubåt
SSBN		Atomdriven ubåt beväpnad med strategiska robotar
SSG		Dieseldriven ubåt beväpnad med kryssningsrobotar
SSGN		Atomdriven ubåt beväpnad med kryssningsrobotar
SSN		Atomdriven attackubåt
START	<i>Strategic Arms Reduction Treaty</i>	Nedrustningsavtal för strategiska vapen. START 1 undertecknades 1991 av Gorbatjov och Reagan; START 2 av Jeltsin och Clinton 1993 och ratificerades 2000. START 2 ersattes av SORT, se detta.
SVOP	<i>Sovet po vnesjnej i oboronnoj politike</i>	Rådet för utrikes- och försvarspolitik
SVR	<i>Sluzjba vnesjnej razvedki</i>	Utrikesunderrättelsetjänsten
TLE	<i>Treaty Limited Equipment</i>	Materielavtal.
TMD	<i>Theatre Missile Defence</i>	Robotförsvar mot substrategiska ballistiska robotar.
VDV	<i>Vozdusjno-desantnye vojska</i>	Luftlandsättningstrupperna

Förkortning	Ev. rysk/engelsk benämning	Förklaring
VGO	<i>Vojska grazhdanskoj oborony</i>	Civildörsvarstrupperna
VKS	<i>Vojska kosmitjeskich sil</i>	Militära rymdstyrkorna
VS	<i>Vooruzjennye Sily</i>	De väpnade styrkorna (Krigsmakten)
WHO	<i>World Health Organisation</i>	Världshälsoorganisationen
WMD	<i>Weapons of Mass Destruction</i>	Massförsörelsevapen
WTO	<i>World Trade Organisation</i>	Världshandelsorganisationen
ZjDV	<i>Zjeleznodorozjnye vojska</i>	Järnvägstrupperna

Rapportförteckning RUFFS

Lista över rapporter publicerade inom projektet Rysk utrikes- försvars- och säkerhetspolitik (RUFFS). Fler Rysslandsrelaterade rapporter har getts ut inom ramen för andra FOI-projekt.

2008

Bladel, Joris van (2008) *The Dual Structure and Mentality of Vladimir Putin Power Coalition: A legacy for Medvedev*, FOI-R—2519—SE, May 2008.

Holmberg, Carl (2008) *Managing elections in Russia – Mechanisms and problems*, FOI-R—2474—SE, February 2008

Holmberg, Carl (2008) *The Struggle for Bureaucratic and Economic Control in Russia*, FOI-R—2504—SE, April 2008.

Konnander, Vilhelm (2008) *Ryssland – en suverän demokrati?*, FOI-R—2501—SE, april 2008.

Larsson, Robert L. (2008) *Energikontroll: Kreml, Gazprom och rysk energipolitik*, FOI-R-2445—SE, januari 2008.

Löfstrand, Maria (2008) *Rysk identitet: Ryska medborgares syn på hot, sitt land och sin omvärld*, FOI-R—2503—SE, april 2008.

Niklasson, Charlotte (2008) *Russian Leverage in Central Asia*, FOI-R—2484—SE, april 2008.

Oldberg, Ingmar (2008) *Rysslands Östersjömarin – utveckling och uppgifter*, FOI-R—2543—SE, juni 2008.

Roffey, Roger (2008) *EU-Russian partnership to reduce bio-threats and fight disease outbreaks*, FOI-R--2493--SE, March 2008.

2007

Anderman, Karin (2007) *Samarbetet mellan Ryssland och NATO: Det ryska perspektivet*, FOI-R—2248—SE, Mars 2007.

Hedenskog, Jakob & Larsson, Robert, L. (2007) *Russian Leverage on the CIS and the Baltic States*, FOI-R—2280—SE, June 2007.

Larsson, Robert L. (2007) *Ryska kärnvapenpolitiska utspel 2006-2007*, FOI-R—2343—SE, oktober 2007.

Leijonhielm, Jan & Westerlund, Fredrik (eds.) (2007) *Russian Power Structures – Present and Future Roles in Russian Politics*, FOI-R--2437—SE, December 2007.

Oldberg, Ingmar (2007) *The Shanghai Cooperation Organisation: Powerhouse or Paper tiger?*, FOI-R—2301—SE, June 2007.

2006

Hedenskog, Jakob (2006) *Ukraine and NATO: Deadlock or Re-start?* FOI-R—2165—SE, December 2006.

Larsson, Robert L. (2006) *Konfliktlösning i Kaukasus: En säkerhetspolitisk lägesuppdatering 2006*, FOI-R—2108—SE, december 2006.

- Larsson, Robert L. (2006) Revolutionens resultat: Georgiens lokalval och polisreform tre år efter rosrevolutionen, FOI Memo 1817, oktober 2006.
- Larsson, Robert L. (2006) *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*, FOI-R-1932-SE, Stockholm: FOI, March 2006. (samfinansiering med GSU-projektet)
- Oldberg, Ingmar (2006) *The War on Terrorism in Russian Foreign Policy*, FOI-R—2155—SE, December 2006.
- Unge, Wilhelm et al. (2006) *Polish-Russian Relations in an Eastern Dimension Context*, FOI-R—2008—SE, June 2006 (samfinansiering med NOS-projektet)
- Vendil Pallin, Carolina (2006) *De ryska kraftministerna: Maktverktyg och maktfördelning*, FOI-R—2004—SE, juni 2006.

2005

- Leijonhielm, Jan et al. (2005) Russian Military Capability in a Ten-Year Perspective: Problems and Trends 2005 – Summary and Conclusions from a Study for the Swedish Ministry of Defence, Stockholm, FOI Memo 1369, June 2005.
- Leijonhielm, Jan; Knoph, Jan T.; Larsson, Robert L.; Oldberg, Ingmar; Unge, Wilhelm; Vendil Pallin, Carolina (2005) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv – problem och trender 2005*, Stockholm, FOI-R--1662-SE, juni 2005.
- Vendil Pallin, Carolina (2005), Russian Military Reform: A Failed Exercise in Defence Decision Making, FOI-R-1777-SE, November 2005.

2004

- Hedenskog, Jakob (2004) The Ukrainian Dilemma: Relations with Russia and the West in the Context of the 2004 Presidential Elections. FOI-R--1199--SE, March 2004.
- Knoph, Jan T. (2004) Civilian Control of the Russian State forces: a challenge in theory and practice, FOI-R—1175—SE, February 2004.
- Larsson, Robert L. (2004) *Ryssland och CFE: Problem, utveckling och framtid*, Strategiskt forum, nr. 14, FOI, juni 2004.
- Larsson, Robert L. (ed.) (2004) *Whither Russia? Conference Proceedings*, Strategiskt forum, nr. 15, FOI, September 2004.
- Leijonhielm, Jan & Larsson, Robert L. (2004) *Russia's Strategic Commodities: Energy and Metals as Security Levers*, FOI-R--1346—SE, November 2004.
- Oldberg, Ingmar (2004) Membership or Partnership: The Relations of Russia and Its Neighbours with NATO and the EU in the Enlargement Context, FOI-R—1364—SE, October 2004.

2003

- Johansson, Andreas (2003) Whither Moldova? Conflicts and Dangers in a Post-Soviet Republic, FOI-R—0990—SE, November 2003.
- Leijonhielm, Jan et al. (2003) Russian military capability in a ten-year perspective: A Renewed assessment 2002. Summary and conclusions from a study for the Swedish Defence Commission. Strategiskt Forum, nr. 11, FOI, September 2003.

Leijonhielm, Jan; Clevström, Jenny; Knoph, Jan; Nilsson, Per-Olov; Oldberg, Ingmar; Unge, Wilhelm; Vendil Pallin, Carolina (2003) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv: En förnyad bedömning 2002*, FOA-R--0811--SE, februari 2003.

Oldberg, Ingmar (2003) *Reluctant Rapprochement: Russia and the Baltic States in the Context of NATO and EU Enlargements*, FOI-R--0808—SE, February 2003.

Paznyak, Vyachaslau (2003) *Belarus Facing Dual Enlargement: Will the EU Squeeze harder?*, FOI-R—0859—SE, May 2003.

2002

Leijonhielm, Jan; Clevström, Jenny; Nilsson, Per-Olov; Unge, Wilhelm (2002) *Den ryska militärtekniska resursbasen*, FOI-R—0618—SE, oktober 2002.

2001

Normark, Per (2001) *Russia's Policy vis-à-vis Georgia: Continuity and Change*, FOI-R-0168—SE, August 2001.

Oldberg, Ingmar (2001) *Kaliningrad: Russian Exclave, European Enclave*, FOI-R--0134--SE, June 2001.

2000

Leijonhielm, Jan; Hedenskog, Jakob; Knoph, Jan; Oldberg, Ingmar; Unge, Wilhelm; Vendil, Carolina (2000) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv: En förnyad bedömning 2000*, Stockholm, FOA, FOA-R--00-01758-170--SE, november 2000.

Leijonhielm, Jan & Nilsson, Per-Olov (2000) *Ryskt strategiskt tänkande - det ryska säkerhetskonceptet och militärdoktrinen i nya versioner*. Strategiskt forum, Nr 6, FOI, april 2000.

Unge, Wilhelm (2000) *The Russian Military-Industrial Complex in the 1990s: Conversion and Privatisation in a Structurally Militarised Economy*, FOA-R—00-01702-170—SE, December 2000.

1999

Leijonhielm, Jan et al. (1999) *Russian military capability in a ten-year-perspective. Summary and conclusions from a study for the Swedish Defence Commission*. Strategiskt forum, nr. 5, FOI, april 1999.

Leijonhielm, Jan; Knoph, Jan; Nilsson, Per-Olov; Norberg, Johan; Oldberg, Ingmar; Pahlman, Åke; Unge, Wilhelm; Vendil, Carolina; Sandström, Emma (1999) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv*, FOA-R--99-01151-170--SE, maj 1999.